A

POZSONYI KIR. KATH. FŐGYMNASIUM

TÖRTÉNETE.

HAZÁNK EZERÉVES FENNÁLLÁSÁNAK EMLÉKÉRE

IRTA

Dr. SCHÖNVITZKY BERTALAN

FŐGYMN. TANÁR.

POZSONY.

EDER ISTVÁN KÖNYVNYOMDÁJÁBÓL.

1896.

BEVEZETÉSÜL.

Egy határszéli középiskola történetének keretében a magyar közművelődés egyik legfontosabb ágának, a hazai iskolázás ügyének, a képe tárul fel e munkában az olvasó szemei előtt. Azon időtől kezdve, a midőn a tanultság teljesen a róm. egyház papjainak tulajdonát képezte és az iskola kizárólag az egyház czéljait tartotta szem előtt, egész máig, a midőn az iskolák az államélet nagy szervezetében nagyon jelentékeny tényezőként szerepelnek és a midőn tőlük a magyar nemzeti állam megalkotásában a politikusok és a társadalom vezető elemei döntő munkásságot várnak: mondjuk, a keresztény magyar monarchia megalapításától e haza ezeréves fennállásának világraszóló ünnepéig, gymnasiumunk multján, mintegy a nemzettest ütőerén megfigyelhetjük közművelődésünk fejlődő életének korszakonként való lüktetéseit.

A keresztény egyháznak hazánkban való megszilárdulásával a pozsonyi *káptalani iskola* csakhamar a keresztény vallásos élet melegágyává lesz. Az állandó megtelepedés és a békés,

keresztény polgári munka nyomában azomban jólét, vagyonosodás áll be; e város lakói a vagyoni jólét tudatában községi szervezetükben a municipális jogok által szabályozott politikai függetlenségre, szellemi életük irányzása dolgában pedig az egyházzal egyenranguságra törekednek, s a XIV. század kezdetén a város autonom jogainak fejlődésével lépést tart az egykori káptalani iskolának katholikus városi iskolává való átalakulása. Nem szakad el azért a pozsonyi keresztény iskola irányzására hivatott két tényező: a káptalan és a város hatósága egymástól, hanem az iskola körül teljesített szolgálatai fejében mindenik részt követel az iskola kormányzásából. Ez átalakulásnak meg voltak viharosabb mozzanatai is; de egészben véve, miként ezt hazánk multja, meg a világtörténelem fejlődése mutatja, a két tényező megtalálta azt a „*modus vivendi*"-t, a mely egyfelől biztosította az egyház érdekeit a vallásos nevelés szempontjából, másfelől pedig jogok alakjában honorálta a polgárságnak az iskola fentartása körül szerzett érdemeit.

A középkor vége azomban új eszmékkel telíti meg az emberek elméjét. A középkori kizárólagosan vallásos világnézet a renaissance és a humanismus mozgalma folytán átalakul, az askesis helyett az élet reális felfogása lesz az embereknek a vezérelve. Az iskola is átmegy e korszakot alkotó nagy változáson; a vallásosság helyett az ujjászületett classicus hagyományok művelése, ápolása az iskolák feladata, s az egykoron káptalani, majd városi jellegűvé átalakult katholikus iskola már a XVI. század elején *latin iskolává* fejlődik, és még e század közepén a *gymnasium* czimével tünteti ki a kor izlése. Ámde ez az iskola ez alakban is még mindig a régi keresztény hagyományokhoz ragaszkodik; pedig a XVI. század közepe táján már erősen érezteti hatását az a nagy szellemi mozgalom, a melynek *reformatio* a neve és a melynek hovatovább érezhetőbbé válik politikai és közművelődési fontossága. A pozsonyi polgárság tömegesen megválik atyáinak ősi

hitétől, és a protestantismus elveihez csatlakozva, nem tekinti többé magáénak azt az iskolát, a mely a katholicismust ezentúl is egyik alapelvéül vallja. Elvégre a protestantismus sikerei, a melyeket Pozsonyban elért, a végenyészet szélére juttatják az ősi katholikus iskolát; a polgárság levette róla kezét s a XVII. század elején az egykoru feljegyzés szerint, „katholikus ember nem iskoláztathatta gyermekét Pozsonyban," saját felekezetű iskolában.

A katholicus érdekek védelmezői és kiváltképpen a magyar katholikus egyház vezéralakjai nemcsak Pozsony politikai helyzeténél, hanem a katholikus egyház érdekeinél fogva sem nyugodhattak meg az egykori városi kath. iskola csendes jobblétre szenderülésében. Felbuzdulva tehát azon sikereken, a melyeket a katholikus egyháznak rendületlen harczosai: a *jezsuiták* iskoláik utján a veszélyeztetett katholicismus javára elértek, arra törekedtek, hogy a végenyészet szélére jutott ősrégi katholikus városi iskolát a XVII. század elején a *jezsuita gymnasium* alakjában régi helyén, de új alakban, az új feladatokra teljesen felfegyverzetten feltámaszszák. Többeknek van ezekben a törekvésekben részük, de hogy *1627. november 5-dikén* a pozsonyi jezsuita gymnasium megnyilt, az egyes-egyedül *Pázmány Péternek,* történelmünk és közművelődésünk ez óriásának, az érdeme.

A nagy egyházfő által alapított *pozsonyi gymnasium* multja ezentúl teljesen hű tükre hazánk politikai és művelődési törekvéseinek.

A megtámadott és Pozsony városában csaknem teljesen elbukott katholicismusnak és a XVII. század elején itt oly hatalmas protestantismusnak létért való küzdelme, az ellenreformatio fokozódó sikerei, hű kifejezést találnak gymnasiumunk XVII. századbeli történelmében. Az ellenreformatio győzelmi kiáltása, és az elbukás szélére juttatott pozsonyi protestantismus panaszhangja a XVII. század 70-es éveiből visszhangzik nemcsak a pozsonyi jezsuita-collegium, hanem gymnasiumunk falairól

is, felidézve a magyar haza politikailag egyik legküzdelmesebb és legszomorubb korszakának emlékét. A szatmári békét követő kor nyugalma, majd a felvilágosodási mozgalom szülte eszmék, nemkülömben az állami, illetőleg a felvilágosult fejedelmi mindenhatóság megalapítására irányuló törekvések nemcsak a jezsuita rend feloszlatásában nyilvánulnak, hanem gymnasiumunknak külső és belső szervezetén gyökeres változtatást idéznek elő, annyira, hogy utóbb, a XVIII. század végén és a XIX. elején, gymnasiumunk évtizedről-évtizedre, sőt úgyszólván, évről-évre feltünteti a régi és az új idők között dúló halálos tusát, a középkori eszmékre támaszkodó absolutismusnak és a XIX. század vezéreszméi: a szabadság, egyenlőség és testvériség nagy elveinek döntő csatáját. A felébredt nemzeti öntudat, a magyar fajszeretet, a magyar nyelv és nemzet titáni küzdelmei az idegen kormányzó hatalommal és elavult honi rögeszmékkel, gymnasiumunk egyik-másik szükszavú aktájában sokkal hívebb és jellemzőbb kifejezést találnak, mint az 1790-től 1825 ig megjelent politikai iratok bármelyikében.

Gróf Széchenyi István fellépte, a nagy reformmunka minden phasisa, a nemzeti és alkotmányos megerősödés minden egyes mozzanata nyomot hagy intézetünk multján. Ez az idő 1845-től kezdve 1848-ig, miként hazai történelmünk is, a legvérmesebb remények, 1849-től 1860-ig pedig a sötét reménytelenség korát tünteti fel. Az alkotmányos ébredés hajnala 1861-ben gymnasiumunkban is új lángját gyujtja meg a hazafiui tevékenységnek s az idő csakhamar betölti a nemzet leghőbb vágyát. 1867-ben a böles, jó király és a higgadt, önérzetes nemzet egymást kölcsönösen megértve, kibékülnek s a magyar nemzet anyagi és szellemi életének fonalát maga kezdi tovább fűzni. Ezóta nagyot, óriásit haladt a magyar nemzet; de semmi sem mutatja jobban e haladásnak méreteit, az eddig végzett nagy munkát és a jövő feladatait, mint az iskolák története, s velök gymnasiumunk multja. A kezdet nehézségeiből eredő bizonytalanság,

az alkotásvágyból származó túlbuzgóság, a nagy alkotások, és évszázadokra kiható kezdeményezések váltakoznak az 1867-től máig létrehozott tanügyi alkotásokban, és ezek hatását gymnasiumunk ilyen, vagy amolyan alakban, de minden esetben megérezte.

Ezeknek előrebocsátása után elmondhatjuk, hogy bölcs gondolat volt gróf *Csáky Albin* egykori minisztertől, hogy a magyar haza ezeréves fennállásának alkalmára az iskolák történetének megirását elrendelte. Mert ha igaz, hogy a művelődés közössége, és a magyar nemzet külömböző tagjainak a nemzeti cultura nagy alkotásaiban való összeforradása biztosítéka a további ezredévnek: mi lehetne alkalmasabb művelődésünk közösségének bebizonyítására, mint iskoláink multjának feltárása, a melyből kiderül, hogy bár nyelvi, nemzetiségi, politikai és egyéb körülmények sokszor ellentétes törekvéseket láttatnak történelmünkben, mégis e haza és nemzet minden tagja az ellentétes törekvések daczára részese annak a *magyar műveltségnek*, a melyre már nagy nyugoti nemzetek is tisztelettel tekintetnek. A magyar trónon országló Árpádok, az Anjouk, a Hunyadiak, Jagellók, Habsburgok, a honfoglaló magyarság és azon jövevény népek, a melyeket a magyar nemzet évszázadoknak előtte vendégeiül befogadott, valamennyien serényen fáradoztak azon a nagy nemzeti munkán, a melynek az *ezeréves Magyarország* az eredménye és a mely az ezredéves kiállítás fényes palotáiban bámulatra ragadja a világot. Közös kincsünk a mult, közös birtokunk a jelen, közösen kell mindnyájunknak még fényesebbé és hatalmasabbá tennünk az egységes magyar nemzetnek a jövőjét, mert hisz a magyar nemzet multjával dicsekedhetni büszkévé tehet mindenkit; jelenének örülni felemelő, jövőjén fáradozni édes kötelesség.

Ezeket vontuk le tanulságul a pozsonyi gymnasium történetéből. Sorsának alakulásában részük van királyoknak, papoknak, polgároknak, szerzeteseknek, katonáknak, országnagyoknak,

vallási, felekezeti, nemzetiségi, politikai surlódásoknak; s mégis e sokféle tényező összeműködésének eredménye: egy intézet, a mely miként a multban, úgy a jelenben is becsületes, vallásos embereket és polgárokat nevel a magyar hazának.

Az volna legfőbb jutalmunk, ha ezek a tanulságok e mí minden olvasójának szívében örök betükkel bevéső dnének.

Pozsony, 1896. junius 8-dikán.

Dr. Schönvitzky Bertalan

I. RÉSZ.

POZSONYVÁROS ISKOLAÜGYI VISZONYAI

A JEZSUITA-GYMNASIUM MEGALAPÍTÁSA ELŐTT.

1000 — 1627.

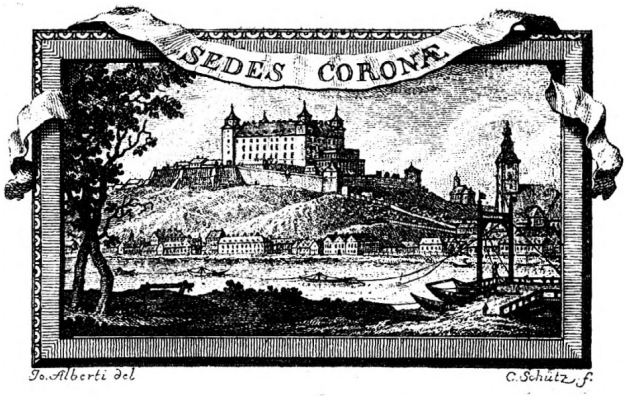

A pozsonyi vár képe a „*Ratio Educationis*“ I. (1777-diki) kiadásának első lapjáról.

A) Káptalani iskola. Városi iskola. Latin iskola. Gymnasium.

Azon igazságnál fogva, hogy a jelen a multon épül föl, lehetetlen, hogy a pozsonyi gymnasium történetét azon tények előadásával kezdjük, a melyek magának a gymnasiumnak megalapitására vonatkoznak. A szellemi táplálkozás szükségérzete a korábbi müvelődési törekvéseknek eredménye mindenkoron. Egy új közmüvelődési intézetnek keletkezését csak a korábbi állapotok képének feltárása magyarázza meg; ennélfogva a pozsonyi gymnasium keletkezését is csak úgy fogjuk helyesen megérteni és a maga érdeme szerint méltatni, ha tudjuk, milyenek voltak Pozsony iskolaügyi viszonyai a gymnasiumunk keletkezése előtti időben.

Hogy Pozsony városában történelmünk legrégebbi idejében, tehát már az Árpád-házbeli királyok korszakában, kellett valamelyes iskolának lennie, abban még az esetben sem lehetne kételkednünk, ha erre adataink nem volnának. Természetes, hogy itt első sorban a keresztény egyház által felállított iskolára gondolunk, mivelhogy elvitázhatatlan tény, hogy a középkorban az egyház kezében volt a müveltség és vele az iskolázás ügye is. Az 1179. harmadik lateráni zsinatnak ama határozata, hogy „a székesegyházak és monostoroknál a netalán hanyatló iskolák helyreállittassanak, a növendékpapok és más, kivált szegény tanulók oktatására tanítók neveztessenek ki, a kiket, hogy hivatásuknak élhessenek, javadalommal kell ellátni,“ —

továbbá a 1215-diki negyedik lateráni zsinatnak az a rendelete, hogy „minden főpap káptalanja székhelyén, és ha a jövedelmek megbírják, más egyházaknál is nyelvtanítókat tartson," — kétségtelenné teszik, hogy e zsinati intézkedések hazánkban is érvényesültek[1] s veres fonálként húzódnak végig a hazánkban tartott tartományi és egyházmegyei zsinatok végzésein, mint erről a hazánkban későbbi időben tartott tartományi és egyházmegyei zsinatok határozatai tanuskodnak.[2]

És ha ehhez még tekintetbe veszszük a pozsonyi prépostság és káptalan ősi voltát és azt a körülményt, hogy ezek már a monarchia megalapitása előtt fennállottak és virágoztak,[3] lehetetlen egész biztossággal fel nem tennünk, hogy Pozsony városa már legrégibb időben dicsekedhetett úgynevezett *káptalani* iskolával.

Hogy ez iskolában a tanítás első sorban az egyház szempontjából indult ki, és hogy kiválólag a papi pályára készülők nevelését vette czélba: az a középkori viszonyokból következik. A tridenti zsinat előtt ugyanis kath. papnevelő intézetek (a mai értelemben) nem voltak, sem nálunk, sem másutt. A papi pályára készülők a hittani tudományokat a káptalani és monostori iskolákban, vagy a külföldi egyetemeken szerezték meg, s tanulmányaik elvégzése után a püspök jelenlétében vizsgálatot tettek[4] s ennek alapján vétettek föl a papi rendbe.[5] Érthető

[1] Batthyány, Leges ecclesiasticae. Claudiopoli 1827. T. III. 31.

[2] L. e zsinatokat Péterffynél: Sacra concilia. Viennae 1747. — Ezek közül a Könyves Kálmán idejében tartott esztergomi zsinat tiltja a tudatlan papok felszentelését; s ha már fel vannak szentelve, rendeli, hogy tanuljanak. (Cap. VI.) Péterffy Con. Sacr. I. 55. — Hogy az ilyféle rendeletekre főleg a középkor későbbi századaiban: a XV. sőt XVI.-ban is mily szükség volt, arról az tanuskodik legjobban, hogy még az 1493. esztergomi tartományi, az 1494. nyitrai és az 1515 veszprémi zsinatok végzéseiben is előfordul ez a rendelet: „Akik az egyházi rendeket fölvenni kivánják, . . *megvizsgáltatnak* s csak akkor szenteltetnek föl, ha a kellő kort elérték, jó erkölcsüek, törvényes házasságból származnak, *jól tudnak olvasni, énekelni és az elemi ismeretekben némiképpen jártasok.* Péterffy i. m. 214—273.

[3] Ortvay, Pozsonyváros története. I. 151. és köv. ll.

[4] Frankl, A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. 57.

[5] Talán nem fölösleges e helyen közölnünk az alábbi oklevelet, mert érdekes világot vet a papi pályára készülők vizsgálataira. Az iskolai bizonyítványok első fajtáját is megismerjük belőle, a mely, személy szerint ugyan a pozsonyi káptalanra nem vonatkozik, de a kath. egyház egységes és egyöntetű szervezetére gondolva, a pozsonyi állapotokról is képet nyerünk. Az oklevélben, mely 1444. szeptember 9-én kelt, *Domokos,* veszprémi püspöki vicarius *Pakodi* Györgyöt, Balázs fiát a letett vizsgálat alapján diakonusból presbyterré promoveálja, — és szól a következőképpen:

ebből az is, hogy a tanultságnak általánosabb elterjedése dolgában ez iskolák vajmi keveset tehettek; de ezt abban a korban nem is várta tőlük senki, mivel világiak az elemi ismeretek elsajátítását nem tartották ebben a korban szükségesnek.

Nagyon nyomós adatok támogatják azomban azt az állításunkat, hogy ez a káptalani iskola, bár még egy ideig megőrzi káptalani jellegét, a vegyes házakból való királyok korának már a kezdetén lassankint *városi iskolává* alakul át. Igazolja ez állításunkat első sorban az, hogy a város lakóinak legkiválóbb részét a Németországból letelepedett idegenek (hospites) képezték, a kik az új hazában az otthoni viszonyokat fentartani igyekeztek, de legvalószinübbé teszi az a körülmény, hogy a város már 1291-ben ruháztatik fel helyhatósági (municipalis) jogokkal, és — bár az erre vonatkozó oklevélben[1] erről nincs semmi szó — kétségkivülinek látszik, hogy egyéb községi ügyek mellett, a tanitó és iskola ügyének autonom irányzása is lebegett a helyhatósági jogokra törekvő polgárok szemei előtt. És a mi az Árpád-korra nézve csak valószinű feltevésnek látszik, az a vegyes házakbeli királyok korának kezdetén, 1302-ben, már tényként jelentkezik. Ez év márczius 9-én ugyanis a város *kegyúri jogot* nyer és oly értelmű szerződést köt a káptalannal, hogy a káp-

Nos Dominicus dei et apostolicae sedis gratia episcopus Strenesiensis archidiaconusque Simigiensis et canonicus in ecclesia Wesprimiensi etc reverendique in Christo patris et domini domini Mathiae eadem gratia episcopi Wesprimiensis antedictae locique eiusdem comitis perpetui vicarius in pontificalibus generalis tenore praesentium significamus quibus expedit universis, quodcum in anno domini millesimo quadringentesimo quadragesimo quarto sabbato quatuortemporum, quo cantatur divinum officium „Venite adoremus“ ex speciali commissione et mandato praelibati domini Mathiae episcopi Wesprimiensis, invocata prius spiritus sancti gratia, juxta formam et ritum sanctae romanae ac universalis ecclesiae sanctorumque patrum institutionem in sua kathedrali ecclesia Wesprimiensi praedicta sacros clericorum ordines generaliter celebrassemus, tunc nobis in Christo dilectum Georgium natum Blasii de Pakod dyaconum Wesprimiensis dyocesis per examinatores ad id personaliter deputatos tanquam aptum idoneum et sufficientem repertum nobisque ad praesentationem litterarum suarum formatarum per ipsos praesentatum de ordine diaconatus ad ordinem praesbyteratus digne duximus promovendum divina nobis gratia suffragante. In cuius rei testimonium firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras sigilli nostri pendentis et autentici munimine roboratas eidem Georgio presbytero duximus concedendas. Datum et actum anno die et loco quibus supra.

Eredetije hártyán, függő pecsét nyomaival, a n. Muz. ltárában a registrálatlanok közt.

[1] Pozsonyvárosi levéltár Lad. 16. N. 2.

talán tagjai közül s annak hozzájárulásával a város közönsé által választott mindenkori plébános köteles az iskola vezetőj (scholasticus) saját asztalánál élelmezni.[1]

E szerződés értelmében a tanító választásának joga m mindig a káptalant illeti meg, de ez többé nemcsak hogy ne káptalanbeli, hanem az 1348-ban létrejött ujabbi szerződés szeri nem is kellett okvetlenül egyházi embernek lennie. Ugyanis város és káptalan között, 1348. április 24-dikén a plébán választására nézve kötött ujabbi szerződésben a káptalan a maj kebeléből a város által választandó plébánost kötelezi, hog „scholasticum ad mensam retinebit, qui, *si sacerdos fuerit,* a officium ecclesiae, *praeter officium scholasticum*, nullo sit vincul adstrictus, sed a prima omnes horas canonicas, cum suis schol ribus, ad laudem Domini exequatur, salvis sibi juribus sui minutis, quae in officiis functorum fieri consueverunt."[2]

Az a körülmény, hogy a káptalan az iskola vezetőjét, h *egyházi ember,* egyházi szolgálatra nem kényszerítheti, az bizonyítja, hogy gyakori eset lehetett, hogy az iskola élé világi (laikus) ember állott; ebből pedig világos, hogy a káptalan világi scholasticus-t csak a városi polgárság gyerme keinek tanitása szempontjából, s a kegyuri jogból kifolyólag valószinüleg magának a polgárságnak, illetőleg a polgárság által választott plébánosnak közbenjárására vagy kivánságára alkalmazott.

Figyelemre méltó az az adat is, mely szerint az iskola tanítója éppen tanítói érdemeinek jutalmaképpen neveztetik ki a káptalan tagjává, mert ez szintén arra a nagy változásra enged következtetni, a mely a káptalani iskola életében történt. 1338. február 5-én Mihály pozsonyi prépost egy ifjút a következő megokolással nevezett ki kanonokká: „ . . considerantes *virtutum studia* discreti juvenis *Nicolai,* filii Johannis de Symidio, *scholaris chori nostri Posoniensis.*"[3]

Van azomban még egy adatunk is, a mely szintén világosan bizonyítja, hogy az egykori egyházi jellegű káptalani iskola

[1] Fejér, Cod. Dipl. VIII. 1. 615.
[2] Rimely, Capitulum Eccl. Coll. Poson. 319—321.
[3] Ortvay, Pozsonyváros története. III 236.

a XIV. század folyamán, már *városi iskolává* lett. Ez adat — a pozsonyi iskola ügyével foglalkozó első hivatalos akta — a pozsonyi káptalannak 1356. április 15. kelt oklevele, a melyben Jakab városbirónak ebbeli cselekedeteért, hogy a Szt. Márton egyháza mellett fennálló iskolát „in quas etiam *nonnulli filii civium et coetus pauperum ratione scholasticae disciplinae intrare noscuntur,*“ saját költségén újjá építtette és helyreállíttatta, hálából elrendeli, hogy az iskola jótevőjének és gyermekeinek lelke üdvéért az iskola mindenkori mestere (itt már magister seu scholasticus) tanulóival az esti ima alkalmával, vagy a vesperák után „Salve Regina“-t énekeljen; és ha a tanító vonakodnék ezt megtenni, segédjeivel együtt (cum sociis) mindaddig kitiltandó az iskolából, mig ünnepélyesen meg nem igéri, hogy ezentúl a feltételnek eleget tesz.[1]

Az oklevélnek *promisimus* és *spopondimus* szavai kétségtelenné teszik ugyan a káptalannak intézkedési jogát a tanító irányában, de ez okiratnak fentebb idézett szavai világot vetnek az intézet *városi iskola* jellegére is.

Kitünik ez abból a körülményből is, hogy lassankint előtérbe lépnek a városnak az iskolával szemben tartozó kötelezettségei. Már a XV. század elején a város vállalja át az iskola helyiségeinek gondozását, a mint erről több rendbeli adat tanuskodik. Igy: 1439. április 1-jén (Nagycsütörtökön) a város pénztárából a polgármester meghagyására az iskolában megtartott *passio*-játékok alkalmával elfogyott 2 szekér fa ára fejében 42 bécsi denárt fizettek ki.[2]

Természetes, hogy a tanító választásának joga a patronátusi jog megszerzése óta folytonosan versengés tárgyát képezhette a város és a káptalan között. A plébános javadalmazásának és az iskola fentartásának kötelezettségei és terhei fejében a

---

[1] Pozs. lt. L 23. N. 28. Lásd „Függelék“ I.

[2] Városi lt. Számadáskönyvek 1439-ből. „Item auch an dem Tag (an Mittichen „Domine ne longe“) hab' wir geben in dy Schull zu dem *Ost' spiell* noch des purgmeisters gescheft umb II. Fuderholz dy sten XLII den. Wienn.“ — Ez adat alapján, Lányi (Magyar Egyháztörténelem I. 535.) a káptalani iskolán kívül még egy *„valódi községi“* iskola létezésére következtet. Pedig, hogy az ugyancsak a régi káptalani iskola — természetesen a viszonyok haladtával az előbbi állapotoktól eltérő alakban, — az az előbbiek után nyilvánvaló.

város méltán követelhette magának a tanító választásának jogát, ezt azomban nem egykönnyen nyerhette el. Nincs tudomásunk valamenyiről, de kétségtelennek látszik, hogy a tanító választásának joga több rendbeli per tárgya volt a város és a káptalan között. Egy ilyen per alkalmával Zsigmond király megerősítette a káptalannak tanító-választó jogát s elrendelte, hogy a tanító deákjaival a káptalannak reggeli imaóráján és miséjén jelen legyen. A város azomban sehogy sem tudott a kérdés ilyetén eldöntésében megnyugodni s ebből az 1452-diki év folyamán valóságos kis zendülés keletkezett. Ez év junius 23-dikán ugyanis Péter városbiró és a tanács a káptalannak tanító választó jogát újból el nem ismervén, az ünnepesti zsolozsma alkalmával a Szt. Márton templomba rohantak, s a deákságot mesterestől hazakergették s többé a templomba nem bocsátották. Annyira ment a város elüljáróinak a tanító elleni elkeseredése, hogy a lakosságnak megtiltották, hogy a deákságnak alamizsnát adjon, sőt a tanulókat városi poroszlókkal kiutasították a városból. Ebből természetesen újból nagy per támadt, a melybe Széchy Dénes érsek is beleavatkozott. Az érsek közbenjárására az ügyet Hunyadi János kormányzó döntötte el, megerősítve a káptalannak tanító-választó jogát.[1]

Mindezek, de kivált az utóbb előadottak a mellett tanuskodnak, hogy az iskolaügy iránti érdeklődés nagyon élénk volt Pozsony város lakóiban s vannak adataink, hogy ez iskolák látogatottak is voltak, sőt, hogy, úgy látszik, a látogatottság — vagy egyéb körülmények? — a Szt. Márton egyháza mellett álló iskolán kívül más iskolák felállítását tette szükségessé.

1448-ban ugyanis a Szent Lőrinczről elnevezett templom plébániája mellett álló iskoláról tesznek említést a városi számadások.[2] 1471-ből egy harmadik iskoláról van adatunk, a mely „unter den Olmützer“ (?) állott,[3] mig 1529-ben a Szent Mihály

[1] Lányi K., Magyar Egyháztörténelem. I. 535.

[2] „Item Mitichen nach Sand Elisabeth hab wir gehat des pernhartleins wagen mit 3 Rossen, der Sand durich den Arm gefurt hat, *zu der Schuel pei sand Larenzen,* den hab ich gebn 18 Den.“

[3] Városi számadások. — Ez iskola helyét Pozsony topografusai eddig nem tudták kideríteni.

egyháza melletti iskola tanítóját küldte a város Katzianer generálishoz Trencsénbe.[1]

Ez utóbbi iskolákról azomban egyéb tudósításaink nincsenek; valószínűleg csak ideiglenesek voltak, s maradandóbb nyomokat nem hagytak maguk után.

A Szent Márton egyháza mellett és a káptalan gondjai alatt álló iskola jelentőségre tulajdonképpen csak a XVI. század első felében emelkedik. A protestantismusnak hazánkban való elterjedésével nemcsak a katholicismus védői kezdenek az iskoláknak mind nagyobb fontosságot tulajdonítani, hanem a világi törvényhozás is felismeri, hogy az ifjuság nevelése, az iskolaügy felkarolása tulajdonképpen *állami feladat*. Nem azt mondjuk ezzel, mintha a XVI. század közepén talán nálunk már a kultur állam eszméje vezette volna a törvényhozást; az iskolaügy fellendülése ez időszerint is még mindig egyoldalu törekvéseknek: a felekezeti villongásoknak az eredménye; de az előbbi korszakokhoz képest ez is kétségkívül haladás, mert annak a világos jele, hogy most már nemcsak az egyháziak, hanem a világi politikusok és a laikus társadalom is fontos tényezőnek tekinti az iskolát. Ezt olvashatjuk ki az 1548. XI. t.-cz. 12. §-ból (az első világi törvény hazánkban, mely az iskolaügygyel foglalkozik!),[2] a mely azt rendeli, hogy az elpusztult monostorok, kolostorok és káptalanok jószágai és jövedelmei első sorban a plébánosok és a prédikátorok ellátására, továbbá *iskolák alapítására* és *tanítók javadalmazására*, végül pedig jó erkölcsü *tanulók segélyezésére* fordítandók.[3] Úgy látszik,

[1] U. o „Mitwoch nach Jacobi, geschickt den schulmaister von Sant Michael gen Trenschin zum Catzianer, Im gebn für zerung und alles, thuet 2 Thl. — A Sz. Mihály-templom és plébánia a mai Sz. Háromság (Kreuzpater) templomának helyén állott s 1529. a török elleni védekezés czéljából bontották le. Ugyanez évben és hasonló okból bontották le a Sz. Lőrincz-templomot és plébániáját is, a mely a mostani Flórián-szobor tájékán állott. Mikor épült a két templom és plébánia, arra nézve nem állanak rendelkezésünkre adatok. L. Rakovszky: Alterthümliche Überlieferungen von Pressburg. Pressburger Zeitung. 1877. 10. és 11. sz.

[2] Hunyadi Mátyás királynak 1458. t.-cz. 10. §-ának abbeli rendelkezése, a mely szerint a tanulók *(scholares)* minden vám és tized fizetésétől mentesek (Corpus Juris Hung. Budae. 1779. Tom. I. pag. 214) és II. Ulászló 1514. évi VII. t.-cz. 70. §-ának (Corp. Jur. Tom. I. pag. 334) az az intézkedése, a mely a deákokat fegyverek viselésétől eltiltja, tulajdonképen *nem iskolaügyi*, hanem *adó-*, illetőleg *közbiztonsági* rendelkezések.

[3] Corp. Jur. I. 420. — A szóban forgó törvényszakasz szóról-szóra így szól:

hogy a protestáns vallás rohamos terjedése tette szükségessé, hogy a rendek ezt a törvényt már két év mulva, 1550-ben ismételve meghozzák s újra kiemelik, hogy az iskolák alapításától az ősi vallás védelmére nézve sokat várnak.[1]

A törvényhozás emez intézkedéseinek hatását a pozsonyi iskolák életében is felismerhetjük, a mennyiben *Várdai Pál* primás, a pozsonyi iskolát felvirágoztatni óhajtván, 1549-ben azzal a kéréssel fordul a királyhoz, hogy e czélra az elpusztult lechniczi karthausi kolostor javait adományozza.[2] Minthogy azomban az érsek néhány hónappal utóbb meghalt, s az iskola állapota már nagyon nyomoruságos lehetett, 1550-ben maga a város vette kezébe a dolgot s az iskolaépületet az akkori kor fogalma szerint teljesen a tanügyi követelményeknek megfelelőleg alakíttatta át. Az építést egy bécsi építőmesterre bízta, a kivel ez évi szeptember havában szerződött az építés iránt. A városi számadáskönyveknek erre vonatkozó adata így szól: „Auf die schuel gangen bei S. Merten Kirchen 13 September Herr Burgermeister sampt Chamerer, mit Meister Matthissen von Wien gedingt die Schuel pei S. Martein zu pawen, Nämlichen hinten hinaus zwai grosse gewelib auf ain ander, Rund um zu verwerffen, In gewelben zwo schidmawern zu fueren, 6 fenster, von den Herrn (?) stain einzusetzen, Im gewelib zu pflastern mit ziegeln, alles 56 Thl. Belant In der Schuel kat auszufieren,

---

„Praeterea bona et proventus monasteriorum et claustrorum ac capitulorum desertorum (excepta *Bélavár* et ejus pertinentiis, quas Majestas Regia, durante beneplacito suo, Francisco *Tábi,* ad sustentationem ejus, ad tempus concessit) ad alendos doctos parochos et verbi Dei sinceros praedicatores, qui populum in veteri orthodoxa, vera, catholicaque fide et religione conservare, et si qui ab ea desciverunt in hoc regno, ad eam reducere studeant; — nec non *ad instaurationem et erectionem scholarum* particularium, *earumdemque magistrorum,* qui docti et probi sint, *intertentionem;* — et denique *ad bonae spei ac indolis juvenum et adolescentum,* ut bonis litteris operam dare possint, *promotionem et auxilium applicentur et convertantur;* quo tali ratione boni et docti viri alantur et nutriantur. Ad haec autem praemissa rite atque ordine exquenda, proventusque praedictos in praemissum usum fideliter convertendos, quilibet praelatus sub sua dioecesi curam gerere teneatur, ac, ubi opus fuerit, Majestati Regiae, de administratione hujusmodi rationem reddat.

[1] Corp. Jur. I. 432. (Art. 19.)

[2] Frankl V., A hazai és külföldi iskolázás. 140. — Az érseknek 1549. márcz. 27. kelt levelében a többi között ezeket olvashatni: „*Cum beneficiorum desertorum bona et proventus ad scholas erigendas sint* per Majestatem V. *deputati,* ego vero statutum habeam quendam virum conducere, *qui hic bonas litteras doceat.*“

darneben auch auf den freithoff schütt helfen abladen 9 lon zu 22 Den. 3 Tafel in die Schuell gemacht zu 6 Sch."[1] Ez adatból kitünik, hogy az iskola két tágas helyiségből állott 6 ablakkal, tégla-padolattal és tűzhelyekkel, s mind ezek elkészítése 56 tallérjába (1 tal. = 30 ezüstgaras = 1 frt 50 kr.), körülbelül 84 frtjába került a városnak. Belső felszerelésképpen 3 tábla szerepel 6 „Schilling" áron.[2] Az akkori viszonyokhoz képest az iskolának ilyetén külső és belső berendezése oly mintaszerűnek tartatott, hogy még ugyanazon év márczius közepe táján bécsi tanárok rándulnak ide megszemlélésére.[3]

Az épületnek jó karba helyezésén kívül a város, úgy látszik, a prépost vagy a káptalan sürgetése folytán a tanítás eredményesebb eszközlése érdekében is kénytelen volt némit tenni. A tanítói széknek újból való betöltése alkalmával ugyanis Ujlaky Ferencz győri püspök és kir. helytartó rendeletére a főtanító mellé két segédet (succentor és coadjutor chori) is alkalmazott. A püspöknek a város hatóságához intézett levele egyuttal meghagyja a városnak, hogy mindazokat, a kik a városban gyermektanítással foglalkoznak, szigorúan tiltsa el a tanítástól; minden gyermek a városi iskolába járjon, hogy egyforma tanításban részesüljenek.[4]

A tanító választásának és javadalmazásának kérdése még ez állapotok közepette sem volt megoldva s ez most kétszeres fontosságu ügygyé fejlődött, mivelhogy már akkor is belátták, hogy a jó iskola a jó tanítótól függ. Mikor tehát 1554-ben a tanítói állás ismét megüresedett, a városi tanács a préposttal a tanító fizetése tárgyában olyforma szerződésre lépett, hogy a tanító javadalmazása és ellátása teljesen a nagyprépostot illeti,

---

[1] Pressburger Zeitung 1877, Nr. 141. Rakovszky: Alterthümliche Uberlieferungen von Pressburg. XX.

[2] Egy „Schilling" aszerint, a mint „kurzer", vagy „langer" Schilling = 12 vagy 30 fillér. — L. Ofner Stadtrecht. 288.

[3] Városi számadáskönyvek, „Die wochen Letare (márcz. 16.) vererrt etlichen Magistern, die von der Schuel wegn von Wien hieher khumen, *17 halb wein zu 2 krawzer, facit 4 Sch. 24 den.* Rakovszky i. h.

[4] Vár. lvlt Lad XXII. N. 49. — Fraknói (i. h.) a győri püspöknek e levelére hivatkozva zúgiskolák megszüntetéséről beszél. Meglehet ilyenek is lehettek; de itt alkalmasint a városban a protestáns vallás terjesztésén fáradozó hittéritők iskoláit kell értenünk.

a város évenként csak 10 frttal járul a tanító fizetéséhez. Némi jövedelme azonban volt a tanítónak a felvételi díjakból is, a mennyiben a tanulók a beiratás alkalmával 10 denárt tartoztak fizetni a tanítónak.[1]

Nem tellett azonban bele két évtized, és a város a tanítás eredményének fokozása érdekében már indíttatva érezte magát, hogy a tanítónak évi járulékát 1567-ben 25 forintra emelje föl.[2]

A segédtanítók tartása ezentúl a pozsonyi iskolának állandó intézménye; 1587-ben legalább a tanító mellett több segéd működik.[3] Bizonyos azonban az is, hogy a tanítók külföldi származása, továbbá a főtanító és a segédek közötti viszony sok surlódásra adhatott alkalmat. Erre következtethetünk magának a városi tanácsnak abbeli kijelentéséből, hogy „az iskolamester ellen már sok panasz merült fel,“ [4] továbbá Zwierschlag Gáspár „*ludirector*“-nak 1587. október 23-dikán a pozsonyi tanácshoz intézett leveléből, a melyben örömmel jelenti, hogy „wasz die Schul belangt *ist gott lobb gueter frid.*“ [5]

Az iskolaügy iránt ez időben támadt elevenebb érdeklődésről tanuskodik az az adat is, hogy 1558-ban *Muche Pál,* pozsonyi kanonok 40 aranyat hagyományozott szegény tanulók segélyzésére.[6] Kár, hogy e hagyományozásról, *az első pozsonyi iskolai ösztöndíjalapról,* annak kezeléséről és miként való felhasználásáról semmi közelebbit nem tudunk.

Ugyanez időtájt egyrészről a tanítói állás betöltésénél az eddigitől elütő gyakorlat fejlődik ki, másrészről az iskola belső élete is lényegesebb változáson mehetett keresztül.

Az elsőre nézve az adatok hézagossága miatt határozott véleményt ugyan nem mondhatunk, de annyi bizonyos, hogy ezentúl a tanítói állást a város és a plébános kölcsönös megegyezéssel töltik be. Hogy azomban melyiké az ajánlás és

[1] Frankl i. h.

[2] Az 1567. évi számadásokban u. i. a következő tételre bukkanunk: „Den 10 februar *nam rath und gemein Magistrum* Andream Winkler ein Schulmeister auf, und damit er die Jugend desto fleissiger instruire, sagt man im von gemeiner Stat diesz jar zu 25. hung. Gulden.“ Frankl i. m. 141.

[3] Frankl i. m. 141.

[4] Vár. lvlt. Prot. Act. 1578—1589. p. 359.

[5] Frankl i. h.

[6] Frankl i. m. 141.

melyiké a megerősítés joga, pontosan eldönteni nem lehet, mert a plébános és a város felváltva gyakorolják egyiket is, másikat is. A tanító fegyelmi hatóságaképpen is hol az egyik, hol a másik fél, vagy mind a kettő együttesen szerepel.[1]

A mi pedig az iskola belső életét illeti, itt lehetetlen a XVI. század erős hatását nem éreznünk, a mely rövid idő alatt az iskolák és az általános tanultság szinvonalát jelentékeny mértékben emelte. A város minél képzettebb tanítókat keres, s mivel úgy látszik, itthon nem talál, a külföldről hozza őket. Az iskolában a renaissance- és a humanista-mozgalom hatása alatt a klasszikus, főleg a latin nyelvnek tanítása főfontosságot nyer, s az eddig csak az elemi ismeretek körére szorítkozó iskolából valóságos *latin* iskola, valóságos *gymnasium* lesz, a minthogy a pozsonyi iskolát ezen a néven már 1557-ben nevezi a flandriai származásu Gerardus Arnold, a kit Draskovics György pozsonyi prépost hívott meg ide tanítónak és a ki a prépost-hoz intézett ajánló levelében magát „*designatus Moderator inclyti*

[1] A kérdésre a következő adataink vannak: A városi ***Protocollum actionale*** *1578—1589* (pag 48) 1578 junius 20-dikára vonatkozólag azt jegyzi fel: „Johannes Bohemus Ligniensis Silesiorum zue einem lateinischen Schuelmeister *angenommen* worden, und ihme Herr Voit Knapp Bürgermeister 1 fl. geben, damit er sich bis zue Ankhunft aines Pfarrers erhalten möge.“ — 1579. februárius 16-dikáról (p. 99): „Johannes Hyppodimander *durch Hern Pfarher* allhie *commendirt worden* den ain ersamer *Rat* zum Lateinischen Schuelmeister *angenommen.*“ — 1584 május 11. (p. 359): „Nachdem bishero vilfeltige beschwerden des Lateinischen Schulmeisters halber fürkammen auch sowol ainem ersamen Rhat alss ganzer Gmain bedenklick gefallen daz wider das alte herkommen ain ungarischer Schulmeister in die lateinischen Schuel sein soll darumben denn so weith mit Hern Stadthalter gehandelt worden, damit ain anderer an ors Hungarischen stat und zwar ain Teutscher angenohmen werden, des wegen *Her Andreas Monoszlaj* (Monoszlay András) canonicus *vil neuerung und ordnung* wegen eines Hungarischen Collaboratoris *machen und fürschreiben wollen, aber ain Ehrsamer Rhat sich auf den alten gebrauch referiert und beruffen hat* “ — 1586, februárius 28. (p. 458): „Ist Caspar Zwirschlag lateinischer Schuelmeister *durch Hern Georgen Reezer Pfarhern dem alten Gebrauch nach presentirt worden.*“ — 1588. május 30. (p 585): „Demnach Caspar Zwirschlag Lateinischer Schulmeister des *Unrle's* (!) beschuldiget worden, und ain anderer alberait anhero gebracht worden so wenig tauglich gewesen alss man hat den alten bleiben lassen und ihm eingebunden, dass er sich hinfür besseren und vleissiger sein wölle, wo aber solliches nit Bescheche er dass denn zue ende diesen Quottember sein Urlaub haben soll.“ (Itt tehát a város itélt és döntött). — A ***Prot. Act. 1622—1633.*** (q. 267) 1628. márczius 21-dikére vonatkozólag ezt tartalmazza: „Ist der Rector Scholae bei St. Merten Georgius Sogiaszky Moravius wegen gewisser Ursachen halber, so an einem Ersamen Rhat hat gelangen lassen *der Herr Pfarrher* Henricus Schrader *beurlaubt* und ihme *auch ein Testimonium sub Civitatis sigillo verwilliget worden.*“

Gymnasii Posoniensis"-ként irja alá. A tanítót a város évi díjának felemelésével is iparkodik nagyobb tevékenységre serkenteni,[1] s a hanyag tanítót elbocsátással fenyegeti meg.[2] Az iskola magyar jellegének is akadt szószólója, még pedig a hitvitázók sorában előkelő helyet elfoglaló *Monoszlai András* kanonokban, a ki később pozsonyi prépositta is lett. Úgy látszik azonban, hogy a városi hatóság nem valami nagy lelkesedéssel viseltetett Monoszlainak hazafias törekvése iránt,[3] s a tanítóknak legnagyobb része a XVI. század végén idegen származásu és idegen nyelvű.

Körülbelül ugyanazon időben, a midőn a pozsonyi városi iskola *latin iskola* (lateinische Schule) néven kezd szerepelni az emlékekben, előfordul azokban egy, u. n. *német iskola* (deutsche Schule) neve is.[4] A jegyzetben közölt adatokból, de különösen azon körülményből, hogy a Klarisszák kolostora mellett ez időben fennálló német iskola *kath. városi iskola minőségében* (a mai Domb-utczában a 3. sz. alatti ház helyén) még 1775. évben is fennáll,[5] két dologra lehet következtetni. Az első tény az, hogy a város régi iskolája mindinkább megnyeri a *gymnasialis* (humanisticus) iskola jellegét, s hogy nem ok nélkül nevezte magát egyik tanítója már 1557-ben a pozsonyi *gymnasium* tanítójának;[6] a másik tény pedig az, hogy midőn a régi városi iskola kezdett kivetkőzni eredeti *elemi iskolai* jellegéből, Pozsony városának katholikus polgársága azonnal gondoskodott, új, katholikus jellegű s a lakosság elemi szükségleteit kielégitő városi iskoláról.

---

[1] Frankl i. m. 141.

[2] Vár. lvlt. Prot. Act. 1587—1589. p. 585.

[3] Vár. lvlt. Prot. Act. 1587—1589. p. 359.

[4] Az 1591. évi számadásokban ilyen tétel fordul elő: „Auf den Pollwerk bei der *Teytschen schuel,* auf der Maur, bis hinauf zue der *lateinischen schuel* das nebenheierl aufzufihren zalt 13 Th. 6 Sch." — A városnak pedig 1614. április havában a Klarisszák kolostorát illető és a tárnokmesterhez intézett felterjesztésében a következők fordulnak elő: „ . . . moniales istae eo solum fine pro domibus hisce laborent — — — ut — — — hortum plantare possunt, prout et reliquam partem adjacentem, utpote domum *scholae germanicae* simili modo sibi applicare in proposito habent." Vár. lvlt. L. 46. F. G. N. 3. — L. még Dr. Schönvitzky, „A pozsonyi Klarissza-apáczák története." Pozsony, 1886. 31. l.

[5] Lásd: „Conscriptio Ludi Rectorum" etc. peracta — — 28 septembris 1775. Vár. lvlt. L. 54. N. 118.

[6] L. fentebb!

A Szt. Márton egyháza mellett levő iskola életében e század végéig előforduló további mozzanatokról csak nagyon gyér adataink vannak. 1585-ben, vagy talán már előbb is, a város, hogy az iskolának *városi iskola* jellege külsőleg is kifejezést nyerjen, az iskolát a város czímerével látta el, 1589-ben pedig jelentős latin feliratokkal diszítette fel.[1] Hogy pedig ez az iskola azonos a régi káptalani, illetőleg a Szt. Márton-templom mellett álló iskolával, az kitünik az 1582. évi számadások ezen tételéből: *Auf die Stiegen auf S. Martins Kirchhof bei der lateinischen Schuel, die Stiegen so auf die Statmawer geet, pessern.*"[2] Világosan kitünik ez adatból az is, hogy Pozsony városának ez a legrégibb iskolája a Szt. Márton-templom mellett, közel a város falához, a mai úgynevezett „Zwinger"-köz sarkán állott s egy részét képezte annak a teleknek, a melyen ma az úgynevezett Dóm-iskola áll.

Azonban bár a város 1591-ben az iskolaépületet ujra javíttatta és új fedéllel látta el,[3] s noha 1594-ben egy vörösen vonalozott falitáblát készíttetett az iskola számára,[4] az e század végén és a következőnek első évtizedében nagyon válságos helyzetbe került. A protestantismus Pozsony városában ugyanis nagymérvű haladást tett, s nemcsak a lakosság nagy része, hanem a hatóság és a tanács is az uj hithez szított, s ez a kath. jellegű régi iskolára nem maradhatott hatás nélkül. Nem lehet feladatunk a protestantismus térfoglalását itt lépésről lépésre kisérni, csak annak a konstatálására szoritkozunk, hogy a XVII. század harmadik évtizedében Pozsonynak régi katholikus iskolája már a tönkrejutás szélén állott. Ezt maga II. Ferdinánd király erősíti meg, midőn 1625. nov. 20-dikán Pozsonyváros tanácsához intézett levelében arról panaszkodik, hogy teljes bizonyossággal értesült arról, hogy a városi iskola,

[1] Az 1585. évi számadásokban a következő tétel fordul elő: „Das felt zu gemeiner Stat wappen an der lateinischen schuel auszutüngen 24 Den."; — az 1589. éviekben pedig: „Auf der lateinischen Schuel lassen herauszen ain Orth zu carminibus verdinchen, zalt an bestant 1 Thl 2 Sch." L. Rakovszky i. h.

[2] Rakovszky i. h.

[3] Vár. szám. 1591: „Die lateinische Schuel allerdings von Neuem zu beduncben und verfertigen bezalt dem Zimmermann 54 lhon zu 2 libros."

[4] Vár. szám. 1594.: „Maler den Schulmeister eine prosse schwarze Taffl mit rothen streifen zu farben 5 s. Frankl i. m. 141.

A „Zwinger-köz“ azon része, a hol Pozsony régi városi iskolája állott.

lassankint a kellő gondoskodás hiánya miatt (allgemach aus unterlassner gebührender und gebrauchiger fleissiger Bestellung und Verwaltung) a leomlás és elpusztulás veszedelmének van kitéve (in Abödung oder Verwüstung gerathen);[1] sőt a következő 1626. év január 14-dikén a király nevében a város tanácsához intézett leiratban azt olvassuk, hogy a város az eddigi katholikus iskolát annyira elhanyagolta, hogy a katholikusok nem taníttathatják sehol gyermekeiket.[2] Már ebből is látható, hogy a Szt. Márton-templom melletti iskola ezután már csak tengődött. Nem szünt meg azomban teljesen még akkor sem, mikor a jezsuiták itteni iskolájukat 1627. nov. 5-dikén megnyitották. Csak 1628. márczius végén zárták be, a mikor utolsó tanítóját, a morva származásu *Szogiaszky* Györgyöt a városi tanács a plébánossal egyetértőleg „wegen gewisser Ursachen" szabadságolta.[3]

II. Ferdinánd királynak fentebbi említett levele Pozsonyváros iskoláinak történetében új korszaknak a kezdetét jelzi; ennek vázolása azomban a következő fejezeteknek lesz a feladata.

* * *

Hátra volna még, hogy Pozsony város eddig megismert, előbb káptalani, majd városi elemi, később középiskolai jellegű latin iskolává, illetőleg gymnasiummá átalakult eme közoktatási intézményének tanulmányi és fegyelmi rendjéről, kormányzatáról s az iskola belső életével összefüggő egyéb kérdésekről szóljunk.

Ezeknek részletes tárgyalásába azomban már csak azért sem bocsátkozhatunk, mert kissé messze terelne bennünket tulajdonképpeni tárgyunktól: a mostani gymnasium multjának felderítésétől; de feleslegesnek is látszik e kérdések részletes tárgyalása, még pedig több oknál fogva.

A régi, úgyszólván teljesen az egyházi érdekek szolgálatában álló káptalani, épp úgy, mint monostori iskoláknak, melyeknek első sorban a papok képzése volt a feladatuk, a kath. egyház egységes szervezetéből kifolyólag, annyira egységes volt a

---

[1] Vár. lvlt. L. XLV. N. 32. c.

[2] Vár. lvlt. L. XLV. N. 30. c. „ . . . scholam catholicam deseruerint totaliter . . . ita, ut catholicorum filii non haberent, a quo instru[illegible]"

[3] Vár. lvlt. Prot. Act. 1622—1623. p. 267

szervezetük, hogy itt helyi természetű különbségekről a nevelés, tanítás és iskolai kormányzás szempontjából az egyháznak általános, zsinatilag többször is meghatározott, követendőkül kijelelt elvein kivül, úgyszólván, semmit sem találhatunk. Az általános elvekre nézve pedig a magyar kath. egyház történelmével foglalkozó irók eléggé bőven tájékoztatnak, annyira, hogy ha ezen kérdésekre nézve valamit nyujtani akarnánk, kénytelenek volnánk az irók egyszerű reproducálására szoritkozni. Éppen azért megelégszünk azzal, hogy utalunk Vass J. „Hazai és külföldi iskolázás az Árpád-korszak alatt. Pest, 1862.“ [1] Lányi K. „Magyar Egyháztörténelem. Esztergom, 1869.“ [2] és Dr. Balics L. „A római kath. egyház története Magyarországban. Budapest, 1885. 1888. 1890.“ [3] czimü munkáiknak az iskolákat illető fejezeteire. A mi ezekben áll az Árpád- illetőleg Vegyesházakbeli iskolák belső szervezetére általában, mindez vonatkoztatható a pozsonyi káptalani, illetőleg, utóbb a káptalan felügyelete alatt álló városi iskolára.

A mohácsi vész utáni időkben a renaissance és a humanista-mozgalom az iskolák életében is lényeges változást szült. Mig eddig csupán a vallásosság szempontja volt a döntő az iskoláknak úgy alapításánál, mint belső szervezésénél, ezentúl e kor uralkodó eszméje: a klasszicizmus is helyet követelt az iskolákban. „A tanitás egyik legfőbb föladatául tekintik a klaszszikus nyelvek és művek beható ismeretét. Róma és Hellas nyelvén csinnal irni és beszélni, a remek irókat érteni és idézni: ez volt a magasabb műveltség lényeges tulajdonsága, tanitók és tanulók ambiciója.“ Ez a törekvés úgyszólván elemi erővel hatotta meg az embereket és szintén egyöntetű iskolai rendszert eredményezett, a melyet — bár specialiter nincsenek rá adataink — a pozsonyi iskola kétségkivül szintén magáévá tett. Minthogy pedig a XVI. század középiskoláinak szervezetét, tanitási és fegyelmi rendjét Frankl idézett műve 18—30 ll. és a „Függelékben“ kimeritően ismerteti, és ezt is legfeljebb reprodukálnunk kellene, e helyett inkább csak az idézett műre utaljuk az olvasó figyelmét. A XVI. század vége felé azomban az iskolák a klasszikus hagyományok melegágyain

---

[1] 57—77. ll. — [2] I. k. 558—598. ll. — [3] I. k. 452—459. és II. k. 2. 528—565. ll.

kívül a vallásfelekezetek „táborhelyeivé“ kezdenek átalakulni, s a multjánál és hagyományainál fogva katholikus jellegű pozsonyi városi iskolának az ellentétes törekvések harczában el

Mutius Vitelleseus bullájának pecsétje a jezsuita-rend czimerével.

kellett buknia, hogy új nevelő és tanító intézménynek engedjen helyet, a melyet, minthogy eddig az iskolákat a városi polgárság egész egyeteme tartotta fenn, az új társadalmi és kulturális, valamint a felekezeti törekvések istápolásában a tradicziók nem feszélyeznek. Ez az intézmény a *pozsonyi jezsuita-gymnasium* volt.

B) Az első pozsonyi iskola tanitói.

Tanitók neveire a XVI. század második felénél korábbi időben nem akadtunk. A XVI. század második felétől kezdve a következőknek nevei ismeretesek:

1557. Gerardus Arnold.[1]
1567. Winkler András.[2]
1578. Bohemus János (Szilézióból).[3]
1579. Hyppodimander János.[4]
1586. Zwierschlag Gáspár.[5]
1587. Zwierschlag Gáspár.[6]
1588. Zwierschlag Gáspár.[7]
1628. Sogiaszky György.[8]

---

[1] Ezt Draskovics György pozsonyi prépost hívta meg tanitónak Flandriából. Úgy látszik érdemes ember lehetett, mert nem sokára kanonoki állást nyert a pozsonyi káptalanban. 1557-ben Ingolstadtban ilyen czimű munkája jelent meg: „Hungariae ad omnes S. J. ordines pro subsidio adversus Turcam conferendo, supplex oratio, composita ab Arnoldo Gerardo Flandro. 1557." Ennek egy példánya meg van a M. T. Akadémia könyvtárában. L. Frankl i. m. 141.

[2] Frankl i. m 141.

[3] Vár. lvlt. Prot. Act. 1578—1589. p. 48.

[4] Vár. lvlt. Prot. Act. 1578—1589. p. 99.

[5] Vár. lvlt. Prot. Act. 1578—1589. p 458.

[6] Frankl i. m. 141.

[7] Vár. lvlt. Prot. Act. 1578—1589 p 585.

[8] Vár. lvlt. Prot. Act. 1622—1633. p. 267.

II. RÉSZ.

A JEZSUITA-GYMNASIUM TÖRTÉNETE.

1627 — 1773.

I. FEJEZET.

A jezsuiták első telepe Pozsonyban. A gymnasium és collegium megalapítása. A gymnasium megnyitása. Az alapítvány tőkéjének és kamatainak biztosítása.

Pázmány P. czimere.

Művelődéstörténelmünknek egyik legfontosabb mozzanata az a nagy jelentőségü politikai és szellemi mozgalom, a melynek *ellenreformatio* a neve, és a melynek a pozsonyi jezsuita-gymnasium is szülöttje. Ez a mozgalom tudvalevőleg a XVI. század végén, *Rudolf* király uralkodása alatt indult meg, s úgy a külföldön, mint nálunk nagyon nevezetes változásokat idézett elő. A jezsuita-rend, a mely a protestantismus elleni küzdelmet vallotta főfeladatául, ily körülmények közepette hazánkban is mihamar nagyon jelentékeny tényezővé válik, és van reá adatunk, hogy már 1586-ban *Rudolf* király, utóbb pedig II. *Mátyás* arra törekedtek, hogy Pozsonyban, a Habsburg-dynastia magyarországi fővárosában, a jezsuita-rendet megtelepítsék és számukra itt iskolát alapítsanak,[1] annyival inkább, mivel itt ez időtájt a protestáns vallás nagymérvű hódítást tett. Mind a két király a jezsuiták itteni megtelepítésére irányuló törekvésében azt hangoztatja, hogy az a törekvésük, hogy a magyar nemes ifjuság ősei hitének megfelelő nevelésben részesüljön.

Királyainknak a katholikus iskolák alapítására irányuló törekvéseivel párhuzamosan halad a magyar katholikus egyház fejeinek, az esztergomi érsekeknek abbeli törekvése, hogy az országnak a török hódoltság kora óta politikailag és kulturális

[1] Országos levéltár. Acta Jesuitica Collegii Posoniensis. Fasciculus 19. Numerus 5.

tekintetben első rangu fontosságu helyén: Pozsonyban oly iskolát alapítsanak, a mely a magyar főrangú és nemes ifjaknak kiválólag kath. szellemű nevelésével foglalkozzék. Tény például az, hogy a nagy tudományu *Verancsics* Antal érsek, Pozsonyban saját udvarában állított fel iskolát, és 1573-ban a legelőkelőbb családok sarjaival találkozunk ezen iskola tanulói között.[1]

Azonban úgy e királyoknak, valamint áldozatkész egyházi nagyjainknak ide irányuló törekvései csak akkor kecsegtettek eredménynyel és vezettek czélhoz, a mikor az ellenreformatio és ezzel a jezsuita-rend Pozsonyban való letelepítésének ügyét a halhatatlan érdemű és törhetetlen buzgalmú *Pázmány* Péter karolta fel, — és ez az idő Pozsonyra nézve 1622-ben köszöntött be.

A nagytudományu érsek a jezsuita atyáknak Pozsonyban való megtelepítése érdekében az első lépéseket már 1617-ben tette meg, a midőn egy ház megvétele iránt lépett alkudozásba, hogy a jezsuita atyáknak otthont szerezzen,[2] de fáradozása csak 1622-ben vezetett eredményre. A megtelepítésben őt eleinte az a szándék vezette, hogy a felekezeti küzdelmek közepette a pozsonyvárosi plébánosnak segítségére legyenek, őt az Isten igéjének és a katholicismus tanainak hirdetésében és védelmezésében s a hívők egyéb irányu lelki gondozásában (gyóntatás, betegek látogatása) támogassák.[3] E végből a *nagyszombati* jezsuita-collegium tagjai közül kettőt Pozsonyban letelepített oly módon, hogy a városi plébános látta el őket szállással és élelemmel, de az eltartás költségeit a plébánosnak az érsek a sajátjából megtérítette. E két első pozsonyi jezsuita atya: a krajnai származásu *Malli* (Mallius) Gáspár, egyuttal a pozsonyi telep *(residentia)* főnöke (superior), a ki a főtemplomban a *német* hitszónoklatot tartotta, — és *Lénárd* atya (P. Leonardus Praesul, Ungaroslaus), a ki a Klarisszák templomában *tótul* prédikált.[4]

---

[1] Frankl, i. m. 142.

[2] Frankl, Pázmány P. és kora I. 469.

[3] Historia Collegii Posoniensis 1622—1635. A budapesti egyetemi könyvtár kéziratai között. Ab. 97. — Egy másik adat a letelepités czélját igy fejezi ki: „. . . ut societati nostrae in urbe Posoniensi stabilem sedem figeret, et in hoc loco *dominantis heresis pestem,* si non penitus extirpasset, saltem reprimeret et cohiberet, ne audacius progrederetur.“ Orsz. lvlt. Act. Jes. C. P. F. 13. N. 4. p. 1.

[4] H. C P.

PÁZMÁNY PÉTER.

(Rugendas metszete után Péterffy „Sacra Concilia"-jából.)

A pozsonyi jezsuita-telep ügyét azonban csakhamar felkarolta II. *Ferdinánd* király is, a mennyiben eltartásukra a magyar kamaránál 1623. julius 1-én évi 300 forintot utalványozott, de nem egyszer s mindenkorra, hanem csak ideiglenes segélyül.[1] A királyi pártfogás e megnyilatkozásában legnagyobb érdemük volt a magyar kamara tanácsosainak, a kik még ugyancsak ezen évben kieszközölték, hogy a pozsonyi jezsuita-telep az elhunyt *Lopes* kanczellár hagyatékából 300 frtnyi összeget kapjon.[2]

Ily szerény anyagi viszonyoknak közepette kezdették meg a jezsuiták pozsonyi működésüket, s a maguk elé kitűzött eszme szolgálatában mindjárt kezdetben nagy buzgóságot, kitartást és elszántságot tanusítottak. Ugyanis ez évek folyamában *Bethlen* Gábor támadásai Pozsony városát nem egyszer nagyon szorult helyzetbe juttatták, s egy ízben a város az ostrom következtében oly szorultságba jutott, hogy — mint a rend krónikása megjegyzi — egy kis kenyér 80—90 krajczárba (akkori időben igen nagy érték!) került, s 5—6 héten át még az előkelők sem jutottak marhahús élvezetéhez. És bár e viszonyok között a telep tagjainak sokan tanácsolták az elköltözést, ők bámulatra méltó kitartást és lelkesedést tanusítottak. Példájuk buzdítólag hatott s népszerüségük is napról-napra nőtt.[3]

A telep első tagjainak Pozsonyba hozatala Pázmány Péter érseknek abbeli elhatározott szándékával történt, hogy itt állandó letelepítésük mihamarább be fog következni, s hogy számukra rövid idő alatt rendház (collegium) épül; de már negyedfél esztendő óta voltak itt az első atyák, a nélkül, hogy az állandó letelepítés ügyében valami nevezetesebb lépés történt volna. Sőt, úgy látszik, hogy Pázmány érseknek törekvése elé oly akadályok gördültek, a melyeknél fogva rövid időre ő maga is elállt a jezsuiták Pozsonyban való megtelepítésének szándékától. 1625-ben ugyanis „non habens tunc modum fundandi collegii," az eltartási költségeket, a melyeket eddig a plébánosnak fizetett, meg akarta vonni. A nehézség pedig az érsek és II. Ferdinánd

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 1. — [2] H. C. P. — [3] F. h.

király, illetőleg a kir. kamara közötti oly természetű véleménykülömbségből eredt, a mely a nagy egyházfő független és hazafias gondolkodásmódját nagyon szépen jellemzi. Ferdinánd király ugyanis azt kivánta az érsektől, hogy *nagyobb biztonság kedvéért* a collegium jövedelmi forrásaiul Ausztria vagy Morvaország falvaiban szerezzen birtokokat. Az érsek e feltételt nem találta elfogadhatónak; első sorban azért nem, mivel e tartományok „*extra regnum*“ feküsznek, másrészt, mivel e helyen birtokokat csak *német pénzen* vásárolhatott volna, ezzel pedig pénztára nem rendelkezett. És készebb volt inkább kedvencz eszméjével felhagyni, semhogy külföldön, vagy külföldi pénzen vásároljon birtokokat. Magához hivatta tehát ez év április elején a telep főnökét, és kijelentette neki, hogy mivel a collegium megalapítása legyőzhetetlen akadályokba ütközik, ő a pozsonyi telepet feloszlatja, s egyáltalában nincs módjában, hogy a jövőben a rend érdekében valamit tehessen, s erről a rend provinciálisát is értesítette. A provinciális közbevetése, bár többféle megoldást ajánlott, hiába való volt; az érsek megmaradt szándékánál. A főnök, pater Malli tehát a kir. kamara itt levő tanácsosaihoz fordult, és kérte őket, hogy mivel a katholicismus ügye a jezsuiták itteni tartózkodásának ezen rövid ideje alatt is jelentékenyen fellendült, vessék közbe magukat Ferdinánd királynál, hogy ne engedje, hogy a pozsonyi telep feloszoljon, sőt hogy a rend állandó megtelepítéséről gondoskodjék.[1] A kir. kamara csakugyan közben is járt s a királyhoz intézett felterjesztésében azt ajánlja, hogy a pozsonyi telep javára adományozza ő felsége *a körmendi* (veszprémvölgyi) feloszlott női kolostornak javait, s addig is Bazin és Szent-György jövedelmeiből pénzt, bort és gabonát adjon oly értékben, a mennyit az érseknek évi segélysése kitett.[2]

A *körmendi* kolostor javait azonban a jezsuiták, a magas pártfogás daczára sem kaphatták meg. Ezek ugyanis az 1548. évi XI. t.-cz. 12. §-a értelmében (l. I. rész, 9. lap) a győri püspökség által voltak vallási és iskolai czélokra felhasználandók és 1625. julius 9-dikén az akkori püspök azzal a

---

[1] H. C. P. — [2] A J. C. P. F. 4. N. 46.

kéréssel fordult a kir. kamarához, hogy a körmendi javak neki átadassanak, hogy azok jövedelmeiből a Dunántúlon katholikus iskolát alapíthasson. Minthogy azonban az említett javak jogi természetét a kamara teljesen nem ismerte, mielőtt döntött volna, tájékoztatta magát a dolog állásáról. De éppen ezt az időt használta fel *Malli* Gáspár superior, és a kamara tanácsosainak ösztönzésére a felségtől e javakat a pozsonyi telep számára kérte.[1] A király akként döntött ebben az ügyben, hogy a körmendi kolostor jövedelmeiből a pozsonyi jezsuita atyák vagy a Kechkés- (Kecskés) féle könyvtárt vegyék meg, vagy pedig saját fentartásukra fordítsák.[2] Minthogy azonban a király utóbb mégis jobbnak látta a kolostor javait új iskola felállítására fordítani: a körmendi birtok a győri collegiumnak adományoztatott. A telepnek Pozsonyban maradását Ferdinánd király mind a mellett biztosította, mivel 1625. április 22-dikén kelt rendeletével Bazin és Szent-György uradalmak jövedelmeiből évenkint 200 forintot, 2 „*mutones*“ gabonát és 25 cseber bort rendelt a telep számára.[3]

Ezenközben azonban Pázmány érsek is újra felkarolta a collegium megalapításának ügyét, s úgy látszik, hogy a közte és a király között korábban támadt véleménykülömbséget az ez évben szeptember hó 8-dikán Sopronban tartott országgyűlés alkalmával sikerült eloszlatni. Erről tanuskodik az a körülmény, hogy az érsek még ez folyamán Pozsonyba jövén, magához hivatta a telep főnökét s ennek nagy örömére kinyilatkoztatta, hogy a rendház felépítését újra kezébe vette azon az alapon, a hogyan erre nézve a királylyal a soproni országgyűlés alkalmával megállapodott.[4]

Az ellentétek kiegyenlítésében magának a kamarának is volt érdeme, amennyiben az állandó letelepítésnek oly módját ajánlotta, a melyben mind a király, mind az érsek megnyugodott. Ehhez képest a király meghagyta a kamarának, hogy bocsátkozzék alkudozásba az érsekkel a magyar végvárak szükségleteire szolgáltatandó bor és gabonára nézve, s hogyha

[1] A. J. C. P. F. 4. N. 44. — [2] A. J. C. P. F. 4. N. 29. — [3] A. J. C. P. F. 4. N. 47. — [4] H. C. P.

a megegyezés nem sikerül, az esetre, nehogy a pozsonyi telep elszéledjen, ő felsége az ügy további fejlődéséig hajlandó a Sz.-György és Bazin jövedelmeiből már korábban utalványozott évi segélyt továbbra is folyósítani.[1]

A kiküldött bizottság az érsekkel való egyezkedésben sikerrel járt el, és megbecsülvén a bornak és gabonának értékét, az érsek a végvárak eltartására a király megbizottainak eladott 30.000 köböl (1 köböl = 2 pozsonyi mérő) gabonát és 6000 cseber bort, 50.000 forint értékben 6 százalék mellett. Az érseknek ezt az 50.000 forintját akarta tehát a király a collegium alapításának biztositékául Ausztria rendeinél elhelyezni. Mivel azonban az osztrák rendek több rendbeli nehézséget támasztottak, a királynak máskép kellett intézkednie.[2] Hogyan? az az alábbiakból világlik ki.

A collegium megalapításának ügye ezzel biztos kerékvágásba jutott és Ferdinánd király már 1625. évi november 20-dikán megtette az első elhatározó kezdeményező lépést. Értesítette ugyanis Pozsony város tanácsát, hogy tekintettel a pozsonyi városi iskola teljesen elhanyagolt állapotára, eltökélt szándéka a városban nyilvános gymnasiumot felállítani. Tudomására hozza egyúttal, hogy ez ügyben a szükséges teendők foganatosítására Pálffy István, pozsonyi főispánt és Pálffy Pált, a magyar kamara elnökét küldi ki biztosokul, s meghagyja a városnak, hogy a nevezetteket mindenben saját akaratának végrehajtóiként tekintse, őket minden tekintetben támogassa és intézkedéseikhez alkalmazkodjék.[3] E lépéséről a király értesítette az érseket is, felhiván őt, hogy a biztosokat intézkedéseikben segítse s velök együtt tárgyaljon a várossal.

Daczára azonban a királyi meghagyás erélyes hangjának, Pozsony város tanácsa nem valami nagy lelkesedéssel fogadta a király biztosait és az általuk képviselt ügyet.

Elsőben maga az érsek személyesen közölte a király szándékát a tanáccsal. Előadta, hogy ámbár ő felségének teljes joga volna, hogy szándéka keresztülvitelére a városban tetszés

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 2. — [2] F. h. és F. 10. N. 5. — [3] Vár. lt. L. XLV. N. 32. c.

szerint vásárolhasson meg házakat, mégis ezt a várossal egyetértőleg akarja tenni. Mivel továbbá a város szándékosan annyira elhanyagolta a kath. iskolát, hogy azt az elpusztulás veszélye fenyegeti, a király ilyent saját költségén akar emelni. Intette ennélfogva a tanácsot, hogy óvakodjék a király akaratával szemben gáncsoskodni, mivel ennek semmi komoly alapja nem lehet, legfeljebb felekezeti gyűlölködés.[1]

Amit az érsek csak úgy beszélgetésképpen (per modum discursus) közlött volt a tanácscsal, azt a király biztosai hivatalos módon a következő alternativa alakjában terjesztették a tanács elé: a város 2—3 polgári házat ajánl fel vételre a királynak az építendő iskola számára, vagy pedig lemond a főtemplom mellett levő iskolájáról és a Sz. Andrásról elnevezett javadalmas házat átengedi a káptalannak, illetőleg az őrkanonoknak.

A város nagyon röviden végzett a királyi biztosokkal. A mint az a biztosoknak 1625. deczember 21-dikén kelt s a királyhoz intézett jelentéséből kiderül, a tanács a biztosok előterjesztésére akkép válaszolt, hogy közgyűlés (communitas) összehivása nélkül ez ügyben semmit sem határozhat, és hogy majd a közeledő karácsonyi ünnepek után fog e tekintetben a város közönségével tárgyalásokba bocsátkozni.

Hogy mily rideg lehetett a város képviselőinek visszautasító magatartása a király szándékával szemben, azt élénken illusztrálja a biztosok jelentésének az a helye, a hol a biztosok szinte megbotránkozva említik, mily kevés tisztelettel viseltetett a város a király meghagyása és a biztosok személye iránt, milyen sértő huzavonával és kicsinyes akadékoskodással szegült ellene a felség szándékainak. Azt tanácsolják tehát, hogy ha — a mint azt a tanács kilátásba helyezte — a város küldöttsége ez ügyben ő felségéhez járulna, fejezze ki szigorú rosszalását nyakasságuk miatt (ipsorum duritiem severius exprobrare).[2]

A karácsonyi ünnepek után a város csakugyan tanakodott a királynak szándéka fölött s deczember 29-dikéről keltezve

[1] A J. C. P. F. 13. N. 4. p. 3. Ezekből, valamint az alábbiakból kitetszik, hogy Pozsony városában ez időben a protestáns vallás dominálló szerepre emelkedett.

[2] A. J. C. P. F. 4. N. 1. p. 4—5.

érdemleges választ adott[1] a királyi biztosnak és ugyanezen a napon hasonló tartalmú felterjesztéssel küldöttséget menesztett a királyhoz. A felterjesztésben a polgárság kifejti, hogy polgári házak vételébe azért nem akarnak beleegyezni, mivel — úgymond — a város, a külvárosok elpusztulása miatt amúgy is szűk, sok benne a templom, kolostor, javadalmas és nemesi ház. Az iskolára nézve pedig, a mely a felterjesztés szavai szerint ősidők óta a parochiával együtt a város hatósága alatt állott, megjegyzi, hogy azt a város saját költségén kijavíttatta, és hogy az a közel lefolyt háborúskodások miatt nem volt olyan állapotban, a milyenben lennie kellene s a milyenben előbb volt; mindez a mostoha körülményeknek tudandó be. Igéri egyúttal, hogy mivel a béke helyre állott, kész az iskolát rátermett és elegendő számú tanítóval ellátni s oly karba helyezni, hogy régi jó híre és fénye helyre álljon. Végül kéri ő Felségét, hogy már csak azért is álljon el a házvétel szándékától, mivel ez a város régi jogaiba és kiváltságaiba ütközik.[2]

A városi polgárság makacskodásán kívül a collegium anyagi biztosítása is még mindig kényes oldala volt a pozsonyi gymnasium megalapításának; de Ferdinánd király lassankint az e részben felmerülő nehézségeket elhárítani igyekezett. Mihelyt az érsektől felajánlott bornak és gabonának hivatalos átvétele 1626. február 14-dikén Eckstein Krisfóf (ab Ernegg in Hermansstorff) részéről megtörtént, és az átvételről szóló elismervény az érsek kezében volt, ő maga sürgette az udvari kamaránál, hogy az eladott élelmi szerekért járó tőkéjének és kamatainak biztosítása érdekében történjék hát valami. Az udvari kamara akkori elnöke Antonius Cremiphanensis apát erre azt felelte, hogy reméli, elég biztos lesz a fedezet, ha *azt az összeget, a melylyel Bécs városa Ausztria-tartománynak tartozik, az érsek számára utalványozzák, s az érseknek nyugtatványait Ausztria készpénz gyanánt fogadja el.*[3]

---

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 3. és Pozsv. lt. L. XXXVII. N. 11.

[2] A. J. C. P. F. 4. N. 1 p. 3—4. és Pozsv. lt. L. XXXVII. N. 15.

[3] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. és F. 10. N. 5. A dolognak ilyetén elintézésmódja az akkori pénzügyi administratiót meglehetősen fonáknak tünteti fel; de ebben az időben másutt sem találunk különbet.

Leérkezett azomban az udvari kanczellária válasza Pozsony városának mult év decz. 29-diki felterjesztésére, melyben (1626. jan. 14. kelettel) a király megbizásából a kanczellár, Ferenczffy Lőrincz, egyenkint czáfolja a város által felhozott okokat. Mindenek előtt tagadja, hogy a város jogaiba és kiváltságaiba ütköznék az, ha a király polgári házakat vásárolna meg; sőt — úgymond — ennek akadályozása ütközik minden isteni és emberi jogba, és ellenkezik a méltányossággal is, hogy a királynak saját birodalmában kevesebb joga legyen mint bármely alattvalójának. A város maga királyi engedély nélkül sajátított ki házakat a főtéren iskolája számára;[1] hát ez nem ütközött kiváltságaiba, csak az, ha a király akar iskolákat építeni? Ő Felsége csak néhai I. Mátyás király példáját követi, a ki teljesen a mostanihoz hasonló módon létesített itt nagy fényű iskolát: az Academia Istropolitanát. A polgárok a város szűk voltáról panaszkodnak: hát akkor — kérdi a kanczellár — miért foglalták le éppen a legnagyobb házakat iskolájuk számára? Reájuk pirit aztán, hogy ők maguk is beismerik, hogy ők irányozták ő Felsége figyelmét gymnasium alapítására mert a maguk iskoláját, bár erre őket semmi sem kötelezi, az inséges viszonyok daczára nagy költséggel és áldozatokkal felépítették; a régi katholikus iskolát pedig szándékosan annyira elhanyagolták, hogy a katholikusok nem tudják, hová küldjék gyermekeiket; pedig ennek gondozása régtől származó kötelességük. Ő felsége legfőbb kegyuri jogánál fogva megtehette volna azt is, hogy az üres és elhagyott iskolát tanitóstól és tanitványostól saját hatalmulag lefoglalja; de inkább választotta a középútat, hogy alkalmat adjon a polgárságnak az alattvalói engedelmesség gyakorlására. Figyelmezteti a várost, hogy magatartásával kegyuri jogait koczkára teszi, s végül komolyan felhívja, hogy aggályait félretéve, a felség akarata előtt hajoljon meg.[2]

A kanczellár leiratán kívül mindjárt az év elején egy másik legfelsőbb leirat is érkezett a városhoz, még pedig erélyes hangu *dorgatorium*, a melylyel a király a keményfejű tanácsot

---

[1] A leirat az 1606. évben épült protestáns iskolát érti.

[2] Pozsonyv. lt. L. XIV. N. 30. c.

sujtotta és tudtára adta, hogy makacssága büntetéséül a főtemplom mellett levő iskolát oly állapotba kell hoznia, mint régente volt s azt ezentúl katholikus szellemben kell fentartania és vezetnie. Egyuttal azonban kijelenti, hogy az új gymnasium czéljaira most már nem kér, hanem követel házakat a város falain belül, és értesíti a várost, hogy ez ügy foganatosítására ismét kiküldött biztosokat.[1]

És csakugyan 1626. évi márczius 8-dikán új leirat megy Pálffy István és Pál grófokhoz, azzal a meghagyással, hogy a korábbi megbizás értelmében ujolag járjanak el,[2] s új megkeresés megy az érsekhez is,[3] hogy csatlakozzék a biztosokhoz; márczius 14-dikén pedig a város vette a király meghagyását,[4] hogy az iskola (mert nem *collegium,* hanem a megalapítandó *iskoláról* van mindig szó a kir. leiratokban) helyének kiszemelésénél a biztosok iránt készséget tanusítson.

Ily körülmények között a város nem látta tanácsosnak a további huza-vonát, s a további merev ellenszegülés helyett beleegyezett az iskola, illetőleg a collegium felállításába, de beleegyezését a következő feltételekhez kötötte:

Tekintettel a város szűk helyi viszonyaira, ő felsége ne vásároljon polgári házakat, hanem elégedjék meg a főtemplom mellett levő katholikus iskolával, továbbá a vele szomszédos, és az ennek szomszédságában lévő és az őrkanonok tulajdonát képező házzal, a mely utóbbiért a város a Sz. Miklósról elnevezett javadalmas házat fogja a káptalannak tulajdonúl átengedni. Kiköti, hogy a jezsuita rend ezentúl a város falain belül ne vásárolhasson házakat, továbbá, hogy ebből a városnak kegyuri vagy egyéb jogaira és kiváltságaira semmi sérelem ne háruljon, s ha a collegium valaha feloszlanék, a tulajdonjog a most átengedendő telekre nézve a városra visszaszálljon; hogy a collegiumban és a gymnasiumban korcsmát ne legyen szabad nyitni, és a jezsuita atyák saját használatukra is csak a tanács tudtával vihessenek be a városba borokat; hogy a városfalainak kijelölt a telek keretébe eső része az építkezés alkalmával ne rongáltassék meg. Végül kivánja, hogyha ez ügyből ki-

[1] A. J. C. P. F. 4. N. 1. p. 5—6. — [2] F. h. p. 6. — [3] F. h. p. 7. — [4] F. h. p. 6.

folyólag az országos rendek a polgárságot megtámadnák, ő felsége feleljen meg a városért s a város feltételeinek elfogadását ő felsége királyi leiratával erősítse meg.

A gymnasium és collegium helyére nézve a város és Ferdinánd király között ezután létre jött az egyezség. A város részéről támasztott feltételeket a király nevében Esterházy Miklós nádor elfogadta s elfogadásukról 1626. márczius 30-án kelt oklevelével biztosította[1] s a nádor által adott biztosító levelet Ferdinánd király már április 10-dikén megerősítette.[2]

Hátra volt azonban az ügynek a pozsonyi prépposttal és a káptalannal elintézendő része. Ebben a tekintetben Pázmány érsek közbenjárására 1626. április 20-dikán oly értelmü megállapodás jött létre, hogy a káptalan a maga tulajdonát képező egyik házát, a mely ősi idő óta az őrkanonokot illette, továbbá a prépost *(Dávid Pál)* a maga *Ave et Salve* nevű házát a jezsuita-rendnek átengedték,[3] de a következő feltételek mellett: 1. Az őrkanonok háza helyett a káptalan megkapja a várostól a Sz. Miklósról elnevezett javadalmas házat ugyanazon jogokkal, a milyenekkel az átengedett házat bírta; 2. a tanitó, harangozó és a kántorok részére a város más alkalmas és megfelelő lakásról, úgyszintén ellátásukról gondoskodik; 3. a tanitó, a ki mindenkoron a *primát* oktatja, a tanitás tekintetében a collegium rectorától függjön ugyan, de a körmenetek és más szokásos egyházi szertartások dolgában a káptalan rendeleteinek tartozik magát alávetni; 4. a jezsuiták iskoláik növendékeivel a káptalani személyek temetésén megjelenjenek; 5. a káptalani (fő) templom feletti joghatóság (jurisdictio) ezentúl is a káptalan kezében marad, s a rend a főtemplomban csak három oltárt használhat istentiszteleti czélra szabadon és tetszése szerint, a többieket csak akkor, ha a káptalanbeliek nem miséznek; 6. a szószéket igénybe vehetik, de e tekintetben a városi plébánosnak intézkedéseit kell tiszteletben tartaniok; 7. a collegium feloszlatása esetében

---

[1] Pozsonyv. lt. L. XLV. N. 31.

[2] Pozsonyv. lt. L. XLV. N. 55. c. és A. J. C. P. F. 4. N. 1.

[3] Ezekre a házakra azért volt szükség, mert a várostól ingyen felajánlott Sz. Miklós javadalmas ház a templomtól és az iskolától távolabb feküdt. Hist. Coll. Pos. 1627.

az iskola, a prépost és az őrkanonok háza előbbi tulajdonosaira visszaháramol, úgy azonban, hogy ha a rendház újra felállíttatnék, ezeket a házakat azonnal ismét tulajdonába vehesse; 8. a rend eleve lemond az oly szabadalmakról és kiváltságokról, a melyeket a pápáktól vagy fejedelmektől idővel nyerhet, ha ezek a prépost vagy az őrkanonok fentartott jogára nézve sérelmet képezhetnének. Végül az érsek kötelezi magát, hogy a mennyiben szükségesnek mutatkozik, a létrejött szerződés helybenhagyását a pápánál és a királynál kieszközli.[1] Ez tényleg meg is történt, s a káptalan és a jezsuiták között a házakra nézve megkötött szerződést Ferdinánd király 1626. junius 10-dikén megerősitette.

Ilyenformán hely már volt, a hová a gymnasium és collegium épüljön; az épitési tervek is meg voltak s azokat a rend generálisa jóvá is hagyta,[2] de a fődolog: a collegium és gymnasium fennállásának anyagi biztositéka; a pénzbeli alap még mindig bizonytalan volt.

Ebben a kérdésben Ferdinánd király az osztrák rendekkel ujolag abbeli tárgyalásokba bocsátkozott, hogy a Pázmány érsek által alapitványul letett 50.000 frtnyi tőke után járó évi kamatot tényleg fizessék be, s ezt nekik ez év junius 27-dikén rendeletileg meg is hagyta, s julius 2-dikán kiadott rendeletével a kamatok befizetését megsürgeti. E királyi meghagyásokra az osztrák rendek még julius folyamában oly értelmüleg válaszoltak, hogy az évi kamatok pontos kifizetését megbizottaiknak meghagyták, s erről a tényről jul. 6-dikán az érsek titkárát *Tőrös* Jánost értesitették, mig az érseknek az ügy ezen állását maga a király julius 7-dikén, az osztrák rendek pedig julius 8-dikán hozták tudomására.[3]

Ezzel a collegium megalapitása már anyagilag is biztosnak látszott, annyira, hogy az érsek már az alapitólevelet is megfogalmazta s azt a jezsuita rend tartományfőnökének megtekintés végett megküldötte. Ez az eddig történteket a rend generálisának nevében megköszönvén, kérte az érseket, hogy az ügyet juttassa

---

[1] A. J. C. P. F. 4. N. 1. p. 9—10. — [2] H. C. P. — [3] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 6.

a befejezéshez. Az érsek nem is késett sokáig; még ez év szeptember 11-dikén az alapitványt megtette, s az alapítólevelet átadta.[1] Ebben kijelenti, hogy Bécsben, egy bizonyos helyen elhelyezett 50000 frtnyi tőkéjét a pozsonyi collegium megalapítására szánja, azzal a feltétellel, hogy ha valamikor a Jézus társaság Pozsonyból elköltözni volna kénytelen, ez esetben az alaptőke vagy azon ingatlan birtokok, a melyek e pénzen

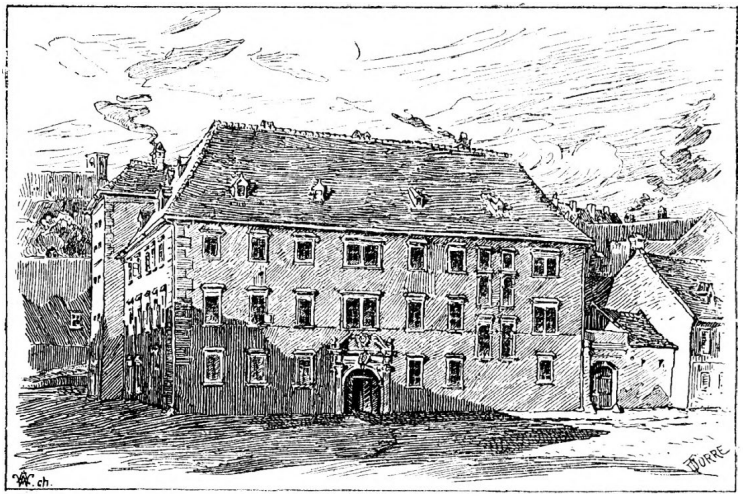

A pozsonyi Jezsuita-Collegium.

szereztetnének, oly magyar ifjak segélyzésére fordíttassanak, a kik külföldön folytatják tanulmányaikat és papi pályára készülnek.

Pár napra reá (decz. 13.) az érsek az alapítványra vonatkozó okiratok jegyzékét sajátkezű aláirásával ellátva, az alapitó oklevéllel együtt megküldé a telep főnökének Malli Gáspárnak.[2]

Az alapítvány anyagi oldala azonban még most sem volt végleg rendezve. Ferdinánd király ugyanis sejtette, hogy sok kellemetlenséget fog okozni a jövőben az a körülmény, hogy az alapítvány kamatait az osztrák rendektől kell a rendháznak felvennie, éppen ezért nagyobb biztonság okából az alapítvány

[1] A. J. C. P. F. 19. N. 4 — [2] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 6.

tőkéjét a bécsi fővámhivatalhoz (domus ponderaria, *Waghaus*) utalta át és 1627.[1] január 18-dikán kiállított kötelezvényében állandó évi kamatul az összegnek 1627. febr. 2-dikától számítandó 6-os százalékát állapította meg. És hogy az alapítvány minél biztosabb legyen, elrendelte, hogy a fővámhivatal tisztviselői hivatalba léptükkor magukat kötelezzék, hogy a kamatokat évenkinti két, 1500—1500 frtnyi részletekben, még pedig Gyertyaszentelő B. A. (febr. 2.) és Nagy-Boldogasszony (aug. 15.) napján minden más fizetést megelőzőleg kifizetik. Ez intézkedés nagyobb hatályául a király lemond azon jogáról, a mely őt a vámhivatal jövedelmeire nézve megilleti, ha ez a pozsonyi collegium 3000 forintját valamiképpen csorbitaná, és a kötelezvényben foglaltak megtartására utódait is kötelezi. Ezt a decretumát a király ugyanezen a napon az udvari kamarával is közölte, s elejét vette, hogy ez a kamatokat valamely más czélra kiutalványozza, és a kamarai hivatalnokokat saját vagyonukkal tette felelőssé, ha e rendelete ellenére cselekedni merészkednének. A fővámhivatal hivatalnokai ugyanilyen értelmű rendeletet kaptak, azzal a hozzáadással, hogy nemcsak az akkori, hanem a jövőben alkalmazandó hivatalnokoknak is kell magukat hivatalba léptükkor irásbeli nyilatkozattal személyesen és vagyonukkal lekötelezniök az évi kamatok pontos kifizetésére nézve, s még a hivatalnok részéről kiállítandó kötelezvény mintáját is a király írta elő.[2]

Az alapítás akadályai azonban még ezzel sem voltak elhárítva. Kevéssel az alapítvány vagyoni oldalának szerencsés rendezése után, 1627. febr. 2. a nyitrai káptalan előtt megjelent a pozsonyi káptalan prépostja és ünnepélyes óvást tett az ellen, hogy valamikép a rend oly kiváltságot nyerjen, a melylyel a prépost és a káptalan részéről átengedett házak átengedéséhez kötött feltételeket akár megszegni, akár kérdésessé tenni lehetne.[3] „Ez — úgymond a rendház egyik krónikása — bizonyára ellenségeink valamelyik rossz szándéku informatiójának ered-

[1] A. J. C. P. F. 4. N. 1. p. 12—13. Az oklevél tollhibából 1626. évről van keltezve.

[2] Fenti hely, p. 13—15.

[3] A. J. C. P. F. 4. N. 37.

ménye, a ki köztünk és a káptalan között bizalmatlanságot akart felkelteni."[1]

De a collegium ügyének dülőre vezetését ez a kellemetlen incidens sem zavarhatta meg, mivel maga Pázmány érsek a telep főnökét, Malli Gáspárt felhívta, hogy a káptalan és a prépost részéről elvben már átengedett házak tényleges átadását szorgalmazza, s ez ügyre vonatkozólag a szükséges tudnivalókat is közölte vele.[2] Pater Malli erre ez év junius 1-én a királyhoz fordult,[3] s már jun. 2-dikán kir. rendelet érkezett a magyar kamarához, hogy a káptalantól és a városi tanácstól az egyezségileg átengedett házakat a király nevében vegye át és ugyanezeket ugyancsak a király nevében a rendnek adja át, illetőleg azok birtokába a rendet iktassa be. Junius 4-dikén még egy királyi rendelet érkezik a beiktatás iránt,[4] úgyhogy ez már most minden késedelem nélkül végbe ment, még pedig a következőképpen:

Legelőször a város adta át az iskolát és a Sz. Miklósról elnevezett javadalmas házat a kir. biztosokul kirendelt kamaratanácsosoknak; azután a káptalan az őrkanonok és a prépost házát. Erre a királyi biztosok a jezsuita rendet az átvett házak és telkek birtokába egyenkint beiktatták s nekik azokat tulajdonul átadták. A rend részéről a nagyszombati rector, a kinek hatalma alá a pozsonyi telep is tartozott, rövid beszédben megköszönte a királynak, az érseknek, valamint a rend többi barátainak a rend irányában tanusított jóindulatát, s az átadott házakat és telkeket a rend nevében birtokába vette.[5]

A rendház megalapításának formaszerü követelményeihez tartozott még, hogy Pázmány érsek junius hó 21-dikén kelt nyilatkozatában a bécsi fővámhivatalnál levő 50.000 frtnyi tőkéje kamatainak élvezetét a pozsonyi collegiumra ruházta, és meghagyta, hogy a kötelezvényt, melylyel a vámház hivatalnokainak magukat az érsek irányában kellett leköteleziök, a collegium javára állítsák ki.[6] Erről a következő napon a királyt, valamint *Berchtold* Jakabot, az udvari kamara elnökét értesítette

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 7. — [2] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 7. — [3] A. J. C. F. 13. N. 1. és f. h. — [4] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 7. — [5] H. C. P. — [6] A. J. C. P. F. 10. N. 3.

és sürgette, hogy az átirás mielőbb megtörténjék. Az udvari kamara e kérést készségesen teljesítette és az első fizetési időpont bekövetkeztével a kamara elnöke meghagyta a vámház tisztviselőinek, hogy az esedékes évi kamatokat a pozsonyi collegiumnak átiratának vétele után haladéktalanul fizessék ki. Az ügy sürgetésére egyébiránt Malli főnök is fordult az udvari kamarához aug. 19-dikén, de ez már felesleges volt, mivel az ügyet *Berchtold* elnök már aug. 17-dikén elintézte.[1]

A sok kisebb-nagyobb nehézség leküzdése s annyi hosszadalmas tárgyalás és jegyzékváltás után a gymnasium és collegium megalapításának ügye végre valahára eljutott odáig, hogy most már a valóságos *építkezésre* lehetett gondolni. Ez azonban ujabb bökkenővel járt, mivel ehhez is pénz kellett s az alapítvány évi kamatja erre nemcsak elégtelen volt, hanem nem is volt *építésre* szánva, hanem a collegium *fentartására.*

Pázmány érsek, felbuzdulva az eddig történteken, már junius 22-dikén megsürgette az építés megkezdését, s egyuttal, minthogy magába az építés dolgába sem ő nem akart beavatkozni, sem hivatalnokait nem akarta ezzel a dologgal terhelni, az építés czéljaira sajátjából 4000 frtnyi összeget utalványozott,[2] s ez ujabb áldozatkészségével valóban megérdemelte a pozsonyi *collegium megalapítója* czímét.

Meglepő jelenségül tünik fel, hogy a házak és házhelyek birtokbavétele után maga a telep főnöke, Malli Gáspár halogatja az építés megkezdését. Okul azt hozza fel, hogy a collegium a kiszemelt és átengedett helyen előreláthatólag szűknek fog bizonyulni, s azzal a tervvel foglalkozott, hogy a szomszédos házakból vegyen meg a rend még néhányat. A főnök azonban, úgy látszik, nagyon rossz időben kezdett foglalkozni uj házak vételének gondolatával. A pozsonyiak a bevégzett tényeket sem felejtették még el, sőt — úgy látszik — csak a hivatalos átadás után kezdték bánni az eddig történteket, még pedig nemcsak a hatóság, hanem a polgárság nagy része is valláskülömbség nélkül. Maga a rend egyik krónikása megjegyzi, hogy „ez időtájt a rend irányában a megszerzett házak miatt némi bizalmatlanság kezdett

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 4 p. 8. — [2] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 8.

nyilvánulni", új házak vétele tehát a még csak meg sem gyökeresedett collegium ügyének nagyon árthatott volna. Ezt jól tudta Pázmány érsek s 1627. jul. 22-dikén írt levelében „*komolyan lebeszélte*" (graviter dissuasit) a főnököt a házvétel szándékáról s tanácsolja, hogy az alapkő letételével ne késlekedjék. Malli Gáspár olykép igyekezett eloszlatni a keletkezett bizalmatlanságot, hogy meggyőzni igyekezett a zúgolódókat arról, hogy a nyert házakat nem jezsuita-atyák, hanem a király sajátította ki. Ily értelmű nyilatkozatot kieszközölt a magyar kamarától is, és meggyőzni iparkodott az embereket arról, hogy a rend csak királyi kegy folytán jutott az említett házak birtokába.[1]

A telek megnagyobbításának eszméjével azonban pater Malli még ezek után sem hagyott fel, sőt még az 1628. év folyamán azzal a tervvel lépett fel, hogy a káptalan a telek szomszédságában levő egyik házának egy részét vétel utján a collegium számára átengedje. Ezt főleg azért akarta, hogy egyrészt az épület tágasabb legyen, másrészt hogy annak keleti oldala szintén szabadon álljon. Célját a káptalan előzékeny magatartása folytán el is érte, sőt még többet is, a mennyiben t. i. a káptalan csere fejében hajlandónak mutatkozott az eladott háznak még megmaradt részét is a collegium számára átengedni. Ez annál nagyobb nyereség lett volna a collegiumra nézve, mivel e házhely egy kis utczával volt határos s ennek megnyerése által egy kis kertet is berendezhettek volna maguknak. Hőn óhajtott célját az ügybuzgó főnök azonban már nem érte meg Pozsonyban, mert az ügy csak 1630. év folyamán nyert végleges lebonyolítást, a mikor is a város a káptalant egy más egyházjavadalmas házzal recompensálta,[2] ez évben pedig ő már nem állt a pozsonyi residentia élén.

Még mielőtt azonban a collegium alapját letették volna, úgy a pozsonyi telep életében, valamint a pozsonyi iskolázás

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 8.

[2] H. C. P. 1622—1635. — Az évkönyv irója a dolog szerencsés befejezéséről irván, ezt teszi hozzá: „Ez nagy jótétemény volt ránk nézve, mert e nélkül sem elegendő világosságunk, sem friss levegőnk, sem szabad kilátásunk nem lett volna." — Az egykori kis kertnek helyén ma egy kis udvar van, a melybe a mai akadémiai épületnek keleti kapuján juthatni.

történetében nevezetes változás állott be. A telep tagjai ugyanis kevéssel azután, hogy a király biztosaitól a káptalan és a prépost házát megkapták, addig is, mig a collegium épülete elkészül, két régi házat (veteres aliquas domos) némiképpen a czélnak megfelelőleg átalakítva, a plébánostól ezekbe költöztek, számszerint *hatan,* még pedig két prédikátor, *két tanár* és két frater, a kik a házi teendőket végezték. Egyideig valószinüleg még mindig a plébánosnál nyertek ellátást és csak 1628. január 3-dika óta étkeztek saját házukban.[1]

A másik nevezetes változás, mely hivatva volt, hogy Pozsony iskolázásának történetében és müvelődési életében új korszakot nyisson, az a körülmény volt, hogy a kis telep bár a hely nehézségeivel és az eszközök elégtelenségével küzdött, már *1627. november hó 5-dikén megnyitotta a jezsuita-iskolát,* s megkezdette működését a tanitás terén. A megnyitás „Veni Sancte"-val kezdődött, s ez alkalommal Pápay János, pozsonyi kanonok mutatta be a misét. A nagyjelentőségü szertartásnál jelen voltak a jezsuita-atyákon kivül a tanulók, a káptalan itthon levő tagjai, a magyar kamara tisztviselői teljes számban, s a biróval élükön a katholikus tanácsosok. Az istentisztelet végeztével a jezsuita-atyák a vendégeket ünnepi lakomára hivták meg.

Erre vonatkozólag mint kiválóan korjellemző adatot hadd idézzem az egykoru feljegyző szavait: „Invitatus quidem erat totus senatus, sed quia sacris nostris abhorrent, et mensa nostra abstinuerunt, ne tamen a nobis abhorreri viderentur, honorarium *sex justae capacitatis cantarorum vini, quod habere poterant optimi,* prandentibus nobis submiserunt"[2]

Az iskoláról és külömböző visszonyairól a következő fejezetekben leszen szó; ezúttal még csak a collegium építésére és az alapitványi kamatokra vonatkozó további adatokat akarjuk felsorolni.

---

[1] H. C. P. A telep ez időbeli annalistája erre vonatkozólag ezeket irja: „Statim visitarunt nos imprimis ungaricae Camerae praeses Illustrissimus Dominus Paulus *Pálffy, qui ex improviso coenam secum tulit et apposuit, nosque suos convivas in refectorio fecit.* Idem fecerunt paulo post senatores Catholici, inde summam omnium erga nos benevolentiam advertimus.

[2] Hist. Coll. Pos. 1622—1635.

A collegium építéséhez, miután Pálffy István, pozsonyi főispán megengedte, hogy a szükséges kőanyagot nem messze a collegium helyétől törethessék, 1628. április 17-dikén fogtak hozzá. Maga az épület három emeletesnek, vagy mint ma mondják: három traktusból állónak (földszint és két emelet) volt tervezve s az előrelátó atyák mindjárt eleve gondoskodtak jó pinczéről, a melyről úgy nyilatkozik a rend annalistája, hogy nincs párja a városban.[1] A két emeletet is az utcza keskenysége miatt vették tervbe, hogy az épület magasságával pótolják azt, a mi szélességéből hiányzott. Bajnak tünt fel az atyák előtt az is, hogy az épület nem állott egészen szabadon, hanem csak három oldalról nyilt utczákra, és minthogy az épület egyik szárnya (a várhegy felé néző oldala) az iskolához támaszkodott, csak két oldal felől volt szabad kilátásuk (a templom és a Káptalan-utcza felől). A templom felől való oldalon a főfalak még ez év folyamán a második emeletig fel voltak építve, mig az utcza felé néző még alig emelkedett a föld fölé. Hátráltatta az építést az a körülmény, hogy akadtak a collegiumnak rosszakarói, a kik a munkások napi munkájának eredményét éjjel nem egyszer szétrombolták; s így nem csoda, hogy a következő év végével is az épületnek csak az egyik szárnya kerülttető alá.[2]

Az épitkezések megkezdése után kevéssel megtörtént a collegium és gymnasium alapító oklevelének királyi szentesítése is. Ferdinánd király 1628. julius 10-ikén, Bécsben, Pázmány érsek alapítólevelét jóváhagyásával megerősitette s ezzel a pozsonyi jezsuita collegium és gymnasium megalapítását királyilag is szentesítette.

Az alapitó oklevelet, minthogy élénk világot vet mind a korra, mind a szereplőkre, fordításban itt közöljük;[3] szól a következőképpen:

„II. Ferdinánd király, stb. tudtára adjuk mindenkinek stb., hogy fontolóra vevén, hogy mely eszközök voltak kiváltképpen azok, a melyek által a keresztény hit és vallás annyi század óta a mai időkig az emberiség között nemcsak elterjedt, hanem

---

[1] „cellario sane praeclaro, cui vix simile est in hac urbe.“ H. C. P.

[2] H. C. P.

[3] Latinul l. „Függelék“ II. sz.

meg is szilárdult, sőt hogy az egész földkerekség keresztény államaiban mély gyökereket hajtva, nagy és messzeterjedő fényében és hatalmában még inkább növekedik: az isteni gondviselésnek sokféleképpen nyilvánuló segítsége mellett ott láttuk a jámbor fejedelmeket, a kik ezért a vallásért lelkesedtek és hevültek, különösen pedig láttuk, hogy abban, hogy ez a hit egyrészről oly szerfelett nagy mértékben elterjedt és dicsőséget aratott, másrészről minden bajjal megküzdött és korunkra átszármazhatott: azok a fejedelmek voltak a legnagyobb fontosságú tényező, a kik egykoron nagy világbirodalmak felett uralkodtak. Mert ha az ősök szent történeteit lapozzuk, meggyőződhetünk, hogy az Isten szerint való élet, a mely csak az igaz hit ismerete alapján támadhat, mindig a jó és jámbor fejedelmek uralkodásának idejében virágzott; oly királyok idejében pedig, a kik a kormányzást gonosz emberekre bízták, a legtöbbször megszámlálhatatlan sanyargatásoknak volt kitéve.

És midőn idővel a kereszténységnek és a jámbor fejedelmeknek szakadatlan buzgalma folytán bekövetkezett, hogy a keresztény vallás oly erőre és hatalomra kapott, hogy törvényeinek csaknem az egész földkerekség meghódolt: a keresztény világ nagy számú más népei között a Mindenható Isten segítsége folytán, a ki irgalmasságában ezen nép üdvéről is gondoskodni óhajtott, Magyarország is meghajtotta nyakát a kereszténység szelid igája előtt.

Annak okáért, midőn látjuk, hogy a szent királyok, boldogemlékezetű elődeink, hogyan szorgalmatoskodtak a vallásnak úgy terjesztésében és tiszteletre méltóvá tételében, valamint fentartásában: nyomdokaikat mi is követni óhajtjuk, főképpen a midőn tapasztaljuk, hogy a többféle eretnekség folytán megromlott és elvetemedett jelen századunkban a tisztességes tudományok tehetnek legtöbbet az eretnekség kiirtására, a miként erről annak az Apostata császárnak a példája tanuskodik, a ki a keresztények gyermekeit az iskolák látogatásától nyilvános rendelettel eltiltotta. Hogy tehát a keresztény vallás Magyarországunkban is virulhasson és úgy a vallásosságnak, mint műveltebb erkölcsöknek gyümölcseit minél bőségesebben megteremje, elhatároztuk, hogy kegyelmünk és jóindulatunk kifolyása-

képpen mindenekelőtt a Mindenható Isten dicsőségére, azután pedig az isteni katholikus vallás felvirágoztatása érdekében és Magyarországunk javára, szabad királyi városunkban, Pozsonyban, a Jézus-társaság számára, a melynek kiváló buzgósága az ifjúság nevelése, az igaz katholikus hit ápolása, valamint a tisztességes tudományok terjesztése körül napjainkban általánosan ismeretes, collegiumot felállítunk és alapítunk. Ezen collegium felállítása és örök megerősítésére nézve tudvalevőleg hívünk, Pázmány Péter, esztergomi érsek úr is tett bizonyos alapítványt jelen oklevelünkbe foglalt alakban és módon, a mint ezekben következik:

„„Mi Pázmány Péter, Isten kegyelméből az esztergomi főegyházmegye érseke és ezen város örökös főispánja, Magyarország prímása, az apostoli szentszék született követe, főtanácsosa és kanczellárja, úgyszintén Ő Felsége II. Ferdinánd, Isten kegyelméből vál. római császár, Német-, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát- és Szlavonországok királyának stb. valóságos belső titkos tanácsosa, tudtára adjuk mindeneknek, a kiket illet, hogy midőn papi kötelezettségünkhöz hiven serényen elmélkedtünk azon, hogyan hegeszszük be Magyarországban a katholikus vallás sebeit: semmi sem tünt fel előttünk ily nagy bajok közepette annyira közelfekvő, felette szükséges, leghathatósabb gyógyszerül, mint ha a tanuló ifjúságot zsenge korában szelid módon a hitben, jámborságban és egyuttal a tudományok elsajátításában jámbor és serény nevelők vezetik. És mivel Isten különös bőkezű ajándékából a Jézus-társaság az ifjúság nevelésében szent és üdvösséges hévvel és kiváló szerencsével buzgólkodik és a gyöngéd és hajlékony s a rosszban még meg nem rögzött csemetéket, — hogy majdan a mennyei paradicsomba szerencsésen eljuthassanak, — fáradhatatlan buzgalommal neveli, még pedig mindig szerfelett küzdve a szükséggel: elhatároztuk, hogy a rend számára Pozsony szab. kir. városában tisztességes tartózkodást biztosítunk. Ennek okáért, miután a főtisztelendő pozsonyi káptalan, úgyszintén Pozsony városa, e város szük viszonyai daczára, a collegium számára Ő csász. és kir. Felsége és a magunk kérelmére bizonyos feltételek mellett, a melyeket egy más oklevélben részletesen felsorolunk, eléggé alkalmas

NOS PETRVS PAZM

VINA ARCHIEPISCOPUS ECCLESIÆ METROPO
petuus, Primas Hungariæ, Legatus natus, Summus Secretari
di Secundi, DEI gratia, Electi Romanorum Imperator semper
re Regis, Archiducis Austriæ Ducis Burgundiæ, Styriæ, Carinthiæ, Carniolæ
ciendis Catholicæ Religionis in Vngaria ruinis, assidue coram DEO cogitaremus, nullu
suaui ductu ad Fidem ac pietatem vna cum literis imbibendam per pios ac sedulos operar
Iuuentutem sancto ac salutari zelo felicissime incumbit tenerasqz et adhuc flecti faciles
rium semper iudicauimus, vt domicilium ipsis in hac Regia Ciuitate Posoniensi honestaq
Ciuitas Posoniensis, in tanta huius loci angustia situm haud incommodum ad diligentem S
literis declaratis. NOS qroque inducti DEI amore, ac Religionis Catholicæ promou
Societatis IESV pro erigendo, et in perpetuum conservando Collegio Posoniensi Quinquag
dictis idoneo depositos defacto damus, donamus, et in perpetuum conferimus, Nullum Ius n
Summæ Censum et Capitale spectantes eisdem Patribus, vna cum hisce literis fundationi
irascentis DEI Iudicio, Patres Societatis Collegium hic Posony continuare non possent, il
bona stabilia, si quæ forte illa pecunia emerentur, teneantur in vsum Vngarorum extra Vng
mum humillimo instantiqz affectu oramus, odoretur hoc Sacrificium bonæ voluntatis nost
in vtilitatem Ecclesiæ Catholicæ fructum redundare velit, quem tanta necessitas afflictæ
Mensis Septembris, Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Vigesimo SEXTO

Petrus Pazmany
Archiep. Strigon

Gymnasiumunk alapító levelé

NY MISERATIONE DI=
IÆ STRIGONIENSIS LOCIQUE EIVSDEM COMES PER=
ancellarius, necnon Sacratissimi Principis, ac Domini Domini FERDINA
ac Germaniæ Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, et Sclauoniæ
is Consiliarius. &c. Damus pro memoria. Quod cum pro Pastorali nostra obligatione, de resar=
tius nec magis necessarium occurrit tantis malis remedium, quam si Studiosa Iuventus in ætate teneriore
retur. Et quoniam peculiari quodam Diuinæ largitatis munere Sancta Societas IESV ad erudiendam
obrigescentes plantulas cœlesti olim Paradiso feliciter inserendas, indefesso studio excolit, summopere necessa=
io, assignaretur. Quamobrem postea quam Capitulum Venerabile Posony constitutum, ac ipsa quoqz
latis Cæsareæ ac Regiæ nostramqz instantiam, Collegio concesserunt certis Conditionibus, in Originalibus
peculiariqz affectu quo prædictam Societatem, sicut animam nostram amplectimur, eisdem Patribus
a florenorum Rhenensium, ex propriis mensæ nostræ prouentibus, Viennæ in loco securo, ac Patribus præ=
roprietatem eorum nobis vel Successoribus reseruando. Literas etiam Originales omnes, ad prædictæ
s tradimus. Illud vnum per expressum cauentes, quod si, successiuis temporibus, ex occulto aliquo
cisper donec Societas iterum Posonium redire possit, Summam illam Capitalem, eiusqz Censum vel
entium, ac ad statum Ecclesiasticum adspirantium, bona fide conuertere. DEVM Optimum Maxi
æ de manu ipsius accepimus, ad nominis sui obsequium conuertantur, eumque ex hac tenella fundatione
git, et ego ex animo voueo. DATVM Posony in Curia nostra Archi Episcopali, die Vndecima

onmása. 1626. szeptember 11.

helyet engedtek át: mi magunk részéről is, Isten iránti szeretettől és a kath. hit ügye előmozdításának vágyától buzdíttatva és sajátlagos érzülettől is vezettetve, hogy a nevezett társaságot saját lelkünkként keblünkre ölelhessük, a nevezett Jézus-társaságbeli atyák pozsonyi collegiuma számára saját jövedelmeinkből tényleg és valósággal adunk, ajándékozunk és adományozunk 50 ezer rhénusi forintokat, a melyeket Bécsben biztos és a nevezett atyákra nézve alkalmatos helyen letéteményeztünk. Sem magunknak, sem utódainknak ez összegre nézve semmi tulajdonjogot fenn nem tartunk; és az alaptőke, valamint a kamataira vonatkozó eredeti kötvényt is jelen alapító levelünkkel együtt sajátkezüleg átadjuk a nevezett atyáknak. Csak azt az egyet kötjük ki határozottan, hogy ha netalán idők multával, a haragvó Isten kifürkészhetetlen végzése folytán, a jezsuita-atyák itt, Pozsonyban, a collegiumot fenn nem tarthatnák, ez esetben mindaddig, mig a társaság Pozsonyba ismét visszatérhet, az alaptőke és kamatai, vagy azon ingatlan birtokok, a melyeket e pénzen netalán szereznek, oly magyar nemzetbeliek segélésére fordíttassanak, kik a külföldön az egyházi pályára készülnek. Mélyen megalázkodva, a legalázatosabb és hódoló szívvel könyörgünk a Mindenható Istennek, hogy eme jóindulatú áldozatunk illatozzék; hogy az, a mit Tőle vettünk, nevének dicsőségére váljék és hogy eme zsenge alapítványunk oly hasznot áraszszon a katholikus egyházra, a minőre a sanyargatott haza e nagy szükségnek közepette rászorul és a minőt én lelkemből óhajtok. Kelt Pozsonyban, érseki kúriánkban, az Úr 1626-dik esztendejének szeptember 11-diki napján. Pázmány Péter, esztergomi érsek s. k.""

Mi tehát Isten iránt való különös jámborságból és indulatból és az üdvözitő katholikus hitnek Magyarországunkban való gyarapodása iránt táplált lelkületből kifolyólag ezt az alapítványt elfogadjuk, helyesnek tartjuk, és hogy örökké fenmaradjon, megerősítjük és oklevelünkkel megbizonyítjuk; továbbá kegyesen akarjuk, jóakaratulag rendeljük és határozottan meghagyjuk, hogy úgy saját, Magyarországban való szerencsés uralkodásunk és kormányzásunk alatt, valamint törvényes utódokul utánunk következő magyar királyok országlása idejében és mind-

azoktól, a kiket ez illet, ezen alapítvány mindenkoron helyesnek, hathatósan nyomósnak és érvényesnek elismertessék. Ennek megerősítéseül és megszilárdításául kiadjuk és kibocsátjuk ezen magyar királyi titkos függő pecsétünkkel megerősített levelünket. – Kelt főtisztelendő Sennyei István váczi püspök, tanácsosunk, magyar udvari kanczellárunk, kedvelt hívünk kezei által, Bécs városunkban, 1628. julius 18-dik napján.[1]

Ferdinánd.

Sennyei István."

II. Ferdinánd király a pozsonyi jezsuita-collegium megalapitását megerösitö oklevelének pecsétje.

A collegium építése meglehetősen távol volt a befejezéstől, a midőn a nagynevű alapító és az általa oly melegen felkarolt pozsonyi jezsuita-telep tagjai között kellemetlen feszültség támadt, a mely az érseknek nagymérvű elkedvetlenedését vonta maga után, s ennek egy sajátkezűleg írt, felette jellemző levélben adott kifejezést, a melyet Sellyéről 1629. julius 12-dikén intézett Malli Gáspárhoz. A kuszált irásu, és már külsején is a méltatlankodás jeleit viselő rövid levél im ez:

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 39. L. Függelék II. sz.

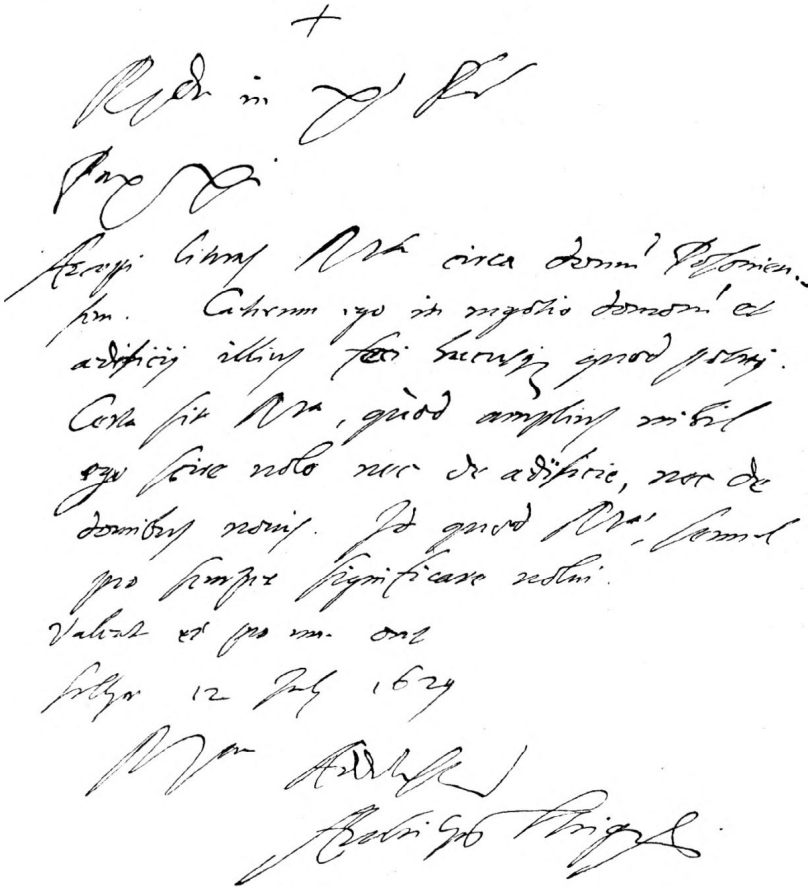

†

Reverende in Christo Pater!

Pax Christi.

Accepi litteras Paternitatis Vestrae circa domum Posoniensem. Ceterum ego in negotio domorum et aedificii illius feci hucusque, quod potui. Certa sit Paternitas Vestra, quod amplius nihil ego scire volo nec de aedificio nec de domibus novis. Id quod Paternitati Vestrae *semel pro semper* significare volui.

Valeat et pro me oret.

Sellye 12. Julii 1629.

Paternitati Vestrae addictissimus Archiepiscopus Strigoniensis.[1]

---

[1] A. J. C. P. F. 4. N. 22.

A levélből nyilván kitünik, hogy Malli Gáspár főnök, azzal szolgált rá az érsek neheztelésére, hogy a collegium területével, a melyet a hitbuzgó érsek csak annyi fáradozás után és nagy nehezen szerezhetett volt meg, nem volt megelégedve, s valószinüleg most már ismételten zaklathatta az érseket, hogy új házak megszerzésében közbenjárjon. És úgy látszik, a dolog azon tárgyalások alkalmával mérgesedett el, a mikor, mint már előbb említettük, *Malli* főnök az 1628. és 1629. évek folyamán a káptalannal bocsátkozott ujabb alkudozásokba, új házak vétele iránt. Az érsek elkedvetlenedése azonban nem tartott sokáig, és 1630-ban, midőn a pozsonyi telep tagjai kegyelmes pártfogójukat 1629. deczember 13-dikán történt biborosi kinevezése alkalmából nagy ünnepséggel üdvözlik, már ismét a régi bőkezű alapító, a ki a tanulóknak jutalmakat osztogat.[1]

E fejezet elején említettük volt, hogy Ferdinánd király 1623. jul. 1-én évi 300 frtnyi segélyt utalványozott a telep tagjai részére a magyar kamaránál, de nem mindenkorra. Ezt az összeget ez óta egész 1629-ig a kamara minden évben pontosan kifizette nekik; ez évben azonban jul. 28-dikán k. rendeletével a király a segélypénzt beszüntette. *Káldy* György főnök kérelmére azonban az összeget még további hat évre is utalványozta az udvari kamaránál, a mely a kifizetést ez év okt. 11-dikén a magyar kamarához utalta. Az évi segélyt azonban ezentúl nagyon rendetlenül kapták meg, — az egész 6 év alatt összesen csak 746 forintot 1800 helyett. Az 1635. junius 18-dikán megejtett számadások a pozsonyi collegium javára 1054 frtnyi hátralékos összeget állapítottak meg, de ezt, úgy látszik, a collegium azontúl sem kapta meg.[2]

Az építkezés ügye e közben lassankint szintén előrehaladt. Az 1629-diki év folyamán az épület keleti szárnya teljesen felépült és tető alá került. 1630-ban a házi kápolna is készülőfélben volt. Erre az atyák az elmult év folyamán elhunyt *Tersztyánszky* Gáspár kir. személynök hagyatékából 2000 frtot és két szöllőkertet kaptak, s kilátásuk volt, hogy a jövő nyáron már új palotájukba költözhetnek. Ez 1631. évben tényleg meg is történt.[3]

---

[1] H. C. P. — [2] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 1. és 94. — [3] H. C. P.

MVTIVS · V

SOCIETATIS · IESV ·

Omnibus, in quorum manus hæ' liter

CVM EMINENT^mus & R^mus D. PETRVS PAZMAN

Catholicæ promouendę studio ductus pro fundatione', &

rum Rhenensium Capitalis Viennæ in loco securo, et idon

nu ipsius subscriptis, et die XI. Mensis Septembris M DCXXVI. Posonij

nalis, & Archiepiscopi pietatu, propensaqs erga nostrum Societatem voluntat

tum nostrorum Successorum nomine, omni meliori modo, quo possumus cum

stitutum, constitutiones, et morem gubernandum, & regendum in dicta Cun

datione', & dote' applicamus, & appropriamus; dictumqs Eminent^mum & R

omnibus suffragijs, prærogatiuis, & gratijs Fundatoribus Collegiorum ex no

his cęptis feliciter adspiret, et de inexhausto eiusdem dilectissimi Filij sui m

Cardinalem, & Archiepiscopum Petrum æternæ' glorię corona remuneret. In

Die' XIII. Iunij M DCXXXI.

Mutius Vitellescusnak, a jezsuita-rend generalisának, P

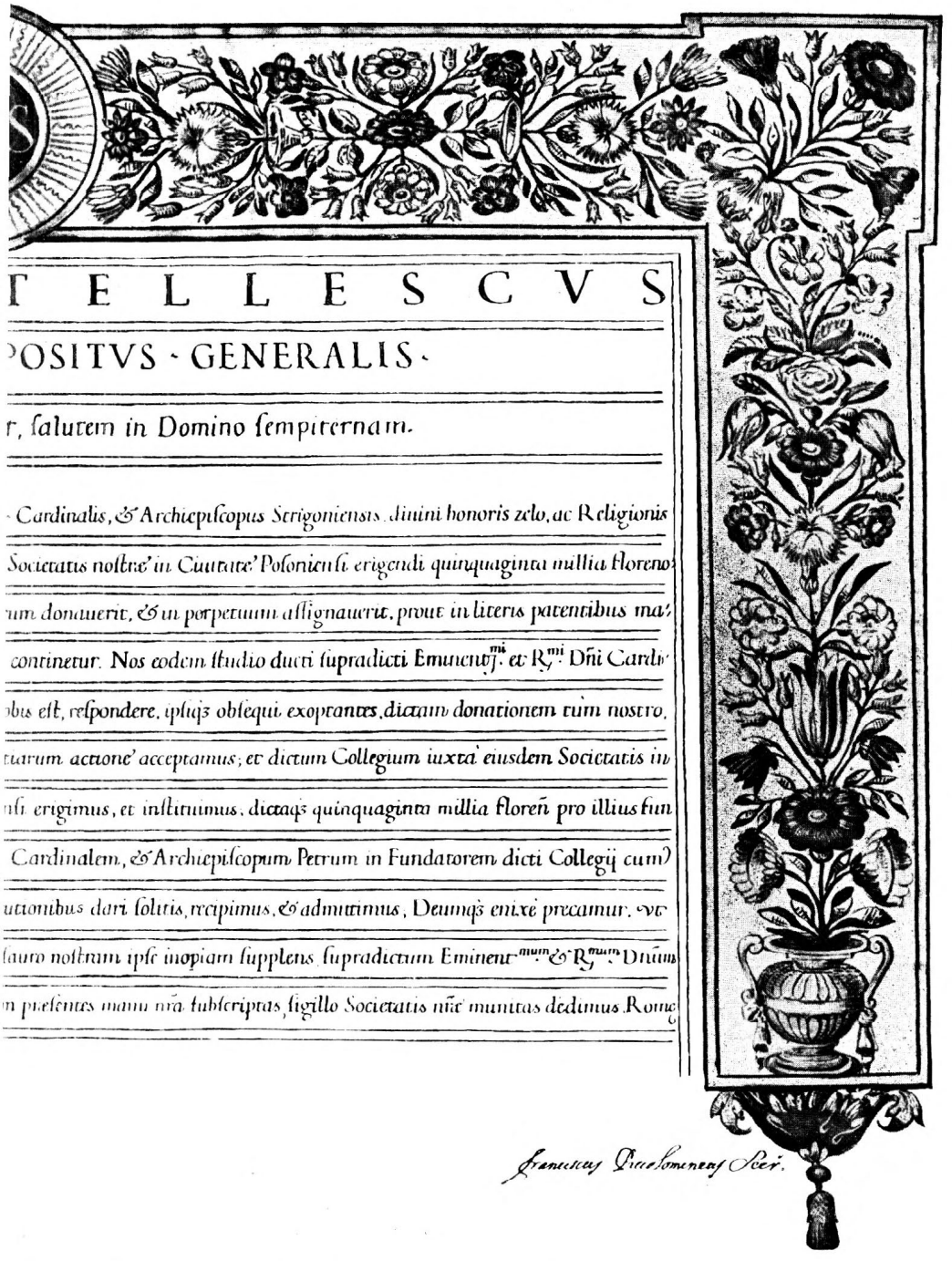

T E L L E S C V S

POSITVS · GENERALIS ·

r, salutem in Domino sempiternam.

· Cardinalis, & Archiepiscopus Strigoniensis, diuini honoris zelo, ac Religionis
Societatis nostræ in Ciuitate Posoniensi erigendi quinquaginta millia floreno
rum donauerit, & in perpetuum assignauerit, prout in literis patentibus ma
continetur. Nos eodem studio ducti supradicti Eminentiss.mi et R.mi Dñi Cardi
obis est, respondere, ipsiq; obsequi exoptantes, dictam donationem tum nostro,
tiarum actione acceptamus; et dictum Collegium iuxta eiusdem Societatis in
nsi erigimus, et instituimus, dictaq; quinquaginta millia floreñ pro illius fun
Cardinalem, & Archiepiscopum Petrum in Fundatorem dicti Collegij cum
utionibus dari solitis, recipimus, & admittimus, Deumq; enixè precamur. vt
sauro nostram ipse inopiam supplens supradictum Eminentissimum & R.mum Dñum
n præsentes manu nr̃a subscriptas, sigillo Societatis nr̃æ munitas dedimus. Rome

Franciscus Piccolomineus Secr.

P. alapítványát megerősítő bullája. 1631. junius 13.

49. old.

De történt más is a pozsonyi telep életében. Ez év junius 13-dikán ugyanis a jezsuita rend generálisa *Mutius Vitellescus* a maga és utódai nevében Pázmány Péter biboros érsek alapítványát elfogadja és megerősíti, s a pozsonyi jezsuita residentiát a collegium rangjára emeli. Egyúttal felruházza a biborost a collegium megalapítója czimével és mindazon jogokkal, kiváltságokkal és jelvényekkel, a melyek őt alapító minőségében megilletik.[1]

A collegium lakói új lakóhelyükkel, kiváltképpen az eddigi szorult viszonyok után valóban meg lehettek elégedve. Volt ugyanis az épületben 17 tágas, szellős (optima aura) szoba, ebédlő (triclinium), konyha, éléskamra (dispensa), valamennyi pompásan és kényelmesen berendezve (elegantibus et commodis). Azonkivül 11 más szobahelyiség egy *iskolahelyiséggel* és házi kápolnával (bene eleganti): ezeket azonban csak a következő tavaszszal lehetett használatba venni, valamint az igen tágas pinczét is.[2] Saját házuk tehát, — még pedig az akkori kivánalmaknak teljesen megfelelő — volt már az atyáknak, de, a mi a collegium megalapításánál eddig főszempontul szerepelt: t. i. az iskola még csak két év mulva kezdett épülni.

Az ideiglenesen iskolának szánt helyiség valószinűleg a régi városi iskola helyén, a városfal felől való oldalon volt, s az abba vivő bejárás is ez oldalról lehetett (a mai Szűk-utcza felől). Minthogy azonban egyrészt a keskeny utcza, másrészt az építés alkalmával lerombolt régi házak omladékai miatt az iskola helyisége nagyon alkalmatlannak bizonyult, másfelől pedig

---

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 38. — A hártyára irt oklevél már külsejével mutatja annak a ténynek ünnepi voltát, a melyet megerősít. A szöveget ugyanis festett virágfüzér veszi körül, a homlokzat közepén a jezsuitarend szintén festett czimerét foglalva magában. Az oklevélről vörös selyem-zsinóron rézfoglalatú pecsét lóg. Ez a pozsonyi gymnasiumra vonatkozó aktáknak legdiszesebbje. L. Függelék III. sz.

[2] H. C. P. — Mind ezekből kitünik, hogy 1628. ápr. 17-től 1631. nyaráig a collegiumnak (a mai jogakadémia és a Dóm melletti népiskola épületének) a Klariszszák kolostora felé néző fele épült ki, s ez volt a tulajdonképeni collegium, a pozsonyi jezsuiták kolostora; míg a Dóm-felé néző rész, a tulajdonképeni gymnasium, csak pár évvel később épült fel. Az épület főkapuja fölé vésett következő felirat: *„Anno Christi MDCXXX Petrus Pazmany S. R. E. Cardinalis Archiepiscopus Strigoniensis Collegium hoc Societati Jesu posuit“* — csak az épület egy részére nézve fejezi ki helyesen az alapítás évét. Különben a felirat nem azonkori, hanem későbbi keletű. Megjegyezzük még, hogy mint Pázmány minden más alapítványa, úgy ez is el van látva az érseknek ismeretes strucztollas czimerével.

a tanulók és osztályok szaporodtával egy helyiség éppenséggel nem volt elegendő, Pázmány érsek 1633-ban a teleknek a Dóm-templom felé néző oldalán (ez a 3. oldal) új iskola-épületet szándékozott építeni, s ennek alapkövét még ez év tavaszán le is tették. Az érsek az építkezések befejezésére ezúttal is 4000

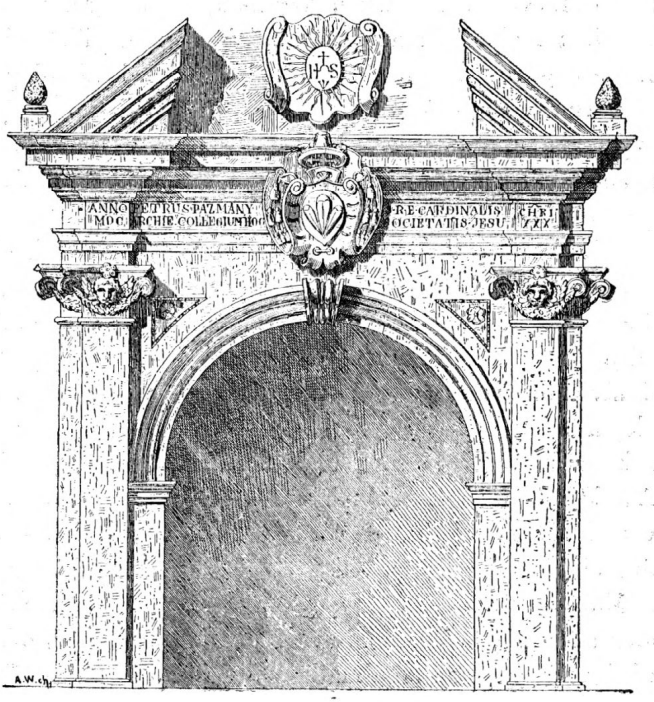

A Jezsuita-collegium kapuja.

forintot szánt s az épület e szárnya 7 hónap lefolyása alatt be volt fejezve és tető alá került.[1] — Az épületnek negyedik, a városfal felé néző szárnya, (a hol a régi városi iskola volt) csak 1635-ben készült el s ennek költségeihez is hozzájárult a bőkezű primás 500 frttal.[2]

Ezzel a collegium és a gymnasium épülete teljesen elkészült, s a több-kevesebb belső változtatástól eltekintve, máig megmaradt ebben az állapotban.

[1] U. o. — [2] U. o.

Idővel azonban, főleg a collegium és gymnasium teljes berendezkedése után az épület szűknek bizonyult, és ez nem is fog hihetetlennek látszani, ha meggondoljuk, hogy — mint pl. 1685-ben[1] — 13, egyházi teendőket végző rendtag, 6 tanár és 10 tagból álló egyéb személyzet (összesen tehát 29 ember) nyert a collegiumban szállást és ellátást, és hogy ezeken kívül úgy szólván naponkint annyi vendég fordult meg a collegiumban s tartózkodott itt rövidebb-hosszabb ideig, hogy olykor alig fért el a vendégek sokasága a kolostorban.[2] 1645 ben már valósággal tűrhetetlennek találták ennél fogva az állapotot; és mivel sem az iskolát a collegiumból ki nem szállásolhatták, sem pedig bent a kolostorban istállót be nem rendezhettek, (lovak és kocsikra nagyon nagy szükségük volt) a baj orvoslása végett Lipót Vilmos főherczeghez, II. Ferdinánd király fiához fordultak, a ki meghagyta Fernperger császári generálisnak, hogy a várossal építkezésre alkalmas terület átengedése iránt tárgyalásokba bocsátkozzék.[3] Úgy látszik hogy az atyák ezúttal rövidesen czélt értek, mert nincs nyoma többé sehol, hogy a városhoz ez ügyben fordultak volna. Ügyükön azonban véglegesen csak az 1672. év segített, a mikor megkapták az ev. gymnasium épületét.

Az alapítvány évi kamatai azonban, daczára a sokféle biztosítéknak, nem csekély gondot okoztak a collegium főnökeinek, mert a bécsi fővámhivatal nem valami nagy készséget tanusított kifizetésük körül. Az 1628-dik esztendőre még csak minden baj nélkül kapták meg a kamatokat, de már a következő évben azzal a kifogással álltak elő a vámhivatal hivatalnokai, hogy a kamatok kifizetésére nézve a királyi meghagyás nem szól *mindenkorra*, hanem csak egy évre. Természetes, hogy az atyák a királyhoz fordultak jogorvoslásért, s kieszközölték, hogy a király ujból megerősítette az alapítványt, s ismételt rendeletével utasította a vámhivatal akadékoskodó hivatalnokait, hogy kötelességük teljesítésére nézve új reversálisokat állítsanak ki a

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 4.

[2] H. C. P. . . . „subinde Collegii angustiae sic potuerint sufficere multitudini hospitum, curatum tamen, ut in angustiis rei domesticae *dilatarentur spatia charitatis*."

[3] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 8—9.

a collegium számára. Ezt 1630. január 18-dikán meg is tették; de az a körülmény, hogy 1637. január 1., 1641. márczius 9. és 1646. julius 12-dikén ujolag meg ujolag kellett őket utasítani a reversálisok kiállítására, arról tanuskodik, hogy az alapítvány tőkéje a collegiumra nézve nem a legbiztosabb helyen volt letéve, s ebből a collegiumra nézve nem csekély kár háramlott. Panaszkodtak is eleget e miatt a rend rectorai (Káldi György, Kolperger András, Kolnick stb.) a királynál és a magyar kamaránál egészen 1641. évig,[1] pontosságot azonban a fizetésben igy sem eszközölhettek ki, csupán azt, hogy III. Ferdinánd király elődjének példáját követve Pázmány Péter alapítványát 1637. augusztus 10-dikén megerősítette.[2]

Minthogy pedig a fővámhivatal késedelmes eljárásának részben az is volt oka, hogy a kamatok oly időben voltak esedékesek, a mikor a pénztár rendszerint üres volt, *Hmira* János rector, 1642. deczember 18-dikán III. Ferdinánd királyt arra kérte, hogy rendelje el, hogy jövőben a collegiumnak a kamatokat julius és deczember végeig fizessék ki. Ezt elérte ugyan,[3] de nyomban más nehézség merült felt, mivel t. i. a császári hivatalnokok évi fizetésének negyedik részletét deczemberben kellett kifizetni, megesett, hogy a collegiumnak már nem jutott a pénzből. E baj orvoslásáért a jezsuiták ismét a kir. udvarhoz fordultak, s ezt majdnem évről évre kellett ismételniök, mivel kamataikat vagy csonkán, vagy pedig csak nagy nehezen kaphatták meg pontosan és minden akadékoskodás nélkül.[4] Egész csomag kerülne ki a collegium rectorainak azon folyamodványaiból,[5] a melyekben a királyi udvarhoz fordulnak s a kamatok pontatlan kifizetése miatt panaszkodnak. Ügyüket ott el is intézik mindig kedvezően, de ennek rendszerint kevés a foganata, mivel a fővámhivatal hivatalnokai sajátságos következetességgel az egész XVII. század végéig igen kevés jóakaratot tanusítanak iránt ok és — miként az egyik adat mondja — csak akkor teljesítik kötelességüket, „*si unguntur et benevoli conservantur;*“ különben mindenkor akadékoskodnak.[6]

---

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 9. — [2] A. J. C. P. F. 10. N. 5. — [3] A. J. C. P. F. 10. N. 6. [4] A. J. C. P. F. 10. N. 6. — [5] L. ezeket: A. J. C. P. F. N. 6. alatt. — [6] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 10.

Végre 1664. október 17-dikén I. Lipót király, hogy a fővámhivatal tisztviselőinek a kamatok pontos kifizetését lehetővé tegye, elrendelte, hogy a pozsonyi collegium évi járadékát a *Freistadtból* és *Welsből* behozott vasáruk után fizetett tetemes vámból fizessék. Minthogy azonban pár év mulva ez a jövedelmi forrás is megcsappant, 1666-ban már újra panaszkodnak a pozsonyi atyák a kamatok lanyha kifizetése miatt.[1] I. Lipót király újból megtette azt, a mit elődei már nem egy izben megtettek, hogy t. i. szigorúan meghagyta a fővámhivatal hivatalnokainak, hogy a collegium kamatait minden más kiadást megelőzőleg, még pedig 1682. óta negyedévi 750 frton márczius, junius, szeptember és deczember hónapokban esedékes részletekben[2] fizessék ki; azonban ennek sem volt meg kivánt eredménye; s elmondhatni, hogy a collegium állandóan hadilábon állott a vámhivatal tisztviselőivel.

Meddig volt az alaptőke a bécsi fővámhivatalban elhelyezve, azt az akták rengeteg halmazából nem sikerült megtudnunk; annyit azonban kiderítettünk, hogy a Pázmány-féle alapító tőke 1747-ben már a bécsi polgári bankban van elhelyezve 6%-os kamatra és oly kikötéssel, hogy bár a collegiumnak más pénze csak 5%-ot jövedelmez, ennek kamatja ezentul is 6% legyen. Mindazonáltal nem sokkal ezután meg kellett érniök, hogy a bank 1751-ben a kamatlábat leszállította 5-re. Nehéz szívvel jegyzi meg az akkori rector, *Sümeghy* János, hogy ennek közel „150 esztendei usus után kellett történnie!“ Mit sem használt a királyhoz intézett folyamodásuk, — az alaptőke ezentúl 500 frttal kevesebbet jövedelmezett.[3]

Mi volt a további sorsa, az a következő fejezetekből fog kitünni.

---

[1] F. h. — [2] A. J. C. P. F. 10. N. 6. — [3] A. J. C. P. 18. N. 46. p. 1. és 21.

II. FEJEZET.

A collegium anyagi gyarapodása. Birtokai és jövedelmi forrásai. Nevezetesebb alapítványok. Kisebb szerzemények és hagyatékok.

Gymnasiumunknak megalapitásától a jezsuita-rend feloszlatásáig terjedő *külső* történetét tulajdonképpen két korszakra oszthatjuk. Az első 1712-ig tart, a mikor a collegium új lakóhelyet nyer; a második az 1773-ig terjedő időt foglalja magában, a mikor a rendnek az oktatás terén való itteni szereplése véget ér.

Mindkét korszak eseményei voltaképpen nem a gymnasium, hanem a pozsonyi jezsuita-rendház története; de mivel éppen ez időközökben és éppen vagyoni szerzeményei által jut a rendház azoknak az eszközöknek birtokába, a melyekkel oktató és nevelő hivatását teljesítette: ez idő viszontagságainak vázlatos fejtegetésétől el nem állhatunk. Nem, már csak azért sem, mert nemcsak gymnasiumunk multját ismerjük meg ez által teljesen és hiven, hanem hazánk történelmének küzdelmekben, szenvedésekben egyik leggazdagabb és éppen ezért nagyon érdekes korszakába lesz alkalmunk bepillantanunk.

Az előbbi fejezetből eléggé ismeretes, milyen és mennyi nehézséget támasztott a város a jezsuita-atyák megtelepítése ellen, s láttuk, hogy mennyire igyekezett a város a rendháznak jövendőbeli netaláni szerzési vágya ellen védekezni. Hiszen tudjuk, hogy a város királyi biztosítékot nyert az iránt, hogy a kolostor tagjai a város területén a jövőben telkeket ne vásárolhassanak. És a város e tekintetben ezentúl sem engedett a maga rideg és visszautasító magatartásából, s így nem csoda, hogy a rendház és a városi hatóság, valamint a polgárok között

néha évekig tartó s épp oly makacs szivósságról, mint sokszor komikus leleményességről tanuskodó huza-vonák és surlódások voltak; — és hogy a pozsonyi collegium szerzett vagyonának, különösen ingatlanságainak legnagyobb részét a XVII. század végéig nem Pozsonyban, hanem környékén kell keresnünk.

De lássuk a collegium vagyoni gyarapodását és szerzeményeit részletesen!

a) A pozsonyi kert.

A collegiumnak szűk volta, de meg a jezsuita-atyák józan életmódja érthetővé teszik, hogy már mindjárt a collegium megalapitásakor leghőbb vágyuk egy kies kert megszerzése volt, a hol napi fáradalmaikat kipihenhessék és testi és lelki üdülést szerezhessenek. *Esterházy* Miklós nádor már 1632-ben tárgyalt a várossal, hogy valahol a város külső telkein kertnek alkalmas helyet szerezhessen a collegium tagjai számára, de minden siker nélkül, mivel a város csökönyösen ragaszkodott azon feltételekhez, a melyeket maga Esterházy nádor fogadott volt el és erősített meg, a melyek a jezsuitákat a collegium telkén kivül új telkek vételétől eltiltották.

Meglehetősen hosszú idő mult el, mig 1650-ben alkalom kinálkozott, hogy kertnek birtokába juthassanak. Ez évben ugyanis bizonyos *Klebers* Péter a *Grössling*-kültelken levő kertjét végrendeletileg a collegiumra hagyta s azt 1651. április 23-dikán rá is iratta. Az atyák reménye azonban csakhamar meghiusult, mivel *Pálffy* grófnak, a pozsonyi vár kapitányának, buzdítására a várhoz tartozó jobbágyok (telkesek) a birtokbavétel ellen tiltakoztak s maga a gróf akként döntötte el az ügyet, hogy a jobbágyok a telek értékét a jezsuitáknak kifizették, s igy ezek a kerttől ezuttal elestek.

Kevéssel ezután *Schichel* Károly rectornak alkalma nyilt, hogy a kert ügyében ujabb lépéseket tegyen. 1650 táján ugyanis a rendbe egy pozsonyi polgári származásu ifju: *Schmidt* János lépett, a kinek a városban előkelő rokonsága volt és a kiknek támogatására a rector a kert megszerzése dolgában nagyon számított. Azzal a kéréssel fordult tehát a

városhoz, hogy egyezzék bele egy kertnek alkalmas hely megvételébe. Még mielőtt azonban a város határozott volna ez ügyben, a rector a Wielandt család tulajdonát képező és a Dunaparton levő Rol-féle kert megszerzése czéljából Schmidt János rokonaival, a *Wielandt*-testvérekkel alkudozásokba bocsátkozott. Wielandt-ék csakugyan hajlandók is voltak házukat és kertjüket 6150 frtért és *50 imperiális* felpénzért eladni, oly formán, hogy abba Schmidtnek öröksége, a melylyel Wielandt-ék neki tartoztak, szintén befoglaltassék. A szerződés 1654-ben létrejött, az atyák az árat kifizették, az eladók az eladás megtörténtét a városi tanácscsal tudatták s a collegium a házat és kertet birtokába vette. Egy negyed évig már békésen sajátjuknak tekintették a kertet, a midőn — mint a „Liber fundationum"-ban olvassuk, — az egyik evangélikus prédikátor, miután Wielandt-éknél czélt nem ért, a városi tanácsot bujtogatta fel, hogy a collegiumot a ház és kert használatától tiltsa el. A város erre a házat és kertet csakugyan bezáratta s rendőri felügyelet alá helyezte s az atyákat jogaik érvényesítése czéljából magasabb forumokhoz utasította. Ebből hosszadalmas és szivós kitartással folytatott per támadt, a melynek folyamában az atyák megmozgattak mindent: fordultak a nádorhoz, a káptalanhoz, a királyhoz; de hasztalan. A város még a királyi rendeletek előtt sem hajolt meg, sőt bár a collegium hajlandó volt e telkek után járó polgári terheket is viselni, s noha 1655-ben *Schmidt* János, miután a novitiátust elvégezte, a maga Wielandt-féle örökrészét szintén a collegiumra ruházta: mind ez sem használt. A város, hogy e kertnek a jezsuiták által való birtokba vételét egyszer s mindenkorra meghiusítsa, azon ürügy alatt, hogy a Duna medre ezen kert felé veszi irányát, a fák kivágásához s a kert teljes elpusztításához fogott. Az udvari kanczellária a fák kivágását azonban beszüntette s a király e fölött való rosszalását is kifejezte. Ettől némileg megrettent a város és hajlandó volt az atyáknak *valahol másutt* kertül szolgáló telket kijelölni. Ki is jelölt, de olyat, hogy az ilyen czélra egyáltalában nem volt alkalmas s azonkivül messze is feküdt, s ezért a rector a Rol-féle kertre szerzett jogát továbbra is fentartotta, illetőleg a királynál, 1655. junius 27-dikén

WESSELÉNYI FERENCZ nádor arczképe.

oly értelmű rendeletet eszközölt ki, hogy a város vagy adja át ezt a kertet, vagy pedig ennek ellenértékéül térítse meg a rendháznak a vételárat. Az ügy végleges elintézését végre maga a nádor *Wesselényi* Ferencz vállalta magára; csakhogy nagyon eredeti módon intézte el. Ugyanis annyira elragadta e tájék és a kert szépsége, hogy a kertet a maga számára foglalta le, s azon a rend tudta és beleegyezése nélkül maga kezdett építkezni. Mitsem használt az atyák tiltakozása s fűhözfához kapkodása, a hatalmas nagyúrral utóvégre úgy kellett kiegyezniök, hogy birtokjogukról 1900 frtnyi összeg fejében a nádor javára lemondottak. Keserű humorral jegyzi meg az ügy ilyetén elintézésére a „Liber Fundationum" irója hogy: „*Parturiunt montes, et natus ridiculus mus.*" [1]

Kert nélkül azonban mégsem maradtak az atyák. Fónyi *Aszalay* István egyike az intézet legkiválóbb és legadakozóbb jótevőinek (a kinek alapítványairól alább még leszen szó) 1656-ban meghalálozván, az úgynevezett *Heindel*-féle kertet „*in suburbio extra civitatem, penes hortum praepositurae,*" melyet 2900 frtnyi összegért és 24 arany felpénzért örökjogon megvett, végrendeletileg a pozsonyi collegiumnak hagyta „pro usu convictorum, vel ipsius quoque societatis" [2] s a végrendeleti intézkedés 1657-ben királyi megerősítést nyert. Wesselényi Ferencz nádor tanácsára az atyák úgy egyéb hagyományait, valamint a kertet késedelem nélkül birtokukba vették, — mitsem törődve a városnak tiltakozásával, — s abba őket a kamara még ez év folyamán beiktatta. Minthogy pedig a város a collegiumot a kert birtokától többé el nem üthette, a kertre kirótt városi adóval szerzett kellemetlenséget az atyáknak, ámbár királyi kegyelem folytán ingatlanaik minden városi teher viselésétől mentesek voltak. A torzsalkodás még 1672-ben sem szünt meg; de a 70-es évek végén úgy látszik mégis rendes kerékvágásba terelődött a dolog, mert 1676-ban már barátságos ebédeket rendeznek hébe-korba az atyák kertjükben, s ez azt mutatja, hogy ez időben már nemcsak kertjük, hanem kellemes nyári lakásuk is volt

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 14. p. 41–44. — [2] A. J. C. P. F. 11. Nr. 1.

benne.[1] 1695-ben pedig a viszonyok már annyira megváltoztak, hogy a város nemcsak ezt a kertjüket, hanem más, időközben szerzett (és alább ismertetendő) ingatlanaikat is minden polgári tehertől menteseknek nyilvánitja.[2]

Ez ingatlanok közé tartozott a többi között egy másik kertjük is, a melynek birtokához szintén kegyeslelkü adományozók bőkezűsége folytán jutottak. Ez az Apáczapályán levő *Rakoviczky*-féle kert volt.

1680. május 23-dikán *Kiszevics-Horváth* György, Rakoviczky Márton[3] leányának, Annának férje, az Apáczapályán egy telket és egy kertet hagyott az atyáknak, a mely egykor nejének tulajdonát képezte; kikötötte azonban, hogy mig él, addig a kertet egyedül ő használhassa. Ebbe a collegium nevében *Kellmiller* Ernő rector beleegyezett s ennek fejében az adományozó megengedte, hogy az atyák a kert bejáratát képező tágas helyiséget refectoriumul berendezhessék és bebutorozhassák. Megengedte továbbá azt is, hogy az atyák a telek és a kert birtokába magukat még életében beiktathassák.[4]

b) A dévényi, dévényujfalvi és lajtafalvi nemesi kuriák és birtokok.

Dévényben és a közvetlen mellette fekvő Dévényujfalu-, továbbá Lajta-Ujfaluban a pozsonyi rendház az egykori *Nagyváthy-Szapora* Antal-féle birtokok jogutódjának, néhai *Patachich* Istvánnak 1629. szeptember 18-dikán kelt végrendelete alapján jutott több rendbeli örökséghez. A végrendelet szerint a hagyaték az *épülő félben levő collegiumi épületnek teljes befejezésére* volt

---

[1] Ez a kert a Kecske- (mai Kisfaludy K.-) utcza és a Tornautcza közötti területen feküdt a *Prépostkert* szomszédságában. — A. J. C. P. F. 11. Nr. 1. és 13. N. 4. — *Rupp* J. (Magyarország helyr. tört. I. 73.) a Heindl-féle kertre vonatkozólag mondja, hogy abba Wesselényi nádor iktattatott be, holott — mint láttuk — ez a Wielandt-féle kertre vonatkozólag áll, a mely a Lőrincz-kapu mellett, a Kórházutcza táján volt.

[2] A. J. C. P. F. 6. N. 31. és F. 19. Nr. 15.

[3] Ezt a Rakoviczky Mártont, a ki a közpályán is tekintélyes szerepet játszott, 1665-ben gróf Palocsay János, Rakoviczky nejének, Johannának, tudtával és beleegyezésével orvul megölte, s a nőt később, minthogy a gyilkosság alól valamikép tisztázta magát, feleségül vette. A. J. C. P. F. 2. N. 23.

[4] A. J. C. P. F. 2. N. 45.

szánva, a collegium azonban jogát[1] csak hosszú, félszázadnál tovább tartó per után tudta érvényesíteni. E pernek első aktái Hunyadi Mátyás király koráig, 1468-ig nyúlnak vissza; s éppen azért, mivel részletezése nagyon messze elterelne tárgyunktól, csak az eredmény reprodukálására szorítkozunk.

a) Dévény és Dévényujfalu.

1672-ben volt a pozsonyi rendháznak *Dévény*ben: egy nemesi kuriája 9 jobbágygyal és 4 zsellérrel, a kik egyenkint és évenkint 4—4 forintot fizettek a rendház számára és a robotmunkától mentesek voltak. A kuria, a mely 1671. november 26-dikán leégett, bérbe volt adva, s a bér 1693-ban évenkint 6 frtra rúgott. Azonkivül voltak ott földjeik, a melyeket szintén bérbe adtak; továbbá szőllőjük, a melyből évenkint kb. 40 akó bort szüreteltek (egy akó bor = 1 frt 75 den.); végül „*Lusling*“ nevű szőllőkertjük, a melyet káposztáskertnek alakítottak át; de gyenge termés idején ebből alig volt jövedelmük.[2] Az 1747-ről közölt adatok szerint pedig volt Dévényben 19 zsellérházuk és korcsmáltatási joguk, a melyet a falubelieknek évi 106 frtért bérbe adtak. A zsellérek közül némelyek 6, mások 3, egy pedig 9 forintot fizetett évenkint. Összes jövedelmük a dévényi birtokból ez évben (106 + 96) 202 frt volt. Kuriájukat ez időben már nem adták bérbe, hanem, miután azt *Raab* István rendtársuk ujjáépítette, a nyári szünidőben üdülőhelyül használták, — mint látni fogjuk — főképpen a gymnasium tanárai.

b) Lajta-Ujfalu.

Lajta-Ujfaluban volt 2 nemesi kuriájuk 68 hold szántóföldjük, legeltetési joguk — bár ezt tőlük gróf *Pálffy* János több ízben vitatta. Jobbágyaik azonban nem nekik, hanem Óvárra szolgáltatták be a tizedet, továbbá földjeiket csupán trágyázták, szántották és bevetették és a termést behordták, de a termés learatására munkásokat maguknak kellett fogadniok. Volt ezenkivül egy kis tölgyes erdejük, melyből szükség esetében épületfát nyertek és a hol disznóikat makkoltatták, és gyengén jövedelmező halászati joguk a Lajta folyóban.

---

[1] A. J. C. P. F. 1. N. 23. — [2] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 22—23.

A dévényujfalusi birtok tulajdonképeni jövedelme a juhokból folyt be. 1672-ben 427 darab juhuk volt itt, a melyekről a juhásznak pontos számot kellett adnia. A juhok és a gyapjujövedelem a rendházé voltak, a tejterményeket pedig a juhász értékesítette bére fejében.

1672-től 1747-ig az állapotok jobbára nem változtak Dévényujfaluban, kivéve, hogy ez időben ott a rozson, árpán és zabon kivül lencsét és borsót nagy sikerrel termelnek és hogy 1747-ben csak 200 juhuk van ott. Ezeket bérbe adták fejenkint évi 75 denárért, a mi a collegiumnak évi 150 frtnyi jövedelmet hozott, s azonkivül a bérlő természetben is sok mindenfélével ellátta a rendház konyháját.

A lajtaujfalvi birtokot *Csepelényi* Ferencz rector 1730 táján eladta 10.000 frtért, s miután 1747. október 1-jén az egész összeget megkapták, azt a bécsi polgári bank-ban (in Banco civico) 5%-ra helyezték el.[1]

c) A köpcsényi birtok.

A pozsonyi jezsuita-collegium a köpcsényi *Listi*-féle birtokokhoz az 1656. évben meghalt *Aszalay* István végrendeleti hagyatéka alapján jutott. Ez a gazdag úr ugyanis több izben kisegítette a könnyelmű gróf *Listi* Lászlót pénzzavarából, s 1654-ben ennek köpcsényi birtokaira 3700 frt erejéig zálogjogot nyert, de ez az összeg már a következő évben 4090 frtra emelkedett. Zálogjogát az említett birtokokra nézve *Aszalay* István végrendeletében, 1656-ban, nőtestvérére Annára ruházta, oly feltétellel, hogy a mig él, élvezetében marad a köpcsényi Listi-féle birtokoknak, halála után pedig a zálogösszeg a pozsonyi jezsuita-collegiumra szálljon.

A végrendeletet a király 1657. januárius 9-dikén megerősítette. A megerősítés után, január 10-dikén, az atyák akkép egyeztek ki Aszalay Annával, hogy részére élte fogytáig 150 frtnyi évi járadékot biztosítottak, ő pedig ennek fejében minden jogát a rendházra ruházta.

---

[1] A. J. C. P. F. 18. N. 46. p. 8. és 21.

Ezt a 4090 frtnyi összeget Listi László grófnak könnyelműsége és a jezsuita-atyák élelmessége néhány év alatt nagyon tetemesre növesztette fel, úgyhogy Listi Lászlónak 1662-ben, Bécsben történt lenyakaztatása után, unokatestvére és jószágainak örököse: ifj. *Listi* János — miután Lipót király az országgyűlés közbevetésére a törvénytelenül lefoglalt Listi László-féle birtokokat 1662. szeptember 14-dikén neki adományozta és a pozsonyi kamara szeptember 26-án bizonyos feltételek mellett neki birtokába bocsátotta, és miután továbbá ez év november 10-dikén még ő maga is kölcsön vett *Tattay* István rectortól 1500 frtot, — már 12.790 frtnyi értékben volt kénytelen összes köpcsényi birtokait a collegiumnak 3 évre zálogba adni. Mivel azonban a tőkét sem az első, sem a második három év lejártával nem fizette vissza, 1670. márczius 3-dikán akként szerződött, hogy a collegium Szelepcsényi György esztergomi érseknek fizetendő 1700 frtnyi összeggel együtt, összesen 14.500 frtnyi értékben tartsa meg zálogban továbbra is a köpcsényi birtokokat, oly formán, hogy 3—3 évi időköz lejártával birtokait bármikor kiválthassa.

Ifj. Listi János azonban a köpcsényi uradalmat 1676-ban királyi jóváhagyás mellett eladta *Esterházy* Pálnak, s ez kénytelen volt a jezsuitákat illető terheket is elvállalni s a collegiumot a zálogbirtok élvezetében egész 1693-ig meghagyni. Ebben az évben aztán az időközben (1681.) nádorrá lett *Esterházy* Pál megegyezett a collegiummal a jószágok kiváltására nézve, oly formán, hogy egy szőllőkert kivételével az atyák a jószágot a zálog alól felszabadítják, és azt ez év junius 2-dikán nejének kezébe vissza is adták, oly feltétel alatt, hogy az aratás után és a cséplés befejeztével a termés felét a collegium kapja, az ingóságokat és a marhaállományt pedig elviheti. A tőkére nézve pedig akkép egyeztek meg, hogy a nádor, illetőleg neje 5000 frtot készpénzben azonnal visszafizetett, 10000 frtot pedig 6% mellett adóságul vállalt el, s kötelezte magát a kamatok pontos fizetésére, valamint felhatalmazta a collegiumot, hogy az összeget az országban levő összes birtokaira betáblázhassa.[1]

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 29—34.

A collegiumnak 10000 frtnyi tőkéje ezután még nagyon sokáig az Esterházy-családnál kamatozott. 1741-ben *Esterházy Antal* herczeg szerepel a collegium adósaképpen. A kamatok a szokott időben fizettetnek; 1752-ben a kamatot 6%-ról 5-re szállítják le.[1]

Mi volt a további sorsa ennek a tőkének, hogyan bonyolódott le az ügy a rend feloszlatása alkalmával, arra vonatkozólag a rendelkezésre álló források nem adnak felvilágositást.

d) A magyaróvári ház.

A collegiumnak ez a birtoka valamennyi között csaknem a legviharosabb multtal dicsekedhetik, a mennyiben 1531. óta, a meddig a collegium aktái multját visszavezetik, addig az időig, a mikor a pozsonyi rendház birtokába kerül, nem kevesebb, mint 7 urat cserélt. Multja főbb vonásokban a következő:

A nevezett házat I. Ferdinánd király 1531. márcz. 20-dikán érdemes hivének, Sarson Andrásnak adományozta és Mária királynő ezt a házat minden teher viselésétől fölmentette. *Sarson* András halála után leánya, férjezett *Strausz* Erasmusné, (az óvári rendőrkapitány neje) végrendeletileg férjére hagyta. Ennek halála után leányai: Katalin (*Forster* János neszideri harminczados felesége) és Margit (*Czalnpaum* János felesége) *Tuschenstein* Jánosnak és nejének *Notthafft* Orsolyának adták el örök áron (1593. április 1.). Ezeknek leánya Borbála (férjezett Winkelstein) 1630. aug. 16-dikán a házat gróf *Harrach* Lénárd Károlynak adta el 2075 frtért örök áron. Harrach gróftól a ház 1636. julius 19-dikén *Metzger* Márton tulajdonába került, aki azt 3000 frtért vette meg; ennek fiai: Ferdinánd és Károly pedig a házat 1619. febr. 18-dikán *Nuzbaum* Szigfridnek és utódainak adták el 4300 frtért. Mivel azonban a vevő a vételárat hamarjában nem tudta lefizetni, azt *Walticher* (v. Waltinger) Márktól és nejétől vette kölcsön, és biztositékul a hitelezőknek a megvett házat kötötte le zálogul. Mivel azonban sem az összeget, sem a helyre-

[1] A. J. C. P. F. 18. N. 46. p. 1.

állításra és fentartásra fordított 700 frtot 5 év multával sem tudta visszafizetni, a ház a hitelezők tulajdonában maradt s ezek ezt végrendeletileg a pozsonyi collegiumra hagyták.

Az atyák a házat eleinte korcsmának rendezték be, utóbb 1662-ben egy sörfőzőnek adták bérbe. 1670-ben új bérlőnek adták ki évi 300 frtért, 10 év mulva pedig, 1680-ban szept. 1-jén az óváriaknak eladták 7500 frtért. Ehhez az összeghez az Aszalay-féle hagyatékból még 1500 frtot csatoltak s a 9000 frtnyi tőkét gróf *Lippay* Györgynek és nejének *Oroszy* Anna Franciskának adták 6-os kamatra, a melyért ezek Horvát-Gurab falujokat kötötték le zálogul. Ez azonban elhanyagolt birtok lévén, alig hozta meg az évi 540 frtnyi kamatot.[1]

Idővel ez az összeg az okos gyümölcsöztetés folytán 14000 frtra növekedett s ezt azt összeget 1747. táján Erdődy Györgynek, a magyar kamara elnökének adták 6%-os kamatra.[2]

e) A Gyulaffy-féle alapítvány.

A hajdani jezsuita-collegium birtokügyletei közül reánk nézve a *Gyulaffy-féle alapítvány* márcsak azért is a legfontosabb, mert közvetetlen összeköttetésbe hozza a mai gymnasiumot az egykori jezsuita-gymnasiummal, a mennyiben t. i. a Gyulaffy-féle alapítvány még ma is gymnasiumunk egyik ösztöndíj-alapítványa. Tegyük hozzá: a Gyulaffyféle ösztöndíj-alapítvány mai gymnasiumunk életében a jezsuita-gymnasiumnak egyetlen és utolsó emléke.

De ha valaki a mai Gyulaffy-féle ösztöndíj nagyságából akarna ez alapítvány történetére következtetni: az szintén nagyon csalódnék; mivel ez az alapítvány a jezsuita-gymnasium történetének egyik legérdekesebb mozzanata, a mely regényes motivumok nélkül sem szükölködik.

Tulajdonképpen ezt az alapítványt *Gyulaffy-Listi-Lászlóffy*-féle alapítványnak kellene neveznünk, mert mind a három név nagy szerepet játszik a legatum letételénél; de mivel az ered-

[1] A. J. C. P. F. 13. Nr. 4. p. 37—40. — [2] A. J. C. P. F. 18. Nr. 46. p. 1.

ményt tekintve a Listi- és Lászlóffy-név csak történeti jelentőségüeknek bizonyulnak, azért egyszerüen a *Gyulaffy*-névvel jelöljük meg az alapítványt.

A ráthóti *Gyulaffy*-család e században mind Magyarországon: főképpen a Dunántúl, a hol Csobáncz várát is birta, mind pedig Erdélyben igen előkelő szerepet játszott, s nemcsak politikai befolyása, hanem gazdagsága által is kitünt. E családnak egyik

Káldy György, a pozsonyi collegium első rectora.

nőtagja volt *Gyulaffy* Zsuzsánna, a ki első izben *Wesselényi* Pálhoz, ennek halála után, 1617. körül, báró *Listi* Ferenczhez ment nőül. Ez a Listi Ferencz Listi Istvánnak és devecseri *Chóron* Annának három fia közül a másodszülött volt. Bátyja, István, alchimiával foglalkozván, miután öröklött vagyonát elvesztegette, hamis pénz készítésére adta magát s e vétkeért Pozsonyban elitéltetett; öcscse János pedig, nőül vevén Széchy Máriának, a „Murányi Vénus"-nak húgát: *Katát*, a család magyarországi birtokait kezelte. Ezalatt *Ferencz* Erdélybe ment

és *Bethlen Gábor* meghitt tanácsosaképpen többrendbeli megbizatásában eljárt.[1] Ennek a *Listi Ferencznek*, a ki tanuló-korában szintén foglalkozott a költészettel és *Gyulaffy Zsuzsánná*nak volt a fia *Listi László*, a „Magyar Márs" költője és annyi nagy bűnök elkövetője, — a *mi Listi László*nk, a kiről a pozsonyi collegium köpcsényi birtokánál már egyszer megemlékeztünk. Komáromy szerint a jezsuiták lehettek első oktatói; de valószinünek tartja, hogy atyja példájára valamely katholikus egyetemet is látogathatott, s felserdülvén, e század negyvenes éveiben, Erdélyből Magyarországba költözött Köpcsénybe, a hol, miután nagykorúságával öcscsének tiszte: a jószágok gondjának viselése lejárt, csakhamar egyedüli úr lett, mig anyja még néhány évet Erdélyben töltött.[2]

Első neje *Bánffy* Kristóf és *Draskovich* Ilona leánya: *Bánffy* Hedvig volt, a kivel 1646-ban kelt egybe; ennek korai és mártirszerü halála után pedig *Kecskés* Évát vette feleségül, a ki czinkostársának is bevált.

Gymnasiumunknak, illetőleg a pozsonyi collegiumnak a Gyulaffy-Listi családdal való összeköttetése tulajdonképpen 1651-ben kezdődik, s a regényes szerelmi viszonyáról és politikai szerepléséről szintén nagyon ismeretes és nevezetes *Wesselényi* Ferencznek és nejének *Széchy* Máriának *Gyulaffy* Zsuzsánnához való egészen praktikus viszonyára: a közöttük lebonyolított pénzbeli ügyletekre vezetendő vissza.

A leleszi conventnek 1651. január 10-dikén kelt bizonysága szerint ugyanis a hatalmas nádor és szépségben és vagyonban egyaránt gazdag neje, Gyulaffy Zsuzsánnával szemben, kitől már a korábbi időben sokféle jótéteményben részesültek s időközben 40000 frtnyi összeget vettek fel kölcsön: arra kötelezik magukat, hogy a 40000 frtnyi összeget évről évre 5000 frtjával fogják törleszteni s azonkivül évenkint még 1000 frtot fognak neki kamatul és egyéb kötelezettségek fejében fizetni. Átengedik továbbá a Murányi uradalomhoz tartozó gömörmegyei *Lubovnik* nevü birtokukat, nemcsak a kölcsöntőke

[1] Komáromy András, Listi László munkái. Budapest, Franklin-társulat, 1891. 8-12.
[2] I. h. 12—13.

letörlesztéséig, hanem azután is élete fogytáig, minden a birtokhoz tartozó jogokkal együtt, s kötelezik magukat, hogy az esetre, ha Gyulaffy Zsuzsánna Erdélyből Magyarországban akarna megtelepedni, számára *Lubovnik* és *Sztrecsno* várát kényelmesen berendezik s neki lakóhelyül s életfogytiglan birtokul átengedik. Gyulaffy Zsuzsánnának halála után e birtokoknak Wesselényire és Széchy Máriára kellett visszaháramolniok, de a nádor és neje a szóban forgó kötelezvényben elismerték hitelezőjüknek azt a jogát, hogy halála esetére az egész összegről, illetőleg annak időközben még le nem törlesztett részéről tetszése szerint rendelkezhetik.[1] Wesselényi azonban és Széchy Mária a szerződést — nem tudni mi okból — rövid idő mulva közös akaratból felbontották; Lubovnikot Gyulaffy Zsuzsánna birtokából visszabocsátotta, de azért Wesselényi a 40000 forinttal adósa maradt,[2] s erről az összegről az özvegy, 1658. május 21-dikén kelt nyilatkozata szerint fia, Listi László javára lemondott.[3] Történt aztán, hogy az 1659. julius 21-dikére hirdetett pozsonyi országgyűlés az országos közvélemény sürgetésére, de különösen nagybátyjának Listi Jánosnak befolyására meghozta László ellen a 112. czikkelyt, a mely szerint „a nádor, akár a fiscus, akár a károsult magánfelek panaszára és kivánságára, indítson szigoru vizsgálatot Listi László ellen, s a királyi tábla biráival egyetértőleg soron kívül is törvényt lásson felette, hadd lakoljon mások elrettentésére érdeme szerint, ha bűnös, vagy mentessék föl törvényesen, ha ártatlannak találtatik".[4] A vétkekbe merült Listi ekkor minden követ megmozgatott, hogy az igazságszolgáltatás fenyegető kezének csapását kikerülje, és ismerve a jezsuita-rend nagy befolyását, s támaszkodva a pozsonyi jezsuiták részéről több izben tapasztalt jó indulatra, a kik neki — anyja végrendeletének szavai szerint — *„sok ügyében szolgáltak"*: hogy pártfogásukat *ebben az ügyben* is megnyerje, az anyja részéről neki átengedett Wesselényi-féle 40000 frtot 1659. november 4-dikén kelt nyilatkozata szerint a pozsonyi jezsuita collegiumnak ajándékozza.[5] Az adományozó

[1] A. J. C. P. F. 12. N. 52. — [2] Komáromy i. h. 77. — [3] A. J. C. P. F. 12. N. 53. [4] Corp. Jur. II. 31. — [5] A. J. C. P. F. 12. N. 54. — L. Függelék IV. sz.

okirat ugyan a jezsuita atyáknak az ifjuság neveléso körülszerzett érdemeit említi a bőkezü ajándékozás indító okául; de hogy voltaképpen miesoda indulat birta rá erre a bőkezüségre őt, a ki a legádázabb gonosztettektől sem riadt vissza, hogy pénzt szerezhessen: az kitünik egy másik, ugyanazon a napon kelt, úgy látszik egyenesen a rector kezeibe adott, sajátkezü aláirásával és fekete pecséttel ellátott nyilatkozatából, a melyben nyilván kifejezi, hogy anyai jussáról csak abban az esetben mond le az atyák számára, „si admodum reverendi patres Societatis Jesu contra et me adversus conditum *articulum ratione conservandae bonae aestimationis et famae, ac honoris mei quoquomodo impediverint et effecturae per omnia opportuna media et remedia non permiserint.*[1] Ez ügyben november 10-dikén még egyszer fordul a collegium rectorához, *Baccelini* Jánoshoz, kéri hathatós közbenjárását, s egyúttal kéri, hogy az adományozást Wesselényi nádor előtt egyelőre tartsa titokban.[2]

Súlyos árát szabta a gonosz főur a 40000 forintnak; olyant, hogy a megszerzéséhez fűzött feltételnek az atyák valószinüleg nemcsak nem tudtak, de nem is akartak megfelelni; s ő maga is csakhamar meggyőződött, hogy ebben az esetben hiába számit a jezsuita-rend pártfogására és látnia kellett, hogy a nádor, daczára a köztük levő rokonságnak, első izben *Madách* Jánost bízta meg a vizsgálat eszközlésével, s mikor a kihallgatott 14 tanu vallomása elitélésére elégséges alapul még nem mutatkozott: a korona ügyészének kezdeményezésére 1661. április 12-dikén az ujabb vizsgálat és tanukihallgatás megejtésével a pozsonyi káptalant bizta meg. Ez az ujabb vizsgálat az okirat- és pecséthamisítás, gyujtogatás, gyilkosság, méregkeverés szörnyü vétkeit minden kétséget kizárólag bebizonyitotta reá.[3] Most már csak az itélet kimondása volt hátra, a mely fej- és jószágvesztéssel teljes biztossággal kecsegtetett; de azért a gonosz főur nem esett kétségbe, hanem az utolsó mentő eszközhöz nyúlt: Wesselényi Ferencz nádor által akarta az itélet kimondását meghiusitani. S még csak zavarba sem

---

[1] A. J. C. P. F. 12. N. 55. — L. Függelék V. sz. — [2] A. J. C. P. F. 12. N. 57. [3] Komáromy i. m. 48—66.

jött, hogyan ejtse meg a *„törvény őré“*-nek lelkét, mert hisz már ezt a módot egyszer a jezsuita-atyákkal megpróbálta. Azt a 40000 forintot ugyanis, melyet megmentése fejében már 1659-ben a pozsonyi collegiumnak szánt, 1661. április 26-dikán Bécsben szerződésileg odaajándékozta Wesselényi Ferenczneк és maradékainak, sok jó akaratjáért, *„melyekkel ő nagysága igéri magát, minden istenes és törvény való igazságomban“*, s miután erre május 2-dikán már megjött a nádorhoz Lipót királynak perfelfüggesztő rendelete, május 21-dikén a 40000 forintot anyjával együtt a pozsonyi káptalan előtt Wesselényi javára jogérvényesen bevallotta.[1] A becsületvásárlásnak ez az ujabb kisérlete egy időre feltartóztotta az igazságszolgáltatásnak már-már lecsapni készülő karját, s ez a gonosz főurat arra ösztönözte, hogy Ausztriába, Bécsbe tegye át bűnös sáfárkodásának műhelyét. Itt azonban 1661. augusztus havában hamis pénzverésen kapatván, Bécs városa hamarosan végezett vele. Nem törődve ugyanis a magyar biróságoknak kiadását sürgető felszólításával, a város tanácsa törvényszékké alakulva őt 1662. deczember 22. napján mint hamis pénzkészitőt pallos általi halálra itélte s az itélet rajta valószinüleg a következő év elején végrehajtatott.[2]

Listi László halálával azonban a Gyulaffy névhez fűződő regényes történetnek csak első fele fejeződött be. A szomoru sorsra jutott főurnak ugyanis volt egy György nevü fia, második feleségével való házassága idejéből, a kiről azonban a Listi ellen folyt birói vizsgálat kideritette, hogy *csempészett* gyermek: anyja egy bécsi rosszhirű személy. A gyermek-csempészés bűnére Listi romlott erkölcsü második neje: Kecskés Éva tudtával és beleegyezésével azért vetemedett (1656. szeptemberben), mert minden áron meg akarta akadályozni, hogy jószágai holta után atyai nagybátyjára Jánosra, illetőleg ennek fiutódaira szálljanak. Minthogy azonban a csalárdság bebizonyult, a törvény az ál-Listi Györgyöt megfosztotta nevétől s rangjától s a világ atyja keresztnevéről ezentúl Lászlófinak hívta. Ezt a gyermeket, a kinek sem valódi, sem ál-szülői bűnében semmi része

[1] F. h. 78—80. — [2] F. h. 82—84.

sem volt, a kegyes életű és erkölcsös Gyulaffy Zsuzsánna még életében fiának fogadta s 1664. februárius 27-dikén irott végrendeletében gyöngéd anyai szeretettel gondoskodott róla. A végrendelet szerint „legkedvesebb fogadott fiának“ pozsonyi házán s némely értékes holmikon[1] kivül hagy 5000 forintot, hogy azt a pozsonyi jezsuita-atyák valamely biztos helyen kamatoztassák, s a kamatokból a gyermeket vagy valamely convictusban, vagy másutt alkalmatosan elhelyezzék mindaddig, a mig iskoláit elvégzi, s aztán, ha esetleg egyházi pályára lépne, az 5000 frtnyi tőkét neki egészen kiadják; ha pedig a világi pályán folytatná életét, az atyák a pénzen szerezzenek neki nemesi kuriát és birtokot. Hogyha pedig a gyermek időközben meghalálozna, az egész összeg a végrendelkező úrnő lelke üdvéért bemutatandó misékre fordíttassék.[2]

A végrendelet szándékához képest az atyák a gyermeket Gyulaffy Zsuzsánna halála után gondviselésük alá vették és kolostorukban nevelték; de csak rövid ideig, mert utóbb mind az árva gyermek, mind az 5000 frtnyi összeg nagyon kalandos sorson ment keresztül.

Gyulaffy Zsuzsánna 1664. május 28-dikán meghalt. Kevéssel reá *Szelepcsényi* György, akkoriban udvari cancellár, azon ürügy alatt, hogy ő a gyermeknek keresztatyja, minden áron rá akarta tenni a kezét mind a gyermekre, mind a pénzre, és gyámjául feltolakodva, őt a jezsuitáktól *erőszakkal elvitte*. Hogy mi volt eljárásának oka és czélja, arról az adatok hallgatnak; de hogy a tett rúgói nem voltak a legtisztábbak, az kitünik *Pizzoni* Ferencz provinciálisnak *Neppel* Kristóf rectorhoz

---

[1] Ez értékes holmik voltak: egy ezüstből vert aranyozott mosdótál korsóval, 8 kanál, egy arany sótartó, 12 ezüst serleg, gyertyatartók és 2 kisebb serleg A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 52.

[2] A. J. C. P. F. 14. N. 85. A végrendelet ide vonatkozó helye forrásaink szerint igy szól: . . . . . quinque millia in paratis lego Georgio Laszloffi, aliter Listhius, tamquam *dilectissimo meo adoptivo filio*, hac conditione, ut hanc pecuniam collegium Posoniense Soc. Jesu ponat in certo aliquo loco ad censum, et ex eius censu vel in convictu, vel alibi curet honeste intenteneri puerum, donec suas scholas absolvat; demum si ecclesiasticus fieret puer, vel religiosus, totam summam quinque millium florenorum tradat ei, si vero status secularis evaderet, curiam aliquam et bona certa summa eadem quinque millium comparari faciat; si vero interea temporis moriatur puer, totum ad divinum servitium pro salute animae meae verti volo.

1664. június 23-dikán irt leveléből, a melyben az foglaltatik, hogy „ha a cancellárius úr a fiuról való gondoskodás dolgában erélyesebben és sürgetőbben lépne fel, a végrendeletet kell ellenében hangoztatni; de ha nem engedne és súlyosabb következményektől lehet tartani," nem tanácsos vele ujjat húzni; a rector azonban gondoskodjék ez esetben, hogy a gyermeknek az atyák kezéből való kivétele semmiféle jogsérelemmel ne járjon.[1]

A mit a provinciális kilátásba helyezett, az csakugyan meg is történt: a cancellárius nem engedett, sőt a törvényes gyámnak, *Franck* János kamarai főszámvevőnek alattomos kijátszásával Lászlóffy Györgyöt ellopatta.[2] Ennek következtében *Neppel* Kristóf rector, az atyákat a következményekre nézve biztosítandó, az 5000 frtnyi nevelési tőkét a végrendeleti végrehajtónak, *Franck* János kamarai főszámvevőnek kezeibe visszaszolgáltatta, ez pedig, *Szelepcsényi* cancellár rendelkezése folytán az összeget *Wesselényi* Ferencz nádornak adta kamatra 6 évre, s ezért ez a kiskoru Lászlóffy György javára a Sztrecsno várához tartozó Terskova-falut kötötte le zálogképpen. Minthogy pedig Lászlóffi György halála esetére az 5000 frt a pozsonyi jezsuita-atyákra volt háramolandó, Wesselényi nádor 1665. május 28-dikán nemcsak a gyám, t. i. Szelepcsényi irányában, hanem a pozsonyi jezsuita-atyákkal szemben is leköttette fentebb nevezett birtokait, világosan kijelentvén, hogy az 5000 frtnyi összeget 6 esztendő lejártával az árvának, illetőleg gyámjának, halála esetében pedig a pozsonyi jezsuita rendháznak fogja visszafizetni.[3]

De ámbár az atyák jogukat több rendbelileg is iparkodtak biztosítani,[4] mégis, miután Wesselényi nádor 1667. márcziusában meghalt, a törvényes gyám, Franck János pedig időközben szintén kimult: az árva gyámjává feltolakodott Szelepcsényi cancellár, nem hederítve az atyák jogára, a tőke és már több év óta nem törlesztett kamatok miatt a nádor özvegyét, Széchy Máriát támadta meg perrel, és tőle Tattay István rector szavai szerint oly egyességet *erőszakolt* ki, hogy a szóban forgó 5000

[1] A. J. C. P. F. 14. N. 83. — [2] A. J. C. P. P. 14. N. 84. — [3] A. J. C. P. F. 14. N. 82. és 85.

[4] F. h. N. 82. — 1665. decz. 14. Lippay György eszt. érs. ismeri el jogukat; decz. 19. pedig I. Lipót király megerősíti az érsek biztosító levelét.

frt, nemkülömben egy más 10000 frtnyi összeg fejében a nádor özvegye zálogul leköti a *Sztrecsno* várához tartozó *Rozina* falut a korábbi záloglevélben lekötött *Terskova* falu helyett. Ezt a falut azonban ekkor Nagyleszenei *Lehóczy* Ferencz, az elhunyt nádor jószágainak igazgatója, 18000 frt erejéig már zálogban bírta.[1]

Igy állott az ügy 1674. julius 14-dikén, a mikor még legfeljebb attól lehetett tartani, hogy Lászlóffi György halála esetére a pozsonyi jezsuiták joga feledésbe megy.

Ámde Lászlóffy György 1679-ben Pozsonyban börtönben meghalt[2] s Gyulaffy Zs. végrendeleti intézkedése értelmében az 5000 frtot a pozsonyi collegiumnak most már haladéktalanul meg kellett volna kapnia, ez azonban a „felsőbbség akaratából" nem történt meg s ezt az atyáknak „certis de causis" Szelepcsényinek, akkoriban (1666. óta) már esztergomi érseknek haláláig titokban kellett tartaniok.[3] Az érsek halálával (1685. január 14.) a további titkolózás szüksége megszünvén, az atyák most már erélyesen sürgették az összeg visszafizetését. A dolog azonban sehogy sem akart nyélbe ütődni s ebből hosszadalmas per támadt, mely még 1693-ban is javában folyt, a mikor az atyák nevében *Mechtl* Albert rector, egyrészt *Kollonich* Lipótnál, akkoriban kalocsai érseknél, másrészt magánál a királynál[4] keresett jogorvoslatot. Az összegre ekkor annál nagyobb szükségük volt, mivel akkoriban a collegium tagjainak egy része már a protestánsoktól elvett épületben (a mai jezsuita-kolostor) tartózkodott, a kiket — más alap hiányában — az anyakolostorból kellett eltartani.

A *Listi*-névvel összefüggő már második összeg kisiklott a pozsonyi jezsuiták kezéből; a harmadikhoz, nagy nehezen bár, de mégis hozzájutottak. Gyulaffy Zsuzsánna már említett végrendeletében nemcsak ilyen közvetett, hanem közvetetlen módon is gondoskodott a pozsonyi collegium lakóiról, a kik „fiának László grófnak sok ügyében szolgáltak." Ugyanis minden további feltétel nélkül hagyott az atyáknak, illetőleg a colle-

---

[1] A. J. C. P. F. 14. N. 84. — [2] A. J. C. P. F. 14. N. 58. — [3] A. J. C. P. F. 14. N. 85. — [4] F. h.

giumnak 1. 500 frtot; 2. 2000 frtot oly alapítványul, hogy abból *két* magyar származású *növendék eltartassék, a kik az atyáknak az istenszolgálatban segédkeznek;* 3. a Krisztus kínszenvedéséről elnevezett („Agonia"-)társulatnak 150 frtot; 4. egy aranynyal, ezüsttel és drága gyöngyökkel diszített oltárterítőt a Bold. Szűz oltárára; 5. egy ezüst mosdótálat korsóval, 3 ezüst palaczkot, egy aranyozott kannát, hogy abból kelyhet, szentségtartót és áldozó-kelyhet csináltassanak: 6. szőnyegeket, kárpítokat, 32 ón-tálat és 12 ón-tányért a konyha czéljaira.[1]

Reánk és gymnasiumunkra nézve e hagyományok közül a 2. pont alatt említett 2000 frt a legérdekesebb, mivel ez képezi alapját a ma is létező Gyulaffy-féle alapítványnak.

A végrendeletnek erre vonatkozó pontja így szól: „Zichi uramnál le tett summa pénzemet imigyen rendelem: „*Kétt ezer forintját* egy, vagy kétt előkelő ifjúnak nevelésére hagyom, az Posoni Jesuiták kezénél, hogy annak az Interesséből magyar ifjak neveltessenek az én Alumnusaim lévén, és érettem imádkozván, olyanok pedigk legyenek, a kik Papságra vagy szerzetes állapotra menendők. Az summa pedig örökin megmaradgyon és interessibül tanicziak az ifjakat.[2]"

Az alapítvány azonban már mindjárt kezdetben némi devalvatión ment keresztül, mivel a végrendelet végrehajtói — a többi összegeknél is eszközölt értékleszállítás után — 1665. május 25-dikén csak 1880 frtot adtak át a rectornak az alapítvány czéljára. Az atyák a hiányzó 120 frtot a magokéból pótolván, az alapítványt azonnal gyümölcsözőleg el akarták helyezni, s hogy minél biztosabb helyen legyen, legott kölcsönbe adták Listi János grófnak, a ki 1665. julius 20-dikán kelt kötelezvénye szerint ez összeg fejében zálogul lekötötte *Pamern*ben levő a „Fehér lóhoz" czímzett vendéglőjét, öt jobbágytelket és 30 „*Lust*" rétet.

Meddig maradt a tőke Listi Jánosnál, illetőleg örököseinél, azt nem tudjuk. 1747-ben az összeg a kismartoni herczeg Esterházyaknál volt 6% kamatra elhelyezve, még pedig úgy látszik már hosszabb idő óta. A kamatok 1730. táján,

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 4 p. 51. — [2] Pozs. kir. kath. főgymn. Ért. 1890/91. 71.

minthogy olykor nem vétettek föl, 840 frtra szaporodtak fel, míg Esterházy Pál (Antal) herczeg a kamatok egyrészét pénzben, másik részét termesztményekben meg nem fizette. Minthogy ilykép a jövedelem nagyobb volt, némely rector 3 ifjút is nevelt a kolostorban az alapítvány költségein. Megtörtént az is, hogy ha csak két növendéket tartottak az alapítvány terhére, ennek kamataiból (120 frt) gyakran fel is maradt, s azt az atyák más czélra költötték el, s adósai lettek az alapítványnak.[1] 1740. táján a collegium tartozása már tetemes összegre rúgott. Az elszámolás ezután akként történt, hogy az alapítvány kamataiból netán fenmaradt összeget a templomi zenészek egy részének eltartására fordították. 1762-ben ez alapítványnak kamatai is 5%-ra szálltak le.[2]

Az alapítvány későbbi sorsáról és mai állapotáról „Gymnasiumunk alapítványai“ cz. fejezetben lesz szó.

f) Kollonich Lipót alapítványa.

A férfiu, a ki hazánk történelmében nevét az I. Lipót-féle reactio idejében oly sok tekintetben szomoru emléküvé tette, a pozsonyi jezsuita collegiumot kiváló pártfogásban részesítette s a nagy alapító: Pázmány Péter után a collegiumnak legbőkezűbb pártfogói közé tartozott. Igaz másfelől az is, hogy pazar bőkezűségének tulajdonképpen nem a hazai cultura előmozdítása volt a rúgója, hanem azon vallási és politikai czél megérlelése, a mely a mohácsi vész óta folytonos veszedelemmel fenyegette alkotmányunkat, s a mely a XVIII. század végén önvédelmi harczba kergette a nemzetet.

A nagybefolyásu főpap, miután mint nyitrai püspök eléggé megismerkedett hazánk akkori politikai és vallási viszonyaival, 1672. deczember 3-dikán (die Magni Indiarum Apostoli Xaverii), mint a magyar kamara elnöke, a pozsonyi jezsuita collegiumnak 60000 rhénusi forintot adományozott, még pedig oly czélból, hogy az összegből 1000-et a collegium épületének helyreálli-

[1] 1747-ben ez alapítvány kamataiból nyerték ellátásukat: Balogh András poeta és Csorba Ignácz rhetor. Az elsőnek ellátása 45, a másodiké 50 frtba került a collegiumnak. — [2] A. J. C. P. F. 18. N. 46. p. 3. 4. 22.

tására fordítsanak, a hátramaradó összeg örök alapítványképpen kamatosítandó a collegiumban lakók fentartására. Csak azt az egyet köti ki az adományozó, hogy ha valaha a collegium az akkori (Pázmány-féle) épületből másba költöznék, a régi épületben maradjon és lakják annyi jezsuita-atya, a mennyi elegendő, hogy a Sz. Márton templomban az istentisztelet rövidséget ne szenvedjen.[1] E fentartással az adományozó kétség kívül azért élt, mert ez évben vették el a protestánsoktól a főtéren levő u. n. „Salvator"-templomot és az iskolát, a melyek a jezsuitáknak voltak szánva. Erről különben másutt leszen szó; ezúttal a Kollonich-féle alapítványt illetőleg csak azt említjük még, hogy az alapító intenczióihoz képest az atyák ezt az összeget is gyümölcsöztették, még pedig 1747. év előtt 28000 frtot a Czobor-család vett fel kölcsön tőlük, s ezért *Szomolánka*-falut obligálta az atyáknak. Ennek visszaváltása után ez összeget 3000 forinttal meggyarapítva, a pozsonyi kamaránál helyezték el 5%-os kamatra. Ugyanez időben 19385 forintot a bécsi girobank-ban (Banco del Gyro) helyeztek el ugyanoly módon, míg az alapítvány 6000 frtja a bécsi polgári bankban hozott 5-ös kamatot.[2]

Kollonich azonban esztergomi érsek korában sem felejtkezett meg a pozsonyi collegiumról, sőt ujabb jótettekkel bizonyította be, milyen benső viszony fűzi őt a pozsonyi jezsuita atyákhoz.

A dolognak azonban némi előzményei vannak. 1695-ben ugyanis Kollonich, akkoriban esztergomi érsek, báró *Kropf* Ferenczne k 49869 frtot adott kölcsön. Az adós az összeg fejében a hitelezőnek obligálta magyarországi és ausztriai összes birtokait, különösképpen pedig *tatai* uradalmát és egy bécsi házát, azzal, hogyha akár a tőkét, akár az évenkinti 6%-os kamatot a megszabott határidőkben megfizetni elmulasztaná, a hitelező érsek az adósnak jószágait lefoglalhatja és a kölcsöntőke és kamatainak fejében tulajdonul használhatja mindaddig, míg összes követelése erejéig elégtételt nem nyer.

---

[1] A. J. C. P. F. 4. N. 23. Ugyanezen alkalommal Kollonich a komáromi jezsuita rendháznak is adományoz 12 ezer forintot, a végből, hogy az atyák ott a a *rhetorikai osztályt* megnyithassák. — [2] A. J. C. P. F. 18. N. 46. p. 1.

Ezt a kölcsön adott összeget, folyó és elmulasztott kamataival együtt hagyta Kollonich végrendeletileg a pozsonyi collegiumra, a pozsonyi Orsolya-kolostorra és a bécsi és pozsonyi katonai kórházra a következő arányban: A pozsonyi collegiumnak hagyott 18000 frtot; az Orsolyáknak 16000-et, a kórházaknak pedig 10869 frtot. Kollonich Lipót 1707-ben meghalálozván, a végrendelet végrehajtóiúl *Keresztély* Ágost herczeg és esztergomi érsek, és gróf *Khevenhüller* neveztettek ki.

Báró *Kropf*, az érsek adósa azonban megfeledkezve kötelezettségeiről, több éven át semmi kamatot nem fizetett, sőt összes javait, és az öröklési jogon szerzett *tatai* uradalmát is, suttyomban és az alapítványos örökösök (fundationalisták) tudta és beleegyezése nélkül nagy összeg fejében *Kindl* Orbánnak obligálta. Mig ennélfogva a többi hitelezők ausztriai birtokait és bécsi házait foglalták le, addig az alapítványos örökösök a végrendelet végrehajtóinál kerestek oltalmat, és kérték, hogy legalább a tatai uradalmat mentsék meg számukra, mivel ez amúgy is minden más hitelezőt megelőzőleg nekik van lekötve.

Az esztergomi érsek ennélfogva pert indított báró Kropf ellen és miután III. Károly királytól az akkori itélőmesterhez: *Szluha* Ferenczhez végrehajtást elrendelő parancsot eszközölt ki, az adóst és birtokos társát Kindl Orbánt 1716-ra az ügy rendezése végett megidéztette.

A királyi itélőmester az esztergomi érsek: tehát az alapítványos örökösök javára döntötte el az ügyet; de Kindl Orbán az itélőmestertől a királyi táblához felebbezte meg az ügyet s ez némi tekintetben az ő javára döntött. Az érsek ekkor a hétszemélyes táblánál keresett jogorvoslatot, a mely neki adott igazat. A hétszemélyes tábla megállapította a hagyományos örökösök elsőbbségi jogát és a tatai uradalmat a három rendbeli alapítvány javára a tőke, az időközi kamatok, nemkülömben a perköltségek erejéig: összesen 69523 frt és 32 kr. erejéig megitélte s azt az alapítványosok teljeshatalmu megbizottjának *Száras* György, későbbi személynöknek átadta. A megitélt összegből a pozsonyi collegiumot tőke fejében 18000, kamathátralék fejében 7185 és a felmerült költségek megtérítése fejében 2518. — összesen 27703 frt illette meg.

A kiküldött birói végrehajtók ennek folytán a tatai uradalmat a három alapítványos örökösnek: a tulajdonos báró Kropf, a másodrendű hitelező *Kindl* Orbán, nemkülömben a reménybeli bérlő, bizonyos báró *Katt*-nak jelenlétében átadták, a nélkül, hogy ezek az átadás ellen bármiképpen tiltakoztak volna, sőt valamennyien alávetették magukat az itéletnek. Ennek megtörténte után, szintén a nélkül, hogy érdekelt alperesek ez ellen tiltakoztak volna, az alapítványosok a birtokot 69524 frt és 54 kr.-nyi összeg fejében *Jeszenszky* Istvánnak engedték át.[1]

Az alapítványosok ügye ilyképpen dülőre került; 10 év mulva azonban az ügyből kifolyólag ismét hosszú és makacs pör támadt. Ennek ismertetése azonban már nem tartozik feladatunk körébe, s ezért csak futólagosan említjük.

Jeszenszky István közel 10 esztendeig békésen bírta a tatai uradalmat. Halála után azonban báró Katt „*a zavarosban halászni akarván*“ a dunántúli táblánál pert indított örökösei és hagyományosai ellen, magának követelve a birtokot. Hogy mily eredménynyel? azt csak a temérdek peres aktának hosszabb tanulmányozása után lehetne megmondani.[2]

g) Az Aszalay-féle hagyaték.

Aszalay István, magyar kamara-hivatalnokot, a pozsonyi jezsuita rendház iratai a nagynevű Pázmány Péter és a Habsburg-uralkodók után a collegium legnagyobb jótevőjének nevezik. És méltán! Neki köszönhették, mint már láttuk, pozsonyi kertjüket, neki azt a 15000 frtnyi összeget, a mely tulajdonképpen 4090 frtnyi hagyatékból nőtt olyan nagygyá s a mely egész a rend feloszlatásáig a collegium jövedelmi forrásainak legtekintélyesebbjét képezte. Meg is becsülték érette, s minden iratot, a mely tőle származott, gondosan megőriztek.

Ez a jótevőjük pedig nem is dicsekedhetett valami messzemenő hires multtal; hiszen csak 1638. márczius 22-dikén kapta III. Ferdinánd királytól nemességét. A gondosan őrzött akták között van egy, a mely a hamis tanuzás vádjától tisztázza. Ez

[1] A. J. C. P. F. 12. N. 105. — [2] L. ezeket a fentebb idézett fasciculusban.

a vád királyi fiscus korában, 1649-ben érte őt bizonyos *Budai* Gáspár részéről, a ki arról vádolta őt, hogy ügyészi minőségben a *Keresztesi*-féle ügyben a valóságnak meg nem felelő vallomást tett. A vádtól azonban nemcsak hivatalosan, hanem a társadalom előtt is sikerült magát tisztáznia, mert 1651. deczember 1-én gróf *Esterházy* László uradalmi ügyészévé nevezte ki s ebben a hivatalában, — mint a Lib. Rat. mondja — mindenkitől becsülve, s a király kegyét is élvezve, miután 1656. május 1-én vagyonáról a pozsonyi káptalan megbizottjainak jelenlétében végrendelkezett (végrendeletének káptalani kiadványa ez év deczember 9-dikén kelt), még ez évben meghalt.

Hátrahagyott végrendelete értelmében a pozsonyi collegium örökölte: 1. a pozsonyi kültelken levő u. n. Heindel-féle kertet; 2. a köpcsényi birtokokra vonatkozó zálogjogot; 3. ezüst oltárdiszítéseket; 4. egy rétet Cseklészen; 5. másodfokú örökösödési jogot összes birtokaira nézve más örökösök megszakadása esetében. A végrendelet 1657. január 9-dikén I. Lipót király helyben hagyta. Aszalay nőtestvére: Anna — mint láttuk — bizonyos összegért lemondott Köpcsényre vonatkozó jogairól; de midőn látta, hogy ilyenformán bátyja hagyatékából neki milyen kevés maradt, a collegium nagylelkűségére bizta magát és attól kért segélyt. Az atyák tehát az ingóságokból és borból adtak neki némi részt s 1658-ban végleg kielégitették. Megjegyzendő még, hogy Aszalay már életében több rendbeli összeggel járult hozzá a collegium anyagi érdekeinek előmozdításához.[1]

h) Kisebb szerzemények és hagyatékok.

Collegiumunknak szerzés vagy végrendeleti hagyományozás utján évről-évre kimutatható vagyoni gyarapodását itt részletesebben már csak azért sem lehetne ismertetni, mert ez a munka terjedelmét aránytalanul megnagyobbitaná. A még hátralevő szerzeményekre vonatkozólag tehát csak a legfontosabb adatok megemlitésére fogunk szoritkozni.

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 49—50.

I. Ingatlanok és készpénz.

1. Egy rétet a hozzá tartozó gyümölcsös kerttel a már több izben említett Aszalay István, utolsó éveiben kamaratanácsosnak 1656. deczember 9-dikén kelt végrendelkezése értelmében kaptak az atyák. Aszalay életében ezt zálogbirtokul birta 150—250 frt fejében, s ilyenül hagyta a collegiumra. A rét és kert megszerzésére vonatkozó irományaik az atyáknak elveszvén, jogukat az évek hosszu során át csak a birtoklás folytonosságával bizonyitották. 1712. február 12-dikén Esterházy József grófi, mint a cseklészi uradalom örököse 100 imperiálissal váltotta vissza az uradalom ezt a részét.[1]

2. 1671. február 1-jén *Morócz* István elhanyagolt nemesi kuriáját a hozzávaló kerttel, két réttel és egy szántófölddel a pozsonyi collegiumra hagyta, valószinüleg rokonának, s a rend egyik tagjának: Morócz Ferenczneк közbenjárására.[2]

3. *Hosszuthóty György,* zalaegerszegi kapitány, alapitványa még a collegium megalapitásának idejéből való. Nevezett nemes a kamaránál levő 2747 forintnyi követelését hagyta az atyákra. Az ügyet hosszadalmas jegyzékváltás után 1631. május 20-dikán II. Ferdinánd király akként oldotta meg, hogy a pozsonyi kamaránál alapitványképpen évenkint „*semper*“ 50 frtot utalványozott a collegiumnak. A kamara 1647. augusztus 27-ig minden akadály nélkül kifizette az 50 forintot, ekkor azonban kétségbe vonta az alapitvány mindenkori természetét, mivel II. Ferdinánd rendelkezése nem vonatkozik „*in perpetuum*“, s csak addig volt hajlandó fizetni az évi járadékot, mig a 2747 forintnyi összeg letörlesztődik.[3] Ettől a veszélytől azonban az atyák e században megmenekültek, s csak 1748-ban fenyegetőzik újra a kamara, hogy a kifizetést beszünteti, de 1751-ben megint csak rendesen megkapják évi 50 forintjukat s úgy látszik egész a rend feloszlatásáig kapták.[4]

II. A collegium pozsonyi házai.

1. *Mayláth-féle* ház. Ehhez a collegium azon kötelezvény alapján jutott, a melyben Mayláth Miklós elismeri, hogy

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 57. — [2] F. h. p. 75. — [3] F. h. p. 77. — [4] A. J. C. P. F. 18. N. 16. p. 21.

Goszthony István rectortól 1655. április 22-dikén 500 frtot kölcsön vett. A dologból hosszu per támadt, a mely 1670. augusztus 14-dikén akkép nyerte befejezését, hogy Mayláth fia: pater Kopeczky, atyja házának felét átengedte a collegiumnak.[1] Hol állott ez a ház, az az adatokból nem tünik ki.

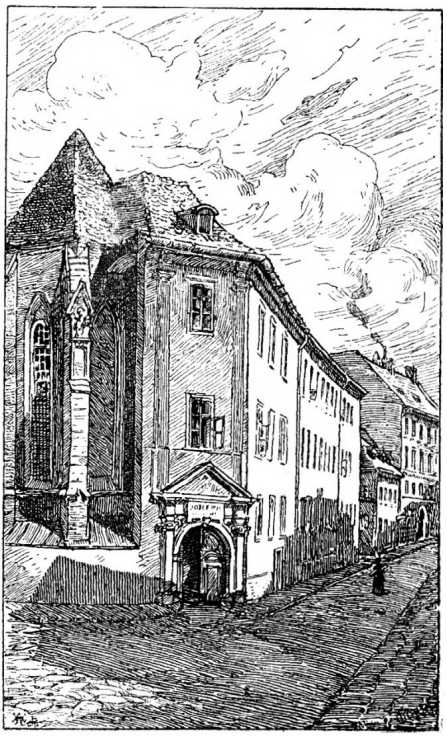

A klarisszák kolostora (mai gymnasium).

2. A collegium másik háza a kecskeutczai (ma Kisfaludyutcza) kertben állott. Egyik része a kertész lakásául szolgált, a másik részében egy képfaragó lakott.[2]

3. A harmadik, az úgynevezett *Pongrácz-féle* ház a város falain kivül a Lőrinczkapu közelében állott.[3]

4. A negyedik az úgynevezett *Szalai-féle* ház volt a kamarális épület közelében, attól egy kis köz által elválasztva. — Ezt a házat Szalai Mihály özvegyének, Katalin asszonynak adományozásából birták az atyák 1745 óta. A kegyes életü alapitónő halála után ezt a házat el kellett adniok s az elővásárlási jog az adományozó nő rendelkezése folytán bizonyos *Klaus* városi polgárt illette, a ki ennél fogva a házat 6000 frtra becsültette a tanácscsal. Az atyák azonban ez árba beleegyezni nem akartak, mivel ez időben Pozsonyban a házak

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 78—79.

[2] A. J. C. P. F. 18. N. 46. p. 9. A kertész felesége a collegium mosónéja volt, s bérük a két rendbeli foglalkozásért 160 frt és 10 mérő (metreta = 36 itcze) gabona.

[3] F. h. — 1647-ben ebben a házban egy mészáros lakott évi 30 frt bérért. A ház másik része a collegium kocsisa feleségének lakásául szolgált, a ki együttal a hizókat gondozta.

értéke nagyon emelkedett és volt olyan, a ki a házért 8000 frtot kinált. Utóbb különféle ürügy alatt a pozsonyi káptalan akarta ezt a házat megszerezni, mig végre az atyák 13200 frtért eladták.[1]

5. Az ötödik a *Maholányi-féle* ház a mai Salvator templom és a Ferenczrendüek kolostora között feküdt (ma Ferenczieк tere 2. sz.). Ezt a házat 1707-ben vétel utján szerezték néhai Maholányi János személynök özvegyétől, *Péterffy* Judittól 5000 frtért, a mint erről az ez évi április 16-dikán kelt szerződés tanuskodik. Abból a czélból szerezték meg, hogy helyére, mivel az egykori protestáns iskolaépületet alkalmatlannak találták, gymasiumuk számára új épületetet emeljenek. De — mint Kazy Ferencz utódja számára hagyott informatiójában sóhajtva megjegyzi — *„hoc facilius adhuc fuit concipere, quam exequi;“* — a mint hogy tényleg nem is épült fel soha ott az új iskolaépület, hanem az atyák ezentúl is bérházképpen értékesítették.[2]

Megjegyezzük végül, hogy a collegiumnak az e házakra eső polgári terheket csak úgy kellett viselnie, mint bármely más polgárnak.

j) A hainburgiak fája.

Néhai Hetesi *Pethe* György, utóbb néhai Konczky Gáspár özvegye: gyarmathi *Balassi* Zsuzsánna 1646-ban Hainburg városának 1600 frtot adott kölcsön, s ezért a hainburgiak kamatul 100 öl kemény fát tartoztak Pozsonyba a Dunapartra szállitani. Ez összeg, valamint a kamatul járó failleték örökösödési jog utján Pázmán Miklós grófra szállott. Midőn utóbb Balassi Zsuzsánna vagyonából a pozsonyi collegiumnak 1500 frtot hagyott, Pázmán, az örökös, 1658. márczius 30-dikán a

[1] A. J. C. P. F. 18. N. 46. p. 9—10.

[2] F. h. p. 9. — Érdekesek az adatok, a melyek a szóban forgó ház értékesítésére vonatkoznak. A háznak egész első emeletét (occupat totum tractum medium) bizonyos *Derra* bérelte évi 180 frtért; a felső (második) emeleten már régi idő óta *Cromberg* nevü nő lakott és fizetett 1747 táján évenkint 50 frtot. Előbb az első emeletet is bérelte, de nagyon rosszul fizetett, s 134 forinttal a collegiumnak adósa volt *(„prope desperatos“)*. A földszinten egy szobából, konyhából és kamrából álló lakásért egy szabó 30 frtot fizetett s azonkivül egy aranymüvesnek is volt ott műhelye s ezért 20 frtot fizetett. Az egész ház évi jövedelme 280 frt volt.

hainburgiak tartozását ruházta a collegiumra, úgy azonban, hogy kamatul a hainburgiak minden év Sz.-Márton napjáig 60 öl fát tartoztak Pozsonyba szállitani. 1662-ben Hainburg városa a tőkéből 500 frtot megtéritett, és a még hátralevő 1100 frt. kamatja fejében már csak 40 ölet szolgáltatott be évenkint. Végre 1696-ban a város az egész tőkét visszafizette, és a collegium ezt Sz.-György városánál helyezte el 6%-os kamatra.[1]

Ugyancsak Balassi Zsuzsánnától vették 1648-ban a csallóközi Hideghéten levő telket 200 talléron.[2]

k) A collegium szőllői.

Pozsony határában: A *Künigl* — vagy *Hasenfeister* — dülőben még *Pázmány* Péter érsektől kaptak, illetőleg vettek egy szőllőkertet. Venniök azért kellett, még pedig magas áron (1000 frtért), hogy a város ez ingatlan megszerzését ne akadályozhassa meg. Szelepcsényi György érsek ezt a szőllőt a papi tizedtől mentesnek nyilvánitotta.[3]

A *Pöler*-dülőben Földes Katalintól kaptak még a XVI. század közepe táján egy szőllőt.[4]

1656-ban *Waltlicher* Mária végrendelete értelmében a pozsonyi *nagyobb Fuxleiten*- dülőben örököltek egy szőllőt 1000 imperiális értékben a Bold. Szüz oltára előtt égő öröktüz ápolására.[5]

A *kisebb Fuxleiten*- dülőben is volt egy szőllőjük Waltlicher Márk harminczados hagyománya folytán.[6]

A fentebb emlitett 4 szőllőkert földadójaképpen a collegium a város birájának 1 veder bort tartozott beszolgáltatni.

A 18. században ezeken kivül még a következő szőllőket

---

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 76. — [2] Rupp i. m. 73. — [3] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 62. — [4] F. h. p. 63. — [5] F. h. p. 64.

[6] F. h. p. 65. — Ezt a Waltlichert, a kinek az atyák a magyaróvári házukat is köszönhették (l. 63—64. ll.) a collegium irányában tanusitott bőkezüségeért az a kitüntetés érte, hogy az atyák megfestették arczképét, a mely — nagyon megviselt állapotban — még most is meg van a főgymnasiumunk régi könyvtárában, és a mely a következő körirattal van ellátva: „*Marcus Waltlicher, Tricesimae Administrator. Insignis Benefactor Collegii Posoniensis. 1561.*"

találjuk a collegium birtokában Pozsony határában: „*Fingerhut*“, „*Flocken*“, „*Hochweingarten*“, „*Würziger*“ és „*Hocheney*“.[1]

A **dévényi** határban a következő szőllői voltak a collegiumnak: Kis *Gfang*,[2] *Pruck*,[3] Nagy *Gfang*[4] (5 darabból álló szőllőkert), *Kirchen-Gfang*.

A **récsei** határban: *Spiegel, Schuhschneider, Hoffweingarten, Weiner* (2 szőllő), *Zwiefl*,[5] *Schuhschitz György-féle*,[6] *Pröller*,[7] *Zollschneider*.[8]

Grinádon az Altenbergen *Korcztbazer* (?) nevü szőllő.[9]

Szent-Györgyön: *Zahumenicza, Wiegen* (v. Kolibka), *Zollschneider, Neiberg* (v. Novahora).[10]

Prácsán szintén volt két szőllőjük, nemkülömben **Ujfalun** az u. n. *Langenthal* v. *Laner*-féle.[11]

l) Pótlások a collegium vagyoni szerzeményeihez. A collegium vagyoni állapotának sommás kimutatása.

Pótlások czimén a collegiumnak kétrendbeli szerzeményeiről emlékezünk meg: olyanokról, a melyekről részletesebben nem sokat tudunk; és olyanokról, a melyekre már a mű irása közben bukkantunk és a melyeket itt pótlólag kell közölnünk. Ilyen szerzeményekre vonatkoznak a következő adatok:

Hoffmann Györgynek és örököseinek, úgyszintén *Tarnóczy* Mátyás pozsonyi prépostnak 4000 frtnyi hagyatéka; *Szalai*

[1] A. J. C. P. F. 18. N. 46. p. 15.

[2] Tulajdonképpen 2 szőllő; az egyiket 1634-ben kapta a coll. Lippai János és Ferencz testvérektől; a másik pedig Waltinger Márk hagyománya.

[3] Patachich Miklós hagyatékából.

[4] E szőllők egy részét még Káldy Gy. rector idejében vette a collegium; más részét *Rakoviczky* Györgytől vették 1631. jan. 31-dikén. A harmadik részt Partinger Eliás engedte át az atyáknak 1633. jan. 4. 166 frt.-ért. Szomszédaikkal e szőllők miatt sok bajuk volt. — L. A. J. C. P. F. 13. N. p. 67—71. Volt még itt egy szőllőjük, a melyet 1671-ben gróf Listi János 1000 tallér fejében zálogbirtokul engedett át nekik.

[5] *Bella* Ferencztől vette a collegium 1643-ban 1800 frton.

[6] *Szusicz* György pozsonyi kanonok hagyatékából (1652).

[7] *Waltlicher* Márk özvegyének: *Nieltmann* Margitnak hagyatékából (1856.) a Fuxleiten-szőllővel együtt.

[8] *Morócz* István hagyatéka 1659-ből.

[9] *Terstyánszky* Gáspár hagyatéka (1630. jun. 16.).

[10] *Gubasóczy* János, kalocsai érsek hagyatékából (1686. ápr. 6.).

[11] *Teuturicz* Istvánnak és nejének *Kapucsy* Éva Rozáliának hagyatékából (1869. jun. 14.). Később a collegium erről a szőllőről a Partinger örökösök javára lemondott.

György és *Földes* Katalin örökrésze; Telekesi *Tewrewk* János péczeli malma (a melyet Bethlen Gábor fejedelemtől kapott); *Rajki* Gáspár és *Goszthony* István collegiumi rector donatiója; *Gaitter* Vilmos engedménye, nyéki *Kósa* János hamis zálogjoga Tejfaluban; *Ráth* Gáspár és *Mayerhofer* György kötelezvénye, *Maranovich* Mártonnak és nejének *Neuhouski* Annának ingóságai és ingatlanai, *Balassa* Bálint gróf teljes hatalmu felhatalmazása a bécsi Sz.-Jakab kolostorban levő mostoha leánya ügyében; *Morócz* István és *Rappolt* Antónia hagyatéka,[1] továbbá *Rupp* J.-nál[2] emlitett és itt közelebbről nem ismertetett hagyatékok. Végül ilyen: *Gubasóczy* János, kalocsai érsek adománya, a ki 1686. ápr. 6-dikán szentgyörgyi házát és két szőllőt adott az atyáknak, azzal a meghagyással, hogy érette imádkozzanak és a ház és szőllők jövedelméből egy más valláson levő ifjut (juvenem haereticum) lássanak el, ha reményt nyujt, hogy a katholikus hitre áttér.[3] A collegium utolsó alapitványaiul tekinthető *Jákovich Pál*, Jákovich György rendtársuk atyjától 1762-ben adományozott 3000 frtnyi összeg.

Mindezek után collegiumunk vagyoni viszonyainak jellemzéseül érdemes lesz sommás kimutatását adnunk a pozsonyi jezsuita-rendház javára tett alapitványokról, illetőleg azon pénzbeli tőkékről, a melyek a rendház fentartására szolgáltak. Teljességgel pontos kimutatást nem adhatunk, mert a feloszlatás évéből a vagyoni állapotot feltüntető adataink nincsenek; de nagyon megközeliti a valót az a kép, a melyet a collegium vagyoni viszonyainak 1746-dik évi állapotáról nyujthatunk. Ebben az évben a *collegium fentartására* a következő pénzösszegek szolgáltak:

Pázmány P. alapitványa	50.000	forint;
Kollonich L. hármas alapitványa . . .	53.385	„
Walticher-féle tőke (a magy.-óvári házból)	14.000	„
Aszalay-féle tőke	10.000	„
Szalai-féle két rendbeli tőke	6.500	„

[1] A fentebb emlitett vagyonjogi ügyeket az A. J. C. P. F. 13. N. 4. 90—94. lapjain találjuk megemlitve.

[2] Magyarország helyrajzi története. I. 72—77. ll.

[3] A. J. C. P. F. 18. N. 46. p. 20. — [4] F. h. p. 25.

Hosszutóthy-féle tőke	1.000	forint;
Weigel-féle tőke	500	„
Különfélékből gyüjtött tőke	10.000	„
Horváth-Gurabi tőke	400	„
összesen	**145.785**	forint

tőkepénz kamatozott a collegium eltartására. És ha még hozzá veszszük a collegium ingatlanainak, szőllőinek, házainak stb. értékét, illetőleg jövedelmét, akkor elmondhatjuk, hogy az 1622-ben elvetett szerény mag oly terebélyes fává növekedett, hogy árnyékában az atyák valóban fejedelmileg ellátva érezhették magukat.

Voltak még pénzösszegek, a melyeket a collegium kezelt ugyan, de a melyek nem a rendház czéljaira jövedelmeztek. Ilyenek voltak:

A Bold. Szüzről, mint a haldoklók és meghaltak anyjáról (Congr. matris morientium és mortuorun) elnevezett társulatnak 3000 frtnyi, az „Agonia"-társulatnak 200 frtnyi és a Kálváriakápolna 200 frtnyi összegén kivül, a melyek a collegiumnál voltak elhelyezve, 2000 frtnyi tőke állott az atyák rendelkezésére a vitázó irodalom czéljaira és 2000 frtnyi volt a Gyulaffy-féle alap. Ezek együttvéve **7400** frtnyi összeget tesznek ki, a melyhez III. Ferdinánd miscalapitványából[1] évenkint 364 frtnyi összeget kaptak a miséket mondó atyák.

[1] A miséket — naponkint kettőt — a Sz. Márton templomban a Fájdalmas Szűz és Sz. Mihály oltáránál kellett elmondani.

III. FEJEZET.

A collegiummal kapcsolatos vallásos egyesületek, emberbaráti és művelődési intézmények.

a) Házi kápolna. Isteni szolgálat a Dóm-ban. A Salvator-templom. Templomi ének- és zenekar.

A collegium megalapitásának ismertetésénél emlitettük, hogy a káptalanutczai rendház épitésekor az atyák gondoskodtak *házi kápolnáról* is, és ennek berendezésére az 1629-ben elhunyt *Terstyánszky* Gáspár, kir. személynök hagyatékából 2000 forintot és két szőllőkertet örököltek. Miként rendezték azt be, arról az adatok nem szólnak; de némi fogalmat szerezhetünk a kápolna berendezéséről azon képekből, a melyek az egykori jezsuita-kolostorban elhelyezett mai *Dóm-iskola* földszintjén, a kath. patronátus helyiségének folyosóin kifüggesztve még ma is láthatók, a melyek minden valószinüség szerint e kápolnának diszitéseit képezték.

Ez a kápolna azonban csak az otthoni lelkigyakorlatok végzésére volt berendezve; a küzdő egyház feladatát a collegium tagjai nem ebben, hanem — egyelőre zsellérképpen — a káptalani (Dóm)-templomban teljesitették. Eléggé fájlalták ezt a függést az atyák; de jobb idők reményében, a helyzetben meg kellett nyugodniok, annyival inkább, mert ebbe a helyzetbe is nehezen jutottak. Tudjuk ugyanis, hogy az egyrészről Pázmány érsek, másrészről a pozsonyi prépost és a káptalan között 1626. április 20-dikán létrejött megegyezés szerint a collegium istentiszteleti ügyekben teljesen a prépost és a káptalan jurisdictiója alá tartozott, a káptalani (Sz.-Márton)-templomban az atyák csak három oltárt használhattak szabadon az istentisztelet czéljaira s a templomi szószéket csak a helybeli plébános intézke-

dései alapján vehették igénybe; viszont saját egyházi zenészeiknek — ha ilyenek voltak — a misék és vesperák alkalmával a káptalani templom zenészeinek segitségére kellett lenniök.[1] 1629. junius 20-dikán Pázmány érsek közbevetésére bizonyos feltételek mellett kieszközölték azt is, hogy temetkezési helyükül a *Sz.-Anna-kápolna* alatt levő sirboltot nyerték; mivel azomban idő haladtával a kápolna sirboltja szüknek bizonyult, a templom sirboltjában temetkeztek a káptalan minden ellenmondása nélkül.[2]

Idővel aztán az atyák a Sz.-Márton templom keretén belül is némi önállóságra tettek szert. Igy 1646. junius 28-dikán, *Lippay* György, akkori esztergomi érsek megengedte az atyáknak azt is, hogy a Fájdalmas Szűz képével oltárt állithassanak, ez előtt az örök tüzet égethessék; reájok bizta továbbá az érsek az örök tüz gondozását; nemkülömben az oltár számára történendő kegyes adományok kezelését is jogaik közé sorolta.[3] 1660. deczember 31-dikén végre megnyerték azt a kedvezményt hogy első miséjükre külön megszólaltatták a parochialis templom közép harangját, a többi miséjükre pedig a kis harang hangja tette figyelmessé a hivőket. 1670-ben Nádasdy gróf, nejének: Anna-Juliának halálával Sz. Annát és Sz. Juliát ábrázoló két ezüst szobrot adományozott a Fájdalmas Szűz oltárára. De bár az oltárt ők maguk emelték és azzal függetlenül rendelkeztek, a szobrok gondjának viselését az adományozó mégis a káptalanra bizta, mivel ez időben — ugymond forrásunk — „cocietas ciectioni et exilio destinata erat."[4]

A káptalani templomban, a mint láttuk, az atyák meglehetős önállóságra tettek szert; teljesen tőlük függő templom birtokába csak később, a protestánsok templomának és iskolájának elvétele alkalmával jutottak. E templomnak (az u. n. Salvator-templom) és az ev. iskolának lefoglalását alább majd részletesen ismertetjük, itt tehát csak az eredményt előlegezzük. A lefoglalás 1672. évi julius 18-dikán történt és még ugyan-

[1] A. J. C. P. F. 4. N. 1. p. 9—10 és F. 13. N. 4. p. 81. — [2] A. J. C. P. F. 13. N. 1. — [3] F. h. — [4] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 81—82.

ezen év szeptember 8-dikán Szelepcsényi György, esztergomi érsek a templomot felszentelte, s a jezsuita-atyák még a formaszerinti királyi adományozás előtt abban tulajdonosokul rendelkeznek. 1673. január 1-én *Kollonich* Lipót, a magyar kamara elnöke, a templomot a király meghagyásából nekik tényleg átadja, de birtokukban forma szerint csak az 1677. márczius 30-dikán kelt királyi donatio erősiti meg őket. Az atyák mindjárt a tényleges birtokbavétel után mindent elkövetnek, hogy a templomot a dísz és pompa dolgában Pozsony első szent helyévé tegyék, s áldozatkész pártfogók bőkezü ajándékozásai folytán ez sikerül is nekik. Pozsony katholikus lakossága, főképpen az előkelő világ, versenyez a templom javára irányuló kegyes alapitványok letételében s csak igy érthető, hogy idővel nemcsak a templomi felszerelés, hanem az istentiszteleti czélra szánt pénzbeli alapitványokra nézve is a Salvator-templomnak Pozsony templomai között alig akad párja.[1]

Ez alapitványok közül a legkiválóbbak a következők:

1680-ban Kollonich Lipót, magyar kamaraelnök korában 5000 frtnyi alapitványt tett a templomi, és a templom előtt 1672-ben felállitott Mária-szobornál szereplő zenekar szervezésére. Ugyanezen czélra szolgált az u. n. *Grospeitner*-féle alapitványnak 2000 frtja, a melyet 1717-ben a collegium vett kezelésbe s attól az időtől fogva a zenekar két tagjának élelmezését a collegium vállalta magára. A *Szalay*-féle alapitványnak 2000 forintja szintén a templomi zenészek eltartására volt szánva, a melyből a collegium, minthogy ezt is a maga kezelésébe vette át, más két zenész eltartásának terhét is magára vállalta, azon felül 12 frtot fizetett a collegium a Ferenczrendü szerzeteseknek az alapitónő lelke üdveért a Salvator-templomban mondott 24 miséért.

A *Deittmann*-féle alapitvány 500 frtjának évi 30 frtja szintén a templomi zene czéljaira szolgált.[2]

---

[1] A templom ruháinak, edényeinek, ékszereinek és egyéb felszereléseinek inventárium-szerü felsorolását az A. J. C. P. F. 18. N. 46. 13—14. lapjain lehet találni.

[2] Ezt az alapitványt egy Deittmann nevezetü úrnő 1686-ban tette le. Az összeg egy ideig *Pongrácz* Ádámnál kamatozott; ennek 1721-ben bekövetkezett halála után a pénzt az örökösöktől per utján kellett behajtani.

Egy *Ehrenbrecht* nevü nő 1200 frtnyi alapitványt tett a templom számára, azzal a feltétellel, hogy minden hétfői napon a Sz. Kereszt oltára előtt az ő és férje lelki üdveért mise mondassék, és hogy minden hétfői és pénteki napon ez oltár előtt mécs égjen.

Egyéb alapitványok közül emlitendők még: a *Szalay*-féle (ujabbi) 2000, *Spech*-féle 500, *Herlein*-féle 500, *Volkr*-féle 150, *Paxi*-féle 500, *Bornemisza*-féle 400 és *Lysander*-féle 400 frtnyi összegek. A templomalapitványok együttvéve 1746-ban **15.250** frtnyi összeget tesznek ki.

Voltak ezeken kivül a templomnak szőllői is, de ezek keveset jövedelmeztek.[1]

A templommal kapcsolatban érdemes lesz a Salvator-templom ének- és zenekaráról megemlékeznünk.

Az istentisztelet pompája mindenha szivükön feküdt az atyáknak. És mi mozditotta volna elő inkább az egyházi szertartások ünnepi mivoltát, mint jól szervezett ének- és zenekar? Tudták ezt jól az atyák s a fentebb ismertetett alapitványok bizonyitják, hogy a hivőknél való kopogtatásaik nem voltak eredménytelenek, s az alapitványok folytán — az akkori viszonyokhoz képest — jól összeállitott templomi zenekaruk volt. E zenekar 1747-ben állott: két hegedüsből (violinistae), egy bassistából (egyszersmind karmester), orgonistából, tenoristából, altistából és discantistából (ez a négy a collegium személyzetéből került ki), a kikhez ünnepélyes alkalmakkor még más, u. n. külső zenészek (externi musici) járultak.

Szóval a pozsonyi jezsuiták tudták, hogy a templomi zene nemcsak az istentiszteletnek egyik legmagasztosabb módja, hanem az ifjuság vallás-erkölcsi nevelésének is egyik legfontosabb eszköze.

b) A collegium kebelében fennálló ájtatos társulatok.

Hogy ilyenek is voltak a collegium kebelében, azt, ha egyébből nem, már csak abból is következtethetnők, hogy a jezsuita iskolák „Ratio Studiorum"-a szigoruan utasitja a rectort, hogy

[1] L. az ezekre vonatkozó adatokat A. J. C. P. F. 18. N. 46. p. 3—4.

a vezetése alá tartozó collegiumban vallásos egyesületeket (congretationes, sodalitates Marianae) létesitsen, hogy ezek által a rend még közelebb férhessen a tanuló ifjuság és az egyesületek kebelébe tartozó felnőttek vallásos meggyőződéséhez s őket az egyház czéljaihoz képest felhasználja. Az első ilyen egyesület kevéssel a collegium megalapitása, illetőleg a gymnasium megalapitása után keletkezett, még pedig a tanuló ifjuság tagjaiból alakitva. Erre vall az a körülmény, hogy a jezsuita rend 1636-dik évi cathalogusában a pozsonyi collegium tagjai között az egyik rendtag: *Beierpech* Ádám atya, ily minőségben szerepel „docens rhetoricae et *praeses congregationis studiosorum*“. — és ezóta a collegiumbeli atyák egyike, *rendszerint a rhetoricai osztály tanitója* szerepel mindig ilyenül. Ezt tekintve, továbbá azt, hogy e congregatiónak neve rendszerint majd mindig *igy* fordul elő: „*Congregatio* latina *studiosorum*“: aligha tévedünk, ha ezt a társulatot amolyan *önképzőkör*-féle egyesületnek tekintjük, a melyben nem annyira hitéleti, mint inkább *szónoklati gyakorlatok* folytak, és a melyben a tanulók az ékes latin beszéd és irás elsajátitására törekedtek. Ezt az egyesületet tekinthetjük tehát önképzőkörünk ősének. Erre vall az a körülmény is, hogy mig a collegium kebelében fennálló más *ájtatos* egyesületekre vonatkozólag — legalább vagyoni viszonyaikat illetőleg — forrásainkban elég tájékoztató adatot találunk: addig a tanulók congregatiójáról, mint általában az iskoláról, alig van szó azokban.

A jezsuita gymnasium beléletének ismertetésénél ki fogjuk mutatni, miként alakul át ez a Mária-társulat az iskolai tevékenységnek jelentékeny factorává; itt csak azt említjük meg, hogy idővel maguk az atyák is kevés súlyt helyeznek a tanulók congregatiójának hitéleti irányu tevékenységére, a mint erről a 1729-dik évre vonatkozó következő megjegyzés tanuskodik: . . . „sodalitas, tam Christi in cruce emorientis, quam *studiosae juventutis*, hoc anno *silentio sua facta praetereunt*“.[1]

A tanulók congratiójának szóló adományozásra csak egy

[1] Egyet. könyvt. Hist. Coll. Pos.

esetben bukkantunk: Szalay Mihálynak, a collegium egyik jótevőjének, 1707. febr. 2-dikán kelt végrendeletében a következők foglaltatnak: „*A deákok congregatiójának, kiben irva is vagyok* (hagyok) tiz tallért, i. e (id est) 15 frtot".[1] Kitünik ez adatból az is, hogy a deákok vallásos egyesületének az iskola körén kivül állók is lehettek tagjai.

Azonban, hogy egyesületi élet és társulás utján vonják bele az iskolájukon kivül álló laikus közönséget a kath. egyház ez időbeli politikai és vallási czéljainak megfelelő tevékenység körébe: arra a collegiumbeli atyák a tanulókétól egészen független congregatio alapitását tartották szükségesnek. Ez irányban szintén kevéssel a collegium megállapitása után: 1629-ben történnek lépések. Ez évre vonatkozólag ugyanis a házi annalesben a következőket találjuk feljegyezve: *Praeter studiosos* aliqui honestiores cives, et maxime officiales Camerae Regiae, quae Posonii tanquam in metropoli locum habet, *congregationen B. Virginis avide* expetunt, dataeque sunt pro ea erigenda literae ad Congregationem Romanam ad admodum reverendum patrem N. Generalem.[2] 1630-ban a congregatio már megalakult, még pedig a legnagyobb reményeket keltő és fényes kezdettel, a mennyiben már a megalakulásakor a tanulókon és városi polgárokon kivül főrangu nemesek, néhány püspök. Pázmány Péter érsek, sőt maga II. Ferdinánd király és neje és nőtestvérei jelentkeztek tagjaiul.[3] A congregatio tevékenysége természetesen ugyanazon körben mozgott, a milyenben más ilyenemü egyesületek;[4] a pozsonyinál eltérést ettől annyiban találunk, hogy tagjai saját költségükön *zenészeket fogadtak* fel az 50. zsoltár éneklésére, hogy ez által az istentisztelet ünnepiességét emeljék.[5] Emlitésre méltó az az adat is. hogy ez a Mária-társulat 1631-ben sz. István király napján a Pozsonyhoz közel fekvő Máriavölgybe nagyszabásu körmenetet rendezett s az ez évben uralkodó ragályos betegség

[1] A. J. C. P. F. 5. N. 22.

[2] Egyet. könyvt.: Hist. Coll. Pos. Ab. 97. (20—21.)

[3] Egyet. könyvt. Ab. 97. (22—23.)

[4] Lásd e tekintetben a *Molnár* Aladár, A Közoktatás története. Budapest, 1881. I. 189. s köv. ll.

[5] Egyet. könyvt. Ab. 97. f. h.

idején némely alkalmakkor zenészektől kisért *litániákat* énekelt. A congregatio rectorául ez évben *Draskovich* György, váczi püspök, akkori pozsonyi prépost választatott meg.[1] Kiemelendőnek tartjuk azt is e congregatio ismertetésénél, hogy a templomi ének és zenészet ápolását különös figyelmére méltatta, a mint arról az adatokban több helyütt meggyőződtünk,[2] és nagy része volt a congregatiónak abban is, hogy utóbb a collegium templomában független templomi ének- és zenekar alakult.[3]

Hogy a congregatio czéljaira (oltáremelés és fentartás stb.) úgy a tagok, mint más hitbuzgó emberek tetemes összegeket adományoztak, az kétséget sem szenved, főképp itt Pozsonyban, a hol a vallásos buzgalmat a katholikus lakosság köreiben még e város politikai jelentősége is fokozta. 1646-ban már oly tetemes a Congregatio Civica vagyona, hogy a collegiumnak 100 frtot ad kölcsön kamatra; ezt az összeget aztán 1665 táján az atyáknak örökre adományozta.[4]

Az imént ismertetetten kivül egy második ájtatos társulat is létezett a collegium vezetése alatt: a *Krisztus kinszenvedéséről elnevezett* congregatio (Congr. Agoniae). Ez *Lippay* György érsek buzgósága folytán és kezdeményezésére jött létre és X. Incze pápa 1647. április 13-dikán kelt bullájában ezt a társulatot megerősitette.[5] Mivel azonban ebben a társulatban férfiak és *nők* is részt vehettek, a collegium vonakodott kormányzását elvállalni. Az érsek a rend provinciálisához fordult, s ez, ámbár „*feminarum aggregatio obstare videretur*“, mivel a nők ugyis csak a templomban tartott nyilvános szent beszédek alkalmával voltak jelen, megengedte, hogy az atyák a kormányzást elvállalhassák s a provinciális ez intézkedését a rend generalisa: *Karaffa* Vincze 1647. julius 27-dikén jóváhagyta.[6]

Ennek a congregationak a vezetését ezek után a rector a Congr. Civica elnökére bizta, a ki mindenekelőtt a társulat oltárának felállitásáról gondoskodott. Az oltár jámbor hivők kegyes adományaiból[7] csakhamar meglett, s az érsek azt

[1] F. h. 25. l. — [2] F. h. 27. l. — [3] L. a 89. lapot. — [4] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 85. — [5] F. h. p. 85. — [6] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 86.

[7] Nostiez gróf pl. 1000 frtot adott az oltár felállitására. F. h.

1647-ben Nagyboldogasszony napján ünnepélyesen felszentelték. III. Ferdinánd királyt is csakhamar jótevői közé sorozza ez a congregatio. Midőn ugyanis a király az 1647-diki országgyülés alkalmából Pozsonyban tartózkodott, a városban tűz ütött ki, a mely a jezsuita collegiumot és a Dom-templomot is elhamvasztással fenyegette. A szent helyek szerencsés megmenekülése arra birta a királyt, hogy az udvari kamara terhére évi 364 frtnyi misealapitványt tett a Bold. Szüz és Sz. Mihály oltáráránál naponkint mondandó misékre. Idők folyamán ez a congregatio tekintélyes vagyonra tett szert, ugyhogy 1662 óta már 2000 frtnyi tőkéjét kamatoztatja külömböző helyeken.[1]

A congregatiók kormányzására nézve megjegyezzük, hogy valamennyi a rectortól kinevezett jezsuita-atyának elnöklete alatt, meghatározott időkben összejöveteleket tartott és a maga által választott concilium vezetése alatt állott. E concilium tagjai a praefectus, az assistensek, tanácsosok és egy titkár.[2] A congr. elnökét, ha nem felelt meg a beléje helyezett bizalomnak, a rector elmozdithatta, a mint ez pl. 1665-ben a Congr. Civica elnökével meg is történt, mivel az illető a congr. tagjait nem akarta, vagy nem tudta a rector óhajtása szerint való határozathozatalra birni.[3] Mindegyiknek a collegium épületében külön helyisége volt, ahol összejöveteleit tartotta. E czélra rendesen az iskola helyiségeit használták. Minthogy azonban ebből a tanitásra nézve akadályok merültek fel, 1664 táján a rector a tanulók congregatiójának és a polgárinak helyiségül egy közös helyiséget jelölt ki. A polgári congr. azonban annyira féltékeny volt a maga független állására, hogy a rend provinciálisánál keresett a rector intézkedése ellen orvoslást, s a pörös ügy vége az lett, hogy az *iskolának kellett a Congr. Civ. körülményeihez alkalmazkodnia.* Ugy kellett berendezni a tanitást, hogy a polgárok congregatiójának mindig külön helyiség álljon rendelkezésére.[4]

Egy 1729-ből fenmaradt feljegyzés negyedik ájtatos társulatról: „*Sodalitas Christi in Cruce emorientis*“-ről is tesz

---

[1] F. h. p. 86—87. — [2] Molnár A., i. m. 189. — [3] A. J. C. P. F. 13. N. 4. p. 85. [4] F. h.

említést. Erről azonban semmi más adatot nem találunk és magának az illető adatnak feljegyzője is csak három olyan congregatiot ismer, a melyek a collegium vezetése alatt állanak.[1]

A jezsuita-rend feloszlatása után a tanulók Mária-társulata még fennállott egész 1784-ig. Ebben az évben II. József minden iskolai egyesületet betilt s eltörli az iskolák kebelében még fennálló Mária-társulatokat. A Helytartó Tanácsnak erre vonatkozó 14.127. sz. rendelete 1784. junius 14-dikéről van keltezve s az 1784/85. iskolai évtől kezdve szünteti be gymnasiumunk ezen első önképzőkörének működését.[2]

c) Az első pozsonyi leányiskola.

A XVII. század vallásfelekezeti villongásai és különösen a kath. egyháznak az ellenreformatio terén kifejtett nagyszabású tevékenysége a leányok nevelésének kérdését is napirendre hozták. Felismerték már akkor a kor vezető egyéniségei, hogy az eszmék propagálása a legszerencsésebben a családi körben történhetik és hogy a nőknek, az anyáknak nevelése a kor uralkodó eszméinek elterjesztésében a leghathatósabb tényezővé válhatik.

A leánynemzedék katholikus szellemben való nevelésének czélja vezette *Kopcsányi* Mihály váczi püspököt, a midőn 1646. márczius 3-dikán kelt végrendelete szerint a pozsonyi prépostság egyik házában *leányiskolát* alapitott és a tanitónő eltartására tekintélyes alapitványt tett, a melynek évi 60 frtnyi kamatjából a tanitónő 30 frtot, a hitoktatók (tót és német) 5 forintot kaptak; 25 forint pedig a pozsonyi prépostságnak maradt, iskoláúl berendezett házának évi haszna fejében. 1653-ban a 60 frtnak hováforditására vonatkozólag az a módositás történik, hogy a tanitónő kap évenkint 32 forintot, 20 forintot a városi plébános házbér fejében, 8 forinton pedig a hitoktatók osztozkodnak. A katechisták teendőit ez iskolában a collegium-

[1] Egyet könyvt. Hist. Coll. Pos.

[2] Gymn. irattár. Protocollum intimatorum 1776—1785.

beli jezsuita atyák látták el; azomban csakhamar meggyült a bajuk a Ferenczrendi szerzetesekkel, a kik a tótnyelvü hitoktatásért velük versenyeztek.[1]

Kár, hogy a jezsuita akták csupán az iskola anyagi ellátására vonatkozó fentebb közölt adatokat tartalmazzák; az iskola belületéről azokban mit sem találunk. Mindössze annyit találunk még azokban, hogy 1646. deczember 1-jén III. Ferdinánd király Hadicz Jeromos jezsuita-atya, az akkori katechista kérelmére a magyar kamara jövedelmeiből ez iskola katechistái számára évi 24 forintnyi összeget utalványoz,[2] s a kamara ez összeget a rector nyugtatványaira évről évre mindig ki is fizeti.[3]

d) A collegium könyvnyomdája.

Azon nagy fontosságnál fogva a melyet úgy a protestantismus hivei, miként az ellenreformatio harczosai a könyveknek tulajdonitottak, a könyvnyomtatás ügyét is nagyon fellenditette s a könyvnyomdáknak nálunk szinte példátlan elterjedését idézte elő. Sőt mondhatjuk, hogy Pozsony városa első nyomdáját a felekezeti vetélkedésnek és itt is első sorban a kath. egyháznagyok áldozatkészségének köszönhette.

Pozsonyvárosa első könyvnyomtató intézetének nyomait ugyanis 1611. táján az *érseki palotában* találjuk,[4] ez tehát az akkori esztergomi érseknek *Forgách* Ferenczne k köszöni létezését. Forgách-nak halála után ez a nyomda az érsekség tulajdona maradt s *Pázmány* érsek nyomdájának neveztetett, és 1634. óta már a collegiumbeli atyák egyikének felügyelete alatt állott.[5] A nagynevü egyházfő halála után az udvari cancellária főképpen *Ferenczffy* Lőrincz udv. kanczelláriai titkárnak buzgólkodása folytán az érseki könyvnyomdát a pozsonyi jezsuita collegiumnak engedte át örök használatra, és ezt az akkor szerzett nyomdai felszerelést a titkár nevéről *Ferenczffy-*

[1] A. J. C. P. F. 13. N. 4 p. 83—84. — [2] A. J. C. P. F. 11. N. 87. — [3] A. J. C. P. F. N. 13, és 36.

[4] Ballus, Pressburg und seine Umgebung. 160.

[5] Hist. Coll. Pos. (1622—1635.)

féle könyvnyomdának nevezték. Minthogy azomban a használat folytán a betükészlet már nagyon elkopott, az atyák a nyomdát nagy költséggel restaurálták s utóbb, 1652-ben, uj betüöntvényt és kép-matriczákat szereztek be.[1] 1662. julius havában az egyik öntvény bizonyos feltételek mellett a nagyszombati jezsuita collegiumnak engedték át.[2] A két collegium között a nyomdaügyből kifolyólag peres tárgyalás is támadt, a mely azzal végződött, hogy a nagyszombati collegium az átengedett nyomdai felszerelés fejében magára vállalta Káldy prédikácziói 2. kötetének kinyomatását, nemkülömben a pozsonyiak egy korábbi 3768 frt és 45 denárnyi nyomdai tartozását.[3]

Úgy látszik azomban, hogy a 60-as években az egész nyomda elköltözött Nagyszombatba, mert a 70-es éveken túl sem a nyomdáról nem szólnak forrásaink, sem a rend cathalogusai nem neveznek meg senkit a pozsonyi collegium tagjai között a nyomda praefectusául, a hogyan az a korábbi évekre nézve rendszerint megtörténik. A pozsonyi collegium egykori nyomdájára a későbbi időből, 1747-ből csak az a körülmény emlékeztet, a melyszerint a nagyszombati nyomda praefectusa a pozsonyi collegiumnak évenkint küld (és ez úgy tetszik régi szerződésen alapuló kötelezettség) 10 kalendáriumot, a melyekkel az itteni rector az egyházi és világi főméltóságoknak újévi ajándékul szokott kedveskedni.[4]

Hogy mely könyvek jelentek meg a jezsuiták pozsonyi nyomdájában: annak ismertetése nagyon elterelne bennünket tárgyunktól. Annyit azomban mégis megemlitünk, hogy 1635. táján e nyomdában szedték a rend kötelékein kivül álló szedők (typographi externi) Pázmány érsek magyar nyelvü munkáit: *egyházi beszédeit és vitairatait*, és a collegiumbeli atyák végezték a correctori teendőket.[5]

---

[1] A. J. C. P. F. 12. N. 13.
[2] U. o. F. 12. N. 2.
[3] U. o. F. 12. N. 13.
[4] A. J. C. P. F. 18. N. 46. p. 18.
[5] Hist. Coll. Pos. (1622—1635.).

e) A collegium könyvtára.

Hogy a jezsuita rend nagyszabásu céljaira nem pusztán platonikus szemmel nézett, hanem hogy ezek megvalósitására sokat áldozott s a rendtagok nagy alapossággal készültek: azt semmisem mutatja jobban, mint a könyvek szerzése és könyvtárak alapitása körül kifejtett buzgóságuk. A renaissance-kori olasz kényurakat a humanismus iránt tanusitott lelkesedés nem tette a könyveknek nagyobb barátaivá, mint a jezsuitákat az egyház érdekeinek és a rend sajátos céljainak a szeretete. A jezsuiták megtelepedése és a könyvtár megalapitása a rend szabályaiból kifolyó, egymást kiegészitő jelenségek.[1]

Még ugyancsak kicsike volt a pozsonyi jezsiuta-telep, a midőn az itt levő atyák már könyvtár alapitására gondolnak. A telep (residentia) első főnöke Malli Gáspár 1625-ben azzal a kérelemmel fordul II. Ferdinánd királyhoz, hogy adományozza a telepnek az elszéledt veszprémvölgyi apáczák jószágait, mert — úgymond — van itt egy hires könyvtár, a mely jó és hasznos könyvekkel bővelkedik, és a melyet neki már több izben ajánlottak megvételre.[2] E könyvtár *Kecskés* János könyvtára volt. De bár 1625. június 25-dikén Sennyei István a király nevében arról értesiti az atyákat, hogy a további intézkedésig a kért jószágoknak jövedelmét élvezhetik,[3] utóbb, minthogy — mint az I. fejezetben láttuk — a király a veszprémvölgyi jószágokat a győri collegium felállitására forditotta, a telep a könyvtár vételétől, legalább egy időre, elállott.

A könyvtár alapját azonban az atyák csakhamar megteremtették. *Függenschuh* Ferencz nevü jótevőjük 1629. okt. 22-dikén kelt végrendeletében „*pro instauratione bibliothecae*“ a telepnek 600 forintot igér. Igaz, hogy az atyák ebből csak 200 forintot kaptak,[4] de ezen az összegen már a legszükségesebb

[1] A rend szabályai a collegiumok alapitóira nézve a többi között ezeket tartalmazzák: „Praeter fundationis autem censum, congruam pro ratione numeri personarum habitationem, praeparatam cum supellectili, *et bibliotheca*, templique et scholarum aedificio, hortoque dare debebit (t. i. fundator.). — Quod si ex hic aliquid desit, quod *ex censui ipso fundationis, suppleri debeat*, monebitur de hoc, sicut et de re tota, praepositus generalis.“ — Ordinationes Generalium. Antverpiae 1635. 96.

[2] A. J. C. P. F. 4. N. 44. — [3] F. h. az oklevél hátlapján.

[4] A. J. C. P. F. 3. N. 6. — Az oklevél hátára idegen kéz ezt irta: „*Dedit ducentos.*“

könyveket megszerezhették. A hivők adakozásai, a királynak és Pázmány érseknek bőkezüsége lehetővé tette, hogy úgyszólván évről-évre mind nagyobb összeget szentelhessenek a könyvtárnak. Nincs minden évről adatunk, de azért eléggé sürün fordulnak elő a könyvtárra forditott összegek. Az 1631-dik évre vonatkozó feljegyzések szerint ez évben a könyvtár különösen latin és görög egyházatyák műveivel gyarapodott, a melyeknek értéke több mint 500 frt.[1] 1632-ben 1000 frtnál többre teszi az Annales irója a könyvtárnak (res libraria) ez évi gyarapodását.[2] 1633-ban a szerzett könyvek értéke meghaladja a 300 frtot,[3] míg 1635-ben külömböző hagyatékokból 80 frt áru könyvet vettek.[4]

Kiváló fontosságu dolog azonban a könyvtár gyarapodására az a körülmény, hogy *Kecskés* János, a ki a könyvtárát — mint emlitettük — több izben kinálta megvételre, azt 1639-ben a collegiumnak *ajándékozta.* Erről a legrégibb könyvlajstromok egyikének következő czime tanuskodik; *Catalogus librorum, quos Gen. D. Joannes Kecskes Collegio Soc. Jesu Posoniensi* donavit. Anno D. 1639.[5] Állott pedig a *Kecskés*-féle könytár 372 műből, 400-nál több kötetben.

Nem lehet csodálni emélfogva, hogy 1639-ben a *Kecskés*-féle könyvtárral is gyarapodva, könyvtáruk annyi és oly becses könyvanyagot tartalmaz, hogy az egész országban tekintélyesnek lehet mondani. Az ezen évben összeállitott első nagy kathalogusban ugyanis a Kecskési-féle könyveken kivül egyes szakok szerint rendezve összesen 1733 művet találunk körülbelül 2000 kötetben. A könyvek következőképpen vannak csoportositva:

1) Doctrina sacra	43	mű;
2) Concilia	7	„
3) Patres graeci et latini . .	194	„
4) Interpretes scripturae sacrae	115	„
5) Theologi scholastici . . .	24	„
6) Controversiae	86	„
7) Concionatores et catechistae .	166	„

[1] Orsz. lvlt. Ab 97. Hist. Coll. Pos. (1622—1635.) 26.
[2] F. h. 28. — [3] F. h. 32. — [4] F. h. 38.
[5] Pozsonyi gymnasiumi Régi könyvtár XIV. B. 1. 4.

8) Canonistae casistae jurista .	77	mű;
9) Spirituales	113	„
10) Historici sacri et profani .	222	„
11) Philosophi et mathematici .	139	„
12) Oratores	46	„
13) Poetae	149	„
14) Medici	251	„
15) Pharmatici	42	„
16) Graeci	43	„
17) Hebreici	16	„
összesen .	1733	mű.

A cathalogus minden egyes szakcsoportban betürendben sorolja fel a műveket, feltüntetve a szerzőt, a mű czimét, formáját, a megjelenés helyét, idejét, a könyvnyomdát és a bekötés minőségét *(Auctor, Materia, Quantitas, Locus, Tempus, Typographus, Copertura).*[1]

Nem tudni, hogyan és mi okból, de tény, hogy a pozsonyi jezsuita-collegium könyvtára nem jutott azon könyvkészlethez, a mely nemcsak értékét emelte volna szinte képzelhetetlen módon, hanem országos hirét is megalapithatta volna: ez a könyv készlet Pázmány Péter könyvtára volt, a melyet a nagynevü alapitó 1636. november 12-dikén kelt végrendelete szerint a jezsuita collegiumra hagyományozott. Hogy csakugyan nem kapta meg, annak nemcsak az a bizonyitéka, hogy a collegium évkönyvei szerint: „*Quo libri venerint, incertum. Paucissimi enim hodie supersunt;*“[2] — hanem legfőbbképpen bizonyitja ezt az 1639-ben készült catalogus, a mely a Pázmány-féle könyvekről mit sem tud. A collegium vesztesége mindenesetre igen nagy volt.

Azonban a jezsuiták a könyveket nemcsak gyüjtötték, hanem használták is és a rend ezéljai érdekében különböző módon értékesitették. Igy kétségtelen, hogy ezentúl is évről-évre gyarapitják; azonfelül pedig az egyes munkákat más, a rend kebelébe tartozó könytáraknak engedik át. Ezt abból

[1] Pozsonyi gymnasiumi Régi könyvtár XIV. 13. 1. 4.

[2] Fraknói, Pázmány Péter és kora III. 240. — Ortvay, Száz év. 95.

következtetjük, hogy egy évtizeddel később (1641 táján) összeállított ujabb cathalogus nemcsak hogy már összesen 2191 művet sorol fel (kb. 2300—2400 kötetben), hanem számos oly könyv hiányzik belőle, a melyek az elsőben benfoglaltatnak. Említésre méltó ez új kathalogusban az is, hogy új rovatokat nyit a görög (Graeci libri), zsidó (Haebreici), német (Germanici), *magyar* (Hungarici), olasz (Italici) könyvek és a vegyesek (Varii) számára. Magyar szerzővel összesen 13-mal találkozunk a következő 26 művel képviselve:

Hungarici.*)

Auctor	Materia	Compactura	Quantitas	Locus	Tempus
Andreas Monosloy	De invocatione Sanctorum	in albo c.	in 4	Tyrnaviae	1589.
Gabriel Pesthinus	Novum Testamentum	in nigro c.	in 8	Viennae	1536.
Georgius Draskovich	Contra Novitates Haeresuum	in nigro	in 8		1561.
Joannes Hazi (Kazi?)	Liber e Turcico	in flava m.	in 4	Canoviae	1626
Lucas Peczi (Pécsi)	Speculum Christiani certaminis	in scripta m.	in 4	Tyrnaviae	
Martinus Pap de Kopczany	Evangelia	in nigro c.	in 8	Viennae	1616.
Michael Veresmarty	Consilium electionis fidei	in rubro c.	in 12	Posonii	1612
Idem	Similiter	in albo c.	in 8		
Idem	Liber monitionis	in alba m.	in 8	Posonii	1639.
Idem	Consultatio de fide capessenda	in alba m.	in 8	Posonii	1640.
Idem	Similiter				
Nicolaus Telegdinus	Postillae Pars 1-ma	in alba m.			
Idem	Pars 2-da	similiter			
Idem	Pars 3-ia	similiter			
Petrus Pazmanus	De Sacra Scriptura et Ecclesia libri 2.	in flava c.	in 4	Viennae	1626.
Idem	Calaus (igy!) Concionum	in scripta m.	in fol.	Posonii	1613.
Idem	Similiter	in alba m.	in fol.	Posonii	1623.
Idem	Eadem materia	in albo c.	in fol.	Posonii	1637.
Thomas Balassy	Schola Czepregiensis	in scripta m.	in 4	Posonii	1616.
Valentinus Lupez (?)	Ab in ferno absterrens et ad coelum adducens	in scripta m.	in 4	Pragae	1616.
	De observantia verae falsaeque fidei	in alba m.	in 8		1641.
	Liber manu scriptus meditationum	in alba m.	in 4		
Petrus Pazman	De Sacra Scriptura et Ecclesia libri 2.	in scripta m.	in 4	Viennae	1626.
Thomas Balassy	Schola Czepregiensis	in alba	in 4	Posonii	1616.
Petrus Pazmanus	Responsio ad St. Magyari	in alba	in 4	Tyrnaviae	1593.
	Evangelia Hungarica	in alba m.	in 8	Viennae	1616.
Petri Pazman (későbbi kézzel irva)	Orationes	in alba m.	in 8	Posonii	1650.
Eiusdem	Orationes	in alba m.	in 8	Posonii	1650.

*) Teljes alakjában közöljük a könyvkathalogus ezen lapját, mert igy jobban illustrálja ezen idők könyvtári kezelését.

A későbbi időkből a könyvtárra vonatkozó feljegyzésekkel gyéren találkozunk; de hogy ez az idők folyamában évről évre jelentékenyen gyarapodott, azon nem kételkedhetünk, ha meggondoljuk, hogy a könyvtárnak évről évre való gyarapitása a collegiumoknak alapszabályszerü kötelességük.[1] 1683-ban ujra rendezik a könyvtárt, még pedig a tanár-rendtagok.

Itt emlitjük meg, hogy a collegiumi könytár nagyértékü régiség gyüjteménynyel volt összekötve. Erről bővebb adatokat a gymnasiumunk „*Régi könyvtára*“ czimü fejezetben fog találni az olvasó; egyet azonban már itt megemlitünk. Midőn 1740. év táján *Péterffi* Károly atya a „Concilia Sacra“ második kötetét kiadta, a munka kiállitásának költségeire tekintélyes összegeket vett föl. Nevezetesen bizonyos *Etscheit* nevü uri nőtől 600 frtot, a melyekért testvére báró Péterffi János állt jót; azonfelül *Gollner* helybeli könyvárusnál levő tartozás fejében *9 darab régi aranyérmet zálogositott el a collegium ritkaságai közül*, a melyeket utóbb a collegium 25 arany értékkel váltott ki.[2] Ez az összeg, valamint Péterffi más adósságai a „Concilia Sacra“ II. kötetének vételárából voltak megtéritendők. Hogy csakugyan megtérült-e a pénz, azt nem tudjuk, de aligha, mert „Régi“ könytárunkban még ma is van a „Concilia“-k II. kötetéből 122 el nem kelt példány.

A maga idejében tekintélyesnek volt nevezhető *Csécsi* Ferencz jezsuita-atyának 1739-ben a könyvtár javára tett 300 frtnyi alapitványa;[3] erről azonban „*Gymnasiumunk alapitványai*“ cz. fejezetben lesz szó.

A könyvtárral összefüggőleg kell megemlékeznünk *Pock* Mátyás rectornak (1762—64.) 2000 frtnyi alapitványáról, a melyet a hitvitázó iratok kiadására (pro pagellis polemico-catecheticis) és ilyenek beszerzésére tett le és a melynek évi kamataival a könyvtár igazgatója (praefectus) rendelkezett.

Azonban a könyvtár rendkivüli módon is gyarapodott.

---

[1] Ratio Studiorum. Regula 33.

[2] A. J. C. P. F. 18. N. 46. p. 19. — Ugyancsak Gollner könyvárusnak tartozott még ezen felül Péterffy 60 frttal, az „Agonia“ társulatnak 6 aranynyal és a Kalvária-kápolnának 15 frt 45 denárral, a melyeket utóbb szintén a collegium téritett meg a hitelezőknek.

[3] A. J. C. P. F. 3. N. 36.

Legnevezetesebb ilyenforma gyarapodása az volt, midőn a pozsonyi evangelicusok templomának és iskolájának elvétele alkalmával, 1772-ben, egyebek között a lutheránus iskolának, nemkülömben az iskola rectorának: *Peringernek* könyvtárát is collegiumunk kapta.[1] Ez az akkori gyarapodás nagyon tekintélyesnek mondható. Maguknak az atyáknak feljegyzése szerint ugyanis átvettek körülbelül 7500 kötet könyvet, a kettős példányokon kivül, a melyeknek száma szintén meghaladta a 2000 kötetet. A szerzeménynek jó nagy részét protestáns tartalma miatt az uj tulajdonosok részint elégették, részint más módon semmisitették meg.[2] a megkiméltek pedig a coll. könyvtárában külön őriztettek és utóbb legnagyobbrészt Budapestre, az Egyetemi könyvtárba kerültek.

Végül megemlitjük, hogy collegiumunk a könyvtár vezetésével rendszerint valamelyik tudós és az irodalommal foglalkozó tagját bizta meg. E vezetők között a hazai tudós világ diszeinek neveivel is gyakran találkozunk; igy hogy mást ne emlitsünk — 1755-től 1764-ig, majd ismét 1772-től a rend feloszlatásáig *Faludy Ferencz*, irodalmunk e jelese szerepel a könyvtár praefectusaképpen.[3]

f) A collegium gyógyszertára.

A jezsuita rend — feladatához hiven — a katholicismus ügyét az erősbödő protestantismussal szemben minden tekintetben függetleniteni óhajtván, gyógyszertárak alapitása által is igyekezett a katholikus hivőket a maga tevékenységének körébe befoglalni és e téren való jótékony működése által a közvéleményt a maga számára megnyerni. Pozsonyban is tehát csak-

[1] Az evang. iskola könyvtára tulajdonképpen 3 részből állott: kettő ezek közül a tanitók közös könyvtára volt, a harmadik pedig Peringer rectornak magán könyvtára. — Hist. Coll. Pos. 25. l.

[2] A Hist. Coll. Pos. (1672—1720) a protestánsoktól elvett könyvekre vonatkozólag a következőket tartalmazza (p. 27.): „Divisi sunt libri in classes duas et duobus supra sacritiam cubiculis distincti. In supremo *haeretici* sunt et *sandalosi*, qui numerum **3500** excedunt. In inferiore catholici sunt, vel saltem tales, qui non manifeste ecclesiam insectantur, et hi numerum **4000** superant, praecisis illis, quos veluti haereticos in duplo circiter **2000** vel *ignis absumpit, vel in frasta discissos in usus varios distraximus.*“

[3] L. az ez évi Catal. Pers. S. J. — A jezsuita könyvtár további sorsát lásd alább „Gymnasiumunk *régi* könyvtára“ czimű fejezetben.

hamar szert tett a rend gyógyszertárra; még pedig ismét a magyar kath. egyház egyik tekintélyes tagjának: *Lippay* György, esztergomi érseknek adományából, a ki 1658. márczius 31-dikén saját költségén és a maga használatára berendezett gyógyszertárat a collegiumnak adományozta, azzal a feltétellel, hogy mindaddig, a mig ő él, a collegium tartozik a háztartását a szükséges gyógyitószerekkel ellátni.[1] Természetes, hogy sem az érdekeikben veszélyeztetett polgári gyógyszertárak nem nézték jó szemmel a „concurrens" uj gyógyszertár felállitását, sem a túlnyomó részében protestáns városi hatóság nem volt hajlandó egy kiválólag katholikus jellegü gyógyszertár létesitésében megnyugodni s a collegiumbeli atyáknak a gyógyszertár ügyéből kifolyólag sok zaklatást kellett eltürniök. Eleinte nyugodtan ment ugyan a dolog, a XVIII. század elsö évtizedeiben azonban a város azon ürügy alatt, hogy a jezsuiták gyógyszertára nemcsak a collegium kötelékébe tartozóknak (ide értették a tanuló ifjuságot is), hanem a nagy közönségnek is szolgáltat gyógyszereket, azt követelte, hogy 1) a collegium gyógyszertára, mint minden más üzlet, viselje a városi közterheket, és hogy 2) a gyógyszertárat, a polgári hatóság rendeletére erre kirendelt orvosok vizsgálják meg, a gyógyszertáros vizsgálatot tett egyén legyen és a szokásos hivatalos gyógyszerészeskült letegye. A collegium természetesen nem nyugodott meg egykönnyen a város követeléseiben és bár 1727. okt. 7. és 8-dikán a gyógyszertár személyzete hivatalos és annak rendje és módja szerinti vizsgálatot tett,[2] a közterhek viselése ellen a collegium minden törvényes eszközzel védekezett, a többi között (1734-ben) azzal is védte a gyógyszertár adómentességét, hogy „dum studiosi bono numero aliunde adveniunt, id cedit etiam in utilitatem urbis".[3] 1735-ben sikerült az ügyet akként rendezni, hogy a gyógyszertár jogainak meghagyása mellett a collegium a városnak egyszer s mindenkorra fizet 1000 frtot, ennek 60 frtnyi évi kamatja fejében pedig minden köz- és polgári terhektől mentes marad, királyainktól már korábban nyert szabadalmak értelmében. Az évenkinti hivatalos vizsgálat-

[1] A. J. C. P. F. 6. N. 55. — [2] A. J. C. P. F. 6. N. 66. — [3] A. J. C. P. F. 6. N. 70.

nak a gyógyszertár továbbra is alá volt vetve, sőt, ha rendbeli gyógyszerész hiányában, „*provisor*“ minőségében világi ember állt a gyógyszertár élén, annak a világi hatóság előtt le kellett tennie a hivatalos esküt.

Az évenkinti hivatalos vizsgálatot a collegium gyógyszertárában rendszerint őszszel tartották meg, a mikor a gyógyszertár „cum recentibus herbis et radicibus provisa est“. 1747. táján a gyógyszertár visitatoraiúl a következők emlittetnek: *Managetta*, ez esztergomi érsek udvari orvosa, a város polgármestere és egy senator. Jelen szokott lenni a visitatiónál a coll. rectora is és a bizottság többi tagjaival részt vett a lakomában, a melyet a vizsgálat befejeztével a gyógyszertár vezetőjének hagyományszerüleg adnia kellett.

1746-ban a többi városi gyógyszerészek a nagyszombatiak példájára ismét azzal fordultak a királyhoz, hogy a jezsuiták gyógyszertárát zárja el a polgárság elől; kérelmükkel azonban nem értek czélt, valamint 2 évvel később: 1748-ban sem.

Ugyanezen időtájban a gyógyszertár kiváló vezetővel dicsekedett, a ki főleg pénzügyi dolgokban nem egyszer nagy szolgálatokat tett a collegiumnak. Minthogy azonban a betegség már nagyon megtörte, sok gondott okozott a rectornak az a feladat, ki legyen utódja, a ki „morum comitate et affabilitate *gratiam magnatum sibi conciliet*“. Végre a trencséni gyógyszertár vezetőjében *Hradech* Jánosban találta meg a méltó utódot.

A gyógyszertár személyzete a vezető atyán kivül állott még egy, olykor két segédből és egy gyakornokból. A segédet, ha csak egy volt, a rendház ingyen tartozott élelemmel ellátni; ha kettő volt, akkor az egyikért a gyógyszertár a collegiumnak, illetőleg utóbb a residentiának 100 forintot fizetett egy évre. A második segéd évi fizetése rendszerint 80 frt. volt és azonkivül 12 veder bort kapott a collegium pinczéjéből.[1]

[1] A. J. C. P. F. 18. N. 46. p. 12. 23. — A gyógyszertár további sorsát „A collegium feloszlatása“ czimü fejezet tartalmazza.

IV. FEJEZET.

Új rendház és templom megszerzése. Az evangelicusok templomának lefoglalása.

A collegiumunk — mint láttuk — a XVII. század vége felé érte el anyagi és erkölcsi megszilárdulásának leghathatósabb eszközeit, és ugyanebben az időben, úgyszólván közpolitikai fontosságú tényezővé emelkedett.

Ismeretes a Wesselényi-féle összeesküvés elfojtása után az uralkodó politikai körök által megindított politikai és vallási reakczió és tudjuk azt is, hogyan aknázta ki az alkotmányunkra és politikai függetlenségünkre éhező bécsi áramlat a Wesselényi-féle összeesküvés által teremtett helyzetet, s hogyan készült hazánk politikai szabadságával együtt, a protestánsok vallásszabadságát is eltiporni s a protestánsoktól eddig kivívott jogokat rövid uton elkobozni. E politikai és felekezeti törekvést a katholicismusért küzdő collegiumunk természetesen a maga javára igyekezett felhasználni; és ezt elismerhetjük a nélkül, hogy abból a jezsuiták ellen vádat formálnánk.

A hazánk politikai és vallásszabadságával szemben rossz indulatu politikai körök reakczionárius törekvéseinek súlyát a magyarországi protestánsok már 1670. évben megérezték, a midőn, mint tudjuk, gróf *Rothal* János és gróf *Heister* Siegbert császári tábornokok, mint császári biztosok, a Pozsonyban felállított vértörvényszék itélete alapján több mint 300, többnyire protestáns nemesre kimondották a jószágvesztést, bebörtönözést, gályarabságot, sőt halálitéletet; de a „*nehéz napok*“ tulajdonképpen csak 1672-ben következtek be. A pozsonyi protestánsok nagy száma és szívós kitartása különben is már rég óta szálka volt a bécsi körök szemében; most tehát, a midőn a körülmények a reactió malmára hajtották a vizet, egy csapás-

sal akarták a pozsonyi protestánsok erejét megtörni. Erre a legalkalmasabbnak templomuknak és iskolájuknak[1] elvétele látszott, a mikép valóban e két tényező volt mindig a protestánsok fő erőssége.

A pozsonyi protestánsokra és collegiumunkra egyaránt nagy jelentőségü és többszörösen leirt[2] eseleked et a *collegium annáleseinek feljegyzése szerint* előzményeivel együtt a következőképpen folyt le.[3]

A Wesselényi-féle összeesküvés fejeinek bűnhődése nem volt elegendő espiatio a bécsi kormány szemében: magát az egész magyar nemzetet egy messzeágazó összeesküvés részeseként szerette volna megsemmisiteni. A reactio, különösen ennek magyarországi végrehajtói: *Szelepcsényi* György, esztergomi érsek és *Kollonich* Lipót, a magyar kamara elnöke első sorban a magyarországi protestánsokat tekintették az össze-

[1] A pozsonyi evangelikusok első iskolája 1606-ban épült az akkori *Buza-piacon* (ma Batthyány-tér), a városháza közelében. Templomuk (ma Salvator-templom) helyén annak előtte egy polgári ház állott, a mely *Behm* Balázs nevezetü polgár tulajdonát képezte, a kitől *Ambruster* nevü nemes ember vette meg. A ház azonban oly rossz állapotban volt, hogy új tulajdonosa szivesen becserélte egy más, a város tulajdonát képező telekkel. Ezt a házat aztán a város, mint az evang. hitközség kegyura, 1616-ban imaházul adta. Ennek helyén épült aztán az evang. templom 1637. jun. 8. — szeptember 22-ig. Felszentelése 1638. decz. 20. ment végbe. — L. Pogners Verzeichnis u. J. Libergotts Tagebuch stb. Pressburg, 1861. VI. — Továbbá: Pozsony és környéke. Pozsony, 1865. 20.

[2] L. protestáns részről: Libergott J., „Tagebuch von der Wegnahme der evangelischen Kirchen und Schulen im Jahre 1672. Pressburg, 1861."; — és Rimandus Raymund, „Von der Pressburger Kirchen- und Schulverlust".

[3] Az alábbiakat a pozsonyi jezsuita-collegium ily czimü kézirati könyve alapján közöljük: *„Historia prima Collegii Posoniensis apud S. Salvatorem."* Ezt az egyetemi könyvtár birtokában levő egy folio-kézirat őrzi (Ab 97.) s a mely a feljegyzéseket az 1672. évvel kezdi. Már maga a könyv is érdekes multu; mert azt a mondott évben a protestánsok könyvtárának lefoglalása alkalmával beiratlan állapotában az ev. rector szobájában találták, s utóbb az év eseményeinek feljegyzésére használták, a mint erről a könyv homlokán levő következő gúnyos dedicatio tanuskodik:

„Ad scholae Rectorem Lutheranum, in cuius cubiculo hic liber investus est.

Hoc tu tentabas libro miserande Luthere
Scribere perpetuum posteritatis opus.
Incidit calamum Numen, dextramque repressit,
Et iussit fidei scribere dogma suae.
Ergo novo calamo coelo dictante paremus
Scribere, quae fecit Dextera magna Dei." —

A kézirat nagy részletezéssel, drámai élénkséggel és valódi irói ügyességgel adja elő a templom és az iskola elvételének tényét, a hogyan róla, felekezeti vonatkozásait elhagyva, alább értesül az olvasó.

esküvés részeseinek s azon körülményben, hogy a pozsonyi evangelicusok templomukban zárt ajtók mögött, asszonyok és kiskoruak kizárásával és kebelükből választott őrök felügyelete mellett összejöveteleket tartottak, elég okot láttak, hogy őket legmegrögzöttebb összeesküvőknek tekintsék. Hiába védekeztek az evangelicusok, hogy ők e titokzatosnak látszó összejöveteleken egy üveges hitsorsosuk kiközösítéséről tanácskoztak, mivelhogy többszöri figyelmeztetés daczára sem akart az Úrvacsorához járulni: a pozsonyi titkos és gyanus összejövetelek magában a királyi udvarban a szóbeszéd tárgyát képezték. Az udvar különben a magyarországi protestántismus pólusaiúl Pozsony és Sopron városait tekintette és el volt tökélve, hogy e két fontos helyen, ha nem is irtja ki teljesen ezt a felekezetet, legalább vakmerőségét fogja csökkenteni. Lipót király maga azonban még habozott, hogy e két város közül melyik részesüljön a megfékezés elsőségében; mignem a 1672. év első napjaiban döntött Szelepcsényi György véleménye, a mely szerint Pozsonyban, mint Magyarország akkori fővárosában kell példát mutatni az „eretnekek"-kel való elbánást illetőleg. Minthogy pedig maga a király az erőszakos eljárásba nevét nem akarta belekeverni és hogy a pozsonyi evangelicusok ellen való fellépés ne annyira erőszaknak, mint inkább jogszerü és törvényes eljárásnak lássék: *Szelepcsényi* érsek a erőszakos fellépés okául azt a különben ismeretes tényt hozta fel, hogy a protestánsok iskolájukat és templomukat annak idején II. és III. Ferdinánd királyoknak nyilt tiltakozása ellenére épitették föl. És minthogy annak idején I. Lipót király is tiltakozott az evang. *magyar* templom (ma az Orsolyák temploma) felépítése és harangok használata ellen (1659. jan. 3.) az érsek arra a *jogi* álláspontra helyezkedett, hogy a protestáns templom és iskola, mivelhogy királyi fundusokon épültek, jogilag nem is a protestánsok, hanem a király birtokát képezik és ilyenekül foglalandók le.

Miután az érsek, királyi helytartó-minőségben felhatalmazást nyert arra, hogy a protestánsok ellen, ha kell, erőszakkal is felléphessen, 1672. februárius 3-dikára[1] a Pozsonyban időző

[1] Liebergott naplója febr. 1-jét említi. (44.)

egyházi és világi előkelőket palotájába meghivta, és az értekezlet kimondta, hogy a királyi jogra való hivatkozással a város tanácsától, a mely éppen akkor ülésezett volt, a királyi fundusokon emelt ingatlanokat a királyi fiscus javára vissza fogja követelni. A magistratushoz menesztendő küldöttség tagjai *Pongrácz* váczi, és *Gubasóczy* székesfehérvári püspök, továbbá: a pozsonyi káptalan két tagja és a fiscus voltak, a kik a primási értekezlet üzenetével a városi tanácsházba mentek.

Az érseki értekezlet azonban előzetesen gondoskodott megfelelő katonai erőről és a város főterén *Schütz* és *Geiman* kapitányok vezetése alatt katonaságot állíttatott föl. Minthogy azonban az utóbbi lutheránus hitü volt és Schütz sem lelkesedett nagyon az ügyért, kérdéses volt, hogy ha e követelések miatt zendülés törne ki, megállja-e helyét a katonaság, s nem üt-e ki balul a dolog.

Növelte a bajt, hogy e közben a templom kapuját fejszékkel felfegyverkezett szőllőmunkások lepték el, a tömeg más része pedig puskákkal felszerelve a polgársággal vegyesen a templomban és az iskolában helyezkedett el. A helyzet általában baljóslatu és veszélyes volt, s a felizgatot szenvedély minden pillanatban nyilt összecsapással fenyegetett.

Az érseki értekezlet kiküldöttei ezenközben a városi tanács elé járultak és előadták az üzenetet; főképpen azt hangsulyozták, hogy az épületek királyi fundusokon emeltetvén, a fiscus tulajdonát képezik. A tanács erre óvatosan azt felelte, hogy a királyi meghagyással esze ágában sincs daczolni; azomban a dolgot, minthogy ezt a szokás úgy kivánja, előbb a polgárság egyeteme elé terjeszti. A város hirdetője az utczára menve, a hamarjában összegyülekezett polgárok elé terjeszti az ügyet, a kik magától értheto̊leg azonnal két pártra oszoltak: a katholikusok helyeselték az átadást, a lutheránusok pedig hevesen tiltakoztak, oly annyira, hogy az összecsapás már csak a pillanat kérdése volt.

A király akaratára való hivatkozás sem használt semmit; a polgárság nem engedett és a tanács nem tehetett mást, mint hogy a kiküldöttek előtt kifejezést adott a felség iránt való hódolatának s az evangelikus polgárság magatartását elitélte és rosszalta.

A kiküldöttek erre visszatértek az érseki kuriába, a gyülekezet pedig hirét vevén a történteknek, azt határozta, hogy a küldöttség menjen vissza a tanácshoz és a tanács ne tömegesen, hanem a biztosok jelenlétében szólítsa fel a polgárságot, hogy jelentkezzenek *névszerint* azok, a kik a királyi meghagyásnak ellenszegülnek.

E felszólításra az evangelikusok *Vittnyédi* (Istvántól?), a protestánsok ügyének ezen bátor bajnokától feltüzelve, merészen odakiáltották a küldöttségnek a protestánsok ez időbeli jeligéjét: „*Egy mindnyájunkért, mindnyáján egyért!*“ — s egyhangulag tiltakoztak templomuknak és iskolájuknak lefoglalása ellen.

A biztosok tehát ismét eredmény nélkül tértek vissza az érseki kuriába. A gyülekezet azonban semmiképpen sem akart tágítani, és hogy a protestáns ellenzéki szellemnek élét vegye, elhatározta, hogy Vitnyédyt lázitás miatt elfogatja. Kérdés merült fel azonban, hogy mely czimen lépjenek fel Vitnyédy ellen? Erre nézve aztán már a gyülekezetnek feloszlása és többeknek eltávozása után a hátramaradtak abban állapodtak meg, hogy tekintettel nemesember voltára, a pozsonyi vár kapitánya: Pálffi Miklós grófot tegye rá a kezét.

Körülbelül délután 3 óra tájban adta ki Pálffi Miklós a rendeletet *Gösinger* János várnagynak, hogy Vitnyédyt tartóztassa le és a további királyi intézkedésig a várba foglyul vigye. Vitnyédy ennek valahogyan neszét vette, és az evangelikusok részéről a császárhoz menesztett követséggel Bécsbe akart távozni. Minthogy azonban a követek már korábban indultak s már a Duna tulsó partja felé közeledtek, ő egymaga ugrott bele egy csónakba s a túlsó part felé igyekezett.

A városban csakhamar elterjedt a hire, hogy Vitnyédy átkelt a Dunán s csakhamar ott termett a várnagy is a királyi őrséggel; ámde későn, mert Vitnyédy és társai éppen akkor szálltak fel a tulsó parton készen váró kocsira, nem hederitve sem a kiáltozásokra, sem az utánuk menesztett puskalövésekre.

A várparancsnok katonai őrséget és egy várbeli hajdut küldött a menekülők üldözésére. Ezek átkelvén a Dunán, *Prenkirchen* táján a szökevényeket utól is érték. Mivel azonban fegyvereiket nem hozták magukkal, Vitnyédyék pedig puskákkal és lánd-

zsákkal voltak felszerelve, nem támadhatták meg a szökevényeket, hanem e helyett *Rigersprun*-ba (Regelsbrunn) tereltek őket. Itt aztán a birótól kapott fegyveresekkel és 20 földmives segitségével Vitnyédyt foglyul ejtették, társait pedig, — mivel ezeknek elfogatására nem volt meghagyásuk — az úton hagyták.

A pozsonyi evangelicusok azonban valahogy megtudták, hogy a révészek parancsot kaptak, hogy éjjel is készen legyenek, ha az üldözők netalán Vitnyédyt visszahoznák. Elhatározták tehát, hogy vezérüket a katonák kezéből kiszabaditják. Nyolcz elszántabb hitfelüket megbizták azzal, hogy lovakkal és fegyverekkel ellátva keljenek át a Dunán. Ezek azonban dereglyét nem találtak a parton, sőt a révészektől azt a választ nyerték, hogy az éjjel senkinek sem szabad a Dunán átkelnie. Szándékukat ez irányban meg nem valósithatván, Dévény felé távoztak el; mig mások a révészeknek mentek, őket szidalmakkal illették és szemükre hányták, hogy nekik nem a várnagy, hanem a város az uruk. A Dunapart csakhamar megtelt evangelicus polgárakkal, a kik attól tartva, hogy Vitnyédyt esetleg éjjel hozzák vissza, az egész part mentén csoportokba verődtek s az egész éjet szabad ég alatt töltötték, el lévén tökélve, hogy bálványozott vezérüket a katonák kezéből minden áron kiszabaditják.

Februárius 4-dikén reggel a Dévény felé menő lovasok ott átkeltek a Dunán s miután Vitnyédy helyzetéről értesültek, azonnal tudósítást küldtek Pozsonyba. A városban az evangelicusok között leirhatatlan izgatottság támadt. Arra a hirre, hogy Vitnyédyt visszahozzák, Pálffi Miklós gróf is kirendelte a várnagyot negyedmagával, hogy a szökevény elé menjen. Bámulva vette azonban észre, hogy az egész Dunapartot a protestáns polgárságnak százai lepték el, a kik a mint a várnagy a part felé közeledett nagy zajjal és fenyegetőleg kiabálták: „Vitnyédy szabadon fog maradni!“ — „Nem engedjük, hogy elfogják!“ Egy merészebb polgár pláne azt a kérdést intézte a várnagyhoz, vajjon Vitnyédyt *mint polgárt* akarja-e elfogni? A várnagy azt felelte, hogy ő az érseknek, mint királyi helytartónak és Pálffi Miklós grófnak parancsaira *mint nemes embert* akarja foglyul ejteni.

— Csak azért kérdeztem, — szólt most a kérdező — mert nem engednők meg, hogy Vitnyédyt polgári minőségében tartóztassák le.

Ezalatt azonban a februáriusi fagytól zajló Dunán csolnak vesződött a hullámokkal és jégtáblákkal s nagy-lassan közeledett az innenső part felé. Mikor a nép abban kedvelt vezérét meglátta, dühe a várnagy és kisérete ellen tetőpontra hágott, s többen hátukat neki feszitve nem engedték, hogy a várkatonasággal a révhez férhessen, úgyhogy erőszakkal kellett utat törniök a hullámzó és dühöngő tömeg között. A Duna medrének innenső széle ekkor némi távolságra be volt fagyva, s bár a jég nem lehetett nagyon vastag, azon 300 embernél több evangelicus polgár várta a Vitnyédyt hozó csolnakot. Nagy nehezen ide jutott a várnagy is a katonákkal s már messziről kiabálta az evező révészeknek, hogy a vár aljában kössenek ki. A csolnak azonban már-már kikötött s a végsőig felizgatott evangelicusok kétségbeesetten kiabálták a révészek felé, hogy ne engedjék Vitnyédyt elfogni. Ekkor egy mészárosnak a legényei az elfogatásra kirendelt katonákat meglepvén, őket a jégárba dobták, Vitnyédyt *„non sine ludibrio authoritatis regiae“* az őrség kezéből kiragadták, s a lutheránus hivek egetverő örömrivalgása közepette a jégtorlaszok közül vállukon a partra vitték. És mindez oly hirtelenséggel történt, hogy a katona, a ki Vitnyédyt idáig kisérte, nem volt képes foglyát tovább követni, annál kevésbbé, mivel Vitnyédy hiveinek egy része még a jégen reá vetette magát. A parton fönt állók kezüket összefogva felhuzták a jégről a foglyot és megmentőit, mások ruháikat kapdosták fel, hogy annál gyorsabban menekülhessenek.

A diadalmi kiáltás azonban korainak bizonyult. A mint t. i. Vitnyédy hitrokonaival és megszabaditóival a *Vödricz-kapu* elé érkezett, nyomukban volt már a várnagy a katonai kisérettel s felszólitotta az örömittas tömeget, hogy a foglyot tüstént adja ki. A tömeg hallani sem akart a kiadásról, s Vitnyédyt valóságos diadalmenetben kisérte a városi tanácsház elé. A tanács azonban nagyon meg volt szeppenve; nemcsak a katholikusok ütköztek meg Vitnyédy megszabaditásának vak-

merőségén, hanem a békésebb protestánsok is belátták, hogy ilyen módon csak saját ügyüknek ártanak. Midőn tehát Pálffi Miklós gróf a városháza tájékán összeverődött protestáns polgárokat felszólította, hogy a „*bujtogatót*“ adják ki, ezek néhány jóbarátjuk rábeszélésére és a tanács meghagyására — „cujus tamen authoritas apud illos parum valuit“ — Vitnyédyt csakugyan ki is adták s az őrség aztán őt Pálffi gróf házába kisérte. Innen Vitnyédyt még az nap a várba vitték fogságba.

Itt várta aztán Vitnyédy a maga és a pozsonyi lutheránusok ügyének elintézését és ez idő alatt egyrészről őt hallgatták és vallatták ki több izben, másrészről a túlbuzgó katholikus áramlat mindent elkövetett, hogy most már Vitnyédy erőszakos megszabaditása miatt a pozsonyi evangelicusokra a hazaárulás, illetőleg a felségsértés bűntényét minden kétségen kivül rábizonyitsák. A helybeli káptalan, nemkülömben a városi hatóság részéről megindított vizsgálat napról-napra súlyosabb bizonyitékokat halmozott fel, még pedig nemcsak a katholikus, hanem protestáns felek vallomásai alapján. Előrelátható volt, hogy az ev. hitközség fejei szigoruan bűnhődni fognak a királyi tekintélyen ejtett sérelemért. Vesztükre volt az is, hogy hire terjedt, hogy az evangelicusok éjnek idején meg akarják nyitni a város kapuit és a várost több helyütt felgyujtják; — továbbá az, hogy mindig fegyveresen jártak, s templomukat és iskolájukat állandóan megszállva tartották.

Márczius 18-dikán a magyar kamara elnöke, továbbá a meghivott káptalanbeliek, szerzetesek és nemesek az érseki aulában gyülekezetre jöttek össze, s maguk elé idézték a városi tanácsot. A megjelent senatoroknak a legkomolyabban meghagyták, hogy a lutheránusok „*botrányos gyülekezeteinek*“ (conventicula scandalosa) véget vessenek, a dühöngő népet megfékezzék, máskülömben szigorúbb eszközökkel kellene a köznyugalmat helyreállitani. Minthogy pedig a tanács vagy nem akart, vagy nem tudott ebben a dologban a gyülekezet szándéka szerint eljárni, nyomban elhatároztatott, hogy mivel a tanács a köznyugalom helyreállitására gyöngének bizonyult, „szokás szerint“ királyi és káptalanbeli ember küldessék ki, hogy a lutheránus iskolában vizsgálatot tartsanak és az össze-

jöveteleket tiltsák be. A feladattal *Szomolányi* Benedek, pozsonyi kanonok és *Vattay* István, kir. ügyigazgató bizatott meg. De szomoruan végződött kiküldetésük! Vattay t. i. még csak bejutott valahogy az iskolaépületbe; de midőn az őrök észrevették, hogy Szomolányi kanonok is be akar lépni, a kapuhoz rontottak és azt oly erővel csapták be, hogy a kanonok karja két helyen is eltörött s hosszú és kinos gyötrődéssel fizette meg kiküldetésének dicsőségét. De Vattay ügyész sem volt szerencsésebb; midőn t. i. az esztergomi érseknek, mint királyi helytartónak rendeletét fel akarta olvasni, a szolgák a kapukat hirtelen kinyitották s a fiscus oly erővel és gyorsasággal került ki a házból, hogy a földről feltápászkodva, parókáját csak hosszú keresés után, jó messze találta meg. De csak most következett a biztosok valódi kinszenvedése! A künn ácsorgó tömeg, férfiak és nők, gúnynyal, szitokkal és más egyebekkel illették őket s szerencse, hogy véletlenül arra tévedt katonák segitségével utat törhettek a dühöngő tömeg között az érseki palotába. Maga a helyzet ezután külömben egészen forradalmivá vált. A lakásokból és műhelyekből csak úgy özönlött a nép kardokkal, seprőkkel, dorongokkal felfegyverezve; még az asszonyok is fütykösöket, léczeket és botokat forgattak harczias kedvükben. Akadtak nők, a kik hamuval kevert sót szórtak az iskolába hatolni akarók szemébe; mindenünnen „fegyverre!“ kiáltások hallatszottak s a zendülés mind nagyobb mérvet öltött. „Katonai brutalitások“ nélkül sem folyt le ez a zendülés. Schütz kapitány ugyanis, azokat a katonákat a kik a dühöngőket csillapították és a lutheránus lakosságtól megesúfolt és gyalázott katholikusoknak a menekülésre utat nyitottak, kardjával megrohanta és az iskoláktól az egész buzapiaczon át üldözte, úgyhogy maga az érsek, a ki a jelenetet palotájának ablakából szemlélte, kénytelen volt őt hangos szóval csillapitani; később pedig őt maga elé idézve, rosszalását fejezte ki tette fölött.

A márczius 18-diki sajnos események döntötték el az ev. templom és iskola sorsát. A főszerepvivők, különösen az egyház lelkészei és elüljárói ellen csakhamar megindult a hivatalos eljárás. A királyi helytartó, megküldte a tanácsnak a bűnrészes férfiak és nők lajstromát, és ez márczius 21-dikén

Fischer Vilmos esküdtet megbizta a bünlajstromba jegyzetteknek megidézésével. Első volt ezek között a Széplakutczában lakó *Pichler* Orbán kovácsmester, a ki a 18-diki zendülés idejében az iskolaépületben az őr teendőit teljesitette. Az esküdt azonban nem találta őt otthon, és felesége még azt sem akarta megmondani, hol lehetne őt keresni. Az esküdt ekkor *Katzer* Mátyás timárt kereste fel, a ki a mondott napon szintén fegyveres szolgálatot tett a iskolaépületben. Ezt műhelyében találta és bár lelkére kötötte, hogy feltünés keltése nélkül és egyedül menjen a városházára, mikor oda érkezett, már egész sereg hitsorsosa vette körül, a kik a városház udvarára betódultak. A megidézettet a tanácsülés elé hivták s itt felolvasván előtte megidézésének okát, kijelentették előtte, hogy a helytartó-érsek kérelmére fogságba vetik. A megszorult timár először nem akarta érteni az egész dolgot; utóbb, midőn már a börtönbe akarták kisérni, az udvaron hömpölygő polgártársait szólitotta fel védelmére, a kik körülvették és nem engedték, hogy a fogházba kisérjék. Hiába hivatkozott *Spindler*, az ekkori helyettes városbiró a helytartó-érsek rendeletére, a Tripartitum I. czimének 14. fejezetére; hiába olvasta fel a lutheranus kathechismusból a *hatóságokról* és az *alattvalókról* szóló fejezeteket: a polgárok készek voltak inkább mindnyájan társukat a fogságba követni, mint letartóztatásába beleegyezni. Szóval nem használt itt sem kérés sem fenyegetés; és a polgárok összetartása végre, ha rövid időre is, győzött. s *Katzert* társai öröm-ujongások között kisérték haza.

Időközben a Bécsbe menesztett követek visszaérkeztek és széltében azt a hirt terjesztették (plenis buccis in vulgus sparserunt!), hogy a „császárnak" a Pozsonyban történtekről semmi tudomása sincs és hogy mind ez a papok műve. Ez oly vakmerővé tette a vérmesebb evangelikusokat, hogy nyilvánosan tüntettek a katholikusok ellen, sőt akadt közöttük olyan meggondolatlan is, a ki azzal fenyegetőzött, hogy nem sokára a katholikusok vérében fog fürdeni. Templomukat sem féltvén többé, azt megnyitották, ott naponkint nagy számban összegyülekeztek, sőt április 10-dikére eső virágvasárnapon prédikátoruk a szószékről adott hálát a sanyaru helyzetükből

való szerencsés megmeneküléséért. Szelepcsényi érsek és Kollonich kamaraelnök ezenközben mindent elkövettek, hogy Lipót királyt döntő elhatározásra birják, és ki is vitték, hogy a király a katonai erő igénybevételébe beleegyezett. A király elhatározását tudatták a hadi tanáccsal s ez az itt elhelyezett két század gyalogság megerősitésére még 4 gyalog és két lovas századot rendelt Pozsonyba. A katonai erő parancsnoka *Nigrelli* gróf szigoru meghagyást kapott, hogy a haderőt óvatosan és kellő körültekintéssel juttassa be a városba.

Az ostromállapotnak baljóslatu hire már április 8—9-dike körül eljutott Pozsonyba. A Bécsből jövő utasok hozták a hirt, hogy a Schwechat és Fischa mellett látták a reakczió marczona poroszlóit. Nigrelli gróf pedig, hogy a várost meglepje, a katonasággal Dévénynél átkelve azt szinlelte, hogy a haderő hajóra száll, s intézkedéseivel tényleg elérte, hogy senki sem tudta biztosan, hogy Győrbe, vagy Pozsonyba fog-e indulni a katonaság, mivel csak pár nap előtt tényleg nagyobb csapatok vonultak Győr felé. Virágvasárnapon az evangelicusok oly biztonságban érezték magukat, hogy délelőtt és a délutáni istentisztelet alatt is tárva-nyitva hagyták a templomukat. Pedig a veszedelem már nyakukon volt. Nigrelli gróf a lakosságnak nagy részét csellel és álhirekkel a Dunapartra kicsődítvén, maga a lovas és gyalog haderővel a délutáni órákban váratlanul a város alatt termett, s oly hirtelenséggel lepte meg a Lőrincz-kaput, hogy a városban maradt néhány ember csak akkor vette észre a beözönlő katonaságot, a mikor az zászlóit kibontva és kürtjeit megfujva a város utczáin végig robogott.

A katonaságnak első gondja volt, hogy a Lőrinczkapun kivül a Mihály-kaput és a főteret megszállja, s ez minden baj nélkül meg is történt. Az evangelikus templomot is azonnal elfoglalhatta volna, de erre akkor még nem kapott parancsot.

Nigrelli gróf ezután a katonaság elszállásolásáról gondoskodott és a megrémült városi tanács ez iránt minden haladék nélkül intézkedett. Ezután a város kulcsait követelte, a melyeket (összesen négyet) két katholikus és két evangelicus polgár őrizett. A katholikusok minden vonakodás nélkül szolgáltatták át ezeket; mivel pedig az evangelikusok különféle ürügy alatt

nem adták át a kulcsokat, a nyitva maradt kapukat az egész éjen át fegyveres katonaság őrizte, másnap pedig Nigrelli gróf uj lakatokat készíttetett. Az evang. templom ettől fogva az egész nagyhéten át csukva maradt, még husvét első napján is; ezen a napon pedig az evangelicusok arra kérték Nigrellit, hogy engedje meg, hogy templomukat kinyithassák és istentiszteletre összegyülhessenek. Nigrelli azt válaszolta, hogy ezt sem meg nem engedheti, sem meg nem tilthatja; husvét hétfőn tehát a lutheranusok templomuk elé gyülekeztek s a bátrabbak tanácsára kinyitották.

Az érseki aulában már most arra törekedtek, hogy a márcz. 18-diki utczai botrány a törvény utjára tereltessék és azok, a kik a király képviselőin ily méltatlanságot elkövettek, a törvény szigora szerint bünhődjenek. És minthogy Lipót király is megnyugodott a törvényes eljárás megindításában, Szelepcsényi érsek 1672. május 23-dikán „*obcertas causas*" a nagyszombati kir. táblánál inditotta meg a pört. A tábla ennek alapján ez év junius 20-dikára maga elé idézte Pozsony város tanácsát s a katholikus és az evangelicus hitközség fejeit. Nigrelli generális sem volt tétlen s azon ürügy alatt, hogy Úr-napja közeledik, teljessé tette az ostromállapotot. A város erődítményei, továbbá az ágyuk és puskák felett szemlét tartott, s a városbelieknek megtiltotta a falakra és a bástyákra való felmenetelt, a bástyák kulcsait magához vette s a városfalakra szerteszét katonai őrséget rendelt. A nagyszombati tábla ezalatt hamarosan végzett a vádlottakkal. A városi tanácsot, a katholikus hitközség fejeit, nemkülömben négy evangelicus polgárt, a kik a katholikusokhoz pártoltak, felmentette, a többieket azonban a felségsértésben (perduellio) bünösöknek mondotta ki és fej- és jószágvesztésre itélte s az evangelicus templomot és iskolát a királyi fiscusnak itélte meg. Az elitéltek közül azok, a kik a per folyamata alatt Nagy-Szombatban voltak, azonnal fogságba kerültek, a mely — forrásunk szerint — eléggé türhető volt; később azonban nyakasságuk miatt oly súlyos börtönnel sujtották őket, hogy egy közülök a börtönben meg is halt. A börtön nyomoruságai, továbbá az a körülmény, hogy egyik legkiválóbb bajnokukat: *Titius* Dávid lelkészt elszakitották tőlük,

nemkülömben *Balassa* Bálint gróftól Bécsből hozott az a hir, hogy a király a törvénynek teljes foganatot fog szerezni: lassankint megtörte daczosságukat, és alkudozásra fogták a dolgot. Készeknek nyilatkoztak a templom és kulcsainak átadására, ha megengedik nekik, hogy Pozsonyba visszatérjenek s polgártársaikat az átadásra rábeszéljék és ez esetben megigérték, hogy a kulcsokat a tábla elnökének kezébe fogják szolgáltatni. Az elnök négy kiszemelt fogolylyal Pozsonyba is jött e végből, s egy vasárnap házánál összegyüjtötte az egész katholikus clerust, hogy annak jelenlétében történjék a kulcsok átvétele. Ámde a foglyok a kulcsok kiadása helyett polgártársaiknak az ellenállást tanácsolták. Miután tehát az evangelicusok engedetlenségéről a kir. táblához hivatalos értesités érkezett, az az elitéltekkel szemben szigorubb bánásmódott tett folyamatba.

Az itéletnek királyi megerősitése és helybenhagyása czéljából a tábla feloszlatása után, Szelepcsényi érsek visszatért Pozsonyba s imét Bécsbe ment, hogy a julius 8. és 9-dikén, a császári aulában ez ügyben tartandó értekezletben részt vegyen. Az elitéltek ügye azonban oda fönt még sem volt teljesen elvesztve. Az uralkodóházhoz hű protestáns előkelőkre való tekintet, protestánsoknak esetleges szövetkezése a törökkel stb. oda vitték a dolgot, hogy a julius 11-dikén tartott titkos tanácskozás alkalmával a legtulzóbbak is az esetleges belzavarok veszedelmével álltak elő, s az értekezlet a pozsonyi evangelicusok ügyében nem tudott megállapodásra jutni. Végre Lipót király saját elhatározásával döntött az ügyben: megerősitette a királyi tábla itéletét, de a következő módositásokkal: 1) Az evangelicusok mindkét temploma és iskolájuk haladéktalanul lefoglalandók.; — 2) a lefoglalt ingatlanok egyelőre és hamarosan senkinek sem adhatók, hanem a kir. kamara felügyelete alatt őriztessenek; — 3) a bünösüknek itélt pozsonyiak vagyona összeirandó, megbecslendő, s a királyi kamara adjon véleményt arra nézve, mennyiben képezik ezek a fiscus tulajdonát; — 4) a halálos itéletre nézve a király máskorra tartja fenn a döntést.[1]

[1] Titiust kivéve, a ki továbbra is fogva maradt, az elitélt pozsonyi evangelicusok, reversalis kiállitása után aug. 23-dikán Pozsonyba visszatérhettek, szeptember elején pedig a fej- és jószágvesztés helyett pénzbüntetéssel (150—3000 frtig) sujtattak.

Már most csak az itélet végrehajtása volt hátra. Minthogy pedig a dologból kifolyólag az udvari kamarára hárult a legtöbb teendő, julius 17-dikén, délután 4 órakor külön futár kézbesitette a legfelsőbb elhatározást tartalmazó rendeletet Kollonich kamara-elnöknek, a ki ezt azonnal közölte Nigrelli gróffal. Este 9 óra tájban Nigrelli gróf magához hiván az összes kamaratanácsosokat, itélőmestereket és kamarai tisztviselőket, velök megbeszélte az evang. templomok és iskola másnap eszközlendő lefoglalásának minden részletét.

Julius 18-dikát irták. Még alig hajnalodott ki, a kamara elnökének háza már tele volt az oda rendelt hivatalos személyekkel, a kiknek arczán várakozással vegyes izgatottság tükröződött le. Az utczákon halotti csend uralkodik, a lakosság a kiadott parancs folytán nem mer kilépni az utczákra, csak itt-ott egy kapu, vagy ablak mellől bukkan elő egy-egy aggodalmas, kiváncsi arcz. Öt óra tájban komoly csendben négy század gyalog katonaság jelenik meg a Főtéren s kettő közülök a városháza és az ev. templom homlokzata előtt foglalt állást; a másik kettő arczczal a „Zöld-ház“[1] és az *Auer*-féle ház[2] felé fordulva. *Schütz* kapitány százada a Főteret a Ferenczrendüek kolostora felől zárta el; *Gayman* százada pedig a buzapiaczon (a mai Batthyany-tér) az evangelicus iskola kapuja előtt állott fel. Az előkészületek pontosságáról tanuskodik, hogy a katonaság felvonulása negyed órányi időt sem vett igénybe. A városnak minden nagyobb terén és minden utczájában katonai őrjáratok czirkáltak, hogy az esetleges csoportulásoknak elejét vegyék. Síri csend uralkodott mindenütt. A városból csak a Halászkapun át bocsátották ki az embereket, s így is csak *Motsch* kamaratiszt engedélyével.

A katonai rendezkedések idejében Kollonich kamara-elnök az előkelők és kamarahivatalnokok kiséretében részt vett a Dómtemplomban tartott istentiszteleten. 6 óra tájban pedig két itélőmester, a katholikus előkelők és kamarahivatalnokok társa-

[1] A mai Zöldszoba-utcza és a Deák-utcza sarkán levő ház.

[2] Auer Ernő ez időben az evang. hitközség inspectora volt. Háza a Főtéren a városházával szemben állott (ma Főtér 5. sz.) és nagy szerepet játszott a pozsonyi evangelicusok történetében.

Előbb: evangelicus, utóbb: jeszuita-templom. Városház tornya. Városház.

A pozsonyi Főtér keleti része.

ságában a „Zöld-ház"-ba ment. Oda gyültek a szomszédos vidékekről ide rendelt más hivatalos személyek is, nemkülömben a város tanácsának képviselői. Kollonich elnök az eddigi rendelkezéseket tudomásul vevén, megállapitotta az átvétel módozatait.

Minthogy az egyik ev. lelkész: *Titius* Dávid Nagy-Szombatban börtönben volt, a gyülekezet maga elé idézte *Reiser* Antal és *Sutorius* Bálint lelkészeket s a templomok és az iskola kulcsaira nézve hallgatták ki őket. A lelkészek azt állitották, hogy a kulcsokat rendszerint az iskola rectora, vagy pedig az iskolában lakó egyházfi őrizte. *Peringer* rector azonban az idézésre vonakodott megjelenni; emélfogva az eljáró gyülekezet a két ev. lelkészt menesztette hozzá, hogy birják rá a megjelenésre, mert külömben megtörténhetik, hogy „*intra paucos horas in patibulo penderet*". A két lelkészt 50 válogatott muskétás katona kisérte az iskolához egy hadnagy vezetése alatt, a kinek a két lelkész jelenlétében felhatalmazás adatott, hogy ha az iskolában legcsekélyebb ellenállást talál, a két prédikátort nyomban akaszsza fel, vagy tetszés szerint bánjék el velök. Peringer némi huza-vona után bár, de végre mégis engedett, s két társától és a katonaságtól kisérve megjelent a „Zöld-ház"-ban. A kulcsokra nézve azonban azt a feleletet adta, hogy egész a mai napig ő őrizte ugyan őket, de ma nem találta sehol s nem tudja hová tünhettek el. A gyülekezet erre a kulcsokat elveszetteknek nyilatkoztatván ki, elhatározta, hogy a templomok és az iskola ajtóit erőszakkal fogják kinyitni. Kéznél voltak már az előre ide rendelt mesteremberek, egy lakatos műkulcsokkal és egy ács fejszével: ezeknek vezetése alatt indult el az eljáró bizottság a templomnak a buzapiaczra nyiló mellék kapuja elé. A lakatos azonban a műkulcsokkal nem boldogult, mert az ajtó belülről vasruddal volt elreteszelve; erre Kollonich intésére az ács látott a munkához s néhány baltaütéssel a fél kaput bedöntötte. Ezután az iskolát is idegen kulcscsal felnyittatván, a templomba lépett s az ácscsal beüttette annak a főtérre nyiló főkapuját. Az evangelikus lakosságnak szive döbbent meg ez ütésre, kétségbeesett jaj-ok hallatszottak innen is, onnan is, de

csakhamar néma csend állott be: Kollonichnak a templomajtóban megjelent alakja mindenkit elnémitott s a valónak tudatára ébresztett.

Az evangelicusok másik, úgynevezett „magyar“ templomát a kamara elnöke az előbbivel teljesen megegyező módon lefoglalván, a *Nádasdy-* és a *Fischer-*[1] valamint a *Karner*-féle házakat foglalta le a kir. fiscus számára, a prédikátorokat pedig foglyul az érseki kúriába küldte, később pedig az „Oroszlány-verem“ nevü börtönbe záratta el.

Az *Auer*-féle háznak a fiscus javára eszközölt lefoglalásával a pozsonyi evangelicusok ellen megindított megfélemlitési eljárás befejeződött. A mi azután következett, az csak másodrendü jelentőségü és az előbbenieknek természetes következménye.

A foglyul ejtett ev. prédikátorokat Reisert, Sutoriust és Peringer rectort a kamara elnöke néhány napon át a maga konyhájáról élelmezte, utóbb a város gondoskodott róluk, szigorúan őrködvén, hogy a foglyok övéik közül senkivel se érintkezhessenek és hogy — a szombati böjtöt szigoruan megtartsák. Közel 3 heti fogság után a prédikátorok megtörve a börtönélet szigoruságaitól, kijelentették, hogyha szabadságukat visszanyerik, készek Magyarországot örökre elhagyni. Biráik ebbe beleegyeztek és miután értésükre adták, hogy könyveik közül mindegyik 12 darabot magával vihet és hogy Magyarország és az örökös tartományok területéről örökre ki vannak tiltva: augusztus 9-dikén[2] a Halász-kapun kivül várakozó kocsik Bécsbe szállitották őket, a honnan szintén csakhamar távozniok kellett. Családjaiknak záros határidő alatt követniök kellett őket. Holmijokból csak butoraikat vihették magukkal, iskolai, nemkülömben házi könyvtárukat a kamara elnöke lefoglalta. — „*Et sic* — lélekzik fel forrásunk — *civitas Posoniensis ab hac face hominum, quae Anno 1607. Posonium intravit, est liberata.*“[3]

---

[1] Mind a két ház a mai jezsuita-kolostor helyén állott szemben az érseki palotával.

[2] Krones (Zur Geschichte Ungarns Wien. 1863. 46.) aug. 7-dikére, Liebergott 4-dikére teszi ezt a napot.

[3] Titius Dávid, a ki Nagyszombatban volt bebörtönözve, 20 heti fogság után szeptember 12-dikén nyerte vissza szabadságát, s visszatért hazájába: Sziléziába.

A lefoglalás után történteknek vázolását most már rövidebbre szabhatjuk.

Még ez év szeptember hó 8-dikán az esztergomi érsek nagy pompa kifejtése mellett felszentelte az evangelicusoktól elvett főtéri (német) templomot[1] és az ez alkalommal az „Üdvözítő temploma“ („*Salvator*“; az evangelicusok a Szent Háromság templomának nevezték) nevet nyerte, a király pedig megigérte, hogy fogadalmi ruhákat fog a templomnak ajándékozni. Szeptember 14-dikén a magyar templomnak felszentelése ment végbe, a mely alkalommal az érsek három új harangot is felszentelt.[2] És noha a királynak julius 11-dikén hozott elhatározása szerint a lefoglalt ingatlanok egyelőre senkire sem voltak ruházhatók, a kamara elnökének beleegyezésével a jezsuita collegium atyái mindjárt a felszentelés után a Salvator-templomban naponkint miséket és prédikációkat tartanak és abban tulajdonosok módjára berendezkednek s a provinciális *Zehetmar* András atya személyében külön hitszónokot küld Bécsből a Salvator-templom részére. A protestánsokra való tekintetből november hónap óta a második mise alatt német énekszó hozatott be, s a templomuktól megfosztott evangelicusok közül tényleg többen megjelentek a jezsuiták istentiszteletén.

---

[1] Ez alkalommal érdekes eset fordult elő. Egy nagyon előkelő protestáns úrnő, a felszentelés ünnepies szertartásának tanuja lenni akarván, hogy a templomba bebocsássák, cseh pörnő ruháit öltötte magára. Feltünő megjelenésével azonban mégis magára vonta a figyelmet. Némelyek női ruhába öltöztetett katonát sejtvén benne, a ki az érsek ellen merényletet forral, bekisérték, s ez alkalommal megvallotta, hogy pusztán női kiváncsisága vitte e lépésre.

[2] Az egykoron evangelicus, most Salvator-templomra nézve érdemes még a következő adatokat feljegyeznünk. A templom felirata a lefoglalás előtt a következő volt:

Sancta Trias Domus haec tibi sacra est Numine, Nomen
Et tua conserva dogmata Sancta Trias.

Az iskola könyvtárában pedig a lefoglalás alkalmával egy követ találtak, a melyet az iskola kapuja felé akartak helyezni és a melyen a következők voltak irva: „Anno Christi MDCVII. XIV. Januarii schola haec ab inclito ac prudentissimo liberae regiaeque huius Civitatis Senatu in honorem divini nominis, in frugalem iuventutis institutionem et educationem tum Patriae commodum constituta, introducta et Jesu Christo *Salvatori* nostro *dicata, consecrata* est. Post vero anno Christi MDCXV et XVI curiis eius partim mutatis, partim ampliatis tum conclavibus superne coaedificatis ex collectione contributioneque Ecclesiae Evangelicae Germanicae Nationis restaurata et firmata est nobili et praestantissimo viro *Rudolpho Maurach* Senatore et fabricae Praefecto.“ Kitünik ebből, hogy már az evangelicusok *Salvator*-templomnak nevezték ezt a templomot.

Mindjárt kezdetben az atyák a legszükségesebb templomi szerek beszerzéséről is gondoskodtak; gondjuk volt azonban arra is, hogy bőkezü mecenásokat keressenek, a kik adományozásaikkal az uj templom diszét emeljék. Ezek között elsőként jelentkezik maga Kollonich, a kinek valamint az átvételben is főrésze volt, úgy most templomi ruhák, ékszerek és edények adományozásában is nagy buzgóságot tanusitott. Nagy jótevőjük volt továbbá *Kiszevich-Horváth* Györgynek neje: *Rakoviczky* Anna Franciska[1] asszony, *Bornemissza* nevü nemes hölgy, stb.

Az 1673-diki év első napja kellemes ujévi ajándékkal lepte meg collegiumunk lakóit. E napon t. i. Kollonich, I. Lipót király meghagyásából és nevében, a Salvator-templomban az evangelium olvasása alatt átadta a collegium rectorának: *Hannula* Mártonnak a templom, az iskola és a lefoglalt házak kulcsait, s rövid beszéd kiséretében, a melyben kiemelte a collegiumnak Magyarország és különösen Pozsony város érdekében kifejtett tevékenységét: a templom és iskola fundusait a rajtuk levő épületekkel és felszerelésekkel, továbbá a *Nádasdy-*, *Fischer-* és *Karner*-féle házakat, nemkülömben az iskolában és prédikátoroktól lefoglalt könyvtárakat és a rectoroktól már előbb kiszemelt három szőllőkertet (Gfang-, Fingerhuet- és Oberweinbergh-dülőkben) ő felségének örök adományaképpen a rendháznak átadta.[2] Az atyák már a legközelebbi napokban hozzá fogtak a templom, iskola helyiségek és a könytárnak[3] czéljaik szerinti átalakitásához és berendezéséhez. Mindenek előtt háromkirályok napján jan. 6. az iskolaépületet és a Nádasdy-féle házat egyházilag megáldották és exorcizálták; azután pedig a szükséges külső és belső átalakitáshoz fogtak. A templomra kisebbszerü tornyot emeltek s a chórus átalakitásához szintén

[1] Férje, mint tudjuk, (lásd 59. l.) az Apáczapályán egy telket és kertet adományozott az atyáknak (1660.); a nő nagy értékü mennyasszonyi ruháját (casulának) és más ruhaféléket és ékszereket ajándékozott a templomnak.

[2] A forma szerinti donatio azonban csak 1677. márczius 30-dikán történt; erről a napról van ugyanis keltezve a felsorolt ingatlanok és ingóságok adományozásáról szóló királyi oklevél. A. J. C. P. F. 3. N. 1.

[3] Erre nézve lásd „A collegium könyvtára“ czimü fejezetet.

hozzáláttak.[1] Csakhamar oly állapotba kerültek a lefoglalt épületek, hogy a collegium két tagja még ez évi január hó folyamában állandó tartózkodásra az egykori ev. iskolaépületbe költözött át. Minthogy pedig a két rendtagnak élelmezése magának a collegiumnak nagyon sok alkatmatlanságot okozott, külön háztartást pedig itt még nem lehetett, s nem is volt miből berendezni, az uj helyiségben levő két atya a Bornemisza-család konyhájáról nyerte 4 hónapon át ebédjét és vacsoráját.

Az iskola tőszomszédságában álló Nádasdy-féle házra nézve némi nehézségek merültek fel. Abban t. i. annak idején *Majláth* nagyszombati kir. fiscus rendezkedett be. A kamara elnökének közbejárására azonban a fiscus csakhamar Nagy-Szombatba költözött át és misem akadályozta többé, hogy az atyák az iskolafelé eső falon át ajtókat töressenek s az iskolaépületet és ezt a házat közvetetlen összeköttetésbe hozzák. Az átalakitások megtörténte után a *Salvator-kolostorba* (mert annak nevezhetjük ez épületeket ezentul) harmadikúl *Zehetmár* András atya költözött állandó lakóul és superior minőségben. Miután pedig január 24-dikén az evangelicus egyházfi[2] az iskola-helyiségből szintén kiköltözött, s az evangelicusok könyvei is a teljesen átalakitott Nádasdy-féle házba kerültek: az atyák az iskolaépületet egészen elzárván, a Nádasdy-féle házat rendezték be otthonokul.

Egyébiránt az 1673-diki év nemcsak ezeknél, hanem egyebeknél fogva is mindenha gyászos emlékezetü marad nemcsak a pozsonyi evangelicusok, hanem egész Magyarország történetében. Ez év februárius 27-dikén ugyanis I. Lipót király, a magyar alkotmány lábbal tiprásával, *Ampringen Gáspárt* kinevezte Magyarország kormányzójává s ez a „kalandor" — a mint őt Ballagi Aladár nevezi — márczius 22-dikén tar-

[1] Nagyon jellemző, a mit erre vonatkozólag forrásunk ir: „*Mille interea diabolos imprecabantur lutherani,* qui pulsus fabrorum audierunt templum transeuntes, et *forte aliquid efficit tam multiplex imprecatio,* quando 11-a huius (januarii) in atrio scholarum apud fabros lignarios constiti, ibi enim ex improviso terra sub pede sinistro cessit, validoque casu in dexteram sic incidi, ut pes omnino fractus crederetur. Exiit statim fama inter lutheranos: *jesuitam in poenam occupati templi pedem fregisse,* ubi vero die altera ad altare rursus constiti, fabula cessavit.

[2] Az egyházfi az evangelicusok elleni per folyamata alatt áttért a kath vallásra, s a kamara-elnökének engedelmével a lefoglalás után is régi lakásán az iskolában maradt.

totta bevonulását Pozsonyba. Bevonulásának pompáját állitólag az elhunyt Margit császárnő[1] miatt elrendelt gyász rontotta meg; de alighanem a magyar alkotmányt ért halálos csapás tette az ünnepies bevonulást oly fanyarrá, hogy a másnap bekövetkező beiktató ünnepélyen a magyar kamara tisztviselőin kivül senki sem jelent meg a pozsonyi várban. Annál szabadabban lélekzettek fel a katholikus reactio vezetői, főképpen Kollonich kamaraelnök; s ez a körülmény lényegesen hozzájárult a pozsonyi protestánsok ügyének csaknem teljes bukásához.

De térjünk vissza az előbbeniekhez!

A Salvator-kolostorban megtelepedett atyáknak ezenközben legfőbb gondjuk arra irányult, hogy templomukat kegyes adományokból minél nagyszerübben feldiszitsék s a katholikus istentisztelet pompáját ezen egykor protestáns templomban minél nagyszerübben ostentálhassák.[2] És e tekintetben nagyszerü siker koronázta buzgóságukat. *Kollonich*, a *Horváth-* és *Bornemisza*-család, *Ordódy* Borbála, *Ghilányiné*, *Perényiné* nemesasszonyok stb. nemcsak nagyértékü, hanem művészi becsü ruhákkal, ékszerekkel, kelyhekkel, lámpákkal, gyertyatartókkal, képekkel stb. szerelték fel a templomukat, a melynek tekintélye a kath. lakosság szemében nőttön-nőtt, s nem kis része volt abban, hogy úgyszólván hétről-hétre növekedett a katholikus hitre térők száma.[3]

[1] Margit, IV. Fülöp spanyol király leánya; szül. 1651. 1666-ban ment nőül I. Lipóthoz és 1673. márczius 12-dikén meghalt.

[2] 1673. márczius 19-dikén szólalt meg templomuk kis tornyában a harangszó, — első, a mely erről a templomról hallatszott. A protestánsoknak u. i. sem tornyuk sem harangjuk nem voltak. A mint most a torony felépült, arra kérték a kamaraelnököt, hogy az egykori evangelicus magyar templom számára X. Sz. Ferencz nevére csak nem rég felszentelt egyik harangot engedje át a Salvator-templomnak. Az elnök ebbe beleegyezett. A harangot a mondott templomról levették és márczius 17-dikén Sz. Ignácz nevére újra felszentelték és 19-dikén meghúzták „magno gaudio catholicorum, sed maiori fremitu lutheranorum, qui cum locum hunc ab anno 1636 sic formatum habuissent, campanam tamen imponere non ausissent et populum ad sua exercitia aere ciere non potuerunt“

[3] Hogy mily csapást mért a katholicus reactio és a kormányzó által teremtett új aera ez időben a pozsonyi evangelicus egyházfelekezetre, azt legélénkebben illustrálja az a körülmény, hogy az 1673. évi április hóban eszközölt városi tisztviselőválasztás alkalmával a protestánsokat activ és passiv választási joguktól megfosztották s ez évben sem a tanácsba sem a képviselő testületbe egyetlen egy evangelicus sem választatott be.

Május 13-dika óta a Salvator-telep az anya-collegium költségére külön háztartást rendez be, e hó 17-dikén pedig engedélyt nyer Kollonichtól arra, hogy a templom-karzatnak a szószék felé eső részét lebonthassák s a karzat alatt *szinpadot* állithassanak fel.[1]

A Salvator-templom felszentelésének első évfordulója (1873. szept. 8.) alkalmul kinálkozott az atyáknak, hogy a templom és a házak átadásának formai kellékét: a királyi donatiót ismét szóba hozzák Szelepcsényi érseknél; ő azonban mindaddig, mig a lefoglalt telkek jogi természete végleg tisztázva nincs, a dologba elegyedni nem volt hajlandó, annál kevésbbé, mert magában a királyi udvarban is voltak a collegiumnak befolyásos ellenségei. És mivelhogy a városi levéltárban eszközölt kutatások érthető okoknál fogva az ügyet sehogy sem tudták megvilágitani, sajnosan kellet az atyáknak meggyőződniök, hogy a donationális levél megnyerése még hosszú idő kérdése. És tényleg az átadás formai elintézése, mint már fentebb emlitettük, csak 1677. márczius 30-dikán történt meg.

Az Ampringen-féle új aera ezalatt mind jobban éreztette hatását. A pozsonyi kir. tábla szeptember 25. és 26-dikán körülbelül 94 protestáns pap és tanitó fölött ült törvényt és közülök a királyi fiscus inditványára, körülbelül 60-at, mivel az idézésre nem jelentek meg, „in contumatiam“ elmarasztalt és számkivetésre itélt. A prédikátorok közül négy: *Kalinkius, Sinapis, Tarnóczy* és *Fekete* (alias Schwarz) a súlyosan compromittáltak között volt; mivel mint, a Wesselényi-féle összeesküves részesei nemcsak a többiek bünében osztoztak, hanem a népet is — állitólag — lázadásra bujtogatták és a „rebellisek“ számára segélyt gyüjtöttek. Kalinkiust azonfelül még azzal is vádolta a fiscus, hogy az 1671. julius 16-dikán nyilvánosan kivégzett *Drabik* Miklós tanait vallja és terjeszti könyvét. Annyira ment a megfélemlitési eljárás e pörben, hogy katholikus ügyvédek nem hogy nem akartak, de *nem mertek* a vádlottak védelmére vállalkozni, úgyhogy végül hivatalból kellett védelmükre egy *Heisler* nevezetü protestáns ügyvédet kirendelni.

---

[1] A mai jezsuita-templomnak a városház felé eső mellékhajójának a helyére

A pozsonyi városház kapuerkélye.

A tárgyalást a bíróság szántszándékkal húzta egész október 4-dikéig, *„ut fatigati mora magis timerent metuerentque futuram sententiam,* és hogy esetleges megtérésükkel a véres megtorlást kikerülje; nem ugyan könyörületből, hanem — félelemből. És csakugyan október 3-dikán 18 prédikátor, legnagyobb részt a bányavárosokból valók, késznek nyilatkoztak, abbeli reversalis aláírására, hogy ezentul sem Magyarországban, sem az örökös tartományokban prédikátori tisztet el nem vállalnak s erről vagyonukkal és életükkel szavatolnak. Ezekről tehát az október 4-dikén kihirdetett itélet nem is szól, csupán a négy főbünösről: Kalinkius-, Sinapis-, Tarnóczy- és Feketéről, a kik az itélet szerint Magyarországból és az összes császári tartományokból örökre számkivettettek.

Kegyetlen ironiája volt a sorsnak e viszonyok közepette az a körülmény, hogy a midőn minden jóravaló magyar embernek sirt a lelke az alkotmány és a vallásszabadság pusztulásán, *Ampringen* Gáspár kormányzó, mint a ki jól végezte dolgát, október 15-dikén menyegzőjét üli, *Szelepcsényi* érsek ünnepi istentiszteletet és fényes lakomát rendez és — mint forrásunk mondja — *„ad frequentes haustus bombardae maiores explosae;* — vigadnak a reactio poroszlói hazánk vérző tetemén.

A Salvator-kolostorban időközben az új viszonyok végleg rendeztettek: az itt levő atyák a Dóm-templom melletti anyakolostorba incorporált fiók-*telepet* (*residentia*) képeztek, a kiknek főnöke (*superior*) mindenben és teljesen a rectornak volt alávetve. Az első főnök a már emlitett Zehetmár (Zehetmair) András volt; ennek időközben bekövetkezett halála után pedig 1676. május 10-dikén a Fraunkirchenből ide rendelt *Dietrichstein* Frigyes atya bizatott meg a telep vezetésével.

Magának az itteni telepnek gymnasiumunkra nézve még jó sokáig semmi jelentősége sincs; mivel az itt tartózkodó atyák tevékenysége pusztán csak a katholikus hitélet körére terjeszkedett; bővebben ennélfogva a residentiával csak az itteni épület szempontjából fogunk foglalkozni.

Az a körülmény ugyanis, hogy a residentia épitészetileg tulajdonképpen az egykori ev. iskola és a Nádasdy- és Fischerféle házaknak valamelyes összetákolásából származott, az épü-

letnek nagyon czélszerütlen voltára enged következtetnünk. Érezték ezt a benlakó atyák is, s még a XVII. század utolsó évtizedében uj épület emelésén fáradtak. Megkönnyitette dolgukat Kollonich Lipótnak már ismeretes 60000 frtnyi alapitványa (l. 74—74. lap), a melyből 10 ezer forint a collegium átalakitására volt szánva. Minthogy pedig a régi (káptalanutczai) collegiumi épület szűk volta már régi panaszuk volt az atyáknak, szivesen megbarátkoztak egy új, ha mindjárt másutt fekvő épületnek gondolatával; emélfogva még a század utolsó éveiben elkészitették az evangelicusoktól lefoglalt házak helyén emelendő uj collegiumi épületnek a tervét. A rend generálisa a terveket Rómában 1699. január 24-dikén jóváhagyván,[1] a collegium a várossal és a szomszéd ferenczrendüekkel kezd tárgyalni az épitkezésekre nézve s a megegyezés közöttük 1701. junius 30-dikán létre jött.[2]

Azonban még e megállapodás létrejötte előtt: 1699. április 19-dikén tette le maga Kollonich Lipót, ekkoriban már bíbornok és esztergomi érsek, az uj collegiumépületnek alapkövét a szokásos szertartások kiséretében; április 21-dikén pedig a Salvator-templom új főoltárának az alapkövét szentelte fel. Hogy az épitkezés azután hogy haladt előre, arról közelebbi tudósitásaink nincsenek; de valószinünek látszik az a feltevésünk, hogy a II. Rákóczy Ferencz-féle háborúk mozgalmai, majd meg a kiütött pestis miatt, csak lassan készülhetett el az uj collegiumépület. Ezt bizonyitja az a körülmény is, hogy az uj collegiumépületnek kapuját csak 1713. julius 6-dikán nyitották meg a használatra és ugyanezen napon költözött a kapus is az új épületben számára berendezett helyiségbe. Azt meg pláne egész biztossággal állithatjuk, hogy ez alkalommal csak az egykori Nádasdy- és Fischer-féle ház helyén emelt tulajdonképpeni collegium (a mostani jezsuiták kolostora) épült fel, s némely későbbi belső átalakitásoktól eltekintve máig megmaradt ebben az állapotban; az evangelicusok egykori iskolájának épülete maradt szintén mint volt, még pedig —

[1] A. J. C. P. F. 4. N. 33. A jóváhagyó irathoz van mellékelve az új collegiumi épület és az átalakítandó templom szinezett alaprajza.

[2] U. o.

ugyancsak eltekintve a belső átalakitásoktól, — *máig* megmaradt régi állapotában. Ugyanis 1747-ben *Kazy* Ferencz rector arról panaszkodott, hogy a „*lutheranus tractus*“ oly rozoga állapotban van, hogy már nem soká állhat fenn, s nagy szükségük volna valamely bőkezü patrónusra, a ki ezt a teljesen *használhatatlan* házat tetőstől-alapostól lerontatná és új tisztességes tractust emeltetne, olyant, a melyen át a kórusra is kényelmesen lehetne eljutni. De a mi fő, — úgymond — új iskolaépületről kellene gondoskodni és akkor aztán az épületnek ezt a részét is lehetne a collegium ujabb részével összhangzásba hozni.[1]

Egyébiránt az iskola nemcsak 1747-ben, hanem a régi collegiumi épületben is nagyon czélszerütlen helyiségekben lehetett elhelyezve, és nemcsak lakásuknak kényelmesebbé tétele, hanem az iskola érdekei birhatták rá az atyákat, hogy a collegiumnak a Salvator-épületbe való költözése előtt arra gondoltak, hogy iskolájuk számára másutt szereznek helyett. Azért vették meg 1707-ben, amint láttuk, a főtéren a Maholányi-féle házat is (l. 81. lap), hogy ennek helyén iskolát épitsenek. De hogy a dologból sem akkor, sem később semmi sem lett, arról Kazy rectornak szavai eléggé tanuskodnak.[2]

Az iskola állapotának közelebbi ismertetését más fejezetre hagyva, van még egy nagyon nyomós bizonyitékunk, a melyből következtetjük, hogy az új collegiumépület csak a Rákóczy-féle mozgalmak lecsendesülése után készült el: és ez maga az átköltözés ténye, a mely csak a szatmári békekötés után következett be. Bizonyára maguk a régi épületben levők éltek volna az alkalommal, hogy a rájuk nézve oly kényelmetlen épülettől valahogyan szabaduljanak, ha ez új épület már korábban rendelkezésükre állt volna. De tény, hogy a collegium Madocsányi András rectorsága alatt csak 1713. október hó utolsó napjaiban cserélt lakóhelyet és e hó 22-dikén lakomával

---

[1] A. J. C. P. F. 18. N. 46. p. 18.

[2] Ezek után valóban nagyon nehéz volna kommentálni azt a körülményt, hogy ugyanabban az épületben, a melynek a tanitás czéljaira való czélszerütlen és hasznavehetetlen állapotáról már ezelőtt közel *másfél száz* évvel panaszkodtak az emberek, a modern korban 1850-től egész 1894/5. tanévig ugyancsak középiskolát: *reáliskolát* rendezett be a város és az állam.

A jezsuita-gymnasiumnak a Salvator-templom mellett levő egykori épülete (utóbb városi, ill. állami főreáliskola).

ünnepelte meg az átköltözés emlékezetes tényét.[1] *Az 1713/14-diki iskolaév második fele febr. 22-dikén, az új collegiumi épületben nyilt meg.*

Igy vált az evangelicusok iskolájából és templomából a katholicismusnak egyik legerősebb táborhelye, a mely a tanitás és tudomány terén ez időtől fogva mutatja fel a legnagyobb neveket.

A káptalanutczai épület az atyák átköltözése után a collegiumba bekebelezett *residentia* rangjára került, külön főnök (superior) vezetése alatt ugyan, de teljesen a rectornak alárendelve, úgyhogy a főnök a rector tudta és beleegyezése nélkül vagyoni dolgokban egyáltalában nem intézkedhetett, ünnepi lakomákat nem rendezhetett, s még csak az a joga sem volt, hogy vele együtt elő rendtársainak engedélyt ő adhatott volna a residentiából való kimenetelre. Minthogy pedig vagyonilag teljesen függött a residentia a collegiumtól, az 1722-ben létrejött szerződés értelmében a collegium a residentiabeliek eltartására évenkint 2000 forintot forditott, részint készpénzben, részint élelmi szerekben.

A collegiumi házi exhortatiókra és közös döntő tanácskozásokra a residentiabeliek rendesen meghivattak s azokon eleinte mindig meg is jelentek; de utóbb részint a rectorok elnézése, részint a házgondnokok mulasztásai folytán vonakodtak azokon megjelenni, mignem 1746-táján Kazy Ferencz rector a vona-

---

[1] Október 22-dikén, vasárnapi napon adta a *Salvator-collegium rectora* Madocsányi András az első ünnepi ebédet, a melyen a collegium tagjai nevében a pater minister a következő chronograficus verssel üdvözölte:

PrIMo reCtorI sVo AnDreae
In hoC noVo CoLLegIo
OMnes sVbDItI faVsta optant
bIbentes VIVat reCtor MaDoCanI. — Ezt a Sz. Márton-templom melletti residentia jövendő főnöke a következővel toldotta meg:

VIVat noVVs pater reCtor
SaLVatorIs sVb qVo tVtore
stabIt antIqVo noVa resIDentIa
MartInI. — Ezekhez járult végül az iskola praefectusának a távollevő tanárok (a nagy szünidőben történt ez) nevében mondott ékes beszédje és a következő kettős chronosticonja:

PLena (igy) VotIs appLaVDo prIMo reCtorI CarDInaLItII gIMnasII SaLVatorIs. — Hist. Coll. Pos.

kodókat engedelmességre szoritotta. 1747-ben a residentia lakóinak száma kettővel meggyarapodott. A rendnek két tagja u. i. könyvvizsgáló minőségben (librorum revisores) itt telepittetett le. 1751-ben *Hingerle* tartományfőnök némi ujitást létesitett a residentiában; ugyanis a residentiába két *tanácsost* (consultorest) rendelt ki. Ezek a tanácsosok nem jelentek meg a collegium tanácskozásain, hanem a superiorral külön tanácskoztak. Az intézkedés okául a provinciális azt hozta fel, hogy a rend hatóságai jobban akarnak informálódni az ügyekről, mint eddig. *Sümeghy* János rector ez ujitás ellen tiltakozott s nem engedte, hogy collegium jogait megcsorbitsák.[2] Ez az intézkedés már mintegy első szele a jezsuita-rend ellen készülő zivatarnak, a mely azonban teljes erejével csak két évtized mulva tört ki.

[2] A. J. C. P. F. 18. N. 46. p. 11. 20. 23.

V. FEJEZET.

A collegium feloszlatása.

. . . . *transit gloria mundi!*

Szomoruan illik e mondás a jezsuita-rendre és collegiumunkra. A rendnek páratlan tökéletességű szervezete, tagjainak végtelen tudománya, nagy erényeik és érdemeik a vallás és a fejedelmek szolgálatában; okos felfogása az alattvalói engedelmességnek, s a tagok benső összetartása; a rendnek megmérhetetlen gazdagsága és birtokai; megszámlálhatatlan kiváltságai, tekintélye, ezreknek és milliónak irántuk való ragaszkodása: szóval az a nagy, szinte világhatalom, a melyre a jezsuita-rend a XVIII. század közepe táján támaszkodott és a melyről még ellenségei is azt hitték, hogy a poklok kapui sem vehetnek rajta erőt: ez a nagy óriás a korszellem egy lehelletére egy nap alatt semmivé lett, összedőlt.

Nem lehet feladatunk azon okoknak és körülményeknek a fejtegetése, a melyeknek a jezsuita-rend feloszlatása volt a végeredménye; pusztán csak annak kijelentésére szorítkozunk, hogy vélekedhetik a politikai vagy felekezeti felfogás a jezsuita-rendről bármikép, és lehettek bár ennek a rendnek a kor szemében igen nagy mulasztásai és bünei: azt az intézményt, a mely annyi ellenség közepette képes volt korokat vezető tényezővé kifejlődni: nem annyira bűnei, mint inkább az buktatta meg, hogy erkölcsi tekintélye és vagyoni eszközei folytán mind az egyházi, mind a világi hatalmasoknak útjában állott. A nagyságnak és hatalomnak is megvan a legfelső foka, a melyen túl a tragikus bukás következik. Hogy a rend az idők folyamában szem elől tévesztette alapszabályainak intentióit, az a feloszlatás motivumai között másodrendű körülménynyé zsugorodik.

* * *

A rend sorsában a pozsonyi jezsuita-collegium is osztozott. Miután XIV. Kelemen pápa kiadta 1773. julius 21-dikéről keltezett „*Dominus ac Redemptor noster*“ kezdetű bulláját, és miután megjelent „*Gravissimis ex causis*“ kezdetű, a feloszlatás módjait szabályozó breve-je, Mária Terézia királyunk is kiadta 1773. szeptember 20-dikán kelt rendeletét, a melylyel országaiban a jezsuita-rendet feloszlatja, hozzá tevén a pápa rendeleteire vonatkozólag azt a záradékot, hogy a rendet „*salvis juribus regiis et status publici*“ oszlatja fel.[1]

A királyi rendelet a feloszlatás idejét és módozatait illetőleg a pozsonyi collegiummal kivételt tett, a mennyiben — eltérőleg a másokra vonatkozó intézkedésektől — rendeli, hogy a Helytartó Tanácsnak a maga kebeléből kiküldendő megbizott tagja, egyesülve a magyar udvari kamara részéről kiküldendő biztossal, a feloszlatás és a további teendők iránt minél előbb intézkedjék. Úgy is történt; a pozsonyi collegium volt az első, a melyen a pápai és a királyi kegyetlen végzéseket foganatosították. A H. T. kebeléből kiküldött Aszalay József tanácsos és a kamara kiküldöttje október hó 2-dikán jelentek meg a collegiumban és egybegyűjtvén az atyákat a collegium legnagyobb termében, felolvasták nekik a pápai bullát és a királyi rendelkezést. Azután a királyi meghagyáshoz képest lefoglalták a collegium minden ingó és ingatlan vagyonát, lepecsételték a pénzt és értékpapirokat tartalmazó szekrényeket, a levéltárat, nemkülönben a könyvtárat. A legközelebbi napokban aztán leltározták a collegium vagyonát és arról két jegyzéket készítettek. Külön irták össze azokat a kevésbbé értékes holmikat, a melyeket a világgá bocsátott atyák mindegyike magával vihetett. Ugyanez ismétlődött másnap (okt. 3.) a káptalanutczai residentiában.

Collegiumunk sorsa ezzel „elvégeztetett.“ — A mi azután következett, az a kérlelhetetlen államhatalom rideg administrativ munkája volt. Az atyák részint más szerzetbe, részint valamely

---

[1] Erre a záradékra azért volt szükség, mert a pápai curiában vallott nézetek a jezsuiták javait is a curiának vindicálták. Lásd a pápai és a királyi rendeleteket Mercur von Ungarn 1787. I.; 165—217. ll.; továbbá Függelék VI. sz.

egyházmegye kötelékébe léptek s ilyen minőségben többen közülök, mint látni fogjuk, tovább is a tanári pályán működtek. Vagyonuknak ingatlan és elárverezett része, nemkülönben ingóságaik és alapitványi tőkéik több mint **negyed millió** forinttal gyarapították a *tanulmányi alap* vagyonát.[1]

Könyvtáruk sorsával más helyütt foglalkozunk;[2] levéltáruknak vagyonjogi érdekű iratait a magyar udvari kamara foglalta le s ennek aktáival kerültek utóbb az *Országos Levéltár*ba.[3]

Még csak néhány ingatlan birtokuk sorsára vonatkozólag jegyezünk meg egyet-mást.

A *Salvator-collegium* épülete a feloszlatás után néhány évig üresen állott. 1777. julius 28-dikán az új iskolai rendszer életbe léptetése alkalmából a H. T. 4029. sz. rendeletével akként intézkedik, hogy a collegiumi épület helyiségei haladéktalanul kiüritendők, a könyvtár, az iskolai csengetyű, az iskolai felszerelések onnan eltávolítandók, hogy a ház a szeptember 16-dikára kitűzött árverés idejére teljesen üresen és a vevőtől azonnal átvehető állapotban álljon.[4] A mondott napon megtartott árverés alkalmával a collegium épületét, nemkülömben a hozzá tartozó külvárosi kertet és szőllőket *Ormosdi* nevű polgár 20 ezer forinton vette meg és az épületet az akkori izlésnek megfelelően átalakítva vendégfogadóul rendezte be.[5]

Meddig szolgált vendéglőül? — még eldöntésre vár. 1820. táján az épület a város tulajdonában volt és ott kaptak a városi elemei iskola tanitói szabad lakást. Ez évben azomban az épület ismét eladásra került. Egy 1820. május 1-jén kelt főig. ren-

[1] Lányi K. (Egyháztört. II. 381.) **242** ezer forintra teszi az összeget, a mely a pozsonyi collegium vagyona és tőkéi révén a tanulmányi alapba jutott. Hogy a szám nem túlzott, sőt hogy az alap gyarapodása ennél is nagyobb volt, arról meggyőz bennünket az, a mit az előbbi tejezetekben a collegium anyagi gyarapodásáról mondottunk. (L. különösen a 85. lapon a sommás kimutatást.)

[2] L. „Gymnasiumunk *régi* könyvtára" cz. fejezetet.

[3] A megmaradt jezsuita-irományok (Acta Jesuitica Collegii Posoniensis) az Orsz. Lt.-ban 19 csomót (fasciculus) képeznek és számuk meghaladja a 4 ezret. Az iskolára, különösen annak belső életére vonatkozó adatokat bennök csak elvétve és jelentékteleneket találtunk. Az alapitványokra vonatkozókat az előbbi fejezetekben használtuk fel.

[4] Gymn. iratt., Prot. int. 1776—1785.

[5] Beschreibung der Freistadt Pressburg. 40.

delet meghagyja a gymnasium igazgatójának, mint egyuttal a nemzeti iskolák vezetőjének, hogy mivel a tanitóknak az *uj tulajdonos* intézkedése folytán ez év Sz. Mihály napjáig ez épületből ki kell költözniök, a városnál a tanitóknak elszállásolása ügyében haladéktalanul intézkedjék. 1855-ben *Estei Miksa* főherczeg vette meg az épületet és azt a visszatelepített jezsuita-atyáknak adományozta.

A collegiummal szomszédos *iskola-épület* sorsáról alább lesz szó.

A *Salvator-templom* a collegium feloszlatása után a kapuczinus-rendű atyák vezetése alá került,[1] a kik ennek fejében azt a jogot nyerték, hogy a collegium könyvtárának azon könyveit, a melyek a vallásra vonatkoznak, (libri spirituales et ascetici) téritvények kiállitása mellett akadálytalanul kivehessék és használhassák; a könyvek azomban mindig a gymnasium tulajdona maradnak. Utóbb — nem sikerült megtudnunk mióta — az esztergom-főegyházmegyei világi papok vezetik, egész 1855. évig. Ez évben Scitovszky János, esztergomi biboros érsek-primás az 1814. aug. 7-dikén „Sollicitudo omnium ecclesiarum“ kezdetű pápai bullával visszaállított jezsuita-rend számára Pozsonyban ismét collegiumot alapított és a Salvator-templomot a jezsuita-atyákra bizta és ez azóta máig vezetésük alatt áll.

A collegiumban fennálló Mária-egyesületek sorsáról is megemlékezünk pár sorban. Ezek Mária-Terézia intézkedéseihez képest mindenütt, tehát Pozsonyban is, az illető város plébánosának felügyelete alá kerültek. Ez történt különösen a „*Congr. civica*“-val és a Krisztus kinszenvedéséről elnevezett társulattal. A tanulók Mária-társulata szintén a városi plébános felügyelete alatt állott, de vezetője a feloszlatás utáni időkben gymnasiumunk exhortatora volt s ő intézkedett kellő ellenőrzés és a főigazgatóságnak adandó számadások kötelezettsége mellett az egyesület vagyonáról is.[2] A congregatio elnöke 1776-tól kezdve Barvér Ferencz exhortator volt. 1777-ben a tanulók

[1] Főig. r. 1779. február 28.
[2] Főig. r. 1777. május 15.

Mária-társulatára nézve a Rat. Ed. értelmében oly irányu intézkedés történik, hogy azon tanulók, a kik a társulatba már be vannak irva, a jövőben is tagokul megmaradhatnak; a jövőre nézve azonban csak a syntact. osztály tanulói vehetők fel tagokúl.

A tanulók Mária-társulata a feloszlatás idejében szintén tekintélyes vagyonnal rendelkezhetett. Kitünik ez abból, hogy a Salvator-collegiumban külön terem állott rendelkezésére s abban voltak elhelyezve különféle bútorai és felszerelései,[1] és hogy 1779-ben *Belosics* Miklós paulinus szerzetes, a ki néhány évvel előbb e gymnasium rendkivüli tanára volt, 500 frtnyi összeggel tartozott a tanulók társulatának.[2]

II. Józsefnek uralkodása a tanulók Mária-egyesületeinek véget vet, és már 1780. márczius 31-dikén rendelet érkezik a főigazgatóságtól, a mely meghagyja, hogy a gymnasiumunknál levő egyesületnek készpénze biztos helyen elhelyeztessék és abból szegény és beteg tanulók segélyeztessenek. Az 1784-diki évvel pedig végleg megszünik a tanulók Mária-egyesületének működése; az egyesület készpénze és egyéb vagyona összeiratik[3] és valószinüleg az ösztöndíjak alapjának gyarapitására fordittatik. Minthogy pedig még az 1785-dik év folyamában megtörténik, hogy a tanulók a Mária-társulatok szokásához hiven részt vesznek a szombati napon megtartott litániákon, a főigazgatóság szigoruan meghagyja az igazgatónak, hogy ezen „visszaélésnek", a mely a tanulókat a tanulmányokban akadályozza, felelőség terhe alatt elejét vegye.[4]

A káptalanutczai jezsuita-residentia épülete a collegium eltörlése után a vallásalap tulajdonába ment át. Egy részébe, a Dóm-templom felől való felének emeleti helyiségeibe, 1775-ben az ujonnan szervezett városi elemi iskola[5] költözködött a tani-

---

[1] H. T. 1777. julius 28. 4029. sz. r.

[2] Főig. r. 1779. deczember 8.

[3] Főig. r. 1784. augusztus 29. —

[4] Főig. r. 1785. február 27.

[5] „Schola germanica trivialis ad gradus ecclesiae S. Martini." A tanitó: *Michali* Fülöp 100 tanulót oktatott s összes évi fizetése 301 frt volt. — L. Conscriptio Ludirectorum etc. Vár. lt. L. 54. N. 118.

tóval; a földszinti helyiségekben a Dóm felé továbbra is ott maradt a Salvator-gyógyszertár. Minthogy pedig a Salvator-templom mellett levő épület, főleg miután maga a kolostor vendéglőül eladatott, a tanitás czéljaira mindinkább alkalmatlannak bizonyult, a H. T. a gymnasiumot akarta a káptalan-utczai kolostorban elhelyezni és 1779-ben tárgyalások folytak *Ehrenfels* kanonokkal, a pozsonyi kerület nemzeti iskoláinak felügyelőjével, miképpen lehetne az épületet a gymnasium czéljaira átalakitani. E tárgyalások alapján 1779. deczember 7-dikén gróf *Balassa* Ferencz főigazgató utasítja az igazgatót, hogy ismételten bocsátkozzék Ehrenfels kanonokkal tárgyalásokba. Az igazgató tárgyalt is, s a tervek is elkészültek az átalakításra nézve, de akkor a gymnasium tanártestülete lépett fel az intézetnek a káptalanutczai residentia épületébe való áthelyezése ellen. 1780. január 5-dikén tartott üléséből terjedelmes memorandumot terjesztett fel ez ügyben, s számos okkal bebizonyította, mennyire alkalmatlan ez az épület a tanitás czéljaira, s el is érte, hogy a H. T. elállott az ide való áthelyezés eszméjétől. A gymnasium helyett tehát 1780-ban a könyvvizsgáló hivatal költözködött a residentia épületébe. 1812-ben a benczések vették át az épületet, mignem 1850-ben a keleti szárny a kir. akadémiáé lett, a nyugatiban pedig továbbra is megmaradt az elemi iskola és ott van máig.

A hajdani jezsuita-*gyógyszertárról* már fentebb megjegyeztük, hogy az a collegium feloszlatása után is a régi káptalanutczai residentia épületében (Pázmány-féle épület), a régi helyén maradt. A jezsuiták ingóságainak és ingatlanainak elárverezése alkalmával u. i. a gyógyszertár is eladódott és polgári kézre került. Ki vette meg, és mennyiért? — azt alább derítjük ki. Annyi bizonyos, hogy 1812-ben *Sessel* Károly gyógyszerész tulajdonában van. Erről a *Sessel*-ről a tank. főigazgatónak 1812. nov. 22. kelt egyik leirata[7] úgy nyilatkozik, hogy már 38 év óta lakik az egykori residentia épületében, s ugyanezen leirat értelmében a következő 1813. év Sz. György napján kellett az épületből kiköltöznie, még pedig azért, mivel

[7] Gymn. irattár.

1812-ben ide a benczés-rendű szerzetesek költöztek. Kiköltözött-e csakugyan a gyógyszertár 1813-ban? — nem dönthettük el, mert más helyütt[1] azt olvassuk, hogy a Salvatorgyógyszertár egész 1833. novemberéig maradt régi helyén s e mellett *látszik* bizonyitani a gyógyszertár még ma is meglevő bejáratának[2] következő felirata:

VetVs
S. I. aesCVLapIon
In praeLatVraM
orDIn: S. Ben.
ConVertebatVr.

Tény, hogy idővel ez a gyógyszertár káptalanutczai helyiségéből a Hosszuutczában levő u. n. *Szulkovszky*-féle házba költözött s jelenleg is ott van. Későbbi tulajdonosai közül *Schöninger*-nek, *Tsidá*-nak, *Lucich* Gézának, *Klein* Zsigmondnak nevét sikerült megtudnunk; jelenleg *Adler* Rudolf úr tulajdona.[3] A gyógyszertár egykori helyiségében napjainkban a róm. kath. kegyuraság hivatalos helyiségeit találjuk.

---

[1] Ortvay, Száz év. 34.

[2] Az ajtófélfák (az akadémia kapubejáratának bal oldalán) pompás faragványaikkal a kőfaragó, maga az ajtó, sarkaival és záváraival, a műlakatos iparnak valódi remekei.

[3] *Adler* R. úr szivességéből volt alkalmunk a hajdani jezsuita-gyógyszertárat közelebbről megtekintenünk, s elmondhatjuk, hogy az Pozsony városának egyik nevezetessége. Az 1727-ben, tehát még a jezsuiták idejében készült állványok a rococo-bútoroknak remekeiül tekinthetők. Legrégibb pharmacopeája 1613-ból való, és van még körülbelül 95 darab részint agyagból, részint üvegből készült gyógyszertartója, a melyek egy része a gyógyszertár alapitójának: *Lippay* György érseknek, más része a jezsuita-rendnek a czimerével van ellátva. A jezsuiták idejéből való a 6 puha márványból készült oroszlánytól tartott asztala, 1 alabastromból készült zúzó edény és a gyógyszertár jeligéje a helyiség mennyezetén: „*Quid-quid agis, prudenter agas et respice finem. 1727.*“

VI. FEJEZET.

A jezsuita-gymnasium belső élete és szervezete.

a) Első évei és teljes megalakulása.

Az 1627-diki év Pozsonyváros művelődéstörténetében mindenha a legnevezetesebbek egyikének marad. Ez év november hó 5-dik napján az itt megtelepedett és szegényesen berendezkedett jezsuita-residentia néhány tagja oly műre kérte le a Sz. Lélek segítségét, a mely kezdetben nehézségekkel küzdve, később mind hatalmasabb eszközök birtokában és egyre fokozódó erővel munkálkodott a hazai ifjuságnak erkölcsi és szellemi kimüvelésén E napon nyilt meg a jezsuita-gymnasiumnak *első iskola-éve.*

Hogy mily szerény volt a kezdet, azt legjobban az a körülmény mutatja, hogy a „Veni-Sancte"-n a residentia főnökének (superior) *Malli* Gáspár-nak vezetése alatt három tanár: *Goszthony* István, *Pirpach* és *Fügenschuh* és összesen 46 tanuló vett részt; a tanulók száma azonban egy hónap alatt 100 nál többre emelkedett s napról-napra nőtt.[1]

Mindjárt kezdetben két osztálylyal nyilt meg a gymnasium: a grammaticai és a syntacticai osztálylyal; minthogy azomban a grammaticai osztály két csoportra oszlott, a principisták és a tulajdonképeni grammatisták csoportjára, nem két, hanem három osztályt találunk az 1627/28-diki iskolaév elején. A principistákét Goszthony, a gramm.-t Pirpach, a synt.-t Fügenschuh vezette. A krajnai származásu *Malli* Gáspár superior, a kinek, mint láttuk, az atyák állandó letelepítésének mozgalmai közepett nagy szerep jutott, az iskola megnyitása után egy év múlva elhagyja Pozsonyt, s úgy látszik, a tanitás érdekeire való tekintetből rendeli ide a rendtartomány collegiumunk *első rectorát:* a lelkes és tudós *Káldy* Györgyöt (L. képét a

[1] H. C. P. 1622—1635.

65. lapon.), a ki 1629. julius 22-dike óta áll a pozsonyi collegium élén.

Az 1628/29. iskolaévben a tanulók száma a várakozáson fölül meggyarapodott (excedit solitum) s iskolájuk oly népszerűségre tett szert mindjárt kezdetben, hogy a protestáns-hitközség fejeinek erélyesen kellett fellépniök hitfeleikkel szemben, hogy fiaikat ne küldjék a jezsuiták iskolájába.[1]

Ugyanezen iskolaév kezdetén az atyák megnyitották a 4-dik: a *poeticai* osztályt (a humaniorák alsó osztályát). Minthogy azonban a még csak félig-meddig kész collegiumi épületben nem volt elegendő helyiség, úgy segítettek a bajon, hogy a grammaticai és a syntacticai osztályokat Goszthony tanította, a költészetit pedig Pirpach atya. Ugyanekkor megalakult a tanulók congregatiója, a mely, mint másutt kimutattuk, a vallásos buzgóság felélesztése mellett a tanulók latin nyelvbeli gyakorlatainak egyik hathatós eszközévé vált.

Ebben az állapotban maradt az iskola egész az 1631/32-ik év kezdetéig. Csak ez évben, az építkezéseknek nagyjából való befejezése és az atyáknak az épületbe való beköltözése után vált *teljessé* a pozsonyi jezsuita-gymnasium, magában foglalván a teljes „*studia inferiora*"-kat. 1631. év novemberben nyilt meg a humaniórák második és a gymn. legfelső osztálya: a *rhetoricai* osztály is. Az intézet teljes kialakulásához képest a tanári személyzet is meggyarapodott. *Kerner* Pálban a collegium tanulmányi felügyelőt (praefectus scholae), *Henne* Tamásban pedig az ujonnan szervezett osztály vezetőt kapott, a ki november elején „elragadó" beszéddel kezdte meg előadásait.[2]

---

[1] Egy evangelicus városi polgár fiát a jezsuitákhoz küldte iskolába. Az ev. lelkész ezért csak abban az esetben akarta a fiú atyját az Úrvacsorában részesíteni, ha fiát a jezsuitáktól elveszi. Meg is tette, de a következő évben a nagyszombati jezsuitákhoz adta. — F. h.

[2] Gymnasiumunknak *első teljes* tanártestülete az 1631/32. iskolaévben ez volt:

Rector: Káldy György
Tanulm. felügy.: Kerner Pál
Tanárok: Henne Tamás (rhet.).
Gresser Tamás (poet.).
Korniss István (syntax.).
Lindvay János (gram.).
Helleswenk András (prin.).

A tanártestületben évről-évre végbemenő személyváltozásoktól eltekintve, a gymnasium ezután a rendes kerékvágásban haladt. A szigorú szabályoktól meghatározott iskolai életnek zajtalan menetét csak az intézet pártfogóinak látogatásai zavarják meg. E pártfogók és látogatók között első helyen áll a nagy alapító: *Pázmány* Péter, a ki évenkint többször látogat el az iskolába, megjelenik a tanulók vitatkozásain és színielőadásain; buzdításaival, jutalmak osztásával, úgyszólván, részt vesz az iskola vezetésében s nagy szellemének bélyegét reá süti. Vetekednek vele az iskola és a tanulók pártolásában a magyar kamara elnöke: *Pálffy* Pál és a tanácsosok (köztük *Szombathelyi* György), Dávid Pál váczi püspök és pozsonyi prépost stb. 1634-ben az őszi szünidő végén előadott iskolai dráma előadása alkalmával *Bethlen* Gábor özvegye: *Brandenburgi* Katalin gyönyörködik a tanulók szellemi vetélkedésében, s az ügyesebbeket gazdagon megjutalmazza,[1] sőt 1635-ben maga Esterházy Miklós nádor és számos országnagy tiszteli meg jelenlétével a tanulók drámai előadását.

Voltak azonban a gymnasiumnak mindjárt kezdetben szomorú napjai is. 1634-ben Káldy György a rectorságban átengedte helyét *Drescher* Györgynek, maga a collegium és gymnasium *magyar* hitszónokának tisztét vállalta magára. Büszkén és örömmel gondolhat vissza intézetünk ezen minéműségű működésére is; ámde Káldy ezt a tisztet nem sokáig viselte. Pozsonyban ez években nagy mértékben cholera-szerű ragadós betegség dühöngött, a mely őt is megejtette, s intézetünk ez a büszkesége 1634. október 30-dikán 62 éves korában meghalt.

[1] A nagynevü erdélyi fejedelem özvegye férje halála és pár heti fejedelemsége után 1631-ben Magyarországba jött. Később a bécsi udvar pártfogása alá helyezte magát s 1633-ban a katholikus vallásra tért át, a miben a pozsonyi jezsuitáknak nem csekély részük volt. A H. C. P. igy jellemzi: . . . *Catarina Brandenburgica,* relicta principis Transilvaniae vidua, princeps sane heroicis virtutibus instructa, quae ab uno anno cath. fidem publice professa, pietatem in sacris et concionibus audiendis, in pauperibus ac in firmis solandis egregie colit, nec tantum fidei constantiam firmiter prae se fert, sed specimina multa et magna multorum annorum robusti animi edit. Ea singulari et plane materno affectu Societatem nostram observat, ut nunquam magis, quam in hominum nostrorum conversatione, colloquiis et consiliis acquiescat" — A collegiumnak egy frigai diszitésü ciboriumot ajándékozott. 1639-ben Ferencz Albert szász herczeggel lépett házasságra s a következő évben Németországba tért vissza és ott 1649-ben meghalt.

Méltán irja róla a collegium annalistája: „Vir bono patriae natus, ultima senecta dignissimus; sed meritis dives explevit tempora multa, sane inter veteres patres ex natione ungarica fuit ut antiquissimus, ita omni genere virtutum religiosarum instructissimus, qui unus instar multorum paucitatem in tanta messe Ungariae sustinere et supplere potuisset".[1] Oly vezetőt vesztett benne gymnasiumunk, a kinek nemcsak a tudománya gerjesztett tiszteletet, hanem a ki *magyarságával* is kivivta kortársainak becsülését. Jó magyar érzelmének jellemzésére semmit sem hozhatnánk fel találóbbat, mint egyik rendtársának azt a feljegyzését, hogy bár négy nyelvben — magyar, latin, olasz, német — teljesen otthonos volt, *németül* csak „*necessitate urgente*" beszélt.[2]

A jezsuita-gymnasiumot általánosságában érdeklő későbbi adatok közül felemlitendőnek tartjuk azt, hogy a 18. században ez a gymnasium az **érseki gymnasium** *(Gymnasium Cardinalitium)* nevét viseli. Ilyképpen van megnevezve a többek között a collegiumról 1729-ben irt és a rendtartomány számára készitett jelentésben. Valószinüleg a nagy alapitó közjogi állására való tekintetből adták meg neki az atyák ezt a czimet. Nagy népszerűségéről tanuskodik, hogy mindjárt kezdetben minden rendű és rangú lakosság felkarolta, s a katholikusokon kivül az evangelikusok is oda küldték gyermekeiket. Megközelitőleg helyes fogalmat nyujt a jezsuita-gymnasium látogatottságáról a következő néhány adat: 1729-ben a tanulók létszáma **568**; a felosztalás évében 1773-ban pedig **558** tanuló volt beirva.

A rendnek magának a pozsonyi gymnasiumban nem voltak növendékei; annál gyakrabban találkozunk a Pozsonyban megtelepedett más szerzetbelieknek a jezsuiták gymnasiumába járó növendék tagjaival és olyanokkal, a kik egyházi pályára készültek s mint e gymnasium növendékei léptek be egy és más szerzetbe. 1729-ben pl. a tanulók közül három a jezsuitarendbe vétetett fel.

1642. év óta a *Lóssy* Imre érsek-primás által alapitott „*Emericanum*" növendékei — számszerint 12, — szintén a

[1] F. h. — [2] F. h.

jezsuita-gymnasium rhetoricai osztályát látogatták; de erről később külön fejezetben szólunk.

A jezsuita-gymnasium 1627-től 1714. év februáriusáig, az 1713/14-ik év első felének végéig a káptalan-utczai collegium épületében volt elhelyezve. A nevezett hónap 14-dik napján először csengettek az iskola részére a Salvator-collegium csak

A pozsonyi jezsuiták Salvator-collegiuma.

nem rég befejezett új épületében s ugyanaznap függesztették ki a coll. kapujára az új iskolai félév programmját és órarendjét,[1] február 22-dikén pedig a tanulóknak a pestis miatt nagyon megfogyott számával megtartották a „Veni Sancte"-t. Ez évben a collegiummal együtt az iskola is átköltözött a

[1] Érdemes a megemlítésre, hogy midőn 1780. év táján arról van szó, hogy a gymnasium a Batthyány-téri (Salvator templom melletti) épületből menjen vissza régi, káptalanuczai helyére, a tanártestületnek 1780. január 5-dikén értekezletéből a főigazgatósághoz felterjesztett emlékiratban a többi között a következőket olvassuk: „Quodsi scholae in residentia essent, studiosi se reciperent ad *Vedericz* (ott vennének t. i. az idegen tanulók szállást), ubi propter vicinitatem Danubii periculosam pro iis habitare; *maxime vero propter vicinum Schlossberg et Zuckermandl corruptio morum (!!) vix sufficienter caveri posset. Ex his causis* passim dicunt homines, *olim scholas e residentia translatas ad Salvatorem fuisse,* utpote locum aptiorem pro studiosa juventute." — L. Függelék VII. sz.

Salvator-templom és a Salvator-kolostor között levő, egykoron az evangelicusok tulajdonában volt iskolaépületbe (ma városház-utcza 1 sz.) és ott is maradt a collegium feloszlatásáig.

Hogyan, és mily eszközökkel akarta collegiumunk a tanitás feladatának szempontjából reá háruló kötelességeket megoldani és czéljait elérni, az a következőkből tűnik ki.

b) A jezsuita-gymnasium tanulmányi szervezete, fegyelmi állapota, vallás-erkölcsi viszonyok.

Gymnasiumunk jezsuita korabeli tanulmányi és fegyelmi viszonyainak ismertetése nemcsak érdekes, hanem tanulságos fejezete is lehetne e munkálatnak. Tanulságos főleg azért, mert az az áramlat, a mely annak idején a jezsuita nevelés- és tanításrendszernek oly erőszakosan üzent hadat, a hagyományos tanitásrendszertől való idegenkedésében túlzásokra ragadtatta magát: a jezsuita rendszert nem csak az életből, hanem a történelmi köztudatból is számkiüzte. Iskolaügyünk fejlődésében ennek folytán beállt az a jelenség, hogy nemcsak az intézményekben, hanem a történelmi köztudatban is hiányzik a continuitás a régi állapotok és a jelen viszonyok között s iskolarendszerünknek mai hibái jó részben ennek tulajdonítandók. Mindig igaz marad ugyanis, hogy életrevaló intézményeket csak a mult hagyományok hasznavehető elemeinek fentartásával és tovafejlesztésével lehet létesíteni; a historiai alapról teljesen letérni nemcsak politikai, hanem culturális tekintetben is mindig nagy hiba.

Minthogy tehát a jezsuiták iskoláinak tanulmányi és fegyelmi rendje, tanitási, nevelési és fegyelmezési eszközeik nemcsak a laicus közönség, hanem a mai tanári nemzedék előtt is meglehetősen ismeretlenek: tanulságos és hasznos dolog is volna e tanitásrendszernek alapos ismertetése, — és még sem bocsátkozunk bele az ismertetésbe. Nemcsak az tart vissza ettől, hogy e munka terjedelmét ez a körülmény túlságosan megnagyítaná, hanem felment e kötelességtől az a körülmény, hogy a mostanában megjelent iskolai monographiák között van több, a mely a jezsuiták tanitásrendszerével kimeritőbben fog-

lalkozik. Részletesebb ismertetés helyett tehát itt csak azon forrásmunkákra utalunk, a melyekből e rendszer a legapróbb vonásokig megismerhető.

E munkák között első helyen említendő a rendszer alapját képező nagyszabásu mű, a mely az iskolaügyi alkotások között mindenkorra megmarad a legtekintélyesebbek egyikének: „*Ratio atque Institutio Studiorum Soc. Jes.*“, a mely 1591-ben jelent meg, s a jezsuiták iskoláiban ma is érvényes tanulmányi és fegyelmi szabályzatként szerepel. A legnagyobb részletességgel és határozottsággal szabja meg e mű az iskolák vezetőinek, tanárainak, tanulóinak, valamint a szülőknek teendőit és kötelességeit; meghatározza a tanítás czélját általában és részleteiben; megszabja az elvégzendő tananyagot, a módszeres kezelés elveit és kiviteli módozatait: a tanulás, kikérdezés, felelés, ismétlés stb. miként jét; a fegyelmező és nevelő eljárás módját; a jutalmazást, büntetést, segélyzést stb. stb. A mű czimeinek egyszerű felsorolása is eléggé megvilágosítja tartalmát és értékét. E czímek: I. Regulae scholasticorum nostrae societatis. II. Reg. adjutoris magistri, sive bidelli. III. Reg. praefecti studiorum inferiorum. (50. §§.) IV. Scribendi ad examen leges. V. Leges praemiorum. VI. Reg. communes professoribus classium inferiorum. (50. §§.) VII. Reg. prof. rhetoricae. VIII. Reg. prof. humanitatis. IX. Reg. prof. supremae classis grammaticae. X. Reg. prof. med. cl. gram. XI. Reg. prof. inf. cl. gram. XII. Reg. externorum auditorum societatis. XIII. Reg. academiae. XIV. Reg. praef. acad. XV. Reg. acad. philos. et theologorum. XVI. Reg. acad. rhet. et humanistarum. XVII. Reg. acad. grammaticorum.

Már e munka maga valóságos *canon*-ja és biztos vezérfonala lehetett a jezsuita tanárnak; de a rend még más segédeszközökkel is ellátta tanárait, olyanokkal, hogy nincs a tanitó eljárásnak az a legaprólékosabb kérdése, a melyre a tanár útbaigazitást nem talált volna, úgyhogy, ha máskép nem akarta, akár egész gépiesen is eltanithatott s eredményt mind a mellett mutathatott fel. E segédeszközök között a legnevezetesebb a következő munka: „Instructio privata, seu Typus cursus annui pro sex humanioribus classibus in usum magistrorum S. J. editus“. Ez a módszertani mű először álta-

lában beszél az emlékezet gyakorlásáról, vagyis a leczkék betanulásáról, a gyakorlatjavitásról, az olvasmányok és a szabályok magyarázatáról, az irásbeliek tételeiről, a vitatkozásokról és ismétlésekről, a görög olvasmányokról, a történelemről, az akadémiákról (önképzőkör-félék), a szavalati előadásokról és iskolai drámákról és az iskolai munkálatok beosztásáról; azután pedig minden egyes osztálynál újra meghatározza a felvétel feltételeit, a tanitás czélját, a tananyag mértékét, annak órák szerinti felosztását, kezelés módját, s mindenre mintákat állit és példákat nyujt. E két munkát szem előtt tartva valóban elmondhatjuk, hogy az a körülmény, hogy a jezsuiták iskoláikban tanárokul kezdő embereket alkalmaztak s úgyszólván évenkint változtatták a tanárokat, a tanárok változásából eredő bajt a legkisebb fokra szállította le, mert az egyes osztályok nem a tanár egyéniségéhez, hanem a rendszer változatlan formáihoz voltak szoktatva. Tankönyveik is másfél századnál tovább tartó itteni szereplésük alatt úgyszólván a merev állandóságot tüntetik fel; Alvarus Emanuel latin grammaticája olyan a gymnasium megnyitásának, mint a rend eltörlésének évében.

A jezsuiták tanitásrendszerére vonatkozó munkák közül felemlitjük még azokat a munkákat, a melyek általában magára a rendre vonatkoznak, mert náluk minden intézkedés a rend érdekeinek és czéljainak egységes felfogásából indult ki. Ilyen munkák: „Regulae Soc. Jesu"; „Ordinationes Praepositorum Generalium"; „Canones Congregationum Gen."; „Formulae Congr. Gen."; „Decreta Congr. Gen."; „Compendium privilegiorum S. J." stb. stb.; a melyekhez még a jezsuitákat illető pápai bullák, a generálisok levelei stb. stb. járulnak.

A jezsuiták tanitásrendszerének ismertetése helyett immár a pozsonyi gymnasium belső életét és sajátos képét szeretnők feltüntetni az általános norma keretében. Csakhogy ebben a tekintetben nagy nehézséggel állunk szemben. A mennyire ugyanis bővelkedünk collegiumunk egyéb viszonyaira vonatkozó adatokkal, épp oly meglepő az iskolára vonatkozó irásoknak nagy hiánya. Mellékesen érintett körülmények, a jogi érdekű iratokban elszórt megjegyzések, a collegium évkönyvei-

nek morzsányi feljegyzései kínálkoznak egyedül e szempontból feldolgozásra.[1]

Ezeknek alapján következő képet nyerünk a jezsuita-gymnasium sajátos életéről:

A jezsuiták pozsonyi gymnasiuma az *alsó tanulmányi szakok (studia inferiora)* körére terjeszkedett és öt osztályból állott. A legfelső osztályt a *rhetoricai* képezte, alatta pedig a poetica állott, és együttvéve a *humaniorák* két osztályát alkották (II-a et I-a classis humaniorum). Ezek alá a három *grammaticai* osztály sorakozott: a felső (suprema), máskép a *syntaxis* osztálya, ezután a középső (media) a *principisták* (a tulajdonképpeni *(grammatisták)* az alsó (infima) a parvisták osztálya.

Az osztályok azonban nem jelentették sem a tanfolyam idejének, sem a tanulóknak szakaszokra osztását, hanem csak az oktatás fokozatait, a tananyagnak bizonyos kisebb egészek szerint való csoportositását (gradus). Megtörtént, hogy a tanulók nagy száma miatt párhuzamos osztályokat kellett nyitni, ilyenkor a gradusoknak nevei ezek: *rhetores, poetae, syntaxistae, grammatistae, principistae* és *parvistae* (v. *majores* parvistae). 1680 óta már rendszerint e hat osztálylyal találkozunk gymnasiumunknál, a mint ez a tanárok névsorából látható. Az osztályok számának megnagyobbodásához képest alkalmazkodott a tananyagnak beosztása is.

A *tanulók felvétele* a tanulmányi felügyelő *(praefectus scholae)* kötelessége volt. Minthogy az iskolaév november elején nyilt meg, a tanulmányi felügyelő már október 30-dikán kifüggesztette a következő iskolaévre vonatkozó tudnivalókat s november első napjaiban vette fel a tanulókat. Csak a szülője, vagy gondviselője kiséretében megjelent tanulót volt szabad felvenni. Szegénysége vagy származása miatt senkit sem volt szabad visszautasítani. Az ujonnan jelentkezők *felvételi vizsgálatot* tettek és ismereteikhez képest osztattak be a nekik megfelelő osztályba.

---

[1] Hová lettek az iskolára vonatkozó iratok: anyakönyvek, naplók, tanácskozásokról szóló jegyzőkönyvek? — azt nem tudtuk kideriteni. Valószinü, hogy a rend felosztása alkalmával mint olyanok, a melyek anyagi jogokat nem érintenek és csak történeti érdekkel bírtak, kótya-vetyére kerültek és elkallódtak. Iskolaügyi traditióink szempontjából hiányukat nagy vesztességnek tartjuk.

A felvételről a tanulmányi felügyelő anyakönyvet vezetett, a melybe a tanuló nevét, hazáját, korát, szülőit vagy gondviselőjét, lakóhelyét és a felvétel idejét jegyezte be. A legalsó osztályba nagyon koros, vagy túlságosan fiatal növendékek nem vétettek fel.

A felsőbb osztályokba való előléptetés (promotio) minden évben egyszer történt; de a kik nagyon szorgalmasak voltak és jelét adták, hogy a felsőbb fokon is haladni fognak, a félévi vizsgálatok után is magasabb osztályba léphettek. A felső gramm. és poet. osztályból azonban, minthogy ezekben a 2-ik félévben uj tárgyak is előfordultak, alig volt lehetséges évközben a magasabb fokra való előléptetés. Minthogy a jezsuitarend általában november 1-jét tekintette az új rendi év kezdetének, ennélfogva az évet kezdő „*Vine Sancte!*“ rendszerint november 3-dikán tartatott meg és e napon nyilt meg tényleg az új iskolaév. (A kifejlődött gyakorlat azonban azt mutatja, hogy az év kezdete nem volt egy bizonyos naphoz kötve.) Azomban az iskolaévnek néhány nappal később való megkezdése nagyon gyakran ismétlődő jelenség s a néhány napi késedelmet nem tartották elődeink nagy bajnak. A rendelkezésünkre álló adatok szerint kezdődött az iskolaév 1627-ben nov. 5-dikén; 1682, nov. *3.*; 1690, nov. *3.*; 1704, nov. *6.*; 1705, nov. *9.*; 1706, nov. *4.*; 1707, nov. *7.*; 1711, nov. *8.*; 1712, nov. *7.*; az 1713/14. isk.-év a dühöngő pestis miatt nov. elején csak a helybeli tanulókra nézve nyilt meg; az idegen tanulók a második félévben: 1714. *februárius 22*-dikén kezdik meg a tanulást; 1714, nov. *20.*; 1715, nov. *7.*; 1716, nov. *3.*; 1717, nov. *3.*; 1718, nov. *3.*; 1719, nov. *6.*; 1720, nov. 6-dikán. Az iskolaév a megnyitástól kezdve körülbelül szeptember közepéig tartott. Az előadások szept. 6—7-dike táján végett értek s az egyes osztályok tanárai e napok egyikén vagy másikán elbúcsúznak osztályaiktól. Az iskolaévnek hátra levő napjain a tanulók a vizsgálatokra készültek. Szeptember közepén túl a tanulók csak az esetleg az év végén rendezett iskolai színielőadások miatt maradtak még itten, mint az pl. 1690. szeptember havában történik, a mikor a poéták szept. 19-dikén a praemiális színielőadásban vesznek részt.

A szóbeli vizsgálatot szigorúan ellenőrizett *írásbeli* vizsgálat előzte meg. E vizsgálaton maga a prefectus vagy megbizottja volt jelen. A dolgozatnak rövid terjedelműnek kellett lennie. A szóbeli vizsgálaton három vizsgáló (examinator) kérdezte a tanulókat; ők nézték át az irásbelieket is. Ha csak lehetséges volt, a rector és a praefectus nem a tanárok közül állították össze a vizsgáló bizottságot. Az eredmény felett a vizsgálók szavazattöbbséggel döntöttek. A vizsgálat módját és rendjét a szabályzat szigorúan előírja. Hármasával kerültek a tanulók a bizottság elé s a kérdéseket, a vizsgálók meghozott itéletét, nem különben a tanár osztályzatát jegyzőkönyvbe iktatták. A kéteseket szabad volt ismételt vizsgálatnak alávetni. A vizsgálat eredménye a nyilvános kihirdetésig titokban maradt. A teljesen alkalmatlanokkal szemben semmiféle könyörgés nem használt; de ha a gyönge eredménynek meg voltak elfogadható okai, s a tovább haladás lehetségesnek látszott, a tanulót magasabb osztályba bocsátották. A kik pedig sem a tovább haladás iránt nem biztattak reménynyel, de még az osztályismétlés is hiába valónak mutatkozott, azok szüleinek a rector kiméletesen tudtára adta, hogy gyermekeiket ne hozzák többé vissza.

Az előléptetetteknek névsorát és osztályzatuk sorrendjét a Rat. Stud. szerint vagy az egyes osztályokban, vagy az intézet disztermében együttesen kellett kihirdetni.[1] A kitünőket első helyen emlitették, a többieket betűrendben.

Minden iskolai év elején a tanulmányi felügyelő jelentést tett azon tankönyvekről, a melyeket a következő évben a tanulók használni fognak. A rector ezeket aztán a *tanulmányi főfelügyelővel* és a tanárokkal közölte. Ez történt, ha évközben is váltóztak a tankönyvek vagy irók. A t. felügyelő intézkedett arról is, hogy a könyvkereskedők az év kezdetén a könyveknek kellő számú példányaival rendelkezzenek.

Az iskolaév elején a tanuló vagy maga szemelte ki ülőhelyét és szomszédjait (consessores), vagy a tanár jelölte ki

[1] Ez utóbbi eset gymnasiumunknál alig volt lehetséges, mert gymnasiumunknak több rendbeli otthonát szemügyre véve, nem képzelhetünk olyan tágas helyiséget, a hol ez megtörténhetett volna. Még ma is sajnosan nélkülözzük egy intézeti diszteremnek a hiányát; sőt jobban érezzük, mint valaha.

ezeket neki. A nemesek gyermekei kényelmesebb helyeket kaptak; az egyházi rendhez tartozó növendékek számára külön hely volt fentartva.

A praefectusnak kellett gondoskodnia, hogy a tanárok úgy oszszák be a tanulók szorgalmi idejét, hogy a magántanulásra is jusson elegendő idő. Versek tanulásától (még a görögöktől sem) senkit sem volt szabad felmenteni.

Az ifjuságnak a tanulmányokban való vetélkedését apróbb jutalmakkal, vagy jelvények osztogatásával is kellett a tanároknak felébreszteniök. Erre szolgáltak a tanulók részéről egymásnak felvetett fogas kérdések, az egymást czáfolások, az egész tankönyv ismétlése és felmondása s más ehhez hasonlók.

Emelték a tanuló ifjúság szorgalmi vetélkedését az egyes osztályokban elérhető tiszteletbeli állások; ilyen volt a *censor*, vagy a *decurio*, illletőleg *praetor (kikérdező)* tisztsége, a mely tisztség bizonyos kiváltságok élvezetével járt. Igy a decurio osztálytársainak kisebb hibáiért az osztály tanáránál elnézésért folyamodhatott, ő volt az osztály fölvigyázója, s a praefectusnak jelentést tett az osztályban előforduló minden mozanatról.

A fegyelmezésre nézve a jezsuiták a szelid atyai bánásmódot tartották növendékeikkel szemben főelvül; a megrögzöttekre és teljesen rossz hajlamuakra azonban szigorú büntetések is vártak. A kiknek tanulása és erkölcsi magatartása súlyosabb kifogás alá esett, és a kiknél a jó szó és az ismételt intések nem használtak, azt a gymnasium „*corrector*"-a vette elbánása alá, a ki azomban nem tartozott a rendhez. De még az ilyen is először az iskolai és házi dorgálások és szóbeli fenyitések mindenféle fokán ment keresztül és csak nagyon súlyos és ritka esetben érte az iskolában a botbüntetés. Az ellenszegülőt, ha volt rá mód, lefogták és úgy verték meg, vagy pedig egy időre eltiltották az intézetből. Eltiltás büntetése érte azt is, a ki ok nélkül gyakran elmaradt az iskolából, de ezt a büntetésnemet a rector tudtával lehetett csak alkalmazni. Ha sem verés, sem a „corrector"-nak beavatkozása nem használt a tanulón, akkor a legnagyobb fokú büntetést: a kizárást alkalmazták; de ezt az itéletet csak a rector mondhatta ki a javíthatatlanúl rossz tanulóra. Megtörtént azonban, hogy a kizárás még nem

volt megfelelő büntetés, és a polit. hatóság beavatkozását kellett igénybe venni. Ilyenkor a rectornak kellett gondoskodnia az elégtételnek kellő megszerzéséről; azonban ügyelnie kellett, hogy ezáltal a jó viszonyt senkivel szemben se rontsa meg.[1]

A kizárt, vagy az intézetből fegyelmi okokból már egyszer megvált tanulót többé nem volt szabad felvenni.

Az iskola udvarán nemkülömben a tantermekben tilos volt fegyverek viselése, ácsorgás, futkározás, lárma; tilos volt az esküdözés, káromkodás, mások bántalmazása, illetlen és szemérmetlen viselkedés. Ha ilyes valami előfordult, a praefectusnak azonnal kellett a baj orvoslásáról gondoskodnia.

A praefectusnak kellett őrködnie, hogy az előadások ideje alatt a folyosókon, udvaron csend és nyugalom uralkodjék, s ügyelnie, hogy az előadások kezdetével az adott jelre (csengetyű szóra) mindenki az őt megillető terembe menjen, s az előadások után onnan rendben távozzék.

Az iskolába, templomba való be- valamint kimenetelnek zaj nélkül kellett történnie s a naponkinti miséken a tanulók csak tanáraik felügyelete alatt jelenhettek meg.

A praefectus őrködött azon is, hogy a tanulók gyónása alkalmával kellő számú gyóntatók jelen legyenek; a templom nyitva álljon, és hogy rend uralkodjék. A tanulók havonkint egyszer gyóntak.

Tanulót az előadások tartama alatt a tanteremből kiszólítani még a praefectusnak is csak kivételesen volt szabad; a ki ez ellen vétett, azt a rectornak kellett feljelenteni.

Tanulókat magán munkálatok teljesitésére, irásra és más effélékre felhasználni szintén meg volt tiltva; ez azonban nem akadályozta azt, hogy pl. 1690. juliusában köpcsényi és pozsonyi rétükön tanulókkal gyüjtessék össze a szénát petrenczékbe.

A bejáró tanulókra vonatkozó fegyelmi szabályok a tanév elején és ezentúl minden hónapban az összes tanuló ifjúság előtt felolvastattak, és minden osztályban kifüggesztettek.

[1] A hozzáférhető adatokban e korból csak következő két fegyelmi esetre bukkantunk. 1690. februárius 22-dikén a templomi sekrestyés fia gyakori éjjeli kimaradások miatt és „propter *lurcationes* in civitate," megvesszőztetés után az iskolából kizáratott. 1718. augusztus 12-dikén több tanulót a csőszök szőllőlopáson értek; a rector intézkedéséből ezek is nyilvános megvesszőztetéssel lakoltak vétkükért.

A vallás-erkölcsi nevelésre az évet és a tanitást kezdő imádságokon és naponkinti misehallgatáson kivül a vallástanitás, az exhortatiók és sz. irásmagyarázat szolgáltak. A vallástani órákat rendszerint szombaton tartották; ugyanazon a napon félórai tartammal voltak az exhortatiók és sz. irásmagyarázatok is. A vallás-erkölcsi nevelés eszközéül a jezsuiták nem annyira az elméleti tanitást tekintették főfontosságunak, mint inkább az egyházi ténykedésben való gyakorlati részvételt. Innét van, hogy mindjárt a megalakulás első éveiben, de később is, a tanulóknak nagy szerep jut az istentiszteletnél, körmeneteknél, búcsújárásoknál stb.; mert ezzel akarták az atyák demonstrálni az akkoriban túlnyomóan protestáns városi polgárságnak a katholicismus ügyének évről évre való nagyobb fellendülését. Igy már 1628-ban, az iskola megnyitásának második évében a Sz. Márk napi körmenet alkalmával büszkén mutattak növendékeik nagy számára. Az ez évi feljegyzések szerint öreg emberek sem emlékeztek, hogy valaha annyi ember vett volna részt e körmenetben, mint a mennyi volt ez alkalommal az ifjúság. Az ez évi *úrnapi* körmenet még fényesebb volt. Az utczákon felállított oltárok előtt a tanulók mondották a *salutatiókat*, s a Ferencz-rendiek kolostora előtt a nyilt utczán bibliai jelmezekben az *Úr vacsoráját* ábrázoló jelenetet adtak elő. A tanulóknak ez *első drámai előadása* a városban általános feltünést keltett s még a protestánsok is megcsodálták, hogy ily rövid idő alatt az egészen kis gyermekek ily nagy haladást tettek.

Már intézetünk első éveiben, (pl. 1631-ben), de később is megülik a jezsuita-tanárok és a tanulók Sz. István királynak (aug. 20.) és Sz. Imre herczegnek (nov. 5.), Magyarország védőszentjeinek és Sz. Erzsébetnek emléknapjait, úgy szintén megünneplik a rend alapitóinak Sz. Ignácz (jul. 31.), Pázmány Péter (jun. 29.) és Kollonich Lipót (nov. 15.) emléknapját. Szerfelett fényes volt 1632-ben az Alamizsnás Sz. János átszállításának ünnepsége, a melyen maga Pázmány Péter érsek pontificált s a melyen az érsek kérelmére a jezsuita-atyák a Dóm-templomot pompás képekkel és jelvényekkel, latin, görög és héber nyelven szerkesztett emlékversekkel feldiszitették, magyar és német szent beszédet mondtak s mindent elkövettek,

hogy az ünnepséget a közönség szemében maradandó emlékűvé tegyék.

Szorosan vett iskolai ünnepeknek kell tekintenünk az egyes osztályok védő szentjeinek (patronusainak) emléknapjait. A jezsuita-iskolák minden egyes osztályának meg volt a maga védő szentje; igy a *rhetorické* Sz. Ignácz, a *poetáké* Xaveri Sz. Ferencz (decz. 3.), a *syntaxistáké* Sz. Alajos (junius 21.), a *grammatistáké* Kosztka Szaniszló (nov. 13.) a *principistáké* az őrző angyalok ünnepe (aug. 21.) és a *parvistáké* Keresztelő sz. János (junius 24.). Ez ünnepeket az egyes osztályok akként ülték meg, hogy az ünnep előtti napon litániát vagy vesperát énekeltek, az ünnep napján pedig misét és sz. beszédet hallgattak. Az egyházi szertartást ilyenkor vagy a rector, vagy a tanulm. felügyelő végezte, vagy — kiváló alkalmakkor és mindenkor az ünneplő osztály felkérésére — valamelyik egyháznagy, sőt maga az esztergomi érsek is akárhányszor. A mise alatt az ének- és zenekar játszott, és olykor, különösen Sz. Ignácz napján, a délutáni színielőadás fejezte be az ünnepséget.

Érdekesek lehettek a principisták és parvisták: a gymnasium legkisebb népeinek ünnepélyei. 1706-ban junius 23-dikán, a parvisták védőszentjének vigiliáján tartott litánia alkalmával Ker. Sz. Jánosnak díszesen felöltöztetett szobra volt a templomban felállítva. A szobor egyik kezében keresztet tartott ezen felirattal: „*Ecce Agnus Dei*“ — a másik kezével pedig arany fonálon finom szőrű báránykát vezetett. Mögötte a parvista-tanulók közül négy formásan felöltöztetett pásztor és 6 fáklyavivő foglalt helyet. A másnapi tulajdonképpeni ünnepen a kis diákok kérésére gróf Lippay, ujhelyi prépost tartotta a misét és a kicsinyek a tegnapihoz hasonló módon tisztelték meg védőszentjüket.

Ugyanezen évben aug. 29-dikén az őrző angyalok napján a principisták védőszentjeinek ünnepén a főtemplomból a gyermeksereg körmenetben megy a Salvator-templomba. A menet élén ünnepi ruhába öltöztetett tanulók egy kis koporsót vittek, a melyben Krisztus keresztjének egy darabja volt helyezve.

Bucsujáró menetekben is részt vettek a jezsuita-gymnasium tanulói, igy pl. 1681-ben május 3-dikán *Kaltbrunnba* mentek a körmenettel.

c) Versenyzések és Akadémiák.

A jezsuita-iskoláknak félreismerhetetlen czélja az volt, hogy a vallás-erkölcsi nevelés mellett a tanulók a latin nyelvet szóban és irásban minél tökéletesebben elsajátítsák. Erre irányult tanulmányi rendjüknek már az a parancsa is, hogy a tanulók minden körülmények között latinul beszéljenek. Ettől a szigoru meghagyástól csak azon osztályokban tekintettek el, a melyekben a tanulók még semmit sem tudtak latinul. Ehhez a törekvéshez képest mindent, a mi a latin nyelv elsajátitásának czélját elősegitette, szorgosan felhasználtak s erre a vitatkozásokon, recitálásokon kivül, a jutalmakkal egybekötött irásbeli versenyek, mondhatnók: pályamunkák mutatkoztak első sorban a legalkalmasabbaknak. Annyira fontosaknak tartották ezeket, hogy megtartásukról és lefolyásuk módjáról külön regulák intézkedtek. E regulák első sorban a jutalmak számát állapítják meg; a rhet. oszt. számára *nyolczat*, a poet. és a felső gram. oszt. számára *hatot;* a többiekre pedig *négyet*. A jutalmak közül a rhet. osztályban kettő latin beszédre, kettő latin költeményre, kettő-kettő pedig görög szónoklatra, illetőleg költeményre jutott. A poet. és a felső gram. osztályban a versenytételek ugyanazok voltak, kivéve, hogy a görög költemény elmaradt; a többi osztályokban pedig elesett a latin költemény. Mindegyik osztályban azon felül jutalmat nyert az, a ki a legjobban tudta könyv nélkül felmondani a hittant.

A versenyt meghatározott napokon szigoru felügyelet és a titkos pályázat kellékeinek megtartásával tartották meg, a mennyiben a versenyzők név nélkül, jellel vagy jeligével és nevüket rejtő boritékkal ellátva adták be munkálatukat s birálóik, a kik gyakran a collegiumon kivül álló egyéniségek voltak, *szótöbbséggel* döntöttek az eredmény felett.

Az eredmény kihirdetése valóságos ünnepség számba ment. A collegium tagjai az idegen előkelők nagy számának jelenlétében egyenként ünnepiesen szólitották elő a győzteseket, a kiknek a collegium hirdetője (praeco), szokásos beszéd kiséretében adta át a jutalmat.

Szintoly fontosak, vagy még nagyobb jelentőségüek a

vetélkedés kedvének és a magán szorgalom sarkalásának, nemkülömben a tanulók szabadabb és önállóbb gondolkodásának szempontjából az *akadémiák*: a tanulóknak a mai önképzőkörökhez hasonló iskolai egyesületei. Ezek — legalább a pozsonyiból azt kell következtetnünk — eredetileg a tanulók Mária-egyesületéből keletkeztek, s eleinte csak a Mária-egyesület tagjai lehettek egyúttal az akadémiának tagjai, utóbb azonban a rector engedélyével másokat is felvettek.

Már maga a Rat. Stud. is nagy fontosságot tulajdonít ez akadémiáknak tanulmányi és nevelési szempontból, de különösen három okból tartották a jezsuiták szervezésüket nagyon kivánatosnak: 1. mert nyilvános ünnepélyeik rendszerint az év vége felé tartatván meg, a tanulóknak a serény tevékenységre és szorgalmuk kifejtésére leghathatósabb ösztönzésül szolgáltak; 2. mert a tanulók e nembeli előadásai a tanároknak is dicséretére váltak; s 3. mert nyilvános előadások lévén, az azokon megjelenő, rendszerint fényes közönség előtt czáfolhatták meg az iskoláik ellen felhangzó panaszokat és vádakat. Innen van, hogy nemcsak szivesen istápolták tanulóiknak akadémiák rendezésére irányuló törekvéseit, hanem gondoskodtak, hogy azok állandókká váljanak.

Minden osztálynak külön meg volt a maga akadémiája. Tagjai rendszerint csak a kiváló jó tanulók lehettek; de a közepeseket is befogadták, nemeseket és nem-nemeseket egyaránt. A nemes tanulóknak volt mégis némi kiváltságuk, mivel számukra voltak fentartva a tisztségek. A tagok száma osztályonkint 25-nél nagyobb csak ritkán volt, hogy az intézmény közönségessé ne váljék és az akadémia előkelő jellege csorbát ne szenvedjen. A tagokat mindjárt az év elején jelölte ki az osztály tanára; de ha valaki évközben tanulmányaival és szorgalmával kivált, az elnök és a többi tagok utólag is felvehették.

Az akadémia élén az *elnök (princeps,* a Rat. Stud. szerint *rector)* állott; volt továbbá *titkára,* két tanácsosa (consiliarii) vagy ülnöke (assessores). Az elnököt és a titkárt az akadémikusok titkos szavazással választották. Tisztségüket csak három hónapon át viselték, hogy a kitüntetés másokat is érhessen, és a tagokban a nemes vetélkedést ébren tartsa. Az elnök javította a

hibás feleleteket és azokat, a kik előadásuk közben megakadtak. Kiváltsága, a római néptribunokéhoz hasonlóan az volt, hogy nem volt szabad őt testi fenyitékkel illetni, és hogy mások testi büntetése esetében, miként a tribun, *közbe léphetett* (ius intercedendi). A titkár könyvet vezetett, a melyben nyilvántartotta az akadémia tisztviselőit és tagjait; jegyzőkönyvet vett fel az akadémiák lefolyásáról; feljegyezte a megjelent előkelők neveit; és beszámolt a választások eredményéről. A tanácsosoknak mindig ott kellett lenniök az összejöveteleken, mert ők vették fel tulajdonképpen évközben az érdemeseket, valamint ők zárták ki azokat, a kik hanyagságuk, vagy meg nem felelő erkölcseik miatt az akadémiai tagságra méltatlanoknak bizonyultak. Mind a felvételt, mind a kizárást az akadémia nyilvános ünnepélyein kihirdették.

Nyilvános gyüléseiken úgy a tisztviselők, mint a tagok ünnepi ruhában jelentek meg; s az elsők emelvényen foglaltak helyet, a többi tagok diszesebb székeken. Gyüléseikre a tanárokon és a rendhez tartozó atyákon kivül (a kik közül legalább egynek mindig jelen kellett lennie), külső vendégeket is meghívtak, még pedig rendszerint az egyházi és világi hatóságokat, az intézet pártfogóit és másokat, a kik az ügy iránt érdeklődtek; továbbá a többi osztályok tanárait és ezek akadémiájának tisztviselőit.

Nyilvános ünnepélyeiket ünnep- vagy vasárnapokon a litániák vagy vesperák után rendezték; nyári hónapokon pedig olykor a délutáni tanitás, télen pedig csütörtökön délután az utolsó tanitási órában. A gyüléseket vagy az iskolában, vagy leggyakrabban az intézeti színházban tartották, és ezeknek falait ez alkalomra földrajzi abroszokkal és más isk. szerekkel feldiszítették.

Az akadémiákon bemutatott gyakorlatok többfélék voltak; tárgyukat azomban legtöbbször a történelemből vették és különösen a XVIII. század második felében az akadémiák a fogyatékos és hiányos történettanitás dolgán voltak hivatva segíteni. Az volt a főfeladat, hogy a tanuló ne csak a tankönyvet mondja el, hanem az eseményt saját szavaival részletezze. Ez alkalommal a tanulók anyanyelvükön is beszélhettek, mert —

az „Instructio“ szavai szerint — „*res spectetur in historia, non verba*“. Történelmi thémákon kivül szövegmagyarázat és szóelemezés is lehetett az akadémiai gyakorlatok tárgya.

Minthogy már a Rat. Stud. is azt kivánja, hogy az akadémiák meghivott előkelők jelenlétében és nagyobb szabásu ünnepségek kiséretében rendeztessenek, ezért ritkábbak is voltak, de évközben legalább háromnak kellett lennie. Az elsőt rendszerint az első félév végén (julius hóban), az utolsót pedig szeptember elején, hogy a tanulók ezután annál nagyobb buzgósággal készüljenek az irásbeli versenyekre és a vizsgálatra.

Rendeztek még olykor magán (nem nyilvános) akadémiai ünnepélyeket, a tanulmányi főnök, vagy valamely más osztálybeli tanár, vagy pedig valamelyik olyan rendtag jelenlétében, a ki az isk. ügy iránt érdeklődött. Sőt maguk az akadémikusok is rendezhettek ilyent kölcsönös vitára való felhivás esetében; vagy ha a tanulmányi felügyelő vizsgálta őket. Ilyeneket gyakrabban tartott a tanulmányi felügyelő, mert ezeken ellenőrizte tulajdonképpen a tanulóknak havonkinti haladását.

Az akadémiai gyakorlatok befejeztével felolvasták az ügyesebbek és érdemesebbek neveit s ezeket rendszerint vagy a rector, vagy az intézetnek valamelyik bőkezű és jelenlevő barátja jutalmazta meg.

d) Declamatiók és iskolai drámák.

A latin nyelv gyakorlati elsajátitására s a szavaló művészetben való jártasság és otthonosság megszerzésére semmi sem mutatkozott alkalmasabbnak, mint az iskolai időn kívül való szavalati gyakorlatok — *declamatiók* — tartása. Nem pusztán költeményeknek és szónoklati daraboknak egyszerű szavalását kell declamatiókon értenünk, hanem rendszerint párbeszédbe foglalt cselekvényeknek bizonyos drámai jellegű előadását, a melyek egyszerre több tanulót foglalkoztattak és az emlékezet, meg az élőszóbeli előadás gyakorlására nagyon alkalmasaknak mutatkoztak. Eredetileg csak a poeticai és rhetoricai osztályok növendékei tarthattak ilyeneket, mivel legjobban ez osztályok tanitászéljának feleltek meg és voltaképpen csak ez osztályok

tanitásanyagának ismétlő kiegészitéséül tekintettek; utóbb azomban az alsóbb osztályoknak is megengedték a declamáló gyakorlatokat, vagy — jobban mondva — ünnepélyeket. Mert ámbár az „Instructio“ is kivánatosnak tartja, hogy e gyakorlatok egy óránál tovább ne tartsanak, és zene, képes ábrázolás és jelmez nélkül tartassanak s csak a helyes szavalás és a cselekvény érthető visszaadása legyen a főczél: lassankint e szavalatok kivetkőztek eredeti jellegükből, s mindinkább átalakulnak valóságos színielőadásokká.

Hogy a gyakorlatban miként valósították meg a jezsuita tanárok a „Rat. Stud.“ ésaz „Instructio“ rendelkezéseit, azt a rendelkezésre álló adatokból nem lehet tisztán kivenni; mégis úgy látszik, hogy bár szó van némely helyen *heti* szavalatokról, tulajdonképpeni declamatiót a rhet. és poet. osztály havonkint egyet-egyet tartott és ezek közül évenkint egy kettő a körülményekhez képest nagyobb szabásu drámai productióvá szélesedett. Azt is kivehetjük adatainkból, hogy bár — különösen az „Instr.“ — főleg azért nyilatkozik a nagyobb szabásu drámai előadások rendezése ellen, mert a darabok irása és betanulása mind a tanárokat, mind pedig a tanulókat a rendes munkakörből nagyon kizökkenti s a tanulmányokban komoly akadályul jelentkezhetik: mégis azt látjuk, hogy néha, mint pl. 1690-ben, a tanárok és tanulók heteken át bibelődnek az előadásra való előkészületekkel.

A havonkinti declamatiókról rendszerint úgy emlékeznek meg adataink, hogy azokat a poeticai, illetőleg a rhetoricai osztály tanára tartja, s rendszerint ők szerepelnek a declamált darabok szerzőiül. 1690. április 2-dikán a poet. osztály növendékei ezt a tételt fejtegetik a havi declamatio alkalmával: „*Ecce homo! Quisnam sit verus homo?*“ Forrásunk hozzá teszi: „Res bene carmine deducta et valde placuit.“ 1719-ben, Sz. Ignácz napján Hanstadt Lipót tanárnak egy alkalmi költeményét szavalták nagy tetszés között a tanulók. Alább fogjuk látni, hogy e darabokat a tanárok a rendelkezésre álló minták utánzásával szerkesztették és hogy a poet. osztály declamatiójára egy hét mulva a rhet. osztályé következik.

Ezek az előadások azonban, ha a drámai jelleget tőlük

nem is tagadhatjuk meg egészen, mégis csak szavalati productiók voltak; a jezsuiták iskolai drámáinak alapját a declamatiókon kivül más körülményekben is kell keresnünk.

Az *iskolai drámák* voltaképpen az „*exempla trahunt*“ mindenha igaz elvének köszönik eredetüket. A vallás misteriumainak kézzel fogható ábrázolása, az erkölcsi igazságoknak szemünk előtt lefolyó, érdekes, a képzelmet és szívet megkapó cselekvények által való megérzékitése a nevelésnek és tanitásnak kétségkivül a legeredményesebb módjai közé tartozik. Hogyan hagyta volna ki a Rat. Stud. a jezsuita nevelésrendszer eszközei közül a példák által való nevelésnek eme legeredményesebb eszközét?

Természetes, hogy a drámai előadások is első sorban a szorosan vett iskolai érdekek szolgálatában állottak. Maga a Rat. Studiorum a *nagyobb szabásu és az iskolahelyiségen kivül előadandó szavalatok vagy drámai productiók* rendezését meglehetősen megszorította; csak a rhetorok osztályának engedte meg az ilyenek rendezését s havonkint legfeljebb egyet volt szabad rendezni. Idővel azomban minden osztálynak megengedték az ilyeneknek rendezését, de — a mint láttuk — még az „*Instructio*“ is az iskolában tanultaknak ismétlésére akarja ezeket szorítani.

Mindazonáltal gymnasiumunknál elég sűrűn találkozunk a tanulóknak drámai előadásaival. Eleintén itt is, mint másutt, a vallás-erkölcsi szempont a döntő rendezésüknél, a mennyiben egyes egyházi szertartások kiegészitéseül, vagy az egyházi ünnepek jelentőségeinek szemléltetéséül szolgálnak; utóbb azomban, bár vallás-erkölcsi vonatkozásaik mindig megmaradnak, a jellemképzés czéljai is előtérbe nyomulnak, sőt nem egyszer a hazafias érzés ápolására és hasznos szórakozásul is szolgálnak.

A gymnasiumunknál rendezett *első drámai előadásról*: az Úrvacsorának 1628. úrnapján, nyilt téren és ótestamentomi jelmezekben való ábrázolásáról, már fentebb megemlékeztünk. Még ugyanezen évben két izben rendeztek a tanulók drámai előadást; egyet augusztus elején, Pázmány Péter érsek tiszteletére, a melyben jelképiesen a nagy pártfogó iránti hódolatuknak adtak kifejezést, a másodikat pedig az isk. év végén, a mikor *Sz. Katalin* élete került drámai ábrázolásra.

Az 1629. iskolaév végén a *negyven vértanu* legendáját

adták elő a tanulók s ez alkalommal *Dávid Pál*, váczi püspök és pozsonyi prépost jutalmazta meg a kiválóbb szereplőket. 1630-ban az év végén *Sz. Czeczília* élete került színre, Pázmány érsek és fényes közönség jelenlétében, s az év folyamán, Pázmány Péternek biborossá való kinevezését a tanulók szintén drámai előadással ünnepelték meg. 1631-ben „*Jacob supplantans Esau*“ czimmel adtak elő egy darabot, és a sz. Ignácz napján adott nagy lakoma alkalmával a vendégek „*una actiuncula exhilarati sunt*“. 1633-ban ily czimű drámát adtak: „*Tragoedia de justo puerulo Antisiodorensi*“ s a nézők között Pázmány Péter biboros-érseket és Esterházy Miklós nádort idősebbik fiával találjuk. 1634-ben szintén előkelő vendég van jelen az isk. év végén bemutatatt színi előadáson: *Brandenburgi* Katalin, Bethlen Gábor özvegye s kivüle nagy számu katholikus és evangelicus néző közönség. Színre került „*Mauritius imperator*“ czimű dráma,[1] s a szereplőket az özvegy fejedelemnő jutalmazta meg. 1635-ben valamikor télen adták elő a tanulók a következő czimű drámát: „*Constantia filia Constantini Magni.*“ A nézők száma meghaladta a háromezeret. Jelen volt Pázmány biboros érsek-primás, a nádor és számos országnagy. Azon körülményből kifolyólag, hogy a nézők e sokaságát befogadó termet ez időben Pozsonyban elképzelni lehetetlen, továbbá az évkönyv abbeli megjegyzéséből, hogy a nézők a meglehetős hidegben *három órán át* állva, fedetlen fővel szemlélték az előadást: azt kell következtetnünk, hogy e színi előadások valamely nyilt téren mentek végbe. Sőt a dolgot közelebbről vizsgálva arra a következtetésre jutunk, hogy a káptalan-utczai épületben az iskolának nem is volt színpada. Ezt abból következtetjük, hogy az evangelicusok templomának és iskolájának lefoglalása után, 1673. május havában, a templomban eszközölt átalakitások egyik főczélja a *színpad* felállitása volt. és hogy 1673. óta, noha a collegium és az iskola még a

[1] Az előadásról a Hist. Col. Pos.-ben a következőket jegyzi fel: „Sub finem autumnalium feriarum Mauritius Imperator in scenam datus est, magna studiosae juventutis industria, quae pro tam exigua suorum copia, laudes numerosorum actorum tulit, catholicis probantibus actionis promptitudinem, haereticis vero suorum actorum ineptiis solidam nostrorum laudem anteferentibus.“

káptalanutczai épületben vannak egész 1714-ig, mégis a színi előadások a Salvator-templom egy részében berendezett színpadon folynak. Az 1690. évre vonatkozó adatok erről teljesen meggyőznek, valamint az előadások természetére nézve nyujtanak felvilágositást. Igy ez évi január 30-dikán a rhetorok egy kisebb drámával (exhibuerunt actiunculum), ünneplik meg I. József január 26-dikán Bécsben végbe ment megkoronázásának ünnepségét. Febr. 3-dikán a poeták délután 4 órakor adnak elő egy színdarabot Pálffy János és Erdődy Kristóf kam.-elnök jelenlétében. Ez az előadás u. n. farsangi színmű (*actio bachanalistica*) volt. Tárgyáról nincs semmi feljegyzés, csak annyit tudunk róla, hogy a poet. osztály tanára *Lencsonicz* György, volt a szerzője. Ugyancsak ő szerezte azt a drámát is, a melyet ez évben jun. 21-dikén Sz. Alajos napján a grammaticusok adtak elő, még pedig a collegium vendégeinek tiszteletére *ebéd után.*

Ugyanezen év szeptember közepén az őszi szünidő beállta előtt az u. n. *praemialis* színielőadásra készültek a tanulók. A szereplők már hetek óta készültek a darabra, a melynek szerzője Hower Gáspár, a poet. osztály tanára volt s czime ekkép hangzik: „*Princeps Ambidexter, seu Mathias Corvinus, Hungariae Rex, duorum eodem tempore hostium victor, Hussitarum et Turcarum*“. Miután szeptember 13-dikán a vizsgálatokat befejezték, 16-dikán megtartották a fő-próbát. Szeptemb. 18-dikán az előkelő származásu tanulók személyesen meghívták az egyházi és világi főembereket s másnap megtartatott az előadás. A darabban zene és táncz fordult elő, karok szerepeltek s az ifjuság is kitett magáért, de a darab mégis — ma úgy mondanák — megbukott. Roppant sokáig tartott, délután 4 órától esti 7-ig, és mint az e napra vonatkozó adat megjegyzi, „*cum taedio auditorum*“ végződött.

A jezsuita-tanárok nem mulasztották el, hogy az ifjuságnak drámai előadásait a nagyok és előkelők a rend iránti jóindulatának megnyerésére felhasználják. Hogy a nagy alapitó Pázmány Pétert allegoricus drámai alkotásokkal többször megtisztelték, azt már említettük. De más kiválóbb egyéniségeket is kitüntettek ilyen módon. Igy pl. 1714-ben, Sz. Ignácz (jul. 31.) napján a

principista tanulók Pálffy János gróf tiszteletére egy alkalmi darabot adtak, a melynek cselekvénye az ünnepelt életéből volt véve.

De hogy mily szerepük és fontosságuk volt az iskolai drámáknak a jezsuiták gymnasiumaiban, arra nézve az 1729-dik évre vonatkozó adatok világosítanak fel legjobban. Ezek szerint a rhetorok osztálya az iskolában rendezett öt szavalati ünnepélyen kívül két színi-előadást tartott: az egyiket utolsó farsangkor ilyen czimmel: *Moriae valetudinarium a Jove restitutum*"; a másodikat az iskolaév végén nagyobb szabásu ünnepséggel és jutalmazással egybekötve. Ez alkalommal a tanulók Erdődy György grófot, a magyar kamara elnökét nyerték meg maecenásukul. Színre került a következő czimű dráma: „*Hercules Christianus, sive Stephanus Dobo arcis Agriensis praefectus de Achomate Vezirio gloriose triumphans.*" A néző közönség soraiban ott voltak Zinzendorff gróf biboros győri püspök, az esztergomi érsek, Pálffy Miklós nádor, két császári biztos és a magyar fő- és köznemesség igen nagy számban. Hogy ez időben mennyire eltértek már a jezsuita színi előadások eredeti rendeltetésüktől, semmi sem mutatja jobban, mint az a körülmény, hogy a darabban előforduló tánczra egy *Bécsből ide hozatott tánczmester* gyakoroltatta be a tanulókat. Az előadás három órán át tartott, s az évkönyv feljegyzése szerint a darab hazafias tárgya miatt is nagyon tetszett. A szereplők között volt Pálffi Miklós nádornak három fia is, a kik közül a legkisebbik még csak három éves volt ugyan, de kevés mondani valóját kedvesen és hiba nélkül szavalta el. A legnagyobbik fiu a főszerepet adta és játéka mindenkit elragadott s az apa meg a többi előkelő vendégek nem győzték az atyákat nevelési módszerükért dicsérni.

A poeták négy szavalati ünnepélyt rendeztek; drámai előadás helyett pedig ez évben saját költeményeiket szavalták több izben a tanulmányi felügyelő, a tanárok és meghívott vendégek jelenlétében. A felső grammaticai osztály ilyen czimű drámát adott elő: „*Claudius adolescens, Deo auxiliante contra Granhe tyrannum victor, rex Athiopiae denunciatus*". A középső gram. osztály „*Clitus Quilon (?) princeps mira providentia paterno throno restitutus*" czimű, az alsó gram. osztály pedig „*Haldanus,*

Prothonis secundi, Daniae regis filius“ című drámát adta elő ez évben. Még a parvisták is megpróbálkoztak a színi előadással. Egy drámát adtak elő, a mely tárgyát a vértanuk történetéből vette.

Kétségtelen, hogy *Faludynak, Constantinus Porphyrogenitus*-át szintén előadták a tanulók.

A fentebb elsorolt néhány drámáról a czímeken kivül egyebet nem tudunk. Az előadott drámák legnagyobb részének maguk a tanárok voltak a szerzői, nyomtatásban a fentebb elsoroltak közül tudtunkkal egy sem jelent meg, és kéziratban sem maradt reánk. Vannak azomban „régi“ könyvtárunkban gyüjteményes munkák, a melyek a jezsuiták iskoláiban előadott drámákat tartalmaznak. Ezeket, mint mintaszerűeket azért adták ki, hogy másutt is előadassanak. Az a körülmény, hogy könyvtárunk a gyüjteményes munkáknak több példányával rendelkezik, többjükben széljegyzetekkel találkozunk, arra mutat, hogy gymnasiumunkban elő is adták a bennök levő drámákat. Az egyik ilyen gyüjteményes munkának czime: „*Selectae P. P. Soc. Jesu Tragoediae. Antverpiae 1634.*“ A benne levő drámák czimei a következők: „Alex. Donati e S. J. *Svevia*“ (Rómában ötször adták elő); „Bernardini Stephanii Sabini e S. J. *Crispus*“; „Bern. Steph. Sab. e S. J. *Flavia*“; Caroli Malapertii e S. J. *Sedecias*“; „Dionisii Petavii e S. J. *Sisaras.*“ A másik tragoedia-gyüjtemény czime ez: „*Josephi Simonis Angli e S. J. Tragoediae quinque. Leodii 1657.*“ A czimlapra reá van irva: „Coll. Pos. Soc. Jes. *Pro magistro Poeseos*“; s ez nyilván mutatja, hogy a benne levő tragoediákat a poet. osztály tanulói elő is adták. A gyüjteményben ilyen czimű drámák vannak: 1. „*Zeno*, sive ambitio infelix. Tragoedia Romae, Neapoli, Bononiae, Parmae, Hispali, Audomari, et alibi saepius cum plausu exhibita“. — 2. „*Mercia* seu pietas coronata. Trag. acta teriis Bacchanalibus, anno 1648 in Collegio Anglorum de Urbe *sexies* data semper placuit.“ — 3. „*Theocristus,* sive constans in aula virtus“. 1664-ben Rómában a farsangi szünidőben többször előadták. — 4. „*Vitus*, sive Christiana fortitudo“. — 5. „*Leo Armenus,* seu impietas punita“. 1645-ben Rómában többször előadták. — Egy 1669-ben megjelent gyüjteményes munka, a melynek czimlapja hiányzik, *Avancinus* Miklós jezs. atyának

tragoediáit tartalmazza: 1. „*Zelus*, sive Franciscus Xaverius, Indiarum Apostolus.“ — 2. „*Pietas Victrix*, sive Flavius Constantinus Magnus, de Maxentio Tyranno Victor“. — 3. „*Fides conjugalis*, sive Ansberta, sui conjugis Bertulfi e dura captivitate liberatrix“. Ezt 1667-ben Bécsben I. Lipótnak s Margit császárnő és királynőnek menyegzője alkalmával adták először. — 4. „*Fiducia in Deum*, sive Bethulia liberata“. — 5. „*Dei bonitas de humana pertinacia victrix*, sive Alphonsus X. Legionis et Castellae rex, pertinaciter blasphemus, clementer a Deo emendatus.“ — 5. „*Connubium meriti et honoris*, sive Evergetes et Endoxa“. — 1699-ben jelent meg ilyen czimű tragoediai gyüjtemény: „*R. P. Nicolai Caussini e S. J. Tragoediae, longe praestantissimae, cum actione oratoria Hermenigildus dicta*“. Ebben ilyen iskolai drámákkal találkozunk: 1. „*Solyma*“; 2. „*Nabuchodonosor*“; 3. „*Felicitas*“; 4. „*Theodoricus*“; 5. „*Hermenigildus*“ (prózában). — Előadták gymnasiumunkban (és 1673-ban nyomtatásban is megjelent) egy „*Cyrus*“ czimű drámát. Ezt első izben a gráczi jezs. egyetem hallgatói adták elő I. Lipót király és Claudia osztrák főherczegnő tiszteletére. — Egy további tragoedia-gyüjtemény a következő czimet viseli: „*Poesis dramatica Nicolai Avancini e S. J.*“ A gyüjtemény az ausztriai rendtartomány jóváhagyásával jelent meg s igy a provincia számára adatott ki. A benne előforduló drámák a következők: 1. „*Tyrannis Idokerdi*, sive privati commodi, seu ut vulgo vocant Interesse“. 2. „*Hermenegildus*“. (Ezt a tárgyat prózában, de drámai alakban, mint fentebb láttuk, Caussinus is feldolgozta; itt versben van előadva.) 3. „*Olaus Magnus*, Norvegiae Rex.“ 4. „*David*, de persecutione Saulis ad regnum evectus.“ 5. „*Sirdach*, *Misach* et *Abdenago*. Megjegyezzük, hogy e gyüjteményben előforduló drámák közül kettő: *Idokerdus* (szerzője Fr. Sbarra), és *Hermenegildus* (sz. Emmanuel Thesaurus) olaszból vannak fordítva. *Olaus Magnus*nak, *David*-nak és Sirdach-nak tárgyát Cottonus Tancred-től vette Avancinus. — Egy czimlap nélküli tragoedia gyüjteményben a következő darabok találhatók: 1. „*Leo Philosophus*“; 2. „*Cafres*“; 3. „*Antigonus*“; 4. „*Ariadna Augusta*“; 5. „Hugonis Grotii Tragoedia *Christus patiens*.“

Már az eddigiekből is kitetszik, hogy a pozsonyi jezsuita-színielőadások nemcsak azon czél szempontjából nevezetesek, a melyet első sorban elérni törekedtek: t. i. a tanulók erkölcsi nevelése és a társadalmi ügyes fellépés és illemtudás szempontjából, hanem fontos csatornákképpen tünnek fel, a melyeken át a külföld irodalmi termékei hozzánk átszivárogtak. Az iskolai drámáknak fontossága közművelődésünk és irodalmunk szempontjából irodalomtörténetünknek még csak ezután megirandó fejezetei közé tartozik; de ha csak a fentebbieket veszszük tekintetbe, úgy az iskolai drámáknak a XVIII. századbeli irodalmi és közművelődési törekvésekben nagyon hathatós szerepet kell tulajdonítanunk. Feljogosít e véleményünk nyilvánitására az a körülmény, hogy az iskolai drámák révén az európai nagy szellemek művei lassan-lassan otthonra tettek szert nálunk is, s a külföldi fejlettebb irodalmi hang és ízlés, a mely az átültetett, vagy mintaképpen utánzott művekben nyilvánult, lehetetlen, hogy nálunk is ne hagyott volna nyomokat. Mit következtessünk pl. abból, hogy *Metastasio*-nak, az ujabb olasz melodráma mesterének műveit a jezsuiták gymnasiumában nemcsak ismerik, hanem elő is adják? „Régi“ könyvtárunk egyik darabja ez iró műveinek 1735-diki kiadásából egy kötetet őriz, a melyben a következő drámák fordulnak elő: „*L'Arsarserse*; *L'Adriano in Siria; Il Demetrio; L'Olimpiade; L'Issipile; L'Ezio; La Didone Abbandonata.*“ Ugyancsak az olasz zene- és színművészet hatását látjuk az iskolai drámákra abból a darabból, a melyet intézetünkben Mária Terézia uralkodásának elején adtak elő, a mely a következő czimet viseli: „*L'Ipermestra*, dramma per musica, da rapresentarsi nel real teatro in occasione delle felicissime nozze della serenissima archiduchessa *Maria Anna* d'Austria, Infanta di Spagna, principessa reale di Ungaria, di Boemia e delle due Sicilie, e di sua altezza serenissima il principe *Carlo Alessandro,* di Lorena e di Bar, etc. percommando della real Maesta *Maria Teresa*, regina d'Ungaria, di Boemia, etc. etc. etc. L'anno 1744.“ A darab szövegét szintén Metastasio Péter irta, a zenét pedig Hasse Adolf János szerzette.

Szóval — áttekintve az iskolai drámáról irottakat — elmondhatjuk, hogy a jezsuiták iskolai drámái is ugyanazon

fejlődésen és átalakuláson mentek keresztül, mint maga a rend, illetőleg collegiumunk. Kezdetben a vallási szertartások kiegészítésére, a hitélet erősbítésére; utóbb paedagogiai célok minél eredményesebb elérésére szolgálnak; legutóbb *elvilágiasodnak*. Zene, táncz, látványosság, érdekes darab lesz kívánatossá: a korszellem utat tör az iskolák drámai productióiba is. Nem vádként mondjuk ezt, hanem hódolatból a történelmi fejlődés nagy hatalma előtt, a mely elől elzárkózni emberi intézménynek lehetetlen.

c) Tantárgyak. Tankönyvek. Tanulmányi idő. Rendes és rendkivüli szünetek.

Minthogy a jezsuiták tantervének részletesebb ismertetésétől elállottunk, a tantárgyak ismertetésénél csak a legáltalánosabb megjegyzésekre szorítkozunk.

A jezsuiták gymnasiumainak, mint ebben az időben minden iskolának a legfőbb czélja a Cicero nyelvén való beszélésnek és irásnak lehető elérése volt; és minden iskolai disciplina — bár általában kevés volt — ennek a czélnak volt alárendelve. A latin grammatica, syntaxis, prosodia, a római költészet és szónoklat termékeinek és szabályainak ismerete s a szabályok ismerete mellett e termékek megközelitő utánzása volt e gymnasiumok tanárainak és tanulóinak legfőbb ambitiója. Szerepel még a tantárgyak között a görög nyelv, meg az „*eruditio*“ egyik eszközeképpen, kivált a XVII. században: a *történelem* is, de oly alárendelt jelentőségben, hogy komoly iskolai tárgynak nem is tekinthető. A XVIII. sz. elején megindult felvilágosodási mozgalom, továbbá a nemzeti nyelv jogainak a holt latin nyelvvel szemben való hangoztatása folytán, *Molindes* osztrák tartományfőnök 1735. okt. 18-dikán „*Instructio* privata seu cursus annui“ cz. módszertani könyvet adott ki, a mely nagyobb tekintettel van a történelemre, és ennek egyik kiegészitő részeül a földrajzi ismereteket tekinti. Igaz, hogy a történelmet és a földrajzi ismeretek megszerzését inkább a tanulók magán szorgalmára és az akadémiákra utalja, de a multhoz képest ez némi haladás. Haladást jelez az „*Instructio*“ kiadása annyiban

is, hogy a III. Károlytól 1735. nov. 26-dikán „Über die Ordnung und Einrichtung der Schulen“ czim alatt kiadott rendelet nyomása alatt a jezsuiták az osztrák tartományokban a német, nálunk pedig az anyanyelvnek érdekeit voltak kénytelenek némiképpen előmozditani. A magyar nyelv dolgán azomban a III. Károly-féle rendelet Pozsonyban nem sokat lenditett, mert a tanulók legnagyobb részének anyanyelve német volt s a magyar nyelv igy is háttérbe szorult.[1] Javulás ebben a tekintetben csak néhány évvel a rend feloszlatása előtt állhatott be, a midőn a pozsonyi gymnasium élén praefectus minőségében *Faludy* Ferencz állott, (1755—1757; 1760—1764; és 1772—3-ig) a ki magyarságát bizonyára ez állásában sem tagadta meg.

A vallástanitás a jezsuiták iskolájában szintén a legszűkebb határok közé volt szoritva; hetenkint egy félórában, rendszerint szombaton délután tanulták és recitálták a katechismust. A vallástanitásnak erkölcs- és jellemképző hatását nem az elméleti fejtegetésektől, hanem a vallásos gyakorlatoktól és a tanulóknak a vall. szertartásokban való részvételétől stb.-től várták. Erről azomban már előbb volt szó.

Tankönyvük a grammaticai osztályoknak tulajdonképpen csak egy volt. *Alvarus* Emmanuel „*De institutione grammatica*“ cz. műve 3 részben; ehhez járult (és rendszerint egybe is kötötték) *Gretser* Jakabnak „*Institutiones linguae graecae*“ cz. munkája; függelékül pedig a könyvhöz volt csatolva *Canisius* Péter „*Catechismus latinus*“-a, — s a tanuló négy esztendőn át egy könyvvel járt az iskolába. Olvasmányokul különböző szerzőktől több rendbeli szemelvényes munkák szolgáltak. Ilyen volt *Alvarusnak* gyüjteménye, továbbá *Pontanus* Jakab „*Progymnasmata latinitatis*“ cz. munkája az alsó és a középső gramm. osztály számára. A poetica alapelveit *Aphtonius Progymnasmata*,

[1] A magyar nyelv művelésére, vagy legalább használatára gymnasiumunkban nagyon sovány adatokat találunk. A névlajstromokban találkozunk ugyan *magyar* exhortatorok nevével, s az évkönyvek 1—2 magyar prédikációról is megemlékeznek; de ezen kívül a magyar nyelvnek szerepe nem jut. Nem lehetetlen azomban, hogy az iskolai drámák egyikét-másikát magyar nyelven adták elő a tanulók, — kivált a hazafias tárgyuakat. Az akadémiák magyar nyelven való történeti tárgyalásairól annak helyén szintén megemlékeztünk.

— és Soarius Cyprian *Rhetoricája* alapján tanitották. A rhet. osztályban pedig *Soarius* Cyprianus Rhetoricája után készült „*Methodus parandae eloquentiae*“ vagy *Lauxmin* Zsigmond „*Praxis oratoria*“ cz. művét használták. A *történelmet*, úgy látszik csak tollbamondás után tanitották s csak a XVIII. század közepe felé jelennek meg tankönyvszerű munkák, de ezek is sokkal terjedelmesebbek, hogysem ezeket használhatták volna vezérfonalul; ilyen pl. *Podlusáni* Zsigmondnak „*De rebus gestis Hungariae regum*“ cz. munkája, a mely két vaskos kötetben tárgyalja hazánk történetét Sz. Istvántól a maga koráig.

A szemléltetést a történelem és a földrajzi ismeretek nyujtásánál az „*Instructio*“ is fontos dolognak tartja, és „régi“ könyvtárunk a jezsuiták idejéből egy történeti és egy földrajzi *atlast* tud felmutatni, a melyek nemcsak terjedelmüknél, hanem carthographiai kivitelüknél fogva is figyelemre méltók.

A tanitás naponkint csak négy óráig tartott; ebből kettő délelőttre, kettő délutánra esett. Az órák és tárgyak beosztása, vagy a mint ma mondanók, az órarend meglehetősen bonyolódott volt; mert más volt oly napokon, a mikor irásbeli dolgozat is volt és más, ha ilyent nem irtak a tanulók; más volt a téli és más a nyári hónapokban; külön órabeosztása volt a pénteki és a szombati, valamint az olyan köznapnak, a midőn csak délután volt tanitás. Minthogy a jezsuita- gymnasiumban tulajdonképpen csak egy tárgyat, a *latin nyelvet* tanitották, a tanitási idő nem egész-, hanem fél-, sőt negyed-órányi kisebb egységekre oszlott, a szerint, hogy a tárgynak mely oldalával foglalkoztak az iskolában.[1] Igy pl. a gramm. osztályokban félóráig tartott a leczkék felmondása, erre dolgozatjavitás következett, ezt szabályok ismétlése, szabályok magyarázata váltotta fel, annyi ideig, a mennyit a tanár mindegyikre szánni jónak látott. Történelmi magyarázatok után rendszerint szavak és frázisok felmondása fejezte be az előadás délelőtti két óráját.

Az ismétlést a jezsuiták a tudás elengedhetetlen feltételéül tekintették, s ezért a Rat. Stud. nemcsak azt hagyja meg, hogy az egész évi tananyagot az első félévben el kell végezni,

[1] L. órarendjüknek táblás kimutatását a Függelékben.

hogy az egész második félév az ismétléseknek jusson; hanem minden nap tartottak ismétléseket, s a szombati nap tulajdonképpen csak az ismétléseknek volt szánva. Az ismétléseknek: a tanultak minél alaposabb elsajátitásának kiegészitései voltak a tanitási órákon és az akadémiákon folytatott *vitakozások (concertatiók)*, vitaversenyek is, a melyek olykor nemcsak egyes tanulók, hanem csoportok között folytak.

A szorgalmi idő nemcsak a naponkinti 4 órái tanitás, hanem egyéb körülményeknél fogva a mainál jóval rövidebb volt. Az „*Instructio*“ valamennyi osztály összes tananyagát összesen 134 iskolanapra osztja be, holott ma az iskolanapok száma (a vasár- és ünnepnapokat, a karácsonyi és husvéti és a szokásos szünidőt s a vizsgálatok idejét leszámitva) legalább 210—220-ra tehető.

Az „Instructio“ azomban valószinüleg a szorgalmi idő minimumát veszi a tananyagnak 134 napra való felosztásánál; de még ha igy van is a dolog, a jezsuita-gymnasiumban legfeljebb 160—170-re lehet tenni a tanitásra eső napok számát. Az 1713/14-diki iskolaévben az ünnepekkel és vasárnapokkal együtt összesen 140 napot számláltunk össze olyant, a melyeken szünet volt; ehhez járul a nagy őszi szünidőre eső 50 nap, ez összesen 190 napot ad; a szorgalmi idő tehát a mai állapothoz képest csakugyan nem mondható soknak.

A gyakori szüneteknek okát részben abban találjuk, hogy a tanulóknak nagyon gyakran kellett részt venniök külömböző egyházi szertartásoknál; másrészről meg abban, hogy a jezsuita tanárok nem voltak nagyon fukarok a szünidő osztogatásában; alkalmi ünnep, névnap, előkelő vendég megjelenése elegendő ok volt a szünidő megadására. Igy pl. 1690-ben január 26-án szünet van I. József római császárra való koronázásának ünnepsége alkalmából. Februárius 14-dikén d. u. nincs előadás Erdődy Kristóf kamara-elnök kérelmére, a ki aznap a collegium vendége volt „et aliqua cum suis curavit.“ Ugyanezen év ápr. 21-dikén a kamarai tisztviselők és egyes pozsonyi nemes emberek a rectornál a házaikra rótt városi adó miatt gyülést tartanak: az iskolák ennélfogva szünetelnek. Május első napjaiban minden évben néhány napi szünet volt azokra való

tekintetből, a kik az u. n. „*májusi kúrát*“ használták. Ezeknek száma 1690-ben 11 volt. Május 29-dikén d. u. a náluk vendégekül levő Erdődy Kristóf kam.-elnök és Ghilányi, Franck János stb. kam.-tanácsosok kérelmére adtak szünetet. A rendes heti szünidő napjai a kedd és csütörtök voltak. Csütörtökön egész nap szünet volt; kedden olykor délelőtt van tanitás. A heti szünet napjaiúl némely években a szerda és a péntek szerepelnek. A karácsonyi szünidő deczember 24-dikén kezdődik; de ezen a napon még exhortatiók vannak; decz. 29-dikén már ismét előadások vannak. Husvétkor 1714-ben csak a nagyhét szerdáján bocsátották haza a tanulókat s az előadások a husvét utáni szerdán vették ismét kezdetöket. Pünkösdkor 4 nap szünet volt: szombattól keddig bezárólag. Gyakran vannak szünetek háborúk idejében, nevezetesebb győzelmek hirére, a mikor az atyák rendszerint „Te Deum“-okat tartanak; igy pl. 1717-ben Belgrád visszafoglalásának hirére augusztus 29-dikén tartanak ilyen „Te Deum“-ot. Október havában a szüret (vindemia) alkalmából is adnak szünetet; de hogy hány napig tartott, nem deríthettük ki.

A városban uralkodó ragadós betegségek is nem egyszer zavarják meg az iskolák rendes menetét s néha hosszabb ideig tartó szüneteket okoznak. 1631-ben a pestis dühöngött Pozsonyban, s az iskolaévet már csak megszakitásokkal lehetett befejezni. A következő évben a pestis miatt már augusztus 10-dikén kellett az iskolákat bezárni s a következő iskolaév csak 1633. január 1-jén nyilt meg. A gymnasium első rectora: Káldy György is áldozata lett ez alkalommal a betegségnek, a mely csak 1635-ben kezdett szünedezni.

Legnagyobb bajt az iskolára és Pozsony városára a Rákóczy-féle mozgalmak idejében kitört pestis hozott. A betegség már teljes erejével dühöngött az ország egyéb részeiben s 1711. junius 18-dikán Győrből az a hír érkezett, hogy ott a pestis miatt az iskolákat be kellett már zárni: Pozsonyban a közegészségi állapot még teljesen kielégitő volt s a szatmári béke megkötésének éve Pozsonyra nézve minden baj nélkül elmult. Szerencsésen és ünnepségektől megszakítva kezdődött az 1712. év is. Április 3-dikán összeült a nevezetes 1712/15-diki

országgyülés; április 15-dikén haza került Bécsből a nemzeti hatalom legnevezetesebb jelvénye: a szent koroña; május 18-dikán vesznek részt először a Karok és Rendek tanácskozásaiban a jezsuitarend képviselői, collegiumunk két tagja: *Werner* és *Madocsányi* atya;[1] 29-dikén megérkezik III. Károly a trónörökös. 22-dikén megy végbe a koronázás fényes ünnepsége, de nő a pestistől való félelem is. Az országgyülést csakhamar elnapolják, az udvari kamara Sz. Györgyre költözködik, s november 19-dikén, nem is egészen két hétre az év megnyitása után, az esztergomi érsek rendeletére az iskolákat bezárják. A veszedelmes betegség mintha meghökkent volna e rendelkezésekre, alább hagy néhány napra dühöngésével s deczember 1-jén az érsek rendeletére újra megnyilnak az iskolák. Tiz napra rá azomban már új rendelet érkezik az érsektől, a melynek értelmében a tömeges istentisztelet, prédikácziók újra betiltatnak, az iskolák bezáratnak. Deczember 12-dike óta szünetelnek aztán az előadások csaknem az egész következő éven át. A pestis naponkint hallatlan módon szedi áldozatait; nem kiméli a józanul élő atyákat sem, a kik elszántan vesznek részt a megbetegültek lelki vigasztalásában és a holtak eltemetésében, A lakosságot valóságos rémület szállja meg. A városi hatóság szigorú intézkedéseket tesz a pestis terjedésének megakadályozására, elzárja a betegekkel telt házakat s ez a körülmény 1713. április 30-dikán, de főleg május elsején valóságos lázadásra vezet. Kétségbeesett asszonyok rontanak neki az elzárt magán- és kórházaknak s különösen a Zuckermantelen, a belvárosban. Védczölöp-úton nagy pusztitásokat vittek véghez. Mindenütt a betegeket akarják kiszabaditani, mert azt hiszik, hogy éppen az óvó intézkedések folytán terjed a ragadós betegség. Hogy mily mértékben szedte e betegség áldozatait, arról megközelitő fogalmat nyujt a következő néhány adat: 1713. augusztus 29-dikén, *egy napon* összesen 42 halottat temettek el Pozsonyban, s az egész augusztus hó folyamán 811, szeptember hóban 832 ember pusztult el a pestis követ-

[1] Ez alkalommal az országos rendek azt a feltételt tüzték a jezs. rend képviselői elé, hogy a képviselők mindig magyar honosak legyenek, és hogy törekedni fognak, hogy az osztrák rendtartománytól különváljanak.

keztében. Október havában azomban hirtelen nagy változás áll be; a napi halálozások száma 7—8 között váltakozik s mindinkább csökken, úgyhogy november 5-dikén az iskolaévet is megnyitották ideiglenesen, mignem az 1714. év elején végleg megszünik a betegség. Az iskolákat februárius 22-dikén újra megnyitják; de azokon is meglátszott a pestis hatása, a mennyiben a rhetoricai és poetikai osztályba mindössze 30, a synt. és gram.-ba 17, a princ. és parv. osztályba 36 tanuló jelentkezett.

f) Felügyelet. Igazgatás. Tanárok és irodalmi működésük. A társadalom és a jezsuita-gymnasium. Tanulók. Segélyezés.

A jezsuita-rend hierarchicus szervezeténél fogva a legfelsőbb fokulag a rend generálisának, és illetőleg a Bécsben székelő tartomány-főnöknek (provinciális) volt a pozsonyi gymnasium alávetve. A Rat. Stud. ugyan említést tesz *tanulmányi főfelügyelőről* (praefectus generalis),[1] de a közel másfélszáz évnyi időből nem akadtunk egyetlen egy adatra sem, a melyből az iskola felügyeletében és kormányzásában való részvételére nézve valamit következtethetnénk. Arról sincs semmi adatunk, hogyan gyakorolta felügyeleti jogát gymnasiumunkban a rend provinciálisa, mert az adatok legfeljebb azt említik, hogy itt volt s néhány napig itt tartózkodott; de hogy az iskolára nézve miként teljesítette tisztét, a melynek a collegiumi élet ellenőrzése volt a feladata: arról az adatokban nincs szó.

A helyi felügyeletet gymnasiumunkra nézve legfelső fokulag a rector gyakorolta. Ő a rendház (collegium) anyagi és erkölcsi javainak gondozója, ő képviseli azt az egyesekkel és a hatóságokkal szemben, övé az iskolai életet érdeklő ügyekben is a döntő szó, a tanulmányi és fegyelmi életnek legmagasabb rangu irányzása és ellenőrzése.

Az iskola tulajdonképpeni vezetője és *igazgatója a tanulmányi felügyelő: praefectus scholae*, a kinek feladatát a Rat. Stud. következőképpen határozza meg: „*Intelligat se ad id esse de-*

[1] Reg. praef. Stud. inf. 27.

lectum, ut omni ope atque opera rectorem adjuvet, in scholis nostris ita regendis ac moderandis, ut qui eas frequentant, non minus quam in bonis artibus, in vitae probitate proficiant".[1] A Ratio ezután 50 pontba foglalva sorolja fel a teendőit. Ezek szerint szigorúan őrködnie kell, hogy sem a tanárok, sem a tanulók ne térjenek el a Rat. Stud.-ban megszabott tantervtől és módszertől. — E végből kéthetenkint egyszer minden osztályt meg kellett látogatnia, a tanárok tanitását megfigyelnie s tapasztalatait velök közölnie. Ügyelnie kellett a tanulók haladására, s arról a rendes tanitási órákon kivül külön vizsgálatok útján is meggyőződhetett. Őt illette meg egyes tárgyakra nézve a felmentés joga; felügyelt a tankönyvekre, ő nevezte ki a decuriókat, a kik időnkint egyenesen neki referáltak az osztály haladásáról. A tanulók felvételénél és a vizsgálatoknál őt megillető szerepkörről már fentebb beszéltünk. Még csak azt említjük meg, hogy a rector akadályozása, vagy egyéb esetekben ő tartotta az istentiszteletet a „*Veni Sancte*"-k és „*Te Deum*"-ok alkalmával, az egyes osztályok védőszentjeinek napjain s általában állása a rectoré után az iskola életében a legfontosabb jelentőségű volt. Maga a rend is kiváló fontosságot tulajdonitott a tanulmányi felügyelő tisztének; ezt a többi között az is bizonyitja, hogy a mennyire csak a rend körülményei engedik, a scholae praefectus huzamosabb ideig tartja meg állását az intézetnél.

Az első, a ki a pozsonyi gymnasiumnál *tanulmányi felügyelő* minőségében szerepel: *Kerner* Pál, a ki 1631. őszén foglalja el hivatalát; abban az évben, a midőn gymnasiumunk akkori értelemben teljes: t. i. öt-osztályu gymnasiummá fejlődik ki. A következő fejezetben közölt névsor mutatja, hogy gymnasiumunk első évtizedeiben ebben a tekintetben is gyakori személy-cserével találkozunk, és mutatja azt is, hogy a praef. scholae tiszte a collegiumbeli atyák egyikére van bizva, mert nem *magister*, hanem *pater* czimmel illetik forrásaink. Megtörtént az is, mint pl. 1715/16-ban, hogy a rector a praef. scholae tisztét is teljesiti; valamint arra is van eset, hogy egy időben

[1] Reg. 1.

két praefectust emlitenek a cathalogusok (pl. 1766-ban). Hosszabb ideig viseli a tanulm.-felügyelő tisztét: *Péterffy* Károly a „Concilia Sacra“ szerzője 1735/36—1739/40; *Frigeri* Mihály: 1747/48—1750/51-ig; *Faludy* Ferencz, a költő: 1754/55—1756/57-ig, majd ismét: 1759/60—1763/64-ig, és 1771/72—1772/73-ig; *Pray* György: 1767/68—1770/71-ig.

A tanárok csaknem évről-évre váltakoznak és szinte ritka esetnek válik be, ha egyik-másik több éven át megtartja kathedráját. Ilyen pl. *Pirpach* atyának az esete, a ki a gymnasium megnyitása óta 4 évig maradt meg gymnasiumunknál: 1627/28—1630/31-ig. A tanárok címe: *magister*; a rhetoricai osztályt azomban csaknem mindig valamelyik collegiumbeli *pater* vezeti s ugyanezt látjuk a poet. osztály vezetőjénél is igen gyakran. Világi embert a jezsuiták idejében gymnasiumunknál egyetlen egy évben sem találtunk. Az áthelyezések a tartományfőnök által rendesen október hónapban eszközöltettek, úgyhogy e hónap második felében a collegium valóságos szállója volt az ide meg amoda kirendelt és utazó tanár-rendtagoknak. A következő fejezetben csaknem egészen teljes névsorát találja az olvasó gymnasiumunk jezsuita-tanárainak; itt csak azt emeljük ki, hogy a pozsonyi gymnasiumhoz a tartományfőnök rendszerint a rend javaerőit rendelte ki és számosat találunk olyant, a kik irodalmunk és a hazai tudományosság történelmében örök nevet szereztek maguknak.

A tanitás egyöntetűsége s a czél- és tervszerű tanitás, és az intézet czéljainak egységes felfogása és megvalósitása szempontjából a tanulmányi felügyelő és a tanárok havonkint értekezleteket is tartottak; legalább az 1690. novemb. 8-dikán tartott conferentiát forrásunk *havi* értekezletnek nevezi. 1720. január 22-dikén a rector elnöklete alatt tartanak értekezletet a tanárok. A conferentiákat délután tartották (pl. 1718. nov. 15.).

A tanárok külömben a collegiumban megkülömböztetett állásnak örvendtek. Tiszteletükre évenkint négyszer ünnepi lakomákat *(Tractatio magistralis)* rendeztek, még pedig az iskolaév kezdetekor (nov. elején), a farsangban, májusban és őszszel; és ez a szokás állandó volt egész a collegium feloszlatásáig. A májusi tractatiót többnyire a collegium kertjében

rendezték s megtörtént (pl. 1690-ben), hogy *hét* fogás is került az asztalra. A szünidőt a tanárok valóban üdülésükre fordithatták, mert azt rendesen Dévényben töltötték; a collegium dévényi curiája ugyanis a tanárok nyaraló helyéül volt berendezve. Hosszú ideig nem tartott ez a *vacatio*, de minthogy szeptember hónap második felére és október elejére esett, elegendő szórakozásnak és üdülésnek vált be. 1690-ben szeptember hó 26-dik napján távoznak a tanárok Dévénybe szünidei tartózkodásra, s ott maradnak október 4-dikéig. A szünidőnek ilyetén eltöltése annál kellemesebb volt a tanárokra nézve, mert ez idő alatt ott kint a falun régi szokáson alapuló tanári lakomákat rendeztek, a melyekre a pozsonyi atyák is rendszerint kirándultak.

A jezsuita-tanárok *irodalmi működéséről* teljes képet a munka terjedelmének kimért voltánál fogva nem nyujthatunk. Oly nagy a számuk, hogy külön vaskos kötetet tenne ki ez irányu tevékenységüknek a jellemzése. Csak is a legkiválóbbaknak és azoknak az irodalmi működését fogjuk itt nagyjából vázolni, a kiknek irodalmi működésével a hazai történelem és az irodalomtörténet lapjain az iskolában is foglalkozunk, a többi iró-tanárnak csak a neveit fogjuk időrendben felsorolni.[1]

Első helyen áll az iró-tanárok között collegiumunk első rectora *Káldy* György. Született 1570-ben Nagy-Szombatban, meghalt 1634. október 30-dikán Pozsonyban. Művei: „*Szent Biblia*“. „*A vasárnapra való prédikációk*“. „*Az ünnepekre való prédikációk*“ (e kettőt Pozsonyban adta ki). „*Az Istennek szent akaratja*“. Kéziratban is maradtak fenn munkái.[2]

Történeti rendben másodikul emlitjük *Sámbár* Mátyást, a ki 1638/39. iskolaévben volt gymnasiumunk tanára. Hitvitáival tette nevét emlékezetessé irodalomtörténetünkben. (A „*Scriptores*“ *nem említi.)* A továbbiak a következők:

Lanzmar Ferencz, 1643/44-ben a gramm., 1644/45-ben és

[1] Az adatokat a jezsuita-tanárok irodalmi működésének jellemzésére a „*Scriptores Provinciae Austriae Soc. Jesu. Viennae 1855.*“ cz. munkából veszszük. A munka nem meriti ki a jezsuita irók sorát.

[2] Jellemzését l. 144. oldalon!

1647/48-ban a synt. oszt. tanára. Gróf *Nádasdi* Ferencz buzditására szerkesztette a következő czimű munkát: „*Mausoleum* potentissimorum ac gloriosissimorum Regni Apostolici Regum et Primorum militantis Hungariae ducum stilo lapidari, quod Comes hic post ejus mortem cum iconibus Regum imprimi curavit. Norimbergae 1664.“ Fol. — A munka a magyar történelem népszerű ismertetése czéljából készült s a latin szövegnek német fordítását is adta. A Nádasdi rendeletére készült képek a magyar vezéreknek és királyoknak azon már tipicussá vált fametszetű arczképeit ábrázolják, a melyeket legujabban Dolinay Gyula „A magyar történelem arczképcsarnoka“ cz. vállalata tett széltében ismeretessé!

Faludi Ferencz, szül. 1704. április 1., meghalt Rohonczon 1779. deczember 18-dikán. Gymnasiumunknál legelőször az 1725/26-dik isk. évben találkozunk vele, a midőn a parvisták osztályának élén áll. A következő évben a principistákat oktatja. Csaknem negyedszázad mulva találkozunk ismét nevével gymnasiumunk tanárai között. 1754/55-ben a tanulmányi felügyelő tisztét viseli egész 1756/57. tanév végéig. Két évi székesfehérvári tartózkodása után 1759/60-ban ismét vezetője a gymnasiumnak 1763/64. év végéig. 1764. és 1765-ben a könyvvizsgálók egyik tisztével bizták meg s ilyen minőségben az itteni Dóm-melletti residentiában nyert otthont. 1767—1771-ig a collegium könyvtárának praefectusaképpen szerepel, mignem 1772-ben ismét elfoglalja a tanulmányi felügyelő tisztét és betölti ezt a rend feloszlatásáig. *Ő volt* tulajdonképpen *gymnasiumunknak utolsó jezsuita-igazgatója.*

Báró *Péterffi* Károly, szül. 1700. aug. 21-dikén Pozsonyban, meghalt 1746. augusztus 24-dikén Pozsonyban. Első ízben az 1732/33-diki iskolaévben találkozunk vele gymnasiumunknál, a midőn a tanulmányi felügyelő tisztét viseli. 1735/36—1739/40-ig ismét ebben az állásban fejti ki működését. Számos munkája közül legnevezetesebb a „*Sacra Concilia Ecclesiae Rom. Cath. in Regno Hungariae celebrata*“, 2 részben, a melyet Mária Teréziának ajánlott és a mely a magyar egyháztörténelemnek egyik legkiválóbb forrása.

Kazy Ferencz, szül. Léván, 1695. ápr. 7.; meghalt Po-

zsonyban 1760. junius 11-dikén. Gymnasiumunknál 1743. novemb. 28-dika óta rector minőségében találjuk őt s ezt a tisztséget 1747. junius haváig viseli. Utolsó éveit szintén a collegiumban töltötte, de nem tanári minőségben. Számos történeti munkát hagyott hátra. (Palatium Regum Hung. Palatinorum. — Hunnias, sive Hunnorum e Scythia Asiatica egressus. Carmen. — Historiae regni Hung. ab Istvánfi scriptae continuatio. — Historiae Univ. Tyrnav.; stb. stb.)

Pray György, szül. 1724. szept. 13-dikán Pozsonyban. 16 éves korában a jezs.-rendbe lépett. Eleinte ő is több helyütt tanárkodott, igy az 1749/50-dik évben gymnasiumunknál a rhet. osztályt tanitja. A történelem már kora ifjuságától fogva legkedveltebb tantárgya volt s 1767. ősz óta, a mikor állandóan Pozsonyban letelepedett, teljesen a történelmi tanulmányoknak szentelte magát. Az 1767/68-diki isk.-évben a tanulmányi felügyelő hivatala mellett „historiographus collegii“ tisztét viseli és négy éven át (1771. őszéig), tiszteli őt gymnasiumunk praefectusául. A rend utolsó két évében szintén collegiumunkban találjuk őt „historiographus“ és „bibliothecarius“ minőségében és e minőségében éri őt a rend feloszlatásának sorsa. A rend feloszlatása után *Magyarország történetirójának*, az egyetemi könyvtár és egy könyvnyomda igazgatójának neveztetett ki, majd termavai apáttá és nagyváradi kanonokká lett s rendkivül széleskörű munkásság után 1802-ben, 78 éves korában halt meg Pozsonyban.

Kéziratban maradt művein kivül a „Scriptores“ összesen 54 munkájának czimét sorolja fel, a melyeknek legnagyobb része a hazai történetirás alapvető művei közé tartozik. A *Halotti Beszéd*-nek felfedezése *(Pray-Codex)*, egymaga is halhatatlanná teszi nevét művelődéstörténelmünkben, pedig ezt pozsonyi gymnasiumi igazgatósága idejében: 1770-ben fedezte fel a helybeli káptalan levéltárában.

Szerdahelyi György Alajos, Vathán, Vasvármegyében, 1740. szept. 29-dikén született. 16 éves korában a jezs.-rendbe lépett és 1762/63—1763/64-ig, majd ismét 1771/72—1772/73-ig a pozsonyi gymnasium tanára. A rend eltörlése után, az átmeneti évek elsejében: 1773/74-ben gymnasiumunk ideiglenes igazgatója, 1774/75-ben pedig a rhetorikai osztály tanára.

Innen a budai egyetemhez nevezik ki az aesthetica tanárának és nagy kitüntetésekben részesítve (sz. Istvánrend lovagja) fejezi be munkás életét. A „Scriptores" 37 munkáját sorolja fel.

Rainis József, a classicus iskola ezen szigoru tagja, szintén tanára volt gymnasiumunknak az 1763/64. isk. évben. A principisták osztályát vezette; többször azomban nem fordul elő a tanárok között. A „*Magyar Helikonra vezérlő kalauz*" szerzője, és Vergilius idylljeinek és Georgicáinak fordítója megérdemli, hogy itt külön is megemlékezzünk róla.

Koller Ignácz, a „*Historia Episcopatus Quinque-Ecclesiensis*" és más történeti tárgyu művek szerzője, az 1766/67. évben gymnasiumunknak igazgatója (praef. scholae) volt. Többször aztán az ő nevével sem találkozunk.

Az emlitetteken kivül gymnasiumunknak jezsuita és irótanáraiként a „Scriptores" a következőket említi: *Tattay* István, *Tráber* Zacharias, *Ivul* Gábor, *Ágoston* Péter, *Viszotsány* Ferencz, *Balog* Bálint, *Cseke* István, *Ostriz* János, *Toposs* Ferencz, *Madotsáni* Zsigmond, *Corneli* János, *Vogelmayr* Ferencz, *Menegatti* Jakab, *Cseles* Márton, *Pfleger* János, *Posch* György, *Gerstl* Ádám, *Daneczi* György, *Albrecht* Fülöp, *Horváth* Mihály, *Benutzi* Dániel, *Speckbacher* Antal, *Kellmiller* Ernő, *Werner* Ignácz, *Szabolch* Ferencz, *Székely* Ferencz, *Podhorányi* László, *Mechtl* Albert, *Goetz* István, *Gusits* Miklós, *Kereskényi* István, *Bileczky* Ferencz, *Hower* Gáspár (isk. drámát irt; a „Scriptores" nem emliti), *Bossányi* Farkas, *Tallián* Miklós, *Rajcsányi* János, *Földváry* Mihály, *Moro* István, *Kalmáncsai* Pál, *Pusch* Zsigmond, *Körmendy* Imre, *Csepelény* Ferencz, *Kellerhaus* Henrik, *Pogatschnig* József, *Schulista* Vincze, *Bossányi* András, *Brandtmüller* Gotthard, *Wagner* Ferencz, *Kromholz* Mihály, *Wismiller* György, *Kiris* Ferencz, *Perbegg* József, *Kiffer* Antal, *Beniczky* Ferencz, *Újházy* Gáspár, *Partinger* Ferencz, *Miell* Péter, *Fasching* Jeromos, *Thaisz* József, *Bednári* Mihály, *Kolb* István, *Segel* János, *Hueber* György, *Berzeviczky* Sándor, *Madocsány* András, *Gassner* János, *Görgei* Kristóf, *Vánossy* Antal, *Tallián* Péter, *Raab* István, *Reviczky* Ignácz, *Kolb* István, *Szamaróczy* Pál, *Podlusány* Zsigmond, *Ernst* Nándor, *Guetmann*

Ferencz, *Reuter* József, *Tolvaj* Imre, *Prembsel* Zsigmond, *Insprugger* Sebestyén, *Benyovszki* Pál, *Kapi* Gábor, *Dzian* István, *Kampmiller* Ignácz, *Brayer* Kristóf, *Sztankay* Pál, *Gastinger* Antal, *Kislinger* Ferencz, *Riederer* Péter, *Rost* Tamás, *Wagner* Ignácz, *Hellmayr* Antal, *Szendrey* András, *Probst* Péter, *Rossi* János, *Perteli* Ignácz, *Dannhauser* Ferencz, *Scher* Ferencz, *Nedeczky* László, *Szegedi* Mihály, *Grubanovich* József, *Repseli* László, *Kelcz* Imre, *Kázy* János, *Milkovich* Mihály, *Vahl* Ferencz, *Monsperger* András, *Kéri* Bálint, *Schmitth* Miklós, *Kereskényi* Ádám, *Walter* Pál, *Vanossy* Antal, *Friz* András, *Cseffalvay* Pál, *Dobner* István, *Maister* József, *Lampl* Ignácz, *Wailandt* Ferencz, *Vargyas* István, *Róth* Károly, *Jábroczky* Ádám, *Csapodi* László, *Simeghy* János, *Szluha* János, *Hoffmann* Mihály, *Edlmiller* Pál, *Szentiványi* István, *Handler* András, *Pock* Mátyás, *Hedri* Antal, *Lipsich* Mihály, *Fridvalszky* János, *Nyíró* Ádám, *Radich* Antal, *Plindendorffer* Károly, *Prüxel* Ferencz, *Szegedi* Pál, *Hebeler* Jakab, *Koller* József, *Mayr* György, *Kozma* Ferencz, *Hojos* István, *Mayláth* Antal, *Klauer* Mihály, *Krzsick* Ignácz, *File* András, *Neumayr* Ignácz. Összesen 158 iró-tanárral találkozunk a jezsuita-gymnasium tanárai között; pedig a „Scriptores"-ben közölt lajstrom teljesnek éppen nem mondható. Megjegyezzük még, hogy 1716-ban az egész pozsonyi collegium ilyen czimű munkát adott ki: „*Symbola cum Lemmatibus proposita in natividate Leopoldi II. Archiducis* Austriae".

Hogy mily viszony állott fenn a jezsuita-tanárok és növendékeik között a másfélszázados idő alatt, arról az adatokban semmit sem találtunk feljegyezve. Bensőbb viszonyra enged azomban következtetni az a körülmény, hogy az egyes osztályok növendékei tanáruktól az év végén rendszerint *elbucsúznak*. Milyen volt ez a bucsúzás, arról nem adhatunk felvilágosítást.

A szülőkkel és a közélet kiválóbb szereplőivel a jezsuiták mindenkor a legjobb viszonyban állottak, s e viszonynak állandó fentartására minden lehetőt elkövettek. A magyar egyház főpapjai collegiumunknak mindenkoron a leghathatósabb pártfogói voltak, a mint erről az előbbeniekben ismertetett alapitványok, kegyes adományok stb. tanuskodnak. Azt is láthatjuk egyes adatokból, hogy a laicus közönséget mindinkább kezdi

áthatni az a tudat, hogy a gyermekeknek a tudományokban való előmenetele fontos érdeke a szülőknek és a társadalomnak. Ezt bizonyitja *Patachich* István abbeli végrendeleti intézkedése, a melylyel (1629. szept. 18-dikán) feleségének meghagyja, hogy fiait anyai kényeztetésből (maternis blanditiis, *ut plerumque fieri solet),* ne gátolja a tanulásban, hanem őket a philosophiai cursus elvégzéséig a jezsuiták iskolájában hagyja, és legyen gondja, hogy *németül* is megtanuljanak. Miklós fiát pedig tanulmányainak bevégzése után küldje Olaszországba, hogy az *olasz nyelvet* elsajátitsa.[1]

A kath. főpapoknak collegiumunkkal és gymnasiumunkkal szemben tanusitott jóindulata azon figyelemben is nyilvánul, a melylyel az atyáknak és a tanároknak a munkásságát, a tanulóknak pedig a haladását kisérik. *Pázmány* Péter, a nagy alapitó, szinte mindennapos vendége a collegiumnak és az iskolának, és kifogyhatatlan a tanulók jutalmazásában. Kivüle az alapitás első éveiben (1629-ben) *Bornemissza* István „*magister postarum*“, *Dávid* Pál, váczi püspök, pozsonyi prépost, *Szombathelyi* György, kamaratanácsos, *Brandenburgi* Katalin (1634-ben) emlithetők az iskola bőkezü maecenásaiul, a kik a jezsuitáknak nemcsak a hitélet ápolása terén szerzett érdemeikért, hanem az ifjuság nevelése körül tanusított buzgóságukért többszörösen fejezik ki elismerésüket.

Még inkább fokozódik a laicus közönségnek, s az egyházi és világi nagyoknak érdeklődése a pozsonyi collegium és gymnasium irányában azon időben, a midőn az az alapítványok és az elért sikerek folytán anyagi és erkölcsi erőre kapva a pozsonyi, sőt az országos közvélemény előtt mind hatalmasabb tényezővé válik. Hogy mily szerepet játszott a collegium az 1672-diki és ezután következő szomoru években, arra nem találtunk adatot, annyit azomban mégis mondhatunk, hogy e szerep nem lehetett alárendelt jelentőségü. Az a körülmény, hogy a lefoglalt templom kevéssel a lefoglalás után a gymnasium templomává lett, egy része pedig iskolai szinpadul rendeztetett be, s hogy utóbb az evangelikusok egykori isko-

---

[1] A. J. C. P. F. 1. N. 23.

lájába a jezsuita-gymnasium költözött: minden esetre azt mutatja, hogy az iskola czéljai az erőszakos eljárásban szintén nyomós motivumokul szerepeltek.

A collegium népszerűségének egyik legerősebb bizonyitékául emlithetjük azt a körülményt, hogy az atyák ebédeik alkalmával alig vannak laicus vendégek nélkül, és viszont alig van nap, a melyen a collegium néhány tagja — legalább kettő — a Pozsonyban tartózkodó egyházi és világi előkelők valamelyikének vendége ne lett volna. *Pázmány* Péter, a későbbi évekből pedig *Kollonich, Szelepcsényi, Ampringen* Gáspár, a „kormányzó", a magyar kamara elnökei és tanácsosai úgyszólván mindennapi vendégei a collegiumnak. Az 1690. évi napi feljegyzésekből részletes lajstromát lehetne közölni a collegium vendégeinek, de csak a legkiválóbbak közlésére szorítkozunk: gróf *Pálffi* János, *Erdődy* Kristóf kamara-elnök, *Horváth* György és *Ghilányi* György, *Frank* János kamaratanácsos, *Kollonich* gróf (a réthei), *Esterházy* László, stb. stb. neveivel csaknem minden 2-dik 3-dik nap találkozunk a collegium annáleseiben.

A collegium esetleges ünnepi lakomáin kivül a rendház kötelességszerű vendégségeket is adott az évnek négy napján: új évkor, Sz. Ignácz, X. Sz. Ferencz és a fogadalmak megnyitásának napján. Ezen lakomák megtartása a collegium rectorainak szigorú kötelessége, a melyekre az érseken (ha itt tartózkodott), a kormányhatóságok fejein és a város tanácsán kivül a helybeli szerzetes házak fejei és a város plébánosa voltak hivatalosak. A rectornak szóló instructiók szerint a főméltóságokat a rector személyesen hivta meg, a többieket mások is meghivhatták. És hogy e lakomák mily fényesek lehettek, az kitűnik abból az egy adatból, hogy 1746-ban Sz. Ignácz és Sz. Ferencz napján, a melyen a Helytartó Tanács főhivatalnokai is részt vettek, *a rendes szokás szerint a nádor szakácsa* készitette a lakomát, s ezért minden egyes alkalommal 10 frt tiszteletdíjat kapott, s még a nádor kuktái is 85 denárt kaptak fejenkint szolgálatukért.[1] A Sz. Ignácz napi lakomákat, a mennyire csak lehetett, kertjükben tartották

[1] A. J. C. P. F. 18. N. 46. p. 19.

meg, s ilyenkor asztalbontás után „*instituitur olla fortunae*“, (szerencse-veder), ilyen módon is igyekeztek szórakoztatni polgári vendégeiket.

De vendégeik sem maradtak el mögöttük; a rector és az iskola praefectusa nagyon gyakran a rendházon kivül étkeznek, és van arra is adatunk, hogy egyes főurak a *tanárokat* testületileg vendégelik meg; így például 1690. januáriusában gróf *Esterházy* László tiszteli őket vendégeiül. Ezt a főurat különben igen nagyra becsülhették, mert midőn ezen év novemberében meghalt, temetésére a tanulókat is kirendelték.

A jó viszony, a melyben az atyák az egyházi és világi hatóságokkal állottak, megszerezte neki mindazon idegen és külföldi előkelők jó indulatát, a kik Pozsonyban valamelyes ügyben megfordultak. Igy 1708. április 6-dikán az itten tartózkodó *orosz követ* tisztelte meg őket látogatásával, és a többi között a könyvtárukat és az iskola színházát tekintette meg nagy figyelemmel.[1]

Hogy azok, a kik a jezsuiták itteni gymnasiumában végezték tanulmányaikat, hogyan vélekedtek egykori tanáraikról és az iskoláról, azt semmi sem világositja meg jobban, mint *Kubóczy* György, Pozsony város birájának 1751. okt. 8-dikán kelt végrendeletében olvasható ezen szavak: „A főtisztelendő jezsuita-atyák pozsonyi alsó és nagyszombati felső iskoláját látogatva és elvégezve és ezek alapján hivatalaimba és méltóságaimba belehelyeztetve, *nevelésemet, romlatlan erkölcseimet és összes képességeimet a nevezett atyáknak köszönöm.* Ennek hálájául 1000 frtot hagyok a pozsonyi főt. atyáknak és egyszersmind kegyes szívvel kérem őket, hogy már élő és netalán ezután születendő gyermekeimet ugyanazzal a szeretettel karolják fel, a melylyel irányomban viseltettek és őket a tudományokban és erkölcsökben, nemkülömben más erényekben *szokott módjuk* szerint szorgalmatosan képezzék, majdani gondviselőikkel és gyámolitóikkal levelezést és hasznos érintkezést tartván fenn“.[2] Gróf Pálffi

---

[1] A rendház évkönyvének ez idő szerinti vezetője igy jellemzi a követet: „Vir valde humanus, politus et eruditus. Discessit cum satisfactione“.

[2] A. J. C. P. F. 8. N. 26. és 62. — Gróf Listi László a 66—68. lapokon ismertett adományában (l. Függelék V. sz.) szintén említi a jezsuitáknak a nevelés körül szerzett érdemeit, de őt ebben a tekintetben illetékes biróul nem tekinthetjük.

Miklós nádornak 1729-ben az év végén tartott drámai előadás alkalmával a jezsuiták iskoláját illető dicsérő nyilatkozatairól már fentebb megemlékeztünk.[1]

Ily viszonyok között, és Pozsonyváros földrajzi és politikai helyzetét is tekintetbe véve, természetesnek fogjuk találni, hogy a pozsonyi jezsuita-gymnasium egyike volt az ország legtekintélyesebb iskoláinak, a mely a *tanulók száma* dolgában is magának követelheti az elsőséget. Az iskola megnyitása alkalmával 46 tanuló iratkozott be összesen, de a szám, mint már annak helyén megjegyeztük, napról-napra nőtt, s még az evangelicusok közül is többen a jezsuita-iskolába küldik gyermekeiket. A következő 1628-dik évben a Sz. Márk-napi körmenet alkalmával oly nagy volt maguknak a tanulóknak a száma, a mennyi ember körmenet alkalmával általában még nem volt látható.[2] Számszerinti kimutatást ez időkből nem közölhetünk, mert az adatokban ilyenekre nem bukkantunk, de gymnasiumunk népes voltában már ez időre nézve sincs okunk kételkednünk. A későbbi időből is csak hiányos adataink vannak, de ezek már igen tekintélyes számokat tüntetnek fel. Igy 1728/29-ben összesen 568 tanulója volt gymnasiumunknak; a jezsuiták utolsó idejéből pedig a következő adatok maradtak: 1765/66-ban 424 (de ebben a principisták létszáma nincs kimutatva) 1766/67-ben 552, 1767/68-ban 560, 1568/69-ben 405 (a parvistákon kivül) 1769/70-ben 284 (a princ. és parv. kivül), 1770/71-ben 190 (a gram. princ. és parv. kivül), 1771/72-ben 558; a jezsuiták utolsó évében 1772/73-ban pedig 545 tanuló látogatta a gymnasiumot.[3]

Anyakönyvek hiján a tanuló ifjuságot illető közelebbi viszonyokról képet nem nyujthatunk; de a számokból következtethetjük, hogy a tanulóknak csak kisebb része lehetett helybeli illetőségű, a nagyobb rész a vidékről, az ország egyéb

[1] L. 164. lap.

[2] H. C. P. 1622—1635.“

[3] Az utolsó évek létszámát feltüntető adatok gymnasiumunk irattárában található ily czimű könyvben maradtak fenn: „*Album studiosae juventutis, quae in Gymnasio Posoniensi Societatis Jesu scholas frequentavit ab Anno 1766.*“ Ez az *egyetlen forrás*, a mely a jezsuita-collegium iskolai aktái közül fenmaradt; de ez is nagyon fogyatékos, mert csak a névsort tartalmazza.

részeiről özönlött ide. A tanulók általában csupa külső (externi tanulók voltak. Ezek számára a Rat. Stud. külön *fegyelmi szabályokat* állapitott meg, a melyeket az év kezdetén rendesen a praefectus olvasott fel (pl. 1718. nov. 27.), az összes ifjuság előtt; néha azomban maguk a tanárok olvasták fel, mindegyik a maga osztályában. A külső tanulók számára megállapított fegyelmi szabályok (Regulae externorum auditorum societatis) egészben véve kevéssel különböznek mostani fegyelmi szabályainktól. A jezsuita rendhez tartozó *novitiusokkal* nem találkozunk gymnasiumunknál, hanem igenis ide küldik növendéktagjaikat más Pozsonyban létező szerzetes-házak. Igy az 1772/73. évről szóló névlajstromban a rhetoricai és poeticai osztály növendékei között *minorita, ferenczrendi* növendékekkel és más *clericus*-okkal találkozunk. Miféle clericusok voltak ezek? — nem tudjuk. Az „*Emericanum*“ növendékei nem lehettek, mert ezeket, számszerint 12-őt, a rhet. osztály növendékei gyanánt az 1766/67—1772/73. névlajstromok rendszerint külön sorolják fel.

Az „Emericanum“-ról külömben alább külön lesz még szó; itt tehát csak előlegezzük, hogy ez intézet megalapitása: 1642. óta rendszerint 12, illetőleg 1742. óta 14 papnövendék végezte a jezsuiták gymnasiumában nyilvános tanuló minőségben a rhetorikai osztályt. Nagyon gyakran találjuk nyomát annak, hogy az „Emericanum“ igazgatói (regens), a gymnasiumi tanulók iskolaünnepélyein az istentiszteletet végezik, az Em. növendékei pedig szintoly gyakran adstálnak a collegium nagyobb egyházi szertartásai alkalmával.

Minthogy a főrangúak jóakaratának megnyerése a rendszabályokból folyó kötelessége volt úgy az egyes tagoknak, mint a collegiumoknak, residentiáknak és missióknak: az iskola vezetői is mindent elkövettek, hogy az előkelők és a nemesek gyermekeit iskolájukba édesgessék. Az iskolai szabályok, bár egészben democraticus alapon nyugodtak, a fő- és köznemesség gyermekeinek — mint láttuk — némi kiváltságokat biztosítottak az iskolában való ülés és az akadémiai tisztségek tekintetében. Ennek és — talán — városunk kedvező fekvésének és akkori szerepének köszönhette gymnasiumunk, hogy a

tanulók sorában nagyon gyakran találkozunk az előkelők gyermekeivel. Az utolsó évek adatain kivül mások ugyan nem állanak rendelkezésünkre, de kétségtelen, hogy pl. 1729-ben *Pálffi* Miklós nádor három fiát járatta az itteni gymnasiumba, a kik az év végén rendezett színielőadásokban is szerepeltek. 1665-től 1773-ig pedig a következő főuri növendékek neveivel találkozunk: báró *Szobek* Károly, gróf *Szápáry* Pál, József és János, br. *Vodnyánszky* János, gr. *Csáky* Miklós, János és László.[1]

A tanulókról szólva felmerül az a kérdés, hogyan van, hogy Pozsonyban, az ország ez időbeli politikai fővárosában és a cultura szempontjából is egyik legnevezetesebb pontján a jezsuiták *convictust* nem szerveztek; pedig ismeretes, hogy convictusok létesítése a jezsuiták egyik legfőbb gondját képezte. Részünkről azt hiszszük, hogy a collegium szűk helyiségei voltak egyik legfőbb oka annak, hogy convictust itt nem rendeztek be; másfelől pedig az is valószínű, hogy a közelben fekvő nagyszombati convictusnak nem akartak concurrentiát csinálni. Pozsonyban főczéljuknak azt tekintették, hogy a protestáns városi lakosságot a katholicismus ügyének megnyerjék, inkább erre helyezték tevékenységük súlypontját; mig az ifjuság jellemének a convictus utján való kiképzését inkább átengedték a nagyszombati testvér-intézetnek.

Az adatokból azomban láthatjuk, hogy ha nem is maguk az atyák, jóakaróik ismételten gondolnak a pozsonyi convictus megalapitására. *Balassa* Zsuzsánna, néhai *Konczky* (Konszki) Gáspár özvegye ugyanis azt az *ötvenezer* frtnyi tőkét, a mely utóbb a kassai nemes convictus alapjául szolgált, eredetileg a pozsonyi collegiumnak szánta convictus alapitására.[2] Utóbb azomban, valószinűleg magának az esztergomi érseknek közbenjárására, a kassai collegium mellett állította fel a convictust.

És valamint ez, úgy egy későbbi alapitvány sem vezetett eredményre a pozsonyi jezsuita-convictus megalapitását illetőleg. Ugyanis Fónyi *Aszalay* István 1656. máj. 1-én kelt végren-

[1] L. egyébiránt a „Függelék"-ben: *„Gymnasiumunk főnemes származásu, továbbá a közélet terén kiváló egykori növendékeinek nérlajstroma"* cz. mellékletet.

[2] A. J. C. P. F. 13. N. 4 p. 94.

deletében a nagyszombati jezsuitákat illető 4200 frtnyi tartozása ügyében intézkedvén, rendeli, hogy az összeg fedezésére a pozsonyi *Kecskés*-féle házakat hagyja; de az összeg letörlesztése után ezek a házak a pozsonyi jezsuita-atyák tulajdonába menjenek át „*pro* convictu *studiosorum, apud patres societatis operam navantium, sub cura et directione eorundem patrum societatis.*“

A későbbi időkben már egyáltalában nem merülnek fel törekvések ez irányban, s convictust a collegium feloszlatásáig csakugyan nem találtunk gymnasiumunk mellett.

Még csak a *segélyzés* ügyéről kell szólnunk, hogy a jezsuita-gymnasium állapotáról nyujtott kép nagyjából kész legyen.

E tekintetben már az is nagy segitség volt a jezsuita-iskolák növendékeire nézve, hogy a rend *tandíjat* nem szedett. Gazdag és szegény, nemes és nem- nemes előtt egyaránt díjtalanul nyitotta meg az iskolát és ezzel az Isten és emberek előtti egyenlőség elvét kétségkívül igen szép módon valósította meg a gyakorlatban, és példáját adta annak, hogy az emberiség czéljaira felajánlott alapítványi összegek csakugyan értékesíthetők a polgárok megadóztatása nélkül. De collegiumunk másképp is gondoskodott a szegény tanulókról. Ösztöndíj-alapja csak egy volt ugyan: a *Gyulaffi*-féle alap 2000 frtja, a melyből a körülményekhez képest legfeljebb 2—3 ifjut tartott el a rendházban,[3] de a szegények, és ezek között a szegény tanulók gyámolítása collegiumunk állandó gondját képezte. Erről tanuskodik az a körülmény, hogy a collegium egyik tagjának hivatásszerű teendői közé tartozik a szegények és a szegény tanulók ügyének állandó gondozása, a kinek tisztét az évenkinti cathalogusok ekképpen jelölik meg: „*habet curam studiosorum pauperum* ad portam.“ Ilyenekül vannak megnevezve: 1692-ben *Moro* István, 1693-ban *Chmel* András, 1700-ban *Corbelli* Márton, 1705-ben *Pigetti* József, 1709-ben *Rasching* Ferencz. A következő fejezetben közölt névlajstromból kitünik, hogy ugyanezek a mondott években egyszersmind a parvisták osztályának tanárai; és ennek alapján azt mondhatjuk, hogy a szegény tanulók ügyének gondozása rendszerint a parvisták osztályának

[3] L. 64—74. ll.

tanárát illette meg. Az illető atyák tisztének „*ad portam*“ körülménynyel való megjelölése fogalmat nyujt arról is, mi módon részesültek a szegény tanulók a rendház jótéteményeiben; valószinűleg a rendház konyhájáról kapott élelmüket vették át a collegium kapujánál s azt otthon költötték el.

Hogy milyen mérvű lehetett a tanulóknak ez a segélyzése, azt megközelítőleg elképzelhetjük abból az adatból, a mely szerint 1729-ben a szegények gyámolitására alamizsnaképpen körülbelül 500 frtot adtak ki, és számosakat ruhával és élelemmel láttak el.[1] Mennyi esett ebből a tanulókra, nincs megemlítve; de bizonyára nem jutottak a segélyzésben az utolsó helyre.

Végül még a *pedellusi (bidellus)* tisztségről is meg kell emlékeznünk. A Rat. Stud. külön helyen hét pontba foglalva határozza meg tisztét és nemcsak a külső rend és tisztaság fentartását szabja meg kötelességeiül, hanem a tanulmányok, ismétlések stb. dolgában is juttat neki szerepet, és ezekből kitetszik, hogy ezt a tisztet szintén a collegiumhoz tartozó egyének valamelyike töltötte be.[2] Kivüle az iskola mellékszemélyzete gyanánt találjuk a *correctort*, a testi büntetések végrehajtóját és a *pater familias*-t. A későbbi időkben a pat. fam. a pedellus teendőit végzi; hogy a jezsuiták idejében miféle munkaköre volt, az az adatokból nem tűnik ki. Mivel azomban a pater familiast az illető osztály növendékeiből nevezték ki, azt kell következtetnünk, hogy az afféle felvigyázó deák lehetett, a ki a tanitási órák előtt a rendet fentartotta. Ilyenül van megnevezve 1766-ban a grammatista *Biernbach* Mátyás.[3]

[1] Hist. prima Coll. Pos. ad Salv.

[2] L. ezeket a Rat. Stud.-ban ily czim alatt: *Regulae adjutoris magistri, sive bidelli.*

[3] Album Stud. Juv.

VII. FEJEZET.

A jezsuita-gymnasium igazgató- és tanító-személyzete.*)

1627/28.

Főnök (Superior): Malli Gáspár.
Tanárok: Magister Fügenschuch, syntax.
„ Pirpach, gram.
„ Goszthony, princip.

1628/29.

Sup. Malli Gáspár;
1629. jul. 22-től: *Káldy* György.
Tan.: M. Pirpach, poet.
„ Goszthony István, synt. és gram.
„ Fügenschuch, princ.

1629/30.

Rector: *Káldy* György.
Tan.: M. Pirpach, poet.
„ Goszthony István, gram. és syntax.
„ Kerozy László, princ.

1630/31.

R.: *Káldy* György.
Tan.: M. Pirpach, poet.
„ Nagovitsch Pál, synt.
„ Kerozy László, gram.
„ Toposh András, princ.

1631/32.

R.: *Káldy* György.
Praefectus scholae: Kerner Pál.
Tan.: M. Henne Tamás, rhetorica.
„ Gresser Tamás, poet.
„ Kornis István, synt.
„ Lindvay János, gram.
„ Helleswenk András, princ.

1632/33.

R.: *Káldy* György.
Praef. schol.: P. Szednik János.
Tan.: P. Stoenberger Tamás,
M. Harer Ferencz,
„ Kraft Márton,
„ Turóczy János,
„ Viszotsány István.

1633/34.

R.: Drescher György.
Pr. s.: P. Szednik János.
Tan.: P. Glatz Jeromos,
M. Kraft Márton,
„ Sednik András,
„ Szuhay Pál,
„ Kis András.

*) E fejezetben közölt névsornak legnagyobb részét főtiszt. *Weiser* Frigyes (előbb pozsonyi, jelenleg bécsi) jezsuita-atyának köszönhetjük, a ki részint saját fáradságos buvárkodásainak eredményét bocsátotta rendelkezésünkre, részint szíves közbenjárásával Bécsben és Rómában, lehetővé tette a hiányzó adatok megszerzését. Fogadja legőszintébb köszönetünket. 1717-től kezdve nagy hasznát vettük a rend évi cathalogusainak, a melyeket a nagyszombati főt. jezsuita-rendház bocsátott rendelkezésünkre. Köszönetünket a főt. rendháznak ez úton is kifejeznünk, kedves kötelességünknek tartjuk. — Az író-tanárok nevét *cursiv* betűkkel közöljük.

1634/35.

R.: Kolperger András.
Pr. s.: P. Drescher György.
Tan.: M. Welschauer Mihály,
„ Toposs András,
„ Loncsarich Pál,
„ Fábry Márton,
„ Czachi György.

1635/36.

R.: Kolperger András.
Pr. s.: P. Radich Gáspár.
Tan.: P. Beierpech Ádám.
M. Weiczenberger Tivadar,
„ Fábry Márton,
„ Zboszky Ignácz,
„ Becaria Mihály.

1636/37.

R.: Kolperger András.
Tanárok ismeretlenek.

1637/38.

R.: Kolperger András.
Tan.: M. Abczedt Ádám,
„ Némethy Jakab,
„ Goseczky Sztaniszló,
„ Lindvay János,
„ Kopesch András,
„ Welznovsky László.

1638/39.

R.: Kolnick Mátyás.
Pr. s.: P. Szednik Dániel.
Tan.: P. Harrer Ferencz.
M. Braittenhann Károly,
„ Papp Zachariás,
„ Assanger Pál,
„ *Sámbár* Mátyás.

1639/40.

R.: Kolnick Mátyás.
Pr. s.: P. Sartorius Miklós.
Tan.: M. Platzer György,
„ Schaeffer András,
„ Rotter Márton,
„ Becaria Mihály,
„ Gombos László.

1640/41.

R.: Kolnick Mátyás.
Tanárok ismeretlenek.

1641/42.

R.: Hmira János.
Pr. s.: P. Pottenhoffer Kristóf.
Tan.: P. Kriechpaum Károly.
M. Gayler György,
„ Welznowszky László,
„ *Tattay* István.

1642/43.

R.: Hmira János.
Tan.: P. Némethy Jakab,
„ Pestvármegyei András,
„ Zboszky Vincze,
„ Kriechpaum Károly,
„ Traber Zachariás,
M. *Ivul* Gábor,
„ Padiela Mátyás.

1643/44.

R.: Hmira János.
Pr. s. és rh.: P. Sanig Frigyes.
Tan.: P. Lieustin György,
„ Samelius Mihály,
M. *Lanzmar* Ferencz,
„ Krubsky János.

1644/45.

R.: Wesselényi Miklós.
Tan.: P. Sanig Frigyes,
M. Arborett István,
„ *Lanzmar* Ferencz,
„ *Ágoston* Péter,
„ Horváth Tamás.

1645/46.

R.: Wesselényi Miklós.
Tan.: P. Kasseczky Szaniszló,
M. Pestvármegyei Mihály,
„ Juranich Márton,
„ *Viszotsány* Ferencz.

1646/47.

R.: Wesselényi Ferencz.
Tan.: P. Werndl András,
„ Eller Péter,
M. Arosti Péter,
„ Pálffy Nándor.

1647/48.

R.: Gerb János.
Pr. s.: Wesselényi Miklós.

Tan.: M. *Viszotsány* Ferencz,
„ Mártonfalvai Ignácz,
„ *Lanzmar* Ferencz,
„ Dőring Lajos.

1648/49.

R.: Gerb János.
Pr. s.: P. Becaria Mihály.
Tan.: P. Gutterolf András,
M. Lingl András,
„ Haller Antal,
„ *Balog* Bálint,

1649/50.

R.: Gerb János.
Pr. s.: P. Petruss Boldizsár.
Tan.: M. Lingl András,
„ Bidl György,
„ *Balog* Bálint,
„ Szeke István.

1650/51.

R.: Gerb János.
Pr. s.: P. Petruss Boldizsár.
Tan.: „ Nagy Mihály,
„ Tapff Jakab,
„ Alexandri Pál,
M. *Balog* Bálint,
„ Skala Ignácz.

1651/52.

R.: Schichel Károly.
Pr. s.: P. Petruss Boldizsár,
Tan.: „ Zornhausen János,
„ Fleischer Kristóf,
M *Balog* Bálint,
„ Morócz Ferencz,
„ Schmidt János,
„ Kis Imre.

1652/53.

R.: Schichel Károly.
Pr. s.: P. Reffinger Zsigmond.
Tan.: „ Podragyai István.
M. Achatius Nándor,
„ Morócz Ferencz,
„ Helbert János,
„ Stoikovich Mátyás.

1653/54.

R.: Schichel Károly.
Tan : P. Petruss Boldizsár,
„ Galgóczy Ferencz,
„ Rumer Ulrik.
M. Suttermars Mátyás,
„ Fenesi György,
„ Báncky Iván.

1654/55.

R.: Goszthony István.
Pr. s.: P. Petruss Boldizsár.
Tan.: „ Mechtler János,
M. *Cseke* István,
„ *Ostriz* János,
„ Kopvleka János,
„ Urbanovszky Gáspár.

1655/56.

R.: *Toposs* Ferencz.
Pr. s.: P. Khun Dávid,
Tan.: „ Racsinszky Dániel.
M. Bakaj István,
„ Derevinszky János,
„ Artuváry István.

1656/57.

R.: *Toposs* Ferencz.
Pr. s.: P. Racsinszky Dániel.
Tan : M. Stainperger János,
„ Kozieradski János,
„ Claris Péter,
„ Papp Ferencz.

1657/58.

R.: Buccelini János. (1657. máj. 14. óta.)
Pr s.: P. *Balog* Bálint.
Tan.: „ Krzyzewicz Kristóf,
M. Ziedl János,
„ Tamius Ferencz,
„ Soldos Miklós,
„ Globi Tamás.

1658/59.

R.: Buccelini János.
Pr. s.: P. Pichlmair Ferencz.
Tan.: „ Kransbetszky Adám,
M. Fouchard Miklós,
„ Blaskovich Miklós,
„ Czernetig János,
„ *Madocsány* Zsigmond.

1659/60.

R.: Buccelini János.
Pr. s.: P. Pichlmair Ferencz,
Tan.: M. Braun Alajos,
„ Soher Alajos,
„ *Corneli* János,
„ Zerzer Pál,
„ Arthváni István.

1660/61.

R.: *Tattay* István.
Pr. s.: P. Kueffstein Gottulf.
Tan.: „ Bugnovsky Mihály,
M. Carbovszky Béla,
„ Zerzer Pál,
„ Lango Domonkos,
„ Petkovich Péter.

1661/62

R.: *Tattay* István.
Pr. s.: P. Kueffstein Gottulf.
Tan.: M. *Voglmayr* Ferencz,
„ Lango Domonkos,
„ Papp Ferencz,
„ Sayfridt György,
„ Pongrácz Menyhért

1662/63.

R.: *Tattay* István.
Pr. s.: P. *Menyalti* Jakab.
Tan.: M. Schöller Fábián,
„ Markl Kristóf,
„ Glóbi Tamás,
„ Permay László.
„ Deodati Ferencz.

1663/64.

R.: Neppel Kristóf. (1663. szept. 23. óta)
Pr. s.: P. *Tattay* István.
Tan.: M. Permay László.
„ *Cseles* Márton.

1664/65.

R.: Neppel Kristóf.
Pr. s.: *Pfleger* János.
P. Kecskeméthy János.
Tan.: M. Permay László,
„ *Cseles* Márton,
„ Kellio Miklós.

1665/66.

R.: Neppel Kristóf.
Pr. s.: P. Diemer János,
Tan.: „ Lack György,
„ Piezenneimer György.
M. *Cseles* Márton,
„ Kellio Miklós,
„ Ordódy Mihály,

1666/67.

R: *Posch* György. (1667. jan. 20. óta.)
Pr. s: P. Misch János.
Tan.: „ Szécheny Ferencz,
„ Piezenneimer György,
M. Kellio Mihály,
„ Ordódy Mihály,
„ Gazdag Ignácz.

1667/68.

R.: *Posch* György.
Tan.: P. Pitnpach Rókus,
„ Geődi Péter.
M. Jellemffy István.
P. Jone Jakab.
M Belényessi István.

1668/69.

R.: *Posch* György.
Pr. s.: P. Grolán Jakab,
Tan.: „ Stupár Kristóf,
„ Kriegsauer Ferencz,
„ Freuschlag Adolf.
M. Geraiski János,
„ Hauer Ferencz.

1669/70.

R: Hannula Márton. (1670. jan. 20. óta.)
Pr s.: P. Thilo Péter.
Tan.: „ Patribusch Zsigmond,
M. *Dell* Károly,
„ Harsághy János,
„ Cziriaky Ferencz,
„ Horváth György.

1670/71

R: Hannula Márton.
Pr. s.: P. Misch János.
Tan.: „ Krimer Márton,
M. Haslang Sándor,
„ Csepreghy Mihály,
„ Czorgal Mihály,
„ Zongar János.

1671/72.

R.: Hannula Márton.
Tanárok ismeretlenek.

1672/73.

R.: Hannula Márton.
Pr. s.: P. Holdt Gotthard,
Tan.: M. *Gerstl* Ádám,
„ Landovich György,
„ Longo Mátyás,
„ Sennyey Sándor.

1673/74.

R.: P. Neppel Kristóf.
Pr. s.: Brunus Farkas,
Tan.: M. Hoffstetten Ferencz,
„ Longo Mátyás,
„ Ostarich Mátyás,
„ Tallian Ferencz,
„ *Daneczi* György.

1674/75.

R.: P. Neppel Kristóf.
Tanárok ismeretlenek.

1675/76.

R.: P. Braun Alajos.
Tan.: P. *Albrecht* Fülöp,
M. Feuer Ádám,
„ Mericz Tamás,
„ Summer Nándor,
„ Bueller János,
„ Scheidenperger Ferencz.

1676/77.

R.: P. Braun Alajos.
Tan.: P. Hoffstetter Ferencz,
M. Geiger Bernát,
„ *Horváth* Mihály,
„ *Benatius* Dániel,
„ Czernyák Imre,
„ Fabritius János.

1677/78.

R.: P. Braun Alajos.
Pr. s.: P. Dietrichstein Frigyes.
Tan.: „ Marek Nándor,
M. *Speckbacher* Antal,
„ Vutkovich János,
„ Czernyák Imre,
„ Görgey Sándor,
„ Sebestyény János.

1678/79.

R.: P. *Kellmiller* Ernő.
Tan.: P. Hirschperger Miksa,
M. *Werner* Ignácz,
„ Nedeczky Gáspár,
„ Hasmann András,
„ Sebestyény János,
„ Plakner Loránt.

1679/80.

R.: P. *Kellmiller* Ernő.
Tan.: P. Justi Fülöp,
M. *Szabolch* Ferencz,
„ Hasman András,
„ Krupanszky Ferencz,
„ Selendi János.

1680/81.

R.: P. *Kellmiller* Ernő.
Pr. s.: P. Pap Ferencz.
Tan.: „ Hölgy János,
M. *Szabolch* Ferencz,
„ Kászony István,
„ Araki Péter,
„ Sixti János.

1681/82.

R.: P. *Kellmiller* Ernő.
Tan.: P. Zanger János,
M. Neuberger Fülöp,
„ Araki Péter,
„ Sixti János,
„ Laur Mátyás,
„ Cassis János.

1682/83.

R.: P. *Mechtl* Albert.
Pr. s.: P. Jankovich György.
Tan.: „ Siko András,
M. *Székely* Ferencz,
„ Laur Mátyás,
„ Bárány János,
„ Cassis János,
„ *Podhorány* László.

1683/84.

R.: P. *Mechtl* Albert.
Tan.: P. Tahy János,
„ Palchich János.
M. Krausawski János.
A többi ismeretlen.

1684/85.

R.: P. *Mechtl* Albert.
Pr. s.: P. *Goetz* István,
Tan.: „ Görgey Sándor,
M. Krausawszky János,
„ *Gusits* Miklós.

1685/86.

R.: P. *Cseles* Márton.
Pr. s.: P. Andrianski Adám.
Tan.: „ Duwowski János,
M. Hueber Bernhard,
„ Székely László,
„ Damian János,
„ Velenczey Márton.

1686/87.

R.: P. *Cseles* Márton.
Pr. s.: P. *Kereskény* István.
Tan.: „ Nedeczky Gáspár,
M. Székely László,
„ *Bileczky* Ferencz,
„ Hiibert Ignácz.

1687/88.

R.: P. *Cseles* Márten.
Tan.: P. Gál György.
A többi ismeretlen.

1688/89.

R.: P. Radeczy János. (1689. márczius 13. óta.)
Pr. s.: P. *Balogh* Bálint,
Tan.: „ *Szabolch* Ferencz (poet.),
M. Lencsovich György,
„ *Hower* Gáspár,
„ Szignarovich Mátyás. (parv.)

1689/90.

R.: P. Radeczy János.
Pr. s.: P. előbb *Balogh* Bálint, utóbb:
„ *Cseles* Márton.
Tan.: „ *Szabolch* Ferencz.
M. Lencsovich György,
„ Horváth János,
„ *Bossányi* Farkas.

1690/91.

R.: P. Radeczy János.
Tan.: P. *Szabolch* Ferencz.
M. Markovich Kornél,
„ *Tallián* Miklós,
„ Vécsey István,
„ *Rajcsányi* János.

1691/92.

R.: P. Matheidesz Alajos.
Pr. s.: P. *Szabolch* Ferencz.
Tan.: M. Koller Kristóf és Höckinger Ferencz,
„ Székely István és Balli István,
„ Sigray Antal és Conrad Döme,
„ *Földváry* Mihály és *Moro* István.

1692/93.

R.: P. *Mechtl* Albert. (1692. ápr. 27. óta).
Pr. s.: P. *Szabolch* Ferencz.
Tan.: M. Hockinger Ferencz, (rhet.)
„ Hilari Joáchim,
„ Szignarovich Mátyás,
„ *Kalmanczai* Pál,
„ Chmel András.

1693/94

R.: P. Matheidesz Alajos.
Tanárok ismeretlenek.

1694/95

R.: P. Matheidesz Alajos.
Tan.: M. *Posch* György,
„ *Pusch* Zsigmond,
„ *Körmendi* Imre,
„ Wedeczky Imre,
„ *Csepelény* Ferencz.

1695/96.

R : P. Matheidesz Alajos.
Tan.: P. *Kellerhaus* Henrik,
M. *Pogatschnig* József,
„ *Schulista* Vincze,
„ Petz Loránd,
„ Widmann János.

1696/97.

R.: P. Derchen Antal. (1697. máj. 30. óta.)
Pr. s.: P. *Benutzi* Dániel.
Tan.: M. Ollinger Szilárd,
„ Landstoller József,
„ *Bossany* András,
„ *Kalmanczai* Pál,
„ Chmel András.

1697/98.

R.: P. Derchen Antal.
Tanárok ismeretlenek.

1698/99.

R : P. Derchen Antal.
Pr. s : P. Garajsky János.
Tan.: M. Nemsovay Lajos,
„ Glemboczky János,
„ Hauser József,
„ Taynay Gáspár,
„ Varanay János,
„ Almássy Pál.

1699/1700.

R.: P. Derchen Antal.
Pr. s.: P. *Brandtmiller* Gotthard.
Tan.: M. *Wagner* Ferencz,
„ Straibl József,
„ *Kromholz* Mihály,
„ Almássy Pál,
„ Morko János,
„ Corbelli Márton.

1700/01.

R.: P. *Wismiller* György.
Pr. s.: P. *Kiris* Ferencz.
Tan : M. Reysner János,
„ *Perbegg* József,
„ Almássy Pál,
„ Csatáry István,
„ Hausblatt Nándor,
„ Pighetti József.

1701/02.

R : P. *Wismiller* György.
Tan.: M. Maurisperg Bernhard,
„ Lidl László,
„ Kristan József,
„ Murin András,
„ Martinek Ferencz,
„ Jabroczky Mihály.

1702/03.

R.: P. *Wismiller* György.
Pr. s : P. Csernyak Imre.
Tan.: M. Wiplinger József,
„ Bernhardt Ignácz,
„ Szőllősy Ferencz,
„ Verbaj Zsigmond,
„ Ardici Mihály,
„ Tár László.

1703/04.

R.: P. Mayr Ferencz. (1703. aug. 20. óta.)
Pr. s : P. Ricsanszky Tóbiás.
Tan : M. Bernhardt Ignácz,
„ *Kiffer* Antal,
„ Hohenlocher Antal,
„ *Beniczky* Ferencz,
„ Hevenessy Sándor,
„ *Ujházy* Gáspár.

1704/05.

R.: P. Mayr Ferencz.
Pr. s : P. *Kiris* Ferencz.
Tan : M. Gastinger József,
„ Psacevich Jakab,
„ Piculi Mihály,
„ Perimi András,
„ Pighetti József.

1705/06.

R.: P. Mayr Ferencz.
Pr. s : P. Ambler Tamás.
Tan.: M. Sallar Bertalan,
„ Andrée József,
„ Boka Miklós,
„ Bakay Gábriel.

1706/07.

R.: P. Sägl János. (1706. okt 3. óta.)
Pr. s.: P. Partinger Ferencz,
Tan.: „ *Csepelényi* Ferencz,
„ Mauser József,
„ *Miell* Péter,
„ Bakay Gábriel,
„ *Fasching* Jeromos.

1707/08.

R.: P. Sägl János.
Tan.: P *Thais* József.
M. Bakay Gábor,
„ *Fasching* Jeromos,
„ Martinek Ferencz,
„ *Bednari* Mihály,
„ *Kolb* István.

1708/09.

R.: P. Sägl János.
Pr. s.: P. Sollenszain Ferencz,

Tan.: P. Kereskényi Gábor,
„ Mild Miklós,
„ Bednari Mihály,
„ Jászberényi János.
M. Kolb István,
„ Rashing Ferencz.

1709/10.

R.: P. Sägl János.
Pr. s.: P. *Hueber* György,
Tan.: „ *Berzeviczky* Sándor.
M. Seean József,
„ Ruman Zsigmond,
„ *Kolb* István,
„ Pesko György,
„ Vámossy Antal.

1710/11.

R.: P. *Madocsány* András. (1711. decz. 8. óta)
Tan.: P. Hevenessy Sándor.
M. *Kolb* István,
„ Lusinszky István,
„ *Gasner* János,
„ Vámossy Antal,
„ Scheucher János.

1711/12.

R.: P. *Madocsány* András.
Pr. s.: P. Selendi János,
Tan: „ Eggartner Bertalan.
M. *Görgey* Kristóf,
„ *Vámossy* Antal,
„ Turnichay Ferencz,
„ *Tallián* Péter.

1712/13.

R: P. *Madocsány* András.
Tan.: P. Boka Miklós.
M. *Raab* István,
„ *Reviczky* Ignácz,
„ Mechtler Nándor.

1713/14.

R: P. *Madocsány* András.
Pr. s.: P. Ernst Nándor, (rhet.)
„ *Szamoróczy* Pál,
Tan.: M. *Podlusani* Zsigmond, (synt)
„ *Bednári* Mihály. (gramm)

1714/15.

R és Pr. s.: P. *Kiris* Ferencz. (1714. decz. 10. óta.)
Tan.: P. Ernst Nándor,
M. *Tallián* Péter,
„ *Guetmann* Ferencz,
„ Reuter József.

1715/16.

R. és Pr. s.: P. *Kiris* Ferencz.
Tan.: M. *Prembsel* Zsigmond,
„ *Insprugger* Sebestény,
P. *Podlusani* Zsigmond,
M. *Tolvai* Imre,
„ *Benyovszki* Pál,
„ Novora István.

1716/17.

R: P. *Kapi* Gábor. (1716. május 14. óta.)
Pr. s: P. *Szamoróczy* Pál.
Tan: P. Mantrey Ignácz,
„ Gschätter Balázs,
„ Vilcznovszky József,
„ Léeb János,
„ *Dzian* István.

1717/18.

R.: P. *Kapi* Gábor.
Pr. s. P. Kerner József.
Tan: P. Schuppert Nándor,
„ *Kampmiller* Ignácz,
„ *Brayer* Kristóf,
„ Libeniczky Pál,
„ *Sztankai* Pál.

1718/19.

R.: P. *Kapi* Gábor.
Pr. s.: P. Gastinger Antal.
Tan.: M. Hanstatt Lipót, (syntax. és gramm.)
„ Bien, (parv.)

1719/20.

R.: P. *Kapi* Gábor.
Tan.: M. Mossony.
A többi ismeretlen.

1720/21.

R.: P. Mayr Ferencz.
Tanárok ismeretlenek.

1721/22.
R.: P. Mayr Ferencz.
Tan.: M. *Kislinger* Ferencz,
„ Handlein Frigyes,
„ Sibeneicher Mihály,
„ Pöck Antal,
„ *Riederer* Péter,
„ Thombsich József.

1722/23.
R.: P. Horváth András (1722. okt. 4. óta.)
Tan.: M. *Rost* Tamás,
„ Fraydt Ferencz,
„ Hausegger József,
„ *Wagner* Ignácz,
„ *Hellmayer* Antal,
„ Debrődi István.

1723/24.
R.: P. Horváth András.
Pr. s.: P. *Szendrey* András.
Tan.: M. Heimb József,
„ *Probst* Péter,
„ *Hellmayer* Antal,
„ *Rossi* János,
„ Debrődi István,
„ *Perteli* Ignácz.

1724/25.
R.: Horváth András.
Pr. s.: P. *Léger* János,
Tan.: M. Gregner Antal,
„ *Dannhauser* Ferencz,
„ Rosszi János,
„ Debrődy István,
„ *Perteli* Ignácz,
„ Zeitler Ádám.

1725/26.
R.: P. *Kiris* Ferencz. (1725. okt. 7. óta.)
Pr. s: P. Gredner Antal,
Tan.: M. *Helmayr* Antal,
„ Rosszi János,
„ Asztl János,
„ Zeitler Ádám,
„ Csupor István,
„ *Faludy* Ferencz.

1726/27.
R. és Pr. s.: P. *Kiris* Ferencz.
Tan.: M. *Schez* Ferencz,
„ Krausz Sebestyén,
„ *Nedeczky* László,
M. Turóczy József,
„ *Faludy* Ferencz,
„ *Szegedi* Mihály.

1727/28.
R. és Pr. s.: P. *Kiris* Ferencz.
Tan.: M. Krausz Sebestyén,
„ *Nedeczki* László,
„ Turóczy József,
„ *Grubanovics* József,
„ *Szegedi* Mihály,
„ *Répszeli* László.

1728/29.
R.: P. *Csepeléni* Ferencz. (1728. nov.
Pr. s.: P. *Fasing* Ferencz, 7. óta.)
Tan.: M. *Nedeczki* László,
„ Helmár Miklós,
„ *Grubanovics* József,
„ Szeredi György,
„ *Répszeli* László,
„ Manszperger András.

1729/30.
R.: P. *Csepeléni* Ferencz.
Pr. s.: P. Szávay Pál,
Tan.: M. Helmár Miklós,
„ *Grubanovics* József,
„ Szeredi György,
„ *Répszeli* László,
„ Stainer Ferencz,
„ Palka István.

1730/31.
R.: P. *Csepeléni* Ferencz.
Pr. s.: P. Sósy Lipót,
Tan.: M. Robit Mátyás,
„ Akay Kristóf,
„ Haypök Antal,
„ Stainer Ferencz,
„ *Kelcz* Imre,
„ Langer Pál.

1731/32.
R.: P. *Kázi* János. (1731. nov. 21. óta.)
Tan.: M. Haypök Antal,
„ Petauer Antal,
„ Steiner Ferencz,
„ *Kelcz* Imre,
„ Benyovszki János,
„ *Milkovics* Mihály.

1732/33.

R.: P. *Kázi* János.
Pr. s.: P. *Péterffi* Károly,
Tan.: M. Petauer Antal,
„ *Vahl* Ferencz,
„ Benyovszky János,
„ *Milkovics* Mihály,
„ *Monsperger* András.

1733/34.

R.: P. *Kázi* János.
Pr. s.: P. Novotka István,
Tan.: M. Paulikovics Dániel,
„ *Vahl* Ferencz,
„ Benyovszky János,
„ Francsics János,
„ *Monsperger* András,
„ *Kéri* Bálint.

1734/35.

R.: P. *Kázi* János.
Pr. s.: P. Dugovics Pál, ifj.
Tan.: M. *Vahl* Ferencz,
„ Benyovszky János,
„ Francsics János,
„ *Monsperger* András,
„ *Kéri* Bálint,
„ *Schmitth* Miklós.

1735/36.

R.: P. *Raab* István. (1736. jan. 3. óta.)
Pr. s.: P. *Péterffi* Károly,
Tan.: M. Gerbrandl Vilmos,
„ Hollvax Ferencz,
„ *Kereskényi* Ádám,
„ *Schmitth* Miklós,
„ Csécsi Ferencz,
„ *Walter* Pál.

1736/37.

R.: P. *Raab* Mihály.
Pr. s.: P. *Péterffi* Károly,
Tan.: M. Wolfsegger Ignácz,
„ Paumgarten József,
„ Csécsi Ferencz,
„ Schmidthauer János,
„ *Walter* Pál,
„ Puchperger József.

1737/38.

R.: P. *Vanossi* Antal.
Pr. s.: P. *Péterffi* Károly,
Tan.: M. *Friz* András,
„ Csécsi Ferencz,
„ Schmidhauer András,
„ *Walter* Pál,
„ Puchperger József,
„ *Cseffalvai* Pál.

1738/39.

R.: P. *Raab* István.
Pr. s.: P. *Péterffi* Károly,
Tan.: M. Roys Ferencz,
„ *Walter* Pál,
„ Platzer Antal,
„ Puchperger József,
„ *Cseffalvai* Pál,
„ Matzer Péter.

1739/40.

R.: P. *Dobner* István. (1839. nov. 3. óta.)
Pr. s.: P. *Péterffi* Károly,
Tan.: M. *Maister* József,
„ *Lampl* Ignácz,
„ Puchperger József,
„ *Cseffalvai* Pál,
„ Matzer Péter,
„ Buffler Ferencz.

1740/41.

R.: P. *Dobner* István.
Pr. s.: P. Wolfsegger Ignácz,
Tan.: M. *Walter* Pál,
„ *Cseffalvai* Pál,
„ *Wailandt* Ferencz,
„ Matzer Péter,
„ Buffler Ferencz,
„ *Vargyas* István.

1741/42.

R.: P. *Dobner* István,
P. s.: P. Tusseng Károly,
Tan.: M. Fichtl Domonkos,
„ *Vargyas* István,
„ Niczky János,
„ Pintershoffen József.

1742/43.

R.: P. *Benyovszky* Pál.
Pr. s.: P. Krigern Frigyes,
Tan.: M. Szerdahelyi Ferencz,
„ *Vargyas* István,
„ Niczky Jónás,
„ *Róth* Károly,
„ Pintershoffen József,
„ Gábor János.

1743/44.
R.: P. *Kazy* Ferencz. (1743. november
Pr. s.: P. Krigern Frigyes, [28. óta.)
Tan.: M. *Vargyas* István,
„ Warkitsch Nándor,
„ *Róth* Károly,
„ Dugovich Antal,
„ Buffler Gáspár,
„ Loska György.

1744/45.
R.: P. *Kazy* Ferencz.
Pr. s.: P. *Schmitth* Miklós,
Tan.: M. Angerer Antal,
„ Goderer József,
„ Adami Mihály,
„ Loska György,
„ Glik József,
„ Kende László.

1745/46.
R.: P. *Kazy* Ferencz.
Pr. s.: P. Puchperger József,
Tan.: M. Niczky János,
„ Mayr Márk,
„ *Reviczky* Antal,
„ Kende László,
„ *Jábroczky* Ádám,
„ Melczer Mihály.

1746/47.
R.: P. *Kazy* Ferencz.
Pr. s.: P. Puchperger József,
Tan.: M. Praindl Márton,
„ *Reviczky* Antal,
„ Kende László,
„ *Csapodi* László,
„ *Hoffmann* Mihály,
„ Szerdahelyi József.

1747/48.
R.: P. *Simeghy* János. (1747. jun. 21. óta.)
Pr. s.: P. Frigeri Mihály,
Tan.: M. *Szluha* János,
„ Kende László,
„ *Csapodi* László,
„ *Hoffmann* Mihály,
„ Reisl Henrik,
„ Knall János.

1748/49.
R.: P. *Simeghy* János.
Pr. s.: P. Frigeri Mihály,
Tan.: M. *Weiland* Ferencz,
„ *Csapodi* László,
„ *Hoffmann* Mihály,
„ Reisl Henrik,
„ Melczer Mihály,
„ Tarnóczi Ferencz.

1749/50.
R.: P. *Simeghy* János.
Pr. s.: P. Frigeri Mihály,
Tan.: M. *Pray* György,
„ *Hoffmann* Mihály,
„ Leüttneker Domonkos,
„ Tarnóczi Ferencz,
„ Bátsmegyei József,
„ Csussem György.

1750/51.
R.: P. *Simeghy* János.
Pr. s.: P. Frigeri Mihály,
Tan.: M. *Edlmiller* Pál,
„ *Szentiványi* István,
„ Czollner Sámuel,
„ Bátsmegyei József,
„ *Handler* András,
„ Trancker Mátyás.

1751/52.
R.: P. *Pock* Mátyás. (1751. nov. 8. óta.)
Pr. s.: P. *Hedri* Antal,
Tan.: M. Szentiványi István,
„ Kraicsirovics János,
„ Bátsmegyei József,
„ Handler András,
„ Trancker Mátyás,
„ Wlassics József.

1752/53.
R.: P. *Pock* Mátyás.
Pr. s.: P. *Lipsics* Mihály,
Tan.: M. Morócz Ignácz,
„ Szalay János,
„ Trancker Mátyás,
„ Wlassics József,
„ *Fridvalszky* János,
„ Paar József.

1753/54.
R.: P. *Pock* Mátyás.
Pr. s.: B. Pallitich Ignácz,
Tan.: M. *Nyiró* Ádám,
„ Oczkay Pál,
„ Réss Ferencz,

M. *Radics* Antal,
„ Splényi Ferencz,
„ Hersching Dániel.

1754/55.

R.: P. Türck József. (1754. ápr. 15. óta.)
Pr. s.: P. *Faludy* Ferencz,
Tan.: M. Pauer Ferencz,
„ *Plindendorffer* Károly,
„ Splényi Ferencz,
„ Hersching Dániel,
„ *Sajnovics* János,
„ Jezerniczky Ignácz.

1755/56.

R.: P. Türck József.
Pr. s.: P. *Faludy* Ferencz,
Tan.: M Splényi Ferencz,
„ Pech János,
„ Hersching Dániel,
„ *Sajnovics* János,
„ Jezerniczki Ignácz,
„ Bernolack József.

1756/57.

R.: P. Türck József.
Pr. s.: P. *Faludy* Ferencz,
Tan.: M. *Präxel* Ferencz,
„ Waxmann Ignácz,
„ *Sajnovics* János,
„ Gerencsér György,
„ *Szegedi* Pál,
„ Pauer János.

1757/58.

R.: P. Türck János.
Pr. s.: P. Hellmayr Bertalan,
Tan.: M. *Hebder* Jakab,
„ Szobeck József,
„ Gerencsér György,
„ *Szegedi* Pál,
„ Schmidt Lőrincz,
„ Hartman Nándor.

1758/59.

R.: P. *Koller* József. (1758. nov. 9. óta.)
Pr. s.: P. Hellmayr Bertalan,
Tan. M. Kutsányi András,
„ Schiz János,
„ *Mayr* György,
„ Schmidt Lőrincz,
„ Hartman Nándor.
„ Abegg Antal.

1859/60.

R.: P. *Koller* József.
Pr. s.: P. *Faludy* Ferencz,
Tan.: M. *Kozma* Ferencz,
„ *Hojós* István,
„ Schmidt Lőrincz,
„ Abegg Antal,
„ Pauer Kános,
„ Marsovszky Ádám.

1760/61.

R.: P. *Koller* József.
Pr. s.: P. *Faludy* Ferencz,
Tan.: M. Nagy István,
„ Toldi János,
„ Pauer János,
„ Edendorffer György,
„ Marsovszky Ádám,
„ *Mayláth* Antal.

1761/62.

R.: P. *Pock* Mátyás. (1761. szeptember 20. óta.)
Pr. s.: P. *Faludy* Ferencz,
Tan.: M. Kovalszki Ferencz,
„ Pauer János,
„ Edenhoffer György,
„ Marsovszki Ádám,
„ *Mayláth* Antal,
„ Schóber János.

1762/63.

R.: P. *Pock* Mátyás.
Pr. s.: P. *Faludy* Ferencz,
Tan.: M. Geszti Imre,
„ Widtman Ferencz,
„ *Majláth* Antal,
„ Schober János,
„ *Szerdahelyi* György,
„ Klobusiczki Mátyás.

1763/64.

R.: P. *Pock* Mátyás.
Pr. s.: P. *Faludy* Ferencz,
Tan.: M. Tainai Jónás,
„ Kirchstetter Károly,
„ Schober János,
„ *Szerdahelyi* György,
„ Kelcz János,
„ *Reinis* József.

1764/65.

R.: P. *Preindl* Márton. (1764. november 13. óta.)
Pr. s.: P. *Klaus* Mihály,
Tan.: M. Rauscher Miklós,
„ Neuhauser Károly,
„ *Szerdahelyi* György,
„ Kelcz János,
„ Pernkoff Ignácz,
„ Taschler Mihály.

1765/66.

R.: P. Preindl Márton.
Pr. s.: P. *Klaus* Mihály és *Faitser* Ferencz,
Tan.: M. Janich János,
„ Mertz Ferencz,
„ Hauth Ignácz,
„ Pernkoff Ignácz,
„ *Kruik* Ignácz,
„ Höff Ignácz.

1766/67.

R.: P. Preindl Márton.
Pr. s.: P. *Koller* Ignácz,
Tan.: M. *File* András,
„ Hauth Ignácz,
„ *Kruik* Ignácz,
„ Kreskai József,
„ Höff Ignácz,
„ Radicskovics György.

1767/68.

R.: P. *Róth* Károly. (1767. okt. 22. óta.)
Pr. s.: P. *Pray* György,
Tan.: N. Gerencsér György,
„ *Kruik* Ignácz,
„ Kreskai József,
„ Radicskovics György,
„ Ambschl Mihály,
„ *Neumayr* Ignácz.

1768/69.

R.: P. *Róth* Károly.
Pr. s.: P. *Pray* György,
Tan.: M. Biró János,
„ Kreskai József,
„ Radicskovics György,
„ Ambschl Mihály,
„ *Neumayr* Ignácz,
„ Khorn Lipót.

1769/70.

R.: P. *Róth* Károly.
Pr. s.: P. *Pray* György,
Tan.: M. Fejérvári Ignácz,
„ Radicskovics György,
„ Pucholtz Ferencz,
„ *Neumayr* Ignácz,
„ Szemelrock József,
„ Wagner Márton.

1770/71.

R.: P. *Kelcz* Imre. (1770. decz. 23. óta.)
Pr. s.: P. *Pray* György,
Tan.: M. Fejérvári Ignácz,
„ Mesterházi Lajos,
„ *Neumayr* Ignácz,
„ Pauer Antal,
„ Wagner Márton,
„ Rainprecht Ignácz.

1771/72.

R.: P. *Kelcz* Imre,
Pr. s.: P. *Faludy* Ferencz,
Tan.: M. *Szerdahelyi* György,
„ *Neumayr* Ignácz,
„ Pauer Antal,
„ Morquet József,
„ Rainprecht Ignácz,
„ Hartman Ignácz.

1772/73.

Provinczialis: Muszka Miklós.
R.: P. *Kelcz* Imre.
Pr. s.: P. *Faludy* Ferencz,
Tan.: M. *Szerdahelyi* György,
„ Rueff József,
„ Morquet József,
„ Puechner Gottfried,
„ *Majláth* György,
„ König Mátyás.

III. RÉSZ.

GYMNASIUMUNK ÁLLAMI VEZETÉS ALATT.

1773 — 1812.

I. FEJEZET.

Mária Terézia kora és a Ratio Educationis behozatala.

Midőn Mária Terézia királyunk a jezsuita-rend feloszlatását elhatározta, számot kellett vetnie azzal, hogy mi lesz az oktatás állapotával ezentúl. A feloszlatás évében a jezsuiták összesen 41 gymnasiumot láttak el hazánkban[1] és pedig az ország legelőkelőbb helyein. Oly száma volt ez a hazai közoktatási intézeteknek, hogy tevékenységük megszünése kiszámithatatlan kárt okozott volna közművelődésünk fejlődésében. És mivel egyrészről a kor szelleme az iskoláktól az élet czéljainak az eddiginél gyakorlatibb felfogását várta, más részről az uralkodásnak és kormányzásnak a felvilágosodott absolutismus szellemében átalakult új elvei az iskoláktól a politikai rendszer megépitésénél fontos szolgálatokat vártak: a jezsuita-rendet feloszlató államférfiak készebbek voltak az oktatás államositásával járó óriási terheket is az államra háritani, semmint eltűrni, hogy az iskolák ezentúl is egyoldalu felekezeti czélok szolgálatában álljanak és a politikai törekvések sikerét esetleg meghiusítsák. Különösen hangzik, de tény, hogy a kormányokat akkor is, de ma is, nem kulturális czélok vezették és vezetik reá az iskolák ügyének felkarolására, hanem politikaiak. Lehet, hogy más államokban ez másképp volt és van; nálunk az iskolák államositásának már ezen első ténye *nem kulturtörekvés, hanem politikai cselekedet* számba megy.

A jezsuita-rend feloszlatásával — mint mondottuk — egyszerre 41 tanintézet maradt tanitói erők nélkül. Ezeknek pótlása eleve nehéz feladatnak mutatkozott s a kormány jónak látta, hogy az 1773. évi nagy szünidőt október 14-dikén közzé tett országos rendelettel deczember 1-ig meghosszabbitsa.

---

[1] Molnár A., i. m. 198.

Ez az intézkedés a kérdést csak elnapolta, de nem oldotta meg. Honnan vegyen a kormány hirtelen annyi tanárt? Már a jezsuita-rendet feloszlató királyi rendelet meghagyja a feloszlatásban eljáró kir. biztosoknak, hogy szólítsák fel az atyákat, hogy valamely egyházmegye vagy fennálló szerzet tagjaiként maradjanak meg a tanitásügy szolgálatában. Collegiumunkban is akadtak, a kik hivek maradtak eddigi tanári hivatásukhoz; és pedig: *Szerdahelyi* György, *Radiskovics* György és *König* Mátyás atyák. Minthogy azonban ezen a módon sem nálunk, sem másutt még nem lehetett a tanárhiányt pótolni, Mária Terézia királyunk, október hó 8-dikán meghagyta az összes megyés püspököknek, hogy a feloszlatott jezsuita-tanárok helyettesitéséről saját hatáskörükben minél hamarább intézkedjenek, hogy a tanitás deczember 1-jén megkezdődhessék.[1] Ehhez képest az esztergomi érsek a pozsonyi gymnasium vezetésével *Dujardin* Károly pozsonyi kanonokot bizta meg és a három ex-jezsuitán kivül *Szklenár* Györgyöt, *Duban* Jánost és *Bereczky* Jánost alkalmazta tanárokul.[2] Közülük Szerdahelyi az *igazgatói* teendők végzése mellett a rhetoricai osztályt tanitotta, Szklenár a poet., Radiskovics a synt., Duban a gram., König a princ., Bereczky a parv. osztályának az élén állott s a régi rendszer szellemében és tanterve szerint nyitották meg az új korszak első évét.

Külsőleg a nagyjelentőségű változásnak nyomait külömben alig látjuk meg gymnasiumunkon. A tanulók körülbelül a szokott számban iratkoznak be (rhet.: 73, poet.: 84, synt.: 87, gram.: 77, princ.: 82, parv.: 85), összesen 488, főrangu tanulói is ugyanazok maradnak, clericus azonban csak egy van a rhet. osztályban.

Ebben az állapotában marad gymnasiumunk körülbelül három évig, 1776-ig. A három évi időszakból a tanulók létszámán kivül alig maradt egyéb tudósítás az intézetről, ha csak a kormány általános rendelkezéseit nem tekintjük ilyeneknek. 1774 elején a kormány meghagyja a főigazgatóknak,[3]

[1] H. T. 5352. sz. r.
[2] Merkur v. Ungarn 1787. I. 244.
[3] H. F. 1774. jan. 25. 458. sz. r.

hogy látogatásaik alkalmával különös figyelmükre méltassák azt a körülményt, hogy a *gymnasiumok czélszerüen vannak-e elhelyezve*, s melyik városnak van inkább, vagy kevésbbé szüksége ilyen iskolára. Az átmeneti általános intézkedések sorába tartozik a H. T.-nak abbeli rendelete is, hogy az iskolák igazgatóiul csak rátermett egyének alkalmaztassanak.[1]

Hogy azomban az eddigi intézkedések nem voltak képesek a hirtelen beállott tanárhiányt pótolni, mutatja az a mely szerint Bécsből a magyarországi intézetekhez néhány az intézkedés, világi tanárt rendeltek ki az első grammaticai osztály vezetésére.[2] Ezek a bécsi tanárok a germanisatio első fecskéiül tekinthetők.

A hazai iskolázás voltaképpeni reformkorszaka az 1776/77-diki iskolaévvel veszi kezdetét. Ekkor történnek meg a behozandó új tanulmányi rendszer foganatositására irányuló alapvető és elvi jelentőségű intézkedések. Nevezetesen 1776. aug. 12-dikén 4295. sz. rendeletével a H. T. meghagyja, hogy minden gymnasium élére igazgató állittassék, a nem-catholicusok a catholicus iskolákba felvétessenek, az egész ország *kilencz tankerületre* osztatik, a hittanárok és az exhortatorok pályázat utján választassanak, a corvictusok és árvaházak az igazgatók felügyelete alá helyeztetnek, a tanári cathedrák versenypályázatok utján töltessenek be, szabályoztatik az igazgatók hatásköre, felosztatnak az iskolai teendők, megállapittatik a tanárok fizetése, stb. stb. és betöltetnek az igazgatói állások. E rendelkezésekhez képest a *pozsonyi tankerület első kir. főigazgatója:* gróf *Balassa* Ferencz 1776. szept. 7-dikén közölte a gymnasium tanártestületével a H. T. rendeletét, a melylyel *Hersching* Dánielt, volt jezsuitát és ez idő szerint könyvvizsgálót, a pozsonyi gymnasium igazgatójává kinevezte.[3] Ugyanezen alkalommal tudtul adta a főigazgató, hogy a gymnasiumunknál betöltendő tanári állásokra a verseny-pályázat (concursus) ez évi október 10-dikén fog megtartatni az arra kinevezett bizottság előtt, a

[1] H. T. 1775. aug. 25. 3965. sz. r.

[2] F. h.

[3] Ez a *Hersching* Dániel jezsuita korában 1753—1755-ig gymnasiumunknak tanára volt.

melynek tagjaiúl a H. T. a következőket nevezte ki: gróf *Batthyány* József érsekprimást (egyszersmind a biz. elnöke), gróf *Fekete* György országbirót, gróf *Balassa* Ferencz pozsonyi és gróf *Niczky* Kristóf győri és pécsi tank. főigazgatót és *Ürményi* József udvari tanácsost, a Ratio Educationis egyik szerzőjét.

Ebben a rendeletben körvonalozza a H. T. a gymnasium új szervezetét is. E szerint az intézet élén ezentúl *igazgató* áll; reá van bízva a könyvtár vezetése is. Fizetése 600 frt. A vallás-erkölcsi nevelésről a gymnasium hitszónoka és hittanára (exhortator és catecheta) gondoskodik. Fizetése 400 frt. Minthogy az új iskolai rendszer a gymnasiumokban csak öt osztályt vett czélba (a humaniorák *két* osztálya és *három* grammaticai osztály), ehhez képest a rendes tanárok számát is csak 5-ben állapította meg a rendelet. Ezek: az ékesszólás, a történelem és a földrajz tanára, a ki, mint a hum. osztályok idősbje (senior) igazgató-helyettes is (prodirector); fizetése 600 frt.; a költészeti osztály és a görög nyelv tanára; fizetése 500 frt.; — a felső (III.) gram. osztály tanára; fizetése 500 frt.; — a középső (II.) gram. osztály tanára; fizetése 400 frt.; — az alsó (I.) gram. osztály tanára; fizetése 350 frt. Minthogy pedig a régi rendszerhez képest ez időben még gymnasiumunknak *hat* osztálya volt s ezt az osztályt (a parvistákét) még az 1776/77-diki iskolaévben fenn kellett tartani, ez osztály ellátására, de meg a betegség miatt vagy más okoknál fogva akadályozott, tanárokra való tekintetből is még egy *rendkivüli tanári* állást is szervezett a kormány évi 200 frt fizetéssel. Új volt a szervezetben az *iskolaszolga* (famulus) állása is, a ki 150 frtnyi évi fizetésben részesült. A tanári mellékteendőket az új szervezet akkép állapítja meg, hogy az I. gram. osztály tanára a tanári értekezletek jegyzői tisztét teljesiti, a rhet. osztály tanára pedig egyúttal a gymnasium történetirója.

Fontos intézkedése még az új rendnek, hogy a megválasztandó tanárok egy évi szolgálatuk után fognak véglegesíttetni és hogy méltányos nyugalomdíjat helyez kilátásba.

Az október hó 11. 12. és 13. napján megtartott tanári verseny-pályázat eredményéhez képest Mária Terézia gym-

nasiumunkhoz tanárokul a következőket nevezte ki: A hum. II. osztályának tanárául és egyszersmind igazgató-helyettesül (prodirector) *Szklenár* György világi papot; a hum. I. osztályának tanárául *Tinkóczy* Józsefet (világi); a III. gram. oszt.-hoz *Stipsich* Antalt (világi), a II. gram. oszt.-hoz *Manczini* Antalt (világi pap), az I. gram. oszt.-hoz *Peer* Jakab, kegyesrendi szerzetest, rendkivüli és helyettes tanárul *Tordai* Pált (világi). Hittanárul és hitszónokul utóbb *Barvér* Ferencz neveztetett ki.

A királyi kinevezést a H. T., illetőleg a főigazgatóság nemcsak a kinevezetteknek, hanem az érdekelt megyés püspököknek és rendfőnököknek tudomására hozta, s meghagyta a gymnasium igazgatójának, hogy az exhortator megérkeztéig a tanulók vallási és istentiszteleti gyakorlataiban az eddigi szokást tartsa fenn.

November 5-dikén iktatta be a főigazgató az ujonnan kinevezett tanárokat hivatalaikba. Ez alkalommal tartott beszédében kiemelte azon kötelességeket, a melyekkel a nagy királynőnek tartoznak és azokat, a melyek reájuk mint az ifju nemzedék nevelőire várnak. Beszédére *Szklenár* György szépmüv. felső osztály tanára ékes latin beszéddel válaszolt, a melynek elhangzása után a tanárok és az ifjuság a „Veni Sancte!"-ra ment. *Ez volt az államilag administrált pozsonyi gymnasium első évmegnyitása.*

November 12-dikén közölte a főigazgató a vallástanitásra és istentiszteletre vonatkozó felsőbb rendeletet és utasitásokat, s november 15-dikén tartotta meg a tanártestület az *első tanári értekezletet.* Ezen az istentisztelet rendjének szabályozásával, az iskolaszolga teendőnek megállapitásával és az iskolai fegyelem fentartásával foglalkozott.

Október 29-dikén az igazgató, a tanártestület és a tanuló ifjuság törvényolvasásra gyültek egybe. *Hersching* igazgató emelkedett beszédet intézett az ifjusághoz, buzditva őket a valódi, minden képmutatás nélkül való (veram, propriamque non hypocriticam aliquam pietatem) jámborságra és a királynő erényeinek követésére és utánzására, a melyek, úgymond, a nemes magyar faj vérébe vannak oltva. Azután a fegyelmi szabályokat olvasta fel.

Az államilag vezetett pozsonyi gymnasium első éve ilyen körülmények között nyilt meg. Hogy azomban a régi iskolai szokásokkal egyszerre nem szakított az új korszak, az kitünik abból is, hogy a karácsonyi szünidőre nézve is a régi szokáshoz hű maradt. Deczember 24-dikén reggel kezdődött a karácsonyi szünidő s deczember 27-dikén már ismét előadások voltak.

A főigazgató: gróf *Balassa* Ferencz, mindjárt a karácsonyi szünidő után, deczember 27-dikén tette meg hivatalos látogatását a pozsonyi gymnasiumban. *Ez volt az első főigazgatói látogatás intézetünkben.*

A főigazgató a még ma is szokásos módon végezte ellenőrző tisztét: az igazgatótól informáltatta magát a tanárokról, azután megjelent a tanitási órákon, meghallgatta a feleleteket, és hogy a haladás valódiságáról meggyőződjék, az eddig végzett tananyagból is kérdezett. Megnézte az irásbeli dolgozatokat (még a maculatoriumokat is), elkérte és elolvasta az exhortatortól mondott beszédeket, átnézte a gymnasium jegyzőkönyveit és naplóját, s az istentiszteletre, fegyelmezésre, rendtartásra stb. vonatkozólag fontos intézkedéseket foganatosított. Látogatásának befejeztével beszédet intézett a tanulókhoz; buzditotta őket Isten, király és a haza szeretetére, a szülők tiszteletére, azután a tanárokkal tartott értekezleten közölte tapasztalatait és észrevételeit, s a tanárok működése iránt teljes megelégedését fejezte ki. Elmondhatjuk, hogy ezeket az adatokat olvasva, elismeréssel adózunk egy ilyen szabásu főigazgatónak, a ki előkelő főúr és a tanáriakban úgyszólván laicus ember létére, tisztességes hozzáértéssel és finom, tapintatos modorral oldja meg tisztét.

Jellemző az akkori tanügyi kormányzat gyorsaságára, hogy a főigazgató látogatásáról szóló felterjesztésre már január 31-dikén megjön a H. T. válasza, a mely megnyugvással veszi tudomásul a főigazgató jelentését.

Az új 1777-dik év kezdetén: jan. 24-dikén érkezett gymnasiumunkhoz a rendelet, hogy a tanárok fizetésüket saját nyugtatványaikra a tanulmányi alap pozsonyi főpénztáránál fogják felvenni; továbbá, hogy *Tordai* Pál helyettes tanár, mivel ez évben a legalsó osztályt is kellett tanítania, e fáradságának jutalmául rendkivüli segélyképpen 100 frtot kap fizetésén fölül.

Hogy már ez időben is voltak magántanulók, az kitünik abból, hogy az 1777. febr. 15-diki tanári értekezlet néhány ilyen tanulónak ügyével foglalkozik, valamint azt is látjuk, hogy *kolduló deákok* sem voltak még ritkák; mert ugyanezen értekezlet azt határozza az ilyenekről, hogy az iskolából kizárassanak.

Az első félévi vizsgálatokat ez évben márczius hó első felében tartották meg a tanárok s az igazgató a márcz. 15-diki értekezleten ezeken szerzett örvendetes tapasztalatairól számolt be. Az első félév márczius 25-dikén végződött s a második félév április 2-dikán nyilt meg.

Az 1776/77. év második felétől kezdve a főig. ápr. 14. k. rendelete értelmében gymnasiumunkba nem róm. kath. tanulókat is szabad volt felvenni, még pedig lelkiismereti szabadságuk korlátozása nélkül.

Az iskolaszolga állása nemcsak gymnasiumunknál, hanem másutt is új intézmény volt, és mivel sokan, jobb módu személyek és nemes-emberek, vonakodtak ezt az állást pusztán a címe miatt (iskola-*szolga*) elfogadni, a H. T. rendeletéből a főigazgató 1777. junius 5-dikén közli gymnasiumunk igazgatójával, hogy az iskola-szolga helyett ezentul a *curator* czímzés használtassék. Intézetünk első curatora *Schneider* Antal volt.

Minthogy a jezsuita-rend feloszlatása alkalmával Mária Terézia királyunk a *Csécsy-* (könyvtári) és a *Gyulaffy*-féle alapokat továbbra is iskolai czélokra szolgálókul rendelte el, a H. T. ez alapítványok kezelésére nézve megállapította a jövendőben követendő eljárást,[1] a jezsuiták könyvtárára nézve pedig meghagyja a tanártestületnek, hogy a könyvtárba a további intézkedésig semmiféle könyvet ne szerezzen be.

Hosszas tárgyalást vont maga után a jezsuitáktól üresen hagyott épületek ügye is. Ezekre nézve a H. T. rendeletéhez képest a főigazgató meghagyja az igazgatónak, hogy a curator számára a gymnasium épületében gondoskodjék lakásról. Az igazgató ennek a rendeletnek foganatot szerzett, egyúttal azomban arra kért engedélyt, hogy ő maga a teljesen üresen álló

[1] L. Függelék VIII. szám.

collegiumépületben vehessen szállást. A H. T. 1777. jul. 28. k. 4029. sz. rendeletével nem egyezett bele az igazgató kérésébe; ingyenes lakás, a rendelet szerint, az igazgatót azért nem illeti meg, mivelhogy rendszeres és megfelelő fizetése van.

Jul. 13-dikán értesíti a főigazgató az igazgatót, hogy mivel *Pray* György, a ki a jezsuiták könyvtárának a feloszlatás utáni időkben is gondját viselte, az egyetemi könyvtár igazgatójának neveztetett ki és állását minél előbb el kell foglalnia, tőle a kellő módon a könyvtárat átvegye; augusztus 1-jén, magának *Pray*-nak a kérésére utasította az igazgatót, hogy az egész könyvtárnak és az evangelicusoktól lefoglalt könyveknek jegyzékét, a melyen ő (Pray) már huzamosabb időn át dolgozott, fejezze, illetőleg fejeztesse be, s a könyvjegyzék egy példányát a gymnasiumnál őrízze meg. *Pray* György aztán e napokban csakugyan át is adta a könyvtárt s itt hagyta Pozsonyt.

Az 1776/77. iskolaév befejezésére nézve a tanártestület aug. 13-dikán tartott értekezletén elhatározta, hogy a vizsgálatok a rhetoricai osztályban tartassanak meg legelőbb. Minthogy pedig a papi pályára készülők csődvizsgálatai is rendszerint ez időre estek s így számos tanuló a vizsgálattól elmaradt, ezekre nézve a tanártestület kimondotta, hogy a kiket az egyházi rendbe felvesznek, azokat a vizsgálattól felmenti, a többiek azomban a vizsgálaton megjelenni tartoznak. Az iskolaév bezárására vonatkozólag a tanártestület az *ősi szokáshoz* ragaszkodott, s az évet ehhez képest szept. 8-dikán akarta befejezni. Mivel azomban ez a nap ez évben hétfőre esett, ezuttal az évzáró „Te Deum"-ot szept. 6-dikán tartották meg. Az istentisztelet befejeztével *Hersching* igazgató lelkes beszédet mondott a szünidő hasznos eltöltéséről, *Szklenár* tanár pedig saját szerzeményű ódáját adta elő, a melyben a főigazgató erényeit és érdemeit magasztalta.

Ilyképpen ért véget az átmeneti idők legfontosabb éve: az 1776/77. év s vele együtt véget ért *Hersching* Dániel igazgatónak itteni szereplése is, a kinek évzáró beszéde igazgatói hattyudala volt. Szeptember 17-dikén a főigazgató arról értesíti, hogy ő Felsége őt pécsi kanonokká, helyébe pedig gym-

nasiumunk igazgatójává *Faitser* Ferenczet, a pécsi gymnasium igazgatóját nevezte ki, illetőleg helyezte át.

Nehány nappal az új igazgatónak kinevezése után 1777. szept. 20-diki kelettel érkezett le a főigazgatónak a rendelete, a melylyel tudtára adta a tanártestületnek, hogy Mária Terézia királyunk, ösztönözve azon sikertől, a melyet az iskolák az 1776/77. év folyamán felmutattak és a melyet királyunk főképpen azoknak az intézkedéseknek tud be, a melyeket az új iskolai rendszer főelveiképpen már előlegesen életbe léptetett, elhatározta, hogy az új iskolai rendszert főelveiben és részleteiben egész teljességgel tartalmazó műben kidolgoztatja és kinyomtatja és azt az iskolákban általánosan kötelező érvényességgel életbe lépteti. A mű címe „*Ratio Educationis, totiusque Rei Litterariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas. Vindobonae. 1777.*“ A nagyszabásu tanitásügyi munkálatot, a mely ez évtől kezdve (némely módositásokkal) egész 1850-ig közoktatásunk valóságos canonját képezte, a főigazgató a felsőbb rendeletekhez képest az igazgató és minden egyes tanár számára egy-egy példányban megküldötte és közölte a tanártestülettel azt is, hogy a kormány a tanitás czélját, nemcsak a helyes elvek kitűzése által akarja minél jobban megközelíteni, hanem *az iskolákat mindazon segédeszközökkel is el akarja látni, a melyek a czél elérésére szükségesek és a melyek nélkül a leghelyesebb elv is hiábavalónak bizonyúl* (supervacanea foret). Értesíti tehát a tanártestületet, hogy ezen segédeszközök beszerzésére a kormány gymnasiumunknak évenkint 150 forintot utalványoz a tanulmányi alapból.

Erdemes volna e helyen a „Ratio Educationis“ cz. művel részletesebben is foglalkozni. Oly mű ez kétségtelenül, a mely, ha sokat vesz is át a jezsuiták „*Rat. Studiorum*“-jából, a nagyszabásu paedagogiai és didacticai alkotások sorában mindig nagyon előkelő helyet fog elfoglalni. Nemcsak az emeli a Rat. Stud. fölé, hogy számol a *felvilágosult* XVIII. század művelődési törekvéseivel és a lélek művelésének fontossága mellett felismeri a test nevelésének szükséges voltát, hanem főképpen az, hogy az elvek kitűzésében és a gyakorlati kivitel módozatainak és az utasitásoknak megalapitásában a

tökéletességig szabatos, a czélok, módok és eszközök meghatározásában világos, érthető és *félre nem érthető*. És még inkább emeli értékét, hogy a közoktatás ügyének egész széles mezejét felölelve, az elemi oktatástól az egyetemig egységesen fogja fel az oktatásügy feladatait, és az iskoláknak egymáshoz való viszonyával, a tanügyi tradiciókkal, meg az élettel számolva, egységes terv szerint oldja meg az elemi, közép- és felsőoktatás kérdéseit. A politikai forrongások és a philosophálás emez idejében sem divatos jelszavakból, sem ki nem forrott philosophiai elméletekből nem állítja föl a tanügyi rendszer egész épületét, hanem évszázadok tapasztalatait teszi a nevelés és tanítás dogmáivá. Ebben a tekintetben az alkotmányos aera tanügyi alkotásai a Rat. Educationis mellett valósággal eltörpülnek, és szerkesztői: *Ürményi* József, meg *Trsztyánszky* Dániel jogosult főlénynyel nézhetnek le még mostani tantervünk és utasításaink készítőire is. Egy hibája volt a Rat. Educationisnak: hogy *absolut hatalom önkényes módon octroyálta reá hazánkra és hogy a több nyelvüség hangoztatásával a német nyelvnek útját egyengette iskoláinkban.* Nem az akkori kor szemében volt ez hibája, hanem a későbbi nemzedék itélte el teljesen ezen tulajdonságánál fogva.[1]

A Ratio Educationis nemcsak általánosan kötelező rendelkezéseket, hanem specialis pontozatokat is tartalmaz gymna-

[1] Abban az időben vált ez a körülmény fontossá és magára a rendszerre nézve végzetessé, a midőn a jelen században nagyon is volt okunk feljajdulnunk az önkényes uralom vesszeje miatt. Midőn aztán alkotmányos szabadságunkat visszanyertük, a régi idők egyéb szomorú maradványaival együtt a Rat. Educationis is a számkivetendő hagyományok közé került, s hazafias felbuzdulásunkban nem vettük észre, hogy a midőn kiküszöböltük teljesen iskolaügyi szervezetünkből a Rat. Ed.-t: *a germanizáló Mária Terézia alkotását*, ugyanakkor olyan középiskolai rendszer alkotására nyújtottunk alkalmat, a mely nyelvre és a külsőségekre nézve ugyan nem, de alapeszméjére és középiskolai oktatásunk egész szerkezetére nézve teljesen *germán* s e mellett a középiskola ügyét a többi iskolákétól, meg a gyakorlati élet követeléseitől *isoláltan* akarja rendezni. Bizony-bizony nagyon sokszor nem a nyelvben, hanem a *rendszerben* rejlik a németség.

Mai tantervünk ebbeli gyarlóságait és hibáit az alkotmányos korszak közoktatásügyi miniszterei közül egyedül gróf *Csáky* Albin ismerte fel, s ő volt az egyetlen, a ki a közoktatásügy egész vonalát egységes elv szerint concipiáltan akarta rendezni: a kisdedóvótól az egyetemig. Keveset valósíthatott meg, de legalább megmutatta, hogyan lehetne tanügyi fejlődésünkben az újabbi alkotások által megszakított történeti continuitást helyreállítani.

siumunkra nézve. Nevezetesen megállapítja gymnasiumunk jellegét és czímét, midőn azt a **főgymnasium** *(archigymnasium)* rangjára emeli (XXXIII. §.) és hozzá teszi, hogy e rangu intézetek „*reliquis instar exempli ad imitandum proposita sunt.*“ — Ugyanitt említjük meg, hogy a Rat. Ed. az országot 9 tankerületre osztja, s a gymnasiumok osztályait következőleg állapítja meg: II-a humaniorum (rhet.), I-a hum. (poet.), III-a gram. (synt.), II-a gram. és I-a gram.

Az akkori kormány tisztességes belátásáról tanuskodik, hogy annak kipuhatolására, vajjon az új iskolai rendszer nem fog-e legyőzhetetlen akadályokba ütközni, előzetesen akarta magát tájékoztatni és erre nézve azokhoz fordult véleményért, a kik ennek nyilvánitására első sorban illetékesek: a tanárokhoz, illetőleg az igazgatókhoz. *Balassa* Ferencz főigazgató a H. T. meghagyásához képest október 15-dikére, — tehát még az új iskolaév megnyitása előtt — Pozsonyba összehívta a tankerületéhez tartozó összes gymnasiumok igazgatóit értekezletre, hogy közösen megbeszéljék, melyek a Rat. Ed. azon pontjai, a melyeknek megvalósítása előreláthatólag nagyobb nehézségekbe fog ütközni. Az *igazgatók* ezen *értekezletén* Benkő Miklós, akkoriban még a nagyszombati akadémia igazgatója elnökölt, s az igazgatók a Rat. Ed.-nak a több nyelvnek egyszerre való megtanulására, a latin nyelv és stilus tanítására, a hittanra és az istentiszteletre, a tanulók jutalmazására, a *tanulmányi kirándulások*, *az ifjusági játszóterekre és játékokra*, az irásbeli dolgozatokra, a szemléltető eszközökre, a heti szünidőre, az ünnepekre, a Mária-társulatokra, stb.-re vonatkozó pontjait tüzetesen megvitatták, administrativ, tanulmányi, vallási és fegyelmi szempontból birálat alá vették és megjelölték azokat a módozatokat is, a melyek szerint a mutatkozó nehézségek elodázhatók. És hogy az igazgatók ezen értekezlete nem volt puszta formalitás, hanem hogy volt eredménye is, mutatja az, hogy a felvetett és kifogásolt kérdésekben később egymásután jönnek a módosító rendeletek.

A Rat. Ed. az év kezdetéül, az ősi szokáshoz híven, november 1-jét tűzte ki; minthogy azomban ez bizonyos tekintetben újitás volt, mert rendszerint néhány nappal később nyilt meg

eddig az év, a szülőkre való tekintetből a tanártestület az 1777/78-diki évet november 7-dikén nyitotta meg.[1]

A Rat. Ed. által megszabott rendkivüli tárgyak közül *poeticát* és *görög nyelvet* a szépmüvészeti osztályok két tanára felváltva tanította a két félévben; *kisérleti physicát*, a szükséges eszközök hiján ez évben még nem tanitottak gymnasiumunkban.[2]

A tanári személyzetben is történt változás az új iskolai rendszer életbe léptetésének küszöbén: *Peer* Jakab helyett, a kinek állása az új rendszer folytán amúgy is fölöslegessé vált, a főigazgató ideiglenesen *Bucsánszky* Györgyöt alkalmazta az alsó gramm. osztály tanárául, mig a többi tanárok, a kik taval neveztettek ki, királyi meghagyásra megkapták megerősitő okleveleiket.

Sok bajt okozott mindjárt kezdetben az ünnep- és vasárnaponkénti hittanmagyarázat (sz. beszéd) ügye. Az igazgató a Rat. Ed. értelmében a sz. beszédek tartására a gram. osztályok tanárait szólította fel; mig a tanárok szintén a Rat.-ból azt olvasták ki, hogy erre nem kötelesek, s november 17-diki értekezletükből a főigazgatóhoz felterjesztett terjedelmes memorandumukban azt vitatták, hogy sz. beszédek tartása a kinevezett és külön díjazott hittanárnak (catechistának): *Barvér* Ferenczne k a kötelessége. A főigazgató a gram. tanároknak adott igazat, s meghagyásából az igazgató deczember 30-dikán *élőszóval* megbízta Barvért, hogy ezentúl a sz. beszédeket ő tartsa; az 1778. január 31-diki tanári értekezleten pedig az igazgató közölte vele a H. T. rendeletét, a mely a főigazgató intézkedését jóváhagyja. Ámde a hittanár nem nyugodott meg ebben, hanem február 5-dikén ő maga terjesztett fel folyamodványt, hogy a H. T. őt a sz. beszédek tartásától mentse fel és ezeknek tartására a gram. osztályok tanárait szorítsa rá, a hogyan ez másutt is szokásban van. Az érdekelt tanárok e hó 8-dikán

[1] Minthogy a gymnasium csengetyűje, a melylyel az ifjuságot az iskolai teendők és vallási gyakorlatok kezdetére figyelmessé tették, a háztető alá volt elhelyezve, az igazgatóság ez évben engedélyt kért, hogy a csengetyű számára az épület fölé megfelelő kis tornyot emeltethessen.

[2] A Rad. Ed. által megteremtett tanulmányi állapotról; a tantárgyakról és tanitásmódjukról a *Függelék*-ben közölt módszeres jelentések adnak hű képet.

tették meg erre megjegyzéseiket s korábbi felfogásukat ujabb bizonyitékokkal támogatva, szintén a főigazgatóhoz terjesztették fel azokat. A főigazgató erre az igazgatótól kért véleményt. És ámbár Barvér hittanár a főigazgatóhoz felterjesztett folyamodványában a többi között megrongált egészségét is felhozta vonakodása okául, a főigazgató május 10-diki rendeletével mégis szigoruan meghagyta neki, hogy a sz. beszédek tartását illető kötelességének a H. T. fentebb érintett rendelete értelmében eleget tegyen. Ha pedig vonakodik, megbizta az igazgatót, hogy az ügy eldöntéséig a hittani magyarázatokat a helyettes tanárral végeztesse. Az ügy utóbb nagyon elmérgesedett és — mint látni fogjuk — a hittani tanszék megszüntetésére vezetett.

Érdemes a megemlítésre, hogy 1778. május 1-től a Rat. Ed. rendelkezéseihez képest a téli órarendtől eltérőleg, a nyári időbeosztás szerint a tanulók reggel *hat* órakor misét hallgattak. fél 7 órától kezdve d. e. 9 óráig tartattak az előadások: délután pedig fél 3 órakor vette kezdetét a tanitás.

A Rat. Ed. szellemében létesitendő ifjusági játszótérre nézve a főigazgató február 11-dikén meghagyja az igazgatónak, hogy bocsátkozzék tárgyalásokba a város tanácsával két alkalmas játszótérnek átengedésére nézve s hasson oda, hogy az ügyet *a felsőbb hatóságoknak további zaklatása nélkül* mielőbb kedvezőleg megoldja.[1] Kitetszik ebből, hogy az akkori államférfiak az ilyen fajta tanügyi alkotások létesitésénél a hatóságok és társadalom támogatására nagyon is számitottak s a maiaktól ebben a tekintetben éppséggel sem külömböztek. — Magára a játszótérre nézve még megjegyezzük, hogy két alkalmas helyet kivántak ebben a tekintetben a tanügyi körök; egyet a mindennapi üdülés és szórakozás helyéül, — egyet pedig rendkivüli alkalmakra a nagyobb szabásu gyakorlatok végzésére. A hatóság utóbb az esztergomi érsek kertje mellett levő tért engedte át az ifjuság játszóteréül, gróf *Pálffy* József pedig kertjét nyitotta meg a tanuló ifjuság előtt.[2]

---

[1] L. az érdekes rendeletet a „*Függelék*"-ben IX. szám alatt.

[2] Az *ifjuságí játékok* ügye ebben az időben egyike volt a legdivatosabb tanügyi kérdéseknek. Az igazgatók értekezlete több rendbeli módot — ezek között jutalmakat is — ajánl a játszókedv élénkítésére. Pozsonyban azomban a megállapodá-

Az új rendszer bureaucraticus jellegét illustrálja az a rendelet, a mely a tanulók gyónó-czéduláiban is egyöntetűséget akar elérni. Felsőbb meghagyásra u. i. a főigazgató 1778. május 31-dikén elrendeli, hogy a gymnasium tanulói a gyónás és áldozás alkalmával a budai egyetemen szokásos nyomtatott czédulákat használják a gyónás és áldozás megtörténtének igazolásául. Minthogy azomban gymnasiumunknál 2 év óta ettől eltérő gyakorlat állott fenn, a tanártestület a rendelet végrehajtását akkorra halasztotta, ha majd az ügyet a főigazgatóval legközelebbi látogatása alkalmával megbeszéli.

A tanártestületnek ez év junius 17-dikén tartott értekezletén állapíttatott meg a Rat. Ed. által megkövetelt hetenkinti *tanulmányi kirándulások* ügye. Az igazgatóknak mult év október 15-dikén tartott értekezletén hangoztatott nehézségek elodázása czéljából tanártestületünk a budai gymnasiumnál tenálló gyakorlat iránt tájékozódott. A budaiak azt felelték, hogy náluk minden tanár a maga osztályának jobb tanulóival hetenkint egyszer kirándul, és jutalmul ezeknek az utolsó tanítási órából negyed órát elenged, míg a rosszabb tanulók ezt a negyed órát a helyettes tanár felügyelete alatt az iskolában töltik.

Mikor ezt a helyettes tanár: *Bucsánszky* György meghallotta, kijelentette, hogy mivel ez a szokás nézete szerint a Rat. Ed. intézkedéseivel ellenkezik, csak akkor hajlandó a kiránduló tanárokat helyettesíteni, ha kimutatják neki, hogy e kötelessége a Rat. Ed. intézkedésein alapszik, s ha a főigazgató is ezen a véleményen lesz. Minthogy pedig a discussiók további folyamán előbbi véleményétől eltérőleg beszélt, és az

---

sokat nem lehetett foganatosítani, mert — mint azt a tanártestület okt. 24. értekezleten sajnálattal constatálta — *sem pénz, sem hely, sem megfelelő szerek nincsenek.* Utóbb az ifjuság játszóhelyéül az esztergomi érsek kertje melletti tér jelöltetett ki a városi hatóság részéről; gróf *Pálffy* József pedig az u. n. Pálffy-terem (a mostani reáliskola helyén) melletti *kertjében* szintén megengedte a játszást. 1802. év elején azomban a gróf, valószinűleg az okozott károk miatt elzárta kertjét a közönség és ifjuság előtt, s ennek folytán Szápáry főigazgató ápr. 7-dikén k. rendeletével meghagyja a tanuló-ifjúságnak, hogy a kertnek netaláni további rongálásától annál inkább tartózkodjék, mert a kit a gróf emberei tetten érnek, nemcsak megverik, hanem a kárt is megtérittetik vele. — *Tanulmányi kirándulások* a szomszéd megyékbe és messzebb fekvő vidékekre szintén egyik főgondját képezte a Rat. Ed.-nak, meg az akkori tanférfiaknak.

igazgató felszólította, hogy fejezze ki határozottan és világosan a véleményét, mert a mit mond, az *zavaros:* Bucsánszky tanár ott hagyta a conferentiát.

A többi tanárok közül a rhet. tanára kijelentette, hogy jó időben hetenkint egyszer kivezeti osztályát a játszótérre.

A poet. osztály tanára a főigazgató látogatása alkalmára odázta végső elhatározását.

Az I. gramm. osztály tanára csak abban az esetben volt hajlandó tanulóival kimenni, ha ez a szokás a Rat. Ed. szellemével nem ellenkezik.

A 3. gr. oszt. tanára pedig kijelentette, hogy mivel a naponkinti játékokra berendezett játszótér még nincs, kár az egész ügyről vitatkozni és határozni. Majd ha lesz alkalmas és kellőleg berendezett tér, akkor teljesíti kötelességét.

A hittanár a czélba vett tervet a maga részéről helyeselte.

Minthogy tehát a többség hajlandó volt — ha feltételesen is — osztályát kivezetni, az értekezlet megállapította a kirándulások rendjét. Ehhez képest 2. hum. osztálya hétfőn, az 1. hum. oszt. kedden, a synt. oszt. szerdán, a gram. és parv. oszt. pedig csütörtökön rándult ki az illető tanárokkal.

A gram. osztályok tanárai és a hittanár között az exhortatiók tartása miatt keletkezett viszály — ha ideiglenesen is — még ez év folyamán dülőre került. A főigazgató ugyanis hivatkozva a budai iskolánál fennálló szokásra, jul. 4-dikén kelt rendeletével meghagyja, hogy ezentúl az ünnep- és vasárnapi exhortatiókat a gram. tanárai tartsák meg, s felhívja a tanárokat, hogy e kérdésben hagyjanak fel a viszálykodással. Úgy látszik, hogy a játszótér, de különösen az exhortatiók kérdéséből kifolyólag *Faitser* igazgató és a tanárok között hevesebb összeütközések is voltak, s a tanárok május 18-dikán az igazgató modora miatt panaszt tettek a főigazgatónál. A főigazgató, az ügy legközelebbi megvizsgálásáig, junius 18-dikán kiadott rendeletével felszólítja az igazgatót, hogy a tanárokkal való bánásmódjában *maradjon meg a mérséklet, szerénység és a tisztesség határai között*; legközelebbi látogatása alkalmára különben az egész ügy rendezését helyezte kilátásba. Az igazgató azomban nem hagyta abban a dolgot, julius 11-dikéről

keltezve jelentést tett a közte és a tanárok között felmerült esetről s ez a főigazgatót arra bírta, hogy julius 26-dikán *Tinkóczy* és *Stipsics* tanárokat az igazgató irányában tanusitott tiszteletlen magukviseletéért, hivatalos teendőik lanyha teljesítéséért erélyes hangu rendeletben dorgálta meg.

Gymnasiumunk belétetére vonatkozó adatainkat későbbre hagyva, ezúttal csak az új rendszer életbe léptetésére vonatkozókat fogjuk felsorolni.

1778. november 7-dikén küldte meg a főigazgató intézetünk új pecsétjét.[1] Deczember 6-dikán a *logica elemeinek* tanítása elrendeltetik. 1779. január 1-jén érkezett kir. rendelet kilátásba helyezi, hogy *mihelyt a tanulmányi alap viszonyai engedik*, az érdemes tanárok külön jutalmakban fognak részesülni. 17-dikén kelt főig. r. „*Elementa Physicae faciliora*“ cz. könyvet ajánlja használatra, s meghagyja, hogy a királyi rendeletek a tanári értekezleten felolvasandók és a jegyzőkönyvekbe teljes terjedelmükben felveendők.

A tanügy munkásainak megbecsüléséről tanuskodik az a rendelet (márcz. 11.), a melynek értelmében a tanitó-pályán működők fizetése a hadi czélokra szolgáló lerovástól mentes marad. Van azomban egy más adatunk is, a melyből kitűnik, hogy a tanügy szolgálatában szerzett érdemeket ebben az időben nemcsak észrevették, hanem honorálták is. 1779. márcz. 19-dikén arról értesíti a főigazgató gymnasiumunk tanártestületét, hogy Mária Terézia királyunk *Koroda* Teofil trencséni, és *Hyross* Sámuel nyitrai gymnasiumi igazgatóknak az új rendszer életbeléptetése alkalmával tanusított buzgó szolgálataikért és érdemeikért királyi elismerését nyilvánította.

Ez értesítéssel kapcsolatban a főigazgató meghagyja az igazgatónak, hogy a Rat. Ed. 235. §-ának rendelkezéseihez képest az évvégi osztályozás eredményét ezentúl nyomassa ki

---

[1] Csodálatos, hogy nemcsak maga az eredeti pecsét nem maradt meg, hanem nem találtunk gymnasiumunk irattárában egyetlen egy actát sem, a melyre ez a pecsét rá volna ütve. Az 1784. év elején a pecsét köriratát megváltoztatták, még pedig azért, mert a nagyszombati akadémiának Pozsonyban való áthelyezésével oly pecsétre volt szükség, a melyet az akadémia is fog használni. Erről sincs semmi közelebbi felvilágositásunk.

és a nyomtatványt az évi jelentéshez mellékelje.[1] Eddig fennálló gyakorlatnak vagy az előbbeni rendeletből támadt félreértésnek megszüntetését czélozza az a rendelet (márcz. 28.), a mely meghagyja az igazgatónak, hogy a vizsgálatokon előforduló kérdéseket ne nyomassa ki.

Érdekes világításban mutatja be az akkori tanügyi kormányzatot az a rendelet, a mely a zágrábi gymnasiumnál felmerült fegyelmi eset alkalmából az ügy eldöntésére nézve más intézetek igazgatóinak véleményét kéri ki, hogy ezek alapján mintegy közoktatásügyi *döntő itéletek* (döntvények) *tárát* állapítsa meg.

Az 1779. ápr. 26-dikán kelt főig. rendelet gymnasiumunk természetrajzi, physicai és geometriai szertárának vetette meg az alapját. Meghagyja az igazgatónak, hogy a szóban forgó szaktárgyak tanításához szükséges eszközöket *Piller*-nek, a budai egyetem természetrajz-tanárának közvetitésével, vagy más alkalmas módon szerezze be.

Arra is volt gondja az akkori kormányzatnak, hogy meggyőződjék, mennyire hajtják végre a kormány intézkedéseit és rendeleteit. Május 25-dikén arról értesül intézetünk, hogy legközelebb *királyi biztos* minőségében, *Ürményi* József, a Rat. Ed. egyik szerkesztője fogja intézetünket meglátogatni. Mely napokon látogatta meg az intézetet? — nem találtuk feljegyezve, de a főigazgatónak szeptember 3-dikán kelt leirata arról tanuskodik, hogy a királyi biztos mind a tanárok munkásságát, mind a tanulók haladását nemcsak kielégitőnek, hanem dicséretesnek találta, s ezért a főigazgató külön is elismerését fejezi ki mind az igazgatónak, mind pedig a tanártestületnek.

A kir. biztos látogatásának tulajdonképpeni eredményét csak az 1779. nov. 3-dikán kelt rendelet mutatta meg. Ebben voltak részletezve a kir. biztos tapasztalatainak eredményei,

---

[1] Feltünő, hogy e nyomtatott Értesitőkből gymnasiumunknak sem könyv-, sem irattára nem őrizett meg egyet sem; csak a szerencsésen fenmaradt főnévkönyvek adnak a tanulók haladására nézve felvilágositást. Gymnasiumunknak localis viszonyait ismerve, ezen a jelenségen nincs okunk csodálkozni. Érdekes adatul felhozzuk, hogy 1778-ban 200 példány Értesitőnek kinyomatása 18 frtba, 1783-ban pedig 6 frtba került. Az Értesitők kötéséért az utóbbi évben a könyvkötő 2 frt 12 krt kapott.

valamint azon teendők és javítások, a melyek a biztos tapasztalatai alapján szükségeseknek mutatkoztak.

A nov. 21-dikén kelt főig. rend. a curatorok ügyét szabályozza; még pedig olyformán, hogy főgymnasiumunknál a curator fizetése 150 frt. s ha van az intézetben hely, szabad lakás illeti meg.[1]

1779. decz. 28-dikán arról értesíti a főig. az igazgatót, hogy ő Felsége Bucsánszky Györgyöt gymnasiumunk rendkivüli tanárává nevezte ki. Ezt a tisztet ő eddig ideiglenesen viselte.

Mária Terézia királyunk uralkodásának utolsó évében: 1780-ban történnek meg az utolsó rendelkezések, a melyek az új tanitási rendszer érdekében kivánatosaknak mutatkoztak. Ezúttal főleg az iskolaügyi administratióra, a hivatalos felterjesztésekre vonatkozólag intézkedik a H. T. A többi között a főigazgatóságnak jul. 24. k. rendelete meghagyja, hogy a jövőben a tanári értekezletek jegyzőkönyvei is felterjesztessenek a felsőbb iskolaügyi hatóságokhoz. A kormány továbbá gondoskodik, hogy a tanári állás megbecsülése és a tanári érdemek elismerése által hazánkban érdeklődést keltsen az iskolaügyek iránt, és a tanárokban a hivatásszeretetet ébren tartsa és sarkalja. 1780. febr. 10-dikén a főigazgató ismételten tudtára adja gymnasiumunk igazgatójának és a tanároknak, hogy ő Felsége buzgalmukat legmagasabb megelégedésének és elismerésének kifejezésével jutalmazta.

Hogy Mária Terézia a tanári foglalkozáson kivül a pozsonyi gymnasium tanárainak irodalmi és publicisticai tevékenységére is számított, erre nézve nagyon érdekes adatunk van. Az 1780. ápr. 5-dikén tartott tanári értekezleten az igazgató közölte a tanártestülettel *Tersztyánszky* Dániel, helytartósági tanácsosnak és a Rat. egyik szerzőjének a következő tervét. Minthogy — úgymond a tanácsos — Magyarországban a közjót szem előtt tartó, különféle tárgyakról szóló latin nyelvű ujságok még

[1] A korábbi, úgy látszik, még a jezsuiták idejében kifejlődött szokás szerint az iskolaszolga és a tisztogató fizetése nem volt határozott összegben megállapítva, hanem minden tanuló havonkint *egy garast* fizetett a szolgák díjazására. A szegény tanulókat a fizetéstől felmentették; helyettük a tehetősebbek fizették a szolgáknak járó garasokat.

nincsenek kellőképpen divatban, pedig a közéletre igen nagy fontosságuk van: hajlandók-e a tanárok egy ilyen folyóiratnak ügyét működésükkel támogatni; kiki milyen tárgyakról írna, és milyen honoráriumot kíván? — A tanárok az eszmét helyesnek, megvalósítását sürgősen kívánatosnak mondották; a részletkérdésekre azomban arra az időre halasztották a választ, a midőn a tanácsos a folyóirat terjedelmét, megjelenését s más körülményeket illetőleg őket közelebbről tájékoztatja. A hirlapirodalom fellendülésében tehát gymnasiumunk tanárainak szintén vannak érdemei.

Szegény tanulóink segélyzése ügyében is történik ez évben némi intézkedés. A H. T. meghagyásából a főig. márcz. 31. k. rendeletére a feloszlatott ifjusági Mária-társulat (az alsóbb osztályoké) vagyonának kamatai szegény és beteg tanulók segélyezésére fordíttattak.

Az év végi classificatiónak kinyomatása, úgy látszik, nehézségekbe ütközött. A főigazgató u. i. 1780. febr. 10-dikén ismételten meghagyja, hogy a kinyomatásra vonatkozó korábbi rendeletet betűszerinti értelmében foganatosítsa.

A tanulók vallási gyakorlataira nézve, Mária Terézia vallásos buzgóságából kifolyólag elrendelte, hogy a nagy hét három első napján a három felső osztály tanulói a szent gyakorlatokban vegyenek részt; nagycsütörtökön pedig a tanárokkal együtt meggyónjanak és áldozzanak. A principisták és grammatisták e napokon rendes előadást hallgattak. A husvéti szünetekre csak kivételesen és komoly ok esetében engedték haza a tanárok a tanulókat.[1]

Az új tanulmányi rendszernek megfelelő iskolai könyvtárak létesítése szintén egyik főgondját képezte a tanügyi kormányzatnak. Minthogy azomban — mint annak helyén látni fogjuk — ebben a tekintetben is bizonyos tervszerűséggel járt el, s a feloszlatott jezsuita-rend könyveiből akarta ezeket létesíteni, egyelőre most csak a jezsuiták könyvkészletének összeirására és némely bécsi magán-könyvtárak könyveinek megszerzésére történnek intézkedések.[2]

[1] Főig. r. 1780. febr. 25.

[2] L. erről bővebben „Gymnasiumunk *régi* könyvtára“ cz. fejezetet.

A következő 1780/81. iskolaév kezdetén, november 29-dikén halt meg Mária Terézia, az új iskolai rendszer meghonosítója. *A mai kor szempontjából* kétségkivül vannak ennek a rendszernek fogyatkozásai; de az a kor, a melynek számára készült, a korábbi állapotokhoz képest nagy haladást látott benne, és meg volt győződve, hogy a nevelésről ebben a korban vallott modern eszmék és elvek ezen rendszer utján megvalósíthatók. Azt is el kell ismernünk, hogy azok, a kik ez időben oktatásügyünknek élén állottak, közoktatásunk állapota, az ifjuságnak becsületes nevelkedése, a tanítás szolgálatában álló egyének működése iránt oly eleven érdeklődést tanusítottak, és ezek ügyének előmozdítására oly tisztességes munkát fejtettek ki, hogy már csak ezért is számíthatnak az utókor elismerésére. Ez elismerésből a legfőbb rész természetesen a rendszer inaugurálójának, Mária Teréziának jut ki, a kinek irányában gymnasiumunk, a tanártestület nov. 30-dikán tartott értekezletének határozatához képest, még az országos gyász napjaiban azon istentisztelet alkalmával fejezte ki háláját, a melyet 1780. deczember közepe táján rendeztek gymnasiumunk tanárai és tanulói.

II. FEJEZET.

II. József kora. A germanisatio. Az ösztöndíjügy rendezése és a tandíj behozatala. A gymnasium átköltözése a Clarissák egykori kolostorába. Ritkább fegyelmi esetek.

A nagy idealista császár egyéniségét semmi sem domborítja ki találóbban, mint a közoktatásügy fejlesztésére és átalakítására irányuló rendeletei. Egyenesség, becsületes humánus gondolkodás, a türelmetlenséggel szemben gyökeres szabadelvűség indítéka minden tettének egyfelől; másfelől pedig ott találjuk az autocrata embert, a ki minden történeti jog iránt érzéketlen és a kinek elve: „*sic volo, sic jubeo.*“

Már legelső rendelete, a melyet az oktatásügyre vonatkozólag kiadott, azokról gondoskodik, a kikre hatalmát és „*egységes*“ monarchiáját építi: a *katonákról.*

Az 1781. febr. 1-jén kelt főig. rendelet felhívja az igazgatót, hogy a katonákra való tekintetből, a kik nem képesek gyermekeiket iskoláztatni és számukra a szükséges könyveket beszerezni, tegyen jelentést, mely alapok állanak az intézet rendelkezésére, a melyekből a katonák gyermekei segélyezhetők volnának. Ezt az intézkedést a máj. 31-dikén kelt rendelet egészíti ki, a melynek értelmében a pozsonyi káptalannál letett *Uzoroczi*-féle alapítványból, a mennyire csak lehetséges, szegény katonák gyermekeit kell segélyezni.[1]

Magát II. Józsefet, mint másban, úgy tanügyünk tekintetében is az „*egységes monarchia*“ különböző viszonyai egységes szervezésének eszméje vezérelte. És valamint politikailag és közjogilag osztrák mintára akarta hazánkat átalakítani: úgy

[1] Erről az alapítványról ennél többet az adatokban nem találtunk.

a tanügyi szervezet dolgában is az osztrák rendszert akarta fokozatosan behozni. És azt ő nem is titkolja, sőt ennek több izben határozott kifejezést ad (pl. a H. T. 1788. aug. 20. k. rendeletében). Kezdetben azomban számolt a fennálló viszonyokkal s a meglevő alapon igyekezett eszméit megvalósítani. E czél megvalósítására azomban egyelőre a Mária Terézia-féle rendszer intensiv fejlesztését tartotta tődolognak. Erre irányul az 1787. márcz. 10. kelt rendelet, a mely meghagyja, hogy a humaniórák két tanára az előadandó tananyagról táblázatos és rendszeres felosztást tartalmazó jelentést készítsen, a gram. osztályok tanárai ezen kivül a tanítás módszerét is részletezzék. Ugyanezen rendelet meghagyja azt is, hogy gymnasiumunk a „császár" születésének napján kivül neve napját is ünnepelje meg.

A tanártestületben az 1780/81. év folyamán az a változás történt, hogy *Torday* Pál 1780. nov. elején a nagyszombati gymnasiumhoz helyeztetett át. Helyébe Budáról *Zanelli* Ferencz neveztetett ki; de ha ez a pozsonyi állást nem fogadná el, akkor *Bucsánszky* György, a rendk. tanár kerülne rendes tanszékre. *Zanelli* azomban elfogadta a pozsonyi állást, Bucsánszky tehát megmaradt rendkivüli tanárnak. *Bucsánszkyt* évközben kinevezték a budai gymnasiumhoz; de minthogy ő Budára menni nem volt hajlandó, helyébe Vajner János neveztetett ki Budára.

Intézetünk vagyoni gyarapodásáról a H. T. az 1781/82. év folyamán győződött meg, a midőn elrendelte (1781. decz. 31.), hogy az állami költségen idáig beszerzett tárgyakról, könyvekről, taneszközökről, felszerelésekről stb.-ről 2 példányban leltár készíttessék s egy példány a főigazgatóhoz felterjesztessék. A tanártestületnek e rendeletre adott válasza nagyon hiven jellemzi gymnasiumunk akkori belületét, ezért ezt a „Függelék"-ben teljes szövegében közöljük.[1]

Annak documentálására, hogy II. József iskolaügyi tekintetben anyja nyomdokain fog haladni, a „császár" külön rendeletben tudatta az országgal (1781. máj. 17.), hogy a Rat. Ed.-t a maga részéről is megerősiti. Utóbb azomban több pontján lényegesen változtatott. Az administratio egyszerűsitése

[1] L. X. sz.

czéljából pl. a 9 tankerületet 1785-ben 5-re szállította le; és a hol nem változtatott, azt saját eszméi szerint egészen másképp valósította meg.

Az igazgatói jelentésekre vonatkozólag ez iskolaévben az a módosítás történik (1781. jul. 22.), hogy a tanulók teljes névsorát tartalmazó vaskos füzet helyett csak a legfőbb adatokra terjeszkedő és csak a kitünő tanulókat tartalmazó rövid jelentést kell felterjeszteni.

Intézetünk helyisége nagyon sok gáncsra szolgáltatott okot, annál többet, mennél tökéletesebb szolgálatokat vártak tőle a modernebb intézkedések. Maga a kormány is belátta ezt, s még Mária Terézia életében a gymnasium jobb elhelyezésére gondolt. A Salvator-templom és kolostor között lévő épület, a hol ez időszerint gymnasiumunk volt, teljesen alkalmatlan lévén, a kormány azt a káptalanutczai egykori jezsuita-residentia épületébe akarta elhelyezni, a tanártestület azomban ezt az épületet még a Salvator mellettinél is alkalmatlanabbnak találta, s 1780. jan. 5-dikén tartott értekezletéből felterjesztett terjedelmes memorandumban szabadkozott a czélba vett áthelyezés ellen.[1]

Czélját elérte: a kormány elállott az áthelyezés szándékától és e helyett a Salvator melletti épületen eszközölt némi átalakitásokat. Az 1781. jul. 22. és szept. 4-dikén k. rendeletek ez átalakitásokra vonatkoznak; sőt az utóbbi rendeli, hogy a Rat. Ed. rendelkezéseitől eltérőleg az átalakításokra való tekintetből az 1780/81. év korábban végződjék. Október havában az átalakitások csakugyan meg is kezdődtek; a tetőt nagyjából kijavították, az iskolai csengetyűt alkalmasabb helyre tették, s új iskolapadokat szereztek be. Mint egy későbbi rendeletből kitűnik, (1782. nov. 8.), az akkori átalakítások összesen 264 frt 37 kr.-ba kerültek. Magán az épületen azomban ez, úgy látszik, nem sokat segített, mert pár év mulva a gymnasium mégis kiköltözik onnan, és 1786-ban átmegy mai helyiségébe, a feloszlatott *Clarissák kolostorába*. Erről azomban másutt részletesebben szólunk.

---

[1] L. a memorandumot „Függelék" VII. sz. alatt.

E tanév folyamán kapja meg Bucsánszky György rk. tanár végleges megerősítését (1782. febr. 1.), a hittanárt pedig a kormány kötelezi (1782. febr. 2.), hogy az esetben, ha az intézetnél egy időben két tanszék volna üresedésben, az egyiket ellátni tartozik.

Gymnasiumunknak államilag kinevezett második igazgatója *Faitser* Ferencz 1782. szeptemberben megválik intézetünktől s Pécsre megy plébánosnak, mig helyébe igazgatóul *Tinkóczy* József, a hum. alsó osztályának tanára neveztetik ki. A többi tanárok ennek következtében fokozatosan előlépnek osztályaikban, mig az ilyformán üresedésbe kerülő gram. tanszékre ez év deczember 1-jén *Bucsánszky* György, rendkivüli tanárul pedig *Galambos* Ferencz neveztetik ki.[1]

Az új igazgatónak nemsokára egyik egykori collegájával szemben kellett rátermettségét bebizonyitania. Stipsich tanárról ugyanis az a hír terjedt el, hogy az emlézést *barbárság*nak nevezte. A dolgot sikerült simán elintézni, de hogy a collegiatusban volt egy és más javitani való, azt mutatja az a körülmény, hogy az uj igazgató a február 27-dikén tartott tanári értekezleten kéri a tanárokat, hogy tanitásnapokon vendégségekben ne vegyenek részt, minthogy ebből a tanitásra nézve károk merülhetnek fel. A tanuló ifjuság magaviseletét is szóba hozta az uj igazgató, s kérte a tanárokat, hogy vegyék elejét, hogy a tanulók a *német prédikációk* idejében a templomok elé gyülekezzenek, ott tüntessenek és a lakosságot bántalmazzák;[2] továbbá szigoruan tiltsák meg, hogy a tanulók az istentisztelet ideje alatt a choruson tömegesen megjelenjenek, ott nevetgéljenek s az orgona-billentyűket nyomkodják.

Az uj igazgató hivataloskodásának próbaidejét azomban *Barvér* hittanárnak az ügye képezte. Minthogy Tinkóczynak

---

[1] Úgy látszik azomban, hogy *Faitser* igazgató még kinevezésének hivatalos elintézése előtt távozott Pozsonyból, mert az 1782. április 15-dikén tartott értekezleten találkozunk utóljára nevével. A május 8-diki értekezlet már nem ő, hanem *Szklenár* György a hum. felső osztályának tanára, prodirector minőségében vezeti, s az intézet fejeképpen szerepel az uj igazgató kinevezéséig: az uj 1782/83. isk. év megnyitásáig.

[2] A germanizálás szele tehát már megbillentette a nemzeti érzés gallyait s a tanuló ifjuság, mint mindig, most is a legérzékenyebb a nemzeti érdekek sérelmeivel szemben.

igazgatóvá történt kinevezése folytán az intézetnek egy tanára hiányzott, az 1782. február 2-diki rendelet értelmében az egyik osztályt az igazgató *Barvér* Ferencz hittanárra akarta bízni. Azomban sem az igazgatónak és a tanároknak barátságos kérései, sem a hivatalos felszólitás nem használt semmit. a hittanár hajthatatlanul makacskodott s nemcsak hogy nem vállalta el az osztály vezetését, hanem az egyik tanári értekezleten az igazgatót és collegáit, különösen *Bucsánszkyt* kiméletlen módon megsértette. Annyira botrányos volt a magaviselete, hogy 1783. május 19-dikén tartott gyűlésből az egész tanártestület rosszalta *Barvér* hittanárnak a magaviseletét, s az igazgatói tekintély megóvására sürgős intézkedést kért a főigazgatótól. A főigazgató május 27-diki rendeletével rosszalását fejezte ki a hittanár tette fölött, s felhivta őt, hogy nyilatkozzék, hajlandó-e a jövőben helyettesitésre vállalkozni. A tanártestületnek erélyes fellépése és a főigazgató rosszalása némiképpen hatottak a makacs hittanára, s a május 30-diki értekezleten hibáját részben jóvá tette s az ügy egy időre elintéztetett.

De még alig csillapodott le a testület a Barvér-ügy miatt. az augusztus 26-diki értekezleten Stipsich Antal tanár érzékenysége, majd szintén komoly bajt idézett elő. Az igazgató abbeli felszólitására u. i., hogy az iskolai fegyelem dolgában a nevezett tanár szigoruan tartsa magát a Rat. Ed. rendelkezéseihez, felgerjedésében *Stipsich* tanár azonnal lemondott tanári állásáról és csak Bucsánszky tanár kérésére csillapodott le némileg, az igazgató pedig, az egész dolgot meg nem történtnek tekintette. Azomban Stipsich tanár úgy látszik nyakas ember volt s az 1783/84. év folyamán a május 4-dikén tartott értekezleten az igazgató ujólag kénytelen őt óráinak pontos megtartására, gyakoribb feleltetésre és a dolgozatok pontos kijavitására felszólitani. Barvér exhortátorhoz is volt nehány szava a collegiális együttélést illetőleg. Általában azt látjuk, hogy a *kebelbeli* igazgatóval szemben a tanárok tulságosan sokat engedtek meg maguknak, mert ezen az értekezleten az igazgató kénytelen kérni őket, hogy tulságos megbecsülést nem kiván ugyan tőlük, de azt elvárja, hogy őt *legalább igazgatónak* nézzék és czímezzék.

A nagyszombati académia ez évben (1784.), május havában költözött át Pozsonyba. Ebből kifolyólag gymnasiumunk igazgatójának is dolga akadt. Már mult év deczember 19-dikén felszólítást kapott, hogy mivel ő Felsége az akadémiát a normális iskolák épületében (a káptalanutczai jezs. residentia épületében) akarja elhelyezni, a nagyszombati académia igazgatójával egyetértőleg járjon el, hogy az átköltözés és az académia felszereléseinek elhelyezése tekintetében akadály ne merüljön fel. Márczius 25-dikén pedig arra hívja fel a főigazgató Tinkóczyt, hogy mivel az egykori *trinitáriusok kolostorában* (ma vármegyeház épülete) nemcsak az académiát, hanem a gymnasiumot is el akarja helyezni, tegye meg a szükséges intézkedéseket az épületnek czélszerű átalakítása iránt és szemeljen ki igazgatói lakás számára alkalmas helyet az épületben.[1] Április 17-dikén újra felhívja az igazgatót, hogy az académia könyveinek és bútorainak elhelyezéséről kellőképpen gondoskodjék.

II. József németesítő törekvéseiről hivatalosan a főigazgatóság 1784. évi junius 1-én kelt rendeletével értesül gymnasiumunk. Ebben a császár elrendeli, hogy *november 1-től kezdve a gymnasiumokba senkit se lehessen felvenni, a ki németül írni és olvasni nem tud.*[2] Ezentúl mind sűrűbbek a német nyelvet érintő rendeletek. Szeptember 4-dikén a főigazgató megismétli fentebbi rendeletét, 1785. január 14-dikén pedig tudtára adja a tanártestületnek, hogy a jövőben olyan egyének, a kik németül nem tudnak, nem alkalmazhatók tanárokul, a hivatalban levő tanárok, ha e nyelvnek birtokában nincsenek, három év alatt tanulják meg, mert máskép hivatalukat vesztik. 1786. november 4-dikén 42629. sz. a. kelt rendeletével a H. T. a legszigorubban meghagyja: 1. hogy a grammaticai osztályba senki se vétessék föl, a ki németül nem tud, 2. hogy e rendelet keltétől számitva három év mulva senki se bocsáttassék a

[1] A szóban forgó rendeletnek gymnasiumunkra vonatkozó része igy hangzik: „2 o. Ut reductorum Trinitariorum monasterium pro stabili scholari aedificio ea ratione adaptetur, ut non tantum facultates juridica et philosophica, *verum etiam Gymnasticae* classes omnes una cum necessariis cubiculis ibidem concentrentur, ad haec vero *pro stipendiatae juventutis corporis exercitus requisitae quoque sale et directoris habitatio adjiciatur*. L. különben a rendeletet a Függelék XI. sz. alatt.

[2] L. Függelék XII. sz.

humaniórák osztályaiba, vagy a philosophiai szakra e nyelv ismerete nélkül; 3. a három gram. osztály tanárai nyilatkozzanak, hajlandók-e és képesek-e a következő 1787/88. évtől kezdve minden tantárgyat németül tanítani. Ennek kiegészítéseül rendeli utóbb a kormány, hogy a gram. osztályokban még a latin nyelvet is német nyelven kell tanitani, a hum. osztályokban a latin nyelvi órákon ugyan latinul lehet beszélni, de a többi tárgyakat szintén németül kell előadni.[1]

A német nyelv uralma külsőleg az által is kifejezést nyer iskolai administrációnkban, hogy 1786. április 8-dikától kezdve a főigazgató német nyelven intézi rendeleteit gymnasiumunkhoz. A főnévkönyvek és az osztályozó értesítők már 1784/85 óta németül szerkesztetnek, a tanártestület azomban csak 1789. év elején kezdi jegyzőkönyveit németül vezetni. 1787. julius havában (julius 17. 20250/989. sz.) a kormány *Schlögel* Antalnak „*Grammatica germanica cum linguae germanicae institutione emendata*“ cz. nyelvtanát ajánlja az iskoláknak, julius 22-dikén pedig elrendeli (25372/1354.), hogy a következő iskolaévtől fogva az első gram. osztályban németül folyjon a tanítás, és minthogy a tanártestületben ekkor *Stipsich* Antal, az alsó hum. oszt tanára birta legjobban a német nyelvet, a tanártestület engedélyt kér, hogy ez a tanár vegye át az alsó gram. oszt. vezetését. A főigazgató azomban ebbe nem egyezett bele, hanem augusztus 15-dikén *Bucsánszky* Györgyöt bizta meg a nevezett osztály tanitásával. A következő iskolaévben a német nyelvű tanítás a középső gram. osztályban fokozatosan folytatódott (1788. április 8. 10693/784. sz.), s a kormány a német nyelv érdekében a saját rendeleteitől is szivesen eltért, ha ezzel az ügy javára tehetett. Igy pl. ebben az évben megengedte azt, hogy egy *Bartos* József nevü ösztöndíjas tanuló az alsó hum. osztályt, a nélkül, hogy bukott volna, ismételhesse, mert a tanuló azt hozta fel az ismétlés okául, hogy magát a német nyelvben és stilusban alaposan akarja kiképezni.

A németesités azomban nagy akadályokkal járt. A németül nem tudó, vagy németül tanítani nem akaró tanárok miatt ez évek-

[1] H. T. 1787. márczius 17. 7470. sz.

ben valóságos tanárhiány áll be, csaknem mindennap érkeznek az üres tanári állásokra vonatkozó pályázatok. És nemcsak a tanári pályán, hanem más hivatalnoki szakmákban is nagy volt az ember-kereslet, és a kormány több izben fordul a gymnasiumokhoz és azok végzett növendékeinek ajánlja a hivatalnoki, főkép a jogi pályát. Az 1788/89. év végén pláne hivatalos kimutatást kér az ez év végén gymnasiumi pályájukat befejező tanulókról „damit der Erfordernisse für die Besetzung der öffentlichen Ämtern zu beurtheilen, dann schliessen können, ob von jenen eine solche Anzahl vorhanden sey.[1]

Valószinü, hogy éppen a szükséges tanerőkre való tekintetből határozta el magát II. József arra a nagyszabásu tanügyi reformra, a melyet az 1789. év folyamán vitt keresztül.

Ennek értelmében — fentartván némely korábbi a Rat. Ed.-tól elütő rendelkezéseit — néhány intézetet teljesen beszüntet, másokat átalakít, általában a tanintézeteknek a viszonyok és a helyi szükséglet czélszerűbb elhelyezésére és berendezésére törekszik, és a tanári javadalmazás tekintetében is kedvezőbb állapotokat helyez kilátásba.[2] Reánk ez a rendelete azért nevezetes, mert benne II. József is megerősíti intézetünknek *főgymnasiumi* rangját[3] s a feloszlatott szentgyörgyi paedagogium mathematicai szereit gymnasiumunknak szánja, a mire nézve különben a H. T. már márczius 18-dikán (9039/994. sz.) szintén intézkedett. Minthogy azomban a főgymnasiumok tanárainak fizetése tekintetében ez a rendelet az eddigi állapotot fentartotta, e részben gymnasiumunk tanárainak helyzete nem változott. Mindezen — sok tekintetben helyes czélzatu — intézkedései nem voltak képesek németesitő tendencziáit népszerüebbekké tenni, és Józsefnek napról-napra kellett látnia, hogy nemcsak politikai, hanem iskolaügyi intézkedései is az általa várt jótékony eredmények helyett csak bajt, keserüséget, elfojtott vagy nyilt ellenállást szülnek mindenütt. A H. T. néhány hónappal Józsefnek halála

[1] 1789. augusztus 20. 5458/403. sz.

[2] 1780. junius 24. 23693/2126. sz.

[3] Főgymnasiumunk czimére vonatkozólag meg kell jegyezni, hogy az Mária Terézia óta mindig **királyi főgymnasium** néven fordul elő a kormányrendeletekben, *katholikus* jellegét a régebbi kormányok nem tartották szükségesnek a czimben feltüntetni.

(1790. február 20.) után erélyes intézkedéseket helyez kilátásba az ifjuságnak mind inkább növekedő romlott erkölcsei ellen s az egybegyült országgyüléstől vár erre nézve szintén intézkedést. Hogy az erkölcsök ezen elfajulásában kétségkivül nagy szerepet játszott az a körülmény, hogy ez időben hazafias cselekedet számba ment az, ha valaki a királyi és hatósági rendeleteknek ellenszegül, az minden kétségen kivül áll; és ne csodálkozzunk, ha az ifjuság heve épp oly kevéssé tudta megtalálni a jogos ellenszegülésnek a határát, mint a mennyire szem elől tévesztette az idealista császár a nemzeti és alkotmányos létezés jogos kivánalmait.

De igazságtalanok volnánk, ha II. Józsefet csak az utókor által elitélt intézkedéseinek szempontjából méltatnók.

Mindenek előtt meg kell emlitenünk, hogy mindazt, a mi a Rat. Ed.-ban a felvilágosultság és humanizmus vívmányaként elvben ki volt mondva, de a körülményeknél fogva eddig még meg nem valósulhatott, II. József akarta életbe léptetni s az új rendszer szabadabb és emberségesebb szellemét a tanügyi rendszernek következetes kiépitése által az életre kihatóvá tenni törekedett. A Rat. Ed. 240. §-ának érvényesitése czéljából az 1783/84. iskolaév végén minden iskolának két legkitünőbb tanulóját megjutalmaztatta (1784. szeptember 8. k. r.); ő vetette meg alapját tulajdonképpen az ösztöndíj-intézményének, az által, hogy a convictusok s más ehhez hasonló intézmények fentartására szolgáló alapitványokat szegény és szorgalmas tanulók pénzbeli segélyzésre forditotta és megállapitotta a következő ösztöndíjfokozatokat: I. fokon: 260, II. f.: 200, III. f.: 160, illetőleg 153 frt és 9 krnyi évi segélyben részesült az ösztöndíjas tanuló (Főig. 1784. október 2. H. T. 22157. sz. r.). Meghatározta az ösztöndíj elnyerésének, az ösztöndíjas tanulók nyilvántartásának és haladásuk ellenőrzésének módozatait s általában ezen a téren olyant és annyit alkotott, a mennyit összes elődei nem tettek a felvilágosodás és a humanizmus érdekeiért. Megvalósította, legalább az iskolában a jogegyenlőség elvét, a midőn elrendelte, hogy a nem-nemes szülők gyermekei az ösztöndíjak és egyéb alapítványok odaitélésénél a nemeseknek gyermekeivel egyforma elbánás alá esnek (1784. október 8.).

Meg akarta nyitni a középiskolákat a *zsidók* előtt is, de ebbeli törekvése gymnasiumunkban a tanártestületnek határozott ellenzésén mindjárt uralkodása kezdetén hajótörést szenvedett.[1]

A tandíjat is abból a célból kezdte szedetni az 1786/87. iskolaévtől kezdve, „*ut egenis et fortunae mediis destitutis communis stipendiorum fundus procureretur*“; humanus és nem fiscális célok vezették még ezen, azóta a szülőkre nagy teherként nehezedő ujitás behozatalánál is. Tandíjul a gymnasiumokban 6 forintot szedetett, de a fizetés alól az iskolaszolgák (curatorok, patres familias), továbbá a görög egyesült plébánosok, az ág. ev. és ev. ref. papok gyermekeit felmentette és a tanulók a tandíjat havonkinti részletekben is törleszthették. (1786. szept. 26. 36049. és okt. 18. 44204. sz.).

Az iskolaügy iránti nemes érdeklődéséről semmi sem tanuskodik jobban, mint az a körülmény, hogy a földrajzot és a hazai történelmet tárgyaló tankönyvek megirására 100—100 aranyat tevő pályadíjat tűzött ki (1785. ápr. 22.), és ez illető rendelete fényes bizonysága, hogy hazánk alkotmányával ellenkező cselekedeteiben nem vak gyülölet, hanem egy tévesen felfogott eszmének rajongó szeretete vezérelte.[2]

Utóbb (1787. ápr. 11. 8075/133) az egyháztörténeti kézikönyv megirására is 100 aranyat tevő pályadíjat tűzött ki.

Gondoskodott II. József a tanításmódszer és órafelosztás egyöntetűségéről, taneszközök beszerzéséről (1785. okt. 8.); megtiltotta, hogy a tanulók nagyon gyakran gyónjanak (1786. jul. 29. 27636.), újságokat szerkeszszenek, (1786. decz. 2. 47611.) stb.

A szorgalmi időnek beosztásával sem volt II. József megelégedve, és jogosan; 1786. junius 6-dikán 24615. sz. r. meghagyta, hogy ezentúl a nagy szünidő szeptember és október hónapok helyett julius és augusztus hónapokra essék, és ren-

[1] A tanártestületnek a zsidók felvételére vonatkozólag adott véleménye (1781. nov. 18.) nagyon jellemző művelődéstörténeti adat.

[2] A szóban forgó rendeletnek egyik helye így szól: „Cum studium geographiae et historiae ad fundamentales disciplinas referri debeat, atque non tantum certae eruditorum classi, sed omnibus educationem et culturam aspirantibus summo necessarium sit, in tradenda vero geographia et historia *ea pars, quae patriam concernit, primum locum semper obtinere debet;* ad condiscendas porro has disciplinas, quamvis subsidia et compendia relata ad Hungariam exstent, nullum tamen horum ex omni parte absolutum dici potest.“

deletét mindjárt az 1785/86. évre nézve is megvalósította, a nagy ünnepeken tartandó szünetekre nézve 1787. márcz. 26. 10545/305 sz. rendeletével az Ausztriában fennálló szokást honosította meg nálunk.

Felvilágosultságáról és türelmességéről tanuskodik az a rendelet, a mely egy történeti kézikönyvet (Rudimenta Historica) azért tilt el a használattól, mert számos helye a türelmesség elvével ellenkezik, s a főigazgató ennél fogva 1787. januárius 24-dikén felszólítja gymnasiumunk hum. osztályainak tanárait, hogy a nagy szünidőben irjanak történelmi kézikönyvet és egyháztörténetet.

Fenkölt gondolkodásmódjának jeleivel máskor is találkozunk; 1787. május 19-dikén (7604/247.) elrendelte, hogy a kassai és ungvári *kir. gymnasiumoknál megüresedett tanári állásokra nem-katholikus egyének is pályázhatnak.*

Hogy a tanári és a tanügy körül szerzett érdemeket nemcsak méltányolni, hanem jutalmazni is tudta, mutatja, hogy 1788-ban *Hyros* Sámuel nyitrai igazgatónak, és *Tibolt* Sebestyén a pesti gymn. tanárának munkásságukért legfelsőbb elismerését nyilvánította (1788. márcz. 21. 5269/316), és ugyanez évben *Stipsich* Ferencz, óbudai plébánosnak a reá bízott iskolák gondozása körül szerzett érdemeiért az *arany érmet* adományozta; gymnasiumunk tanárai közül pedig Bucsánszky György az általa szerkesztett és Magyarországot és mellléktartományait ábrázoló mappáért felsőbb helyről dicséretet és 6 arany jutalmat nyer.

A vallástanitást egészen elkülönítette a többi tárgyak tanításától; a vallástani órákat ünnep- és vasárnapokon kellett megtartani; az imádságok nyomtatásának jogát a H. T.-nak tartotta fenn (1788. márcz. 16. 10542); másfelől azomban megkövetelte a tanítás előtti és utáni imádkozást s új imádságokat dolgoztatott ki (1789. ápr. 10. 6953/3657), és elrendelte, hogy az egykori Clarissák templomában naponkint mise mondassék s ezen gymnasiumunk ifjusága tanárainak vezetése alatt naponkint megjelenjék. Az evangelicus és a református lelkészek gyermekeit a tandíjfizetéstől felmentette. (1789. márcz. 26. 9884/1076.).

A kézügyesség és rajz, nemkülömben a geometriai tárgyak iránt többféle módon igyekezett az ifjúság érdeklődését felhívni. 1788. jun. 28-dikán (21821/1705) a H. T. tandíjmentességet hirdet azon tanulók számára, a kik a pesti egyetemen a gyakorlati geometriai előadásokat hallgatni akarják; 1789. febr. 6-dikán pedig a főigazgató megelégedését nyilvánítja azon előmenetel felett, a melyet a középső gram. oszt. tanulói *földrajzi mappák* rajzolásában tettek.

A tanárok mellékfoglalkozása sem kerülte el figyelmét. Elrendelte, hogy a tanárok csak oly tisztségeket vállaljanak el mellékesen, a melyek a katholikus vallás elveivel összeegyeztethetők, nyilvános felolvasásaik alkalmával a vallás ellen kétértelműleg ne nyilatkozzanak, és ne szerepeljenek oly ügyekben, a melyek a tanári tisztességgel ellenkeznek.

A tanári állás megbecsülésére vall már maga az a körülmény is, hogy Mária Terézia és II. József korában mind az igazgatókat, mind a tanárokat a király nevezte ki s ő erősítette meg: de még inkább erre vall az, hogy a legfőbb dicasteriális hivatalok betöltéséről a H. T. minden egyes tanártestületet külön-külön értesíti.[1]

II. Józsefnek a gymnasiumokat illető általános rendelkezései közül megemlítjük még azt, a mely elrendelte, hogy a gymnasiumok első osztályába csak a 10. évet betöltött gyermekeket szabad felvenni. (1789. ápr. 8. 12802/9239).

A mi már most gymnasiumunknak II. József korabeli speciális helyzetét illeti, az a következőkből fog kitűnni.

Minthogy intézetünk ifjusága 1781-ben pajkosságból az épületet, az iskolai bútorokat és ablakokat nagyon rongálta, a tanártestület legszigorúbban lép fel a tettesekkel szemben, s velök a kárt megtérítteti (1787. jul. 30. tan. ért. hat.). Az épületben ezen év őszén végbemenendő átalakítások tekintetéből az iskolaév szept. 8-dikán végződött. Az építkezéseket az alapitványi házak felügyelője *Golman* András vezette.

---

[1] Például 1788. jan. 15-én gróf Károlyi Antalnak a kir. testőrség kapitányává és ugyanekkor gróf Batthyány Györgynek kir. főasztalnok-mesterré (44029/3220), ugyanezen évben nov. 14-dikén gróf Zichy Károlynak a H. T. elnökévé és Ürményi Józsefnek Nyitrába királyi biztossá való kinevezéséről érkezik hivatalos leirat.

A tanártestületben II. József uralkodása alatt a következő változások történtek: *Bucsánszky* György 1782. február 1-jén rendk. tanári állásában megerősíttetett, deczember hónapban pedig az I. gram. osztály tanárává kineveztetik; rendkivüli tanárul *Galambos* Ferencz kerül intézetünkhöz.

Manczini Antal 1783. év elején meghalt, helyét ideiglenesen a hittanárnak kellett volna betöltenie, de a mint láttuk, ez az ügy *Barvér* hittanárnak vonakodása folytán nagy port vert fel a tanártestület tanácskozásain. Barvér hittanárnak makacskodása, vagy más körülmények okozhatták, de tény, hogy az 1784/85. isk. évtől kezdve a kormány a hittanári állást beszünteti, Barvért rendelkezési állapotba helyezi, és 1784. nov. 29-dikén felhívja az igazgatót, hogy a hittanári teendők és az exhortator tisztjének ellátása czéljából szemeljen ki két alkalmas egyházi embert, a kik évi 6—6 aranyat tevő tiszteletdíj fejében ezeket a teendőket ellátni hajlandók. Az igazgató e megbizásnak megfelelőleg *Jármi* Antal ferencz-rendi és *Hermolaus* kapuczinus-rendi atyát hozta javaslatba, s a főigazgató a két nevezettet (1784. deczember 28.) meg is bízta az exhortatori teendők végzésével. A dolog azonban nem akart könnyen menni, mert a tanártestület 1785. február 28-án tartott értekezletéből kifolyólag egyrészt a kapuczinus-rend gvardiánjával lép érintkezésbe, másrészt márczius 12. értekezletéből arra kéri a főigazgatót, hogy egyezzék bele, hogy a human. osztályok *latin* exhortatori tisztét *Primitius* kapuczinus-rendi atya végezze, a gramm. osztályok pedig anyanyelvük szerint két csoportra osztassanak, és a magyarnak *Antal*, a németnek pedig *Czirjék* ferencz-rendi atya legyen az exhortatora. Úgy látszik azonban, hogy a főigazgató nem egyezett bele az exhortatori teendőknek három ember között való felosztásába, mert a mennyire az adatokból kivehettük, csak kettőnek számára utalványozzák ezután évenkint a 6—6 aranyból álló honorariumot. II. József halála után az exhortatorok ügyében is változás történik. Csak egy egyént találunk e minőségben és ennek évi fizetését 100 frtban állapítja meg a kormány.[1]

[1] 1795. szeptember 5. r.

A tanárokról szólva megemlítjük, hogy ez időben *gyakorló tanárokkal* (próbaéves tanároknak is nevezhetnők őket) is találkozunk gymnasiumunknál. A pesti egyetemen a tanári pályára készülő nyolcz *repetens*-t, ösztöndíjuk meghagyásával a H. T. az ország külömböző vidékein fekvő gymnasiumokhoz rendelte ki szolgálatra. (1785. április 5.) Gymnasiumunkhoz ez alkalommal *Dobiás* Mihály került, a ki *helyettes tanári* minőségben az eddigi rendkivüli tanárt pótolta és kötelessége a többi tanároknak esetleg felmerülő helyettesítésén kivül az volt, hogy magát a *görög* nyelvben kiképezze és a gymnasiális tanitásban jártasságra tegyen szert.

Feltünő rendelkezésre is akadunk a tanárokra vonatkozó adatok között. *Tinkóczy* Józsefet, a ki az 1782/83. iskolaév elején legfelsőbb rendelettel gymnasiumunk igazgatójává neveztetett ki, ő Felségének rendeletéből a H. T. valósággal degradálja és elrendeli (1785. julius 17. k. főig. r.), hogy ezentúl nem igazgatói minőségben és czímmel, hanem mint a *humaniórák seniora és praefectusa* végezze az igazgató tisztét. Mi lehetett ez intézkedésnek oka, nem tudtuk kideríteni.

A humaniórák praefectusa minőségében vezeti aztán gymnasiumunkat Tinkóczy egész 1788. október 24-dikéig. Ezen a napon vette a főigazgatónak rendeletét, a mely őt az igazgatói teendők további vezetésétől felmenti s még ugyanezen a napon adta át az ideiglenes igazgatóul kinevezett *Szklenár* Györgynek a levél- és könyvtár kulcsait, a kezénél levő pénzt, Bucsánszky, Galambos és Dobiás tanárok jelenlétében. Az ideiglenes állapot meglehetős soká tartott, mert az új igazgatót: *Hyros* Sámuelt a H. T. csak a következő év április 8. 12814/1250. sz. a. k. rendeletével nevezte ki s erről a főigazgató az ideiglenes igazgatót ez évi május 25. k. rendeletével értesítette. Hyros a kegyesrendi szerzetnek volt a tagja, két izben királyi elismerésben részesült igazgatói érdemeiért és a nyitrai gymnasium igazgatói állásából került a pozsonyi gymnasium élére, a melyet aztán egész 1812-ig vezetett.

A tanári személyzetben ez időben előforduló egyéb változásokról nagyjából másutt, a tanárok felsorolásánál értesül az olvasó; csak annyit említünk itt meg róluk, hogy úgy az

igazgatónak, valamint a felsőbb tanhatóságoknak igen gyakran kell őket kötelességeik pontos teljesítésére figyelmeztetni. Különösen *Stipsich* Antal tanár okozott sok kellemetlenséget igazgatójának, a ki gyakrabban minden komoly ok nélkül mulasztotta el az előadásokat, hanyagul végezte dolgát, úgy hogy több izben rászolgált a főigazgatónak erélyes hangu dorgatoriumára.

A tanulókat illetőleg feltünő ebben az időben az ifjúság fegyelmezetlensége, okadatolatlan mulasztásai, dúlásai, stb. a melyeknek ellenében mind a tanártestület, mind a felsőbb hatóságok erélyes óvószereket keresnek. Különösen nagy ez időben a *bizonyitványokat hamisító* tanulók száma. Gymnasiumunknál *négy* ilyen esetről emlékeznek meg az adatok, de az a körülmény, hogy nemes, sőt *főnemes* tanulókat köröztet a hatóság bizonyitványok hamisítása miatt, a baj általános voltára enged következtetni. Súlyos természetü lopás vétségével szintén találkozunk gymnasiumunknál.

Gymnasiumunk felsőbb administrálásában nevezetes változás történik II. József idejében. Gróf *Balassa* József, a ki az intézmény keletkezése óta főigazgatói minőségben a pozsonyi tankerületet és gymnasiumunkat kormányozta, a császár által Horvátország bánjává neveztetvén ki, helyét ideiglenesen *Fleischhacker* János, a pozsonyi akadémia jogi karának seniora töltötte be (H. T. 1785. junius 20. 16450. sz. r.), az 1785/86. iskolaév elején pedig az ez évben újjá szervezett és kitágitott pozsonyi tankerület élére II. József báró *Prónay* Gábort állította.[1] Az eltávozott főigazgató és gymnasiumunk tanártestülete között ezen kor hivatalos formaságai és a főigazgató magas társadalmi és politikai állása daczára az érintkezés nagyon barátságos volt. Nevenapján a tanárok és a tanulók küldöttségileg meggratulálják s a főigazgató ezt rendszerint nagyon szívesen megköszöni. Hivatalos érintkezésében, még akkor is, a mikor dorgál, mindig finom és előkelő, a ki az akták hivatalos stilusának korlátai között is tudja éreztetni a tiszteletet, a

[1] Ez alkalommal történt először, hogy a főigazgató kinevezésével együtt a *királyi tanácsosi* czimet is kapta. A főigazgatóság titkárául Bucsánszky György tanár évi 300 frtnyi díjjal alkalmaztatott. A főigazgató fizetése 1000 frton felül volt.

melylyel a tanügy munkásai iránt viseltetik. Utódját majd alább fogjuk jellemezni.

Gymnasiumunk elhelyezésében is nagy változás áll be II. József idejében. A jezsuita-collegium feloszlatása után az iskola ott maradt, a hol a jezsuiták idejében volt: t. i. az egykori ev. iskola épületében, a Salvator-templom és a Salvator-kolostor között. Láttuk, hogy az épülettel az akkori tanügyi körök sehogy sem voltak megelégedve s tervbe is vették a káptalan-utczai residentia épületébe való átköltöztetését, de, mint már előadtuk, ez a szándék a tanárok ellenzése miatt nem valósult meg. II. József az eltörölt *trinatárius*-rend kolostorát akarta tehát az ide áthelyezett akadémia és a gymnasium számára átalakítani s a tervek ez irányban el is készültek. Az akadémia N.-Szombatból 1784. május 15-dikén ide át is költözött és ideiglenesen elhelyezkedett a Clarissák egykori kolostorában és május 17-dikén a tanárok már itt folytatták az előadásokat.[1] Az évet az akadémián szeptember 12-dikén végezték; a *Te Deum*-ot azomban csak a misező pap mondotta és nem énekelték, mert a Clarissák templomában ez időben istentiszteletet nem tartottak. Az évzáró ünnepség mindössze az volt, hogy a Clarissák egykori refectoriumában felolvasták a philosophusok classificatióját.

Az akadémia ezek szerint 1784. év májusától a Clarissák kolostorában volt ideiglenesen elhelyezve s ez épületnek első emeleti helyiségeiben rendezkedett be úgy, a hogy. Tartott pedig ez az állapot már egész 1786. május haváig, a nélkül, hogy a trinitariusok kolostorában a szükséges átalakítások megtörténtek volna. Gymnasiumunk is várta jövő sorsának

[1] L. „Historia Acad. Reg. Tyrnaviensis" cz. kézirati könyvet gymnasiumunk „régi" könyvtárában. — Minthogy e dologra nézve történeti irodalmunkban meglehetősen szerteágazó vélemények vannak (L. Ortvay, Száz év. 10—12.), helyén valónak látjuk a fentebbi kéziratnak következő szavait itt közölni: . . . voluntatem augustissimi regis fuisse, ut Academia ad principium anni scholastici 1783 Posonium transeat, sed quoniam hoc brevitas temporis prohibuit, intimatum nobis fuit 21. Decembris, ut pro 1-ma Maii eo transiremus, rursum 18 Martii alio decreto statutum, ut *15-a Maii* omnes adessemus, et *pro interim domum a Clarissis monialibus* ante habitatam incoleremus, dum *per aestatem apud dissolutos patres trinitarios nobis et* **Gymnasii** *regularior poneretur et fixa habitatio.* Advenimus itaque, et non invocato Sancto Spiritu, salutatis tamen praesidibus Consilii et Camerae ac Iudicae Curiae in corpore et 17-a supplicationi interfuimus, a meridie scholas inchoavimus.

végleges eldöntését az ő régi rozoga épületében, abban a reményben, hogy a trinitáriusok épületében méltó helyre és a kor igényeinek megfelelő viszonyok közé kerül. Azomban mind a gymnasium, mind az akadémia alaposan csalódott. 1786. májusában Bécsből jött rendeletre, az érdekelt két intézet megkérdezése és tudta nélkül, munkások jelentek meg a Clarissák egykori épületében s a felső emeleti helyiségeknek átalakításához fogtak s oly nagy zajt és rendetlenséget csináltak, hogy az akadémia kénytelen volt egy időre hallgatóival kiköltözni, s a philosophusok és az első éves juristák a gymnasiumban szorongtak, a másodéves juristák pedig a káptalanutczai jezs. épületben hallgatták az előadásokat. A munkások pedig nagy sietséggel még a nyár folyamán befejezték az átalakításokat s fényes palota helyett 1786. szeptemberében a gymnasium és az akadémia a Clarissák kolostorának szük és minden tekintetben alkalmatlan épületébe költöztek, és abban a következőleg helyezkedtek el: az akadémia (a philosophiai és a jogi karok) a II. emeleten, a humaniórák két osztálya az első emeleten, a három grammaticai osztály pedig a földszinti helyiségekben; az épületnek többi üres helyiségeit muzeumul, könyv- és szertártárakul és *díszteremül* (?!) kellett berendezni, de ez a berendezés az előbbeniekre nézve csak a következő évben, az *utóbbira nézve pedig soha sem történt meg.*[1] A Clarissák egykori templomában 1785. óta már miséznek, az akadémia az évi *Veni Sancte*-ját itt tartja meg, de csak a gymnasiumnak átköltözése után lesz tulajdonképpen a gymnasium és az akadémia templomává. Az 1795. év folyamában az ifjuság a felmerült akadályoknál fogva a Salvator-templomba megy a naponkinti mise meghallgatására.[2] Melyek voltak ez akadályok? — arról az adatok nem szólnak.

[1] Hist. Acad. Reg. Tyrn. és Dr. *Schönwitzky*, Adatok a pozsonyi gymnasium történetéhez az 1885/86. évi Értesitőben.

[2] 1785. április 28. r.

III. FEJEZET.

A németesítő törekvések kudarcza. Az 1790/91. országgyűlés. A magyar nyelv térfoglalása és tanárai. A franczia háborúk. A Ratio Educationis módosított alakjában.

II. József két nappal halála előtt sajátkezűleg semmisítette meg csaknem összes alkotásait; az alkotmányunk és nemzetiségünk megsemmisüléséhez fűzött remények önmaguktól füstbe mentek, az erőszakos germanisatio szelleme Józseffel kiadta a lehelletét. A fellélekző nemzeti akarat minden téren érvényesülni törekedett, s az erőszak hatása alatt tudatára ébredt annak is, hogy a politikai intézményeken kivül vannak még más tényezők is, a melyek a nemzeti lét biztosítására sokkal hathatósabbaknak bizonyulnak, mint a törvényekbe foglalt alkotmányos biztosítékok legerősebbjei; észrevette hogy a *nyelv képezi a nemzeti lét alapját*, s a nevelés és tanítás rendszerének nemzeti irányban való fejlesztése és ennek alapján az önálló nemzeti műveltség megteremtése fennállásunk legfőbb biztosítéka. A történeti igazság kedveért azomban meg kell jegyeznünk azt, hogy a feltámadt nemzeti reactio II. Józsefnek nemcsak germanisáló, hanem *szabadelvű* és *humanisticus* elveit is elutasította magától s ebben a tekintetben az utána következő kor határozott hanyatlást mutat.

II. József oly időben halt meg, hogy az 1789/90. iskolaévre vonatkozólag a fennálló rendeletek mindegyikét nem lehetett hirtelen eltöröln, mindazáltal néhány héttel halála után a főigazgatói rendeletekben megjelennek az *új korszak*-nak első fecskéi: a nemzeti sérelmek gyógyítására irányuló törekvések.

Különös, hogy József alkotásai közül legelőször azt érte az eltörlés sorsa, a mely a humanismus ügyét volt hivatva ez időben előmozdítani: a *tandíjat*. Úgy látszik, hogy nemzetünk

ezt az intézkedést is az alkotmányos jogok csorbításának: a *nemadózás elve megsértésének tekintette* és II. Lipót király a H. T.-nak ápr. 20-dikán 13027. sz. rendeletével a nemzet megnyugtatására még az 1789/90. év folyamán eltörölte a tandíjat. Meghagyta u. i. hogy 1791. márczius 1-jétől fogva a gymnasiumokon, akadémiákon és az egyetemen a tandíjfizetés kötelezettsége megszünik; a mit pedig márczius hó folyamában a tanulók befizettek, azt vissza kell nekik adni; az 1790. febr. végeig tandíj czímén befolyt összegek pedig a jövő iskolaévben a jó erkölcsű és szorgalmas tanulók között fognak felosztatni. Ugyanezen rendelet számkiűzte a német nyelvet is az iskolákból és meghagyta, hogy az előadások ezentúl ne *német*, hanem *latin* nyelven folyjanak; a hol pedig a latin nyelv nehézségeket okozna, ott kisegítő nyelvül az anyai nyelv, különösen pedig, a hol a tanulók többsége ért magyarul, a *magyar* nyelv használtassék, *mert ezt a nyelvet* — úgymond a rendelet — „*per omne regnum propagari vult sacratissima sua Majestas.*“ [1]

A nemzet azomban az iskolai rendszernek nemzeti fejlesztése dolgában az 1790. év folyamán összehívott országgyüléstől várt legtöbbet; nemcsak az iskolaév rövidül meg ennek folytán az egész országban, hanem a H. T. még az iskolakönyvek nyomtatását is november 1-jéig elhalasztja, még pedig az iskolaügynek a legközelebb bekövetkező új rendezése miatt (ob imminentem studiorum reformationem).[2] A tanulóknak növekedő erkölcsi romlottságával szemben is az országgyüléstől vár a közvélemény gyökeres intézkedéseket, s a H. T. még II. József életében ez irányban kiadott rendeletét visszavonja, minthogy — úgymond a főig. rendelete — *systhema litterarium in imminentibus Regni comitiis diaetalium tractatuum objectum futurum esse speretur.*“ [3] II. Józsefnek a feloszlatott szerzetesrendek könyvtárainak elárverezésére vonatkozó rendelete is felfüggesztetett s a könyveknek a további intézkedésig akkori állapotjukban kellett megmaradniok.[4]

---

[1] Az új aerát kezdő ezen rendeletet a Függelékben a maga egészében közöljük.
[2] Főig. r. 1790. máj. 12.
[3] Főig. r. 1790. jun. 5.
[4] Főig. r. 1790. máj. 15.

Minthogy azomban az országgyülés az 1790/91. év megnyitásáig az iskolaügyben még mit sem határozhatott, addig is, mig ez megtörténik, és a mig a Rendek a Rat. Ed. által teremtett iskolai rendszernek mutatkozó hiányain és hibáin segítenek, ideiglenes és átmeneti intézkedésül az 1790/91. évre vonatkozólag II. Lipót a következőket rendelte el:

A tanulmányi alapból fentartott gymnasiumok tanárai és igazgatói csak katholikus vallásu egyének lehetnek. A gymnasium osztályain és tantárgyain, tekintettel az átmeneti időre, a kir. rendelet nem változtat, de tankönyvekül egészen másokat ír elő.[1] A gram. osztályok tanárai az elsőtől kezdve feljebb vezetik tanulóikat a 3. osztályig; a human. tanárai mindig megmaradnak a maguk osztályában; az idősebbik a 2-át, az ifjabbik 1-át tanítsa. A nyelv dolgában érvényben marad a H. T. ápr. 12. k. 13027. sz. fentebb említett rendelete, azomban az új rendelet hathatósabb intézkedéseket is tartalmaz a magyar nyelvre nézve. Nevezetesen kivánja, hogy a *hazai, vagyis a magyar nyelvet* ne csak a gram., hanem a hum. osztályokban is tanulniok kell azoknak, a kik ezen a nyelven nem beszélnek, hogy az auctorok magyar nyelven való fejtegetésén kívül magyar dolgozatok és beszédek készítése által kell e nyelv elsajátítására alkalmat nyujtani. Különösen pedig kivánja a rendelet, hogy a magyar nyelv dolgában évről évre és osztályról osztályra haladás legyen észrevehető, s éppen azért a grammaticai osztályok tanárainak feltétlenül kell magyarul tudniok, a hum. tanárai pedig három év lefolyása alatt okvetetlenül tanulják meg nyelvünket, mert különben állásukat veszítik, s a jövőben senkit sem szabad gymnasiumi tanári állásra ajánlani, a ki magyarul nem tud.

A szünidőre nézve a rendelet a II. József előtti, a jezsuiták idejében fennállott szokást eleveníti fel: az iskolaév november 1-jén kezdődjék; a naponkinti tanítás 4 órát vegyen igénybe, 2-őt délelőtt, 2-őt délután;[2] a heti szünet napjai a kedd délutánja és csütörtök egész nap, a farsangi,

[1] L. ezt a könyvlajstromot a Függelékben.

[2] Ez is eltérés a Rat. Ed.-tól és közeledés a Rat Stud.-hoz, mert az előbbi naponkint 5 órai tanítást rendel.

husvéti, pünkösdi és karácsonyi szünetekre nézve érvényben hagyja II. Józsefnek ez irányu intézkedéseit. A tanári állásoknak verseny-pályázatok (concursusok) utján való betöltését ez a rendelet is érvényben hagyja, de a H. T. fentartja magának a jogot, hogy pályázat nélkül is betölthessen egyes tanszékeket. A hittan tanítására nézve a Rat. Ed. rendelkezései szolgálnak irányadókul.[1]

Az új korszak egyébiránt nemcsak általános elvi intézkedésekkel vette kezdetét, hanem helyi rendelkezésekkel is járt. Az 1790/91. isk.-év elején a gymnasiumunknál többféle módon üresedésbe jött tanári állomásokra nézve a H. T. a következőleg intézkedett: *Bucsánszky* György a 3. gram. osztályból a 1. hum.-ba lépett elő; helyébe a gram. oszt. tanárává a 2. oszt.-ból *Stipsich* Alajos, mig ennek helyére *Hartmann* Mihály neveztetett ki a 2. gram. osztályba, a ki a trencséni kerület nemzeti iskoláinak felügyelői állását cserélte fel a pozsonyi gymn. tanári állással. *Nécsey* Jeromos, az 1. gram. oszt. eddigi vezetője, megtartotta cathedráját, míg *Dóbiás* Mihály, a gyakorló helyettes tanár állásától felmentetett, és helyébe a jul. hóban megtartott pályázat alapján *Sáfár* Imre neveztetett ki, a ki kötelezte magát, hogy az igazgató felügyelete alatt magát a humaniórák tanárává fogja kiképezni.[2]

Az ösztöndíjakat, illetőleg a II. József intézkedéseitől szintén eltérő gyakorlat honosul meg az új korszakban; a Gyulaffy-féle alapítvány azomban a maga ősi rendeltetésének megfelelő állapotban marad.[3]

Az új korszak azomban a szabadelvűség dolgában is meglehetős visszaesést tanusit. Tankerületünk főigazgatóját, báró *Prónay* Gábort, II. Lipót 1790. aug. 21-én 21484. sz. a. k. elhatározásával buzgó szolgálatának és érdemeinek elismerése mellett *protestáns vallása miatt* hivatalától felmentette, és a további intézkedésig a főigazgatóság teendőinek végzésével *Fleischhacker* Jánost, az akadémia jogi karának seniorát bízta

[1] Főig. r. 1790. szept. 21.
[2] Főig. r. 1790. okt. 20.
[3] Főig. r. 1790. decz. 9.

meg.[1] Pozsonyvármegye közgyülése Prónay állásában utódul *Tompa* Lászlót, róm. kath. egyházi férfiut szerette volna látni, de úgylátszik, a Prónay felmentése miatt támadt általános megdöbbenés, meg a jelölt utód ismeretes vallási türelmetlensége okozták, hogy a kormány a főigazgatóságot ezután egy pár évig nem tölti be. 1793. februáriusában pályázatot hirdet ez állásra, s ehhez képest ez évi jul. 19-dikén 16745. sz. kormányrendelettel a pozsonyi tankerület élére gróf *Szápáry* Józsefet nevezte ki,[2] a ki augusztus 15-dikén értesíti a tanártestületet hivatalának átvételéről.

Az országgyülés, a mely 1790. junius 6-dikán Budán megnyilt, nov. 3. óta Pozsonyban folytatódott, és 1791. márczius 13-dikán itt befejeztetett, a nemzet és különösen a tanügyi férfiak részéről működéséhez fűzött várakozásoknak nem felelt meg. A nemzeti nevelés rendszere szóba került ugyan a Rendeknél, de határozattá csak annyi emelkedett, hogy a kiküldött országos bizottságok erre nézve is csináljanak tervezetet, a melyet majd a következő országgyülések fognak törvénynyé emelni.

De ha a nemzeti tanügyi rendszer ez idő szerint nem is készült el, a magyar nyelv jogainak biztositására az országgyűlés meghozta a XVI. törvényczikkelyt, *az elsőt, a mely Magyarországban a magyar nyelvről intézkedik*,[3] még pedig a többi között akként, hogy a magyar nyelvnek hathatósabb terjedése és müvelése czéljából a *gymnasiumokon*, az akadémiákon

[1] Báró Prónay Gábornak ilyen okoknál fogva való felmentése nagy port vert fel annak idején. Egy 1790-ben az akadémia jogi hallgatóinak részéről a m. kir. udv. cancelláriához benyujtott folyamodványból, a melynek nyomtatott másolata véletlenül meg van gymnasiumunk irattárában, azt kell következtetnünk, hogy Prónaynak ez a felmentése Pozsonyvármegye közönségének egyik vármegyei közgyülésén történt kezdeményezésére következett be. Az említett folyamodványban a jogi kar hallgatóinak megbizottjai különösen azt neheztelik, hogy a vármegye a *szabadelvű* Prónay helyett bizonyos *Tompa* Lászlót bizott meg a főigazgatóság teendőivel, a kiről — úgymond a folyamodvány — csak annyit tudunk, „*quod romanis et hungaricis legibus subjectus, duplicis patriae homo sit*," és a ki vallási türelmetlenségével és a gondolat- és szólásszabadság korlátozására irányuló törekvéseivel tette magát hírhedtté. Arra kérik tehát a cancelláriát, hogy báró Prónay hivatalába visszahelyezésével mentse meg a szólás- és gondolatszabadságnak a jogát.

[2] Ugyanezen alkalommal a *pécsi* tankerület élére *Norák* Chrisostom, a nagyváradinak élére pedig *Tokody* György állittatott.

[3] Czíme: *De lingua Hungarica conservanda.*

és a magyar egyetemen a magyar nyelvnek és stilusnak külön tanára fog kineveztetni, hogy teljesedhessék azok kívánsága, a kik azt megtanulni, vagy magukat abban tökéletesíteni akarják. E törvénczikkelynek kifolyásaképpen adta ki II. Lipót 1791. május 27-dikén kelt rendeletét, a melynek értelmében a pesti egyetemen felállított magyar nyelvi tanszékre 600 frtnyi évi fizetéssel *Vályi* Andrást, a kassai kerület nemzeti iskoláinak felügyelőjét nevezte ki, és ugyanezen rendelet az 1791/92. iskolaévtől fogva a gymnasiumoknál felállítandó magyar nyelvi tanszékekre, ez évi augusztus 15-dikéig terjedő határidővel, pályázatot hirdet. A pályázat gymnasiumunkra nézve a H. T. 1791. november 30. 27359. sz. rendelete értelmében *Szaller* Györgynek a magyar nyelv tanárává való kinevezését eredményezte, évi 350 frtnyi fizetéssel. Ő volt gymnasiumunknak *első magyar nyelvtanára.*[1] A törvény a *magyar nyelvet a magyarul nem-tudókra nézve a rendes iskolai tárgyak* közé sorozta s ennélfogva kezdetben mindennap voltak magyar nyelvi órák; utóbb azomban — mint ez már nálunk nem egyszer ismétlődött — még a magyar nyelv ügye iránti lelkesedés is lelohadt, és *különösen a latin nyelv sorsát féltő tanárok* egész a királyi trónusig terjesztették fel abbeli panaszukat, hogy a tanulók a magyar nyelvi leczkéik és feladataik miatt egyéb leczkéiket elhanyagolják, más tárgyakban elmaradnak, s a magyar nyelvet az iskola nagy megterhelésének mondották. A H. T. ezen panaszok következtében 1792. deczember 31-dikén 29775. sz. rendeletével korábbi rendeleteit akképpen módosította, hogy a magyar nyelvre úgy a grammaticai, mint a humaniora osztályokban hetenkint 2—2 óra jusson, és ezek czélszerüen a tanulók megterhelése nélkül osztandók be.[2] Erre való tekintetből a H. T. megmásítja a hittantanításra vonatkozó korábbi rendeletét is, és elrendeli, hogy ezentúl, úgy mint

[1] Gymnasiumunk ezen első *magyar nyelvtanára* különben tanári foglalkozása előtt mérnök és épitész volt (geometra et hydrotechna). Hogy a kormány ez idő szerint nem nagyon válogathatott az alkalmas emberekben, azon nem csodálkozunk; de hogy még manapság is az az elv uralkodik a magyar nyelv tanitására nézve, hogy azt akármely tanár is *eltaníthatja,* azt már nagy fonákságnak tartjuk.

[2] L. különben ezt a rendeletet egész terjedelmében a Függelékben; mutatja, hogy a magyar nyelvnek a *magyarok között* milyen küzdelmet kellett folytatnia.

régebben, szerdán és szombaton tartassék meg a hittani leczke. A magyar nyelv a gymnasiumokban nem beczézett gyermek többé, hanem betolakodott fattyúnak tekintik, tanárait a kartársak lenézéssel, a felsőbb hatóságok bizalmatlansággal nézik. A magyar nyelv művelése a nemzet szabadabb föllélegzésének volt vívmánya; újítás volt a nemzeti alkotmány sánczain belül; már pedig ebben az időben minden újítás, még az ilyen is, *bűn* számba ment. A magyar nyelv tanárainak dolgát ezentúl a balsors intézte.

E határozott visszaesés megmagyarázására azonban meg kell jegyeznünk, hogy ezen rendeletek kiadása már egy új, még pedig szomorú korszak elejére esik. II. Lipót 1792. márczius 1-jén meghalt, s halálával a magyar nemzet életének egén csak nem rég feltünt reményt keltő csillag is homályosulni kezdett. I. Ferencz lépett a trónra, Franczia országban a rémuralom dühöng, megkezdődnek a francziáknak egész Európa ellen folytatott támadásai, s a szabadelvű és új eszmék az uralkodó körökben és a nemzetek nagyobb részében többé nem lelkesedést, hanem borzalmat keltenek. A Martinovich-féle összeesküvés a haladás és szabadság eszméinek még több ellenséget szerzett. Minthogy pedig a magyar nyelv ügye nálunk ez időben az alkotmányos és nemzeti szabadság kérdéseivel lényegileg össze volt forrva, az alkotmányos élet hanyatlásával ebben az ügyben is hanyatlásnak kellett beállania. Már pedig I. Ferencz sem az alkotmányos szabadságnak, sem a szabadelvűségnek nem volt barátja; nem lehetett tehát a magyar nyelvnek sem. Fő- és köznemességünk minden újitástól kiváltságos előjogait féltette s veszélyt látott ezekre nézve a magyar nyelv jogaiban, illetőleg a latin nyelv háttérbe szorulásában; — philologus tanáraink pedig már hivataluk és hivatásuknál fogva sem lelkesedhettek az oly tárgyért, a mely az ő működésük eredményeit kétessé teszi. Ezek után érthetjük, miért zsugorodik össze annyira a magyar nyelvnek 1791-ben eléggé kedvezően alakuló ügye gymnasiumunkban is; és ha mégis ezen a téren és éppen mínálunk valami örvendeteset is fogunk tudni mondani, az csupán egyik-másik lelkes magyar nyelvtanár hazafias buzdulásának az eredménye.

A magyar nyelvre vonatkozó legutóbbi felsőbb rendelkezést gymnasiumunknál, s valószinűleg másutt is, akképpen hajtották végre, hogy a magyarul tanulókat két csoportban: a *kezdők* és *haladók* csoportjában tanították, s a haladás ellenőrzésére a főigazgató 1793. márcz. 5-dikén k. rendeletével megállapította a magyar nyelvet tanulókról a félévenkint *külön* felterjesztendő táblázatos jelentéseknek formáját; utóbb azomban a H. T. ez évi márcz. 10-én 10978. sz. r. értelmében, az általános haladást feltüntető táblázatokban kellett a magyar nyelv számára külön rovatot nyitni s abban jelezni, hogy az illető tud-e, s ha nem tud, tanul-e magyarul, kezdő, vagy haladó-e, és milyen eredményt tanusít; s ezt a rovatot a magyar nyelv tanára külön írja alá.

Az 1793. év folyamán a tanügyi kormányzat gondoskodik alkalmas magyar nyelvi tankönyvről is, s ennek főbb elveiül a következőket állapítja meg: hogy népszerű nyelven legyen írva, egyszerű, könnyen érthető mondatokat, párbeszédeket, meséket, elbeszéléseket, leveleket s más effajta műfajokat tartalmazzon a nyelvtani szabályok és a beszéd gyakorlására és minden más könyvet feleslegessé tegyen; — és szigorúan megtiltja a H. T., hogy a tanárok más segédkönyveket vétessenek a tanulókkal.[1] Ez elvek alapján gymnasiumunk magyar nyelv tanára: *Szaller* György, össze is állított egy tankönyvet, azomban a H. T. ennek használatát „több rendbeli hibái miatt“ nem engedélyezhette.[2] Ugyanekkor azomban meghagyta az igazgatóknak, hogy a magyar nyelv tanárait és az ahhoz értőket buzdítsák egy ilyen tankönyv irására s illő jutalmat helyezett kilátásba. *Szaller*ünk visszautasított munkáját kijavította s az 1794. év folyamán felterjesztette, hogy engedélyezzék általános használatra. Az eredmény azomban most sem volt kedvezőbb; mert ámbár a tanügyi kormányzat buzgóságát elismerésre méltónak találta, minthogy a biráló a könyvben több gáncsolni valót talált, ezúttal sem engedélyezte.

Mindamellett még ugyancsak az 1794. év folyamán arra hívja fel a tanügyi kormányzat Szallert, adjon véleményt a

[1] Főig. r. 1793. szept. 23.
[2] Főig. r 1794. febr. 26.

magyar nyelvi tanitás anyagáról, módszeréről s azon módokról, a melyekkel a magyar nyelv tanításának sikerét fokozni lehetne.[1]

Ezentúl nagyon zaklatott sorsa lett gymnasiumuk első magyar nyelv tanárának. Azzal kezdődnek kellemetlenségei, hogy egy szülő (valószinűleg *Fleischhacker* János, az akadémia aligazgatója és a főigazgató helyettese), a kit Szápáry főigazgató is nagyon pártolt, azzal vádolta *Szaller*-ünket, hogy fiát üldözi, és azért adott neki a magyar nyelvből *tertiát*.[2] Minthogy pedig a fiúnak, a ki ösztöndíjért akart folyamodni, nagyon nagy szüksége volt jó bizonyítványra, a főigazgató utasítja az igazgatót, hogy ha csakugyan igazságtalanság történt a fiún, javítsa ki a calculust, ellenkező esetben pedig maradjon a bizonyítvány úgy, a mint van. 1894. deczember 9-dikén arra hívja őt fel a főigazgató, hogy előadásait a megszabott egy órán túl ne nyujtsa, mert — úgymond a rendelet — ezzel a tanulókat egyéb teendőik teljesítésében akadályozza.

Mi történhetett ezután időközben, nem tudtuk kideríteni, de tény, hogy *Szallert* a következő év folyamán Szápáry főigazgatóval szemben tanusított engedetlensége és tiszteletlen magaviselete miatt a tanítástól eltiltják, s ügyének eldőltéig fizetését felfüggesztik,[3] és *Stipsich* Antal tanár bizatik meg deiglenes helyettesitésével.

A H. T. 1795. junius 5-dikén k. 11560 sz. rendeletével Szallert megdorgálja s kilátásba helyezi máshová való áthelyeztetését; minthogy azomban Szaller igazságtalan üldözésről panaszkodott, feljebbvalói az iskolában való magaviseletét is a vizsgálat tárgyává tették. Arról vádolták, hogy órái alatt fegyelmet tartani nem tud, és hogy ott gyakrabban súlyosabb természetü botrányok fordulnak elő.[4]

Úgy látszik azomban, hogy a főigazgató a dolog érdemén túl *Szaller*-rel szemben oly nyilatkozatra ragadtatta magát, a mely őt hazafiui becsületében bántotta meg, s a főigazgató benne nem a tanárt, hanem a magyar embert sértette meg. Ő ugyanis az eddig történtekben nem nyugodott meg, hanem ügyét egyenest a királyhoz felebbezte meg. Folyamodványában pedig akként nyilatkozik, hogy a főigazgatónak vele szemben használt

[1] Főig. r. 1794. decz. 4. — [2] Főig. r. 1794. szept. 19. — [3] Főig. r. 1795. ápr. 28. [4] Főig. r. 1795. julius 11.

nyilatkozata *minden magyar tanár arczába kergetné a vért,* és oly sérelem, hogy akármelyik vesz róla tudomást, mind elégtételt fog kérni. A főigazgató e helyzetben 1795. augusztus 10. k. rendeletével felszólította a tanártestületet, nyilatkozzék, közösséget vállal-e Szallerrel a Felséghez intézett folyamodványában foglaltakra nézve. Mikép határozott a tanártestület? nem tudjuk. Ekkor azomban váratlan fordulat állott be. Szaller t. i. egy „*Istók Debreczenben*“ czimü pamphletet írt és az 1795. év elején nemcsak magyarúl, hanem német fordításban is megjelent ezen a czímen: „*Der neue Eulen-Spiegel.*“ Ezzel alaposan elrontotta dolgát s magára zúdította az akkori reactionárius kormány egész haragját. A H. T. október 2-án 20482. sz. rendeletével a könyvet eltiltja, meglevő példányait elkoboztatja, Szaller tanárt megdorgálja, mert a könyvet oly maró és gyalázó szavakkal megszerkesztette,[1] és mert a censort is félrevezette. Fegyelmi ügye azomban ezzel még nincs elintézve, mert csaknem egy év mulva, 1796. junius 4-dikén k. főig. rendelet arra hívja fel az igazgatót, hogy Szaller tanárnak az iskolában való magaviselete dolgában még a mult év májusában hozzá intézett kérdésekre nézve legjobb meggyőződése szerint adjon jelentést. Hyros igazgató jelentéséről nincs tudomásunk, csak arról, hogy nagyon késedelmezett a válaszszal, és hogy Szaller még az 1796/97. isk.-évben is itt van és csak 1797. márczius 21-dikén kelt rendeletével helyezi őt át a H. T. a győri gymnasiumhoz a magyar nyelv tanárává. A pályázatot helyére április havában hirdették ki; Szaller pedig e közben az iránt folyamodott, hogy az 1796/97. év végéig Pozsonyban maradhasson. A H. T. ebbe beleegyezett, de mire folyamodványának elintézése leérkezett, ő már junius havában Pozsonyból eltávozott, helyébe pedig ő Felsége 1797. julius 25. 14527. sz. rendeletével *Geörch* Illést nevezte ki a pozsonyi gymnasium magyar nyelv tanárává. A szegény Szallernek azomban az akkori kormány nem tudta elfelejteni pozsonyi cselekedeteit. Lehet, hogy még másokkal is tetézte baját új állomáshelyén; annyi tény, hogy 1798. október havában

[1] „. . . libellum hunc mordacibus et ignominiosis expressionibus concinnaverit.“

hivatalából elmozdíttatott, azzal a hozzáadással, hogy többé tanári hivatalra semmi szín alatt nem alkalmazható.

Csak *Geörch* Illés idejében jutott tulajdonképpen a magyar nyelvi tanitás szánandó állapota napfényre. Oly zilálták voltak a viszonyok, hogy *öt év mulva*: 1802-ben *Geörch* tanár a helyzet megváltoztatása érdekében a főigazgatónál kénytelen keresni orvoslást. Annál nagyobb volt a baj, mert a magyar nyelv tanárát munkásságában és a fegyelem fentartásában a többi tanárok nemcsak nem támogatták, hanem ellenséges magatartásukkal még — úgyszólván — a tanulókat bujtogatták ellene, úgyhogy Geörch a legnagyobb foku elkeseredéssel fakad ki, hogy őt kartársai *vasallusuk*nak és az iskola *ötödik kerekének*, tanitványai pedig, „mint egykoron Szallert", *pictus masculus*nak tekintik.[1] A főigazgató erélyes leiratban felszólítja az igazgatót az elvadult állapotok javitására és arra, hogy a többi tanárokkal egyetértőleg mindent elkövessen, hogy a magyar nyelv tanára az őt megillető tiszteletben részesüljön és tekintélye helyre-

[1] A III. gram. osztály tanára: *Hartmann* Mihály és neje szereztek legtöbb bajt a szegény Geörchnek azzal, hogy fioknak, a ki ez osztályba járt, vásottságát nemcsak nem büntették, hanem még a tanárnak támadtak neki, s a többi tanulók ezt tudva, hallatlanúl botrányos viseletre vetemedtek. Geörch igy jellemzi folyamodványában az ifjuság fegyelmének elvadulását: „Hocce semetri (1802. II. félév) coepit novus quispiam in classibus grammaticalibus huedum inauditus, efrenatae licentiae et independentiae spiritus occupare adolescentes supremae grammaticae: qui, utpote jam ad classes humaniorum aspirantes, nucesque semet deposuisse perperam persuasi, praelectiones hungaricas intolerabili clamore, imo pedum quoque strepitu interrumpere, musaeum in refectorium transformare, studiose exquisitis quibusve nugis, me quidem dum publico munere defungerer, impedire, magis vero ingenuos adolescentes ad risum provocatos, quominus me attente excipere possint, avocare, dum aliquis eorum poenae subjiciendus fuisset, ne eam subeat, animare, dum quis punitus fuisset, unanimi voce, vel potius leonino rugitu reclamare, dum scholis excedunt, vel potius passim per fenestram auditorii exiliunt, eodem rugitu, fistulatione, ululatu, intentissimo clamore, lucta, et aliis innumeris excessibus, tam vicino pedello Archi-Gymnasii ejusque domesticis, quam et hominibus in platea praetereuntibus, et extremam hanc petulantiam cum stupore ac indignatione spectantibus, imo interdum ipsis adeo Regnicolis in vicinia diaetaliter congregatis scandaloso esse eo sub praetextu prorsus damnabili sibi licere existimaverant, quod in suprema grammatica poenis physicis amplius locus non foret, uti reipsa a domino Michaele Hartman, classis hujus ord. professore, secus quidem a severitate poenarum corporalium, quas juventuti suae inflgit, longe celeberrimo curatorem, quominus erga jussa mea quempiam caedere ausit, sub interminatione poenae dupli, in corona juventutis, publice, serio inhibitum fuisse eadem juventus mihi retulit." — Ezeket az állapotokat Geörch *„Szaller-féle idők"*-nek (tempora Szalleriana) nevezi. Elképzelhetni, hogy ilyen körülmények között *legtöbbet a magyar nyelv ügye szenvedett.*

álljon. Csakugyan javult-e a helyzet? — nem deríthettük ki. csak annyit tudunk, hogy az 1804/5-diki iskolaév végével Geörch Illés megválik gymnasiumunktól és helyét *Szabó* Ferencz foglalja el.

Szabó Ferenczben oly magyar nyelv tanárt nyer gymnasiumunk, a ki nemcsak tanította tárgyát, hanem a ki a magyar nyelv tanítása tekintetében alapvető munkásságot végzett. Eleinte azomban neki is sok akadálylyal kellett küzdenie. A legfőbb baj az volt, hogy helyes alapon nyugvó nyelvtanunk, daczára a kisérleteknek (Debreczeni grammatica), még nem volt; már pedig az iskola csak tudományosan megállapított pozitiv tények előadására szorítkozhatik, ha sikert akar elérni. Ennek és a nemzeti érdekek iránt megcsappant érdeklődésnek lehetett a következménye a csekély siker, a melyre az 1796. junius 7. k. H. T. rendelet czéloz, a midőn a tanárokat az e nyelvre nézve kiadott rendelkezések szigorú megtartására utasitja; az igazgatónak pedig meghagyja, hogy őrködjék, hogy ezt a tárgyat a külföldi illetőségű és a magyar ajku tanulókon kivül mindenki tanulja, a gyengék ismételjék a cursusokat (nem az osztályt), és a tanárok a classificálásban szigorúabban járjanak el, hogy az osztályzat jegyei az ismereteknek csakugyan megfeleljenek. De a tanitás eredménye még ezután sem bizonyul kielégitőnek. A tanárok szigorúsága csak annyi sikert hoz, hogy több tanuló esik a tertiába, mint eddig. Ez meg arra indítja 1799. nov. 22-dikén a főigazgatót, hogy kérdést intézzen, honnan ered ez a nagy eredménytelenség és mi módon lehetne gymnasiumunk tanulóit e *hasznos* tárgy tanulására jobban serkenteni. Ismerve Szabó tanárnak későbbi buzgóságát, azt kell mondanunk, hogy az eredménytelenség oka nem rajta mult, hanem — mint fentebb említettük — megállapodott nyelvtan hiányán. Ezen, a mint tudjuk, csak *Révai* Miklós segített. 1803-ban megjelent *Antiquitates*-ei és 1806-ban megjelent *Elaboratior grammatica hungarica*-ja egyszerre más helyzetet teremtettek. Gymnasiumunk büszkeségére jegyezzük meg, hogy *Szabó* Ferencz, még az *El. gram.* megjelenése előtt, tehát e tekintetben egészen önállóan, 1804-ben kisérlette meg az *Antiquitates* nyelvészeti adatait az iskolai nyelvtan keretében feldolgozni és felhasználni s az 1804/5. évre készitett módszeres jelentése nemcsak

paedagogiai tekintetben becses és figyelemre méltó alkotás, hanem mint iskolai nyelvtani kisérlet is dicséretes kezdeményezés számba megy.[1]

Gymnasiumunknak *Szabó* Ferencz magyar nyelvtanári működéséhez fűződő korszakát e nyelv tanítására nézve nagyon eredményesnek tartjuk. Valószinűleg érdemes működésének jutalmául az 1807/8. isk.-év elején helyettes tanárnak, és még ez év végén rendes tanárnak neveztetik ki. Utódja a magyar nyelvi tanszékben az 1808/9. év második felében *Imre* Elek lett, a ki a következő iskola-évben a hittanár teendőit is teljesítette. Az 1811/12. isk.-évben *Tóth* Athanáz tanítja a magyar nyelvet, de csak egy évig, mert ez iskolaév végével az államtól kinevezett tanárok átengedik helyüket a benczés-tanároknak.

A magyar nyelv tanitására vonatkozólag még meg kell jegyeznünk, hogy 1867/68. iskolaév óta az I. gram. osztály tanulóira nézve már kötelező tárgyul szerepel, míg a többi osztályokban csak azok tanulják, a kik magyarul nem értenek. Ez az állapot 1814/15-ig áll fenn. 1815/16. iskolaévtől kezdve a grammaticai osztályok minden tanulójára nézve kötelező tárgygyá válik, míg végre 1817/18. óta valamennyi osztályban minden tanulóra nézve kötelező tárgyul tanítják.

Említettük előbb, hogy a II. József halálával megnyilt új korszak csak II. Lipót haláláig vált be politikai és közművelődési törekvéseinkre áldásosnak. I. Ferencz uralkodása nemcsak az ő gyanakvó és minden szabadelvű haladástól irtózó egyéniségénél fogva, hanem az európai viszonyoknál fogva is az elmaradás, sőt visszaesés, a szellemi mozgalmakkal szemben pedig az elnyomatás jellegét viseli magán. A magyar nyelvre vonatkozó intézkedések a szentesített törvény folyományai levén, ezek ellen a kormány mit sem tehetett, máskülömben azomban szabad szellemi haladásunk elé ezerféle akadályt gördített. Az 1793—1812-ig terjedő időszakban a tanügyi főhatóságok csak registrálják a gondolatszabadság elnyomására és a szellemi korlátoltság meghonositására irányuló rendeleteket. Kül-

[1] Lásd ezt a módszeres jelentést a *Függelék*-ben.

földi, avagy hazai mű, a mely a legujabb kor eszméit úgyszólván csak érinti, s a mely csak a legtávolabbról foglalkozik a fennálló társadalmi, politikai, vagy vallási rend kérdéseivel, kérlelhetetlenül a tiltott könyvek jegyzékébe kerül. A censura a legtágabb hatáskörrel ruháztatik fel, és nemcsak a könyvnek nyomtatását, hanem azok olvasását is ellenőrzi, s a veszedelmeseknek látszók ellen valóságos irtó hadjáratot indít.[1]

Az örökös tartományoknak és hazánknak a művelt, de ez időben forrongó Nyugottól való szellemi elzárása volt I. Ferencz kormányzatának a vezéreszméje, a mely a tanügy mezejét

---

[1] Hogy mennyire elfajultak I. Ferencz idejében e tekintetben a viszonyok, ezt a következőkkel illusztráljuk: 1792. szept. óta a könyvkereskedők összes könyvkészletük lajstromát kötelesek voltak a főigazgatóságnak, mint a könyvvizsgálók felsőbb hatóságának beterjeszteni, hogy ez a tiltott könyvek kiküszöbölése iránt intézkedjék. 1793. április 7-dikén meghagyatik a censoroknak, hogy minden könyv, a mely a franczia forradalomról kedvezőleg nyilatkozik, vagy kormányformákról és megváltoztatásukról, főképpen, a mely a monarchia elveit az örökös tartományok viszonyaitól eltérőleg fejtegeti, elkobozandó. Az újságok és folyóiratok a legszigorúbb ellenőrzés alá veendők. Meg kell akadályozni, hogy itthon nem engedélyezett könyvek külföldön megjelenjenek; a vallás, erköles, jog, országos rendek és alkotmányellenes könyvek kéziratai a H. T.-hoz felterjesztendők stb. stb. — Ehhez képest a tiltott könyvek jegyzékébe került *Verseghy* Ferenczcnek „A világnak közönséges története", egész sora a történelmi, sőt egyházíak részéről szerzett vallásos könyveknek. A kalendáriumok közleményei a legszigorúbb vizsgálat alá kerültek; képeket, énekeket csak akkor volt szabad kinyomatni, ha azokat a censor kinyomathatóknak találta. Még a szerzetes rendek római főnökeinek levelei is csak akkor voltak kinyomathatók, ha a censor meggyőződött, hogy a szokásos *placet* záradék rajta van. Az ifjuság valóságos rendőri felügyelet alatt állott; a tanároknak gyakrabban kellett őket lakásaikon meglepni, nem olvasnak-e veszedelmes forradalmi könyveket. Meg voltak tiltva nekik a nyilvános és magán összejövetelek, tüntetések, s az ez ellen vétők súlyosan lakoltak; volt egy tanulónk, a ki *felségsértés* bűne miatt itéltetett el. — Selmeczen a tanulók 1797-ben drámailag előadták XVI. Lajos elitélését és kivégeztetését; ezért a városi hatóság szigorúan megfenyítette a tanulókat, megdorgálta tanáraikat, s a kormány ez incidensből kifolyólag minden polit. vonatkozású előadást betiltott. Érdekes cult tört. adat a következő munkának eltiltása: *„Justizmord und Regierungsgreuel in Ungarn und Österreich,* oder actenmässige Geschichte des wegen Toleranz und Menschlichkeit in unseren Tagen schrecklich verfolgten ungarischen Edlen *Mathias Rábi* etc. *von ihm selbst* beschrieben. Strassburg, 2. Theile in 8-o 1797." Ezt a könyvet *sérelmes czíme, hazug tartalma, hazug és vakmerő* koholmányai (?!) miatt üldözi és koboztatja el, a kormány. Jókai regénye tehát csakugyan — nem mese. Blumauernek travestált Aeneise természetesen a tiltott könyvek közé kerül. Különösen sok azon tiltott könyvek száma, a melyek hazánk állapotait ismertetik, s ezek között akárhány külföldi emberektől eredő útleirás. A külföldnek nem volt szabad értesülnie Magyarország nyomorúságáról. 1798. augusztus 14. még a kölcsönkönyvtárakat és az u. n. *„Lese-Cabinet"*-eket is beszüntették. De elég ennyi izlelitőül; könyvet lehetne erről a szomorú dologról irni.

magától értetődőleg teljesen meddővé tette. A másik körülmény, a mely Ferenczet és az akkori kormányférfiakat foglalkoztatja, a francziák elleni fegyverkezés és védekezés. Tudjuk, hogy mily óriási erőmegfeszítéseket kellett Ausztriának és hazánknak a trón és a dynastia szolgálatában a francziák elleni háborúk alkalmával kifejteniök, s oly óriási volt ez a küzdelem, hogy a gymnasista-tanulókra is volt hatása. A magyar nemzetnek azon pénz- és vérbeli áldozataiban, a melyekkel a Habsburgok megingatott trónjának támogatására és országaik védelmére sietett, kivette a maga részét gymnasiumunk ifjusága is. Napoleonnak 1796. évi Ausztria elleni támadása, minthogy Thugut miniszter országgyűlést összehívni nem akart, arra kényszerítette a megszorult kormányt, hogy önkéntes adakozások utján szerezze be a háborúra szükséges összegeket. A nemzet nagyjainak milliókra menő adakozásai mellett *gymnasiumunk tanulóinak 85 frt és 51 krnyi adománya* csekélység ugyan, de valóban megható bizonysága a magyar ifjuság hazaszeretetének és a királyi házhoz való törhetetlen ragaszkodásának. A Helytartó Tanács nem is késett ezért a köszönettel, 1796. aug. 16. k. rendelettel a maga köszönetét és a királyi felség legmagasabb elismerését tolmácsolta intézetünknek.

De véradóban is kivette a maga részét gymnasiumunk. 1797. április 8-dikán fegyverbe szólíttatván a nemesi insurrectio, gymnasiumunk növendékei közül összesen 23-an felcserélték az iskola padjait a harczi mezővel,[1] és részt vettek a „*felkölt nemesség*“ azon soraiban, a kiknek láttára még csak imént kétségbeesett Berzsenyink elzengette, hogy „él még nemzetem Istene!“ — Egy tanuló a császári seregbe állott. A lelkes ifjaknak áldozata kétszeres volt, mivelhogy a tanévet nem fejezhetvén be, azt ismételni tartoztak, de közülök az ösztöndíjasok az ösztöndíjat az ismétlés daczára is megtartották.

[1] A nemesi fölkelő sereghez csatlakoztak a II. hum. osztályból: *Baczigal* József, *Ebert* János, *Fernolend* Jakab, *Hávor* Ferencz, *Helmár* Ignácz, *Holács* Ferencz, *Haukay* József, *Kaller* György, *Magyar* György, *Mateovich* Márton, *Nyers* László, *Prohászka* Károly, *Roboz* Mihály, *Vajas* Miklós; a I. hum. osztályból: *Boronkay* Gáspár, *Heinrich* János, *Indrichovich* József, *Kampiss* Ignácz, *Kolányi* Ferencz, *Kondé* József, *Lukács* Márton, *Mészáros* Ferencz, *Szubka* János. — A császári seregbe *Dallos* Elek állott a II. hum. osztályból.

A franczia események hatása abban is nyilvánul gymnasiumunkra, hogy ez időben nem ritkán találkozunk intézetünkben a franczia emigránsok gyermekeivel; igy pl. 1797/98. iskolai évben *Duvallieux* Sándor és Mihály kivándorolt franczia gyermekek vannak beirva a I. gram. osztályba.

A későbbi franczia háborúk közül az 1809-dikinek hatását érezzük legjobban gymnasiumunkon. Bécsnek elfoglalása után Pozsonyt is nagy veszély fenyegeti. Három tanulónk katonává lett, sokan pedig a háborútól való félelem miatt, bár ezt a főigazgatóság szigorúan megtiltotta, a vizsgálatok előtt Pozsonyból eltávoztak. Igy a II. hum. osztályból 17, az I. hum.-ból 35, a IV. gram.-ból 27, a III. gram.-ból 20, a II. gram.-ból 28, az I-ből 35.

A franczia háborúk mozgalmas napjaiban megy végbe iskolaügyünknek az a reformja, a mely az u. n. *második* Ratio Educationis behozatalával valósult meg. Az 1790/91. országgyűlés által kiküldött reformbizottságoknak a többi közt az oktatásügynek nemzeti irányu és szellemű rendszerét is ki kellett dolgozniok. Ezek a Mária Terézia-féle Rat.-Ed.-t alapul véve, el is készültek egy tervezettel, a melyet az 1790/91. év után tartandó országgyűléseknek kellett volna tárgyalniok. Minthogy azomban a franczia háborúk mozgalmai közepett ilyen kérdéseket, nemcsak nem lehetett tárgyalni, de maga a kormány sem akart ilyen tárgyalásokba bocsátkozni, ilyformán a tervezet — tervezet maradt. De mivel a Rendek a későbbi országgyűléseken a meghozott áldozatok fejében sürgetik a nemzeti követelések kielégítését, Ferencz király 1806-ban az országos bizottságok tervezetét a maga hatalmából és jogából az ország iskoláiban a jövőre nézve kötelezővé teszi, azzal a megjegyzéssel, hogy a görög nem-egyesültek iskolái ezentúl is közvetetlen vezetése alatt fognak állani; az ágostaiak és a helvét hitvallásuak iskolái pedig tisztán tanügyi dolgokban és a tantárgyakra nézve szintén az új iskolai rendszerhez tartoznak alkalmazkodni.

Az új rendszer tekintetéből a főigazgató 1806. julius 22. teszi meg nálunk a szükséges intézkedéseket. Meghagyja u. i. az igazgatónak, hogy mivel az 1806/7-diki isk.-évtől kezdve a grammaticai cursus nem három, hanem négy osztályból fog állani és hogy ennél fogva az elemi iskola 3-ik u. n. *latin* osz-

tálya, a mely a Rat. Ed. behozatalakor 1778-ban a nemzeti iskolához csatoltatott, most ismét a gymnasiumhoz fog csatlakozni, gondoskodjék az intézetben az új osztály számára szolgáló helyiségről. Ha az elemi osztály tanitója továbbra is alkalmasnak és képesnek mutatkozik az osztály vezetésére, illetményeivel együtt a gymnasiumhoz átveendő. Az igazgató ehhez képest azonnal hozzá is látott a szükséges átalakítások eszközléséhez, de mivel a munkálatok lassan folytak, a főigazgató 1806. szept. 25-dikén megsürgeti az átalakítások siettetését[1] és egyszersmind helyben hagyja az igazgató abbeli előterjesztését, hogy az elemi isk. latin osztályának eddigi vezetője: *Grégert* Antal továbbra is az első gram. osztály tanárául alkalmaztassék, azokkal az illetményekkel, a melyekkel a nemzeti iskolánál alkalmazva volt, a melyek összesen 350 frtnyi összeget tettek ki.[2] Tekintve pedig, hogy a nemzeti iskolától átvett tanárok a gymnasiumi tanártestületekben egészen új elemet képeztek, a kormány akképpen intézkedett, hogy az ilyenek, a mennyiben a gymnasiumoknál alkalmaztatnak, csak saját tanítványaikkal mehetnek magasabb osztályba. Ez tehát a mi *Grégert*-ünkre is irányadó volt; csakhogy a deczember 6-dikán k. rendelet az előbbi intézkedést megmásította, és meghagyta, hogy az ilyen tanárok mindig az első gram. osztályt tanítsák.

Az új Rat. Ed.-nak ismertetésébe nem bocsátkozhatunk; csak annyit jegyezünk meg, hogy a gymnasiumi tanfolyamnak *hat* osztályra való kiszélesítésén kívül számol az előhaladottabb idők és a nemzeti élet követeléseivel: a magyar nyelvnek, irodalomnak és irodalomtörténetnek tágabb tért biztosít az eddiginél és tekintettel van a test nevelésére is. A tantárgyakról és osztályok szerint való felosztásukról a *Függelékben* közölt módszeres jelentések adnak tájékoztató felvilágosítást.[3]

[1] Az átalakítások az 1806/07. isk.-év megnyiltáig megtörténtek s az új osztály berendezésének költségei (a padokkal és kályhával együtt) 151 frt és 15 kr.-ra rúgtak.

[2] A fizetésre nézve a kormány azt az elvet állította fel, hogy az új osztály tanára fizetésének készpénzbeli részét ezentúl is a várostól kapta és csak eddigi és ezentúl megszünő járulékait fedezte a tanulmányi alapból. — [3] L. ott!

IV. FEJEZET.

Gymnasiumunk igazgatására, tanulmányi és fegyelmi állapotára, a tanárok irodalmi munkásságára és a segélyezésre vonatkozó nevezetesebb mozzanatok 1773—1812-ig.

Gymnasiumunk élén az 1773-tól 1812-ig terjedő időben a kormánytól kinevezett — még pedig több ízben *pályázat utján kinevezett* — következő *igazgatók*[1] állottak: *Hersching* Dániel[2] 1776—1777-ig, *Faitser* Ferencz 1777—1782-ig, *Tinkóczy* József 1782—1789-ig, *Hyros* Sámuel 1789—1811/12. iskolaév végéig. Az utóbbit kivéve, a többiekről a megelőzőkben már eleget szólottunk. *Hyros*ra nézve azomban még meg keli jegyeznünk, hogy gymnasiumunk nagyon sokat köszönhet neki. Két izben részesült még pozsonyi tartózkodása előtt felsőbb elismerésben az iskolai administrátióban szerzett érdemeiért s itteni működése is azt mutatja, hogy méltán érte az elismerés.[3] *Huszonkét* esztendőig tartó pozsonyi igazgatóságának méltó befejezése volt, hogy midőn a benczés tanárok Pozsonyba jöttével 1813. julius 2-dikán 600 frttal nyugalomba vonult, a *nagyobb arany érdemjelet* (numisma aureum majoris moduli) kapta,[4] a melyet már a benczés tanárok idejében az ifjuság jelenlétében nagy

[1] Hivatalos czimük *„helybeli igazgató“* (localis director) volt, megkülömböztetésül a főigazgatótól.

[2] *Dujardin* Károly pozsonyi kanonoknak két évi *ideiglenes igazgatói* szereplését ide nem számíthatjuk.

[3] Pozsonyi igazgatósága idejében is részesül a felsőbb tanügyi hatóság elismerésében, még pedig azért, mivel felfedezte egy gymnasium igazgatójának abbeli csalárdságát, a melyet bizonyitványok hamisításával üzött. Volt azomban benne collegialitás is, mert a bűnösnek kilétét nem árulta el. (1793. deczember 31. főig. r.) Itteni egész hivataloskodása alatt egyetlen egyszer fordul elő, hogy a H. T. kifogást emel ellene lassuságáért (1796. szept. 20.), és ez elég volt, hogy többé ne adjon okot a kifogásra.

[4] Főig. r. 1813. szept. 4.

ünnepséggel tűztek az érdemekben elaggott egykori igazgató mellére.[1]

A gymnasiumok, vagyis a *három* (illetőleg 1806. óta: *négy*) grammaticai és *két* szépmüvészeti osztályból álló teljes intézetek tanárait a két rendbeli Rat. Ed., meg a rendeletek is (pl. a H. T. 1800 okt. 28. 25664. sz. a.) *professores*-eknek nevezi, megkülömböztetve őket a nemzeti iskolák *docens*-eitől. 1806. óta a tanárok hivatalos esküt tesznek s az ez évi ápr. 20. kelt rendelet közli a hivatalos eskü mintáját. Teendőiket és kötelességeiket egyébiránt a két rendbeli Rat. Ed. teljes részletességgel meghatározza; itt tehát csak a tanárokat illető helyi vonatkozásu intézkedések pótló ismertetésére fogunk szorítkozni.

Az egyéni fogyatkozások és hibák megjavítására irányuló rendelkezéseken kivül,[2] sürüen találkozunk olyan rendeletekkel, a melyek a tanárokat figyelmeztetik, hogy óráikat pontosan megtartsák, csengetésre osztályaikba bemenjenek, leczkéikre készüljenek, javítsák ki a dolgozatokat, az ünnep- és vasárnapi miséken jelenjenek meg, husvétkor tanulóikkal gyónjanak, stb. A Ferencz király korabeli rendőri intézkedések között fel sem tünik az a rendelet, a melynek értelmében a tanárok semmiféle titkos társulatnak tagjai nem lehetnek, s ha valamelyikben benn volnának, azonnal lépjenek ki.[3]

A tanítás érdeke szempontjából ebben az időben megkivánták azt is, hogy a tanárok betegségüket, vagy egyéb okból származó elfoglaltságukat idejekorán jelentsék be, hogy a helyettesítésről gondoskodni lehessen.[4]

[1] Jellemzéséül felhozzuk, hogy hivatalos teendőinek teljesítésében való buzgósága, még arra is rávette a külömben humoros, jókedvű urat, hogy a tanulók ügyetlen feleleteit is bevette a hivatalos aktákba. Az 1800/01-diki osztályozó kimutatásokra pl. sajátkezüleg ezeket jegyezte fel: „In hoc tentamine *lepide* responderunt: 1-o. *Veszméry* Franciscus, L. B. gram. II. anni: Sigismundo regi hoc vitio datur, quod tredecim oppida Scepusii Poloniae regi *in matrimonium dederit*. — 2-o. Trimmel Aloysius, hum. II. anni ex mythologia examinatus, pro Ariadne dixit *Mariande*. — 3-o. Stachovics Josephus, hum. II. anni ex historia naturali animalium: Crocodilus, inquit, pertinet ad ordinem ranarum, et habitat in fluvio Nil; Nil autem est *penes Nitriam*.“ A hivatalos iratok kiállításában rendkivüli pontosságot és gondot tanusított.

[2] *Galambos* Ferencz tanárt, a ki 1782. óta van gymnasiumunknál alkalmazva, az 1786/87. év folyamán *mértéktelen ivás* és hanyagság miatt többször dorgálja a felsőbb hatóság, stb.

[3] 1801. jul. 1. — [4] Főig. r. 1783. május 20.

Tanárt illető komolyabb jellegü esetnek mondható a következő:

Az 1795/96. év elején *Stipsich* Alajos tanár egy I. osztályu tanulót fegyelmi kihágásért úgy megvert, hogy a fiú súlyosan megbetegedett és felgyógyulása az atyának tetemes kiadásokat okozott. A szülő azomban nem hagyta annyiban a dolgot, hanem előbb a H. T.-nál, utóbb magánál a királynál keresett jogorvoslatot és kártérítést a fián megesett bántalomért. Azomban keveset ért el, mert az 1796. ápr. 21-én kelt udvari rendelet sem a testi sértés vétségét nem állapítja meg, sem kártérítést meg nem itél, mindössze figyelmezteti a tanárt, hogy *hasonló kellemetlenségek kikerülése végett* tartson mértéket a súlyosabb büntetésnemek alkalmazásában és testi fenyitéket az igazgató tudtával alkalmazzon; az igazgatót pedig a rendelet felhívja, hogy látogassa meg minél gyakrabban az egyes tanárokat osztályaikban és győződjék meg, mennyire tartják szemeik előtt a tanulmányi rendben megszabott intézkedéseket.

A legmagasabb forumokat járta meg a következő ügy is. Az 1789/90. isk.-év második felében az igazgató, vagy pedig valamelyik tanár egy izraelita tanulót — nem tudni mi okból — az iskolából kitiltott.[1] A fiu, a ki a hum. I. osztályába járt, ösztöndíjas is volt, az év második felében természetesen elvesztette az ösztöndíjat is. Atyja elvégül szintén a királynál keresett orvoslást, és elérte, hogy a fiúnak az ösztöndíj utolsó részletét is kifizették.

A tanárokat illető ritkább esetek közül megemlítjük, hogy van rá eset intézetünknél, hogy a tanár lemond állásáról és az állammal szemben minden további igényeiről. Tette pedig ezt *Geörch* Illés, intézetünk második magyar nyelvtanára, a ki az 1804. év elején állásáról lemondva, még arra is csak nagy nehezen volt rábírható, hogy cathedráját utódjának kinevezéséig megtartsa. Még ritkább eset, hogy már kinevezett tanár vonakodik állását elfoglalni és nem is foglalja el soha. 1804-ben a hum. I. osztályához kinevezett *Óvári* Ferencz, Sopronba

[1] A tanuló atyja a királyhoz intézett folyamodványában azt állítja, hogy Pozsonyvármegye közönségének sürgetésére tiltották ki fiát, a megye azomban tagadta ezt. — 1790. decz. 12. főig. r.

távozva, a többszörös hivatalos felszólitás daczára sem jelent meg, s cathedráját mással kellett betölteni. Az meg pláne unicum a maga nemében, hogy valaki ingyen, fizetés és erkölcsi jutalom kilátása és várása nélkül ajánlja fel tanári szolgálatait a kormánynak; pedig ilyen *önkéntes* tanárt kell tisztelnünk *Plenner* Péter személyében, a ki 1790. márcziusában, *Szklenár* György halála után ingyen és minden remuneratio kikötése nélkül vállalta magára a humaniorák I. osztályának vezetését: igaz, hogy csak az év végéig.

A *magánoktatás (privata)* ügye régi vitás kérdése iskolai administrátiónknak. 1789. november 3-dikán a főigazgató felsőbb rendeletre (40910/4123.) megtiltja a tanároknak, hogy alku szerint megállapitott fizetésért, vagy tiszteletdíjért tanitványaiknak külön leczkéket adjanak és tüzetes jelentést kér az uralkodó viszonyokról. A II. Józsefet követő korban a privátákat illetőleg enyhébb nézeteket vallottak a tanügyi felsőbb körök, mert az 1792. márczius 2. 3784. sz. r. megengedi, hogy a tanárok *szünetnapokon tanulóikat magánoktatásban részesithetik.* 1794. deczember 9-dikén azomban a főigazgató ismét jelentést kér a magánoktatás állapotáról, s úgy látszik, hogy a túlságos elnézés visszaélésekre vezetett, mert 1798. május 10-dikén a főigazgató szigoruan megtiltja a tanároknak a *magániskolák* szervezését, a melyek a nyilvános iskolák jellegével bírnak, nemkülömben a havi díjért űzött *tömeges privátákat.* Az erélyes intézkedés elejét vette a visszaéléseknek, úgyhogy e század első éveiben a felsőbb tanügyi hatóságok a magánoktatást már nemcsak megengedett foglalkozásnak tekintik, hanem az egyedülinek, a melyet a tanár tisztességgel űzhet. Ezt abból látjuk, hogy midőn az 1803/04. iskolaév elején az akadémia jogi karának hallgatói a főigazgatónál *Gábor* Ferenczet, az I. gram. osztály tanárát arról vádolják, hogy magán órák elvállalásával a szegény joghallgatókat érdekeikben csorbítja, sőt némelyeknek a mellékkereset hiján *a pozsonyi drága megélhetési viszonyok* közepett nincs is itten maradásuk: gróf Szapáry főigazgató azt válaszolja a folyamodványra, hogy a drágaságból eredő nehézségek a tanárokat is sujtják s a magántanitást *annál kevésbbé lehet nekik megtiltani, mivel ez az egyetlen tisztességes foglalkozás,*

a melylyel munkájuk és szorgalmuk folytán helyzetükön lendíthetnek, és olyan foglalkozás ez, a melyből a correpetáló tanulókra is nagy haszon háramlik.[1] A főigazgató tehát hivatkozva a fentebb érintett 1792. rendeletre, csak az esetleges visszaélések meggátlására érzi magát hivatottnak, de nem a magánoktatás betiltására. Úgy látszik, hogy a dolog ez után békés elintézést nyer, mert ez időben az aktákban nincs többé róla szó.

Nagyon időszerű lesz e helyen megemlítenünk, hogy Pozsony városának drágasági viszonyai már e század elején annak a belátására bírták a kormányt, hogy a pozsonyi tanárok anyagi helyzetén rendkivüli intézkedésekkel segitenie a méltányosság és igazság kivánta kötelessége. Ferencz király u. i. 1802. junius 15-dikén 13012. sz. rendeletével intézkedett, hogy gymnasiumunk azon tanárai, a kik 600 frtnál kisebb fizetést élveznek, az e városban fenforgó szűkösebb megélhetési viszonyok miatt (ob majorem hac in urbe caristiam), az 1802/03. évre 50 frtnyi rendkivüli segélyben részesüljenek. A tanároknak fizetésük javítására irányuló kérését a kormány ez idő szerint még nem teljesíti, de kilátásba helyezi az ügy legközelebbi elintézését. A javulást az 1806-diki év hozta meg; ez év augusztus 1-jétől a tanitás szolgálatában álló egyének, *még a nyugalmazottak is*, fizetésüknek 10%-át kapták helyzetük javítására.

A tanárok irodalmi működését — mint láttuk — szintén honorálta alkalomadtán a kormány; de van eset arra is, hogy *személyi pótlék* utalványozásával is kifejezte elismerését az érdemes tanár iránt. 1799. május 7-dikétől fogva *Bucsánszky* György, „*ob eximiam sui applicationem,*“ fizetésén felül 100 frtnyi személyi pótlékot élvez.

Ma is megszívlelendő intézkedést tartalmaz a H. T.-nak 1812. április 24. k. és a tanárokat illető rendelete. Ebben u. i. szigoruan tiltja a tanároknak a leczkék dictálását, és azt a szokást, hogy a használatban levő tankönyveket és az egyes

---

[2] „. . . haecque privata institutio dominis professoribus tanto minus penitus interdici possit, quod *illa unicus eorum sit, ac esse possit, quo in emolumentum suum quidpiam privato labore, et industria conferre valeant*, ac et ea major, quam ex instructorum correpetitionibus in discipulos fructus redundet.“

szabályokat a tanulók előtt leszólják. Meghagyja, hogy ragaszkodjanak a tankönyvekhez s esetleges komoly észravételeiket adják elő a főigazgató látogatása alkalmával szokásos értekezleten.

Itt van helyén megjegyeznünk, hogy az 1778. február 7. k. r. értelmében gymnasiumunk igazgatója hivatalos utazása alkalmával 3 frtnyi napi díjban részesült, és hogy 1811. aug. 13. k. rendelet értelmében az igazgató-helyettesek évi 150 frtnyi remuneratióban részesültek.

Az 1773-tól 1812-ig terjedő időszak tanárainak irodalmi munkásságáról teljes képet adni csaknem lehetetlen; még pedig azért, mert a tanárok személyi ügyeire vonatkozó akták, továbbá a minősítvényi táblázatok a gymnasium irattárában fenn nem maradtak.[1] Meg kell tehát elégednünk a szórványosan fennmaradt adatok felemlítésével.

Az igazgatók közül csak *Faitser* Ferencznek irodalmi tevékenységéről van tudomásunk. Vallási tárgyu műveket és alkalmi költeményeket írt latin nyelven. Pozsonyi igazgatósága idejében irta a következő czimü munkákat: *Gratulatio in cardinalitiam dignitatem em. princ. Jos. e Com. Batthyan A. Episc. Strigon. Posonii 1778. Carmine heroico,* és *Inauguratio Reg. Scientiarum Academiae Budensis. Posonii 1780.*[2]

A tanárok közül irodalmi téren — tudomásunk szerint — a következők működtek:

Bucsánszky György; 1783-ban kiadta Magyarország és kapcsolt részeinek térképét. 1799-ben, a mikor már a humaniorák seniora volt, irta *Protrepticon ad Europam, ut sincero tandem gentium suarum unione indomitae Gallorum licentiae modum ponat* czimű költői munkáját és ezt az udvar oly kiválónak találta, hogy érte a szerzőt *arany éremmel* tüntette ki;[3] 1801-ben pedig *Epitome hist. christianae* czimű munkát adta ki.[4]

---

[1] A tankerületi főigazgatóság levéltárában is kerestük, illetőleg akartuk keresni az ide vágó adatokat; de ez már több mint egy évtized óta teljesen rendezetlen és valósággal rothadó állapotban van gymnasiumunk templomának sekrestyéje mellett egy dohos levegőjü nedves helyiségben. Megmentése valóságos áldás volna a magyar iskolaügy történetére nézve.

[2] Scriptores Prov. Austr. S. J. 76—77.

[3] H. T. 1799. okt. 16. 23631. sz. r.

[4] A munkának egy példánya meg van *régi* könyvtárunkban.

Geörch Illés (etrekarcsai), jogász és ügyvéd létére a magyar nyelv tanításával foglalkozott és mindkét irányban kifejtett irodalmi munkásságot. Magyar nyelvű műveinél fogva a M. T. Akadémia őt 1832. szeptember 11-dikén tiszteletbeli tagjának választotta.[1]

Peer Jakab mint nyelvtudós és régiséggyűjtő egyaránt elhiresedett. A róla elnevezett *Peer-codex* maradandóvá teszi nevét a magyar nyelvtudomány történetében.[2]

Gymnasiumunk első magyar nyelvtanárának: *Szaller* Györgynek irodalmi munkásságát annak helyén már érintettük, úgy szintén megemlékeztünk *Szabó* Ferencz tanárnak a magyar nyelvészet irodalmi művelése körül kifejtett tevékenységéről. *Szerdahelyi* György irodalmi munkásságát a jezsuita-irótanárok között méltattuk, *Szárnyai* Zoerárd irodalmi működéséről pedig a benczés-tanárok ismertetésénél lesz szó.

Több adat e korszak tanárainak irodalmi működéséről nem áll rendelkezésünkre. Itt van azomban helye, hogy a tanároknak magasabb állásokra való előléptetéséről megemlékezzünk. Mindjárt e korszak elején, egy évi itteni tanárkodás után, 1777-ben *Peer* Jakab, az I. gram. oszt. tanára, a nagyszombati akadémiához kerül tanárnak s az akadémia átköltözése után Pozsonyban folytatja akadémiai tanári működését. 1796-ban, (jan. 16.) *Stipsich* Antal lép elő a pozsonyi akadémiához a logica, metaphisica és a philosophia tanárává évi 600 frt fizetéssel. 1798-ban (márcz. 13.) *Stipsich* Alajos helyeztetik át a budai gymnasiumhoz.[3] *Szerdahelyi* György, *Hersching* Dániel és *Faitser* Ferencz igazgatók előléptetéséről és *Hyros* Sámuelnek kitüntetéséről már előbb szóltunk.

---

[1] Művei: *Ételkából kiválogatott remekje a helyes magyarságnak.* Pozsony, 1800. — *Honnyi törvény.* Pozsony, 1804 — 1848. 4. kötetben. — *Magyarország uralkodóinak származásukról és jelesebb tetteikről.* 1818. — *A magyar helyesírás főrendszabásairól.* 1821. (A Marczibányi alapítványból jutalommal koszorúzott mű). — *Disquisitio critica dissertationis historicae Boero-Besseriauae de ortu et nativitate Joannis de Hunyad.* 1826. — *Törvényes tárgyu Értekezések.* Pest 1833—34. — Kéziratban maradt *Fejtegetett honi törvények* cz. műve. L. Ortvay, Száz év. 156.

[2] Ortvay, Száz év. 151.

[3] Ez a Stipsich az, a kinek egy tanuló szigorú megbüntetése miatt a felsőbb hatósággal is kellemetlensége volt. Különben beteges ember volt, a ki 1796. május 23-dikán engedélyt nyer, hogy fürdőbe mehessen 30 napi üdülésre. Jellemző az akkori időkre, hogy Stipsich *csak hazai fürdőbe menetelre kapott engedélyt,* külföldre nem volt szabad mennie.

Minthogy az 1806-ban kiadott I. Ferencz-féle új Ratio Educationis szabályozza[1] a tanárok *nyugdíjügyét* is, tanáraink közül *Pollinger* József mindjárt az intézmény létrejöttekor *teljes fizetéssel:* 600 frttal vonul nyugalomba. Utóbb, mint említettük, *Hyros* igazgató szintén teljes fizetéssel élvezi a megérdemelt nyugalmat. Úgy látszik azomban, hogy már az új Ratio Educationis megjelenése előtt ezeket az elveket vallotta a kormány a nyugalomdíj kiszabásánál; 1802 okt. 23-dikán u. i. *Bucsánszky* Györgyöt, a 2. hum. oszt. tanárát bocsátja a H. T. nyugalomba (21277. sz. r.) 600 frt fizetéssel. 1804. márcz. 1-jén *Nécsey* Mihály, az egyik gram. oszt. tanára 400 frttal megy pensióba.

A *tanulókat* illetőleg az 1773-tól 1812-ig terjedő időszakban két izben: 1776. és 1800-ban kiadott fegyelmi szabályok gondoskodnak gymnasiumunk növendékeinek helyes irányu fegyelmezéséről és erkölcsi vezetéséről. Az 1776-diki szabályzat inkább helyi természetű, a második a fegyelmezésre általános eljárást állapít meg.[2] Az utóbbi szerint a fegyelmi szabályokat minden iskola-év kezdetén az igazgató olvassa fel az összes ifjuság előtt, azután pedig minden hónapban köteles minden tanár a maga osztályában ezeket felolvasni és megmagyarázni, és mindezeken felül még alkalmas helyen kifüggesztendők, hogy szüntelenül a tanulók szemei előtt lebegjenek. Általában azt látjuk, hogy a tanulók fegyelmezése a felsőbb iskolai hatóságoknak, nemkülömben a tanártestületeknek és egyes tanároknak állandó gondoskodásuk tárgyát képezi s minduntalan bukkanunk hol helyi vonatkozásu, hol általános rendelkezésekre, a melyekből azt következtethetjük, hogy az akkori tanuló nemzedék fegyelmezése és az iskolai tisztesség korlátai közé való szorítása nem kis feladatot rótt a tanárokra. Nemcsak a gyermekségből, meg az ifju korból megmagyarázható csínyek fordulnak elő a mostani viszonyokhoz képest nagyobb számban, hanem komoly erkölcsi vétségekkel és súlyos természetű bűnös cselekedetekkel is találkozunk oly nagy számban, hogy ez időkhöz képest mai

[1] Tiz évi szolgálat után a fizetésnek *egy harmada*, husz évi után a fizetés *fele*, harmincz évi után a *teljes* fizetés jár a nyugalomba vonuló tanárnak. Rat. Ed 290. §.

[2] H. T. 1800. április 22-diki. 9318. sz. r.

ifjuságunk fegyelmi magatartása és erkölcsei dicséretes haladásról tanuskodnak. Mostani fegyelmi szabályaink között is találkozunk a színház, kávéházak, korcsmák, tiltott helyek látogatására, fegyverek hordozására, parittyázásra, fák és cserjék rongálására, utczai csődülések és botrányok okozására, stb. vonatkozó tilalmakkal, de ebben az időben e tilalmakat minduntalan meg kell ujitani, jeléül annak, hogy a tanuló ifjuság nagyon gyakran felejtkezik meg a tilalmakról.

De a súlyosabb fegyelmi kihágások is eléggé gyakoriak gymnasiumunk növendékei között. Nagyon gyakoriak a *tanulók és katonák közötti összeütközések és verekedések*. Lehet, hogy a politikai helyzet is hozzájárult a diákság és a katonák közötti viszony elmérgesedéséhez, de tény, hogy még a katonai *őrszemek* (strázsák) sem voltak mentek a tanulók támadásaitól[1] s természetes, hogy a katonák, a mikor tehetik, nem maradnak adósai a diákságnak. 1806-ban például az *Auersperg*-féle ezrednek néhány katonája úgy megvert néhány diákot, hogy a tanártestületnek kellett a bántalomért elégtételt szereznie, mivel a katonák minden különösebb ok nélkül támadták meg a Főtéren tanuló diákokat.[2] 1811-ben szintén komoly összeütközésre került a dolog a tanulók és a katonák között.

A *lopás* vétségével vádlottakkal szintén ismételten találkozunk intézetünk növendékei között. Az 1777/78. iskolai év végével F . . . . . sz Mihály tanuló több rendbeli súlyos tolvajlás miatt az intézetből kizáratott. A kizárásról az igazgató az intézet kapujára kifüggesztett oklevélalakba foglalt hirdetéssel értesítette a többi tanulókat. Az 1782. aug. 18-dikán tartott tanári értekezlet szintén több tolvajtanulónak ügyével foglalkozik. Az 1800/01-dik iskolaév folyamán a tanári értekezlet több tanulót *idegen tárgyak elzálogosításában* talál bűnösnek, mig 1794. évi julius 15-dikén a főigazgató oly tanulók megbüntetése iránt intézkedik, a kik a város erdejét *felgyujtották*. 1812-ben két tanuló *gyönytyűk*-lopást követett el. Szőllő- és gyümölcstolvaj tanulók nagyon gyakran szerepelnek a tanári értekezletek tárgysorozatán.

[1] 1776. nov. 12. tan. ért. hat.

[2] 1806. márcz. 24. tan. ért. hat.

A *bizonyítványokat hamisító* néhány tanulóról már előbb megemlékeztünk; itt még csak azt az esetet említjük meg, hogy az 1790/91. évre egy tanuló hamis bizonyítvány alapján iratta be magát gymnasiumunkba. Csalfaságáért utóbb kizárással bűnhődött.[1] Két tanulót pedig (az egyik N.-Szombatból, a másik Komáromból jött), mivel bizonyítványaikban rossz tanjegyeiket kivakarták és jobb jegyeket irtak, 1797-ben 12—12 vesszőnyi büntetéssel sujtott a tanártestület.

Több ízben történik intézkedés a tanulók között elharapózott *adósságcsinálás* meggátlására. 1794. julius 10-diki főig. r. értelmében a tanulóknak kölcsönt adni, vagy velök terhesebb pénzbeli szerződéseket kötni szigorúan tilos, a kölcsönző és szerződő fél pénzét veszti. Viszont a szállásadók érdekeiről gondoskodik a tanártestületnek az a határozata, hogy bizonyítványát a tanuló csak akkor kapja ki, ha igazolja, hogy semmivel sem tartozik házigazdájának.

Csend- és rendzavaró, korcsmai és utczai botrányt előidéző, részeges stb. tanulók szintén meglehetős számban akadnak ez években és a tanártestület nagyon szigorú büntetésekkel sujtja őket. Az 1798/99. iskolaév folyamán akadémiai és gymnasiumi tanulók korcsmai mulatozások alkalmával oly botrányt és verekedést idéztek elő, hogy lecsendesitésükre katonai őrséget kellett kirendelni. A megejtett vizsgálat alapján a gymnasium növendékei közül *hetet* találtak bűnösöknek a két humaniora, és a 3. gram. osztály növendékei közül. Hármat közülök (a főbűnösöket és felbujtókat) kizártak, hárman, a kevésbbé bűnösek, öt nap és éjjel tartó akadémiai *carcer-büntetést* szenvedtek bőjttel szigorítva, úgyhogy csak minden második nap kaptak meleg ételt; egy pedig három napi *carcert* kapott, a második napon meleg étellel, a többin pedig kenyérrel és vízzel kellett megelégednie. 1808. decz. 29. és 1812. jul. 21. szintén dorbézoló, csavargó, részeges és rendzavaró tanulók ügyében itélkezik a tanártestületet.

A Pozsonyt környékező *erdőknek és a ligeti fáknak rongálása és szőllők pusztitása* nemcsak állandóan szerepel a fegyelmi

[1] Főig. 1790. nov. 12. decz. 4. és 16. rr.

rovaton, hanem több ízben súlyosabb következményekkel is járt. Szinte hiábavalóknak bizonyulnak a városi hatóságnak figyelmeztetései és kérései, a tanártestületnek és a főigazgatóságnak szigoru parancsai és az esetenkinti büntetések; valóságos vandál-szellem lehetett ez időben a tanulók között elharapózva. 1798. julius 23-dikán elrendeli a főigazgató, hogy a szőllők és kertek kimélésére vonatkozólag hozott országos törvényt az iskolákban is ki kell hirdetni; de nem telik bele egy év, és 1799. április 17-dikén a városi hatóság a ligeti cserjék védelme érdekében kér a tanártestülettől intézkedést. 1806-ban egy elemi iskolai tanulónak az a tette, hogy a Kalvária-hegyen több fát megfúrt, criminális pert vont maga után, s gymnasiumunkban is nagyban folyt az inquisitio a normalista tanuló bűnrészes társainak kikutatása czéljából, de — úgy látszik — ez alkalommal ártatlanok voltak ifjaink. 1807. jul. 6. már ismét tiltani kell a szőllők és cserjék bántalmazását, 1811-ben pedig a jun. 23. tartott értekezleten a tanártestület ismét a liget fáit pusztító tanulók ügyével foglalkozik. Valóban eredendő bűne az ifjuságnak a rongálás ösztöne; mert ha az élőfákban nem tehetett kárt, az iskola padjainak és bútorainak ment neki s kormányrendeletek és tanári intézkedések (pl. 1808. jul. 18. tan. ért.) sem képesek a kivánatos czélt elérni.

Közerkölcsökbe és szemérembe ütköző vétségekkel ez időszakban csak két tanuló esetében találkoztunk.

Sok panaszra adtak okot a tanulóknak gyakori megokolatlan iskolamulasztásai is.

E korszak sajátlagos viszonyai között *királysértő* tanulóval is találkozunk intézetünk növendékei között, az 1794/95. isk. év folyamán, tehát a *Martinovics*-féle összeesküvés idejében. *Hirgaiszt* Ferencz nevezetű ösztöndíjas tanuló királysértésben való bűnösségéért ösztöndíját elveszti s más nagyon súlyos büntetésben részesült (capitalem accepit sententiam). Miben állt a vétke? — az adatokból nem derül ki.

Az igazgatóval és a tanárral szemben tanusított *engedetlenségért* itéli el 1779. jul. 1-jén a tanári értekezlet R . . . . Miklós tanulót. Konoksága és vakmerősége ennek a duhaj ficzkónak annyira ment, hogy az igazgató és a tanár jelen-

létében még osztálytársait is megverte, mivel le akarták fogni. Elvégül mégis csak kiállotta a 12 botütést és kizárták; utóbb azomban gróf *Pálffy* Lipótné kérésére a tanártestület az intézetbe visszafogadta.

Pénzhamisítás bűnére is vetemedtek egyes tanulók. 1801-ben Cz . . . . . a Lajos és Gy . . . . . József Cz. anyjának tudtával *egyforintos* bankjegyeket gyártottak és Cz . . . . Imre utján néhányat forgalomba is hoztak. A hivatalosan megejtett vizsgálat alapján a két főbűnös 1—1 havi akadémiai börtönre s a bezárás és kiszabadulás alkalmával 25 vesszőcsapásra itéltetett, hetenkint egyszeri bőjttel. A harmadik két heti akad. carcert és 25 vesszőt kapott megtévelyedéséért.

A *dohányzást* a fegyelmi szabályok ismételten szigoruan megtiltják. Az 1780. jul. 30. tartott tanári értekezlet a dohányzásra nézve kimondja, hogy azok a tanulók, a kiknek az orvos ezt megengedi, otthon és a *Dunaparton* dohányozhatnak, de uteczákon és nyilvános tereken megtiltja azt nekik.

Manapság szokatlan fegyelmi intézkedések közé tartozik a fentebb említett tanári értekezletnek abbeli tilalma, hogy az *ifjuság az uteczákon ne járjon szürben és gatyában,* hanem tisztességes öltözködéssel documentálja a művelt osztályokhoz való tartozóságát.

Kávéházak látogatása és a *billiárdozás* nagyon el lehetett harapózva a gymnasista tanulók között. Minduntalan tiltják azt nekik a tanügyi hatóságok.

A köztisztaság iránt is kevés érzéket tanusít olykor az ifjuság. Az 1807. máj. 23-dikán tartott tanári értekezlet határozatából az igazgató szigoruan felhívja a tanulókat, hogy emberi szükségleteiket otthon végezzék, kijárkálásaikkal az előadásokat ne zavarják s az *iskola és a templom falait ne mocskolják be.*

A tanulók iskolán kivül való magaviseletének ellenőrzésére akkoriban sajátszerü iskolai intézmény állott fenn: a *curatorok* intézménye. A curatorok (*custos*-oknak, vagy *censor*-oknak is nevezték őket) tulajdonképpen *felügyelő tanulók* voltak, a régi *patres familias*-oknak az utódai, a kiknek, noha ők is tanulók voltak, joguk volt korcsmákba, kávéházakba s más ilyen helyekre betérni, s meggyőződni, nincsenek-e ott diákok. Hogy

kémszerü tisztük társaik szemében nem volt népszerű: azt fölösleges mondanunk.

A tanártestület azomban nemcsak a büntetésben volt szigoru és következetes, hanem, ha az ifjuság idegenektől igazságtalan és méltatlan bánásmódban részesült, kötelességének tartotta, hogy a jogtalanságokért elégtételt szerezzen. Az 1777/78. iskolaév folyamán megtörtént, hogy egy pozsonyi polgár, fiának segitségével, két gymnasiumi tanulót (az egyik rhetor, a másik poeta volt) állitólag azért, mert kutyáját bántalmazták, súlyosan megvert. A tanártestület fellépésére a városi hatóság az apát elzárásra és 16 frt pénzbüntetésre itélte, fiát pedig a városházán megbotoztatta (12 botot kapott). Egy más alkalommal egy városi polgár egy tanulót — nem tudni, tréfából, vagy komoly szándékból-e? — a Dunába kergetett. A tanártestület ez alkalommal is elégtételt szerzett a bántalmazott tanulónak.

A fegyelmi kihágások gyakoriságának magyarázata kétségkivül ezen kor forrongó politikai és társadalmi viszonyaira és a magyarországi társadalom átmeneti korára vezetendő vissza. Maga a gymnasium, tanárok és a felsőbb tanügyi hatóságok mindent elkövetnek az állapotok javítása érdekében. 1791. jun. 10-dikén a főigazgató elrendeli, hogy ezentúl az erkölcsi magaviseletből is kell osztályzatot adni, még pedig számokkal kell kifejezni a magaviselet jellegét: az 1-es jó, a 2-ős középszerű, a 3-as rossz magaviseletet jelezzen.

A *hittanítás* és az *exhortatiók* szintén első sorban az erkölcsi és vallásos nevelés czéljait tartották szem előtt. Ebben a tekintetben azomban az 1773-tól 1812-ig terjedő időszakban nagyon jellemző változatossággal találkozunk; a hittan tanítását, meg az exhortátorokat illető rendelkezések megannyi ütőerei a XVIII. század felvilágosodási és az I. Ferencz uralkodását jellemző reactionárius törekvéseknek. Tanulságos voltuknál fogva itt csoportosítjuk a hittantanításra, az exhortátiókra, a congregátiókra és az istentiszteletre vonatkozó rendelkezéseknek főbbjeit.

Mária Terézia korában, az 1776. nov. 12-dikén kelt főigazgatói rendelet az exhortator tisztét a következőleg szabályozza: Az exhortator az ifjuság lelki vezetője. Ő elnököl a congregatiók

ülésein, a melyekben a *négy* (illetőleg a Rat. Ed. óta) a három felső osztály vesz részt. Ünnep- és vasárnapokon a nagyobb tanulóknak exhortatiókat tart, a melyeken legalább egy tanárnak jelen kell lennie, a kisebbeknek a hittant magyarázza és az önként jelentkezőket meggyóntatja. Iskolanapokon fél 8-kor, ünnep- és vasárnapokon 8 órakor misét mond, mise után exhortát, délután $^1/_2$2-kor litániát, ezután pedig a congregátióval ülést tart. A hittant a tanulók anyanyelvén kell magyaráznia; minthogy pedig gymnasiumunk ifjuságának egy része *csak magyarul*, másik része *csak németül* értett, a három alsó osztály tanulóinak magyar csoportja *hétfőn* délután, a német csoport pedig *szerdán* délután a tanítás befejeztével $^1/_2$—$^1/_2$ órában hallgatta a hittanmagyarázatot. Az exhortátornak kellett előkészitenie a legkisebb tanulókat a gyónásra és áldozásra arra meghatározott napokon, míg a többiek az általuk választott fogadalmi napokon, vagy Szűz Máriának, az apostoloknak, vagy pedig Magyarország védőszentjeinek ünnepein végezték gyónásukat. A Rat. Ed. 248. és 249. §§-ai a fentebbiek értelmében szabályozzák az exhortator tisztét, s érvényben marad a II. József korában eszközölt és már említett változtatásokkal egész II. József haláláig. Az 1790. szept. 21. kelt rendelet fentartja ugyan a vallástanításra nézve a Rat. Ed. intézkedéseit, de az ez évi okt. 20. kelt rendelet már azt kivánja, hogy ne csak a grammaticai, hanem a humaniórák osztályai is hallgassák a hittanmagyarázatokat, szerdán és szombaton az előadások befejeztével $^1/_2$—$^1/_2$ óráig. Utóbb a többi rendes tárgyak között szoritanak helyet a hittani $^1/_2$ órának, de csakhamar a régi rendhez térnek vissza.

Az 1796. nov. 17-dikén kelt rendelet az eddigi intézkedéseket egészben véve meghagyja; közelebbről azomban rendeli, hogy naponkint $^1/_2$8-kor, (nyáron $^1/_2$7-kor) a Salvator-templomban az ifjuság misét hallgasson, s ezen a mise végén a *királyért imádkozzék*. Vasár- és ünnepnapokon a reggeli mise után a 3. gram. és az 1. és 2. hum. osztály exhortátiót hallgat az evangeliumról; az 1. és 2. gram. osztályok hittanmagyarázatokat hallgatnak a hit-, remény- és szeretetről; délután 3 órakor az egész ifjuság hittanmagyarázatban vesz részt, azután pedig

litániát imádkoznák, még pedig úgy, hogy egy tanuló elő-imádkozik, a többi felel neki. A hallottakból a tanulókat olykor ki kell kérdezni és tisztességes magukviseletére ügyelni s ajánlani kell nekik a gyakori gyónást, főképp a Mária-ünnepeken. 1802 óta a hittan rendes tantárgyként szerepel és az exhortátiókon kivül hetenkint *legalább két* órában tanítandó.[1] Ugyanígy intézkedik a hittanra nézve az új Ratio Educationis, és az 1806. decz. 13-dikán kiadott rendelet is. 1805/06. év óta a hittanból kapott *tertia*-osztályzat osztályismétlést von maga után.[2]

A mi pedig magukat az exhortátorokat illeti, említettük már, hogy az 1784/85. iskolaévtől kezdve II. József a hittani tanszéket, a mely 400 frt évi fizetéssel volt dotálva, megszüntette és az exhortátor és katecheta tisztjének ellátása ezentúl két egyházi egyénre bizatott, a kik e ténykedésükért évi 6—6 aranyat tevő tiszteletdíjban részesültek. 1795. május 1-jén a H. T. az exhortátorok ügyében akképpen intézkedik, hogy hittanárul és exhortátorul a feloszlatott szerzetes rendeknek valamelyik idősebb nyugalmazott tagja alkalmaztassék s egyben kinevezte gymnasiumunk exhortátorául *Högyészi* Lajost, volt paulinus szerzetest évi 100 frt tiszteletdíjjal a tanulmányi alap terhére. Ugyanekkor az a változtatás is történt az exhortátiókban, hogy a két hum. osztály tanulói és a 3. gram. osztályból azok, a kik latinul már értenek, az exhortátiókat ne a templomban, hanem más alkalmas helyen hallgassák; a többi tanulók pedig ugyanezen időben hittani leczkéket kapnak a grammaticai osztályok tanáraitól. A rendelet különben általában a grammaticai osztályok tanárait jelöli meg a jövőben a grammaticus tanulók hittantanáraiul. Minthogy pedig nálunk a tanulók egy része magyarul, a másik része pedig németül beszélt, két csoportban kellett nekik az exhortátiókat tartani.

Minthogy pedig már az 1802. nov. 30. 25468. sz. r. a hittant hetenkint két órában tanítandó rendes tantárgyak közé sorozza és ez intézkedést az új Rat. Ed. is magáévá teszi, e körülmény a hittanári állás ujolagos szervezését teszi szükségessé s rendes hittanárul 1802/03. év óta *Orgler* József szerepel 1806.

[1] H. T. 1802. nov. 30. 25468. sz. r.

[2] 1805. nov. 12. r.

decz. 26-dikáig. Ekkor a pozsonyi városi plébánosnak az esztergomi érseki vicarius megbizásából tett intézkedésére, illetőleg ajánlatára a főigazgató a hittanári teendők ideiglenes ellátásával *Oswald* József, esztergom-egyházmegyei papot bízza meg, az 1806/07. iskolaév elején pedig hittanárul *Hemtner* Flóris neveztetik ki.

A *congregátiókról,* mint az akkori hittanítás kiegészítő részéről, összefoglalólag itt szintén meg kell emlékeznünk. Tudjuk, hogy a jezsuiták idejében a congregátiók nem annyira a hitélet ápolására alakított egyesületek voltak, mint inkább a tanulókban a társulati élet iránti érdeklődést akarták felébreszteni, kapcsolatban paedagogiai és didactikus czélok elérésével (szavalás, akadémiai gyakorlatok, drámai productiók, stb.).[1] Az állami vezetés első éveiben, minthogy a tanuló ifjuságnak a vallási gyakorlatokhoz való viszonya lényegesen megváltozott, s a hittanítás nem szerepelt rendes tantárgyképpen, hanem hetenkint kétszer $^1/_2$—$^1/_2$ órai hittanmagyarázatokra és a vasár- és ünnepnaponkinti exhortátiókra szorítkozott: a congregátiók a fogyatékos hittanítás kiegészítésére és az ifjuság vallás-erkölcsi érzületének ápolására szolgáltak. A vallás-erkölcsi tanítás ez időbeli szűk korlátai okozták csupán, hogy Mária Terézia eltörülvén a jezsuita-rendet és a jezs.-tanrendszert, meghagyta a congregátiókat működésükben, de a Ratio Educationissal egyidejüleg kiadott *Ratio administrandae rei divinae* egyszersmind korlátozza a congregátiók hatáskörét s azokat teljesen a tanügyi hatóságok ellenőrzése és vezetése alá helyezi. A *Ratio administrandae rei divinae* ugyanis csupán a két humaniora osztály tanulóinak engedte meg a congregátiókban való részvételt és csak az 1777. okt. 15-dikén tartott (és már ismertetett) igazgatói értekezlet javaslata alapján engedte meg a H. T. utóbb, hogy a 3. gram. osztály tanulói is részt vehessenek a congregátiókban. Egyúttal a kormány teljesen függetlenül gyakorolja az ellenőrzés és felügyelet tisztét, s a congregátiók belső életét, vagyoni viszonyait saját belátása szerint intézi. A congregátiók vezetésével az intézeti exhortátort bízza meg, a ki intézkedé-

[1] Lásd 89—90. és 156—159. ll.

seiért és a congr. vagyonáért első sorban az intézet igazgatójának, felsőbb fokulag pedig a főigazgatónak felelős, s a congr. vagyoni viszonyairól, bevételeiről és kiadásairól előbb félévenkint, utóbb évenkint a főigazgatóságnak számolni tartozik (H. T. 1777. máj. 15. és 1781. okt. 17. k. r.). A congr. elnöke minden cselekedetének érvényessége felsőbb hatóság beleegyezésétől függ; az igazgató osztja ki a congr. segélydíjait; a főigazgató ad engedélyt arra, hogy a congr. tagjai havonkint két misét mondassanak az élő és az elhunyt tagokért; az igazgató őrzi a congr. sz. tárgyait tartalmazó szekrény kulcsainak egyikét; a főigazgató látogatásai alkalmával megvizsgálja e tárgyakat. Még a congr. kápolnájára ügyelő tanulót is az exhortátor csak a főigazgató engedélyével szemelheti ki, sőt a congr. oltárának építésénél is a főigazgatóé a döntő szó. (Főig. 1778. okt. 29., nov. 22. és 1782. jan. 4. r.). 1780. márcz. 31-dikén a H. T. a két alsó osztály régebbi congregátiójának pénzét szegény tanulók segélyzésére fordítja. II. József idejében 1784. aug. 14-dikén a főigazgató a H. T. aug. 2. 18020. sz. rendelete alapján a congregátiók ingó és ingatlan vagyonát összeiratja, összes számadásait bekéri, a kivántakat teljesíteni vonakodó exhortátort: Barvér Ferenczet, aug. 29-dikén a rendelet pontos végrehajtására utasítja. Az 1784/85. iskolaévtől kezdve a kormány a congregátiók minden irányu működését beszünteti és minthogy az exhortátor a rendelkezéseket nem respectálja, a *visszaélés* megszüntetéséért az igazgatót teszi felelőssé (1784. aug. 4. aug. 29. okt. 4. nov. 17. nov. 29. 1785. febr. 27. főig. r.). 1786. január 28-dikán kelt rendelet értelmében a feloszlatott congregátiók kézpénze, tőkéik, valamint az alapító levelek a sóhivatalba elhelyeztettek, ingatlanaik utóbb elárvereztettek, febr. 18. pedig a H. T. újra felszólítja a tanügyi hatóságokat a Mária-congregátiókat feloszlató rendelet szigoru végrehajtására.

II. József halála után a congregátiók feloszlatására kiadott rendeletek érvényben maradtak és még I. Ferencz kormánya sem érez hajlandóságot a congregátiók feltámasztására, pedig a vallást illető kérdésekre nézve a régi tradicziókhoz való ragaszkodásban a legmesszebb menő határokig elment. 1796. jan. 26. 1954. sz., a hittanítást és az exhortátiókat szabályozó rendele-

tében érvényben hagyja a Mária Terézia-féle Rat. Ed.-nak rendelkezéseit; minthogy azomban némely helyen, s úgy látszik, nálunk is a hitoktatók a congregátiók újjáalakítására tettek kisérleteket és u. n. *délutáni összejöveteleket* tartottak a rendes hittanmagyarázatokon és exhortátiókon kivül, a főigazgatóság miheztartásul és a jövőben követendő elvül közli ő Felségének 1795. decz. 28. 14511. a congregátiókra és illetőleg a délutáni összejövetelekre vonatkozó abbeli elhatározását, a mely szerint az exhortátorok az ifjuságnak a régi Mária-congregátiókhoz hasonló, vasárnap délutáni összejövetelein erkölcsi tételeket fejtegethetnek ugyan, *de ez összejövetelek az egyesületek vagy társulatok jellegét nem viselhetik és a tanulók pénzbeli megterhelésével, tagsági díjak fizetésével nem járhatnak.* Meghagyja a rendelet, hogy a mennyiben ilyen szinezetű és a régi Mária-társulatokhoz hasonló vallásos egyesületek fennállnának, azokat az igazgató minden nagyobb botrány kikerülésével szüntesse be. 1796. augusztus 23-dikán a H. T. tanács az ájtatos társulatokra vonatkozó rendeletét ismétli és *szigoru megtartását az igazgatónak felelősség terhe alatt meghagyja.*[1]

[1] A főigazgatóság, illetőleg az akkori kormány e dolgot illető elvi fontosságu rendeletének szavai a következők: „*Conventus pomeridianos* studiosae juventutis, in quibus officia iustitiae Christianae, obligationes erga Deum, erga terrae principem, erga se ipsum et alios se maiores, ac inferiores, universam denique societatem a praecindicatis oratoribus sacris explanantur, singulis diebus Dominicis, ad exigentiam attactae Rationis Educationis et novissimorum decretorum Regiorum, ordinate celebrandos esse; in quibus, prout olim erat moris, detur instructio theoretica et practica in rebus, ad religionem et mores pertinentibus; fiant solitae ad cultum B. M. Virginis, maximae videlicet studiosorum Patronae, comprecationes, aliaque pietatis exercitia; instituatur censura morum; fiant admonitiones de defectibus, et cohortationes, uti praemissum, ad officia vitae civilis atque christianae; quemadmodum nempe haec et similia in Ratione Educationis et citatis per gratiosum sub 1-a Maji 1795. Nr. 8810. expeditum ejusdem §-phis 22. 30. 37. 110. 136. 167. 248 et 249 uberius continentur, inculcanturque. *Eo unice excepto, quod cum omnis generis Confraternitates,* **unacum Marianis Congregationibus** *per positivas resolutiones Regias, iam ante annos aliquot regnotenus abrogatae haberentur,* **a praecindicatis studiosorum conventibus species cuiuspiam Tirocinii et Sodalitatis, consuetusque perprius externus Congregationum Marianarum ritus solennis, una cum sumptibus ad eas conflari solitis,** ***abesse debeant.***

Cuius modi benignae resolutioni Regiae pro cynosura, et observantia singulis altissimo loco praescriptae Praetitulata Paternitas Vestra ita semet conformabit, ut a modo et ordine praemissis iam pluribus perscripto *minime deflectat;* atque utrum hucusque fors ultra praescriptos eiusdem ordines Praetitulata Paternitas Vestra non processerit, cum istud mihi hucusque notum non sit, id ipsum quoque indicabit: ut,

Ugyanezen rendelet még hozzá teszi, hogy az ifjuság vallás-erkölcsi nevelése az ünnep- és vasárnap délelőtti exhortatiók és az ugyanezen napok délutánjain tartandó hittanmagyarázat feladatai közé tartozik.

1802 óta, minthogy ez időtől fogva a hetenkinti két rendes hittani óra a vallás-erkölcsi nevelés fokozottabb igényeinek is eleget tehetett, Mária-congregatiókról, vagy ezekhez hasonló más fajta egyesületek alakításáról gymnasiumunknál *szó sincs.* Nemcsak 1812-ig nincs szó, de még a sz. benedek-rendi tanárok idejében sem merül fel többé a congregatiók eszméje.

A vallástanításról és istentiszteletről szólva meg kell még említenünk, hogy az 1789. aug. 31. k. rendelet értelmében a *keresztjáró napok* és Szt. Márk napja szünetnapokul nem tekintettek, sőt az 1793. decz. 13. k. rendelet még a karácsony vigiliáját sem engedélyezte szünetnapul. Hogy azomban gymnasiumunk ifjusága részt vett mind a keresztjáró, mind pedig más szokásos körmenetekben, az kitünik gróf *Batthyány* József, esztergomi érsek-primásnak 1776-ban kiadott abbeli intézkedéséből, a melylyel megállapitja, hogy a *pozsonyi gymnasium ifjusága egyházi körmenetek alkalmával kettős, hármas vagy négyes sorjával mindig közvetetlenül a menetben résztvevő papság előtt, vagy ennek nem létében a szertartást végző pap előtt haladjon.* Ettől a rendtől csak abban az esetben történhetik eltérés, ha a körmenetben a kormányhatóságok fejei is részt vesznek. A herczegprimásnak ezt az intézkedését a H. T. 1800. márczius 26-dikán k. 6961. sz. rendeletével megujítja és megerősíti.

1811. május 9-dikén a főigazgató szigoruan megtiltja a tanulóknak a nagyheti exhortatióknak elmulasztását.

---

ordine nefors ab hoc de praesenti praescripto difformiter observato, et per Praettam P. Vram introducto, ne ex uno errore plures adhuc sub ipsa iam benigna ordinatione Regia dimanent, huic defectui absque mora et omni cum cautela evitandae publicae offensionis obviare, et ad debitum ordinem Praettam P. Vram reducere ipse valeam. Siquidem et id mihi inter caetera commissum esset, ut, si forte medio tempore penes hoc vel illud literarium institutum cum congregationibus Marianis ultra tenores praecitatae voluntatis Regiae iam processum exstitisset, rei huic omni adhibita circumspectione absque publica offensione remedear; quem admodum etiam remederi ita conabor.

Posonii, 19-a Februarii 1796.

Comes Josephus Szápáry, m. p.

Említettük, hogy 1795 óta gymnasiumunk ifjusága nem az intézettel szomszédos Clarissa-templomban végzi naponkinti ájtatosságait. Az akadályok, a melyek miatt a Clarissák templomában istentiszteletet tartani nem lehetett, még 1801. junius

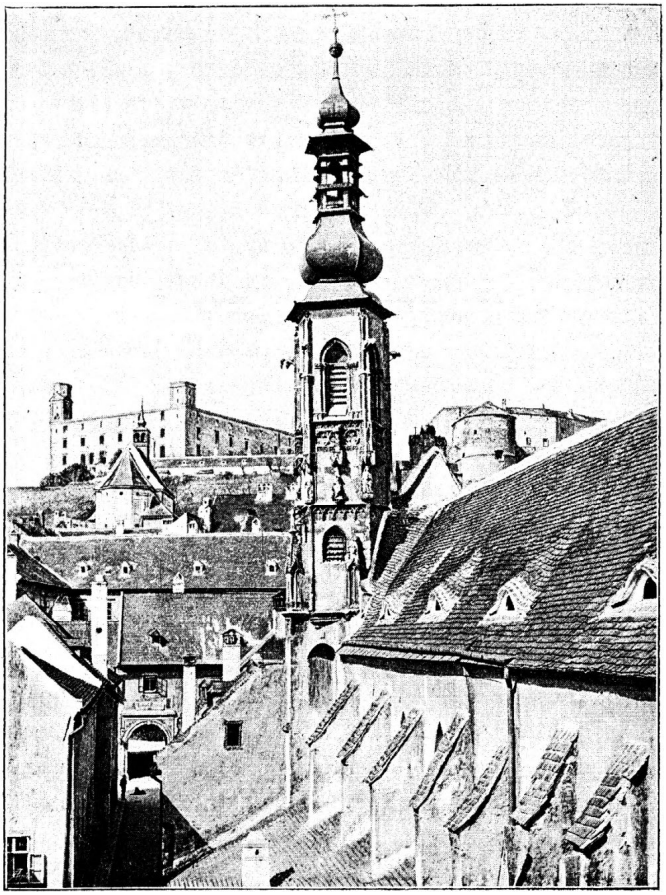

Gymnasiumunk temploma a mostani állapotban.

havában sem hárultak el. E hónap 30-dikán ugyanis, d. e. 10 órakor az akadémia és a gymnasium igazgatóságai az összes ifjuságot bevezették a templomba, hogy meggyőződjenek, bele férnek-e a két intézet tanulói és hogyan lehetne legczélszerűbben

elhelyezni az ifjakat. A próba sikerült, s ennek megtörténte után a gymnasium és az akadémia tanártestülete közös értekezletet tartott, a melyen megbeszélték, miképpen lehetne és kellene a templomot a tanulmányi alap terhére, s az akadémia és a gymnasium czéljaira átalakítani. Melyik évben történtek meg az átalakítások és mily mérvüek voltak, arról az ezen korszakra vonatkozó aktákban semmit sem találunk feljegyezve.

A szegény tanulók *segélyzése* ez időszakban nemcsak egyes, emberségesen gondolkodó egyéneknek, hanem magának az államnak is kiváló gondját képezte. Ezt különösen II. József koráról állíthatjuk. Említettük, hogy a humánus lelkületű császár volt az ösztöndíj-intézménynek tulajdonképpeni megalapítója az által, hogy a convictusok alapítványait ösztöndíjak alapjaiul foglalta le, s hogy a tandíjat is emberséges czélból: a szegény tanulók gyámolítására hozta be.[1] Gymnasiumunk e korszakban az ösztöndíjas és másképpen segélyzett tanulók dolgában jobban állt, mint manap. A rendes alapítványi u. n. katholikus ösztöndíjakon (stipendium fundatum ordinarium cath.) kivül a tandíjösztöndíjat (stip. didactrale) és a családi vagy magán ösztöndíjakat, sőt ausztriai ösztöndíjat sokkal nagyobb számban élvezik a pozsonyi gymnasium tanulói, mint jelenleg. A Függelékben közölt táblás kimutatás feltünteti az ösztöndíjas tanulók hullámzását; itt csak annyit említünk, hogy az 1787/88. isk. évben, úgyszólván a stipendiumok első esztendejében, az 1. félévben 42, a 2-dikban 46; II. József uralk. utolsó esztendejében: 1790-ben pedig 47, illetőleg 48 ösztöndíjas tanulónk volt. Halála után mindjárt 27—28-ra csappan meg a szám.

A stipendisták között vannak kimutatva gymnasiumunk azon tanulói is, a kik a pozsonyi árvaházban nyerték ellátásukat. Összesen 15—20 tanulót látott el évenkint az árvaház.[2]

---

[1] Az ösztöndíjak ügye külön monographia tárgya lehetne. Itt csak bennünket legközelebbről érdeklő adatokra szorítkozunk.

[2] A 90-es években megtörtént, hogy az árvaház ápoltjai közül némelyek nemcsak a tanulmányokból, hanem a magaviseletből is *secundát*, sőt *tertiát* kaptak. Minthogy ez a felügyelet és fegyelem hiányára és lazaságára engedett következtetni, a H. T. mind a gymnasium, mind pedig az árvaház igazgatóságát szigorúbb és egyöntejű eljárásra hívja fel. — Főig. r. 1798. jan. 3.

E század első évétől fogva a helybeli *Orsolya-apáczák* évenkint 15—15 gymnasiumi tanulónak adtak élelmet,[1] oly formán, hogy az illető jó tanulókat a tanártestület ajánlotta a segélyzésre a szűzeknek. Mikor vette kezdetét ez a szokás nem tudtuk kideríteni.

A sz. Ferencz-rendű szerzetesek szintén kivették a maguk részét a szegény tanulók segélyzéséből. Az 1804/05-diki isk. évben hetenkint háromszor (hétfő-, szerda- és péntek-napon) ingyen kenyeret osztogattak a tanulóinknak. Korábban is igy volt-e ez, és meddig tartott a tanulóknak ilyetén segélyzése, az adatokból nem vehettük ki.

Az 1801/02-dik isk.-évben egy tanuló az *Emericanum*-ban kapott ingyen ellátást. Ugyanezen évben *Reviczky* Ignácz, volt jezsuita hagyatékából gymnasiumunk 13 tanulója között 17 frt 28 kr.-t osztott ki az igazgatóság. 1808. decz. 5-dikén pedig *Jordánszky* Elek, az akadémia igazgató-helyettese 12 frtot küldött a tanulók között való felosztás végett.

A tanulók ez időbeli létszámának kimutatását a *Függelék*-ben találja az olvasó. Itt általában megjegyezhetjük, hogy az új tanulmányi rendszer életbe léptetésének első évében: az 1777/78. isk.-évben érte el gymnasiumunk idáig a *maximális* számot, mert ekkor 668 tanulója volt intézetünknek, a mennyire a tanulók létszáma azóta még nem emelkedett.[2] Gymnasiumunk népes voltáról különben eléggé tanuskodik, hogy tanulóinak létszáma mindig vagy nagyon közel jár, vagy felül is haladja az *500*-at. E nagy szám mellett az ifjuságot eléggé állandónak kell mondanunk, noha az idegen helyről jövő tanulók száma némely évben szintén tetemes. Az 1801/02. isk.-évben 193 tanuló jött idegen helyről; 1801/02-ben 185; 1802/03-ban 173; 1803/04-ben 185; 1804/05-ben 135; 1805/06-ban 170; 1806/07-ben 245; 1811/12-ben 172.

A tanulóknak ily nagy száma mellett manap el sem tudjuk képzelni, hogy voltak képesek az akkori tanárok tanítványaikat

[1] Összesen 40 egyént láttak el élelemmel.

[2] E magas számnak magyarázatául megemlítjük, hogy a gymnasium eddigi első: a *parvisták* osztályának az 1778/79. isk.-évtől kezdve az elemi iskolához 3-dik, u. n. *latin* osztályképpen kellett csatlakoznia, tehát mindenki sietett, hogy fia az 1777/78. isk.-évben ezt az osztályt még a gymnasiumban kezdje.

havonkint megclassificálni és a havi osztályozáson kivül még félév végén külön osztályozást megejteni. Tény azomban, hogy megejtették. Az osztályozásnál: *eminens, I-a classis, II-a classis* és *III-a classis* volt megállapítva. *Eminens* csak az lett, a kinek minden tárgyból 1-ese volt; és csak a *tertiába* való jutás járt eleinte osztályismétléssel; utóbb azomban a *secundások* is tartoztak osztályt ismételni. A ki másodízben is tertiába esett, az többé az osztályt nem ismételhette.[1] A magyar nyelvből kapott tertia nem az osztály, hanem csak az illető magyar nyelvi cursus ismétlését vonta maga után. Annyi hatása azomban volt a magyar nyelvből való tertiának, hogy a kik ismételten ilyent kaptak, azok, ha ösztöndíjasok voltak, ösztöndíjukat elvesztették. Az osztályozásról és a tanulók előmeneteléről megközelítőleg az 1800/01. évre vonatkozó következő tábla nyujt képet:

Classis	Eminens	I. Clas.	II. Clas.	III. Clas.	Kimaradt és vizsgálatot nem tett
II. Hum.	19	25	21	12	9
Magyar nyelv	4	11	8	19	—
I. Hum.	12	28	38	13	15
Magyar nyelv	2	4	8	31	7
III. Gram.	23	29	9	3	12
Magyar nyelv	3	13	7	7	7
II. Gram.	25	28	18	9	8
Magyar nyelv	5	9	3	29	3
I. Gram.	17	31	19	8	4
Magyar nyelv	9	22	12	3	—

A tanulóknak atyjuk polgári állása szerint való táblás feltüntetése, nemkülömben a haladás eredményének számszerinti kimutatása tanulságos melléklete lehetne e műnek, de a számadatok sokaságánál fogva annyira megnövelné terjedelmét, hogy ilyennek közlésétől el kell állanunk. Megközelítő fogalmat nyujtanak azomban ezeket illetőleg a következő adatok:

[1] Úgy látszik, hogy a H. T.-nak meg volt a joga, hogy a kétszer bukott tanulónak az ismétlést megengedhette, mert a főigazgató 1797. nov. 27. meghagyja gymnasiumunknak, hogy egy ilyen tanulót ideiglenesen vegyenek fel, *míg ügyében a H. T. határozatot hoz.*

Az 1783/84. isk.-év folyamán beiratkozott gymnasiumunkba összesen 457 tanuló; közülök *főnemes* (magnates) származású volt 3, *nemes* 202, polgár és szabad ember fia 144, jobbágyfiu 108. A *haladásra* nézve pedig volt a II. hum. osztályban: *eminens* 10, *elsőrendű* 53, másodr. 43, harmadr. 13; — az I. hum. osztályban: em. 14, elsőr. 36, másodr. 30, harmadr. 23; — a III. gram. osztályban: em. 14, elsőr. 48, másodr. 33, harmadr. 11; — a II. gram. osztályban: em. 14, elsőr. 50, másodr. 34, harmadr. 15; — az I. gram. osztályban: em. 13, elsőr. 36, másodr. 21, harmadr. 11.[1]

A tanulók felekezeti viszonyaira nézve megjegyezzük, hogy tanulóink kevés kivétellel róm. katholikus vallásuak, azomban *protestáns* vallásuakkal is találkozunk némely években. *Zsidó* tanulókat 1786/87. év óta vettek fel gymnasiumunkban és akadt köztük ösztöndíjas tanuló is. Számuk azomban ez időszakban osztályonkint legfeljebb 1—2-re rúg.

A tanulókról szólva érdemes megemlítenünk, hogy a régi, még a jezsuiták idejéből eredő szokáshoz képest a *schedatorok* (kikérdező tanulók) az iskola udvarán tömegesen kérdezték ki a reájuk bizott tanulóktól a leczkéket. Az 1776. nov. 12. tartott tanári értekezlet megtiltja ezt nekik s meghagyja, hogy tisztüket az iskolateremben végezzék.

A *heti szünetnapokra* a pozsonyi gymnasiumnál ősi idők óta az a szokás állott fenn, hogy hetenkint kétszer (rendszerint kedden délután és csütörtökön egész nap) szünet volt. Minthogy ez a szokás a Rat. Ed. rendelkezéseitől (252. §.) eltért, a főigazgató 1782. márcz. 26. kérdést intéz a kettős szünet miatt. Mit válaszolt a tanártestület? — nem maradt fenn az actákban, de tény, hogy a szünetnapok ezentúl is a hagyományos állapotban maradtak.

A gymnasiumunkban előadott *rendkivüli tárgyakra* nézve a következő adatok maradtak fenn e korszakból. Az 1776/77. iskolaévben Faitser Ferencz igazgató „*Collegium novorum publicorum*“ nevü tárgyról tartott hetenkint két órát (hétfőn és

[1] Az eminensek között ilyen nevü tanulókkal találkozunk: *Radvánszky* Márton, gróf *Csáky* Imre, *Sándor* József, *Wlasics* József, *Wlasics* András, *Bittó* Imre, báró *Horeczky* Ignácz, *Geörch* Illés (később itten tanár), *Lendvay* Pál, *Prileszky* József, stb

pénteken 11—12-ig). Szklenár György a *poetikából* tartott előadást, még pedig hétfőn 4—5-ig és pénteken a délelőtti előadások után. *A kisérleti physikából* kedden és szombaton voltak órák a délelőtti tanítás befejeztével. A *görög nyelvet* a felsőbb osztályoknál Tinkóczy József tanította heti két órában, míg az alsóbb osztályuak Stipsich Antal tanártól vehettek órákat e nyelvből hétfőn és pénteken délután 4—5-ig. A *geometriát* Manczini Antal tanította hétfőn 11—12-ig és szombaton 4—5-ig, míg a *természetjog elemeiből* és a *hazai szokásokból* Torday Pál kedden 4—5-ig és pénteken 11—12-ig tartott előadást. — Később ezekről a tárgyakról semmit sem találtunk feljegyezve.

A *pedellus*, vagy mint utóbb nevezik: a *curator* teendőinek fontosságára való tekintetből gymnasiumunk tanártestülete 1776. nov. 12. értekezletén külön szabályzatot dolgoz ki, a melyben részletesen felsorolta a pedellus kötelességeit és teendőit. E szabályzat volt érvényes egészen az új Rat. Ed. életbeléptetéseig: 1806-ig. Az új iskolai rendszernek 224. §-a pontonkint megállapítja a pedellus teendőit s ezeket az 1807/08. iskolaév kezdetén az igazgató *Kurz* Jakabnak, intézetünk akkori curatorának felolvasta és megmagyarázta.

E korszak elején, mint már említettük, *Schneider* Antal volt intézetünk curatora egész 1779-ben bekövetkezett haláláig. Helyét ez év szept. 7-dike óta a fentebb említett *Kurz* Jakab töltötte be, a ki a jezsuita-rend feloszlatása előtt a Salvator-templom zenekarának karmestere volt, utóbb a nemzeti iskoláknál kapott zenetanítói állást, végre minálunk pedellus lett. 1810. május 10-dikén bekövetkezett halála után az év végéig özvegye teljesítette tisztét; aug. 1-jétől pedig a gymnasium pedellusi állását ideiglenesen *Kubik* Pál, az akadémia pedellusa töltötte be, s ez állásában utóbb véglegesen megerősíttetett. Fizetését (évi 150 frt) 1810. november 1-jétől a Sz. Benedek-rend pénztárából kapta, mivel akkor gymnasiumunknak a rend által való átvétele már folyamatban volt. Az elhunyt Kurz Ferencz özvegye férje halála után 60 frt 12 kr.-nyi évi kegyelemdíjat húzott.

V. FEJEZET.

Gymnasiumunk igazgatói és tanárai 1773—1812-ig.

1773/74.

Pr. s. és R.: Szerdahelyi György.
Tan.: Szklenár György,
Radicskovics György,
Duban György,
Kőnig Mátyás,
Bereczki János.

1774/75.

Igazgató: Dujardin Károly.
Tan.: Szerdahelyi György,
Szklenár György,
Radicskovics György,
Duban György,
Kőnig Mátyás,
Bereczki János.

1775/76.

Ig.: Dujardin Károly.
Pr. s.: Reviczki Ignácz.
Tan.: Szklenár György,
Radicskovics György,
Mancini Antal,
Kőnig Mátyás,
Grueber József.

1776/77.

Ig.: Hersching Dániel.
Tan.: Szklenár György, II. hum.,
Tinkóczy József, I. hum.,
Stipsics Antal, III. gram.,
Mancini Antal, II. gram.,
Peér Jakab, I. gram.,
Torday Pál, rendk. tan.,
Barvér Ferencz, hittanár.

1777/78.

Ig.: Faitser Ferencz.
Tan.: Szklenár György,
Tinkóczy József,
Stipsics Antal,
Mancini Antal,
Bucsánszky György,
Torday Pál, rendk. tan.,
Barvér Ferencz, hittanár.

1778/79.

Ugyanazok, kivéve Tordayt, helyette Bellovich Miklós, rendk. tan.

1779/80.

Ugyanazok.

1780/81.

Ig.: Faitser Ferencz.
Tan.: Tinkóczy József,
Stipsics Antal,
Mancini Antal,
Zanelli Ferencz,
Bucsánszky György, rendk. tan.,
Barvér Ferencz, hittanár.

1781/82.

Ig.: Faitser Ferencz.
Tan.: Szklenár György,
Tinkóczy József,
Stipsics Antal,
Mancini Antal,
Zanelli Ferencz,
Bucsánszky György, rendk. tan.,
Barvér Ferencz, hittanár.

1782/83.

Ig.: Tinkóczy József.
Tan.: Szklenár György,
Stipsics Antal,
Mancini Antal,
Zanelli Ferencz,
Bucsánszky György,
Galambos Ferencz, rendk. tan.,
Barvér Ferencz, hittanár.

1783/84.

Ig.: Tinkóczy József.
Tan.: Szklenár György.
Stipsics Antal,
Zanelli Ferencz,
Bucsánszky György,
Galambos Ferencz, rendk. tan.,
Barvér Ferencz, hittanár.

1784/85.

Ig.: Tinkóczy József.
Tan : Szklenár György,
Stipsics Antal,
Zanelli Ferencz,
Bucsánszky György,
Galambos Ferencz, rendk. tan.,
Barvér Ferencz, hittanár.

1785/86.

Ig.: Tinkóczy József.
Tan.: Szklenár György,
Stipsics Antal,
Zanelli Ferencz,
Bucsánszky György,
Stipsics Alajos,
Dobiás Mihály, rendk. tan.

1786/87.

Ig.: Tinkóczy József.
Tan.: Szklenár György,
Stipsics Antal,
Bucsánszky György,
Stipsics Alajos,
Galambos Ferencz,
Dobiás Mihály, rendk. tan.

1787/88.

Ugyanazok.

1788/89.

Ugyanazok.

1789/90.

Ig.: Hyros Sámuel.
Tan.: Stipsics Antal,
Bucsánszky György,
Stipsics Alajos,
Nécsey Mihály,
Dobiás Mihály, rendk. tan.,
Planner Péter.

1790/91.

Ig.: Hyros Sámuel.
Tan.: Stipsics Antal,
Bucsánszky György,
Stipsics Alajos,
Hartmann Mihály,
Nécsey Mihály,
Sáfár Imre, rendk. tan.

1791/92.

Ugyanazok.

1792/93.

Ugyanazok és Szaller György a magyar nyelv rendk. tanítója.

1793/94.

Ugyanazok.

1794/95.

Ugyanazok.

1795/96.

Ig.: Hyros Sámuel.
Tan.: Bucsánszky György,
Pollinger József,
Hartmann Mihály,
Stipsics Alajos,
Nécsey Mihály,
Szaller György, a magyar nyelv rendk. tanítója,
Högyészy Lajos, hittanár.

1796/97.

Ugyanazok.

1797/98.

Ig.: Hyros Sámuel.
Tan.: Bucsánszky György,
Pollinger József,
Nécsey Mihály,
Hartmann Mihály,
Georch Illés, h. t. és a magyar nyelv r. tan.

1798/99.

Ugyanazok.
(A II. félévben Gábor Ferencz a II. gram. oszt. tanára.)

1799/800.

Ugyanazok.

1800/01.

Ugyanazok.

1801/02.

Ugyanazok.

1802/03.

Ig.: Hyros Sámuel.
Tan.: Berta György,
Pollinger József,
Hartmann Mihály,
Nécsey Mihály,
Gábor Ferencz,
Georch Illés, m. ny. t.,
Orgler József, hittanár.

1803/04.

Ugyanazok.

1804/05.

Ig.: Hyros Sámuel.
Tan.: Pollinger József,
Lengváry György,
Hartmann Mihály,
Gábor Ferencz,
Nécsey Mihály,
Szabó Ferencz, m. ny. t.,
Orgler Ferencz, hittanár.

1805/06.

Ig.: Hyros Sámuel.
Tan.: Pollinger József,
Lengváry György,
Hartmann Mihály,
Szabó Ferencz,
Gábor Ferencz,
Szabó Ferencz, a m. ny. t. is,
Orgler József, hittanár.

1806/07.

Ig.: Hyros Sámuel.
Tan.: Pollinger József,
Módly János,
Szabó Ferencz, a m. ny. tan. is,
Gábor Ferencz,
Cselkó István,
Hemtner Flórián,
Oswald József, ideigl. hittanár.

1807/08.

Ig.: Hyros Sámuel.
Tan.: Szabó Ferencz, a m. ny. tan. is,
Módly János,
Gábor Ferencz,
Cselkó István,
Bater Márton,
Grégert Antal,
Hemtner Flórián, hittanár

1808/09.

Ig.: Hyros Sámuel.
Tan.: I. f. év Szabó Ferencz, II. f. év
Szárnyay Zoerárd,
Reichel Bálint,
Gábor Ferencz,
Cselkó István,
I. f. év Szabó Ferencz, hely.,
II. f. év r. t.
Grégert Antal,
I. f. év Szabó Ferencz, II. f. év
Imre Elek, a m. ny. tan.,
Külön hittanár nincs.

1809/10.

Ig.: Hyros Sámuel.
Tan.: Szárnyay Zoerárd,
Reichel Bálint,
Szabó Ferencz,
Cselkó István,
I. f. év: Gábor Ferencz, II. f. év:
Várion Ignácz,
Grégert Antal,
Imre Elek, a m. ny. tan.,
Külön hittanár nincs.

1810/11.

Ig.: Hyros Sámuel.
Tan.: Szárnyay Zoerárd,
Reichel Bálint,
Várion Ignácz,
Cselkó István,
Szabó Ferencz,
Grégert Antal,
Imre Elek, hitt. és a m. ny. tan.

1811/12.

Ig: Hyros Sámuel.
Tan.: Szárnyay Zoerárd,
Reichel Bálint,
Várion Ignácz,
Szabó Ferencz,
Cselkó István,
Grégert Antal,
Tóth Athanáz, m. ny tan,
Imre Elek, hittanár.

IV. RÉSZ.

GYMNASIUMUNK A SZ. BENEDEK-RENDI TANÁROK IDEJÉBEN.

1812 — 1850.

I. FEJEZET.

A benczések átveszik az intézetet. A devalvatio. Gymnasiumunk igazgatójának új tiszte. A magyar nyelv kivívja jogait. A magántanulók és a priváták. E korszak főigazgatói. Az önvédelmi harcz.

Az iskolaügynek Mária Terézia korában történt államosítása — tudjuk — szabadelvű motivumokból eredett, másfelől azomban súlyos terhet rótt az államra. Ez a teher már kezdetben nem állt arányban a feloszlatott szerzetesrendek vagyonából alapított Tanulmányi Alap jövedelmezőségével; míg a szabadelvű áramlat, a mely II. József uralkodása alatt érte el delelő pontját, a halála után lábrakapott conservativ visszahatásnak esett áldozatul. A magyar nyelv ügyében, bár sorsáról úgy, a hogy, törvény gondoskodott, szintén hanyatlást tapasztalunk a XVIII. század utolsó évtizedében, és a Ferencz-féle Ratio Educationis nem annyira a haladást, mint inkább a megalkuvást jelzi a Mária Terézia-féle rendszer és a felülkerekedett conservativ áramlat között, a mely *kénytelen volt* a magyar nyelv létjogosultságát elismerni.

A pénzügyi helyzet azomban, a melyet a franczia háborúk, meg a zilált gazdasági viszonyok napról-napra bonyolultabbá és tűrhetetlenebbé tettek, még inkább siettette azt a *visszafejlődést*, a melynek e század eleje volt a tanuja, és a mely a jezsuita és más korábban feloszlatott szerzetes-rendeknek visszaállítását eredményezte. Ferencz király kormánya nemcsak a megváltozott kormányzati szellemnél fogva, hanem a nyomasztó pénzügyi helyzet hatása alatt is meggyőződött, hogy a szerzetes-rendeknek munkásságára és áldozataira nagyon is rászorul, ha az iskolákat legalább külsőleg a kellő szinvonalon fenn akarja tartani. Ennek eredményeképpen tudhatjuk be, hogy Ferencz király 1802-ben

összes régi jogaival és javaival visszállította a II. József idejében feloszlatott Sz. Benedek-rendet, azzal a kötelezettséggel azomban, hogy a rend tíz gymnasium ellátását vállalja magára.[1] A rendnek szánt gymnasiumok a következő városokban voltak: *Pozsony*, Győr, Sopron, Székesfehérvár, Pécs, Kőszeg, Nagy-Szombat, Komárom, Esztergom, Pápa.

Mely évben vették át a benczések a nekik szánt intézeteket, azt e helyen nem fejtegethetjük, csak a pozsonyi gymnasiumra vonatkozó adatokra szorítkozunk.

A pozsonyi gymnasiumot a Sz. Benedek-rend csak visszaállítása után egy évtizeddel később vette vezetése alá, de ez iránt a tárgyalások a rend főhatósága és a kormány között már 1809 óta folynak, sőt 1810-ben annyira előhaladt az ügy, hogy a kormány már az államilag alkalmazott pozsonyi gymnasiumi tanárok áthelyezéséről is intézkedett.[2] 1810. febr. 27-dikén pedig rendeli, hogy az alkalmazott sz. benedek-rendi tanárok is tegyék le az előírt hivatalos esküt.[3] Gymnasiumunk azomban még ez évben nem ment át a benczés-tanárok kezébe, mert még 1812. februáriusában is mindössze *két* tanára volt a rendből: az exhortátor és a humaniórák II. osztályának tanára.[4]

Mi lehetett az oka a tárgyalások elhúzódásának? — nem tudjuk. Némi magyarázatot nyujt ugyan az a rendelet, a mely arra czéloz, hogy némely ujonnan visszaállított szerzetes-rend abban a téves véleményben van, hogy nem alapszabályszerű kötelességből, hanem *csupa szívességből* (mera gratia) vállalkozik a tanításra;[5] de hogy mennyiben vonatkoztathatjuk a rendeletet gymnasiumunkra, illetőleg a Sz. Benedek-rendre, nem deríthettük ki. Határozottabb alakban nyilatkozik meg a kormány egy másik rendeletben, a melyben nyiltan kijelenti, hogy a Sz. Benedek-rend, valamint a többi visszaállított rendek, ő Felsége *független akaratából* azon czélból és oly feltétellel állíttattak vissza, hogy a tanítást elvállalják és javaikat és régi jogaikat azért nyerték vissza, hogy a nekik szánt gymnasiumokat saját költségükön ellássák; rendeli ennélfogva, hogy a pozsonyi gymnasium új curatorának évi 150 frtnyi fizetését a rend

[1] Script. Ord. S. Ben. XLVI. — [2] H. T. 1809. decz. 19. 22041. sz. r. — [3] Főig. 1810. máj. 30. k. r. — [4] Főig. 1812. febr. 24. k. r. — [5] Főig. 1812. febr. 24. k. r.

apátja már 1810. november 1-jétől fogva számítva a rend pénztárából fedezze, illetőleg fizesse ki.[1]

E rendelet erélyességén nincs mit csodálkoznunk, ha meggondoljuk, hogy az 1811. febr. 20-dikán kihirdetett pátens a forgalomban lévő papirpénz névleges értéket $^1/_5$-re szállította le s halálos döfést adott Ausztria és Magyarország pénzügyeinek. A Tanulmányi Alapnak megcsappant jövedelme többé nem engedett halasztást, a gymnasium átadásával sietni kellett. Csakhamar meg is érkezik a H. T. rendelete (1812. febr. 18. 3268.), a melynek értelmében a kormány a Sz. Benedek-rendnek átengedi a jezsuiták egykori káptalanutczai residentiáját, a nemzeti iskolák helyiségéül szolgáló szárny kivételével, de kiköti, hogy ezért a rend a pozsonyi gymnasiumot saját erőivel és jövedelmeivel ellátni tartozik. Az átadást arra az időre helyezi kilátásba, a midőn a világi tanárok áthelyezése iránt az intézkedések megtörténnek.[2]

Az volt a terv, hogy a Sz. Benedek-rend még az 1811/12. iskolaév második felének kezdetével vegye át a gymnasiumot; minthogy azomban a 2-dik félév kezdetén a benczés-tanárok még nem voltak Pozsonyban, a világi tanárokat sem lehetett új állomáshelyeikre elbocsátani s ennélfogva az 1811/12. iskolaévet még a világi tanárok fejezték be.

Az új: 1812/13. iskolaév, november 1-jén már a benczés-tanárok által volt megnyitandó. Ezt megelőzőleg azomban a H. T. szept. 1. 21392. sz. a. rendeli, hogy a jezsuita-residentia a vágsellyei tanul. urad. igazgatóság által a benczés-rendű atyáknak átadassék, a nemzeti iskolák helyiségeül szolgáló szárny kivételével, a melynek egyébiránt külön bejárata van. A residentia akkori lakói (a Salvator-gyógyszerész, városi tanítók) költözzenek ki az épületből, a világi tanárok pedig az iskolaév kezdetével foglalják el új állomáshelyeiket.[3]

A Sz. Benedek-rend beiktatásának módozatait 1812. október 18-dikán egy értekezlet állapította meg, a melynek

[1] Főig 1812. febr. 29. k. r.

[2] Főig. 1812. ápr. 4. k. r.

[3] Főig. 1812. szeptember 13. k. r. — Az elemi (nemzeti) iskolákra nézve ez a rendelet akként nyilatkozik, hogy csak a további királyi intézkedésig maradnak helyükön. — *Ma is ott vannak!*

tagjai voltak: *Jordánszky* Elek, kanonok és akad. prodirector, *Hyros* Sámuel a távozó, *Szárnyai* Zoerárd a jövőbeli igazgató és *Schmidt* Pál főigazgatósági hivatalnok. A megállapodáshoz képest a beiktatás november 1-jén ment végbe és meghivattak reá a pozsonyi prépost és a káptalan, az akkori megyei főispán (administrator), alispán és néhány táblabíró, a városi tanács, a Tanulmányi Alap épületeinek, ingatlanainak felügyelője: *Laperger*, a ferencz-rendüek, capucinusok és az irgalmasok rendházai. *Venger* a nemzeti iskolák felügyelője. *Kozma* a nemz. iskolák igazgatója, továbbá az akadémia tanárai. A beiktatás és az átadás reggel 8 órakor a Sz. Lélek segitségül hivásával (*Veni Sancte*) kezdődött a Salvator-templomban, a melyen Rausch apát, kiérdemesült győri főigazgató, egykoron pozsonyi prodirector pontificált és jelen voltak az összes benczés tanárok is. Istentisztelet után a gyülekezet az akadémia odaeumában jött össze, a mely ez alkalommal Mária Teréziának, *mint e gymnasium alapítójának* és I. Ferencz királynak képeivel volt díszítve. Schmidt Pál főig. hivatalnok felolvasta a főigazgatóságnak az átadásra vonatkozó rendeletét, erre *Jordánszky* Elek, kormánybiztos minőségében, emelkedett beszédben emlékezett meg az eddigi igazgató, *Hyros* Sámuel érdemeiről, elfogadta a gymnasium igazgatóságáról való lemondását és e tisztet *Szárnyai* Zoerárdra ruházta. A két igazgató rövid beszédje után az új igazgató letette a kormánybiztos kezébe az 1806. márcz. 11. 3227. sz. r. értelmében a hivatalos esküt és ugyanezt tették az új tanárok az igazgató kezébe. A kormánybiztos beszéde fejezte be az ünnepség e részét, a melyben Isten áldását kérte a rend működésére. Ezután az intézetnek formaszerinti átadása következett. Hyros, a távozó igazgató, átadta az épületnek a gymnasium czéljaira szolgáló helyiségeit: nevezetesen az első emeletieket a könyvvizsgáló hivatal, az akadémiai odaeum és az akadémiai könyvtár helyiségeinek kivételével, továbbá a földszinti helyiségeket Hyros igazgató és az akadémiai pedellus lakásának kivételével. Az összes helyiségek ujonnan meszeltettek, kitakaríttattak, ablakok, ajtók, kályhák rendbe hozattak, a padok, székek, asztalok, képek összeirattak. A gymnasium irattárára vonatkozólag az a megállapodás történt, hogy a

tüstént és mulhatatlanul szükséges iratokat Hyros igazgató azonnal adja át; a többieket pedig, minthogy amugy is Pozsonyban fog tartózkodni, előbb rendezi és rendezés után fogja átadni. A könyvtárat az új igazgató, a míg könyvlajstrom és lelettár elkészül, ideiglenesen egész tömegében átvette; Hyros igazgató különben ennél kijelentette, hogy a könyvtárat ő annak idején semmiféleképpen sem vette át.[1]

Igy végződött gymnasiumunkra nézve az állami vezetés első korszaka. Hyros igazgató, mint már tudjuk, megérdemelt nyugalomba vonult és érdemei elismeréséül arany érdemjelet kapott; a többi világi tanárokra nézve pedig a kormány következőleg intézkedett: *Reichel* Bálintot áthelyezte Zsolnára, *Várion* Ignáczot rendelkezési állapotba helyezte, *Szabó* Ferenczet a körmöczi gymnasiumhoz nevezték ki a magyar nyelv tanárának.[2] *Grégert* Antalra nézve, a kinek csak elemi iskolai tanítói képesitése volt és az első gram. osztályt tanította, a kormány kimerítő jelentést kért, egészségi állapotát, képességeit és alkalmazhatóságát illetőleg.[3]

Az első sz. benedek-rendi tanártestület a következőleg alakult meg:

Igazgató: Szárnyai Zoerárd;
a humaniorák I. oszt. tanára: Czinár Mór;
a humaniorák II oszt. tanára: Engelhart Anzelm;
a IV. grammaticai oszt. tanára: Eltér Károly;
a III. grammaticai oszt. tanára: Polgár Vincze;
a II. grammaticai oszt. tanára: Járotta György;
az I. grammaticai oszt. tanára: Rauch Szaniszló.

A hittant minden osztályban az illető osztály tanára tanította.

Hogy a gymnasiumok egy részének a visszaállított szerzetes rendekre való rábízása csakugyan finánczialis és nem egyéb okokból történt, semmi sem igazolja jobban, mint hogy még a benczés-tanároknak beiktatása előtt: 1811.

[1] A beiktatás és átadás részleteit tartalmazó jegyzőkönyvet l. Függ. XIII. sz. a.

[2] Szabó vonakodott elfogadni ezt az állást, azt hozva fel okul, hogy nem tud — *tótul;* Kaposvárra nevezték ki tehát, a hol 1816. óta igazgató.

[3] Főig. 1812 okt. 19. k. r.

márcz. 19-dikén a H. T. 15212. sz. rendeletével akként intézkedik, hogy a nemzeti iskolák igazgatása, a melynek terhe szintén a Tanulmányi Alapra nehezedett oly helyeken, a hol gymnasium vagyon, és az esetben, ha az igazgató meghal, vagy máshová távozik, az illető gymnasium igazgatójára bizassék, némi tiszteletdíj mellett, még pedig — mondja a rendelet — „*ad sublevandum Fundum Studiorum.*“ A dolog gymnasiumunk új igazgatójára nézve 1814-ben vált actuálissá. Ez évben u. i. a pozsonyi nemzeti iskolák igazgatója: *Kozma* Ferencz meghalt, a H. T. tehát junius 27-dikén 16577. sz. a. rendeli, hogy a nemzeti iskolák igazgatását Szárnyai Zoerárd vegye át, mig a többi városi elemi iskoláknak igazgatása a városi plébános, *Strajter* István kanonok tiszte és kötelessége.[1] Annyira döntő szempont volt e megbizásnak a pénzügyi oldala, hogy a H. T. rendelete az esetre, ha az új tisztség az igazgatót a házfői teendők végzésében gátolná, arra kötelezi a rend főhatóságát, hogy az igazgatót a házfői teendők teljesítésétől mentse fel és e tisztre más rendtagot küldjön.

Gymnasiumunk igazgatója ez időtől fogva egész 1849-ig viselte a nemzeti (elemi) iskolák igazgatójának tisztét.

A pénzügyi helyzet nehézségei, a melyek az 1811-dik évi devalvatióval jártak, másképpen is éreztették hatásukat az egész országos tanügyre és ezzel intézetünkre: a devalvatió eredményeként jelentkezik az *ösztöndíjak* számának leszállítása. A papirospénz értékének leszállítása folytán az ösztöndíjalap értéke annyira alászállt, hogy az ösztöndíjak csak a bankjegyek névleges értékében, 75%-nyi összegben (augmento) voltak kifizethetők. Minthogy pedig az 1811/12. évre eső ösztöndíjak teljes értékükben folyósíttattak, ez az ösztöndíjalapot annyira megcsappantotta, hogy az 1812/13. iskolaévben új ösztöndíjakat nem lehetett adományozni, a H. T. azomban kilátásba helyezte, hogy idővel, ha az ösztöndíjalap viszonyai engedik, új díjakat is fognak adományozni.[2]

A pénzügyi válság által előidézett nyomasztó körülmények

[1] Főig. 1814. jul. 24. k. r.

[2] Főig. 1813. márcz. 14. k. r., a H. T febr. 9. 3406. sz. r. alapján. L. az egész rendeletet a *Függelékben.*

okozták azt is, hogy az 1816/17. iskolaévtől kezdve az Orsolya-szűzek zárdája kénytelen volt a szegény tanulók segélyzését beszüntetni. Tudjuk, hogy 15 szegény tanulót látott el évenkint, de „*in tam egeno statu*“ ez évtől kezdve csak néhány házi szegényt láthatott el.

A Sz. Benedek-rend tehát, mint az előbbiekből láthatni, nehéz viszonyok között vette át a pozsonyi gymnasium vezetését. Csak egy oldalról nem mutatkozott nehézség; az 1806-diki Ratio Educationis úgyszólván véglegesen megállapította a tanulmányi rendszert, az iskola belső élete tehát ez időtől fogva biztos alapokon nyugodott. A tanügyi szervezet állandósága már egymaga is legbiztosabb alapja a sikernek; a benczés tanárok tehát e részben meglehetősen kedvező helyzetben találták magukat.

De bár az új Rat. Ed. az állandóság minden jellegét magán viselte, a hazai középiskolai tanításügy az 1812—1850-ig terjedő években azért mégis nagyon nagy jelentőségű fejlődési fokozatokat tüntet fel. Az iskolák nemzeti iránya a mult században inkább csak *jelszóul* szerepelt; a *megnemzetiesedés* nagy processusán valamint egész közéletünk, úgy az iskolák is csak az 1849-dik évvel záródó korszakalkotó időkben mentek keresztül. E nagyszerű átalakulásra ugyan nem tehettük rá a koronát, mert akkor, a mikor látszólag mindent elértünk, az önkényes uralom engesztelhetetlen kardja halálos sebet vágott a rohamosan növekedő nemzeti élet fáján; de az tagadhatatlan, hogy nagyon sok becses anyagot hordott össze ez a kor, olyant, hogy azt a nemzeti érdekek minden követelésének megfelelő oktatási rendszer megépítésénél — mert hisz még mindig nincs kiépítve — az eddiginél több figyelemre kellene méltatni.

Mindenekelőtt a *magyar nyelvre* vonatkozó intézkedések érdemlik meg a bővebb méltánylást.

Már az előbbi fejezetek egyikében említettük, hogy az 1817/18. iskolaévtől kezdve a magyar nyelv *tanulása* a gymnasium minden tanulójára nézve kötelezővé tétetik, de az ujabban fellendült nemzeti szellem ezzel nem elégszik meg. 1819. márcz. 30-dikán a H. T. 8914. sz. rendeletében nem tartja kielégítő eredménynek, ha a tanuló ifjuság pusztán csak a

nyelvet tanulja meg, hanem kívánatosnak tartja azt is, hogy a tanulók a magyar nyelv irodalmával is megismerkedjenek. Meghagyja tehát, hogy ezentúl a magyar nyelv *rendes* tantárgyként taníttassék, minden tanuló félévenkint minden tantárgyból, tehát a magyar nyelvből is rendes osztályzatot kapjon. Azon ösztöndíjas tanulók pedig, a kik valamelyik tárgyból *secundát* kapnak, komolyan intendők, hogy a következő félévben jobb eredményt tanusítsanak, különben ösztöndíjukat elvesztik és az osztály ismétlése minden körülmények között az ösztöndíj elvesztését vonja maga után.[1] Minthogy azomban az 1818/19. év első feléről szóló kimutatásokban több tanuló a magyar nyelvből nem volt osztályozva, a H. T. 1819. jun. 30-dikán szigoruan meghagyja, hogy ilyesmi a jövőben elő ne forduljon.[2] a főigazgató pedig nov. 18-dikán, az új iskolai évre való tekintettel ismétli a magyar nyelv és irodalom tanulására vonatkozó fentebbi intézkedéseket, külön is hangsúlyozva, hogy a magyar nyelv ismerete e tárgy tanulásától senkit sem ment fel.

Ezentúl mind hathatósabb intézkedések történnek a magyar nyelvi tanítás czéljának minél belterjesebb elérésére. A legnagyobb fontosságuaknak tartjuk a H. T. 1820. szept. 5-dikén 22240. sz. rendeletében foglalt intézkedéseket, a melyek érdekes világításban tüntetik fel irodalmunk akkori állapotát is. A rendelet értelmében a H. T. magyar nyelvi iskolai kézikönyvül megküldi az *Epitome Institutionum Grammaticarum Linguae Hungaricae* cz. könyvet, a mely a gymnasiumi 6 osztály tananyagát öt részre osztva tárgyalja. Meghagyja a rendelet, hogy a tanárok e kézi könyvnek elméleti fejtegetéseit, a tájszólásokat és az etymologia elveit, a melyek egyrészt vitás kérdést képeznek, másrészt az akadémiák és az egyetem körébe tartoznak, mellőzzék és ne bírálják, mert efféle dolog nem való a gymnasiumba.[3] A magyar nyelvi heti két órát az igazgató tűzi ki, ő ügyel, hogy tanításában mulasztás ne forduljon

[1] Főig. r. 1819. máj. 9.

[2] Főig. r. 1819. aug. 16. H. T. jun. 30. 19510. sz. r. alap.

[3] Érdemes megemlíteni, hogy a kormány már 1790. jan 31. k. egyik rendeletében tiltja a tanároknak, hogy a tanulók előtt a használatban levő tankönyvekre bíráló megjegyzéseket tegyenek, azokat leszólják, és meghagyja, hogy ha valami észrevételük van, azt a főigazgató látogatása alkalmával szokásos értekezleten adják elő.

elő, hogy a tanulók rendesen osztályoztassanak és hogy a kik tertiába esnek, az osztályt kivétel nélkül ismételjék. A rendelet azután megállapítja, hogy kik tanítsák a magyar nyelvet és milyen czélt kell ebben a tárgyban a gymnasiumban és az akadémiákon elérni és azzal végződik, hogy ezentúl a tanító szerzetes-rendek alkalmazottjai, valamint a pályázó tanárok csak úgy nyerhetnek el kathedrát, ha a magyar nyelvet kellőképpen bírják, mivelhogy az a főczél, hogy azt tanítványaik tőlük alaposan megtanulhassák.[1]

Mindezek az intézkedések annak a nemzeti irányu mozgalomnak voltak az eredményei, a mely e század második évtizedében az irodalmi és a társadalmi téren oly nagyszabásu hullámokat vert és a mely a vármegyék közgyűlésein talált felfelé hathatós kifejezést. Az 1825-diki évvel kezdődő nagy nemzeti átalakulás, gróf *Széchenyi* Istvánnak fellépése és a magyar nyelv jogainak hangoztatása oly körökben, a melyek eddig a nemzeti ügytől távol állottak: csakhamar még komolyabb lépéssel viszik tovább a magyar nyelv ügyét. Már az 1825. és 1830-diki országgyűléseknek a magyar nyelvet érdeklő tárgyalásai nem maradtak hatás nélkül a kormánynak a magyar nyelv tanítására vonatkozó rendeleteire és kevéssel a nevezetes 1832/33-diki országgyűlésnek megnyitása előtt a H. T. 1832. jun. 10-dikén 17039. sz. rendeletében nemcsak keveseli a magyar nyelv tanításában mutatkozó eredményt, hanem egyenesen kárhoztatólag említi, hogy sok helyütt a magyar nyelv ügye egészen háttérbe szorul és az iskolák azt teljesen elhanyagolják. Megróvja azt is, hogy a tanárok az osztályzat megállapításában más tárgyakban sem járnak el kellő szigorusággal és lelkiismeretességgel, a minek az az eredménye, hogy bizonyítványaik és a tanulók ismeretei között szembeszökő ellentét mutatkozik. A főigazgató e rendelethez képest az 1832/33. iskolaév elején e bajok orvoslására szigoruan felhívja a tanárokat és különösen a magyar nyelvre nézve elvárja, hogy a tanulók ne csak a grammaticai szabályokat magolják be, hanem hogy e nyelvet tökéletesen elsajátítsák és

[1] Főig. r. 1820. okt. 5.

hogy e végből a latin auctorok, a hazai és a bibliai történelem magyar nyelven magyaráztassanak.[1]

Ilyen állapotban maradt a magyar nyelv ügye egész a 40-es évek elejéig.[2] Az 1832/36. meg az 1839/40-diki országgyűlések lelkes állásfoglalása a nemzeti nyelv teljes jogaiért a H. T.-ot is fokozottabb tevékenységre indította. 1841. február 23-dikán 5017. sz. rendeletével a magyar tanítási nyelv utját akarja egyengetni, a midőn a főigazgatóktól arra nézve kér felvilágosítást, hogy az akadémiákon és lyceumokon, mely tárgyakat és mely időtől fogva lehetne tisztán magyarul tanítani; mely gymnasiumokban tartatnak kizárólag magyar nyelvű szent beszédek, és mely gymnasiumokban lehetne a magyar nyelvet már a legközelebbi iskolaévben tanítási nyelvül behozni.[3] A főigazgató meghagyásához képest gymnasiumunk tanártestületének külön e végből tartandó értekezleten kellett nyilatkoznia, vajjon a következő iskolaévtől kezdve behozható-e tanítási nyelvül a magyar nyelv; de hogy mit határozott a tanártestület, azt, minthogy a jegyzőkönyvek nem maradtak fenn, nem tudjuk. Úgy látszik azonban, hogy a tanárok egy része nagy lelkesedéssel üdvözölte a H. T. szándékait és be sem várva a további intézkedéseket, már a folyó 1840/41. iskolaév folyamán magyarul adták elő tárgyaikat. A főigazgató bár elismerését fejezi ki a tanárok lelkes készsége felett, mégis az egységes eljárás szempontjából mérsékelni kívánja a tanárok buzgalmát, s meghagyja az igazgatónak, hogy tapintatos módon várakozásra intse a tanárokat.[4]

Az 1841/42. iskolaév kezdetével még meglehetősen távol álltak az iskolák a magyar előadási nyelvtől. A legnagyobb akadály a magyar nyelvű iskolakönyvek hiánya volt; a H. T. tehát, hogy a bajon segítsen, 1841. deczember 6. 41452. sz. rendeletével a főigazgatóságok utján arra hívja fel az egyes

---

[1] Főig. r. 1832. okt. 20.

[2] Az 1832—40-ig terjedő időszakból felemlítjük a H. T. abbeli rendeletét (1836. jun. 27. 18081.), a melylyel meghagyja, hogy az erdélyi tanintézetekből jövő tanulók a magyarországi intézetekben a magyar nyelvnek, mint rendes kötelező tárgynak tanulására, bár magyarul tudnak, szintén kötelesek. — Főig. r. 1836. jul. 21.

[3] Főig. r. 1841. márcz. 17.

[4] Főig. r. 1841. máj. 28.

gymnasiumok tanárait, hogy adják magukat magyar nyelvű iskolakönyvek irására, terjeszszék fel azokat a H. T.-hoz, a mely a munkálatokat megbirálja, a legjobbakat díjazni fogja és iskolakönyvekül elrendeli. Megiratásra vártak pedig az összes tárgyak kézikönyvei: u. m. latin nyelvtan, magyar nyelvtan, számtan, hazai történelem, természetrajz, földrajz. A latin nyelvtanra nézve tanácsolja a rendelet, hogy ha valaki ilyennek megirására vállalkozik, tanulmányozza át az Ausztriában használatban lévő nyelvtanokat, és *mellőzve az azokban előforduló felesleges szabályokat és magyarázatokat,* magyar nyelven dolgozza át a magyar iskolák használatára, szem előtt tartva a fokozatos haladást és azt, hogy a mi a nyelvtan egyik részében már előfordult, az a második részben ne ismétlődjék.[1]

Lassankint tehát a magyar nyelv jogérvényessége ellen gördülő akadályokat nemcsak az országgyűlés elhárította, hanem a gyakorlati nehézségek is megszüntek, s az 1844. 2. törvényczikk hivatalos államnyelvvé decretálván a magyar nyelvet, 1845. január 23-dikán a főigazgató következő rendelettel örvendeztette meg gymnasiumunkat:

Nagytiszteletű és tudományu helybéli Igazgató Úr!

A nagyméltóságu Magyar királyi Helytartó Tanácstól, folyó hó 14-én 2283-ik szám alatt, hozzám, mint királyi kerületi Oskolai Főigazgatóhoz bocsátott kegyelmes kegyes Intézményének következő tartalmát:

„Minthogy a legközelebbi Országgyűlésen alkotott törvények 2-dik Czikkelye szerint, ennek utánna minden némü úgy belső, mint külső hivatalos foglalatosságokban a magyar nyelv kirekesztőleg használandó, annál fogva tisztelt Uraságodnak meghagyatik: hogy ezen rendelmény vételétől szinte minden külső és belső hivatalos foglalatosságaira nézve, a mondott nyelvet hozván be, nem csak az ide terjesztendő tudósitásokat, hanem a Jegyzőkönyveket és Számadásokat is honi nyelven szerkesztve küldje fel.“

[1] Főig. r. 1841. decz. 18.

Tisztelt Uraságoddal annak kellő tudomása, maga igazgatása, és részéről hozzá alkalmazása végett ezzel hivatalosan közlöm. — Kelt Pozsonyban, Januárius 23-án 1845.

Tisztelt Uraságodnak

hivatalra készségű

Adámkovich Mihály s. k.
iskolai főigazgató.

A nemzet legjobbjainak egy félszázadnál tovább folytatott hazafias küzdelme, annyi nagynak és nemesnek leghőbb vágya a nemzeti nyelv jogainak kivívásával teljesedésbe ment: magyar szó hangzott az iskolákban, az országgyűlésben, a közigazgatásban, a biráskodásban.

A törvény kimondotta a magyar nyelv közhasználatát, az iskoláknak volt már most a feladatuk a törvény betűinek életet adni, s a tanügyi kormányzat dicséretére mondhatjuk, hogy volt reá gondja, hogy a törvény ne maradjon pusztán irott malaszt. 1845. februárius 19-dikén u. i. a főigazgató már arra nézve kér az igazgatótól felvilágosítást: „valljon milly előmenetellel ment légyen végbe az ifjuságnak a behozott magyar rendszerinti tanulmány-nyelv általi oktatása a lefolyt félévben? — mutatkoztak e némi nehézségek az érintett oktatásban? és jelesen mellyek? — vagy külömben? — és ha némellyek előadták volna magokat, mikép lehetne azokat, tisztelt Uraságod véleménye szerint elhárítani?“

Merültek-e fel nálunk nehézségek, nem tudjuk. Az aktákban a magyar nyelv tanítására vagy az eredményre vonatkozólag az évvégi classificatiókban feltüntetett eredményen kivül semmit sem találunk. Ezt annak jeléül veszszük, hogy a magyar nyelv tanítása nálunk biztos mederben haladt, kellőképpen gyümölcsözött, mig nem az 1849-diki nemzeti catastrophával minden: a magyar nyelv terén elért vívmányok is a lerombolt nemzeti alkotmány omladékai alá kerültek. Erről a szomoru időről azomban alább lesz szó.

Az 1812—1850-ig terjedő időszak nevezetesebb iskolaügyi eseményei között a *magántanulók* intézményének meghonosítását és szabályozását kell megemlítenünk.

Már a mult században akadunk magántanulókra (discipuli privati), mert hisz már 1777-ben foglalkozik intézetünk tanártestülete egyik értekezletén (febr. 15.) magántanulók, illetőleg azok nevelőinek ügyével, de közelebbit semmit sem tudunk ezekről a magántanulókról. Tettek-e vizsgálatot, vagy nem, nem tudjuk, mert az évi jelentésekben sehol sem találjuk a magántanulókat kimutatva. A magántanulók egy fajtája lehettek a mult században azok a vendég-hallgatók (hospites, seu benevoli auditores), a kik a nyilvános iskolák előadásaira önként elmentek, a nélkül, hogy tandíjat fizettek volna. Ezekre nézve II. József 1788. jan. 24. 3378. sz. a. akként intézkedik, hogy az előadásokon csak akkor jelenhetnek meg, ha a szabályszerű tandíjat lefizetik, különben pedig ki kell őket a tantermekből utasítani,[1] s a rendelet szigoru megtartását még ugyanezen év szept. 18-dikán újra meghagyja a főigazgató.

Hogy azomban a kormányhatóságok figyelemmel kisérték azon gyermekek ügyét, a kik nyilvános iskolába nem jártak, hanem otthon, illetőleg magán úton nyertek oktatást, azt több rendbeli intézkedés tanusítja. 1814. november 8-dikán 28587. sz. rendeletével ő Felsége a magántanulásra nézve a következőket rendeli: 1. Magántanítással csak törvényes engedélylyel felruházott egyének foglalkozhatnak, ha kimutatják, hogy erre a kellő készültséggel rendelkeznek. 2. A magántanulók a vallástanból a plébános, vagy az elemi iskola hitoktatója előtt tesznek vizsgálatot. 3. Ha a vizsgálat alkalmával kitűnnék, hogy a tanuló nincs kellőképpen, vagy hibásan van előkészülve, a nevelő a főigazgató közbejárására, ha kell, a polit. hatóság támogatásával, a magántanítói állásból elmozdítandó. 4. A gymnasiumi tantárgyakat a nevelők tetszésük szerinti hosszabb idő alatt is végezhetik, de a gymnasiumokban előirt vizsgálatoknak tartoznak növendékeiket alávetni, mert bizonyítványok nélkül magasabb iskolákba nem vehetők fel. 5. Hivatalban levő egyének magántanítói képesitést ne nyerhessenek. 6. A

[1] Főig. r. 1788. febr. 9. — A magasabb osztályokban egy tanuló volt megbízva azzal, hogy ügyeljen, hogy ilyen nem fizető önkéntes hallgatók ne jelenjenek meg, a ki ezért tandíjmentességet élvezett és joga volt az ilyen betolakodókat kiutasítani. E végből mindig az ajtó mellett kellett ülnie.

magántanulók vizsgálatainak a nyilvános intézetek tanárainak jelenlétében kell tartatniok; ezek a netaláni mulasztásokat azonnal jelentsék fel a főigazgatóságnak, a tanulók eredményes haladásáról pedig bizonyítványt állítsanak ki.

Kitetszik ebből, hogy a kik ez időben nyilvános iskolába nem jártak, azok magántanításra engedélylyel biró egyénektől nyertek oktatást, s az egyes osztályokról a nyilvános intézetek tanárai előtt tettek magánvizsgálatot. E vizsgálat azomban, a mint látjuk, nem volt kötelező.

Úgy látszik, hogy az effajta magántanulás nagyszámu idegen szerencsevadászt csalogatott hazánkba, mert néhány év mulva a külföldi áramlatra való tekintetből a kormány kénytelen a magántanítói képesítést megszorítani. 1820. aug. 29. 22289. sz. a. a H. T. rendeli, hogy a jövőben *külföldi egyének, ha magyar vagy osztrák honosságot nem szereztek, magántanítókul vagy nevelőnőkül nem alkalmazhatók;* azok pedig, a kik már ilyenekül itt alkalmazva vannak, vagy magániskolájuk van, felügyelet alatt tartassanak.[2] A H. T. 1822. febr. 26. 4164. sz. rendelete az evangelikus vallásu nevelőkre vonatkozólag intézkedik, s azok megválasztását a szülők szabad elhatározására bízza, azomban 1824. febr. 17. 3289. sz. rendelete értelmében ágostai vagy helvét hitvallásu egyének a katholikus vallásu nyilvános vagy magántanulók nevelői csak ő Felsége engedélyével lehetnek, és ily tanulók vizsgálatra csak az esetben bocsáthatók, ha igazolják, hogy e rendelet intentióinak megfeleltek. Kivételt ez a rendelet csak a nyelvmesterekre s a zene- és táncztanítókra tett.

A magántanulók ügyének az iskolák szempontjától fontos szabályozása azomban csak 1825. évben következett be. Ez év ápr. 21-dikén a főigazgató támaszkodva a H. T. ez évi márcz. 2. 6518. sz. rendeletére, meghagyja, hogy a jövőben a magán tanulók csak a nyilvános iskolák félévi vizsgálatainak idejében és mindig csak egy félévről tehessenek vizsgálatot; osztályösszevonásnak csak beigazolt betegség esetében adván helyet.[3] Ez a rendelet azomban a maguk teljességében fentartotta a magán-

[1] Főig. r. 1820. okt. 13.

[2] Főig. r. 1825. ápr. 21.

tanulókra vonatkozó korábbi intézkedéseket; utóbb pedig a tanügyi kormányzat megtoldotta ezeket még azzal, hogy az osztályozó kimutatásokban a rendes tanulók névjegyzéke után a magántanulók a kiérdemelt osztályzatok feltüntetésével felsoroltassanak.[1]

Az első magántanulókkal gymnasiumunkban az 1826/27. iskolaévben találkozunk. Mindjárt ez év első felében összesen 29 tanuló tett gymnasiumunkban magánvizsgálatot, a kik legnagyobb részt külföldi származásu katonák fiai voltak, de magyar főurak és más előkelők gyermekeivel is találkozunk közöttük; így pl. *Majláth* György, a későbbi országbiró (mint 8 éves fiú), ebben az évben, az I. grammatikai osztályból tette le kitünő eredménynyel a magánvizsgálatot.

Az 1825. ápr. 21. szabályozó rendelet a magánvizsgálatoknál az osztályösszevonást nem engedte meg; s ezt hangsúlyozza a H. T. 1826. máj. 9. 11345. sz. rendelete is,[2] de hogy e szabály alól volt kivétel, mutatja magának gróf *Reviczky* Ádám cancellárnak aláirásával ellátott rendelet, a melynek értelmében ő Felsége 1829. szept. 27. k. rendeletével báró *Frimont* Bélának kivételesen megengedte, hogy a három alsó grammaticai osztályból egyszerre tehessen magánvizsgálatot.[3] 1841-ben báró *Neustädter* György tett királyi engedélylyel az I. gram. osztályból a két félév összevonásával magánvizsgálatot.[4]

Több eset van arra, hogy a kormány a protestáns vallású nevelőt katholikus gyermek mellett nem tűrte meg, a mint ezt a többi között Tupy Jánosnak, gróf Szápáry Géza nevelőjének esete tanusítja, a kit a kormány néhány évig megtűrt nevelőül,

[1] Főig. r. 1826. szept. 29.

[2] Főig. r. 1826. jun. 29.

[3] A magánvizsgálatok díjait az 1825. mácz. 28. 7272. sz. rendelet szabályozta. Minden tárgy után, a melyből félévenkint tartatott vizsgálat, a tanárnak 2 frt díj járt; ha pedig a tanuló a két félévről egyszerre tette le a vizsgálatot, minden tárgy után 4 frt. Javító vizsgálatért sem a rendes, sem a magántanulóknak semmit sem kellett fizetniök. — Főig r. 1825. máj. 2.

[4] H. T. r. 1841. szept. 28. — Utóbb is mindig csak királyi engedély mellett van osztályösszevonásnak helye. 1842-ben gróf *Pálffy* Miklós nyert osztályösszevonásra engedélyt. 1844-ben *Kick* Frigyes sebész és gyógyszerész nyer engedélyt, hogy a két humaniora osztályból tegyen egyszerre vizsgálatot; 1845-ben pedig gróf Berényi Endrének engedik meg, hogy három év alatt a gymnasium hat osztályát elvégezhesse.

1842-ben azomban nem egyezett bele, hogy növendékét tovább vezethesse.[1]

1843-ban a kormány, hogy a nevelők kilétét és vallását ellenőrízhesse, elrendelte, hogy a főnévkönyvekbe a magántanuló nevén és a többi adatokon kivül, a nevelő, vagy a magántanító neve, kora, állapota, tanulmányai, hazája, vallása, nevelősködésének évei stb. szintén bejegyeztessenek.

Gymnasiumunk magántanulóira nézve még általában megjegyezhetjük, hogy az ország legelső és legkiválóbb családjai egész 1849-ig igen nagy számban itt tétettek gyermekeikkel magánvizsgálatot, s politikai és közéletünk igen nagynevű alakjai gymnasiumunk magántanulóiképpen szerezték meg a hazánkra későbben oly áldásossá vált ismereteiknek alapjait. Magántanulóinknak számszerinti kimutatását a tanulók létszámát feltüntető táblázatban, a kiválóbb tanulókat a Függelékben szintén külön mellékletben találja az olvasó; itt csak az országos nevüeket soroljuk fel. Gymnasiumunk magántanulói voltak: gr. *Széchen* Antal, *Majláth* György, gr. *Khuen* Károly, gr. *Andrássy* Manó, gr. *Andrássy* Gyula, gr. *Andrássy* Aladár, gr. *Szápáry* Géza, herczeg *Odescalchi* Gyula, báró *Bedekovich* Ferencz, báró *Mednyánszky* Dénes, gr. *Batthyány* Dénes, *Rakovszky* István, gr. *Pálffy* János, gr. *Pongrácz* Károly, gr. *Hunyady* Imre, gr. *Pejacsevich* László és Miklós, gr. *Keglevich* Béla, herczeg *Odescalchi* Arthur, *Hieronymi* Károly, gr. *Pálffy* Vilmos, *Fásús* György (jelenleg pozsonyi akad. tanár) stb. stb.

A magántanulókkal kapcsolatban emlékezhetünk meg a tanügyi administratio *örök kérdéséről:* a *privátákk* akkori állapotáról. Az 1825-diki év folyamán egy névtelen feljelentés ment a H. T.-hoz, a melyben a feljelentők, állítólag „*Gyermekeiket oskolába járató Atyák és Anyák*", a legtúlzottabb színekkel ecsetelik a privátákkal az akadémiákon és a gymnasiumoknál űzött visszaéléseket. A feljelentés nem helybeli tanárokat vádol, hanem általában 7 pontba foglalva beszél a privátákat adó tanárokról; de olyan hangon szól, hogy lehetetlen belőle a kenyéririgységet ki nem olvasni.

---

[1] Főig. r. 1842. jan. 28.

Úgy látszik a H. T. tanács is kiérezte a feljelentésnek eme tulajdonságát, mert körrendeletileg közölte ugyan gymnasiumunk tanártestületével a névtelen feljelentést, de egyéb intézkedést, — legalább gymnasiumunkra nézve — nem tartott szükségesnek. Hogy azomban imitt-amott előfordulhattak visszaélések, azt a következő 1826. évi márcz. 14-dikén 6031. sz. a. kiadott rendelet mutatja, a mely megtiltván az akadémiákon a privátáknak tartását, a gymnasiumokra nézve általános eljárást állapít meg. A gymnasium tanárainak a priváták tartását saját lakásukon megengedi, de megkívánja, hogy a tanárok az év elején a correpetáló tanulók nevét és számát az igazgatónak bejelentsék, túlságosan nagyszámu privatistát ne vállaljanak, és hogy a privatistákkal szemben minden kedvezéstől tartózkodjanak, s velök szemben elvállalt kötelességeiknek komolyan feleljenek meg.[1] Ezt az állapotot tartja fenn a H. T.-nak 1835. febr. 3. 2400. sz. rendelete is[2] s érvényben marad — úgy látszik — egész 1849-ig, mert későbbi intézkedésre nem akadtunk.

Az előbb előadottak inkább elvi jelentőségű és általános jellegű intézkedések és változások voltak, de egyszersmind olyanok, a melyek gymnasiumunk speciális jellegére nagy hatással voltak. A localis természetű mozzanatok felsorolásánál első sorban az intézetünk felsőbb kormányzásában történt változásokat kell felemlítenünk.

Tudjuk, hogy a pozsonyi tankerület élén 1793. jul. 19-dike óta gróf *Szápáry* József állott, a ki ezt a tisztet 1822. április 22-dikén bekövetkezett haláláig viselte. Gymnasiumunk tanártestületével hivataloskodásának hosszú ideje alatt, a *Szaller*-féle esetet kivéve, mindvégig barátságos viszonyt tartott fenn, sőt még a tanulókkal való közelebbi, bensőbb érintkezést is kereste; 1794. nov. 28-dikán gymnasiumunk igazgatója azt a bizalmas értesítést veszi, hogy a főigazgató nagyon szívesen látja, ha előkelőbb származásu tanulók őt gyakrabban meglátogatják.

Halála után a H. T. jul. 16. 18310. sz. rendeletével *pályá-*

[1] Főig. r. 1826. ápr. 18.
[2] Főlg. r. 1835. febr. 28.

zatot hirdetett[1] a pozsonytankerületi főigazgatói állásra, de bár a pályázat határideje már aug. végén lejárt, az uj főigazgatót *Orgler* József, pozsonyi kanonok személyében, csak 1824. ápr. 6-dikán 7899. sz. rendelettel nevezte ki ő Felsége. Orgler egykoron a pozsonyi gymnasium hittanári állásából emelkedett pozsonyi kanonokságra és ebből a főigazgatóság díszes rangjára. Ez állásban 1829. ápr. 6-dikáig működött, a midőn ő Felsége őt buzgóságának, érdemeinek elismerése mellett saját kérelmére hivatalától felmentette. 1825 óta városi plébános volt, utóbb apáttá is lett. 1830. szept. 30-dikán halt meg.[2] A gymnasium könyvtárának számos becses művet ajándékozott, a melyeknek egy része még most is meg van *Régi* könyvtárunkban.

Utódját *Adámkovich* Mihály, esztergomi kanonokot és apátot ő Felsége 1831. jan. 29-dikén nevezte ki. Hivatalos esküjét a H. T. előtt márcz. 16-dikán tette le, és ugyanezen hónap 29. napján értesíti gymnasiumunk igazgatóságát, hogy hivatalát elfoglalta. 1845. május 18-dikán halt meg hosszas betegség után. Gymnasiumunkat illetőleg csak azt jegyezzük meg róla, hogy ő ajándékozta meg 1832-ben I. Ferencz király uralkodásának 40 éves évfordulója alkalmával gymnasiumunk templomát új *orgonával*.[3]

Utódjának *Cherrier* Miklós pozsonyi kanonoknak és siklósi apátnak kinevezéséről irattárunkban nem találtunk adatot, de 1846. november óta már az ő aláirásával jelennek meg a főigazgatóság rendeletei; ez évben kellett tehát kineveztetnie, és viselte a főigazgatóság tisztét egész 1849. nov. 5-dikéig, a magyar nemzet dicsőséges elbukásának utolsó napjaiig.

Mint következett be ez a bukás, és mily állapotban volt intézetünk az *önvédelmi harcz* nagy és nehéz napjaiban, azt e fejezet befejezéséül az alábbiakban adjuk elő.

---

[1] Ismételten kiemeljük az akkori tanügyi kormányzatnak abbeli bölcseségét, hogy *nemcsak az igazgatói, hanem a főigazgatói állásokat is pályázat utján töltötte be.* A hivatlanok és érdemetlenek mellőzésére a hivatalok betöltésének ez a módja mindenesetre alkalmasabb, mint a ma uralkodó eljárás, a mely mellett a komoly, szerény tehetség van a legnagyobb hátrányban.

[2] Ortvay, Száz év. 111—112.

[3] Ortvay, Száz év. 112—113. — Ez az orgona egész 1895-ig állott fenn; ez évben a tanártestület buzgalma s az intézet ez évi és egykori tanítványainak nemes adakozása a megrokkant régi orgonát a mostani újjal cserélte fel.

Az 1847/48-diki nagy nemzeti átalakulás hullámai látszólag minden nevezetesebb hatás nélkül maradtak gymnasiumunkra. A modern alkotmányosság elveiért folytatott küzdelmek, az 1848-diki márcziusi nagy napok, a nemzeti vágyak teljesedése, a népképviseleten alakuló országgyűlés, a parlamentáris kormány kivívása, a magyar felelős miniszterium kinevezése stb. stb. mind Pozsonyban végbement események; de hatásuk gymnasiumunkra nézve csak annyiban érezhető, hogy Pozsonyban tartózkodván a fő- és köznemesség legjava része, magántanulóink száma az 1847/48. iskolaév második felében éri el a maximális számot: 53 magántanulót mutatván ki ez évben.

Az első felelős magyar közoktatási miniszter, báró Eötvös József 1848. április 24-dikén bocsátotta ki a gymnasiumokat, tehát bennünket is illető első fontosabb jelentőségű rendeletét. Meghagyja ebben, hogy a végből, hogy „mind a szülék a *hazának mostani idejében* megnyugtassanak, mind a tanítók a *jövendő tanrendszer előkészítésében*, a mennyiben fel fognak szólíttatni, közremunkálhassanak," a gymnasiumok és más iskolák, mihelyt a tanárok bevégzik az anyagot, az ifjuságot az iskolai év befejezése előtt is haza bocsáthatják. Ugyanezen alkalommal rendeli, hogy a tanulóknak számszerinti osztályozása paedagogiai okokból ezentúl szünjék meg.

Ámde sem a miniszter, sem a nemzet nem jutott ahhoz, hogy az új időknek megfelelő új iskolarendszer készítéséhez fogjon. Az idők a nagyszerű átalakulás első perczétől fogva nehezek voltak, s az 1848. máj. 24-dikén, az ösztöndíjak kiutalványozása ügyében kiadott miniszteri rendelet érzi, hogy „*hazánk rendkivüli körülmények*" között van. De még julius havában azzal a reménynyel kecsegteti magát a miniszterium, hogy lesz ideje és módja a korszerű reformokat megalkotni s éppen e végből az 1848/49. iskolaév kezdetéül november 1-jét tűzi ki;[1] pedig akkor már megindult a küzdelem a fellázított nemzetiségekkel, *Jellasich* már dúlt az országban, és a nemzet már fegyverkezett az önvédelmi harczra. Csakhamar kitünt, hogy a nemzetnek nem új iskolarendszerre, hanem katonákra van

[1] Főig r. 1848. jul. 24. Min. r. jul. 18. 2958.

szüksége, s az 1848. okt. 10-dikén kiadott miniszteri rendelet november 1-jével csak azokon a helyeken nyitja meg az iskolaévet, a melyek a „*hadjárásoknak kitéve nincsenek.*“

Pozsonyban, mivel ez a város az akkori hadi műveletek színhelyétől távol esett, az 1848/49. iskolaév november 1-jén csakugyan megnyilt, de a tanulóknak csaknem felényire megcsappant létszámával; mert míg az 1847/48. iskolaév végén 380 rendes tanulója volt gymnasiumunknak, az 1848/49. év elején csak 211 tanuló iratkozott be.[1]

Az osztrák seregek sikerei az 1848. év végén és 1849. elején, *Windisch-Grätz* Alfréd herczegnek teljhatalmu császári biztossá való kinevezése, Magyarország nyugoti részét s vele Pozsonyt már 1849. év elejével az osztrák reactio hatalma alá hajtotta. Mig a magyar kormány Pestről Debreczenbe költözött, az osztrákok által megszállva tartott vidékek kormányzására Szögyényi László elnöklete alatt *magyar királyi ideiglenes polgári közigazgatás* hozatott be, s Szögyényi elnök febr. 14. 60. sz. rendeletével arra utasította a főigazgatóságot, hogy a vezetése alatt álló gymnasiumok tanárait a Windisch-Grätz herczeg által előirt esküminta szerint ujolag feleskesse, és jelentéseit ezentúl az ideiglenes polgári közigazgatáshoz intézze. Gymnasiumunk tanárai az új esküt febr. 22-dikán reggel 10 órakor tették le. Szólt pedig ez az eskü a következőképpen:

„Én alulirt esküszöm az élő Istenre, boldogságos szűz Máriára s Isten minden szenteire, ő cs. királyi felségének, I. Ferencz József, ausztriai császár, és Magyarország királyának, legkegyelmesebb Urunknak hűséget és jobbágyi hódolatot, a törvénynek engedelmességet, s fogadom, hogy hivatalos foglalatosságaimat lelkiismeretesen és pontosan teljesítendem, hivatalom titkait pedig szorosan megőrzendem.“

Ezentúl gymnasiumunk és a magyar kormány között minden érintkezés megszünik, s az ideiglenes polgári közigazgatás vezeti a tankerület és gymnasiumunk ügyeit. 1849. febr. 25. Budán kelt 395. sz. rendeletével meghagyja a főigazgatónak, hogy a vezetése alatt levő intézetekről, tanárokról,

[1] A második félévben ez a szám 220-ra nőtt, a melyhez még 33 magántanuló járult.

ezeknek a *multban és jelenben tanusított politikai és erkölcsi magaviseletéről*, tanítási módjáról, irányáról hű és kimerítő jelentést adjon.

Nem lehet csudálni, hogy e körülmények között gymnasiumunk is a forrongás képét nyujtja, s az iskolai fegyelem és rendtartás dolgában a főigazgató hiányokat kénytelen észrevenni. 1849. ápr. 2-dikán az iskolai rendszabályokkal és felsőbb rendeletekkel összeütköző visszaélésekről szól; nevezetesen nehezteli, hogy az ifjuság nem jár naponkint misére, a heti, karácsonyi, husvéti, pünkösdi és vizsgálatközi szünetek önkényesen adatnak ki, az ünnep- és vasárnaponkint délután szokásos hitelemző gyakorlatok nem tartatnak meg. A bajok orvoslására szigoruan felhívja az igazgatót, ápr. 4-dikén pedig az ideig. polg. közigazgatás meghagyásából értesíti intézetünket, hogy az 1848/49. év augusztus utolsó napjával végződjék.

A következő iskolaév már a nemzeti gyász napjaiban nyilt meg. Az ideiglenes polgári közigazgatás helyett a pozsonyi *kerületi cs. kir. főbiztos, gróf Cziráky* János intézkedett 1849. okt. 1-jén arra nézve, hogy az 1849/50. iskolaév kivételesen november 1-jén nyiljék meg s jelezte, hogy az iskolaügyben várható változásokról időközben értesíteni fogja a főigazgatóságot.[1]

A katonai önkényuralomnak első tette volt, hogy *Pozsony város tanácsának sürgetésére*, gymnasiumunk igazgatóját az elemi iskolák igazgatásának tisztétől felmentette. Pendl igazgató ez önkényes eljárás ellen tiltakozott s a főigazgató ez ügyben a császári főbiztoshoz: Cziráky János grófhoz is fordult; de mind ennek csak az volt az eredménye, hogy a főigazgató felszólítja az igazgatót „miszerint *jelen idei körülményeknek engedvén*, . . . az eddig minden jutalom nélkül, legfelsőbb elhatározat erejénél fogva, számos évekig jeles buzgósággal sikeresen viselt itteni két felső elemi tanoda igazgatósági hivatalának teendőitől ezentúl felhagyni és ezen hivatal pecsétét s irományait a városi tanodák ideiglenes igazgatójául megrendelt *Heiller* Károly kanonok és városi plébános úrnak általadni ne átalja.“[2]

---

[1] Főig. r. 1849. okt. 1.

[2] Főig. r. 1849. nov. 3.

November 5-dikén Cherrier Miklós főigazgató magyar nyelvű átiratában egy beszterczebányai tanár tanképesítő vizsgálatára tanártestületünktől tételeket kér. Ez volt hivataloskodásának utolsó ténye; az akkor kibocsátott rendelet gymnasiumunk ezen időbeli *utolsó magyar aktája.* A kimerült és eltaposott nemzet utolsó szívdobbanásaként hangzik ez az irat. Gymnasiumunk alkotmányos igazgatása véget ér, Cherrier helyét *Heiller* Károly városi plébános mint ideiglenes iskolafelügyelő foglalja el és működésével a leggyászosabb emlékezetű korszaka kezdődik a pozsonyi gymnasiumnak.

II. FEJEZET.

Gymnasiumunk tanulmányi és fegyelmi állapota a sz. benedek-rendi tanárok idejében. Az intézet igazgatása. Tanárok és irodalmi működésük.

Az 1806-dik évi Ratio Educationissal a mult században megindult iskolaügyi reformtörekvések nyugvó ponthoz jutottak; a profán tárgyak tanítása tekintetében az 1812—1850-ig terjedő időszakban a magyar nyelv tanítását kivéve, változást vagy fejlődést teljességgel nem veszünk észre. Annál mozgalmasabb képet nyujt a *hittan* tanításának ügye. Új iskolai disciplina lévén (1802 óta), ebben az időben kellett a hittantanítás czéljával, anyagával, terjedelmével, módszerével, a többi tárgyakhoz való viszonyával, a hittanárok képesítésével és az egyházi főhatóságoknak a hittani tanítást illető személyi és dologbeli számos kérdéssel tisztába jönni. És tény, hogy a hittan tanítására vonatkozó és ma is uralkodó elvi és gyakorlati megállapodások az 1812—1850-ig terjedő időszakban jöttek létre.

Az 1806. Rat. Ed. 233. §-a értelmében a hittant az egyes osztályok tanárainak kellett előadniok; minthogy azomban sok helyen külön egyénekre bízták a tanítást, a H. T. 1813. jan. 26. 1726. sz. rendeletével szigoruan utasítja az iskolákat az említett szakasz megtartására;[1] a későbbi rendeletek azomban azt mutatják, hogy — a többi között nálunk is — a hittantanítás egy kézben pontosult össze. Ez tünik ki mindjárt az alábbiakból. A H. T. 1824. jul. 20. 15899. sz. rendelete értelmében a hittan tanításával megbízott egyének országszerte az illető püspökségek mellett szervezett *bizottságok* (ordinariatus) joghatósága alá rendeltettek, a kiknek vallási és egyházi kérdé-

[1] Főig. r. 1813. márcz. 6.

sekben feltétlen engedelmességgel tartoztak. E bizottságok hirdetik ki a pályázatot a hittanári állásra, ők bírálják a pályázók dolgozatait, képesítik az illetőket hittanári állásra és ők tesznek felterjesztést a H. T.-nak a kinevezésre nézve. Ha több a pályázó, az alkalmazhatóság sorrendjében terjesztik fel az illetőket. A püspöki bizottságok időről-időre, előleges bejelentés nélkül egyházi vagy világi egyéneket, biztosokat küldhetnek a hittan tanításának ellenőrzésére, hogy meggyőződjenek a hittanítás irányáról, szelleméről, sőt a kérdésekről is. Az igazgatóságok kötelesek a hittani vizsgálatok napját a bizottságokkal tudatni, s ezeken a püspök személyesen vagy képviselője által jelen lehet. Ha biztost küld maga helyett, az illető a vizsgálat lefolyásáról irásbeli jelentést tartozik tenni elüljárójának. A kiküldött biztos a hittanár által a végzett tananyagnak bármely részéből intéztethet kérdéseket s a hittanár feltétlenül köteles az ilyen kérdéseket megtenni. A hittantanítás eredményéről az igazgatók külön jelentést tegyenek és ezt a H. T. az illető püspöki bizottságnak megküldi, s ennek joga van, hogy a maga részéről a szükséges megjegyzéseket megtegye.[1] Ezt a rendeletet az 1826. márcz. 14. 6029. sz. egészíti ki, a mely a hivatalban levő és hittanári képesítéssel nem biró egyének ügyét szabályozza; továbbá rendeli, hogy a hittani vizsgálat elmulasztása esetében a tanuló pótlóvizsgálat letevésére szorítandó.[2] Az 1827. aug. 8. 20241. sz. rendelet megkivánja, hogy a hittani osztályzatról szóló jelentésekben a magaviselet jegye is ki legyen tüntetve, s az igazgató jelölje meg egyszersmind, hogy mit határozott a tanártestület azokra nézve, a kik a magaviseletből vagy a hittanból secundába, avagy tertiába estek.[3] 1828. ápr. 8. 9836. sz. rendelettel a H. T. ujolag figyelmébe ajánlja a gymnasiumoknak a hittan tanítására vonatkozólag kiadott rendeleteket. Az 1829. decz. 7. 31518. sz. ht. rendelet már azt hagyja meg, hogy a hittantanításról szóló jelentések közvetetlenül az illető püspöki bizottságnak küldendők meg.[4] 1829 óta azok, a kik secundával végzik az évet, javító vizsgálatot tehetnek, de ha a javítóvizsgálat ismét csak

[1] Főig. r. 1824. aug. 13. — [2] Főig. r. 1826. ápr. 4. — [3] Főig. r. 1824. szept. 4. [4] Főig. r. 1829. decz. 27.

secundával végződik, ismétlésre szorítandók. A ki ismételten secundába vagy tertiába esik, az többé nem ismételhet.[1] 1830 óta, a kik a hittanból tertiába esnek, javítóvizsgálatot semmi szín alatt sem tehetnek.[2] A hittani vizsgálatokra vonatkozó félévi jelentéseket az előírt minta szerint az igazgatónak minden évben márczius 10. és augusztus 10-dikéig kellett a főigazgatóságnak megküldenie,[3] és egy későbbi rendelet értelmében a hittanár által összeállított vizsgálati kérdéseket előlegesen át kellett néznie és aláírásával jóváhagynia.[4]

Mindezekkel a rendeletekkel a hittan tanításának csak a kormányzati része volt némileg rendezve és szabályozva, még pedig gymnasiumunkra nézve akként, hogy — nem tudni, mely év óta — intézetünkhöz püspöki, illetőleg *érseki biztos* minőségében *Kratoquilla* István kanonok volt kirendelve, s betöltötte ezt a tisztet egész 1839-ig. Ez évben jun. 23-dikán lemondott a biztosi tisztről s helyébe az esztergomi érsek *Schnell* György kanonokot nevezte ki biztossá. Magát a tanítást illetőleg azomban még országszerte különböző viszonyok uralkodtak. Még az előadandó anyagra nézve sem volt közös megállapodás; és minthogy ebből különösen intézetváltoztatás eseteiben a tanulókra sok baj hárult, a H. T. a humanióra osztályok hittantanításában egyformaságot akarván behozni, az 1737. okt. 24. 33588. sz. rendeletével kiadott munkálatban részletesen megállapította a két hum. osztály hittanának tananyagát és módszerét, és azt már az 1837/38. iskolaév második felére kötelezővé tette.[5] E rendeletben kifejezett elvek szem előtt tartásával aztán a kegyesrendi tanárok a két hum. osztály számára kézikönyvet írtak s azt ő Felsége 1844. jun. 17-dikén kelt legfelsőbb elhatározásával jóváhagyta s a H. T. ennek alapján kötelező tankönyvül elfogadta s használatát elrendelte.[6]

A hittan tanítására vonatkozó fentebbi főbb és elvi jelentő-

---

[1] Főig r. 1829. jul. 27.

[2] Főig. r. 1830. okt. 16.

[3] Főig. r. 1832. jan. 14.

[4] Főig. r. 1835. nov. 9. — Ezt a rendeletet a H. T. azért adta ki, mivel némely hittanárok *helytelen* kérdéseket intéztek a tanulókhoz.

[5] Főig. r. 1827. nov. 18.

[6] Főig. r. 1844. szept. 10. — H. T. szept. 3. 31179.

ségű intézkedéseken kivül a sz. beszédekre vonatkozólag is találunk e korszakban intézkedéseket. 1845. nov. 14. 36385. sz. alatt a H. T. rendeli, hogy az ifjuság az egyházi főünnepeken kivétel nélkül tartozik az iskola templomában megjelenni, s vasárnaponkint és egyéb ünnepeken — a karácsonyi ünnepeket kivéve — szent beszédeket hallgatni.[1]

Az 1848. és 49-diki évek mozgalmai közepett a tanítás kibillent a rendes menetéből s az istentisztelet és a szent beszédek dolgában is a régitől elütő szokás kezdett gymnasiumunkban lábra kapni. A régi rend visszaállítása érdekében a főigazgató 1849. ápr. 2-dikán, majd pedig 9-dikén erélyes hangu rendeletet intézett a tanártestülethez. Megrovólag említi, hogy az igazgató a tanulókat nem tudja rászorítani, hogy naponkint fél 8 órakor az istentiszteletre megjelenjenek, és hogy „a nagyhéti lelki gyakorlatok *csekély kenetséggel, nem elegendő készülettel s alig fél óráig tartatnak.*“ Midőn pedig a tanártestület azzal védekezett, hogy ha a lelki gyakorlatok *olykor rövidebbek voltak, máskor annyival hosszabbra terjedtek:* a főigazgató erre azt felelte, hogy „*ilyes üzérkedő kármentesítésnek* psychologiai ügyekben, de különösen leglényegesb szükölködésében, az oktatásban helyének lehetni, magammal soha el nem hitethetem.“ Követeli tehát a régi gyakorlat visszaállítását, azzal, hogy az igazgató ezentúl semminemű változtatást a főigazgató tudta és beleegyezése nélkül be ne hozhasson. Csak abba az egybe egyezik bele, hogy a naponkinti mise ne *fél* 8-kor, hanem 8 órakor tartassék, de a tanítás ennek következtében *fél* 11-ig tartson.[2]

A többi hitfelekezetek hittantanítására vonatkozó intézkedéseket a következőkben csoportosítjuk.

Az 1825. évi máj. 24. 12758. sz. kormányrendelet szerint az *izraelita* tanulók saját lelki gondozóiktól nyerjenek oktatást, ezt időről-időre szabályszerű bizonyítványokkal igazolják, s a gymnasiumokba csak úgy vehetők fel, ha az elemi ismeretek mellett a vallástanból is megszerezték a kellő ismereteket.[3]

[1] Főig. r. 1845. nov. 9.
[2] Főig. r. 1849. ápr. 2. 9. és 18.
[3] Főig. r. 1825. jun. 30.

Ez az intézkedés 1828-ban akként módosul, hogy a más vallásbeliek, tehát az izraeliták hitoktatói is minden félév végén saját aláírásukkal ellátott jelentésben tartoznak beszámolni az illető hitfelekezetű tanulók erkölcsi magaviseletéről és a hittanban való haladásáról.[1] Minthogy pedig Pozsonyban ev. református hitoktató nem volt, az 1828/29. iskolaévtől kezdve ideiglenes szabályul a főigazgató gymnasiumunk református tanulóira azt az eljárást állapítja meg, hogy az ilyenek szülőinek a felvétel alkalmával nyilatkozniok kell, beleegyeznek-e, hogy gyermekeik a katholikus hittani órákban és a katholikusok vallási gyakorlataiban vegyenek részt, vagy pedig az ágostaiak lelkészéhez fogják-e őket küldeni,[2] egy felmerült eset alkalmával pedig az igazgató az ev. ref. szülőt külön szólítja fel, hogy gyermekének vallási oktatásáról gondoskodjék.[3]

A *tanulók felvételére* vonatkozólag a II. József idejében megállapított elv, a mely szerint gymnasiumba csak a 10 évet betöltött gyermekeket szabad felvenni, most is irányadó; intézkedések csak a *külföldi tanulók* felvételére történnek. Nevezetesen 1826 óta magyarországi gymnasiumba oly külföldi (beleértve az örökös tartományokat is) tanulót, a ki 10-dik évét már betöltötte, csak királyi engedélylyel szabad felvenni,[4] 1830 óta pedig külföldi, vagy magyarországi származásu, de külföldön tartózkodó tanulót, a ki a német tartományokban uralkodó tanítási rendszer szerint végzi tanulmányait, akár nyilvános, akár magántanuló minőségben, semmiféle hazai középiskolába nem szabad felvenni. Kivételt képeznek azon külföldön tartózkodó magyar tanulók, a kik ott a magyarországi tanrendszer szellemében végzik tanulmányaikat.[5] 1837 óta 14 évesnél idősebb külföldi tanulók a hazai gymnasiumba fel nem vehetők.[6] Ezt a rendeletet azután az 1846. okt. 20. 38907. sz. kir. intézkedés függeszti fel, a mennyiben rendeli,

[1] H. T. r. ápr. 29. 11758. Főig. r. 1828. máj 27.
[2] Főig. r. 1828. aug. 14.
[3] Főig. r. 1838. márcz. 16.
[4] H. T. 1826. szept. 12. 23170. és főig. okt. 7. k. r.
[5] H. T. 1830. márcz. 16. és főig. ápr. 10. k. r.
[6] H. T. 1837. szept. 19. 28205. és főig. okt. 23. k. r.

hogy ezentúl az elemi iskolákból a középiskolába csak *felvételi vizsgálat* alapján lehessen a tanulókat felvenni.[1]

A fennálló tanügyi rendszer fejlesztésére irányuló rendelkezések közül megemlítjük a *javító vizsgálatok* intézményét. Ezt a H. T. 1822. máj. 11. 11540. sz. rendeletével létesítette, midőn megállapította, hogy oly tanulók, a kik betegség vagy más elfogadható oknál fogva rossz osztályzatot kaptak, az igazgató engedélyével javító vizsgálatot tehetnek, még pedig olyképp, hogy az első félévi rossz osztályzatot a 2-dik félév elején, a második félévit pedig a következő iskolaév elején kijavíthatják. Az ösztöndíjas tanulók, ha az első félévben secundába estek, a második félévi vizsgálat alkalmával vizsgálandók meg az első félév tananyagából. Ez az intézkedés azomban csak ideiglenes volt; s az intézmény ujságánál fogva különböző gyakorlatot szült, a miből szabálytalanságok is támadtak. Ezeknek megszüntetésére adta ki a H. T. 1826. márcz. 14. 6029. sz. rendeletét, s meghagyja, hogy javító vizsgálatot csak hivatalosan beigazolt elfogadható ok alapján tehessen a bukott tanuló; a ki pedig tertiába esett, az semmi szín alatt nem javíthat, hanem az osztályt ismételni tartozik.[2] Utóbb (H. T. 1830. decz. 28. 33786. és 1831. ápr. 26. 11551. sz. a.) ismét rendelkezések történnek a javító vizsgálatokra nézve; minthogy azomban az ügy még ezek alapján sincs kellőképpen tisztázva, a H. T. 1835. jun. 23. 19835. sz. rendeletével akképpen határoz, hogy a kik az első félévben secundába estek, osztályzatukat a második félév vége előtt javíthatják ki; ennélfogva a második félév befejezése előtt senkit se lehessen osztályismétlésre utasítani, kivéve, a kik az első félévben megrögzött hanyagság miatt tertiába estek, a kik ennélfogva, nehogy az osztályt megrontsák, már az első félév végével haza küldendők.[3]

A vizsgálatokra vonatkozó rendelkezések közül megemlítjük még, hogy a havonkint tartott vizsgálatokon is mindig jelen kellett lennie az igazgatónak,[4] és hogy az oly tanulókat, a kik törvényes ok nélkül elmaradtak a havi vizsgálatról, a félévi vizsgálatokra nem bocsátották.[5]

[1] Főig. r. 1846. nov. 9. — [2] Főig. r. 1827. jun. 18. — [3] Főig. r. 1835. jul. 6. [4] H. T. 1825. nov. 8. 28573. — [5] H. T. 1834. máj. 13. 12985.

A tanulók fegyelmi állapota általában nem valami kedvező képet nyujt ebben az időszakban. Országszerte nemcsak komolyabb természetű kihágásokkal, hanem valóságos zabolátlansággal, erkölcstelenséggel és romlottsággal találkozunk s az országosan köröztetett kizárások meglehetősen szomoru anyagot nyujtanak az akkori tanuló nemzedék fegyelmi és erkölcsi állapotának rajzához.[1] 1815-ben a legfelsőbb helyen megbotránkozással veszik észre, hogy hazánkban a gymnasiumok és akadémiák tanulói között napról-napra fokozódik az erkölcstelenség. A bajnak okát egyrészt a tanárok elnézésében látják, mert csak ennek lehet eredménye — úgymond a rendelet, — hogy 11—12 éves tanulók színházba, korcsmákba, kávéházakba tömegesen járnak, versenyezve részegeskednek, pénzre kártyáznak és biliárdoznak stb. A szomoru állapotok gyógyítása czéljából a főigazgató intézetünk igazgatóját is felhívja, hogy tegyen tüzetes és a helyzetnek hű képét feltüntető jelentést a gymnasium ifjuságának fegyelmi és erkölcsi állapotáról s különösen arról, mennyiben vonatkoztatható az általános panasz intézetünkre. Igazgatónk válaszát nem ismerjük, de ha nálunk a viszonyok nem is voltak a legrosszabbak, javítni való azért elég akadhatott.

Az intézetünknél előfordult súlyosabb természetű fegyelmi kihágások ez időszakban a következők voltak:

1825. április 26-dikán éjjel néhány tanuló a Magyar- (Széplak-) utczában egy őrálló katonával összetűzve, oly botrányt okozott, hogy az egész utcza összeszaladt volt s a városi őrségnek kellett a rendet helyreállítani. A főbűnöst P . . . . i Ignáczot a katonaság bekisérte és 36 óráig fogva tartotta s azon felül még a tanártestület 12 vesszőre itélte, azzal, hogy a legcsekélyebb kihágás esetében ki fog záratni. A botrányban részt vett főkolomposok közül V . . . a Vendel szintén 12, Zs . . . István pedig 8 vesszőt kapott. Társaik, éjjeli kobórlásért és pipálásért bűnösségük szerint kenyéren és vizen elszenvedendő carcer-büntetést kaptak.

[1] Az volt a szokás abban az időben, hogy a kizárt tanulók neveit, az elkövetett bűn jelzésével országosan köröztették s az osztrák tartományok iskoláiból kizártakat is közölték a hazai intézetekkel. E körözvényekből kitünik, hogy az örökös tartományokban az ifjuság fegyelme és erkölcsei még rosszabbak voltak, mint nálunk.

A polgárok és diákság között is fordultak elő összeütközések. 1816-ban egy *Kersch* nevű polgár verekedésre ingerelte a tanulókat. Az ügy a városi tanács elbirálása alapján a polgár elitélésével végződött s az igazgató, hogy az ifjuság elégtételt nyerjen, az elitéltet az összes osztályokba akarta kisértetni, hogy az ifjuságtól bocsánatot kérjen. A főigazgató közbevetésére aztán egy napra elzárták s a büntetésről az ifjuságot értesitették.[1]

Az is előfordult, hogy a tanuló ifjuság a *zsidókat bántalmazta*. A H. T. az efféle kihágásokat a legszigoruabban tiltja.[2]

Súlyos természetű lopás vétségével ez időszakban 6 esetben találkozunk. 1812-ben egy tanuló 3 órát lopott és azokat eladta. A tanártestület a városi hatóságnak adta őt ki, a mely aztán a bűnöst szülőivel együtt börtönre itélte. Egy más tanuló 1831-ben lopás miatt szintén átadatott a polit. hatóságnak. A harmadikat 1833-ban saját anyja vádolta be lopásról, s a gonosz a büntetéstől való félelmében megszökött és katonának állt be. 1834-ben N . . . . . Ferencz valóságos tolvajlási maniája miatt kizáratott. 1839-ben G . . . g Károly súlyos természetű lopás miatt átadatott a polit. hatóságnak, mig 1844-ben egy másik. M . . . n István, minthogy a lopás kisebb természetű volt, bár a tolvaj nagykoruságát már elérte, az iskola hatáskörében bűnhödött vétkeért. — Megjegyezzük még, hogy a lopást elkövetők egyet kivéve a humaniórák hallgatói voltak; az az egy pedig a III. gram. osztály tanulója volt. A *pénzjegyeknek meghamisítása* annyira el volt harapózva a tanulók között, hogy a kormány szigoru rendeletet volt kénytelen kiadni a pénzhamisító tanulók ellen.[3] Ez időszak elején két ilyen bűnnel terhelt tanulót találunk intézetünk növendékei között, a kik közül az egyiknek sikerült magát az ellene emelt vád alól tisztázni. Közbotrányt okozó tanulókkal az 1817/18., 1823/24. és 1829/30. években találkozunk. Kettő a 2-dik, egy pedig a 1-ső hum. osztályba járt.[4]

---

[1] Főig. r. 1816. aug. 5.

[2] H. T. 1821. febr. 20. 4251. Főig. r. ápr. 4.

[3] H. T. 1820. nov. 7. 28370.

[4] Az egyikről az évi jelentésben a következőket találjuk feljegyezve: „Die 9-a Maji ob *perpetuas vagationes nocturnas, turpissimas blasphemias, compotationes, aliorum inebriationem, certamina et refractariam erga superiores scholasticos proterriam*, postquam sponte e scholis emansisset, petenti testimonia cum 2-a classe morum data sunt.

Gyakran fordul elő az is, hogy egyes tanulók „*ob taedio studiorum*“ vagy a büntetéstől való félelem miatt vagy pedig azért maradnak ki az iskolából, mert egyik, vagy másik vizsgálatuk nem sikerül.

A súlyosabb fegyelmi kihágások és a kizárások gyakorisága arra indítja a tanügyi kormányzatot, hogy megújítva az 1797. ápr. 7. 6936. sz. helytartótanácsi rendeletet, a kizárás kimondását önmagának tartja fenn. Indítják pedig erre különösen az 1825. év folyamán Pozsonyban és Egerben előfordult kihágások.[1] 1837-ben a főigazgató egy tanulóra nézve még a kizárást is enyhe büntetésnek tartja,[2] s úgy látszik a büntetések elégtelensége vitte rá a tanügyi kormányzatot, hogy a fegyelmi szabályok megváltoztatását tervbe vegye.[3]

A bizonyítvány-hamisítások gyakoriságánál fogva a kormány 1840. óta minden egyes esetre nézve külön jelentést kért, mielőtt az ítélet a bűnösökre kimondatnék.[4]

Fegyverek, csákányok, tőrös botok és egyéb bántó szerszámok hordozását ebben az időben is szigoruan tiltják a fegyelmi szabályok, meg a felsőbb rendeletek;[5] de a diákfurfang sokszor kifogott a hatósági rendeleteken. 1818-ban a kassai diákok ártatlanoknak látszó *nádbotokba* csináltattak tőröket s ezeknek hordozása országszerte oly rohamosan elterjedt, hogy a H. T. okt. 10. 31352. sz. rendeletével kénytelen volt ezek hordozását a legszigorubban betiltani, annyival inkább, minthogy több helyütt véres következményeket vontak maguk után.[6]

A színház látogatását tiltó rendeletek ez időszakban is eléggé gyakoriak. Még szigorubban tiltják a rendeletek a színpadokon való fellépést, s 1832 óta a fegyelmi szabályok felolvasása alkalmával külön kellett ezt a tilalmat az ifjuságnak lelkére kötni.[7]

Hogy a *káromkodás* még a kis diákoknak is valóságos szokásává vált, azt egy 1827-ben kelt rendelet panaszolja fel.[8]

Találkozunk a 30-as és 40-es évek politikai viszonyaiból

---

[1] H. T. 1825. nov. 27. 30851. és 1828. febr. 19. 4960. — [2] Főig. 1837. jul. 25. [3] Főig. r. 1836. nov. 4. — [4] H. T. 1840. jun. 9. 17773 — [5] Főig. r. 1814. febr. 20. — [6] Főig. r. 1818. decz. 11. — [7] H. T. r. 1832. aug. 28. 22105. Főig. r. szept. 19. — [8] H. T. 1827. aug. 8. 20241. Főig. szept. 4.

kifolyó fegyelmi intézkedésekkel is. Ilyen természetű a H. T. 1846. jan. 5. 149. sz. rendelete, a melyben hivatkozva arra, hogy „több helyeken . . . a tanuló ifjuság a megyei gyűléshez tolakodva, még a *közgyűléseken is tettleges befolyást gyakorolni szerénytelenkedett,* nehogy ezen . . . visszaélés tovább is üzettessék, ezen kir. Főigazgatóságnak ő cs. kir. Felsége parancsából ezennel meghagyatik: miszerint a hatósága alá tartozó intézetekben tanuló ifjuságot a megyei gyűlésekbeni tevőleges részvéttől s befolyástól súlyos büntetés alatt tiltsa el.“[1]

A kormánynak a politikai élet terén nyilvánuló féltékenysége az ifjusági egyesületek, nevezetesen az *önképző körök* keletkezésére, avagy működésére is bénítólag hatott. Hogy gymnasiumunk ifjuságában és egyes lelkesebb tanáraiban meg volt a hajlandóság ilyenek alakítására és hogy a 30-as években pezsgő nemzeti szellem intézetünk növendékeinek lelkében nagyon termékeny talajra talált, azt hivatalos akták nem őrizték meg ugyan, hanem megőrizte gymnasiumunk egykori növendékeinek hálás emlékezete és ifjukori reminiscentiái. Egy ilyen volt tanítványunk, később a hazai irodalmi és tanügyi élet egyik kiváló jelese, s a hazai tudománynak még most is hasznos derék veterán munkása: főtisztelendő *Csaplár Benedek* úrnak szíves közlése alapján, gymnasiumunk multjából a 30-as évekre nagyon jellemző néhány részletet közölhetünk. Az ő közléséből tudjuk meg, hogy a 30-as évek elején a *humanistáknak nyáron szavalati gyakorlataik voltak* s ezeken jutalmul hallgatókképpen kisebb tanulók is megjelenhettek, valamint a nyilvános vizsgálatokon is. „E nagy kedvezményben részesülve, — írja hozzánk a veterán tudós — magas ideát nyertünk a felsőbb tanulmányokról. *A rhetorok többnyire megyei vagy országgyűlési beszédeket adtak elő.*“ Ezeket tudva megértjük a kormánynak utóbb az ifjusági egyesületekre és szavalataikra vonatkozólag kiadott rendelkezéseit. A H. T.-nak 1836. szept. 20. 28380. sz. rendelete pl. minden néven nevezendő és bármely czélu ifjusági egyesületet szigoruan betilt s az iskolai elüljárókat szigoruan utasíttatja, hogy nyilvános vizsgálatok vagy szavalatok és elő-

[1] Főig. r. 1846. febr. 10.

adások alkalmával politikai tárgyu vagy vonatkozásu beszédeknek vagy költeményeknek előadását semmi szín alatt meg ne tűrjék.[1] Minthogy azomban ezen rendelet tilalma daczára — úgymond egy későbbi rendelet — „*némely ágostai és helvét vallásu tanintézetekben . . . tanuló ifjusági társulatok létezének,*“ ő Felségének 1845. jun. 3. 19589. sz. meghagyása értelmében a tanuló ifjuság közt létező bárminemű és irányu társulatok szétoszlattassanak,“ jövőben pedig ilyen társulatok ne keletkezzenek, nemkülömben a politikai irányu költemények vagy beszédek nyilvános elszavalására vonatkozó felsőbb rendelkezések, felelősség terhe alatt szigoruan foganatosíttassanak.[2]

Ifjuságunk nemzeti érzése ilyen formán legfeljebb titokban nyilatkozhatott meg, vagy pedig oly térre csapott, a melyen aztán könnyen tulzásokra is ragadta lelkesedése. Erre vonatkozólag is nagyon érdekes reminiscentiát közöl Csaplár Benedek.

A jelen század elején megindult *panszlavisztikus* áramlat hazánk éjszaknyugati tótsága között is talált apostolokra s az itteni evangelicus lyceum néhány akkori tót nemzetiségű tanulója az akadémikusok és gymnasisták hazafias lelkesedését ellensúlyozni akarván, nagyon otromba cselekedetre vetemedett. Az volt az általánosan elterjedt hír, hogy a pánszláv érzelmű koripheusok többed magokkal kirándultak a *dévényi* vár romjaihoz s ott nagy dictiók közepette *malaczot áldoztak Szvatopluk emlékezetére* s a tüzet, a melyen a malaczot elégették, *Széchenyi* István és *Wesselényi* Miklós és más magyarságukról ismeretes hazafiak arczképeivel gyujtották meg, s *pereat* ot kiáltoztak a magyarságra. Mikor ez a hír az akadémikusok füleihez jutott, megtorlásra határozták el magukat. Az esetet igy irja le Csaplár Benedek:

„Minthogy az intézet felsőbb emeletére a bölcselet- és joghallgatók jártak, ezeknek az óriásoknak nagy tekintélyük volt előttünk. Tudvalevő, hogy a *Fürsten-Allée,* a Grassalkovich palota mellett volt a lapdázó hely. Élénken emlékszem, hogy midőn 4 órakor leözönlöttek s mi az ajtónál vártuk, mig

[1] Főig. r. 1836. okt. 1.
[2] Főig. r. 1845. jun. 17.

letódulnak, egy athlétatermetű jogász nagy emphasissal ránk parancsolt, hogy *holnap délután ott legyetek ám a Fürsten-Allée-n!* — és nyomban ismételték a nagyobb gymnasisták is, hogy mind ott legyünk, senki se maradjon el, mert *fontos dolog lesz ott.* Hát ily commando-szóra hogy is ne ment volna mind az. a ki csak mehetett.“ A jogászok úgy intézték a tervet, hogy a lyceumi tanulókat a játszótérről kiszorították. Ebből természetesen veszekedés, majd verekedés támadt. A kisebb tanulók a nagyobbak számára köveket hordtak s a két fél valóságos kőzáport zúdított egymásra. Egyik-másik kezében nemcsak bot, hanem kard is volt. Azomban egy Pinkász nevü jogász egy karddal hadonázó lutheránus diáknak kezéből botjával kiütötte a kardot s azt összetörte s ez a jelenet körülbelül véget is vetett a csatározásnak s a lutheránus diákok elvonulásával végződött. A dolognak aztán hivatalos folytatása is lett, de az igazgatóságoknak sikerült az ügyet békésen elintézni. A fáma utóbb azt beszélte, hogy már az akkori panszlavisztikus tüntetésekben is a később oly hírhedtségre vergődött *Hurbán. Stúr* és *Hodzsa* szerepeltek felbujtókként. — Diákcsinyeknél egyebeknek ugyan ezen dolgok nem minősíthetők, de a korra mindenesetre jellemző világot vetnek. Kár, hogy irattárunk hiányossága miatt az ilyen fajta eseteket közelebbről meg nem világosíthatjuk.

A tanuló ifjuság között előforduló felekezeti és nemzetiségi surlódásból eredő és ismétlődő összeütközéseknek lehetett az eredménye az a rendelet, a melyet maga József nádor intézett 1843. febr. 15-dikén az iskolák elüljáróihoz. Ebben lelkükre köti, hogy kövessenek el mindent, hogy vegyes nyelvű és nemzetiségű helyeken a tanulók között testvéries béke és szeretet uralkodjék; a netalán felmerülő ellentéteket tapintatosan simítsák el, a bujtogatókat szigoruan büntessék, s az ifjuságot minden politikai tüntetéstől távol tartsák.

A büntetésekre vonatkozó intézkedések közül kiemeljük a H. T. 1814. jan. 4. 102. és 1816. okt. 15. 30122. sz. rendeleteiben foglalt abbeli meghagyást, hogy a tanulók súlyos fegyelmi kihágásainak esetében *még a felsőbb osztályuak is testi fenyitékkel* sujthatók, de nem pusztán a tanár véleménye alapján,

hanem mindenkor az igazgató tudtával és közbejöttével,[1] s a megvesszőzés, a botozás, mint láttuk, eléggé gyakran fordult elő.

Az örökös tartományokból Magyarországba került hadköteles tanulókra vonatkozó fegyelmi intézkedésnek tekinthetjük azt a rendelkezést, a melynél fogva ezek ideiglenesen csak abban az esetben nem köteleztetnek hadi szolgálatra, ha a magaviseletből és a tanulmányokból kitünő eredményt mutatnak fel.[2]

Az iskolaév kezdetére és végére, illetőleg a nagy szünidőre nézve ebben a korszakban a II. József korabeli szokás elevenedik fel. I. Ferencz király u. i. 1831. máj. 17. 13905. sz. a. kelt intézkedésével az őszi szünidőre vonatkozólag rendeli, hogy szeptember és október hónapok helyett ezentúl *augusztus* és *szeptember* hónap legyen az iskolák szüneti ideje; nehogy azomban ennek folytán a folyó 1830/31. iskolaév egy egész hónappal megrövidüljön *(decurtetur)*, rendeli, hogy a gymnasiumokban augusztus 23-dikán végződjék, a következő iskolaév pedig október 15-dikén kezdődjék, úgy hogy 1832-ben az évet julius végén befejezni s az 1832/33-diki iskolaévet október 1-jén lehessen megkezdeni.[3] Ezt a rendelkezést azomban a fentebbi értelemben nem lehetett megvalósítani. Az ez években uralkodó *cholera*-járvány miatt u. i. az 1830/31-diki évet korábban kellett befejezni,[4] és minthogy gymnasiumunkban a 2-dik félév folyamában 13 tanuló tényleg cholerába esett, julius végén és augusztus első napjaiban megtartattak a vizsgálatok, és az ifjuság hazaszéledt. Ámde a járvány még az őszi hónapokban is dühöngött, úgy hogy a H. T. az 1831/32-diki év kezdetét kénytelen volt ismét november 1-jére elodázni.[5] A főigazgató ily körülmények között az augusztus-szeptemberi szünidőre való tekintettel az 1831/32. év végéül augusztus 8-dikát tűzte ki,[6] azomban 1832. márcz. 6-dikán 5312. sz. intézkedéssel ő Felsége akként határozott, hogy a folyó iskolaév augusztus 23-dikán végződvén, a következő október 15-dikén kezdődjék, 1833-tól kezdve pedig mindig augusztus és szeptemberre essék

[1] Főig. r. 1814. febr. 20. — [2] Főig. r. 1836. szept. 30. — [3] Főig. r. 1831. máj. 26. — [4] H. T. 1831. jul. 29. 20852. — [5] Főig. r. 1831. okt. 8. 25483. — [6] Főig. r. 1831. decz. 6.

a nagy szünidő. Az 1848. és 1849. évek folyamán az év kezdetére vonatkozólag kiadott rendelkezéseket annak helyén már említettük; más intézkedésekkel pedig ez időszak végéig nem találkozunk.

A *szünetnapokra* vonatkozólag is történnek némi módosítások 1812—1850-ig. Minthogy ebben a tekintetben, daczára korábbi általános rendelkezéseknek, az egyes intézeteknél különböző szokás uralkodott, ő Felsége meghagyásából a H. T. 1818. decz. 22. 34621. sz. rendeletével a jövőre nézve az örökös tartományokban 1790 óta fennálló gyakorlatot tette hazánkban is általánosan kötelezővé. Ehhez képest a heti szünet napjai kedd délután és csütörtök egész nap, de csak akkor, ha ünnepnap nem esik a hét valamelyik napjára, mert ez esetben kedden délután is van előadás. Ezeken a heti szünetnapokon, továbbá az ünnep- és vasárnapi szüneteken, meg néhány *igazgatói* napon kívül az előadások megszakítás nélkül folyjanak. A karácsonyi szünet deczember 24-dikétől újévig tart; szabad nap a farsang három utolsó napja; a husvéti szünidő a nagy hét szerdáján kezdődik és husvét utáni kedden végződik, a pünkösdi szünet pedig vasárnaptól keddig tart. Az évzáró ünnepély alkalmával az igazgató tartson beszédet a szünidő hasznos eltöltéséről és a tanulóknak erre az időre is kell valami foglalkozást adni.[1]

Ezek kiegészítéseül járult az 1824. jul. 27. 16503. sz. alatt kiadott rendelet, s a fentebbi két rendelet pontos végrehajtására szólítja fel a főigazgató gymnasiumunk tanártestületét 1849. ápr. 2-dikán, a midőn, a mint említettük, a szünetek tekintetében intézetünkben ezektől eltérő szokás kezdett lábra kapni. Az év kezdetére nézve a H. T. 1842. jan. 4. 131. sz. a. kelt rendelete olyképp intézkedik, hogy október három első napján a beiratások eszközöltessenek; ugyanezen napok valamelyikén tartassék meg a *Veni Sancte*, október 4-dikén pedig, hacsak vasárnapra nem esik ez a nap, kezdődjenek az előadások. Okt. 8-dikán a felvételi anyakönyvek lezárandók és a

[1] Főig. r. 1819. febr. 20. — Megjegyezzük még, hogy az egyes órák között ebben az időben szünet nem volt; mivel a tanítás délelőtt és délután csak 2—2 óráig tartott.

főigazgatósághoz felterjesztendők; 15-dikéig a betegség vagy más komoly ok miatt elkésettek felvehetők, 15-dikén túl a hó végéig, már csak az igazgató adhat engedélyt a felvételre; azontúl pedig már semmi szin alatt nem szabad tanulót felvenni. Az ismétlő vizsgálat okt. 8-dikáig leteendő, mert különben a tanuló az osztályt ismételni tartozik.[1]

A szüneteket illető intézkedések közé tartozik a H. T. 1823. ápr. 15-dikén 8594. sz. a. kiadott rendelete, a melylyel meghagyja, hogy az igazgatók és tanárok névnapi ünnepei alkalmával szokásos tisztelgések, zenei előadások, arczképeik és szobraik feldiszítése stb. a jövőben beszüntettessenek.[2]

A tanulók segélyzése dolgában ez időszakban a korábbihoz képest kedvezőtlenebb állapotokkal találkozunk. Ösztöndíjas tanulóink száma megcsappant, az itt levő szerzetes rendházak segélyzése is elmaradt; a Gyulaffi-féle alap pedig csak a papi pályára készülők segélyzésére lévén fordítva, e természeténél, meg a segélydíj alacsony voltánál fogva, jelentékeny tényezőül nem tekinthető.

Nem annyira segélyzés, mint inkább *jutalmazás* számba megy gróf *Pálffy* Nándornak abbeli cselekedete, hogy 1820-ban Márton Józsefnek latin-magyar-német szótárából 18 példányt rendelt meg, s ezekből 2 példányt gymnasiumunk rendelkezésére bocsátott, a két legfelső osztály két olyan tanulójának megjutalmazására, a kik szegény sorsuak és mind viseletük, mind pedig előmenetelük által kitűnnek.[3] 1840-ben pedig a H. T. *Rasner* Lőrincznek, a bécsi keleti akadémián a szépirás tanárának egyik szépirási munkáját küldte meg 8 példányban gymnasiumunknak oly tanulók jutalmazására, a kik a vizsgálatokon szép irásukkal tűnnek ki.[4]

A tanárokat illetőleg ezen korból, minthogy a minősítvényi táblázatok gymnasiumunk irattárában nincsenek meg, nagyon keveset mondhatunk; legfeljebb az általános rendelkezések meg-

---

[1] Főig. r. 1842. febr. 12.

[2] Főig. r. 1823. máj. 17.

[3] Főig. r. 1820. nov. 25. — A többi 16 példány a pozsonyi tankerület többi főgymnasiuma között osztatott szét.

[4] Főig r. 1840. okt. 24.

említésére szorítkozhatunk. 1815-ben a főigazgató gymnasiumunknak ez évben kinevezett tanárait eskületételre szólítja fel;[1] 1821 óta pedig a kormány nagy súlyt helyez arra, hogy a tanárok ne csak a kellő ismeretekkel rendelkezzenek, hanem paedagogiai és morális rátermettségükkel feleljenek meg állásuknak és hivatásuknak, és felhívja a tanártestületeket, hogy a jövőben a tanárok kijelölésénél és előléptetésénél erre a körülményre tekintettel legyenek.[2] Ugyanezen évben rendeli, hogy a tanári pályázati vizsgálatoknál a classicus autorok fordításából is történjék vizsgálat.[3] 1837 óta a jelentésekben ki kell mutatni, hol és mikor tették le a tanárok a képesítő vizsgálatot.[4] 1843-ban a H. T. az igazgatókat felhívja, hogy hospitálásaikról jelentéseikben adjanak számot,[5] 1845-ben pedig a hivatalos ügyekre nézve a legszigorubb titoktartás hagyatik meg.[6]

Itt kell gymnasiumunk tanártestületének az akkoriban divatozó tanárvizsgálatokhoz való viszonyáról megemlékeznünk. Már az előbbeni korszakban a pozsonyi tankerületben megüresedett tanári székeknek betöltése akként történt, hogy a pályázók a pozsonyi gymnasium és akadémia tanáraiból összeállított vizsgáló bizottság előtt tettek úgynevezett *verseny-* vagy *pályázati vizsgálatot*, s ennek alapján aztán ő Felsége a legjobban megfelelőket tanárokul kinevezte. A sz. benedek-rendi tanárok idejében gymnasiumunk tanárainak ez a functiója nagyon széles körre tágul; nemcsak vizsgálati tételeket kér a kormány gymnasiumunk tanáraitól más kerületbeli pályázók részére, hanem gyakran Pozsonyba rendeli a pályázókat, hogy az itteni bizottság előtt tanusítsák tanári állásra való hivatottságukat. 1820. szept. 25-dikén pl. a sklavoniai határőrvidéki *Vinkovczében* ujonnan felállított gymnasiumhoz kinevezendő öt tanári állásra pályázók (2 humanista és 3 grammaticus tanárra volt szükség), a pozsonyi gymnasium igazgatójából és tanáraiból összeállított bizottság előtt tettek képesítő vizsgálatot, a melyre a tételeket Bécsből küldték meg.[7] 1837-ben a beszterczebányai gymnasium két pap-tanára: *Furtner* Ferencz és *Kővári* János az ottani püspök kívánságára, a gram-

[1] Főig. r. 1815. nov. 22. — [2] H. T. 1821. jun. 18. 15600. — [3] H. T. 1821. szept. 18. 24164. — [4] H. T. 1837. jun. 13. 17821. — [5] H. T. 1834. okt. 3. 23950. — [6] Udv. r. 1845 jun. 17. 20747. — [7] Főig. r. 1820. aug. 14

maticai osztályok tanítására képesítő vizsgálatot tenni akarván, a főigazgató a H. T. megbizásából gymnasiumunk tanártestületétől kér kérdéseket, még pedig valamennyi tárgyból négyet.[1] 1838-ban a főigazgató a beszterczebányai gymnasium tanárai, mint vizsgáló bizottság által összeállított kérdéseket, a megvizsgáltak feleleteivel együtt gymnasiumunk tanárainak adta ki megbirálás végett azzal, hogy e feleletek alapján adjanak véleményt arról, vajjon a megvizsgáltak a tanításra elegendő képességet tanusítottak-e vagy sem.[2] 1841-ben a főigazgató szintén két beszterczebányai tanár képesítő vizsgálatára kér gymnasiumunk tanáraitól kérdéseket,[3] s a vizsgálat eredményét a fentebbihez hasonló módon szintén a helybeli tanárokkal biráltatja meg.[4] Ugyanez történik 1848. febr. 11. és máj. 8.

Megjegyezzük még, hogy 1845 óta azon tantárgyakra nézve, a melyek magyar nyelven taníttattak, a szóbeli vizsgálatok magyarul voltak tartandók, az irásbeli dolgozatokat azonban latinul kellett megszerkeszteni.[5]

Gymnasiumunk élén 1812-től 1850-ig négy igazgató állott: *Szárnyai* Zoerárd 1812-tól 1816-ig, *Doszlern* Ödön 1816-tól 1826-ig,[6] *Czinár* Mór 1826-tól 1828-ig és *Pendl* Alajos 1828-tól 1850-ig. Az igazgatót a rend főhatósága nevezte ki, és a kormány a kinevezettet hivatalában megerősítette, mint ez pl. 1826-ban Czinár Mórral történt.[7]

A tanárok sűrűbben változnak, mint az előbbi időszakban, de azért általában a tanártestületben nagyobb az állandóság, mint volt a jezsuiták idejében. Irodalmi téren a benczés-tanárok és igazgatók közül részint pozsonyi tartózkodásuk idejében, részint később összesen 16-an működtek; névszerint: *Szárnyay* Zoerárd, *Czinár* Mór, *Polgár* Vincze, *Járotta* György, *Maár* Bonifácz, *Taucher* Ágoston, *Doszlern* Ödön, *Gátser* Leo, *Rimely*

[1] H. T. 1837. jun. 27. 19307. Főig. r. jul. 28. — Ezeket a kérdéseket, minthogy közvetetlenül jellemző világot vetnek az akkori tanári qualificatióra, a *Függelék*-ben közöljük.

[2] Főig. r. 1838. okt. 11.

[3] Főig. r. 1841. ápr. 3.

[4] Főig. r. 1841. jul. 15.

[5] H. T. 1845. jul. 29. 28617. Főig. r. aug. 21.

[6] Doszlern kinevezése előtt 1816/17-ben félévig Taucher Ágoston igazgatta intézetünket.

[7] H. T. nov. 21. 28589. Főig. r. decz. 18.

Mihály, *Borovszky* Lénárd, *Takács* Bernát, *Joób* Tóbiás, *Kruesz* Krizosztom, *Holler* Engelbert, *Fábián* Ambrus, *Ráth* Jeremiás. Legszélesebb körű és a hazai tudományos irodalomra legkiválóbb fontosságu *Czinár* Mór irói tevékenysége, a kinek munkái a hazai általános és a sz. Benedek-rend történetére nézve mindenha maradandó becsüek maradnak.[1] *Kruesz* Krizosztom mint tanár és később mint gymnasiumunk igazgatója, legutóbb mint főapát szintén nagyobb arányu és a természettudományok terén kiváló fontosságu irodalmi munkásságot fejtett ki.[2]

A benczés tanárok működésének közelebbi jellemzésére nem áll semmi más adat rendelkezésünkre, mint Csaplár Benedeknek némely reminiscentiája; de valamint, „*ex ungue leonem,*“ úgy néhány adatból arra következtethetünk, hogy a benczés-tanárok paedagogiai és szakképzettség, meg hazafiság dolgában ezen korszak tanárai között nagyon előkelő színvonalon állanak. Egyik tanáráról: *Bretska* Aurélról, igy nyilatkozik Cs.: „Valami igéző hatásuak voltak rám annak a fiatal lelkes tanárnak magyarázatai. Egyes részleteit még most is visszhangzani érzem, midőn Livius történeteiből holmit amúgy igazán, gyujtó hatással előadott, midőn a gyakorlatúl föladott themákat bővebben értelmezte. Igaz ugyan, hogy jó ideig csak kevéssé lehettem részese ez élvezetnek, mert a *fölös számu németek* miatt az a buzgó magyar tanár kénytelen volt többnyire németül értelmezni; de nekünk csallóközi gyerekeknek is előadott azokból holmit rövidebben magyarul.“

Másokról igy nyilatkozik: „*Borovszky* Lénárd kisded termetű ember, de nagy tekintélyben állt előttünk, valamint *Takács* Bernát, a jeles latin verselő is. De általában a tanárok tekintélye igen nagy volt, főleg pedig directorunk: *Pendl* Alajos, nagyon imposans jelenség volt.“

Elmondhatjuk ezek után, hogy a benczés-tanárok jelentékenyen hozzájárultak azon jó hirnév megalapításához, a melynek gymnasiumunk a multban oly széles körökben örvendett.

Gymnasiumunk ez időbeli állapotának feltüntetésére közöljük végül az igazgatónak a H. T. 1836. szept. 5. 35840/26133.

[1] Műveinek felsorolását l. Script. Ord. S. Ben. 51—53.

[2] Műveit l. f. h. 260—261.

sz. rendeletére 1837. jun. 5-dikén adott jelentését, a melyből az intézet gazdasági állapota, dologbeli kiadásai stb. tünnek ki. E szerint ez időben minden tanterem fűtésére évenkint két öl bükkfa volt szükséges; gyakran azomban még mindegyikre egy-egy fél öl ráment. Két öl fa ára ez időben 22 frtra rúgott; a fáért járó összeg azomban még tetemesen megnövekedett a vágatás, behordás, alágyujtó anyag stb. költségei által. Seprőkre, porolókra és kosarakra évenkint kb. 3—4 frtot kellett kiadni; a felhasznált szivacs 4 frtba, kréta (2 font) 1 frt 12 kr-ba került. *Curator* (a tanulók közül kiszemelve) minden osztályban rendszerint kettő volt,[1] hogy egyik a másikát ellenőrizze. Ha egy volt, évenkint készpénzben 50 frtot kapott, de a ruházattal és könyvekkel együtt felment évi díja 60 frtra is. A curator fűtötte és seperte az iskolahelyiséget, olykor segítségére voltak oly szegény tanulók, a kik díjtalanul vétettek fel. Az évi értesítők nyomtatása ez időben évenkint 50 frtba került, a kötés 10 frtba s a könyvnyomda és könyvkötő szolgája évenkint egyenkint 50 krt., összesen 1 frtot kaptak borravalóul (bibula). *Az évenkinti házi kiadások összege ez időben* ***817*** *frt.* ***52*** *kr.-ra rúgott.*

A kiadásokat a Sz. Benedek-rendnek a sajátjából kellett fedeznie, mert a tanulók semmiféle díjat nem fizettek.

Gymnasiumunk a benczés-tanárok korabeli látogatottságáról, főrangu tanulóiról, stb. a „Függelék"-ben közölt mellékletekben talál tájékozódást az olvasó.

[1] A gymnasium pedellusára vonatkozólag irattárunkban semmiféle feljegyzést nem találunk, kivéve azt, hogy az akadémia tanártestülete 1822-ben az akkori akad. pedellust *Kubik* Pált a herczegprimás panasza alapján szigoruan megdorgálta, s erről, mivel az illető a gymnasium pedellusa is volt, gymnasiumunk igazgatóját is értesítette. Főig. r. 1822. nov. 12.

III. FEJEZET.

Igazgatók és tanárok 1812—1850-ig.*)

1812/13.

Ig.: *Szárnyay* Zoerárd.
Tan.: *Czinár* Mór,
Engelhart Anselm,
Eltér Károly,
Polgár Vincze,
Járotta György,
Rauch Szaniszló.
A hittanár teendőit a többi tanár teljesíti.

1813/14.

Ig.: *Szárnyay* Zoerárd.
Tan.: *Czinár* Mór,
Engelhart Anselm,
Eltér Károly,
Járotta György,
Rauch Szaniszló,
Zsáky Kornél.

1814/15.

Ig.: *Szárnyay* Zoerárd.
Tan.: Klatz Kálmán hittanár,
Hencz Jónás,
Farkas Vincze,
Schőberl Ferdinánd,
Wirth Adrian,
Maár Bonifácz.

1815/16.

Ig.: *Szárnyay* Zoerárd
Tan.: *Maár* Bonifácz,
Farkas Vincze,
Schőberl Ferdinánd,
Csery Vid,
Hölderle Miksa,
Mészáros Domonkos.

1816/17.

Ig.: I. félév. *Taucher* Ágoston,
II. félév. *Doszlern* Ödön.
Tan.: *Gatser* Leo,
Farkas Vincze,
Csery Vid,
Zsáky Kornél,
Mészáros Domonkos,
Bélek Cyrill.

1817/18.

Ig.: *Doszlern* Ödön.
Tan.: *Gatser* Leo,
Farkas Vincze,
Rauch Szaniszló,
Zsáky Kornél,
Bélek Cyrill,
Cserven Flóris.

1818/19.

Ig.: *Doszlern* Ödön.
Tan.: Farkas Vincze,
Rauch Szaniszló,
Dulmits Norbert,
Bélek Cyrill,
Cserven Flóris,
Valter Román.

1819/20.

Ig.: *Doszlern* Ödön.
Tan.: Farkas Vincze,
Rauch Szaniszló,
Dulmits Norbert,
Cserven Flóris,
Rimely Mihály,
Valter Román.

*) Az iró-tanárok nevei *cursiv* vannak szedve. Irodalmi munkásságukat lásd *Scriptores Ordinis S. Benedicti 1750—1880. Vindobonae 1881* cz. munkában.

1820/21.
Ig : *Doszlern* Ödön.
Tan.: Farkas Vincze,
Rauch Szaniszló,
Schőberl Ferdinánd,
Rimely Mihály,
Bielorádzky Kocsárd,
Dulmits Norbert.

1821/22.
Ig.: *Doszlern* Ödön,
Tan.: Rauch Szaniszló,
Schőberl Ferdinánd,
Rimely Mihály,
Pratsek Antal,
Dulmits Norbert,
Karner Damasus.

1822/23.
Ig.: *Doszlern* Ödön.
Tan.: Rauch Szaniszló,
Dulmits Norbert,
Pratsek Antal,
Tussill Eliás,
Karner Damasus,
Lacasse Benő.

1823/24.
Ig.: *Doszlern* Ödön.
Tan.: Rauch Szaniszló,
Dulmits Norbert,
Holtzer Lőrincz,
Bielorádzky Kocsárd,
Lacasse Benő,
Stimmer Antal.

1824/25.
Ig.: *Doszlern* Ödön.
Tan.: Rauch Szaniszló,
Dulmits Norbert,
Bielorádzky Kocsárd,
Lacasse Benő,
Stimmer Antal,
Holtzer Lőrincz.

1825/26.
Ig.: *Doszlern* Ödön.
Tan.: Rauch Szaniszló,
Dulmits Norbert,
Lacasse Benő,
Stimmer Antal,
Holtzer Lőrincz,
Bielorádzky Kocsárd.

1826/27.
Ig.: *Czinár* Mór.
Tan.: Jankovics József, exh.,
Rauch Szaniszló,
Borovszky Lénárd,
Lacasse Benő,
Holtzer Lőrincz,
Karner Damasus,
Oszlányi Albin.

1827/28.
Ig.: *Czinár* Mór.
Tan : Jankovics József, exh. és hum. II. t.,
Borovszky Lénárd,
Holtzer Lőrincz,
Karner Damasus,
Oszlányi Albin,
Hoecker Ábel.

1828/29.
Ig.: Pendl Alajos.
Tan.: *Takács* Bernát,
Borovszky Lénárd,
Karner Damasus,
Oszlányi Albin,
Hoecker Ábel,
Holtzer Lőrincz,
Jankovics József, exh.

1829/30.
Ig.: Pendl Alajos.
Tan.: *Takács* Bernát,
Borovszky Lénárd,
Karner Damasus,
Hoecker Ábel,
Holtzer Lőrincz,
Ramershoffer Valér.

1830/31.
Ig.: Pendl Alajos.
Tan.: *Takács* Bernát,
Borovszky Lénárd,
Hoecker Ábel,
Holtzer Lőrincz,
Ramershoffer Valér,
Karner Damasus.

1831/32.
Ig.: Pendl Alajos.
Tan.: *Takács* Bernát,
Borovszky Lénárd,

Holtzer Lőrincz,
Ramershoffer Valér,
Bretska Aurél,
Rezsny Bruno.

1832/33.

Ig.: Pendl Alajos.
Tan.: *Takács* Bernát,
Borovszky Lénárd,
Ramershoffer Valér,
Bretska Aurél,
Eder Rainer,
Holtzer Lőrincz.

1833/34.

Ig. és exh.: Pendl Alajos.
Tan : *Takács* Bernát,
Borovszky Lénárd,
Bretska Aurél,
Eder Rainer
Holtzer Lőrincz,
Ramershoffer Valér.

1834/35.

Ig. és exh.: Pendl Alajos.
Tan.: *Takács* Bernát,
Borovszky Lénárd,
Eder Rainer,
Holtzer Lőrincz,
Ramershoffer Valér,
Bánovics Szulpicz.

1835/36.

Ig. és exh.: Pendl Alajos.
Tan : *Takács* Bernát,
Borovszky Lénárd,
Holtzer Lőrincz,
Ramershoffer Valér,
Bánovics Szulpicz,
Eder Rainer.

1836/37.

Ig. és exh.: Pendl Alajos.
Tan.: *Takács* Bernát,
Borovszky Lénárd,
Ramershoffer Valér,
Bánovics Szulpicz,
Eder Rainer,
Raffenczeder Agoston.

1837/38.

Ig.: Pendl Alajos.
Tan.: *Takács* Bernát,
Barthély Gelő,
Bánovics Szulpicz,
Eder Rainer,
Raffenczeder Ágoston,
Deutsch Frigyes.

1838/39.

Ig.: Pendl Alajos.
Tan.: *Takács* Bernát,
Barthély Gelő,
Eder Rainer,
Kollár Amand,
Deutsch Frigyes,
Bánovics Szulpicz.

1839/40.

Ig.: Pendl Alajos.
Tan : *Takács* Bernát,
Barthély Gelő,
Kollár Amand,
Deutsch Frigyes,
Bánovics Szulpicz,
Eder Rainer.

1840/41.

Ig.: Pendl Alajos.
Tan : *Takács* Bernát,
Barthély Gelő,
Deutsch Frigyes,
Bánovics Szulpicz,
Eder Rainer,
Kollár Armand.

1841/42.

Ig.: Pendl Alajos.
Tan.: *Takács* Bernát,
Barthély Gelő,
Bánovics Szulpicz,
Eder Rainer,
Kollár Armand,
Knittelhoffer Basil.

1842/43.

Ig.: Pendl Alajos.
Tan.: *Takács* Bernát,
Barthély Gelő,
Eder Rainer,
Kollár Armand,
Bánovics Szulpicz,
Jób Tóbiás.

1843/44.

Ig.: Pendl Alajos.
Tan.: *Takács* Bernát,
Barthély Gelő,
Eder Rainer,
Bánovics Szulpicz,
Jób Tóbiás,
Kruesz Krizosztom

1844/45.

Ig.: Pendl Alajos.
Tan.: *Takács* Bernát,
Barthély Gelő,
Bánovics Szulpicz,
Jób Tóbiás,
Kruesz Krizosztom,
Eder Rainer.

1845/46.

Ig.: Pendl Alajos.
Tan.: *Takács* Bernát,
Barthély Gelő,
Holler Engelbert,
Leithgeb Sebestyén,
Eder Rainer,
Bánovics Szulpicz.

1846/47.

Ig.: Pendl Alajos.
Tan.: *Fábián* Ambrus,
Barthély Gelő,
Leithgeb Sebestyén,
Eder Rainer,
Bánovics Szulpicz,
Holler Engelbert.

1847/48.

Ig.: Pendl Alajos.
Tan.: *Fábián* Ambrus,
Barthély Gelő,
Eder Rainer,
Bánovics Szulpicz,
Holler Engelbert,
Lényei Sebestyén.

1848/49.

Ig.: Pendl Alajos.
Tan.: *Fábián* Ambrus,
Barthély Gelő,
Bánovics Szulpicz,
Holler Engelbert,
Lényei Sebestyén,
Szirtey Emil.

1849/50.

Ig.: Pendl Alajos.
Tan.: *Ráth* Jeremiás,
Fábián Ambrus,
Barthély Gelő,
Holler Engelbert,
Lényei Sebestyén,
Bánovics Szulpicz.

V. RÉSZ.

GYMNASIUMUNK ÁLLAPOTA AZ ÖNKÉNYES URALOM IDEJÉBEN.

1850 — 1861.

A) A benczés-tanárok utolsó és a Thun-rendszer első éve. Az „Entwurf" behozatala. Ez idő tanulmányi és fegyelmi állapotának rövid jellemzése. Az érettségi vizsgálat. A Thun-rendszer bukása.*)

Gymnasiumunknak harmadfélszázadosnál régibb multjában láttunk nehéz, küzdelmes időket; vázoltunk gyökeres változtatásokat czélzó intézkedéseket, de egy változás sem volt oly mélyreható, oly mindent felforgató, mint az, a mely 1850-ben nehezedett intézetünkre, és a mely egész történelmi fejlődésünkkel és tanügyi tradicióinkkal szakítva, a pozsonyi királyi főgymnasiumból *német nyelvű cs. k. kath. gymnasiumot csinált.*[1] Egy csapással megváltozott minden: idegen talajon termett tantervet idegen nyelven, idegen származásu emberek vittek keresztül egy oly politika szolgálatában, a mely Magyarországból, állami létének teljes megsemmisítésével egy egységes, centralizált osztrák birodalom tartományát akarta megcsinálni. E politika kudarczot vallott, mint kudarczot vallott II. Józsefnek ehhez hasonló, de egészen más, mindenesetre tisztességesebb motivumokból eredő politikai törekvése; a korszak tanügyi alkotásai közül a legtöbb már csak történeti jelentőséggel bír, de minthogy ez a korszak terelte el a magyar iskolaügy fejlődését természetes és történeti biztos talajáról: ezt az időt kell a hazai iskolázás ügyére a legvégzetesebbnek és legszomorúbb emlékünek mondanunk. A nemzeti lét megsemmisítésére irányuló tanügyi rendszer természetesen nem verhetett gyökeret nálunk; csakhogy

*) Gymnasiumunk történetének ezt a korszakát *„A pozsonyi kir. kath. gymnasium története. 1850—1861."* czimmel kimeritően és széles alapon kidolgozta pozsonyi gymnasiumi igazgatóságának idejében tankerületünk jelenlegi főigazgatója: *Pirchala Imre*, az intézet 1888/89-diki *Értesítő*-jében. Ezen minden tekintetben nagybecsű dolgozat alapján adjuk mi itt e korszaknak vázlatos képét, sok helyen szóról szóra átvéve a tudós iró dolgozatát.

[1] Osztrák közokt. miniszter 1850. febr. 20. 1641. sz. r.

midőn aztán sorsunk intézését ujra magunk vettük kezünkbe, a szomoru emlékezetű rendszerrel összes tanügyi hagyományainkat eltemettük, s kezdtünk mindent elölről, még pedig úgy, hogy nem számolva iskolaügyünk történeti fejlődésével, más nemzetek tanügyi alkotásait kezdtük utánozni. Ez magyarázza meg, hogy még ma sincs nemzeti érdekeinknek megfelelő középiskolai oktatásrendszerünk, és hogy e fontos kérdésben szüntelen ingadozással és változtatásokkal találkozunk.

Az 1848/49. iskolai év, tudjuk, augusztus végével ért véget; az 1849/50. év november 1-jén még a régi rendszer szerint a régi emberek alatt kezdődött. A pozsonyi iskolai kerület főigazgatója, *Cherrier* Miklós pozsonyi kanonok, még magyarul levelezett a főgymnasium ugynevezett „helybéli" igazgatójával, *Pendl* Alajos sz. Benedek-rendi áldozó pappal. De már november elején a kir. főigazgatóságok megszüntek és a pozsonyi polgári kerület (Civil-District) ideiglenes iskola-felügyelőjévé *Heiller* Károly kanonok és városi plébános neveztetett ki. Ez november 15-én, egyelőre tudomás végett, elküldte az új ideiglenes oktatási rendszer alapelveit (Grundsätze für die provisorische Organisation des Unterrichtswesens in dem Kronlande Ungarn). Ugyanő 1850. január 19-én tudatja, hogy a főgymnasium, valamint a jogakadémia német intézetekké fognak átalakíttatni, és minthogy e szándéknak igen nagy akadályok állanak útjában, elrendeli, hogy a II. félévtől kezdve a német nyelv valamennyi osztályba tantárgyul felveendő. Az igazgató felterjesztései nincsenek meg a levéltárban, de a további leiratokból megérthető, hogy a benczés-tanárok nem fogtak valami nagy lelkesedéssel az új feladathoz. Azonban már márczius 1-jén leérkezett egy rendelet Attems gróftól, a pozsonyi katonai kerület (Militär-District) miniszteri biztosától, mely szerint felső rendelet értelmében a jogakadémiában és a főgymnasiumban a II. félévtől kezdve valamennyi tantárgy német nyelven adandó elő, a magyar és tót nyelvet pedig mint nem köteles tantárgyakat kell tanítani. A rendelet utasítja az ideiglenes iskolai felügyelőt, hogy a rendelet ellen vétőket azonnal jelentse fel. April 10-ről kelt rendeletében Attems gróf tudatja, hogy az iskolaügy legfőbb vezetését ő vette át, ő viszont a folyó iskolaügyekben köz-

vetetlenül a cs. k. vallás és közoktatási miniszteriummal közlekedik. Melléje ideiglenes iskolai felügyelőkül tanácsosok vannak adva, és pedig a Pozsony városán kivül levő kath. iskolák számára *Kozacsek* József zólyomi plébános, az evangelicus iskolák számára *Schröer* Gottfried tanár, a Pozsony városában levő katholikus intézetek számára dr. *Mayer* Gottfried városi főorvos; továbbá rendkivüli tanácsosokul *Méhes* Péter és *Heiller* Károly kanonokok, végre az izraelita iskolák számára *Pappenheim* Hermann.

Hogy miként vitték keresztül e rendeletet, arról hivatalos okmány nem tanuskodik. Azt a változást látjuk, hogy a classificatióban, melyben eddig három calculus szerepelt, t. i. a hittanból, a többi tárgyakból és a magyar nyelvből, a II. félévben a magyar nyelvből már nem adnak calculust, hanem adnak külön a latin nyelvből. Azt is látjuk, hogy a nyilvános tanulók száma, mely az I. félévben 266 volt, a II. félévben 199-re apadt.

Április 20-dikán Attems gróf a történelem és földrajz behatóbb tanítására hívja fel a tanárokat, és kilátásba helyezi, hogy az *érettségi vizsgálat* nálunk is legközelebb életbe fog lépni; jun. 2-dikán a tanárok szolgálati viszonyaira vonatkozó ideiglenes rendszabásokat közli a tanártestülettel s elrendeli, hogy az ez évi nagy szünidő aug. 1-től szept. 15-ig tartson.

Augusztus 1-jén befejezték, bizonyára rossz sejtelmek közt, az 1849/50. iskolaévet, mert a benczések csakugyan utolsó classificatiójukkal nem akarták búsítani tanítványaikat, a kikre, mint alaposan sejtették, amugy is csakhamar rá fog nehezedni az idők súlya. Megvizsgált 187 nyilvános tanuló közül 90 lett mindenből *eminens* és csak 13 kapott másodrendű osztályzatot; harmadrendű egy sem volt. Augusztus 17-én befejezték a magántanulók vizsgálatait is; 51 közül 36 lett mindenből eminens, a többi mind elsőrendű, néhányan e hozzátevéssel: *classis primae ad eminentiam.*

A szünidőben, aug. 31-dikén, *Pendl* Alajos igazgató részt vett Attems gróf meghívására azon értekezletben, a melyet a nevezett a teljes hatalmu cs. polgári biztos megbizásából a *tandíjfizetésnek* újból való behozatala ügyében tartott, minthogy a császári kormány már a jövő iskolaévtől kezdve a hazai

tanintézetekben tandíjat akart szedetni. Ez lehetett a benczés-rendi igazgatónak utolsó pozsonyi jelentősebb iskolaügyi szereplése, mert ekkor már felsőbb helyen a benczés-tanárok sorsa el volt döntve: 38 éven át tartó derék munkálkodásuk e napokban ért véget.

Ő Felsége ugyanis szeptember 12-kén kelt elhatározásával jóváhagyta, hogy az eddig a sz. Benedek-rendtől ellátott pozsonyi kath. gymnasium első osztályu cs. k. államgymnasiummá alakíttassék át. E legfelsőbb elhatározás értelmében Thun Leo gróf vallás- és közoktatási miniszter igazgatóvá *Wolf* Antalt, a morvaországi iglaui gymnasium ideiglenes igazgatóját nevezte ki összesen 1300 pfrt fizetéssel és szabad lakással, vagy, ha ilyen a gymnasiumban nem volna található, megfelelő szálláspénzzel. Rendes tanárokká kinevezte *Dankovszky* Gergelyt, a pozsonyi akadémia volt tanárát, és *Siegl* Antalt. az iglaui gymnasium tanárát, egyenkint 1000 pfrt fizetéssel. Végre helyettes tanárokká 700 frt fizetéssel *Christ* Lajos, *Schopf* Antal, *Schwenda* Gyula, *Tunst* János, *Mick* János, *Mrhal* János magántanítókat és *Tomaschek* Antal brünni törvényszéki gyakornokot nevezte ki. Minthogy a magyar és tót nyelvet (a rendeletek mindig *szláv* nyelvről beszélnek) mint viszonylagosan kötelezett tantárgyakat tanítani kellett, a miniszter *Matics* Imrét, pozsonyi reáliskolai tanárt nevezte ki a magyar nyelv mellóktanárává 300 frtnyi tiszteletdíjjal és azon kötelezettséggel, hogy heti 8 órában két csoportban tanítsa a magyar nyelvet. Csak október vége felé egészítették ki a tanártestületet két helyettes hittanár kinevezésével. Az egyik *Soltész* Alajos. eddig selmeczbányai káplán, ki anyanyelvének a tótot vallotta és azonkivül németül és középszerüen magyarul beszélt; ő a négy felsőbb osztályban tanította a hittant; a másik *Krotky* József, eddig a budai várbeli templom administratora, a ki anyanyelvének a magyart vallotta és a hittant a négy alsóbb osztályban tanította. Hivatalukba ezek csak november 20-dikán léptek, addig a városi plébános és káplánjai tanították a hittant. Ugyanekkor a szláv nyelvnek tanítására *Hattala* Márton káplánt nevezték ki 300 frt tiszteletdíjjal.

Minthogy a rendes tárgyak tanárainak száma az igazgatót

beleértve csak 10 volt, egyre-egyre 18—22 óra jutott, a mi, különösen tekintve a helyzet sokféle nehézségeit, igen sok volt. Azért az igazgató még egy tanár kinevezését sürgette és november végével a miniszter csakugyan *Böhm* Albertet helyettes tanárrá kinevezte.

A tanártestületre vonatkozók befejezéséül felemlítjük, hogy az iskolai év kezdetén a miniszterium *Martinengo* Nándort kinevezte tornatanítóvá, illetőleg 100 frtnyi tiszteletdíjt rendelt neki, hogy azért az önként jelentkező gymnasiumi tanulókat — a tehetősbeket mérsékelt díj mellett — nyolcz év óta fennálló tornaiskolájában oktassa. Nevezetes mozzanat ez a tornászás hazai történetében, mert Pozsony volt talán hazánkban az első hely, hol a tornászás egyes ember ügybuzgalmából a középiskolákba beférkőzött.

Végre Caignet-Dubief Alphons, a reáliskola franczia tanára, engedélyt nyert arra, hogy a jelentkező gymn. tanulókat a franczia nyelvre oktassa; de a kormány részéről ezért díjat nem kapott.

Ez volt a tanári testület, mely működését 1850. őszén itt megkezdette.

Intézetünk, mint általában a hazai gymnasiumok, az önkényuralomnak mindjárt első évében lényeges szervezeti változáson is keresztül ment. A császári vallás- és közoktatási miniszteriumnak 1850. okt. 4-dikén kelt rendelete ő Felségének szept. 29-diki legfelsőbb elhatározása alapján az *akadémia philosophiai cursusát beszüntette, illetőleg a gymnasiummal egyesítette,* vagyis az eddig 6 osztályból álló gymnasiumi tanfolyamot 8 osztályuvá emelte föl. Ez a változás külsőleg az által nyert kifejezést, hogy az akadémia, a mely *császári kir. jogakadémia* czímet nyert, kihurczolkodott az egykori Clarissák épületéből a káptalanutczai mai helyiségébe (egykori jezsuiták residentiájába). Minthogy pedig az akadémiai előadások ott már okt. 17-dikén kezdetüket vették,[1] a sz. Benedek-rendi tanároknak ugyancsak sietniök kellett a kiköltözéssel.

De, bár az akadémia kiköltözött a Clarissa-utczai épületből,

---

[1] Ortvay, Száz év, 36.

mindazonáltal nemcsak lakás nem jutott az igazgatónak az épületben, de még igazgatói irodának sem jutott hely, úgy hogy az igazgató, a ki 250 frtnyi szállaspénzt kapott, az irodai teendőket szállásán volt kénytelen végezni. Az osztálytermek oly nagyok voltak, hogy alig lehetett azokat fűteni; a tanulók és tanárok — mint az igazgató ismételve panaszkodik — kegyetlenül fáztak. A felszerelés igen hiányos volt. Az igazgató jelentése szerint a könyvtár körülbelül 1500 kötetből állott, melyek közül vagy 600 kötet a gymnasiumi tantárgyakra vonatkozott, de ezek is Bonitznak kikért itélete szerint alig jöhettek számba. Volt egy meglehetősen értékes, de rendezetlen ásványgyűjtemény, volt továbbá rosszul kitömött állatokból, különösen madarakból álló kis gyűjtemény. A physikai muzeumban volt physikai könyvtár; a physikai szerek a szaktanár jelentése szerint oly rendetlen állapotban voltak, egyes részeik annyira össze-vissza voltak hányva, hogy azok használhatóságáról nem lehetett itéletet mondani; egy pozsonyi iparos kinálkozott, hogy 345 forintért elvállalja azoknak helyreállítását.

A tanártestület tehát a könyvtár és szertárak számára 3500 frtot kért, részletesen felsorolván a megszerzendő dolgokat. Azonban csak 1851. julius 15-én engedélyezett a miniszterium e czélra 800 frtot és ez is tényleg csak 1852. április hó 6-án utalványoztatott, ámbár az igazgató jóváhagyás reményében mindjárt kezdetben a legszükségesebbeket hitelre bevásárolta. E rendkivüli dotatión kivül tanszerek bevásárlására rendelkezésre állottak a tanulóktól szedett 2 frtnyi felvételi díjak, melyek az első évben tetemes összeget tettek ki, minthogy valamennyi tanulót ujonnan belépőknek tekintettek és csak a tandíjmenteseknek engedték el a felvételi díjt is. A szükséges butorzatra, melyben azonban új iskolapadok nem szerepelnek, a miniszterium szintén csak 1851. végén engedélyezett 1118 frtot.

A tanulók sorában a tulajdonképpeni *német idők* beálltával tetemes változás állott be. Az I. félévben a 8 osztályba beiratkozott 344 tanuló; eltekintve az I. osztály 29 tanulójától, kik itt számba nem jöhetnek, a többi 315 tanuló közül 150 jött idegen helyről. Aránylag legnagyobb (34) volt az idegenek

száma a VII. osztályban, a hol csak 16 jött fel az előbbi osztályból. Ez onnan volt, mivel a VII. osztály ez alkalommal nyilt meg először gymnasiumunkban, s oly vidékekről, a hol nem volt teljes 8 osztályu gymnasium, szintén Pozsonyba tódult az ifjuság.

Feltünő, hogy a tanulók közt nagy az aránylag igen fiatalok száma. Igy a II. osztályban találunk 7 kilencz éves és számos 10 éves fiút; a III. osztályban egy kilencz éveset, ki még hozzá eminens lett, és 3 tíz éveset; a IV. osztályban 1 tizenegy és több tizenkét éveset; az V. osztályban 5 tizenkét s a mellett 1 huszonkét éveset, stb. A tanárok ki is emelik e korkülömbségből származó hátrányokat.

Mindazon intézkedések, a melyeket az absolut kormány alkotmányunk felfüggesztése óta idáig megvalósított, csak első fecskéi voltak annak a nagyszabásu, a középiskolákat illető reformnak, a mely *Thun* Leo osztrák közoktatásügyi miniszter nevével összenőtt és a mely az u. n. „*Entwurf*“ tanterve által öltött testet.[1] Ennek a tanulmányi rendszernek részletes és beható fejtegetése nem képezi feladatunkat, csak annyit hozunk fel ismertetéseül, hogy az Entwurf a gymnasium mellett meghonosítja a reáliskolát és igy a középfoku nevelésben megteremti a *dualismust*; az eddigi osztályrendszer helyébe a szaktanítást rendeli el, az akadémiák philosophiai cursusát a gymnasiumhoz kapcsolja, s a gymnasiumot 8 osztályból álló, de két tagra (al- és felgymnasiumra) oszló intézetté teszi. A III. osztálytól kezdve rendes tantárgyul behozza a görög nyelvet, kötelezővé teszi az érettségi vizsgálatot és véget vet a tankönyvkényszernek.

Az Entwurf tanterve szerint már az 1850/51. iskolaév kezdete óta kellett volna tanítani; de sokkal radikálisabb volt ez az ujítás, hogysem mindenki be ne látta volna, hogy ezt a

---

[1] *Thun* Leo gróf 1811-ben ápr. 7. Teschenben született. 1849. jul. 28. óta osztrák közoktatási miniszter. Az októberi pátens után 1860-ban visszalépett. — Az „*Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Österreich*“ cz. munkálatot az Ausztriába hivott *Bónitz*-ezal *Exner* Ferencz osztrák philosophus alkotta meg 1849-ben, mint a bécsi közokt. miniszterium tanácsosa. Nagy érdeméül tudják be neki, hogy az osztrák középiskolákban meghonosította a philosophiát, még pedig *Herbart* rendszerét.

tantervet nem lehet egyszerre életbe léptetni. Maga a felsőbb hatóság sem adott ki általános érvényű átmeneti intézkedéseket, hanem minden tanártestülettől megkövetelte, hogy tegyen jelentést a tényleges állapotról és ebből kiindulva készítsen tervezetet a végczélul kitűzött tantervnek fokozatos életbeléptetésére nézve.

A következő táblázat mutatja a pozsonyi tanártestülettől az 1850/51. évre készített tárgyfelosztást; a bekerített számok az Organisations-Entwurf óraszámait mutatják:

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Hittan	2	2	2	2	2	2	2	2
Latin	8	8(6)	5	6	6	6	5	4(5)
Görög	—	—	5	4	4	4	4(5)	0(6)
Német	6(4)	6(4)	3	3	3(2)	3	3	3
Földr. és tört.	3	3	3	3	3(4)	2(3)	2(3)	3
Mathesis	3	3	3	3	3(4)	3	4(3)	2(0)
Physika	—	—	(II. f. 3)	4	—	(3)	(3)	7(0)
Természetrajz	(2)	(2)	3(I. f. 3)	—	3(2)	4(0)	4(0)	(3)
Philos. prop.	—	—	—	—	—	—	—	3(2)
Heti órák	22	22	24	24	24	24	24	24

Ez az ideiglenes helyi tanterv tehát mint látjuk meglehetősen eltér az *Entwurf* által contemplált tantervtől és mutatja, hogy az erőszakos iskolaügyi reform kénytelen fonákul megalkudni a meglévő helyzettel.

A legfurcsább helyzetbe a Thun-féle tanterv által a *magyar* és a *tót* nyelv került. Az elsőt *nem akarták,* az utóbbit *nem merték* komolyan felkarolni, s nyomatékosan kiemelik a két tárgy rendkivüli voltát. Mellékesen alkalmazott tanárok tanították azokat, és az órák nem voltak a rendes tárgyak órarendjébe foglalva, hanem a külömben szabad csütörtökre estek. A magyar nyelvet 270 tanuló választotta, ámbár magyar anyanyelvünek az év végéig megmaradt tanulók közül csak 70 vallotta magát. Ezt a tömeget kellett volna két csoportban heti négy-négy órában tanítani. Dr. Mayer iskola-tanácsos azonnal gyökeresen segített a bajon, rövid uton elrendelvén, hogy a *két Landessprache*-t három csoportban kell heti két-két órában tanítani. Az órák ezen leszállítását megokolta azzal is, hogy a tanulók, kik eddig heti 18

órához voltak szokva, túlságosan meg volnának terhelve, ha most egyszerre 28 órájuk volna. Hogy a magyar nyelv tanítása így elég alaposan agyon volt ütve, az könnyen belátható; mert mit lehetett elérni heti 2 órában, mikor egy-egy csoportban átlag még mindig 90 tanuló volt.[1] És meggondolva még, hogy 1852/53. óta a magyar nyelv (a tóttal egyezően) csak azon tanulókra kötelező, a kiknek anyanyelvük, és hogy 1854/55. óta már csak a 4 alsó osztály magyar anyanyelvű tanulói tanulják: legfőbb nemzeti kincsünk mostoha sorsát teljes világításban látjuk magunk előtt.

De éppen a középiskolai tanítás nemzeti tartalma ellen való állásfoglalás és animozitás hordozták magukban az új rendszer halálos betegségének csiráját s nem engedték, hogy az ifjuság nevelése egységes elvekre épüljön fel. Egészségesen szervezett államban az oktatásnak és nevelésnek egyik legbecsesebb eszköze a hazai történelem és a nemzeti irodalom. Ezek segítségével töltjük el tanítványainkat a nemzeti szellemmel, ébresztjük bennök a nemzet eszményei iránt való lelkesedést, s képessé teszszük az új generatiót arra, hogy az ősök munkáját céltudatosan folytassa. De annak az új-osztrák birodalomnak, melynek ez az iskola engedelmes alattvalókat akart nevelni, nem csak nem volt még története, hanem a történelem minden lapja hangosan tiltakozott e kisérlet ellen. Itt tehát az volt a feladat, hogy a multakat minél kevésbbé bolygassák, hogy, ha lehet, a multak emlékét kitöröljék a felserdülő nemzedék szivéből. Azok a paedagogusok, kik az Organisations-Entwurf művét alkották, mint részben külföldiek és politikailag ártatlan emberek, ezt még eléggé fel nem fogták és azért a hazai (értsd osztrák birodalmi) történetnek illő tért engedtek, a mennyiben a IV. osztályban az újkor történetét lényegében az osztrák birodalom történeteként kellett előadni, melyhez a többi államok legfontosabb eseményei hozzáfűzendők. A VIII. osztályban pedig az osztrák birodalom története külön volt előadandó.

De csakhamar észrevették, hogy akármilyen osztrák szellem-

[1] A magyar nyelv tanárai ez időben ezek voltak: *Matics* Imre (1851—1858.), *Csulea* Márton (az 1857/58. év 2. felében), *Szakmáry* József (1857 okt.—1859. jul.) és *Galambos* Lajos (1859 okt.—1861. okt.).

ben adják is elő azt a történetet, az mindig veszedelmes portéka marad, mert az el nem hallgatható tények elég hangosan beszélnek. Azért az első változtatás, melyet az Organisations-Entwurfon tettek, az volt, hogy az osztrák birodalom történetének előadását megszüntették azon ürügy alatt, hogy ez nagyon bonyolódott egy história, melyet éretlen tanulók meg nem érthetnek, melyet tehát az egyetemre kell hagyni.

Hasonló sorsa volt a nemzeti irodalomnak. Hogy a magyar nemzeti irodalomról a németnyelvű, osztrák szellemű iskolában szó sem volt, az természetes. De a német irodalom sem jöhetett tekintetbe mint nemzeti irodalom; a centrálisált osztrák birodalomra, és annak nagyobbára cseh és szlovén apostolaira nézve ez csak olyan idegen volt, mint akár a franczia vagy angol. Mi köze volt Lessingnek és Schillernek, vagy akár Grillparzernek és Grün Anastasiusnak az osztrák rendőrállamhoz?

Az iskolának tehát a nevelés e hathatós eszközeit, a nemzeti történelmet és irodalmat nélkülöznie kellett; *az ifjuság*, a menynyiben ez az iskolától függött, *kosmopolitává nevelődött.*

Mind arra nézve, a mit az 50-es évek gymnasiumának tanulmányi és fegyelmi állapotáról mondhatnánk, utaljuk az olvasót *Pirchalának*, e sorok alapjául szolgáló munkálatának érdekes és tanulságos fejtegetésére. Annak vázolását is mellőzzük, miként haladtak évről évre a német tanárok az új tanterv keresztülvitelében s közeledtek teljes megvalósítása felé; csupán a nálunk merőben új intézmény: az *érettségi vizsgálat* meghonosításáról emlékezünk meg röviden.

Eleinte ez iránt minden bizonytalanságban volt. Kérdéses volt, vajjon az egyetemen és akadémiákon, vagy pedig a gymnasiumokban tartsák-e ezeket a vizsgálatokat; kérdéses volt, vajjon mindjárt az első évben tartsák-e, vagy későbbre halaszszák. A pozsonyi tanártestületnek is véleményt kellett adnia. A világi tanárok mind a mellett voltak, hogy érettségi vizsgálatot már az első évben is kell tartani; csak a két hittanár adott be külön véleményt, mely szerint legalább 3 évig még nem tartható érettségi vizsgálat. Az igazgató a többséghez állva, terjedelmes jelentésében felhordja az okokat, melyek az érettségi vizsgálat megtartása mellett szólnak és czáfolja az ellenvetéseket.

Ez ellenvetések közül az akkori felfogásra nézve érdekes a következő. Azt mondták ugyanis, hogy az általános vélemény szerint az autonom hitfelekezetek gymnasiumai eddig a katholikus intézeteknél jobbak voltak, s attól lehet tartani, hogy azoknak *tanulói az érettségi vizsgálatoknál* — melyeket természetesen valamely arra felhatalmazott állami gymnasiumnál kellene letenniök, — jobban fognak megfelelni. Ilyen eredmény ezeket az intézeteket megerősíthetné veszélyes makacsságukban, melylyel az új rendszer behozatalának ellenszegülnek. Tehát várni kellene az érettségi vizsgálatok behozatalával, mig az autonom intézetek állása egészen rendezve nem lesz. Az igazgató ezt az ellenvetést igen komolynak tartja és maga is felhoz példákat, hogy ezen intézetek autonomiája mily káros hatással van az állami gymnasiumokra is, a mennyiben oly tanulók, kik itt megbuknak, ott könnyű szerrel kapnak jó bizonyítványt. Ebből ő azonban nem azt következteti, hogy az érettségi vizsgálatot el kell halasztani, hanem azt, hogy az autonomia megszorítását kell siettetni.

Csak 1851. julius 17-én érkezett le a rendelet, mely szerint érettségi vizsgálatok szeptember végén Pesten, Budán, Pozsonyban, Sopronban, Kassán és Nagyváradon tartandók. Pozsonyban a vizsgálatok ez évi szeptember 22—26-án voltak. A görög nyelv, természetrajz és mennyiségtan nem képezték a vizsgálat tárgyát; irásbeli dolgozatot hármat készítettek: két latint és egy németet. A szóbeli vizsgálat nagyobbára az utolsó év anyagára szorítkozott. A protestáns vizsgálattevők számára a bizottságba két protestáns tag is volt kinevezve: *Schimko* Vilmos és *Tamasko* István, a kik hitsorsosaikat nem csak a hittanból, hanem a történelemből is vizsgálták. A gymnasium tanártestülete ez utóbbi ellen több izben remonstrált, felhozván, hogy ha az egész éven át taníthatják a protestáns tanulókat a történelemből, a nélkül hogy ebből baj származnék, talán a vizsgálaton is a kormánybiztos jelenlétében lesz annyi tapintatuk, hogy a tanulók vallási érzelmét ne sértsék. Mindazonáltal e rendelkezés 1854-ig fennállott.

Az első érettségi vizsgálatra a VIII. osztály 41 tanulója közül 25 jelentkezett, azonkivül a pozsonyi evangelicus lyceum-

ból 4, Pestről 1, Nagyszombatból 1, a lőcsei ev. lyceumból 1, végre 3 magántanuló; összesen tehát 35 tanuló jelentkezett. Ezek közül kettőt nem bocsátottak a vizsgálatra; a megvizsgált 33 tanuló közül 25-öt érettnek nyilvánítottak, félévre visszavetettek 5-öt, egész évre 3-at. Az éretteket három fokozat szerint osztályozták; 1) vollkommen reif; 2) reif; 3) reif aus Billigkeitsrücksichten.

1851-től 1861. juliusáig gymnasiumunkban összesen 162 tanuló tett érettségi vizsgálatot.

Az intézet vezetésében a tíz esztendő folyamán következő változások történtek: *Wolf* Antal igazgató, a ki gymnasiumunk új organisatióját keresztül vitte, 1855. okt. 3. kelt rendelettel saját kérelmére, a bécsi akadémiai gymnasiumhoz tanárnak helyeztetett át, azzal az utasítással, hogy az itteni igazgatóságot az 1853/54. első félév végéig tovább vezesse. Utódját azomban oly későn nevezték ki, hogy csak 1854. márczius 30-dikán jöhetett Pozsonyba; a közbeeső idő alatt *Svoboda* Venczel tanár látta el az igazgatói teendőket. Új igazgatóul ő Felsége 1854. márcz. 6-dikán kelt elhatározásával dr. *Alt* Antonint, sz. Ágoston-rendű áldozó papot, a troppaui gymnasium eddigi igazgatóját nevezte ki. 1856. juliusában Alt elbucsúzott az intézettől és a tanári pályától és zárdába vonult vissza; helyét pedig a tanártestület seniora *Svoboda* Venczel foglalta el, eleinte ideiglenesen, majd véglegesen. Tisztét 1860. január 2-dikáig viselte, a midőn Csehországba iskolai tanácsossá nevezték ki, az igazgatóságot pedig ideiglenesen *Hőnig* Ignácz tanár vette át, s vezette azt helyettes-igazgató minőségében e szomoru idők végéig: 1861. októberig.

Azomban az 1856. év folyamán az iskolai administratiónak egy egészen új intézménye lépett életbe: a *städtische Schul-Deputation*. Már az Organisations-Entwurf kimondta, hogy minden gymnasiumhoz az illető község képviselői három tagu bizottságot választanak, melynek rendeltetése az, hogy az iskola vezetőit a szülők s általában a közönség kivánságaival megismertesse és az iskola és élet közt a kellő összhangzást létrehozza. Pozsonyban csak most választották ezt a bizottságot; állott az pedig *Kampfmüller* polgármester, *Gratzl* városi taná-

csos és dr. *Mayer* városi képviselőből. A tanári kar részéről a bizottság tagja az igazgató, a hittanár és két a tanári székből választott tanár volt.

Jellemzők a reactionarius és absolut kormánynak a hittantanításra és a valláserkölcsi nevelésre vonatkozó rendelkezései. Az 1852/53 iskolaév folyamán a kormány a valláserkölcsi nevelést a legkomolyabban sürgeti, utasítást ad arra, hogyan lehet és kell a régi klasszikusokat is keresztény szellemben tárgyalni és erre nézve mintául utal a Philipps és Görres által kiadott „Historisch-politische Blätter" czimű folyóirat szellemére s különösen egy abban megjelent értekezésre, mely azt fejtegeti, miként lehet a *szláv* régiségeket a keresztény szellem ápolására felhasználni. Rendeletek jönnek, melyek a mult századból származó rendeletek megujításával szigoruan tiltják, hogy katholikus tanulók protestáns iskolát látogassanak.[1] Az 1853/54. év folyamán pedig oly rendeletet ad ki az osztrák miniszterium a vallásos nevelés ügyében, mintha Thun Leo gróf volna a kereszténység első apostola e barbár vidéken. „*Unsere Aufgabe ist die Christianisierung der Schule*"; ez a rendeletnek alaphangja. E czélból az egész oktatás a püspökök felügyelete alá adatik; ezek püspöki biztosokat fognak kinevezni, kik nem csak a vallásoktatásról, hanem *valamennyi tantárgy oktatásáról* tudomást fognak szerezni. A hittanárok pedig a püspökhöz beadandó jelentéseikben ne szorítkozzanak arra, hogy ők mit tanítottak, hanem terjeszkedjenek ki mindarra, a mit az iskolában a vallásra nézve előnyösnek, vagy hátrányosnak tapasztalnak. Még a reactio szolgálatában álló cseh és német tanárok is abban az értekezletben, melyben e rendeletet közölték, a jegyzőkönyvben szerényen megjegyzik, hogy *ők — hála Istennek — eddig is keresztények voltak.*

Ugy látszik, hogy efféle rendeletek kiadására az ő Felsége ellen 1853. febr. 18-dikán elkövetett gyilkos merénylet birta rá a bécsi miniszteriumot. Az alávaló tett híre mindjárt a

[1] Ehhez képest II. Józsefnek 1788. ápr. 5. 6203/427. sz. a. kiadott rendelete valósággal *szabadelvü* intézkedés, mert ez a katholikus tanulóknak a protestáns intézetek látogatását megengedi, csak azzal szorítja meg, hogy az ilyen tanulók, ha ösztöndíjasak, ösztöndíjukat elvesztik.

merénylet napján elterjedt Pozsonyban; s midőn másnap bizonyossá lett, hogy ő Felsége szerencsésen megmenekült, a tanárok a tanulókkal hálaadó istentiszteletre gyűltek össze a gymnasium templomában. A hittanár megindító beszédet intézett az ifjuséghoz, a mely az istentisztelet végén az osztrák néphymnust énekelte el. A nap emlékére a gymnasium egy jótevője ő Felségének arczképét ajándékozta az intézetnek, a melyet a VIII. osztály termében függesztettek fel.

A gymnasium felügyeletével, mint tudjuk, ez időszak elején dr. *Mayer* Gottfried, városi főorvos volt megbízva. Kivüle az 1851/52. év folyamán *Kleemann*, a közokt. miniszterium tanácsosa is meglátogatta az intézetet, és miután az egyes osztályokban hospitált, dr. Mayer iskolatanácsos jelenlétében a tanártestülettel három félnapot igénybevevő tanácskozást tartott, a melyben a gymnasium állapotát részletesen megbeszélte. Kleemann látogatása alkalmával merült fel az *előkészítő osztály* felállításának eszméje. Valamennyi tanár helyesli, a miniszterium elvben engedélyezi, de azért az előkészítő osztály ezentúl is csak elvben kisért, megvalósítására nem került sor, s a tanárok legfeljebb úgy segítettek a tanulók hiányos előkészületén, hogy a felvételi vizsgálaton (mert az Entwurf azt fenntartotta) megrostálták a tanulókat.

Az 1854/55. év vége felé a gymnasium inspectiója dr. Mayertól átment dr. *Kozacsek* József apát-kanonokra; érseki biztossá *Kantz* kanonok neveztetett ki.

Ez időben vetik meg alapját a tanárok a tanári, nemkülömben az ifjusági könyvtárnak, a Zsófia-alapítványnak, továbbá a gymnasiumi segélyző egyesületnek; ezekről azonban alább a megfelelő czimek alatt lesz szó.

Templomunk jobb karba helyezése érdekében is történnek intézkedések. 1855-ben a ministerium 2934 frt 51½ kr.-t utalványoz a templom és orgona javítására és a szükséges szerelvények beszerzésére.

Az iskolai szünetekre nézve ez időben egy rendelet akként intézkedik, hogy a vasár- és ünnepnapokon kivül szünet még deczember 24-dike; az első félév végén, a mely mindig a farsang végével esik össze, 4 nap; husvétkor a nagyhét szer-

dájától husvét utáni keddig. Ezen kivül az igazgató adhat 4 napot.

Nagyon érdekesek Pirchala munkálatában a tanároknak a nagyközönséghez való viszonyát fejtegető sorai, a melyekből kitünik, hogy még a notorius német nyelvü és érzelmü városban sem tudtak népszerüségre szert tenni azok a tanárok, a kik egy képtelen politikai czél megvalósítására több vagy kevesebb jóhiszeműséggel használtatták fel magukat. Mindezeket azonban mellőzve, e sivár korszaknak diestelen végéről mondunk néhány szót.

Az 1859-diki olaszországi hadjáratnak balsikere, az 1860. okt. 20-dikán kiadott diploma, s ennek folytán a hazai alkotmány némely részeinek helyreállítása, *Thun* Leo visszavonulása stb. egyre jobban jelezték, hogy az absolut uralom és az idegenszellemü és nyelvü oktatás napjai meg vannak számlálva. Már 1860-ban megszünt a pozsonyi helytartóság, és a budai Helytartó-Tanács a hatalmasan ébredező nemzeti szellem hatása alatt mindinkább magyar nemzeti irányba kezdi terelgetni a közoktatást. Sürgeti Magyarország földrajzának és történetének behatóbb tanítását és kérdést intéz, hogy mennyiben volna az oktatás nyelve megváltoztatandó. Az erre adott felelet nincs az akták közt, melyek most általában hézagosokká kezdenek válni. De 1861 elejétől fogva egyszerre csak magyar nyelven jönnek a rendeletek és az igazgatóhelyettesnek szintén magyar nyelven kell tennie felterjesztéseit. Elő is fordulnak mulatságos kis félreértések, pl. a budai polytechnikumnál pályázatot hirdetnek természetrajzi tanszékre; ezt az igazgató így iktatja be: Concurs auf eine Lehrkanzel für Naturzeichnung. Igy folytatják és befejezik az iskolaévet, a szünidő is már múlófélben van; ekkor rendelet jön, hogy a következő iskolaév csak november 1-én kezdődik és október 25-én valamennyi tanárt disponibilitásba teszik. Igy egyszerre csak minden czeremonia nélkül eltünnek az idegen tanárok és helyökbe ismét magyar tanártestület lép *Kruesz* Krizosztom igazgatósága alatt.

Mindent összevéve, alig találunk e korban valamit, a mit visszakivánhatnánk. Minél részletesebb képét idézzük fel ama korszaknak, annál inkább hálát adhatunk Istennek, hogy e

nehéz álom hazánktól elmult; annál inkább áldhatjuk azon hazafiakat, kik csüggedést nem ismerő kitartásukkal nemzetünket ismét visszaadták önmagának; annál több okunk van jó egyetértésben fáradhatatlanul azon munkálkodni, hogy hasonló kisérlet mindörökre lehetetlenné legyen.

A visszaállított magy. kir. Helytartó-Tanács 1861. okt. 18. 58228. sz. a. k. rendeletével a katholikus gymnasiumokra nézve tervbe vett új szervezet tekintetéből, és különösen azon körülménynél fogva, hogy a H. T. okt. 17. 58244. sz. intézkedése szerint a magyar nyelv tannyelvül és rendes kötelezett tantárgyul minden osztályba behozatott, mivel az idegen tanárok ezen nyelvben járatlanok: *Hőnig* Ignácz, dr. *Lorinzer* Gusztáv, *Zahourek* János, *Szmolej* Jakab, *Kriszt* József, dr. *Walcz* Mihály, *Maresch* Antal, *Hartmann* Henrik, *Mazanecz* János, *Kriz* János rendes tanárokat az ő Felsége által 1861. jul. 1-jétől számítandó kedvezményi év élvezete mellett rendelkezési állapotba helyezte, *Hoffmann* Róbert hely. tanárt a további szolgálattól felmentette, *Galambos* Lajost és *Szalmáry* Károlyt más hazai gymnasiumokhoz helyezte át.

Hőnig igazgató-helyettes még október vége előtt átadta az intézetet az új igazgatónak, Kruesznek, és miután a H. T. az általa vezetett számadásokat megvizsgálta és neki a felmentvényt megadta, és miután 1862. elején a volt tanárok némelyikének az 1860/61. év folyamán adott óratöbbletért kiutalványozta a szabályszerű jutalomdíjakat, az idegen tanárok elszéledtek, nem a szívekben, csak a hivatalos aktákban hagyva maguk után nyomot.

B) A pozsonyi gymnasiumban az 1850—61. években alkalmazott tanárok jegyzéke.

Igazgatók:

Wolf Antal 1850. okt. —1854. febr.
dr. Alt Antonin 1854. ápr. —1856. jul.
Svoboda Venczel 1856. jul. —1861. febr.
Hönig Ignácz (mint helyettes) 1861. febr. —1861. okt.

Tanárok:

Soltész Alajos 1850. okt. —1859. szept.
Krotky József „ —1854. szept.
Dankovszky Gerg. „ —1851. szept.
Siegl Antal „ —1852. szept.
Mrhal János „ —1852. szept.
Tomaschek Antal „ —1852. szept.
Schwenda Gyula „ —1852. szept.
Christ József „ —1861. okt.
Schopf Antal „ —1856. febr.
Tunst János „ —1852. szept.
Matics Imre „ —1858. okt.
Mick János „ —1851. decz
Hattala Márton 1850. decz. —1853. jul.
Böhm Albert 1850 decz. —1851. jan.
Schiller Károly 1851. márcz.—1853. okt.
Pövetz Frigyes 1851. okt. —1853. okt.
dr. Reichel K. 1852. jan. —1853. márcz.
dr. Schmidt A. 1852. okt. —1858. okt.
Hönig Ignácz 1852. okt. —1861. okt.
dr. Hochegger Ferencz 1852. okt. —1853. okt.
dr. Tuschar Gergely 1853. márcz.—1855. okt.
Stanek Ferencz 1852. okt. —1858. okt.
Lorinser Gusztáv 1852. okt. —1861 jan.
Svoboda Venczel 1853. okt. —1861. febr.
Lang Adolf 1853. okt. —1854. szept.
Hovorka Venczel 1854. nov. —1855. jul.
Smolej Jakab 1855. okt. —1861. okt.
Schmidt Károly 1855 okt. —1858. febr.
Pauly Ferencz 1856. április. —1857. okt.
Zahourek János 1856 okt. —1861 okt.
Čulen Márton 1856. okt. —1859. okt.
Walz Mihály 1858. febr. —1861. szept.
Madiera Antal 1858 febr. —1860. márcz.
Maresch Antal 1857. okt. —1861 szept.
Nack Ferencz 1858. márcz.—1858. jul.
Hartmann Henrik 1858. nov. —1861 okt.
Novotny Ede 1858. nov. —1859. jul.
Mazanec János 1859. okt. —1861. szept.
Schreder Ede 1859. nov. —1860. szept.
Hermann Ede 1860 máj. —1860. szept.
Galambos Lajos 1859. okt. —1861. okt.
Szakmáry József 1858. okt. —1859. jul. és 1861.
Križ János 1860. okt. —1861. okt.
Hofmann Robert 1860. okt. —1861. okt.
Jaksch Kristóf 1861. (3 hónapig).
Martinengo N. 1851—1861. (tornatanító).

C) A pozsonyi gymnasium 1851—1860. évi értesítőiben közölt értekezések czimei.

1851. a) Wolf A. Grammatische Briefe b) Kurzgefasste Geschichte des k. k. Gymnasiums in Pressburg vom Jahre 1626—1850.

1852. a) dr. Karl Reichel, Horatius und die ältere römische Poesie. b) Tomaschek, Zoologische Briefe.

1853. a) dr. Fr. Hochegger, De orationum in veterum historiis origine et vi brevis commentatio. b) Schopf, Zur Ableitung der Neper'schen Analogien und der Gausz'schen Formeln in der sphaerischen Trigonometrie.

1854 a) Schopf, Die Töne Uolrichs von Lichtenstein. b) dr. Lorinser, Bemerkungen über die Art und Weise, Pflanzen für's Herbar zu trocknen. c) Czibulka, Einige wenige populäre Worte über den Begriff, die Geschichte und den Nutzen der Stenotachygraphie.

1855. a) W. Svoboda, Ueber die Construction der Materie nach der atomistischen Ansicht. b) dr. Tuschar, Aphoristisches für Philologen über das Unterrichtsverhältniss der Muttersprache zu jenem in den classischen.

1856. a) dr. Fr. Pauly, Emendationes Venusinae. b) u. a. Fragmentum codicis Terentiani Posoniense c) dr. Lorinser, Die Marmaroscher Diamanten.

1857. C. Schmidt, De locis aliquot Electrae Sophocleae.

1858. J. L. Christ, Einige Bemerkungen über Inhalt und Einrichtung eines lateinischen Uebungsbuches für die I. und II. Gymnasial-Classe

1859. A. Maresch, Einleitung zu Platons Euthyphron.

1860. a) dr. E. Schreder, Uebungen in der Trigonometrie. b) A. Maresch, Emendationsversuch zu Platons Euthyphron, p. 7. A.

VI. RÉSZ.

GYMNASIUMUNK TÖRTÉNETE

AZ ALKOTMÁNYOS ÉBREDÉS IDEJÉBEN

1861 — 1867.

ÉS

AZ ALKOTMÁNY VISSZAÁLLÍTÁSA ÓTA MÁIG.

1867 — 1896.

I. FEJEZET.

A magyar tanárok átveszik az intézetet. Memorandum a magyar tanítási nyelv ügyében. A 66-diki hadjárat és a kiegyezés. Hatféle tanterv és háromféle rendtartás 30 év alatt.

Azon a napon, a mikor a H. T. az idegen tanárokat rendelkezési állapotba helyezte, tehát 1861. október 18-dikán, 58228. sz. rendelettel kinevezte az új aera tanárait: a *magyar tanárokat* is. A tervbe vett új iskolarendszer a gymnasium *első* és *második* osztályaira visszaállítván az osztályrendszert, a többiekben meghagyta a szakrendszert, s ehhez képest gymnasiumunk új tanártestületét a következőképpen állította össze:

Az I. osztály vezetője *Tergalecz* Lipót; a II. osztályé *Bartal* Rezső; a többi tanárok közül pedig *Németh* Antal a III. osztályban latin, magyar nyelvi, földrajzi és történelmi, *Cherven* Flóris a IV. osztályban latin, magyar nyelvi, földrajzi és történelmi, *Szarvas* Gábor az V. és VI. osztályban a latin nyelvi és az V. osztályban a görög nyelvi, *Dávid* István a VII. és VIII. osztályban a latin nyelvi és a VI. VII. és VIII. osztályban a görög nyelvi, *Kolmár* József a V. VI. VII. és VIII. osztályban a magyar nyelvi, *Farkas* József a III. IV. V. VI. VII. és VIII. osztályban a mennyiségtani és a IV. osztályban a természettani, *Kruesz* Krizosztom az V. VII. és VIII. osztályban a természettani, *Zlamál* Vilmos a III. IV. és V. osztályban a természetrajzi és az V. VIII. osztályban a történelmi, dr. *Annai* József a VI. VII. és VIII. osztályban a bölcsészeti és a VI. VII.-ben a történelmi, és *Langer* Izidor általában mennyiségtani és természettani órák ellátására neveztetett ki. Összesen 12 tanár, a kik közül *Kruesz* Krizosztom az igaz-

gatói teendőket is teljesítette évi 945 frtnyi (rendes tanári) fizetéssel; négy (Farkas, Kolmár, Szarvas, Zlamál) rendes tanár volt 945 frt illetőleg (Szarvas) 840 frt fizetéssel, a többiek helyettes tanári minőségben évi 567 frtnyi díjat kaptak a Tanulmányi Alapból.

Az ujonnan kinevezett magyar tanártestület 1861. november 1-jén tartotta alakuló gyűlését. Kruesz igazgató bemutatván kinevezési oklevelét, előadta, mily nehezére esett szerzetétől és rendtársaitól megválnia; de „vigasztalja — úgymond — hogy bár az ország külömböző részeiből, de mégis *honfitársakat* nyert munkatársakul.“ Kész velök megosztani a munkát, fájdalmat, szintúgy mint az örömet, s Isten áldását kivánta a nehéz, de dicső munkára.

A beirásokat a tanártestület november 2. 3. és 4-dikén eszközölte, a *Veni Sancte* pedig nov. 5-dikén tartatott meg.

A H. T. az új iskolaévre nézve október 28-dikán 58228. sz. rendeletével új, a régitől részben eltérő tantervet tett a jövőre nézve kötelezővé, s ugyanezen rendeletben a pozsonyi gymnasiumot *vegyes gymnasiumnak* decretálta, a melyben a tanulók tetszésük szerint magyar, vagy német nyelven tanulhatnak és a tanároknak is két nyelven kellett előadniok. A tanártestület erre nézve egyelőre csak annyit határozott, hogy a tanulók szüleit hirlapilag értesíti, hogy a felvételnél nyilatkozzanak, mily nyelven fognak gyermekeik tanulni.

Az iskolaév azomban csak akadályokkal nyilt meg; két tanár: dr. *Annai* József a bölcsészet és történelem, és *Tergalecz* Lipót az I. osztály tanára, noha a többi tanárokkal egyszerre kapták kinevezésüket, állomásaikat nemcsak az év megnyitásáig nem foglalták el, hanem utóbb mindketten leköszöntek állásaikról, s az Annai helyére kinevezett *Füssi* Tamás szintén nem fogadta el a kinevezést; a hittanár pedig: *Tóth* Károly, sz. ferenczrendi szerzetes, a kit a herczeg-primás nevezett ki. csak november 20-dika táján foglalta el hivatalát. Természetes, hogy ilyen formán az év csak helyettesítéssel, az órarend többszörös megváltoztatásával és a tanároknak túlságos megterhelésével kezdődött s minthogy a tanárhiány miatt Annainak és Tergalecznek tanszékét, bár arra november hó folyamában

pályázatot hirdettek,[1] az egész év folyamán nem lehetett betölteni, ez a súlyos állapot az év végéig tartott.

De más nehézség is volt; s ez a német nyelv részéről merült fel.

Az ideiglenes tanterv ugyanis nemcsak a kétnyelvűséget mondotta ki kötelezőnek gymnasiumunkra nézve, hanem a német nyelvet külön kötelező tárgyul is elrendelte. A tanártestület november 7-diki értekezletén azt határozta, hogy e nyelvet a *tanárok hiánya miatt* csak deczember hónaptól kezdve fogja tanítani, még pedig úgy, hogy a tanulókat *kezdőkre* és *haladókra* osztva az előbbieket *Farkas*, az utóbbiakat *Langer* tanár fogja vezetni.[2] Minthogy azomban a szülők még az 1861. év végéig sem nyilatkoztak, kívánják-e, hogy gyermekeik a német nyelvből oktatásban részesüljenek, a tanártestület a német nyelvi előadások kezdetét az 1862. év január elejére odázta el.

A felébredt nemzeti szellem azomban még Pozsonyban is nagyon megcsappantotta a német nyelv iránti lelkesedést, úgy hogy az 1862. év kezdetével az egész gymnasiumból mindössze 40 tanuló jelentkezett a német nyelv tanulására,[3] mig másfelől mindinkább érezhetőbbekké váltak azok a nehézségek, a melyek a kétnyelvű tanítás révén felmerültek. Kruesz igazgató mindjárt az év elején figyelmeztette a H. T.-t a kétféle tannyelv használatával járó nehézségekre, a melyek által mind a tanárok, mind a tanulók túlságosan megterheltetnek s a felterjesztésnek lett is eredménye, mert a H. T. február 12-én 95207 sz. rendeletével értesítette gymnasiumunkat, hogy legfelsőbb udvari rendelet értelmében a *vegyes gymnasiumok* nevezete megszünik, de hogy ennek daczára némely tanintézeteknél a magyar nyelven kivül más divatozó nyelv is alkalmazandó és pedig nemcsak tantárgyul, hanem tanítási közegül is, a magyarral egyenlőjogu tannyelvként, a melyen a tanítás, magyarázatok,

---

[1] Az 1862. év elején a pozsonyi bölcsészettörténelmi tanszékre *Szieber* Ede ungvári tanár neveztetett ki, de állomásáról utóbb lemondván, intézetünk megint csak tanár nélkül maradt.

[2] Az országban divatozó többi nyelvek közül *Cherven* Flóris tanár a *tót* nyelvet, mig rendkivüli tárgyul a *franczia* nyelvet Farkas tanár adta elő.

[3] Az I. osztályból 6; a II.-ból 13; a III.-ból 3; a IV.-ből 11; az V-ből 7.

kikérdezések, felelések, minden kényszer nélkül, mindenkinek szabad választására bizassanak.

Gymnasiumunk e néven: *Katholikus államgymnasium*, e rendelet értelmében azon gymnasiumok közé soroltatott, a melyekben a magyar nyelven kivül a német is egyenlőjogu tannyelvként volt használandó, és — minthogy a rendelet szerint a német nyelv országszerte kötelező tantárgy — még azonfelül kötelező tantárgyképpen is kellett ezt tanítani.

Bár e rendelet nyilván mutatja, hogy az akkori ideiglenes kormányzat szeretett volna a nemzeti óhajtásoknak kedveskedni, e mellett azomban a németség érdekeit is szerette volna minél fokozottabb mértékben előmozdítani: volt mégis annyi belátása, hogy a tanártestületekre bizta annak az eldöntését, hogyan valósítható meg az a *kétéltű tanczél*, s meghagyta a tanártestületnek, hogy „*minden szenvedély és álhazafiságtól menten a kérdésnek minden oldalról való megelégedést eredményező szerencsés megoldását lelkiismeretesen és gondosan megkisérlendi*“, és hogy javaslatát február hó utolsó napjáig terjeszsze fel.

A tanártestület mindjárt e rendelet vételekor kijelentette, hogy a vegyes gymnasiumok eszméjének megvalósítása terhes, káros és igazságtalan, és hogy csak átmeneti intézkedésül tartja pártolhatónak. Kijelentette továbbá, hogy Pozsonyban a német tannyelv számos tanulóra nézve elkerülhetetlen, de *külön tantárgyként való tanítása fölösleges*, mert több kárt eredményez, mint hasznot.

Ezeket a tanártestület 1862. február 20-diki értekezletén *elvi* nézeteiként kijelentvén, megbízta *Kruesz* igazgatót, *Farkas* és *Kolmár* tanárokat, hogy e tárgyban a tanártestületnek véleményéről megokolt memorandumot szerkeszszenek. A kiküldöttek február 23-dikán terjesztették elő a memorandum szövegét, s ezt a tanártestület egyhangulag magáévá tevén, felterjesztette a H. T.-hoz. A memorandum, a mely szépen illusztrálja az első magyar tanártestület hazafias gondolkodását és a nemzeti ügy védelmében bátor állásfoglalását, szószerinti szövegében így szól:

Nagyméltóságú m. kir. Helytartótanács!

A pozsonyi kath. államgymnasium tanári kara a Nagyméltóságú magyar kir. Helytartótanács kegyes leiratának következtében f. é. február 20-án tartott tanárülésben ugyancsak a Nagyméltóságú kir. Helytartótanács által kitűzött pontok fölött tanácskozik és kérdéseire legjobb belátása és lelkiismerete szerint következőleg bátorkodik felelni:

1. *A német nyelv* tekintetében a tanári kar egyszerűen megvallja, hogy az nemcsak mint egyik fő tudományforrás, hanem a monarchia, de még inkább Pozsony városa és vidéke tekintetéből a pozsonyi kath. államgymnasiumnál különös figyelemre méltó! A tanári kar nagyon is belátja, hogy a német nyelv tudása a magyar embernek saját hazájában is sokszoros hasznot, kényelmet, sőt örömet is szerezhet; holott annak elhanyagolása számára számtalan zavarnak forrásává válhatik. Azért előre is kimondja, hogy a német nyelv tanulását nemcsak akadályozni nem akarja, hanem kész, tehetsége szerint annak előmozdításán közremunkálkodni, — meg lévén győződve, hogy ez által a leendő honpolgárok javát nagy mértékben előmozdítja! A tanári kar azomban a német nyelv kérdésében más, sokkal kiterjedtebb és kényesb természetű ügyre ismer, melyhez hozzászólani annál szentebb kötelességének tartja, minél magasabbra becsüli a Nagyméltóságú m. kir. Helytartótanács leereszkedését és atyailag gondoskodó érzelmeit. Ezen ügy a *felébresztett nemzetiségek ügye,* mely immár a Múzsák küszöbét is átlépvén, áldásait és bajait itt is nagy mértékben érezteti. Az emberiség jelen nézetei és érzelmei mellett ez másképen nem is lehetséges: azért úgy veszszük mint tényt, melyet hasztalanul tagadnánk. A vételkedő nemzetiségek ügye azt látszik kívánni, hogy *a magyarországi gymnasiumok a soknyelvüség polypszerű karjai közt elsorvadjanak;* a tanári kar jóformán érzi, hogy ezen, az érzelmek közárjából fakadó bajt elhárítani nem lesz képes; de azért öntudata és szent meggyőződése ellen cselekednék, ha egyenest és minden hímezés nélkül ki nem mondaná, hogy a legujabban felállított elv: *miszerint ugyanazon tanintézetben az oktatás az első osztálytól kezdve a legfelsőig két, sőt több nyelven is történjék, káros és ezért igazságtalan.* — Károsnak azért mondjuk, mert az oktatási időt legalább is felére szállítja alá. Igen világos, hogy ez a tudományos kiképeztetésnek nemcsak nem kedvez, hanem egyrészről a tanárt sújtja, s erejét szétmorzsolja; másrészről a tanítványt legdrágább idejének majdnem felétől megfosztja. Ritka az a fiú, ki megtudná ítélni, mi szolgál az ő javára, vagy ha tudja is, azt lelkiismeretesen követné! Van ugyan némi haszna annak is, ha a tanár több nyelven szól, de csak akkor, *ha a tanítványok kisérik;* ámde tizszeresen káros, ha a magyar fiú *tüntetésből* az ablakon néz ki, mig a tanár a másik nyelven beszél, mely őt nem illeti.

A tanári kar nagyon óhajtaná, hogy az iskolai tantermek a politikai súrlódásoktól menten maradnának, mint olyanok, melyek az ifju szivet nyugtalanítván tudományos előhaladását gátolják és a Múzsák szent hajlékát a gyűlölet gyűpontjává változtatják, holott épen a tantermek szolgálhatnának gyönyörű eszközül a kedélyek kibékítésére és a kölcsönös szeretet s barátság megalapítására; melyre a monarchiának oly nagy szüksége vagyon! — Ezen szempontból kiindulva a tanári kar majdnem megörült a kegyes kir. udv. leirat azon kifejezésének, mely a vegyes gymnasiumokat megszünteti; ámde csakhamar észrevevé, hogy e megszüntetést nem lehet azon értelemben vennie, a melyben óhajtaná! E kegyes kir. udvari leirat egyszerűen csak a *nevet mellözi*, holott a dolgot lényege szerint föntartja.

A pozsonyi gymnasium tanári kara szive szent meggyőződését követi, midőn azt állítja, *hogy a vegyes gymnasiumok elve, a mennyire ez az összes osztályokra vonatkozik, nemcsak káros, hanem valóban tarthatatlan is.* A felsőbb osztályokban az egy előadási nyelv a sikerhez ép oly szükséges, mint az egyöntetű kormányzat és összhangzó vezetés. Ha ez megtörténnék, önként azon kérdés támad, melyik nyelvet kellene a magyarországi tanintézeteknél kizárólagos tannyelvül elfogadnunk? A pozsonyi tanári kar azt hiszi, hogy nem az álhazafiság sugallatit követi, midőn azt óhajtja, *hogy a magyarországi tanintézeteken, ha már nem maradhattak a latin nyelv védszárnyai alatt, a magyar nyelv ismertessék el közoktatási nyelvül.* Igaz, hogy a német nyelv és irodalom bővebb forrást nyújt a tudományszomjas léleknek, de a gymnasiumok czélja sehogysem lehet egyedül az, hogy tudósokat és pedig nagy tudósokat képezzenek. A gymnasiumi, sőt még az egyetemi tanonczok legnagyobb része is a gyakorlati életbe lép át, hogy ott a tudomány kivítta elvek nyomán s a jó erkölcsiség védszárnyai alatt az emberiség, a haza és saját családja boldogságának megalapításán dolgozzék. A tudomány búvárai és fejlesztői gyéren születnek, s ezek magoktól is fölkeresik a bővebb forrást, melyet a pozsonyi tanári kar nem akar elzárni tanítványai előtt, de vajmi más dolog: a nyelvet mint tantárgyat tanulni, hogy azt az életpályán segélyül használjuk, más: a nyelvet közoktatási közegül elfogadni. A német nyelvvel mint tannyelvvel, a magyarnak kizáratásával a magyarországi tanintézetek is csak németeket fognának nevelni, kik, ha csakugyan áll, *hogy Magyarország létezik s hogy jogaiba visszahelyeztetik,* e hazában idegenekül éreznék magukat, s leginkább ők maguk kárhoztatnák azon elvet, melynek kedvéért nem Magyarország számára neveltettek. A mi az összes ifjuságra áll, állanak egyes részeire nézve is. A pozsonyi tanári kar ugyanis sehogysem bírja elhinni, hogy egy országban (habár Magyarországnak hívják is) a közkormányzatot s a közügyeket a legfőbb forumokig annyi nyelven lehessen vezetni, a hány e hazában a nemzetiség! Ám tegyük, hogy e honban legalább a

legfőbb forumok magyarok; nem volnának-e megbüntetve azon ifjak, kiktől az oskolában elfogtuk az alkalmat és útat a hon legfőbb méltóságaira, holott ha magyar nyelven képeztük volna, azért saját anyanyelvüket sem szorítottuk volna háttérbe, hisz Pozsony városában a *születésüknél fogva német ifjak* a németet el sem felejtenék, mert német születésüek, az oskolán kivül németül beszélnek, s kevés alkalmat lelnek a magyar szó alkalmazására, melynek megtanulására majdnem kizárólag az iskolában nyernek alkalmat. Hivatkozunk e részben a multra, t. i. a latin nyelv idejére, a külön származású ifjak ugyanis anyanyelvüket soha sem felejtették el akkor, midőn a latin nyelv szolgált oktatási eszközül. A pozsonyi tanári kar nagyon távol van annak gondolatától is, mintha az egyes nemzetiségek életét irigylené, sőt kedvökért szivesen beleegyezne még a soknyelvűség elvébe is, ha ez általán kivihető volna, s nem hatna inkább kártékonyan vissza épen azokra, kiknek látszólag javát *hizelegni akarjuk; de miután a soknyelvüség elvét még paedagogiai és didaktikai szempontból is elvetni kénytelen, más nyelv mellett nem szavazhat, mint épen a magyar mellett.* Miért? mert tudja és érzi, hogy a magyar nemzet soha semmi szín alatt sem fogja elviselni, hogy mig él, elevenen sírba temettessék, pedig oda szállana, mihelyt tanintézeteiben a magyar szót *más élő nyelv* váltaná föl! Mert a minő az iskola, olyan a tudomány s olyannak kell lenni a közigazgatásnak is a hazában, olyannak kell lenni a fensőbb életnek, melyre a magyarnak saját hazájában elidegenithetetlen joga vagyon; és pedig annál nagyobb joga, mert csakis e hazára van szorítva, melyen kívül nincsen számára hely! Minden más nemzetiségnek, melyek a hazában élnek, e hazán kivül is vannak ágaik, hol nyelvük díszlik s nemzetiségök virágzik. A magyar csak e hazában él, s ha itt sem ápolhatja nemzetiségét, akkor csakhamar sírba szálland. S a pozsonyi gymnasiumi tanári kar e szempontból kiindulva nem hiszi, hogy álhazafiságot tüntet ki, midőn egész alázattal bár, de határozottan oda nyilatkozik, *hogy a magyarországi tanintézeteken a főelőadási nyelv csak magyar lehet.*

Ez által nem azt akarja mondani, hogy a többi nemzetiségek nyelvére semmi tekintettel sem akar lenni, sőt inkább méltányosnak találja, hogy a társnép ivadéki, kik a magyar hazában lelik saját hazájukat, a magyarországi tanintézetekben addig, mig a magyar nyelvbe be nem avattatnak, saját anyanyelvükön szólíttassanak meg s hallgattassanak ki. De régi tapasztalás mutatja, hogy ezen idő legfőlebb két évig tart; a harmadik tanévben majdnem minden tanuló egyaránt beszéli a magyar szót. E czél elérésére az első gymnasiumi osztályok tantárgyai igen alkalmas eszközök. Csak itt ne téveszsze el a czélt a tanár, hanem oktassa a magyar és nem magyar ifjakat a latin és magyar nyelv tanításánál egyszersmind abban a nyelvben, mely azon intézetnél a magyaron kívül figyelemre méltónak itéltetik, mit úgy ér el, ha minden

egyes példát latin, magyar és a másik nyelven megcsináltat, betaníttat; akkor az eredményről bizonyos lehet, föltéve, hogy a fiúk kedvét föl bírja ébreszteni, s épen ez az, a mivel az alsóbb osztályokban leginkább találkozunk. A mikor az ifju a magyar szóban annyira jártas, hogy a tantárgyakat magyar nyelven is meggyőzi, akkor maga kivánja a magyar könyveket s a szülő édest-örömest beleegyezik, *hisz fia ezáltal nemcsak hátramaradást nem szenved, hanem az intézetben bővebb tudományt, a hazában tágabb tért nyer.* A pozsonyi tanári kar semmit sem kételkedik azon, hogy ez úton legfölebb három év mulva magyar lábra állithatná a gymnasiumot és pedig minden kényszer vagy erőszakolás nélkül. — Ha a Nagym. kir. Helytartótanács megengedi, meg is kisérli ezt. *A szülék első panaszszava a magyar iskolák ellen* csak onnan támadt, mert magyarul nem tudó fiaik hátramaradása, illetőleg bukásától tartottak. *A többi merő lárma vala olyanok részéről,* kik az oskolával semmit sem törődnek, mert ha törődnének, tapasztalhatták volna, hogy a Nagym. kir. Helytartótanács jelen viszonyokhoz képest, az egyes nemzetiségek irányában gyengédebben nem is rendelkezhetett, mint az 58224. számú okmányában rendelkezék.

Hogy a német nyelv után legalább itt Pozsonyban a szülék nem igen sóvárognak, azon kézzelfogható tényből világos, hogy midőn a német nyelvvel mintegy megkináltuk, 330 szülő közül alig 36-an kivánták fiaik számára a német nyelvet rendes tantárgyul, megtudván, hogy gyermeik magyarul nem értvén, minden tantárgyat úgy is németül tanulnak.

Ha tehát arról van szó, mily mértékben tartassék meg a német nyelv, mint tannyelv a pozsonyi intézetben? a pozsonyi tanári kar azt feleli: *oly mértékben, a minőben azt az élet követeli, sem kisebb, sem nagyobb mértékben!* Azon ifjak, kik már bizonyos koron túl vannak s eddig németül tanultak, a felsőbb osztályú tantárgyakat magyarul meg nem birnák tanulni — sőt az előadást sem értik: ezek, a VI. VII. és VIII. osztálybeliek. Mig ezek az intézetben maradnak, *a német előadások absolute szükségesek.* Ugyanez áll az I. és II. osztályra nézve, és pedig ezekben *örök időkre;* azért mert itt kell az intézetnek az ifjakat magyarokká képeznie; *ott* t. i. *a VI. VII. VIII.* csak három évig, mivel a jelen ifjakat tetemes hátramaradások nélkül magyarra nem szoríthatjuk. Ha tehát nem akarjuk, hogy a magyar, bár német ajkú ifjak seregesen vándoroljanak a német intézetekbe, meg kell nekik itthon adni a kellő oktatást. Három év mulva hiszszük, megváltoznak a körülmények.

A mi a másik kérdést, illetőleg felsőbb parancsot illeti, mely igy hangzik: *„hogy a mondott nyelv már a folyó tanév 2-dik felétől kezdve, mint kötelezett rendes tantárgy elhalaszthatatlanul alkalmaztassék,“* erre nézve a pozsonyi gymnasiumi tanári kar, daczára a mély tiszteletnek, melylyel a felsőbb parancs előtt meghajol, mégis azt bátorkodik meg-

jegyezni, hogy legalább három évig *kár volna itt Pozsonyban a német nyelvet általános kötelezett tantárgygyá emelni,* hol a VI. VII. és VIII. osztálybeli ifjak majdnem kizárólag német nyelven neveltettek és nemcsak a nyelvtanban, hanem az irodalomban is eléggé jártasok, sőt mi több, *minden tantárgyat németül tanulván, e részben folytonos gyakorlatban vannak, holott más irányban tömérdek pótolni valójok van.* — Mi különösen a magyar nyelvre nézve áll! Ha a német nyelvet kötelezett tantárgygyá teszszük, a tanórák száma tetemesen megszaporodik, s az ifjuság oda jut, hogy egész idejét az oskolában töltvén, otthon sem nem tanulhat, sem nem irhat, azaz csekély vagy semmi haszonért tetemes károkat szenvedne.

A pozsonyi tanári kar úgy véli, hogy a három felsőbb osztályt a német nyelvtani órákra nem kell szoritani, magától úgy sem megy. a három alsó osztályban, feltéve: *hogy a tanárok mind a három nyelvet szakadatlanul gyakorolják,* a mi úgy is elkerülhetetlen, szintén fölösleges A német nyelvtani előadás; — a IV. és V. osztályban, ha a Nagym. kir. Helytartótanács úgy akarja, ám legyen kötelezett tantárgy oly formán, hogy a kötelezettség ezen ifjakkal a felsőbb osztályokba is felmenjen. azaz három év mulva IV.—VIII-ig köteles tantárgygyá válnék a német is, a mikor azután hihetőleg a magyarban annyira vittük, hogy a magyar nyelv tanára nehezen szorúl hetenkinti négy órára, feltéve, hogy a felsőbb osztályokban a tantárgyak egyedül magyarul tárgyaltatnak.

A tanártestületnek e hazafias szellemű felterjesztésére a H. T. csak az 1861/62. év végével adta meg az érdemleges választ; szeptember hóban, 56886. sz. rendeletével u. i. akként intézkedett, hogy a *magyar nyelv mellett a német, a német mellett pedig a magyar kisegítő nyelvül használtassék.* Ez ugyan némileg a tanártestület álláspontjának visszautasítását jelentette, de mivel az igazgató jelentése szerint az alkanczellár a tannyelv kérdésben az 1862/63. iskolaévre a tanártestületnek teljes szabadságot biztosított, a tanártestület 1862. október 4-diki értekezletén e kérdésre nézve abban állapodott meg, hogy az adott szabadsággal élve, arra fog törekedni, hogy az alsóbb osztályok a magyar nyelvben minél jobban begyakoroltassanak; mert ha a magyar nyelvet bírják, akkor a tannyelv megválasztásában már eleve nem lehet kételkedni. Ámde a tanártestület az általa oly hőn óhajtott czélt: a *magyar tanítási nyelvet* még sem érte el. A H. T. 1864. augusztus 27-dikéu 1631. sz. rendeletével az eddigi eljárást ajánlja a jövőben is követendőül: hogy t. i. a magyar és a német nyelv vegyesen használtassék előadási

nyelvül. A tanártestület azomban, hogy a kormánynak a kétnyelvűség kérdésében követett makacsságával szemben legalább valamit megmentsen, ebben nem nyugodott meg. 1864. szeptember 27-dikén tartott értekezletén Kruesz igazgató ujolag kiemelte azon akadályokat és hátrányokat, a melyek a kétnyelvűségből kifolyólag mind a tanításra, mind a fegyelem fentartására nehezednek; egyrészt tehát a bajoknak a lehetőségig való elhárítása czéljából, másrészt annak kimutatására, hogy legalább a négy felső osztályra nézve alkalmazkodni akar a H. T. 1862. julius 1-jén 12232. sz. rendelkezéséhez, elhatározta, hogy ezentúl *a hittant minden tanuló anyanyelvén fogja tanulni, a mennyiségtan, természettan, természetrajz és német nyelv tanítása németül történik, a többi tárgy (?!) pedig magyarul fog előadatni;* az alsó osztályokban azomban a magyart fogja használni tanítási nyelvül, segítségül véve a németet is. — Nyilvánvaló ebből, hogy a provisorium ideje kétnyelvűségével nemcsak politikailag, hanem paedagogiailag is kárhozatos és minden ész nélkül való állapotot honosított meg gymnasiumunkban, és elismeréssel kell adóznunk a tanártestület józan türelmének, mely e képtelen helyzet közepette sem lankadt el buzgalmában és hazafiságában, sőt a fonák viszonyok között a magyarság ügyének megmentett annyit, a mennyit lehetett.

A fentebbiekkel az előadási nyelvre megállapított gyakorlat a provisorium egész idejében állandóvá vált. 1864. április 13. 701. sz. rendeletével a főigazgatóság a miniszterium nevében az előadási nyelvre az eddigi gyakorlatot ajánlja fentartandónak és csak az alkotmány helyreállítása után két évvel, 1869. február havában történnek e tekintetben ujabb intézkedések. Báró *Eötvös* József, vallás- és közoktatásügyi miniszter u. i. január 28-dikán 1340. sz. rendeletével gymnasiumunkra, mint *vegyes ajku* intézetre azt az eljárást állapította meg a jövőben követendőül, hogy az első osztályban, esetleg a másodikban is, ha a tanulók a magyar nyelvet nem értik eléggé, akkor minden tantárgyat és pedig egész terjedelmében *tótul* is kell magyarázni, és a tanulók tótul is felelhetnek. De mihelyt a tanulók (akár már az első osztályban is) a magyar nyelvet jobban

értik, annál nagyobb mértékben kell azt a magyarázatoknál és feleleteknél használni és csak a nehezebb helyek magyaráztatnak meg tótul. A többi osztályokban, pl. a 3. vagy 4-dikben, a hol a tanulók már jól beszélnek magyarul és didacticai használata semmiféle hátránynyal sem jár, a tanítás egészen magyar nyelven történjék s a tót, mint segédnyelv elmaradjon. „*Annak szükségét* — mondja a miniszteri rendelet — *hogy egyes osztályokban a* **német** *nyelv is vétessék tannyelvül,* **be nem látom**, *azért ez, mint egészen* **felesleges**, *mellőzendő.*

A miniszterium szándékait azomban a pozsonyi gymnasiumnál a német ajkú tanulók nagy számánál fogva még sem lehetett megvalósítani, és nem a *tót,* hanem a *német* maradt ezentúl is a tanítási segédnyelv. 1871. ápr. 9-dikén u. i. az intézet igazgatója *Wiedermann* Károly, gymnasiumunk tanítási nyelvére vonatkozólag ezeket jelenti: „A tanítási nyelv intézetünk I. és II. osztályában magyar és német; a III-ban túlnyomólag magyar; az V.—VIII-ban csak magyar (a német nyelv és irodalom kivételével). A magyar ajkú tanulók nyelve minden osztályban magyar; a német ajkúak az I. és II-ban németül tanulnak és felelnek, s a mint a magyar nyelvben haladnak, úgy kezdik és bővítik a magyar nyelven való tanulást, úgy hogy az V. osztálytól a német ajkuak is magyarul felelnek és tanulnak."

Ez az állapot a 80-as évek elejéig tartott. Ez idő óta, minthogy Pozsony városának megmagyarosodása fokozottabb mértékben előhaladt, a segédnyelvnek szerepe is mind szűkebb körre szorul, s több mint egy évtized óta, már minden osztályban és minden tárgyban magyar a tanítási nyelv.

A szent beszédeket is, anyanyelve szerint csoportosulva: magyar és német csoportokban hallgatta az ifjuság ősi idők óta. A tanártestületnek az 1885/86. év végén báró *Horeczky* Ferencz, prépost-kanonok és érseki biztos utján tett felterjesztésére Simor János biboros érsek-primás 1887. január 20-dikán 548. sz. rendeletével megengedte, hogy ezentúl a szent beszédek kizárólag magyar nyelven tartassanak. A nemzeti nyelv tehát e téren is elfoglalta az uralkodó helyzetet s az ifjuság 1887. évi húsvét óta, az alsó és felső osztályok csoportjába osztva, *magyarúl* hallgatja az exhortatiókat.

Legmozgalmasabb képet nyujt az 1861-től máig terjedő időszakban a *tanterv* nagyfontosságú kérdése. A magyar kir. Helytartó-Tanács, mindjárt tanügyi intézkedéseinek kezdetén, az *Entwurf* gymnasiumának átalakítását igéri és ki is adott 1861. okt. 21-dikén 58244. sz. rendelettel egy ideiglenes tantervet, a mely — mint már említettük — az I. és II. osztályra nézve visszaállította az osztálytanítást, a többi osztályokban pedig a rokontárgyaknak egy kézben való csoportosítását kivánja. A német nyelvet nálunk rendes és kötelező tárgygyá teszi; a görög nyelvnek azomban csak az V. osztálytól kezdve juttat helyet. Az algebra tanítása a IV. osztályban kezdődik. A tanítás nyelvére vonatkozó rendelkezéseit a fentebbiekben már ismertettük, általános határozatai közül pedig megemlítjük, hogy heti szünetül az ősi szokáshoz képest a kedd délutánját és a csütörtök-napot szabta meg s meghagyta, hogy a vizsgálatok ezentúl nagyobb szigorúsággal és nyilvánosan tartassanak meg.

A H. T. azomban itt nem akart megállapodni s 1864-ben egészen komoly intézkedéseket tett az új tanterv elkészitése érdekében. Tanártestületünket is felszóllította. (1864. julius 1-én. 51311.) hogy az új tervet illetőleg adjon véleményt, és az intézetünk alaposan kidolgozott javaslatban meg is felelt a hozzá intézett felszólításnak; ámde a tanterv még sem készült el. Hazánknak ez időbeli politikailag fonák helyzete, s a külügyi események alakulása nem kedveztek az effajta alkotásoknak. Kitört az 1866-diki osztrák-porosz háboru s ez év julius 12-dikén a főigazgatóság felsőbb meghagyásra (H. T. julius 11-diki 55000 sz. r.) azon oknál fogva, hogy „a jelen viszonyok között alig van remény, hogy a tanuló ifjuság az előadásokat kellő éber figyelemmel kisérve, tanulmányait sikerrel befejezhetné“, az előadásokat azonnal beszüntette, s elrendelte, hogy a tanulók a félévben nyert feleleteik alapján osztályoztatván, a VIII. osztálybeliek kivételével, azonnal haza bocsáttassanak.

Az érettségi vizsgálatok, a veszedelem közelsége daczára, julius 13. és 14-dikén a szokott módon megtartattak. Oly időben történt ez intézkedés, a midőn a háború veszedelme már a

legközelebbről fenyegette Pozsonyt s a julius 22-dikén vívott lamácsi ütközet után be is következtek a nehéz idők.

A tanártestület egyik későbbi jegyzőkönyvében így találjuk jellemezve a 66-diki háborús idők hatását Pozsonyra és gymnasiumunkra: „Az elmult év folytán megnehezült az idők viharos járása hazánk nagyobb városai között leginkább Pozsony fölött. Határán ágyúk dördültek meg, és véres csatában két tábor találkozott, pusztítva egymást, de pusztítván a mindennapi kenyeret termő vidéket is. A város minden nyilvános épülete, még a királyi főgymnasium is megtelt sebesültekkel, és csakhamar minden utcza, minden ház meg lőn szállva katonaságtól, mely egy hónapon túl vesztegelvén ezen állapotban, reánk hozta a háború elmaradhatatlan iszonyatait: a drágaságot, inséget és nyomort.“

A viszonyok okozta nagymérvű drágaságnál fogva a kormány kénytelen volt gymnasiumunk tanárainak három havi fizetésöket előre kiutalványozni, de az összeget a háború befejezése után 12 havi részletben az illetők fizetéséből, bár a tanártestület szinte megható hangon esedezett elengedéséért, tekintettel a Tanulmányi Alap *fölötte mostoha helyzetére*, az illetők fizetéséből levonta.[1]

Az 1866-diki hadjárat balsikere, tudjuk, alkotmányunk visszaállítását eredményezte s 1867. márczius 19-dikén intézetünk már ünnepet ül e korszakos fontosságú esemény örömére, s az ujonnan kinevezett vallás- és közoktatási minisztert: báró *Eötvös* Józsefet, a Kolmár József tanártól szerkesztett felirattal üdvözli. A minister a tanártestület üdvözletét a következő levélben köszönte meg:

Nagyságos Barton József, apát, kir. tanácsos s pozsonyi tankerületi kir. főigazgató úrnak!

Urunk s Királyunk a nemzet által forrón óhajtott felelős kormányzati rendszert visszaállítván: Nagyságodnak ez alkalomból hozzám, mint vallás- és közoktatási m. kir. miniszterhez f. é. február hó 22-dikén

[1] Főig. r. 1867. május 21-dikén. — Megjegyezzük még, hogy intézetünk a beszállásolás folytán az új iskolaév kezdetével oly állapotba jutott, hogy tisztogatásra és javításokra a szokásosnál háromszorta nagyobb költségre volt szükség.

227. sz. a. küldött üdvözlő feliratát örömmel és köszönettel fogadtam. — A mily dúsak a remények, melyeket a nemzet az alkotmányosság visszaállításához köt, ép oly nagyok és nehezek a megoldást váró feladatok is, melyekkel az átmenet és rendezés kényes korszakában és azután is, a vallás és közoktatás ügye hazánkban találkozni fog. — Élénk öntudatával birok annak, hogy a kiváló fontosságú nevelési és oktatási ügy ellátására erőim, a legnagyobb buzgóság mellett sem elegendők; érzem és tudom, mikép az általános szellemi fejlődésnek csak úgy lehet majd sikerdús lendületet adni, csak akkor szilárd, tartós alapjait egy jobb és szebb jövendőnek ez irányban is megvetni, ha a kormányt szakközegei a rendkivüli idők igényelte rendkivüli tevékenységgel, gyakorlati tapasztalásuk, de mindenekelőtt ernyedetlen buzgóságuk és hazafias önmegtagadásukkal támogatandják. — E nagy feladatunk tudatától lelkesítve kell a haza szellemi érdekei ápolásának nagy művéhez fognunk! Csak így számíthatunk arra, hogy törekvéseink a társadalom minden rétegeinek fejlődésére üdvhozólag hatnak. — A szellemi tőke minden állam és nemzet nagyságának talpköve, és én az ez irányban való buzgó s kitartó működést, valamint a tanitói személyzet érdekeire való folytonos ügyelést első és kedves kötelességemnek ismerem. — Hiszem és elvárom, hogy most, a midőn a bölcs fejedelem magasztos tette folytán minden honpolgár új erővel és kedvvel fogja kötelességeit a haza irányában teljesíteni, a szellemi érdekek ápolására hivatottak a nemzet e legnélkülözhetetlenebb napszámosai is törhetetlen buzgósággal fogják körükben a nemzeti kormányt támogatni. — Vegye Nagyságod s fejezze ki a pozsonyi tankerület összes tanszemélyzetének szives köszönetem és üdvözletemet.

Kelt Budán, 1867. évi márczius hó 14-dikén.

B. Eötvös József, s. k.

Nemsokára még örvendetesebb hírrel lepi meg a főigazgató gymnasiumunkat. Május 31-dikén értesíti u. i., hogy az ország ő Felségeik: a király és királyné dicsőséges *megkoronázásának* néz elébe, és hogy ennélfogva mind a tanárok, mind a tanulók tanui lehessenek azon alkotmányos ünnepségeknek, a melyek ez alkalommal rendeztetni fognak: a koronázási és vele összekötött ünnepségek napjait az ezeket megelőző és követő egy-egy nappal együtt szünidőül rendeli.

A koronázás megtörténte s a vele járó ünnepségek lezajlása után, minden téren, tehát a tanítás terén is kezdetét vette az önálló nemzeti munka. A miniszterium kinevezése és az

1867/68-diki iskolaév megnyilta között azomban sokkal rövidebb idő folyt le, hogysem Eötvös miniszter új tantervet elkészíthetett és életbe léptethetett volna; az 1861-dik év óta követett tanterv tehát nagyjából ez évre is érvényben maradt, ámde már 1867. szeptember havában megindultak a tárgyalások az új középiskolai tanterv ügyében. E hónap 20-dikán Eötvös miniszter elnöklete alatt Budán tartott, a tankerületi főigazgatókból és igazgatókból álló értekezlet megvitatta az új tantervet s a miniszter ezt október 8-dikán 11497. sz. rendelettel intézetünk tanártestületének véleményadás czéljából megküldötte. A tervezet szerint a Thun-féle 8 osztályú gymnasium alsóbb négy osztályaiban *reálgymnasiummá* alakul át. A számtan-, mértan- és vegytanra az eddiginél több idő fog fordíttatni. A *rajz* és a *testgyakorlás rendes tantárgyak,* úgy hogy a reálgymnasiumi tanuló a reáliákból annyi ismeretet fog elsajátítani, hogy minden nehézség nélkül átmehet a tervbe vett reáliskola 1-ső (akkori szervezete szerint 4-dik) osztályába. A reálgymnasium negyedik osztályának bevégzése után a szülőnek el kell határoznia, hogy gyermekét a humanisticus, vagy a reáliskolába akarja-e járatni, mert a tanítás a 4-dik osztályon túl egészen különválik. A ki a humanisticus irányt választja, az a reálgymnasiumi 4-dik osztály elvégzése után még két évig — az V. és VI. osztályba — a tulajdonképpeni *gymnasiumba* jár. E két osztály a görög nyelv kizárásával tulnyomólag a humaniórák és főleg a latin nyelv tanításának van szentelve; tárgyai azomban a történelem, a mennyiség- és természettan is. Az egyetem és a hatosztályu gymnasium között a kapcsolatot a szervezendő három évi tanfolyamú *lyceumnak* kellett majd képeznie. E lyceumra nézve, minthogy tanterve csak később készült el, a miniszterium a rendeletben csak a főbb elveket jelezte. Ezek szerint a lyceumban valamennyi tanulóra nézve csak azon tárgyak lettek volna kötelezők, a melyek általános műveltségre vezetnek; a szaktárgyak pedig, meg az életpályákra vezető tanulmányok, nemkülömben a görög nyelv is — furcatio útján — külön szakcsoportokban taníttattak volna. Az új terv végül megszüntette a félévi vizsgálatokat, a nem helyben lakó tanulókat csak husvétkor engedi haza, a nagy szünidőre nézve

fentartotta az eddigi szokást. A tervezetnek az I. és V. osztályra vonatkozó rendelkezései már 1867/68. évtől kezdve életbe léptek.

A tanártestület e rendelethez képest már az 1867/68-diki iskolaévre oly tantárgyfelosztást készített, a melyben a czélba vett tanterv rendelkezései a lehetőségig érvényesültek. Ezt az *átmeneti* tantervet és órafelosztást tünteti fel az alábbi táblázat, zárójelben mutatva az Eötvös-féle tantervnek követeléseit.

A 61-diki felosztás	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Eötvös tanterve	Reál-gymnasium				Gymnasium		Átmeneti ideiglenes osztályok	
Tantárgyak								
Hittan	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2	2
Magyar nyelv	4(3)	4(3)	4(3)	4(2)	4(3)	4(3)	4	4
Latin nyelv	6(6)	8(6)	6(5)	6(5)	9(9)	5(8)	4	3
Görög nyelv	(0)	(0)	(0)	(0)	(0)	2(0)	2	2
Német nyelv	2(0)	2(0)	2(0)	2(3)	2(3)	2(3)	2	2
Földrajz	2(2)	2(2)	2(2)	—	—	—	—	—
Történelem	—	—	2(2)	2(2)	3(3)	3(2)	3	3
Mennyiségtan	5	2(5)	2(5)	2(3)	3(3)	3(4)	2	2
Szabadkézi mértani rajz	4(4)	(4)	(4)	(2)	Szünnapokon	Szünnapokon	—	—
Természetrajz	—	(2)	2(2)	2(2)	2(0)	—	—	—
Physika	—	—	—	2(0)	2(2)	2(2)	3	4
Szépirás	(1v.2)	1(1)	1(0)	—	—	—	—	—
Testgyakorlat	2(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	(2)	—	—
Rendk. tárgyak: Testgyakorlat a II—VIII. oszt. számára	2 óra az al- és 2 a felgymnasium számára.							
Rendk. tárgyak: Szabadkézi rajz II—VIII. osztályig	2 óra							
Rendk. tárgyak: Ének kezdők	2 óra							
Rendk. tárgyak: Ének haladók	1 óra							
Rendk. tárgyak: Franczia nyelv*)	2 óra							
Rendk. tárgyak: Műének	2 óra							

Tanártestületünk azomban a miniszteri rendelethez képest az Eötvös-féle u. n. *lyceumi* tantervet beható tanácskozás tárgyává is tette s a tantervet illető véleményét, miként más gymnasiumok is, felterjesztette a miniszteriumhoz. Az egyes in-

*) Eötvös terve az olasz és angol nyelvet is rendkivüli tárgyul nevezi meg, de ezeket nálunk nem tanították. A rendkivüli tárgyak csak az önként jelentkezőkre voltak kötelezők.

tézetek által tett észrevételek kimutatták az új tantervnek némely fogyatkozásait, úgyhogy Eötvös miniszter az 1868/69. iskolaév kezdetén némely pótló intézkedések foganatosítását látta szükségesnek. Ennek folytán ez a tanterv már kezdetben mind a tantárgyak, mind az óraszám dolgában meglehetős hullámzást tüntet fel, és az 1868. augusztus 29-dikén 14464. sz. rendelettel kiadott *végleges gymnasiumi tanterv* az eredeti tervezettől némely részben nagyon eltér. A végleges terv szerint gymnasiumunk a hatosztályú *nagygymnasium*[1] szervezetével bír, de tanterve és órafelosztása intézetünk sajátlagos viszonyainál fogva az általános tervtől meglehetősen elütött. Nevezetesen nálunk a tantervtől eltérőleg ezentúl is tanították a német nyelvet az I. és II. osztályban 2—2 órában, a magyar nyelvnek pedig minden osztályban 4—4 óra jut hetenkint. Más eltéréseket mellőzve, még csak azt említjük, hogy a VII. és VIII. osztályoknak lyceális szakokká való átváltoztatása miatt ez osztályokban a hittan óráit a korábbi tervek 1-re szállították; intézetünkre nézve azomban a miniszterium kivételesen megengedte, hogy a hittanra ez osztályokban 2—2 óra jusson.

A lyceumi rendszer meggyökeresedésének legfőbb akadálya az a körülmény volt, hogy a lyceális tanszakok nemcsak merőben új intézmény voltak nálunk, hanem, hogy a gymnasiumi tanterv megalkotásakor e tanszakok természetével, szervezetével magában a miniszteriumban sem voltak tisztában. A lyceum tantervét Eötvös miniszter csak 1869. január 21-dikén kelt 16561/1868. sz. rendeletével küldötte meg az egyes intézeteknek véleményadás végett, s gymnasiumunk tanártestülete ez év márczius 9-dikén tartott értekezletében a tervezetet behatóan megvitatta és megállapodásait felterjesztette. De minthogy a lyceumokra vonatkozó törvény nem készült el, s a tervezet csak tervezet maradt, bővebben ennélfogva sem véle magával, sem tanártestületünknek felterjesztésével nem foglalkozunk.

Az új gymnasiumi tantervnek kiegészítése volt az új *gymnasiumi rendtartás* és fegyelmi szabályok kiadása, a melyeket 1869. április 4-dikén 6020. sz. rendeletével léptetett életbe a

[1] A tanterv így osztályozza az intézeteket: *Kisgymnasium* 4 osztálylyal, Nagy gymnasium 6 osztálylyal és Lyceum 9 osztálylyal.

miniszterium. Általános lévén ez az intézkedés, közelebbi ismertetését szintén mellőzzük, csak azt említjük, hogy ez a Rendtartás 1876-ig volt érvényben, a mikor Trefort miniszter új Rendtartást hozott be; 1890-ben pedig a miniszterium 23583. sz. rendeletével a most is érvényben levő középiskolai Rendtartást tette kötelezővé. Harmincz év alatt tehát háromféle Rendtartáshoz kellett középiskoláinknak alkalmazkodniok. (!!)

Báró Eötvös József mint más kérdésekben, úgy az általa concipiált tanítási rendszer tekintetében sem érhette meg életében „eszméinek győzedelmét". 1871. február 2-dikán meghalt s tanulóifjuságunk gyászistentisztelettel, a tanártestület pedig az özvegyhez intézett megható hangu részvétfelirattal fejezte ki az elhunyt iránt érzett kegyeletét s a nemzet nagy halottja iránti hálaját. Utódja: dr. *Pauler* Tivadar szakítva a lyceális gymnasium eszméjével, 1871. szeptember 18-dikán 20855. sz. rendeletével „addig is, míg a gymnasiumok szervezete iránti törvény létrejön", alapul véve az Országos Középiskolai *Tanáregyesületnek* erre vonatkozó javaslatát, az 1871/72. iskolaévtől kezdve új tantervet tett kötelezővé, a mely keretül megtartja ugyan az Entwurf körvonalait: a gymnasiumnak *két tagra (al- és felgymnasium)* való felosztását; de a kor kivánalmainak megfelelőleg reális és nemzeti tartalmat ad a keretnek. Számolva némileg régebbi tanügyi hagyományainkkal, a tantervnek ez a formája lett volna a legalkalmasabb a továbbfejlesztésre. Intézetünkben kevés eltéréssel valósították meg a Pauler-féle tervet, mint ezt a túloldali táblázat mutatja, a melyben zárójelbe van téve a tervezet által megállapított óraszám.

Pauler miniszter annyiban volt szerencsésebb elődjénél, Eötvösnél, hogy rendszere túlélte őt;[1] mert utódja, *Trefort* Ágoston, a ki 1872. szept. 19. tudatta gymnasiumunkkal, hogy a miniszterséget átvette, meghagyta Pauler tantervét s miniszter-

[1] Erről a Pauler-féle gymnasiumi rendszerről általában az a véleményünk, hogy fogyatkozásai mellett a legjobban alkalmazkodott viszonyainkhoz. A tanítás nemzeti elemeinek erősítése e rendszer keretén belül sokkal üdvösebb középiskolai oktatásügyi politika lett volna, mint az a radikális ujítási túlbuzgóság, a mely Trefort miniszterségét jellemzi.

Osztályok	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Az órák összege
Vallástan	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	1(1)	1(1)	1(1)	1(1)	12(12)
Magyar nyelv ..	3(3)	4(3)	4(3)	3(3)	4(3)	4(3)	3(3)	3(3)	28(24)
Latin nyelv	6(6)	6(6)	5(5)	6(6)	6(6)	5(5)	5(5)	4(5)	43(44)
Görög nyelv ...	—	—	—	—	5(5)	5(5)	4(4)	4(4)	18(18)
Német nyelv ...	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	16(16)
Földrajz	2(2)	2(2)	2(2)	—	—	—	—	—	6(6)
Történet	—	—	2(2)	2(2)	3(3)	3(3)	3(3)	3(4)	16(17)
Mennyiségtan ..	4(4)	4(4)	3(3)	3(3)	4(4)	4(4)	3(3)	3(2)	28(27)
Mennyisgt. földr	—	—	—	—	—	—	—	(2)	(2)
Természetrajz ..	2(2)	2(2)	—	—	2(3)	2(2)	—	—	8(9)
Természettan...	—	—	3(3)	I. f. 4(4)	—	—	4(4)	3(3)	14(12)
Vegytan	—	—	—	2. f. 4(4)	—	2(2)	—	—	6(4)
Bölcsészet.....	—	—	—	—	—	—	3(2)	2(2)	5(4)
Rajz	5(5)	4(4)	4(4)	4(4)	—	—	—	—	17(16)
Szépirás	1(1)	1(1)	—	—	—	—	—	—	2(2)
Testgyakorlás ..	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	2(2)	16(16)
Heti órák összege	29(28)	29(28)	29(28)	28(28)	29(29)	30(29)	30(29)	27(30)	231(229)

sége kezdetén nem a tantervet, hanem a módszeres tanári értekezleteket illetőleg adott ki jelentős ujitásokat tartalmazó rendeletet (1872. nov. 24. 31048. min. és 1873. márcz. 2. 305. sz. főig. r.), meghagyva a tananyagnak havonkinti előirányzását s a módszeres kezelésnek együttes megbeszélését stb. 1876-ban (jul. 22. 12787.) hatályon kivül helyezte Eötvösnek 1869. évi Rendtartását és ujat hozott be, és csak 1878. aug. 1-jén k. 18930. sz. rendeletével helyez kilátásba új tantervet. „Addig is, mig a gymnasiumok számára új tanterv és órabeosztás állapíttatnék meg“, már az 1878/79. iskolaévtől kezdve oly módosításokat eszközöl az érvényben levő tantervben, „a melyek az állandó tervezetben is meg fogják állani helyöket.“

Ez átmeneti intézkedésekben már ugyanazon szellem nyilvánul, a mely a Trefort korabeli összes tanügyi alkotásokon végig vonul: *a jó módszer, a psychologiai alapra helyezett tanítás* és azok a jelszavak, a melyeket a Trefort-féle korszak paedagogusai sok bátorsággal, de egyoldalu, sőt ki nem forrott nézetektől szaturáltan és a valódi culturpolitikus éles látása és higgadtsága nélkül hangoztatnak, már az 1878/79. évre meg-

állapított tantervben kifejezést nyernek. Ezóta a tanterv kérdése folytonosan vajúdik, mignem Trefort 1879. jul. 3-dikán 17630. sz. rendeletével közzé teszi az általánosan kötelező, új elvek szerint készített tantervet; azt, a melynek árnyéka egészen napjainkig ér.

Az új tanügyi jelszavak azomban nem mindenütt keltenek egyforma lelkesedést és Trefort miniszter az elmék elkészítése és a tanárok kioktatása czéljából 1880. jul. 4-dikén 16179. sz. rendelettel kiadja a tanterv módszeres végrehajtását magyarázó *Utasitásokat,* a melyeknek megjelenésétől sokan középiskolai tanügyünknek eddig hallatlan fellendülését várták. A tanterv kérdését véglegesen az 1883. évi XXX. törvényczikk volt volna hivatva megoldani, a melyet Trefort miniszter némely átmeneti intézkedésekkel az 1883/84. iskolaévtől kezdve léptetett életbe (1883. 26776. és 27980. sz. min. rr.). Némi módosulások az egyes tárgyak óraszámának dolgában már mindjárt a következő iskolaév megnyiltakor történtek, de hogy mily nagy volt a törvény daczára, a tantervi ingadozás és bizonytalanság, kapkodás, legjobban tanusítja az a körülmény, hogy a miniszterium 1887. évi 8619. számú rendeletével, nemcsak a három év előtt megállapitott tantervet, hanem az Utasitásokat is alaposan megváltoztatja. E tantervi fejetlenséghez járul még, hogy az állandó tanterv *kiadása után* (!) a miniszterium az egyes intézetekkel az általánosnak elvi megállapodásait respectáló *állandó (!) helyi tanterveket* készíttet. Tanártestületünk szintén megfelelt a felsőbb kivánalomnak s gymnasiumunk állandó tanmenetét 1890. iskolaév folyamán a miniszterium meg is erősítette. Lényeges változtatásokat azomban helyi tantervünk nem tartalmaz.

Trefort Ágostonnak 1888. aug. 22-dikén bekövetkezett halála után a magyar közoktatási miniszterium székébe oly férfiu ült, a ki nemcsak az egyházpolitika terén kifejtett működése által vált történelmünk korszakalkotó alakjává, hanem a kinek neve a nemzeti művelődési törekvések bajnokai között is egyike marad a legtiszteltebbeknek. Ez gróf *Csáky* Albin, a ki 1888. szeptemberében vette át Trefortnak hitelében meglehetősen megingott és zilált tanügyi hagyatékát, s a köz-

oktatás egész mezejének rendezéséhez fogott. A magyar nemzeti tanügy hiányait és bajait az egész vonalon felismerve, tanügyi tradicziónknak teljes ismeretében és becses részeiknek felelevenítésével (iskolai játékok, tanulmányi kirándulások, stb.) idegen tanügyi eszméktől meg nem tévesztett józan itélettel a középiskolai oktatás terén is gyökeres reformot akart létesíteni az *egységes középiskola* megteremtésével. Czéljának megvalósulását, sajnos, a politikai viszonyok alakulása miatt nem érhette meg, de az 1890. XXX. t.-cz. megalkotása első, de nagyon komoly lépés az eszme megvalósítása felé. E törvény a görög nyelvet föltételesen facultativvá teszi, és alkalmat nyujt azon tanulóknak, a kik a görög nyelv tanulására hajlamot, rátermettséget nem éreznek, hogy az általános műveltség kellékeit magyar irodalmi olvasmányok és művelődéstörténeti tanulmányok révén sajátítsák el. Csákynak reformczéljai természetesen a tanügy mezején nagy forrongást idéztek elő és a törvény megbolygatta némileg a Trefort-féle tantervet is, a mennyiben görögpótló facultativ tárgyakul a szabadkézi rajzot és ábrázoló geometriát is felvette. A törvény az 1890/91. iskolaév kezdetével lépett életbe, az V. osztályra kiterjeszkedő érvényességgel, de azután fokozatos haladással, úgyhogy 1893/94. már mind a négy felső osztályra kiterjedt a görögpótló tárgy tanulása. Intézetünkben a törvény létrejötte óta a görögöt és a görögpótló tárgyat választó tanulók számaránya a következő táblázatból tünik ki:

Iskolaév		V.	VI.	VII.	VIII.	Összeg	%
1890/91	görög	38				38	60·3
	pótló	25				25	39·7
1891/92	görög	32	33			65	60·2
	pótló	31	12			43	39·8
1892/93	görög	29	29	30		88	64·7
	pótló	19	18	11		48	35 3
1893/94	görög	38	32	20	22	112	65
	pótló	23	13	14	10	60	35
1894/95	görög	40	28	21	19	108	64
	pótló	22	17	11	12	62	36

Csáky Albinnak a miniszteri széktől való megválása után (1894. junius) körülbelül fél évig báró *Eötvös* Loránt intézte a közoktatási miniszterium ügyeit maradandóbb nyom nélkül; mig 1895. január 15-dike óta dr. *Wlassics* Gyula áll a közoktatási miniszterium élén.

Végül közöljük a jelenleg érvényes tantervnek és órabeosztásnak táblázatos képét, a hogyan az az 1887. és az 1890-diki általános rendelkezések és a helyi állandó tanmenet értelmében az 1894/95. iskolaévben irányadó volt.[1]

Tantárgy	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
Vallástan	2	2	2	2	2	2	2	2	16
Magyar nyelv	6	5	3	4	3	3	3	3	30
Görögpótló magyar	—	—	—	—	2	2	2	2	8
Latin nyelv	7	7	6	6	6	6	6	5	49
Görög nyelv	—	—	—	—	5	5	5	4	19
Német nyelv	—	—	4	3	3	3	3	2(3)	18(19)
Történelem.....	—	—	4	3	3	3	2	3	18
Földrajz	4	4	2	—	—	—	—	—	10
Természetrajz	—	—	—	3	2	3	—	—	8
Természettan.....	—	—	—	—	—	—	4	4	8
Mathematika	3	4	3	3	4	3	3	2	25
Rajz. geometria ..	3	3	2	2	—	—	—	—	10
Philos. propaed. ..	—	—	—	—	—	—	—	3	3
Szabadkézi rajz és ábrázoló mértan ..	—	—	—	—	2	2	2	2	8
Szépirás	1	1	—	—	—	—	—	—	2
Torna	2	2	2	2	2	2	2	2	16

1861-től 1890-ig nem kevesebb mint *hat tantervhez* és *háromféle Rendtartáshoz* kellett gymnasiumunknak simulnia. Egészséges viszonyok között ennyi tanterv *hat évszázadnak* is elég volna.

[1] A zárójelbe tett számok a helyi tantervben megállapított óraszámot jelzik; a *cursiv*-szedés pedig a görög nyelv helyett 1890/91. óta választható facultativ tárgyak szerepét mutatja. Helyi tantervünk egyébiránt csak abban különbözik az általánostól, hogy a VIII. osztályban a német nyelvnek 2 óra helyett 3-at juttat hetenkint, és hogy az első osztályban magyar dolgozatot nem kéthetenkint, hanem hetenkint iratunk.

II. FEJEZET.

A) Gymnasiumunk igazgatására és az intézet külső életére vonatkozó fontosabb mozzanatok az 1861-től 1895-ig terjedő időben.

A provisorium korának kezdetén, minthogy az önkényes uralom annak idején a kir. főigazgatóságok működését felfüggesztette, intézetünk a visszaállított Helytartó-Tanácscsal közvetetlenül levelezett. A megváltozott viszonyok folytán azomban az iskolaügyi administratio régi keretei lassan-lassan visszaállíttatnak és a H. T. 1862. junius 11-dikén kelt 39946. sz. rendeletével tudatja, hogy ő Felsége a középiskolák kormányozásának régebbi formáját visszaállítván, a pozsonyi tankerület élére *Barton* József apátot és iskolatanácsost állította és az ujonnan kinevezett s ugyanekkor a királyi tanácsosi czimmel felruházott főigazgató julius 17-dikén értesíti gymnasiumunkat, hogy hivatalát átvette és felhívja az igazgatót, hogy felterjesztéseit és évi jelentéseit ezentúl hozzá intézze. Barton *tizenöt* évig, 1876. junius haváig vezette a pozsonyi tankerület ügyeit és ez évben Vág-Sellyére ment plébánosnak. Tanártestületünktől ez év junius 10-dikén kelt levelében búcsúzott el, s a melegség, a mely e levélnek minden betüjéből kisugárzik, mutatja, hogy közte és intézetünk tanártestülete között a lehető legbarátságosabb viszony állott fenn. „Törekedtem — úgymond — minden erőmből részrehajlatlan és igazságos főigazgató lenni, a testvéri egyetértést mennél szilárdabb alapra fektetni, hogy így a kölcsönös bizalmat meghonosítsam. A méltányosság sem hiányzott működésemben, és míg egyrészről méltányos voltam a rögös pálya tényezőihez, másrészről a *rideg hivataloskodás helyett baráti vonzalommal karoltam keblemhez mindazokat, a kiket a gondviselés körömbe hozott.*“ Hogy pedig a főigazgató szavai

a való igazságnak mennyire megfelelnek, kitünik az 1875/76-diki Értesítőnek reá vonatkozó következő szavaiból: „Isten vezérelje ő Nagyságát az önválasztotta igénytelen nyugalom helyére. Mi édes emlékezéssel fogjuk megőrízni nevével együtt, az őszinte tisztelet, szeretet és kegyelet láncát, melylyel *tizenöt* évi együttlét idején, mint igazságszerető tanférfiu és főnök, mint az ifjúság szerető atyja, mint egyeneslelkű hazafi és önzéstelen emberbarát magához fűzte szíveinket. . . . . Legyen áldott az egyszerű lelkipásztor, a ki felejthetetlen lesz előttünk, mint a közügy önzéstelen férfia, és a kinek oly nagyok az érdemei, a melyeket tanügyünk átalakulási küzdelmeiben szerzett."

A pozsonyi főigazgatóság országszerte ismeretes jó szellemének letéteményeseként kell tekintenünk *Bartont*, a kinek utódja *Wiedermann* Károly nemcsak ápolta, hanem fejlesztette ezt a jó közszellemet. Wiedermannt, akkoriban gymnasiumunknak igazgatóját, 1876. jun. 30. 14072. sz. rendelettel bízta meg a miniszterium a pozsonyi tankerület igazgatásával, még pedig egyelőre ideiglenesen, úgyhogy gymnasiumunkat is tovább igazgatta. Ez az ideiglenes megbízatása és kettős hivatali elfoglaltsága évek hosszú során át tartott, s csak 1884. május 27-dikén 19746. sz. rendelettel mentetett fel igazgatói tisztétől, és erősíttetett meg ő Felségétől főigazgatói állásában.

A tanügy terén kifejtett 42 évi működése után 1895. márczius 27-én halt meg, hatvanhat éves korában. A pozsonyi és a tankerületi tanárok nagyszámban jelentek meg az általánosan szeretett és becsült főigazgató temetésén s azzal fejezték ki emléke iránt érzett kegyeletüket, hogy az ifjúság adományaival együtt 731 frt 96 kr.-nyi összeget adtak össze, hogy azon a felejthetetlen hivatalfőnek a pozsonyi Szt. András temetőben lévő sírját méltó emlékoszlop jelölje. A síremlék még az 1895. év őszén el is készült, és késő időig fogja hirdetni Wiedermannnak és az alája rendelt tanároknak egymáshoz való kegyeletes viszonyát.

Utódjáról, *Pirchala* Imréről, a kit a miniszterium 1895. április hóban ideiglenesen, majd ő Felsége 1895. aug. 17. (45235. sz. r.) véglegesen nevezett ki pozsonytankerületi főigazgatónak, csak annyit jegyezünk meg, hogy kinevezését a po-

zsonyi és a tankerületi tanárok közóhajuk kifejezéseképpen üdvözölték, és hogy egyénisége, meg a pozsonyi kir. gymnasiumnál eltöltött tíz évi igazgatósága biztos kezesség arra, hogy Barton és Wiedermann örökét: a tanárok és a felsőbb tanügyi hatóságok összhangzó működését, a melynek a pontosság és szigorúság, másfelől azomban a méltányosság, igazságosság és szeretet az ismertető jelei, nemcsak megőrízni, hanem gyarapítani is fogja.

Az *igazgatók* sorát e korszakban *Kruesz* Krizosztom nyitja meg. Mint a Szt. Benedek-rend tagja már az 1843/44. és 1844/45-diki években tanára volt gymnasiumunknak. Igazgatóvá az önkényes uralom végével 1861. okt. 18-dikán neveztetett ki, s intézetünknél tényleg 1864. nov. 19-ig működött, a midőn betegsége miatt az igazgatóság teendőit *Sztoczek* György tanár vette át. Többé aztán Kruesz nem vezette intézetünk ügyeit, bár csak 1865. aug. 15-dikén mondott le végleg az igazgatóságról. Sokszorosan megérdemelt felsőbb kegy jeléül vehette, midőn 1865-ben rendjének bizalma és a királyi kegyelem őt a pannonhalmi főapátság székébe és méltóságába emelte.

Az igazgatóság ideiglenes vezetésével megbizott Sztoczek tanár csak négy hónapig vezette az igazgatóság ügyeit. Márczius 5-dikén leköszönt a megbizatásról, s az igazgatóságot helyettes igazgató minőségében *Lubrich* Ágost vállalta magára, a kit e minőségben a főigazgató ápr. 2-dikán meg is erősített. Lubrichnak helyettes igazgatói működése idejében a tanártestületben eddig uralkodó összhang és egyetértés némileg megbomlott, s a tanári értekezleteken nem egyszer viharos jelenetek fordultak elő, a melyek a felsőbb tanügyi hatóságok beavatkozását is eredményezték, de a felkavart hullámok elvégre minden nagyobb botrány nélkül elcsendesedtek; igazgatóul pedig, közel egy évi interregnum után, a miniszterium 1866. január 24. 19854/2716. sz. rendeletével *Wiedermann* Károly, lőcsei kir. kath. főgymn. igazgatót nevezte ki, a ki hivatalát márczius 18-dikán foglalta el. Ugyanekkor ért véget Lubrich helyettes igazgatósága is.

Wiedermannt, a ki 1876. óta a pozsonyi tankerület ideiglenes

főigazgatója is volt, 1884. május 27-dikén erősítette meg ő Felsége rendes főigazgatóul s az igazgatói teendőket ezután az új igazgató kinevezéséig *Kolmár* József látta el. Julius 31-dikén, 28222. sz. rendeletével a miniszterium gymnasiumunk élére *Malmosi* Károly, budapesti tanárképző gyakorló főgymnasiumi rendes tanárt állította, a ki aug. 28-dikán vette át hivatalát. Malmosi azonban, a kinek működéséhez nem csak gymnasiumunk, hanem az egész hazai tanügy oly szép reményeket fűzött, 1885. junius hó 25-dikén meghalt. Súlyos betegség csiráját hozta magával Pozsonyba, a mely folyton emésztette, de csak hét nappal halála előtt törte meg annyira, hogy felhagyott a napi munkával s enyhülést keresett a pestmegyei Harasztiban. Nem láttuk őt többé s a végső tisztességet is csak képviselői utján adhatta meg neki a tanártestület.

Pirchala Imrét küldötte helyébe a miniszterium 1885. szept. 25. 37302. sz. rendeletével intézetünk igazgatójául, a kit ő Felsége 1886. nov. 8-dikán kelt legfelsőbb elhatározásával erősített meg tisztében. Tiz esztendeig állott gymnasiumunk élén; de a szó legvalódibb értelmében elmondhatjuk, hogy nem volt hivataloskodásának egyetlen egy perecze sem, a melyre a keserűségnek csak árnyéka is eshetnék. Mintaszerű elüljárót, de mintaszerű embert is tanultunk benne tisztelni.

Pirchalának főigazgatóvá történt kinevezése után pár hónapig *Cserny* Károly tanár vezette helyettes minőségben az igazgatóságot, majd 1895. év november 20-dikán a helyettesítésről lemondván, a főigazgató *Polikeit* Károly tanárt bizta meg gymnasiumunk ideiglenes vezetésével s a miniszterium a főigazgató intézkedését 1896. decz. 21-dikén 67404. sz. rendeletével jóváhagyta. A millennium évében tehát az igazgatóságot illőleg átmeneti állapotot élünk.

Gymnasiumunk épületének czélszerütlen építészeti tulajdonságai lehettek oka annak, hogy az igazgató nem lakott az intézetben. Wiedermann igazgató azomban az 1867/68. iskolaév elején, 1867. okt. 15-dikén lakást kért az épületben, bérfizetés kötelezettsége mellett, csakhogy már 28-dikán vette a választ (81684. min. ren.), hogy nem kap. A következő év elején Wiedermann újból lépéseket tett a lakás ügyében, s a miniszte-

rium márcz. 31. 982. sz. rendeletével az épület első emeletén lévő tanügyi czélokra nem szükségelt néhány szobát évi 50 frtnyi lakbér mellett átengedte magánlakásul. A helyiségeket természetesen a lakás czéljaira át kellett alakítani s több ízben javítani, de még így is nagyon kényelmetlen otthont nyujtanak.[1]

Kik voltak gymnasiumunk tanárai az 1861-től máig terjedő időszakban, s meddig szolgáltak, azt e fejezet végén találja külön csoportban az olvasó. A tanárok személyi viszonyaira vonatkozó adatok közül csak a következőket emeljük ki. Gymnasiumunk ez időszakbeli tanárai közül számosan részint tanügyi, részint irodalmi érdemeiknél fogva magasabb kitüntetésekben részesültek, tekintélyes állásokba emelkedtek; többen országos hírnévre tettek szert. Az igazgatók közül Kruesz pannonhalmi főapáttá, Wiedermann és Pirchala főigazgatokká emelkedtek, a tanárok közül Lubrich Ágost egyetemi, Vutkovich Sándor akadémiai tanárrá,[2] Németh Antal előbb tanfelügyelővé, utóbb főigazgatóvá, Bartal Rezső szintén tanfelügyelővé neveztetett ki. *Szarvas* Gáborban a magyar nyelvtudomány egyik büszkeségét tiszteli az egész ország, a kinek gymnasiumunk 1866/67 évi *Értesítő*-jében „*Magyartalanságok*“ czimű értekezése az ujabb nyelvészeti törekvéseknek zászlóbontása. Többen igazgatókká léptek elő (Farkas József, Sváby Pál, dr. Tóth Sándor.) Az irodalom és tankönyvirás terén kiváltak és nevet szereztek: *Kruesz* Krizosztom, *Kolmár* József, *Cherven* Flóris, *Lubrich* Ágost, *Szarvas* Gábor, *Dávid* István, *Cserny* Károly, *Helmár* Ágost, *Tewrewk* Árpád, *Vutkovich* Sándor, *Babics* Kálmán, *Pirchala* Imre stb; az ujabbi és a mostani tanári generáczió tagjai közül: *Polikeit* Károly, *Kutrucz* Rezső, *Albrecht* János, *Gaál* Mózes, *Zlinszky* Aladár, *Tóth* Sándor; *Dohnányi* Frigyes pedig egy új gyorsírási módnak a *panstenographiának* írta meg a rendszerét.

---

[1] Jellemző, hogy míg 1867-ben az igazgató e lakást 50 frt évi bérért bírta, Pirchala Imre 350 frtnyi lakbér fejében élvezte (!?) ugyanazt a lakást. Ebből is lehet látni, mennyire aránytalanul emelkedtek Pozsonyban az utóbbi években a lakásbérek.

[2] *Vutkovich* Sándor nagy érdemeket szerzett az által, hogy 1873-ban megalapította a *Pozsonyvidéki Lapok*-at és azt 1876-ig szerkesztette. Oroszlánrésze van a helybeli Toldy-körnek megalapításában (1874-ben) és pozsonyi gymnasium tanársága idejében másfélszáznál több népszerű előadást tartott a magyar irodalomról. A pozsonyi hölgyek ebbeli érdemeiért 1873-ban ezüst serleggel tüntették ki.

A hittanárok közül *Zimándy* Ignácz, *Lassu* Lajos, *Maszlaghy* Ferencz az egyházmegyei főhatóság részéről szintén megfelelő előléptetésben részesültek.

A tanártestületet ért kitüntetésekhez számítjuk, hogy 1870. óta a honvédtiszti és a hadapród-vizsgálatoknál a magyar nyelv és történelem s a mennyiségtan és természettan vizsgálójául *két gymnasiumi tanár* szerepel, még pedig *Kolmár* József és *Wiedermann* Károly. 1872. óta a tanártestület két tagja állandóan tagja azon vizsgáló bizottságnak, a mely az egyévi önkéntességi jog megszerzésére pályázók megvizsgálására van Pozsonyban szervezve. Vizsgálókul az intézmény szervezése óta ugyancsak *Kolmár* József és *Wiedermann* Károly szerepeltek; az első 1884. szept. 23. történt lemondásáig, az utóbbi 1885-ben bekövetkezett haláláig. Kolmár utóda *Helmár* Ágoston lett, *Wiedermanné* pedig *Polikeit* Károly s jelenleg is ők tagjai e bizottságnak; minthogy azonban Helmár időközben a pozsonyi főreáliskolához került, ismét a rendeletektől elütő helyzet állott be, mivel e bizottságban *mindig* két gymnasiumi tanárnak *kell lennie.* Mivel azonban Helmár, mint *volt* gymnasiumi tanár fungál továbbra is vizsgáló minőségében, tanártestületünk a mostani helyzetben megnyugodott; az esetre azonban, ha Helmár e tiszttől megválik, a tanártestület 1895. november 15. 539. számu felterjesztésével a vizsgáló bizottsági tagsághoz való jogosultságát fentartotta, illetőleg a miniszteriumtól annak fentartását, mint *szerzett jognak* respectálását kérelmezte.

Intézetünket közelebbről érdeklő és történelmileg megörökítésre méltó mozzanatok közül az 1861—1895. időből még a következőket említjük meg:

1862-ben 24517. sz. rendeletével a H. T. megengedte, hogy intézetünk magyar köriratú pecsétet használhasson. Ez a pecsét máig is használatban van, 1862-diki évszámmal ellátva.

Ez év jun. 22-dikén a tanártestület védelmet kér a H. T.-tól azon rágalmak ellenében, a melyeket némely, hazánk iránt ellenséges indulatu egyének terjesztettek, a melyek azt a hitet akarták felébreszteni a közönségben, hogy a magyar nyelvü gymnasiumok bizonyítványaival a tanulók osztrák, vagy más külföldi főiskolára nem fognak felvétetni. Ugyanezen év decz.

14-dikén a főigazgató eltiltja a correpetiók tartását. 1863. 10097. sz. rendelet értelmében a tanulók ezentúl az év végén nem iskolai bizonyítványt, hanem nyomtatott értesítőt kapnak. Ez évi 42450. sz. rendelettel a H. T. megiratja az intézet történetét, s ez el is készült és szeptember hóban fel is terjesztetett, de hogy mit tartalmazott, arra irattárunkban nem bukkantunk. Ugyanezen évi aug. 29. k. főig. rendelet értelmében gymnasiumunk az alföldi szegények felsegélésére szini előadást rendezett s ez a nov. 30-diki felterjesztés szerint 85 frtnyi jövedelmet eredményezett. 1864-ben néhány politikai vonatkozásu rendelet jelenik meg; az egyik szigorúan megtiltja az ifjúságnak a politikai csoportosulásokat; a másik hasonló szigorusággal tiltja a lázító iratoknak az intézet falai között való másolását; egy harmadik pedig meghagyja, hogy az ifjusági szini-előadások, illetőleg az előadandó darabok az előadás előtt 8 nappal a rendőri hivatalnál bejelentendők.

Az elnyomatás idejében creált városi gymnasiumi bizottság 1864. elején ujonnan szerveztetett s abba a város részéről *Gottl* Mór, *Gratzl* József és *Mathes* Béla neveztettek ki; a tanártestület pedig ez évi szept. 27-dikén tartott értekezletén hozott határozatával *Kolmár* József és *Lubrich* Ágost tanárokkal képviseltette magát e bizottságban.

1865. év elején a városi tanács a gymnasium tanácskozó termét elkérte az orvosok és természetvizsgálók társulatának pozsonyi gyűlése alkalmából tartandó szakgyűlések megtartása czéljából, s természetesen meg is kapta. Gymnasiumunk tanártestülete jelentékeny szerepet játszott a gyűlésen; *Rózsay* Emil tanár a *barányokról*, *Zimándy* Ignácz pedig az *emberi kedületekről* (temperamentum) értekezett ez alkalommal.

1866. április 22-dikén gymnasiumunk a csallóközi szükölködők javára rendezett hangversenyt, a mely szintén tisztességes anyagi és erkölcsi sikerrel járt. A szereplők között gymnasiumunknak azóta hirnevessé vált két növendékét találjuk: gróf *Zichy* Gézát, a jeles zeneszerzőt, és *Tyrolt* Rezsőt, a kiváló német szinészt.

Az 1868/69. iskolaév folyamán a tanuló ifjuság „*Tavaszi virágok*“ czím alatt egy füzetet adott ki, a melyben a jelesebb

tanulók prózai és vers-szerzeményei jelentek meg. A kiadvány tiszta jövedelméből, a melyhez Ő csász. és apost. kir. Felsége is 200 frttal járult, az *Eötvösdíj-alapítvány* keletkezett. Erről bővebben az alapítványok között lesz szó.

1870-ben a miniszteriumnak okt. 28. 24441. sz. rendelete értelmében *felnőttek oktatására* november 1-jétől *népszerű előadások* tartattak. A gymnasium tanárai közül Óvári József, Sztoczek György, Thewrewk Árpád, Vutkovich Sándor és Zierer Géza szerepeltek előadókul. Kivülök ez évben csak Brandl Antal, akad. szobrász és Hódoly László, főreálisk. tanár vettek részt az előadásokban, úgyhogy bátran elmondhatjuk, hogy a Pozsonyban létesített ezen első *szabad lyceum* (mert így nevezik ma az e fajta előadásokat) teljesen gymnasiumunk tanárainak köszöni létrejöttét. Az előadásokban (mintázás, földrajz, történelem, alkotmánytan, magyar nyelv és irodalom, természettan, üzleti irálytan, szabadkézi rajz és szépírás) 294 felnőtt hallgató vett részt, még pedig magyar nyelvre jelentkezett 125, irálytanra 109, történelem- földrajz- és alkotmánytanra 130, számtanra 134, könyvvezetésre 152, természetrajzra 106, természettanra 120, vegytanra 108, mértani rajzra 59, szabadkézi rajzra és szépírásra 121, mintázásra 37. — A tanfolyam összes költségei (csupán a dologi kiadások, mert az előadók nem díjaztattak) 164 frt. 45 krra rúgtak, és ezt az összeget a miniszterium a maga tárczájának terhére ki is utalványozta. Az intézmény 1871-ben (nov. 15.) fokozottabb mértékben karoltatott fel. A hallgatók száma ez évben 584, a költségek pedig 1120 frtra rúgnak. 1872-ben nov. 15-től fogva 1873. április hó végéig még fennáll az intézmény, ezután azonban nincs többé róla szó.

Deák Ferencznek, „a haza bölcsének“ 1876. január 28. történt elhunyta alkalmából tanártestületünk felkérte a gymnasium kebelében fennálló segélyegyesületet, hogy ezentúl minden év végén bizonyos összeget *Deák Ferencz*-díjképpen oszszon ki egy-két oly tanulónak, a kik szegényvoltuk mellett jó erkölcseik és tanulmányaik által kiválnak, — s nagy hazánkfiának emlékét a *Deák Ferencz*-díj csakugyan azóta évről évre megujítja növendékeink előtt. Ugyanezen alkalommal Rózsay Emil tanár megfestette a nagy hazafi arczképét s az most is dísziti

gymnasiumunk tanácskozó termét; február 5-dikén pedig az ifjúság *Deák-gyászünnepélyt* rendezett.[1]

Ugyanezen év márczius 12-dikén intézetünk Toldy Ferencz emlékére szintén gyászünnepet ült.

1877. junius 8-dikán gymnasiumunk a koronázás 10 éves évfordulóját, 1879. ápr. 24-dikén a felséges királyi pár ezüst menyegzőjét ünnepelte meg.

Az 1886/87-diki iskolaév folyamán a tanártestület *Simor* János herczegprimást felirattal üdvözölte 50 éves papi jubileuma alkalmából, míg 1891. szept. 21-dikén gróf *Széchenyi* István, a *legnagyobb magyar*, születésének 100-dik évfordulóját ünnepelte meg intézetünk.

A miniszterek közül *Trefort* Ágoston több ízben (1873. okt. 27., 1879. szept. 8. stb.) és gróf *Csáky* Albin (1891. május 5.) látogatta meg intézetünket. A vall. és közokt. ministerium magasabb tisztviselőit (*Szász* Károly, *Markusovszky* Lajos, *Klamarik* János stb.) szintén több évben volt alkalma intézetünknek vendégeiül tisztelhetni. Báró *Eötvös* Loránt 1879. szept. 8-dikán, még egyetemi tanár korában, Trefort miniszter kiséretében fordult meg intézetünkben.

1875. május 3-dikán *Pulszky* Ferencz vizsgálta meg behatóan gymnasiumunk könyvtárait és gyűjteményeit.

Az 1875/76. iskolaév még az 1862/63 óta fennálló szokáshoz képest október 1-jén kezdődött, de tekintve a nagy szünidőnek tervbe vett új beosztását, már junius hónapban, 29-dikén végződött és a következő 1876/77. iskolaévben a tanulók beirása már augusztus 30-dikán kezdődött s a *Veni Sante* szeptember 1-jén tartatott meg. A nagy szünidő ez óta julius és augusztus hónapokra esik, és így áll a helyzet még ma is, a régebbi szokástól eltérő azzal a különbséggel, hogy az 1890. évi Rendtartás óta a beirásokat szeptembernek három első napján eszközöljük, az évet nyitó ünnepséget pedig szeptember 4-dikén tartjuk meg.

A magántanulókra vonatkozó ez időbeli általános intéz-

---

[1] A Deák Ferencz szobrára megindított országos gyűjtéshez gymnasiumunk ifjúsága 40 frt 80 kr.-ral járult hozzá.

kedéseket mellőzzük, de intézetünknek három nő-magántanulójáról meg kell röviden emlékeznünk, mert ilyenek is voltak. *Révffy Erzsebet* 1874. okt. 22-dikén engedélyt kapott, hogy a gymnasium I. és II. osztályáról magán-vizsgálatot tehessen és mind a kettőt jeles eredménynyel ki is állotta. Ettől fogva az 1878/79. iskolaév végéig magán tanulója intézetünknek s a gymnasium VIII. osztályát is elvégezte kitünő sikerrel. Kivüle még *Mihályfy Elvira* és *Nagy Irén* voltak gymnasiumunk nő-magántanulói, a kik az 1875/76. évben iratkoztak be az I. osztályba. 1877/78-ban mindketten a III. osztályt végzik nálunk, míg 1878/79-ben már csak Mihályfy Elvira szerepel a IV. oszt. magántanulói között.

Az 1885-diki országos kiállításon intézetünk az 1883/84. évi dolgozatok és rajzok és az 1852. óta kiadott évi *Értesítők* kiállításával vett részt s a rajzokért *kitüntető érmet* kapott.

Párhuzamos osztály intézetünknél legelőször 1868/69-ben volt. 1885/86. évben állíttatott fel újra az I. oszt. számára; 1886/87-ben a II. osztályt is ketté kellett választani, míg 1894/95. óta már a III. osztályt sem lehet egy tanítási teremben elhelyezni s jelenleg is 11 osztálya van gymnasiumunknak.

A testi nevelésnek gróf *Csáky* Albin miniszter által való nagyobb mérvű felkarolása Pozsony városában a négy helybeli középiskola (gymnasiumunk, az ág. hitv. ev. lyceum, áll. főreáliskola és keresk. akadémia) tanárainak kezdeményezésére az ifjúsági játszótér létrejöttét eredményezte 1893. elején. Nagy része van benne a pozsonyi polgárok áldozatkészségének, a kik 1294 frtnyi összeget adtak össze a játszótér berendezésének költségeire és *Pálffy* Vilmos és István grófoknak, a kik a család seniorátusi birtokához tartozó, a pozsonyi liget és Ligetfalu között fekvő, körülbelül 6 holdnyi területet, díjtalanul, illetőleg évi 1 aranynyi tiszfeletdíjért, egyelőre 6 évre, átengedték a játszótér czéljaira.

A téren az 1893/84. iskolaév folyamán csinos csarnok épült, megszereztettek a szükséges játszószerek, úgyhogy az 1894. szeptember havában Pozsonyban rendezett kerületi tornaversenyt már a teljesen felszerelt játszótéren lehetett megtartani. Gymnasiumunk tarártestülete úgy az alapítás,

mint a szervezés munkájában jelentékeny részt vett,[1] s jelenleg is kiveszi a részét a játszótér gondozása körül felmerülő teendőkből.

Az 1861-től máig terjedő időszak tanulmányi és fegyelmi állapotának vázolását több oknál fogva mellőzzük. A tanulmányi és fegyelmi állapotra vonatkozó felsőbb intézkedések általános rendelkezések lévén, az ez időben kiadott és már ismertetett tantervekből, utasításokból és rendtartásokból nagyjában megismerhetők. A helyi vonatkozású jelenségeknek részletezésébe pedig, főleg a fegyelmi részt illetőleg, már csak az idők közelségénél fogva sem bocsátkozhatunk. Annyit megjegyezhetünk, hogy a provisorium idejében egyfelől a magyar tanárok csak úgy panaszkodnak a német tanároktól átvett tanulók gyenge készültsége miatt, mint azt annak idején a német tanárok tették a benczésektől átvett tanulókra vonatkozólag, másfelől még eléggé gyakoriak a nagyobb fokú fegyelmi kihágások. Az alkotmány visszaállítása óta azonban mindinkább ritkábbak a súlyosabb természetű vétségek s az ifjúság magaviselete általában egészséges közszellemre enged következtetni.

A magántanulókra, a heti szünetnapokra stb.-re vonatkozó intézkedések tekintetében intézetünk az országosan kötelezőleg kiadott Rendtartások meghagyásaihoz alkalmazkodott.

Gymnasiumunk érseki biztosa 1860. óta *Csernák* József, pozsonyi kanonok volt egész 1870. októberéig. Ez évi október

[1] A játszótér eszméje tulajdonképpen a helybeli *Tanári körben* merült fel először. E kör az Országos Középiskolai Tanáregyesület régebbi alapszabályai értelmében 1885. év elején keletkezett s megalapításában nagy része volt intézetünk egykori igazgatójának: *Malmosi* Károlynak; megizmosodása és népszerüsítése körül pedig *Pirchala* Imre, volt igazgatónk szerzett nagy érdemeket, a ki 1886. szeptember óta Wiedermannn haláláig ügyvivő alelnöke volt, 1895. szeptember óta pedig elnöke. Intézetünk egyik tanára: dr. *Schönvitzky* Bertalan, a kör keletkezése óta aljegyzője, utóbb jegyzője volt, jelenleg pedig titkára. 1892. julius első napjaiban az Országos Középiskolai Tanáregyesület a kör meghívására Pozsonyban tartotta XXVI. közgyűlését. Ez alkalommal a kör *Emléklapok* czímen egy díszes füzetet szerkesztett, a mely *Stampfel* Károly helybeli könyvkereskedő költségén jelent meg. Intézetünk tanárai szellemi támogatásukkal jelentékenyen emelték a külsőleg is díszes füzet belső értékét. A *pozsonyi tanári körből* indult ki a *Tanár-Egyesület* reformjának a mozgalma, a mely a vidék érvényesítését biztosító új alapszabályok megalkotását eredményezte A mozgalom irányzására dr. *Schönvitzky* 1893-ban a *Középiskola* czímü tanügyi folyóiratott indította meg, és azt két évig szerkesztette.

3-dikán előre haladt kora és súlyos betegsége miatt lemondván,[1] a herczegprimás báró *Horeczky* Ferencz pozsonyi kanonokot nevezte ki gymnasiumunk érseki biztosává, a ki ezt a tisztet máig viseli.

A tanulók a provisorium idejében nemcsak ünnep- és vasárnapokon, hanem hétköznap is jártak templomba, reggel fél nyolcz órakor. Utóbb az ifjúság a téli zord napokban a naponkinti templombajárástól felmentetett, mígnem 1880/81. év óta csak ünnep- és vasárnapokon vonul tanári felügyelet mellett templomba. Ősi idők óta részt vesz még ifjuságunk évenkint egyszer, deczember hóban, a káptalani főtemplomban tartatni szokott szentségimádásban, a Szt. Márk-napi, a keresztjáró és az Urnapi körmenetekben. Korábban évinkint ötször, jelenleg négyszer járul a szt. gyónás és áldozás szentségéhez.

Rendkívüli tárgyakul az önkényuralom idejében, mint már előadtuk, a *magyar* és *tót* nyelv, a *szépirás, ének, torna,*[2] és *rajz* szerepeltek. A provisorium idejének elején már csak műének, rajz, testgyakorlás szerepelnek rendkívüli tárgyakul. 1863/64. óta már a gyorsirás is szerepel rendkívüli tárgyul, míg 1864/65-ben már a franczia nyelv is helyet foglal e tárgyak között. 1865/66-ban már ismét csak ének, rajz és testgyakorlás a rendkívüli tárgyak; 1866/67. óta azonban a franczia nyelv már állandóan szerepel a rk. tárgyak között. Hogy a rajz (az alsó 4 osztályban) és a testgyakorlás mikor lettek rendes tárgyakká, azt az előbbi fejezetnek a tantervekre vonatkozó részében érintettük; a felsőbb osztályuak ezután is csak rendkívüli tárgyul tanulták a rajzot. A gyorsírás 1870/71. óta már állandóan

---

[1] *Csernák* kanonok 1871. máj. 17-dikén halt meg.

[2] A tornát már a *Ratio Educationis* felkarolta, és II. József azon alkalommal, a midőn gymnasiumunknak az egykori trinitáriusok épületét szánta, külön tornatermet is tervezett az épületben, — de mind ebből semmi sem lett. A német időkben karolták fel újra a tornát. 1851. óta *Martinengo* Nándor tanította, heti 2 órában. A téli hónapokban a gymnasium épületében az egyik földszinti helyiségben, a mely ma tanteremül van berendezve, a nyári hónapokban a Pálffy-kertben. A provisorium idejében az állapotok úgy maradnak, mint a német tanárok idejében voltak, csak Eötvösnek tanterve teszi a tornát kötelező tárgygyá. 1882. őszén a gymnasiumnak *Odeum*-termét alakítják át tornateremmé, csakhogy ez a terem erre a czélra nagyon alkalmatlan. Ennek előtte itt rendezte az ifjuság a szini előadásokat s rendes szinpada is volt benne.

rendk. tárgy. Az első időkben a Stolze-Fenyvessy, 1872/73-ban Markovics, 1873/74-től 1886/87-ig Arends (magyarra átdolgozta Dohnányi Frigyes) rendszere szerint tanították nálunk a gyorsírást, míg 1886/87. óta az Arends-Dohnányi-féle u. n. panstenographiát (minden nyelvre való gyorsírási rendszert) használjuk. Az *angol* nyelv 1894/95. óta szintén rendkívüli tárgy.

Nyomtatott Értesítőknek nyomaira már a mult század végén akadunk. Ezek a régi Értesítők azonban csak a tanulók előmeneteli haladásáról adnak képet, és ezekből csak egy-két évről maradtak fenn gymnasiumunk irattárában példányok. A maiakhoz hasonló, Értekezéseket tartalmazó, a tananyagot, a a statisztikai adatokat stb. feltüntető értesítőket legelőször a német tanárok adnak ki az 1850/51. évről. Azóta ilyen alakban jelennek meg értesítőink.[1]

Gymnasiumunk címe, mint láttuk, Mária Terézia óta 1849-ig *kir. főgymnasium* volt. Az absolutismus idejében *csász. kir. kath. gymnasium* néven nevezik. A provisoriūm idejében 1864-ig ismét a *kir. főgymnasium* címével jelennek meg az értesítők, míg 1864/65. óta kath. kir. illetőleg (1865/66. óta) kir. kath. főgymnasiumnak nevezi magát intézetünk, bár úgy a kormányrendeletekben, mint a jegyzőkönyvekben nagyon gyakran csak *kir. főgymnasiumnak* van nevezve. — Nézetünk szerint ezutóbbi czím nemcsak *történetileg a leghelyesebb*, hanem elegendő arra is, hogy intézetünknek a Tanulmányi Alaphoz való visszsonyát és vele katholikus jellegét is feltüntesse.

1872-ben tanártestületünk azzal a kéréssel fordult a kormányhoz, hogy a pozsonyi gymnasiumnak felekezeti jellegét megszüntetve, valóságos állami intézetté alakítsa át; kérelmét azonban a miniszterium nem teljesítette.

Gymnasiumunknak már a jezsuiták idejében saját zászlója volt; szép fehér zászló, fekete szinű rúddal (lándzsával). A jezsuita-rend feloszlása alkalmával elhányódott, úgyhogy csak 1782-ben került elő. A tanártestület ez évi aug. 18. tartott értekezletéből engedélyt kért, hogy a régi zászlót *intézeti zász-*

[1] 1860/61. és 1861/62-ben nem jelent meg nyomtatott Értesítő; az 1862/63. és 1865/66. éviek pedig nem hoztak értekezéseket, csak a tanulmányi eredmény felsorolására szorítkoztak.

lóképpen az ünnepi kivonulásoknál vitethesse. Úgy látszik az idők folyamában tönkre ment, s gymnasiumunk most a millennium emlékére csináltatott egy díszes nemzeti szinü selyemzászlót.

A tanulók tavaszi mulatságáról *(majális)* az 1866/67. évi Értesítő emlékezik meg legelőször, de valószinű, hogy már a 60-as évek eleje óta rendeztek ilyeneket tanulóink. Tanártestületünk mindjárt kezdetben csak bizonyos megszorításokkal engedte meg a majálisok rendezését. A majálisok rendszerint a Pozsonyhoz közel fekvő *Vaskút* nevű mulatóhelyen tartattak meg. 1893. év óta tanártestületünk majálisok rendezését nem engedi meg; ezek helyett nagyobb tanulmányi kirándulásokat rendez a felnőttebb tanulókkal, a kisebb tanulók pedig osztályonkint kirándulnak a Pozsonyhoz közelebb fekvő nevezetesebb helyekre. 1893. pünkösdjén 21 VI. és VII. osztályú tanuló *Krajnyák* Ede és dr. *Schönvitzky* Bertalan vezetése alatt a *Vágvölgyben* tett tanulmányutat; 1894-ben pedig ugyanazon tanárok vezetése alatt Árva- Turócz- és Nyitravármegyék nevezetesebb helyeit járták be tanulóink.

Végül az intézet mellék-, illetőleg szolgaszemélyzetére vonatkozó adatokat említjük meg. 1851. óta az intézet pedellusa *Samuel* Flórián volt, a ki 1852. márczius 10-dikén erősíttetett meg állásában. 1864. óta *Huszko* Ignácz töltötte be ez állást egész 1889. szept. 25-dikén bekövetkezett haláláig. 1890. január óta *Kribusz* György a gymnasium pedellusa. Az intézet jelenlegi házmestere *Wagner* Henrik 1873. évi július óta szolgál.[1]

[1] 1880-ban a tanártestület a pedelluson és a házmesteren kívül egy harmadik szolgai állás szervezését is kérelmezte, a miniszterium azonban (1880. 21878.) a kérelmet megtagadta, pedig igazán ráférne intézetünkre egy harmadik szolga.

B) Tanárszemélyzet az 1861—1895. években.

I. Igazgatók:

Dr. Kruesz Krizosztom 1861. október 18. — 1864. november 19.
Wiedermann Károly 1865. márczius 18. — 1884. márczius 27.
Malmosi Károly 1884. julius 31. — 1885. junius 25.
Pirchala Imre 1885. szeptember 25. — 1895. szeptember.

II. Tanárok:

Kolmár József 1861. október 18. —1885. szeptember 4.
Dr. Zlamál Vilmos 1861. október 18 — 1865
Szarvas Gábor 1861. október 18 — 1869. julius 24.
Dávid István 1861. október 18. — 1883. augusztus 19.
Bartal Rezső 1861. október 18. — 1869. május 20.
Németh Antal 1861. október 18. — 1872. julius 29.
Cherven Flóris 1861. október 18. — 1862. szeptember és 1867. julius 27. — 1868. szeptember 30.
Farkas József 1861. október 18 — 1862. deczember 18.
Langer Izidor 1861. október 18. — 1862.
Tóth Károly (sz. Ferenczr. szerzetes) hittanár 1861. november — 1862. szept.
Baranyovszky Ignácz 1862. november 12. — 1867. julius 27. illetőleg 1868. szeptember 30.
Emmer István hittanár 1862. augusztus 9. — 1863. augusztus 5.
Lubrich Ágost 1862 szeptember — 1870. február 7.
Sváby Pál 1862. február 13. — 1873. április 29.
Sváby Pál 1882. augusztus 23. — 1890. április 16.
Sztoczek György 1862. szeptember — 1872. julius 5.
Zimándy Ignácz 1862. szeptember — 1872. október 1.
Dr. Lassu Lajos hittanár 1863. augusztus 28. — 1869. május 1.
Rózsay Emil 1865. április 7. — 1891. julius 16.
Cserny Károly 1867. julius 27. — máig.
Helmár Ágost 1869. április 29. — 1870. augusztus 16. és 1872. október 17. — 1895. márcz. 5.
Stolcz Jakab 1868. október — 1869. november.
Zierer Géza r. rajztanár 1868. deczember 12. — máig.
Bószner János hittanár 1869. október 9. — máig.
Gottl Rezső 1869. november — 1870. október 28.
Óváry József 1869. julius 24. — 1880. február 1.
Thewrewk Árpád 1869. október 9. — 1872. október 2.

Dr. Vutkovich Sándor 1870. julius 31. — 1876. szeptember 22.
Babics Kálmán 1872. október 2. — 1873. junius 21.
Fridrik Antal Dezső 1872. szeptember 20. — 1882. márczius 7.
Vidovich Bonaventura 1872. szeptember 20. — 1872. deczember 3.
Dohnányi Frigyes 1873. május 15. — máig.
Krajnyák Ede 1873. augusztus 18 — máig.
Straub József 1873. aug. 18. — 1883. augusztus 19.
Andrássy Jenő 1876. szeptember 30. — 1887. augusztus 27.
Paulik József 1880. augusztus 24. — 1883. augusztus 19.
Polikeit Károly 1882. márczius 7. — máig.
Polgár György 1883. augusztus 19. — 1884. julius 29.
Dr. Tóth Sándor 1883. augusztus 19. — 1893. augusztus 7.
Kutrucz Rezső 1884. augusztus 8. — máig.
Dr. Schönvitzky Bertalan 1884. szeptember 19. — máig.
Sebők Henrik 1885. szeptember 2. — 1894. május 1.
Dömötör Iván 1886. október 16. — máig.
Mayer Károly 1886. szeptember 4. — 1894. julius 22.
Albrecht János 1887. október 5. — máig.
Gaal Mózes 1889. szeptember 2. — máig.
Dr. Grittner Gyula 1891. augusztus 6. — 1894. augusztus 17.
Flaszik Ágoston 1893. julius 8. — máig.
Dr. Molnár István 1893. szeptember 8. — 1894. augusztus 25.
Bodnár György 1894. — máig.
Haan József h. t. 1894. szeptember 17. — máig.
Dr. Schmidt Márton 1894. augusztus 16. — máig.
Szobissek József 1894. — máig.
Dr. Zlinszky Aladár 1894. — máig.
Hegedűs István 1895. junius 20. — máig.

III. Próbaéves tanárok; hitszónokok; rendkivüli tárgyak tanitói:

a) Próbaéves tanárok:

Bella Lajos 1875. deczember 15. — 1876 junius.
Krammer Nándor 1879-ben.
Weinert Győző 1879. október 17. — 1880. junius.
Exner Győző 1890. szeptember 12. — 1892. junius.
Solymossy Sándor 1891. szeptember 4. — 1892. junius.

b) Hitszónokok:)*

Zimándy Ignácz r. tanár 1862—1869.
Maszlaghy Ferencz 1869. október 8. — 1870. julius.
Etthoffer Vazul 1868. május 21. — 1869. szeptember 3.
Ruckmich Placid 1872. szeptember 12 — 1875. szeptember 14.
Foglár József 1875. szeptember 14. — 1890. junius.
Pucho Amadé 1890. október 7. — máig.
Az utolsó négy kapuczinus-rendi atya.

---

*) 1887. husvétig az ifjuság anyanyelve szerint magyar és német csoportokba osztva hallgatta az exhortatiókat. A hittanár a magyar csoportnak tartotta a szent beszédeket; a német anyanyelvüeknek a hitszónokok. Az utolsó német hitszónok Foglár József volt, a ki 1887. óta haláláig aztán szintén magyar sz. beszédeket tartott.

c) Tornatanítók:)*

Martinengo Nándor 1851. — 1878. február 14.
Martinengo Alajos 1878. szeptember 16. — 1879. október 16.
Andor Tivadar 1880. szeptember 20. — 1890. julius 15.
Exner Győző 1890. szeptember 12. — 1892. junius.
Paczák János 1894. julius 4. — máig.

d) Ének- és zenetanítók:

Veszely Ferencz 1864—1875.
Mader Rezső 1867—1868.
1862-től 1864-ig Szarvas Gábor rendes tanár tanította az éneket.
1875-től 1879-ig a kezdő énekeseket *Wiedermann* Károly igazgató, a haladókat *Dohnányi* Frigyes tanította. A zenét 1883-ig *Dávid* István tanította. 1883. óta pedig *Dohnányi* Frigyes tanítja úgy a zenét, mint az éneket.

*e) Rajztanítók:**)*

Vogel Ferencz 1862—1864.
Ságody József 1864-ben.
Ságody Károly 1866-ban.
Martin Lajos 1867—1868. junius 27.

f) A franczia nyelv tanítói:

Hiller Ferencz 1866—1871.
Christe Károly 1871. szeptember 13. — 1888. junius.
Albrecht János r. tan. 1888/89. óta.

g) A gyorsirás tanítói:

Geider Géza 1872. deczember 11. — 1873. junius.
Dohnányi Frigyes r. tan. 1873/74. óta.

h) Az angol nyelv tanítói:

Dr. Schmidt Márton 1894/95. óta.

---

*) A tornázás 1868/69-ig csak rendkivüli tárgyképpen szerepel az önkéntesen vállalkozók számára. A tornatanító tehát rendes fizetést nem húz, hanem a jelentkezők díjait kapja, bár Martinengo Nándor tornatanító tekintélyes számu tanulót *ingyen* tanított. Az Eötvös-féle lyceális tanterv a tornázást kötelező tárgygyá teszi s Martinengo Nándor 1868. okt. óta rendkivüli tanár minőségben, de kötelező tárgyul tanítja. 1875-ben pedig rendes tornatanítóvá neveztetett ki. Az utána következők már mind rendes tornatanítók.

**) A rajz az Eötvös-féle tanterv behozataláig (1868/69.) csak rendkivüli tárgyképpen szerepel. Ezen rendkivüli tárgy tanítói voltak a fentebb említettek. A rajz rendes tanára: *Zierer* Géza már az előbbi csoportban volt említve.

C) Gymnasiumunk 1863/64—1894/95. évi értesítőiben közölt értekezések czímei.*)

1863/64. Kruesz Krizosztom, Természettani értekezés a tünkövekről.
1864/65. Lubrich Ágost, Az anyagelviség képtelensége.
1865/66-ban nem jelent meg értekezés.
1866/67. Szarvas Gábor, Magyartalanságok.
1867/68. a) Sváby Pál, Senatores pedarii.
b) Rózsay Emil, Catalogus coleopterorum Cassoviae et Posonii inventorum.
1868/69. Németh Antal, Sokrates.
1869/70. Cserny Károly, De Cicerone causarum patrono.
1870/71. Thewrewk Árpád, A theatron. (Értekezés a szerzőnek „A régi hellen szinügy" czímű még kiadatlan művéből.)
1871/72. Rózsay Emil, Némely félreismert emlősök és madarak.
1872/73. Fridrik Antal Dezső, Az agyag vegytanilag megvilágítva.
1873/74. Helmár Ágost, Heltai Gáspár „Magyar krónikája."
1874/75. Vutkovich Sándor, Életrajzi adatok Pozsonymegye és város monographiájához.
1875/76. Straub József, Néhány görög alaktani részletnek tudományos álláspont szerinti fejtegetése s iskolai kezeléséről.
1876/77. a) Kolmár József, Emlékszavak dicsőn uralkodó felséges Királyunk és Királynénk megkoronáztatásának a pozsonyi kir. kath. főgymnasium által 1877. junius hó 8 napján kegyeletesen megült tizedik évfordulóján.
b) Andrássy Jenő, Eszmetöredékek a magyar irodalomtörténet tanításáról gymnasiumunkban.
1877/78. Rózsay Emil, Pozsony és környéke nagy lepkéinek jegyzéke.
1878/79. Helmár Ágost, A magyar zsidótörvények az Árpádkorszakban.
1879/80. Andrássy Jenő, Az élő nyelvek tanítása.
1880/81. a) Dávid István, Caesar iratai a gymnasiumban.
b) Krajnyák Ede, A diaeteták.
1881/82. Polikeit Károly, A legnagyobb és legkisebb értékek (maxima és minima) meghatározása elemi uton.
1882/83. Cserny Károly, De M. Tullii Ciceronis oratione pro Murena habita.
1883/84. Polgár György, Néhány tanítás-óra a homérosi alaktanból szöveg alapján.
1884/85. Polikeit Károly, A nap, a mi életerőnk.
1885/86. Dr. Schönvitzky Bertalan, Adatok a pozsonyi gymnasium épületének történetéhez.
1886/87. Kutrucz Rezső, A homerosi kor erkölcsi világa.
1887/88. Sebők Henrik, Forum Romanum.
1888/89. Pirchala Imre, A pozsonyi kir. kath gymnasium története. 1850—1861.
1889/90. a) Albrecht János, A franczia nyelv tanítása a gymnasiumban.
b) Kutrucz Rezső, Homeros Odysseája. I. ének.
1890/91. a) Gaal Mózes, Tompa Mihály „A gazdag" czímű költeményének tárgyalása az iskolában.
b) Kutrucz Rezső, Homeros Odysseája. II. ének.
1891/92. a) Albrecht János, Művészet a középiskolában.
b) Dr. Tóth Sándor, Egy latin olvasóóra (II. osztály.)

---

*) 1860/61—1861/62. évekről nem jelent meg nyomtatott értesítő; az 1862/63-dikiban pedig nem közöltek értekezést.

1892/93. Gaal Mózes, Az ifjuság és a regényolvasás.
1893/94. a) Gaal Mózes, Az orgona. (Költemény.)*)
b) Dr. Molnár István, A tanulók előkészitése a középiskolára.
1894/95. Gaal Mózes, Wiedermann Károly (1829—1895.).

D) Gymnasiumunk személyzete a millennium évében.

a) Tanárkar.

Az igazgatóság nincs betöltve.
Albrecht János, r. tanár, a történelmi gyűjtemény őre; tanit 12 év óta.
Bodnár György, r. tanár; tanit 20 év óta.
Bószner János, esztergom-főegyházmegyei áldozópap, rendes hittanár és hitszónok, a gymnasiumi templom őre; tanit 34 év óta.
Cserny Károly, r. tanár, tandijszedő; tanit 35 év óta.
Dohnányi Frigyes, r. tanár, a physikai szertár és a hangjegy- s hangszergyűjtemény őre; tanit 28 év óta
Dömötör Iván, r. tanár, a Zsófia-könyvtár őre; tanit 11 év óta.
Flaszik Ágoston, r. tanár, a természetrajzi és földrajzi gyűjtemény őre; tanit 17 év óta.
Gaal Mózes, r. tanár, az önképzőkör vezetője; tanit 7 év óta.
Haan József, h. tanár, tanit 2 év óta.
Hegedüs István, r. tanár, tanácskozási jegyző; tanit 10 év óta.
Krajnyák Edvárd, r. tanár, tanit 24 év óta.
Kutrucz Rezső, r. tanár, tanit 15 év óta
Paczák János, r. tornatanitó; tanit 2 év óta.
Polikeit Károly, r. tanár, igazgató-helyettes, tanit 24 év óta.
Pucho Amadé, kapuczinusrendi atya és házfő, hitszónok és segéd-hittanár.
Dr. Schmidt Márton, r tanár, az ifj. könyvtár őre; tanit 6 év óta.
Dr. Schönvitzky Bertalan, r. tanár, az ifj. könyvtár őre; tanit 12 év óta.
Szobissek József, r. tanár, tanit 14 év óta.
Zierer Géza, r. rajztanár, a rajzgyűjtemény őre; tanit 28 év óta.
Dr Zlinszky Aladár, r. tanár, a régi és a tanári könyvtár őre; tanit 9 év óta.

b) Nem katholikus hitoktatók.

Stromp László, az ág. ev. theologiai akadémia tanára.
Dr. Dávid Gyula, a pozsonyi izraelita hitközség lelkésze.
Grünsfeld Adolf, orth. izr. hitközség lelkésze.

c) Rendkivüli tantárgyak tanárai.

Albrecht János, főgymnasiumi r. tanár; tanitotta a franczia nyelvet.
Dohnányi Frigyes, főgymnasiumi r. tanár; tanitott egyházi éneket, zenét és műéneket, továbbá gyorsirást.
Zierer Géza, főgymnasiumi r. tanár; tanitott szabadkézi rajzot.

d) Szolga-személyzet.

Kribusz György, rendes iskolai szolga.
Wagner Henrik, házmester és segédszolga.

*) Felolvasta a szerző a gymnasiumi orgona javára 1894. május 3-dikán rendezett hangversenyen.

III. FEJEZET.

Gymnasiumunk taneszközei, szertárai, gyűjteményei. Az önképzőkör. A segélyzés ügye és az alapítványok. Az intézet épülete és temploma. Az Emericanum.

I. Könyvtárak.

a) *A „régi" könyvtár.*

Ezen a címen intézetünk régi multjának tiszteletre méltó emlékével dicsekedhetik, mert 5424 műből és összesen 9010 kötetből álló oly könyvgyűjteménynek van birtokában, a melyet a nagy könyvtárak némelyike is megirigyelhetne.

Maga a „régi" könyvtár tulajdonképen két könyvtárból áll: az egyik a hajdani jezsuita-collegium könyvtárának a maradványa (későbbi gyarapodásokkal) 2025 művel és 2933 kötettel; a másik a nagyszombati főiskola, illetőleg a Nagyszombatból Pozsonyba áthelyezett *akadémia* könyvtárának egy részét képezi, és összesen 5424 művet s 6077 kötetet foglal magában. Az első a *„régi"* könyvtár helyiségeiül szolgáló termeknek az első emeleti lépcső felé eső részében, az utóbbi a folyosó mentén levő két teremben van elhelyezve.

Lássuk először a jezsuita-könyvtár sorsát a jezsutia-rend feloszlatása után.

A jezsuita-collegium könyvtára a feloszlatás évben sokkal nagyobb számu könyvet tartalmazott, mint a mennyit azokból „régi" könyvtárunk ma őriz. Ez már azon körülménynél fogva is bizonyos, mert — a mint kimutattuk (l. 100 lap!) — a jezsuiták könyvtárának 1641-táján készült katalogusa már 2191 müvet (közel harmadfél ezer kötetet) sorol fel. Ha továbbá csak futólagos tekintetet vetünk a „régi" könyvtár mostani állapotát feltüntető mostani catalogusba, azt látjuk,

hogy a könyvtárban levő jezsuita-könyvek túlnyomó nagy része a XVII. század közepén túl szereztetett meg a könyvtár számára.[1]

De más bizonyitékaink is vannak.

Kevéssel a jezsuita-rend felosztása után kezdetét veszi egész oktatásrendszerünknek az a reformja, a mely a „Ratio Educationis"-nak hazánkba való átültetéséhez fűződik. De még csak a kezdetnek kezdetén voltak e rendszernek megalkotói, máris minden lehetőt elkövettek, hogy az új aera a magyar iskolaügy munkásait készületlenül ne találja. 1777. junius 12-dikén ugyanis Balassa Ferencz főigazgató a H. T.-nak május 22-ik intézkedése alapján meghagyja gymnasiumunk tanártestületének, hogy mivel a kormány az új tanulmányi rendszer (Rat. Ed.) szellemének megfelelő könyvtárak létesítése érdekében mindenekelőtt a feloszlatott szerzetes rend lefoglalt könyveinek lajstromát akarja egybeállítani, mindaddig tehát, míg e munkálat végrehajtva nincs, semmiféle könyvet ne szerezzen be a testület. A jezsuiták könyvkészletét a kormány első sorban a Budára áthelyezett egyetem könyvtárának szervezésére szánta, a maradékokból pedig más tanintézetek könyvtárait akarta kiegészíteni.

A jezsuiták egykori könyvtárának igazgatója ez időben még *Pray* György volt, a ki már a rend fennállása idejében is e tisztségben működött. Minthogy azomban a kormány őt az 1777. év folyamán a budai egyetemi nyomda igazgatójául kinevezte, julius 13-dikán a főigazgató meghagyja az akkori igazgatónak, *Hersching* Dánielnek, hogy a könyvtárt vagy ő, vagy a humaniórák felső osztályának tanára haladéktalanul átvegye, hogy Pray új állomását mielőbb elfoglalhassa. Az átvétel csakhamar meg is történt, bár nem csekély nehézséggel járt. A könyvtár egy része: a jezsuták saját szerzeménye ugyanis a káptalanutczai residentia épületében volt elhelyezve; a másik része pedig: az evangelicusoktól 1672-ben lefoglalt úgynevezett *„eretnek"* könyvek, a Salvator-collegium épületében voltak és Pray, noha már évek óta dolgozott a könyvár catologusán, áthelyeztetésekor még nem volt a munkálattal készen.

[1] Igy például mindjárt az első csoportot képező *„Ascetici"*-knek több mint fele a XVII. század közepe utáni időben jelent meg és jegyeztetett be a könyvtárba.

1777. augusztus 1-jén tehát a főigazgató meghagyja, hogy az igazgató a könyvtárt Praytól átvéve, a catalogus összeállítását folytassa és fejezze be, s egy példányt az intézet számára tartson meg. Október 27-dikén a főigazgató már újra sürgeti a könyvtár catalogusának mielőbbi elkészítését, deczember 19-dikén pedig meghagyja, hogy az igazgató a tanulmányi épületek gondnoka: *Gollmann* András útján készíttessen hozzáértő mesteremberekkel költségvetést az újjászervezendő könyvtár polczaira nézve, míg deczember 31-dikén megküldi az igazgatóságnak a könyvtár régi catalogusát, hogy azt mielőbb a kiadott rendeletek értelmében helyesbítse.

1778. januárius 31-dikén arról értesül gymnasiumunk igazgatósága, hogy a könyvtár új polczaira vonatkozólag felterjesztett költségvetést és tervet a H. T. jóváhagyta s erre a czélra 319 frtnyi költséget utalványozott. Az akkor készült könyves polczok, úgy a fa minősége, mint a munka kiválósága folytán bármely könyvtár díszére válnának; rajtuk vannak elhelyezve jelenleg is a jezsuiták saját könyvtárának maradványai.

A könyvrendezés ügye azomban nemcsak a könyvpolczok elkészülte, hanem a munka nagysága miatt is csak lassan haladt elő. Kitünik továbbá a könyvtárra vonatkozó intézkedésekből az is, hogy a jezsuitáknak könyvtárukkal kapcsolatban érem- és régiséggyüjteményük is volt. Pray György a jezsuitáktól lefoglalt érmeket és ritkaságokat (raritates) Budára távozása előtt két szekrényben elzárta, azon a czélból, hogy azok majd utóbb a budai egyetem számára el küldessenek.[1] A főigazgatóság azomban 1778. januárius 31-dikén akképpen intézkedik, hogy kivánatos, hogy ilyféle tárgyakkal ne csak az egyetem, hanem más iskolák is rendelkezzenek, a hogyan azt a Ratio Educationis is megkivánja; meghagyja tehát, hogy a könyvtár leltározása alkalmával az igazgató ezeket a tárgyakat is vegye fel a catalogusba. Utóbb aztán ezen érmek és

[1] Az itthagyott érmek és régiségek már csak kevésbbé értékes darabjai voltak a jezsuiták egykori gazdag gyüjteményének. Ez magának a rendeletnek szavaiból tűnik ki; — az értékesebbeket *Pray* valószínüleg Pozsonyból való távozásakor magával vitte Budára, az egyetemi könyvtár számára. A Nagyszombatba küldött érmeket és régiségeket 1879. szeptember havában Schönvizner István, a numismatika tanára, az egyetem számára kérte; ekkor azonban intézetünk már nem rendelkezett velök.

régiségek felsőbb meghagyásra a nagyszombati akadémiának küldettek el.

A könyvtárrendezés ügyének lassú haladása a kormányt arra bírta, hogy pénzáldozatokra is gondoljon. 1778. márcz. 10-dikén a főigazgató értesítve az igazgatóságot, hogy a H. T. a könyvszekrények és a könyvlajstromok elkészítésére előirányozott 319 frtnyi költségben megnyugszik, a munka gyorsítása czéljából felhívja az igazgatót, hogy a rendezés mielőbbi befejezésére Gollmann gondnok mellé keressen még két alkalmas egyént — lehetőleg a feloszlatott jezsuita-szerzet Pozsonyban lévő tagjai közül, — a kiknek számára a leltározási és másolási munkálatokért a Tanulmányi Alapból megfelelő jutalmat helyez kilátásba. De még ily körülmények között sem készült el egyhamar a könyvtárcatalogus. November 8-dikán u. i. új sürgető rendelet érkezik az igazgatóhoz ez ügyben, és úgy látszik a sokszoros sürgetésnek a következő év elején volt is már eredménye, mert 1779. febr. 28-dikán már azon összegek kiutalványozásáról értesíti az igazgatót, a melyekben a könyvtár rendezésében résztvevők részesültek.[1] Azomban a leltározás még akkor sem volt teljes, mert csak a jezsuiták könyveit irták idáig össze, az evangelicusoktól elvett tetemes számu *(copiosi Acatholicorum libri)*, könyvek catalogusának elkészítése még hátra volt, s mielőbbi felterjesztését a főigazgató az igazgatónak szoros kötelességévé teszi.

Elkészült-e ez a catalogus, vagy nem, arról irattárunk nem ad felvilágosítást; az 1782/83. év folyamán az evangelicusoktól lefoglalt könyvek sorsa váratlanra fordul. 1782. november 6-dikán u. i. a főigazgató értesíti intézetünket, hogy *Kovachich* Márton, a budai egyetem könyvtárának segédőre, megbízást kapott, hogy az országban található eltiltott és „*eretnek*“ könyveket, továbbá mindazokat a műveket, a melyek az egyetemi könyvtár czéljaira szükségeseknek mutatkoznak s idáig még nincsenek meg benne, foglalja le és azokat a budai egyetemi könyvtárba szállítsa. Fölszólítja tehát intézetünk igazgatóját, hogy K.-ot az „eretnek“ könyveket tartalmazó elzárt

[1] A rendelet szerint *Fehérváry* ex-jezsuita 4 aranyat, *Barvér* hittanár 6-ot, *Gollmann* gondnok pedig 3-at kapott jutalomdíjul.

helyiségekbe akadálytalanul bebocsássa és őt a könyvek átvizsgálása közben tőle telhetőleg támogassa. November 17-dikén a főigazgató fentebbi rendeletét azzal egészíti ki, hogy közli az igazgatóval azt az eljárást, a mely szerint Kovachich a könyveket kiválogatni és elszállítani fogja. Minthogy pedig kitűnt, hogy a collegium feloszlatása alkalmával a jezsuiták némely könyvei nem foglaltattak le, mások ki voltak kölcsönözve, némelyek pedig jogtalanul kerültek a könyvlajstromba, a főigazgató a H. T. megbizásából 1782. nov. 25-dikén meghagyja *Tinkóczy* igazgatónak, hogy a könyvlétszám kipuhatolása czéljából kövessen el mindent s ha szükséges, kérjen felvilágosítást a könyvtár eddigi vezetőitől: *Pray* Györgytől és *Hersching* Dániel és *Faitser* Ferencz volt igazgatóktól.[1]

Kovachich 1783. elején kutathatta át a pozsonyi könyvtárt. Erre vall a főigazgatóságnak ez évi január 29-dikén kelt rendelete, a melynek értelmében az igazgató vagy helyettese, mihelyt Kovachich megérkezik, köteles a könyvtárt darabonkint megszámlálva, a könyveket a catalogusokkal és a könyvtár kulcsaival együtt átadni.

Meddig tarthatott a könyvtárban a kutatás, s miket szemelt ki és vitt el Kovachich az egyetemi könyvtár számára, arra megközelitőleg sem adhatunk felvilágosítást, mert irattárunk erre nézve semmi adatot nem őrizett meg; az egyetemi könyvtár irattára azomban alighanem teljesen pontos adatokkal szolgálhatna. Annyit azomban el lehet mondani, hogy az egykor *nagy és hires* pozsonyi jezsuita-könyvtárnak *legtekintélyesebb és legbecsesebb* része került az egyetem könyvtárába, s elmondhatjuk azt is, hogy a mivel még ma a jezsuiták egykori könyvtárából birunk, az csak a kisebb és értéktelenebb része.[2]

---

[1] A megindított vizsgálatnak részben volt is eredménye. *Sessel* Károly, a ki a jezsuita-gyógyszertárat annak idején megvette, 4 könyvet volt kénytelen a gymnasiumnak visszatéríteni. (Főig. r. 1783. ápr. 5.) Egy *Czott* nevű polgárnál is voltak nagyobb számban könyvek jogtalanul a jezsuiták könyvtárából. Ezeknek egy részét: összesen 9 darabot, halála után özvegye Mayer Salamon zsibárusnak eladta; de a polit. hatóság beavatkozására szintén visszakerültek a könyvtárba, s innen a többivel együtt az egyetemi könyvtárba. (Főig. r. 1783. jun. 4.)

[2] Ez alkalommal jutottak az egyetemi könyvtárba a „Historia Collegii Posoniensis S. J. 1622—1635. és 1772—1720." kéziratok, nem külömben egy kalendárium napi feljegyzésekkel, a melyeknek a II. Rész megirásánál igen nagy hasznát vettük.

De habár Kovachich minden értékesebbet kiszemelt és elvitt gymnasiumunk akkori könyvtárából, hagyott még mindig valami becsest, a mire az akkori kormány nem hederített s a mitől az ujabbi kormányok fosztották meg intézetünket; az *három festett kép* volt, a melyek közül kettő gymnasiumunk megalapítóját *Pázmány* Pétert, egy pedig gymnasiumunk első rectorát, *Káldy* Györgyöt ábrázolta. A képek történeti és művészi értékét valószinüleg Fraknói Vilmos ismerte fel, mert 1873. szeptember havában nála voltak, utóbb pedig a pesti seminariumba kerültek. Ő irányozhatta reájuk Trefort miniszter figyelmét, a ki 1874. február 11. 2605. sz. rendeletével megengedte, „hogy a *pozsonyi kir. kath. főgymnasium tulajdonát képező* három festmény, melyek közül kettő Pázmány Péter bibornokot, s egy Káldy György bibliafordítót ábrázolja, letételeményképp *a magyar nemzeti muzeum képtárában helyeztessék el.*“

Ebben az egész dologban különösen azt sajnáljuk, hogy a miniszterium megfosztva gymnasiumunkat régi híre és dicsőségének ezen tanubizonyságaitól, legalább a képeknek hű másolatát készíttethette volna el intézetünk számára; történelmi muzeumunknak szebb alapjait keresve sem találhattuk volna.[1]

Hogy azomban „*régi*“ könyvtárunkban még ezek után is volt és még mindig van értékes holmi, mutatja az, hogy 1881. deczemberében a Nemzeti Muzeum igazgatósága 4 darab könyvet kért belőle a kiállításra, Pázmány prédikációinak egyik kötetét pedig, a melyben ő maga tett széljegyzeteket, az esztergomi érsekség könyvtára kérte el letétbe.

A mi már most „régi“ könyvtárunknak másik részét illeti, az, mint mondottuk, a Nagyszombatból Pozsonyba áthelyezett akadémia könyvtárából maradt gymnasiumunkra. Az akadémia könyvtárára vonatkozólag pedig meg kell jegyeznünk, hogy az a nagyszombati egyetemnek Budára történt áthelyezése után összesen *5232* kötetből állott.[2] Ez a könyvkészlet az

---

[1] Másolatok helyett 1874. junius 28-dikán 34997. sz. rendelettel megkapta a gymnasium a Nemzeti Muzeum képtárának a — *lajstromát.* (!)

[2] Lásd: „Catalogus librorum Academiae Regiae Tyrnaviensis ab universitate translata Budam Bibliothecae relictorum.“ Gymnasiumi régi könyvtár. Arm. VII. Loc. F. Ser. 2. Nr. 16.

akadémia czéljainak nem felelt ugyan meg és nem is szállíttatott át mind Pozsonyba,[1] mert mint az akkori könyvtáros *Adámi* János által aláírt „*Conspectus*“ tanuskodik, a szónoklati, költészeti és nyelvészeti könyveknek körülbelül 442 kötete a nagyszombati gymnasiumnak maradt; ámde mindjárt az áthelyezés után a Helytartó-Tanács rendeletére ez a könyvtár a *pozsonyi, komáromi, szakolczai, németújvári, lipótvári, bazini* stb. feloszlatott kolostorok könyvtáraiból több mint 1000 kötettel gyarapodott.[2] És gyarapodott aztán ez a könyvtár úgy az akadémiának, mint a gymnasiumnak évenkinti — habár nem éppen magas — könyvtári dotátiói által.

Igy — hogy csak a gymnasiumnál maradjunk, — erre fordíttattak a *Csécsi*-féle alapítványnak évi kamatai. 1781. márcz. 12-dikén tartott tanári consessus az exhortatióknál használandó sz. beszédek beszerzése, ápr. 11-dikén pedig a hivatalos uton *eddig beszerzett könyvek* jegyzékének felterjesztése ügyében kap a főigazgatóságtól rendeletet. Ebből az tünik ki, hogy ez a gyarapodás nem lehetett éppen jelentéktelen.

Midőn idők multán, 1850-ben a pozsonyi akadémia a volt Klarisszák kolostorából, a hol a gymnasiummal együtt volt, a jezsuiták egykori káptalanutczai palotájába átköltözködött, a könyvtárnak ketté választása is szükségessé vált. Ez az 1851. ápr. 4-dikén kelt rendelet értelmében akként történt meg, hogy az akadémia a jogi, államtudományi, meg némely történelmi műveket, egyéb tanszakokból

---

[1] Conspectus Bibliothecae Academiae Regiae Posoniensis. Gymn. irattár.

[2] Lásd az *Elenchusokat* gymnasiumunk irattárában. Ortvay (Száz év egy főiskola életéből. 94. l.) azt állítja, hogy a nagyszombati akadémiának könyvtára, a mely Pozsonyba is átszállíttatott, „*csak jelentéktelen és rendszertelen könyrhalmaz lehetett.*“ A catalogus nem tünteti fel jelentéktelennek, még kevésbbé rendszertelennek, legfeljebb az akadémia speciális czéljaira *hiányosnak*. Bizonyos továbbá az is, hogy mindjárt az akadémiának átköltözése után a hiányok pótlására nagyon széleskörű intézkedések történtek, a mint arról gymnasiumunk irattárában meglevő elenchusok tanuskodnak. Lásd: Elenchus librorum in usum Acad. Pos. comparandorum (113 mű). — El. *mapparum* quos ab exc. Cons. R. L. pro bibliotheca Reg. Pos. Acad. submissas, mihi (Belnay) Jos. Matussek, Reg. Univ. Typographiae curator, die 3-a Januarii 1798 rite consignavit. — El. libr. ex bibliotheca *speculae* Tyrn. ad Acad. R. Pos. translatorum A. 1785 mens. oct. stb. stb.; továbbá *Lakits* Zsigmond adományáról szóló lajstromokat.

pedig a kettős példányokat vitte magával, a többi készlet pedig a gymnasiumnak maradt.[1]

Maradt pedig — egy pár később ide került jelentéktelen könyvet nem számítva — összesen 5424 mű 6077 kötetben különféle, túlnyomó részben azonban theologiai és egyháztörténelmi szakból. Kár, hogy a könyveknek 1874-ben eszközölt utolsó catalogizálása minden rendszer nélkül, a legnagyobb össze-visszaságban történt meg, úgy hogy tiszta képet a könyvtár valódi belső értékéről csak hosszadalmasabb tanulmányozás és szakszerű elrendezés után lehetne mondani.

Becses részét képezik „*régi*“ könyvtárunk e részének a könyvállványok, a melyek a mult század elején készülhettek s az asztalosiparnak valódi díszei.

b) A tanári könyvtár.

Mária Terézia kora óta az 50-es évekig intézetünknek külön *tanári könyvtára* nem volt. Az állami vezetés első idejében itt működő tanárok, nemkülömben a benczések a meglevő könyvtár készletével beérték, természetesen időről-időre gyarapítva azt a tudományok és a paedagogiai terén megjelent kiváló művekkel. De bár mind a két Ratio Educationis nagy fontosságot tulajdonít az iskolák életében a paedagogia czéljainak megfelelő könyvtárnak, ez a gyarapítás még sem mondható valami tetemesnek, sem számbelileg, sem minőségileg. Nemcsak az állam, illetőleg később a benczés-rend által erre a czélra fordított összegek csekélysége miatt volt ez így, hanem azért is, mert a *Csécsi*-alapon kívül más alapítvány nem állott a könyvtár rendelkezésére, ez pedig oly csekély, hogy komolyan számba sem lehet venni.

Mikor aztán 1850-ben a német paedagogia ujabb eszméitől áthatott idegen tanárok vették át az intézetet, a kiknek hazánk multjának romjain kellett volna egy egészen új, de merőben

---

[1] A kettéosztás eredményét Ortvay (i. h.) az akadémiára nézve *hátrányosnak* és *igazságtalannak* mondja. Ha csakugyan ilyen volt, az csak az akadémia akkori vezetőin mult, mert nem vitték el azt, a mi őket megillette és a mit tőlük senki el nem vitatott volna. Nemcsak a könyveknek nagy részét hagyták gymnasiumunknak, hanem az elenchusokat is és catalogusokat is, a melyekből a maguk részét megállapíthatták volna.

idegen culturát meghonosítani, természetes, hogy a korábbi magyar tanárok könyvtárát is olybá tekintették, a melynek — miként alkotmányunknak — teljes mellőzése és elhanyagolása lehet csak működésük sikerének alapja. Mindjárt 1850-ben *Wolf* Antal igazgató akképpen nyilatkozik a könyvtárról, hogy az körülbelül 1500 kötetből áll, ezek közül vagy 600 kötet gymnasiumi tárgyakra vonatkozik ugyan, de ezek is, Bonitznak itélete szerint alig jöhetnek számba.[1] A tanártestület tehát a régi könyvtártól egészen elkülönített és az akkori német és szláv paedagogiai és politikai törekvéseknek megfelelő új tanári könyvtárt létesít. Igy keletkezett a mai tanári könyvtárnak az *alapja*, de csak nagyon hiányos alapja. Mert bár az akkori német és szláv tendenciájú kormány az ilyesféle törekvéseket jó szemmel nézte, pénz hiányában az eszmét gyakorlatilag nem nagyon támogathatta, úgyhogy, mikor a német tanárok eltávoznak s a magyarok átveszik a gymnasiumot, azonnal általános a panasz a tanári könyvtárnak a hiányossága miatt, sőt a tanártestület 1862. május 3-dikán a H. T.-hoz intézet felterjesztésében úgy beszél, mintha itt még egyáltalában nem volna tanári könyvtár, hanem azt még csak meg kellene alapítani. És tekintve, hogy a német tanárok által beszerzett könyveknek legnagyobb része a magyar tanárokra nézve csakugyan hasznavehetetlen volt, a provisorium idejére kell tennünk a tanári könyvtár valódi megalapításának idejét. Tanártestületünk az eszme megvalósítása czéljából már 1862. januáriusában a Magyar Tudományos Akadémiához és a Kisfaludy-Társasághoz fordul és könyveket kér, hogy alapját megvesse a magyar tanárok könyvtárának. Mily siker koronázta ezt a lépést, nem részletezik az adatok, de tény, hogy mindkét helyről kapott intézetünk könyveket s november hónapban 27793. sz. rendeletével a H. T. is 300 frtot utalványoz a könyvtár czéljaira.

Hogyan gyarapodott ez idő óta tanári könyvtárunk, annak részletezésétől el kell állanunk, csak a mostani (1895. évi) állapot ismertetésére szorítkozunk.

---

[1] Pirchala az intézet 1888/89. Értesitőjében.

Azt a nagy fogyatkozását intézetünknek, hogy megfelelő épülete nincs, a tanári könyvtár is súlyosan érzi. Külön tanári könyvtári helyiség sincs; a hat, mintegy 2·7 méter magas sárga zárt könyvszekrény és két faliszekrény a tanári tanácskozó teremben van elhelyezve. Egy fiókos, üveges szekrény szolgál a folyóiratok s kézen forgó kézikönyvek, szótárak számára. Maguk a könyvek kettesével, több helyt hármasával állnak a polczokon, a mi kezelésüket szerfelett megnehezíti s még így is helyszükséggel küzködünk. A könyvtár szakok szerint teljesen rendezve van, a könyvek jelenlegi száma az utolsó alapleltár adatai szerint 4860, becsértéke 18,784 frt 25 kr. Az egyes szakok közül leggazdagabb a két akadémiáé, a budapesti és a bécsié, az 775, ez 642 kötettel lévén képviselve, mintegy 1927, illetőleg 3524 frt becsértékben. A bécsi akadémia Sitzungsbericht-jei 1850-től fogva teljesek. Meglehetősen gazdag még a történelem (579 kötet.) s a latin irodalom (499 kötet), főleg a mi a szövegkiadásokat illeti. A magyar irodalom (306 k.) részben az akadémia kiadványaiba van osztva, részben, főleg a klasszikusok szövegkiadásai, az ifjusági könyvtárhoz van sorozva. A Pozsony városára vonatkozó művek külön szaknak kezeltetnek, kötetszámuk jelenleg 40. Mindazáltal sem a magyar irodalom, sem a történelmi szaknak magyar része nem mondható máig sem kielégítőnek. A könyvek bekötése a beszerzéssel egyidőben történik. A hazai folyóiratok közül a Nyelvőr és a Budapesti Szemle teljesek; jár azonkívül 8 hazai folyóirat és 7 külföldi.

c) Ifjusági könyvtár.

Ifjusági könyvtárunk alapját szintén az absolutizmus idejében az idegen tanárok vetették meg. Következménye ez azoknak a modernebb paedagogiai nézeteknek és törekvéseknek, a melyek az ifjuság szabad idejét és szórakozásának perczeit is az iskolai tevékenység körébe akarják vonni. Az első lépést erre nézve az absolut idők tanárai az 1852/53. iskolaév folyamán tették meg; az osztrák miniszterium azomban, bár az elvet és a czélt helyeselte, nem engedte meg, hogy az ifjusági könyvtár czéljaira külön díj szedessék; csak önkéntes adományokat volt szabad elfogadni. A tanuló ifjuság azomban, úgy látszik, lelkesedéssel

karolta fel az ifjusági könyvtár ügyét s mindjárt az első évben 102 frt 43 kr.-nyi összeget adott össze, a melyből a tanártestület 109 kötetből, de mindössze csak 26 műből álló könyvkészletet szerzett be. Utóbb is eléggé tekintélyes összegek folynak be önkéntes adakozásból az ifjusági könyvtár céljaira. Igy: 1853/54-ben 73 frt 33 kr. — 1854/55-ben 81 frt 27 kr. — 1855/56-ban 77 frt 54 kr. — 1856/57-ben 129 frt 27 kr. — 1857/58-ban 155 frt 57 kr. — 1858/59-ben 200 frt 76 kr. —1859/60-ban 231 frt 17 kr. A szerzemények első sorban a német irodalom termékei és az iskolai segédeszközök. Hogy azomban a német ifjusági irodalom termékeit az 50-es évek tanárai lehetőleg megszerezték, azt szinte felesleges említenünk; valamint természetes, hogy a pánszláv tendenciákkal kaczérkodó áramlatnak megfelelőleg a szláv irodalom termékei lehetőségig szintén megszereztettek

A magyar középiskolai érdekeknek megfelelő ifjusági könyvtárnak létesítése ezek szerint megint csak a magyar tanároknak volt a feladatuk. Hogy mily mértékben oldották meg feladatukat, azt az az adat is képes megvilágosítani, hogy az 1867/68. iskolaév végén az ifjusági könyvtárban összesen volt 1791 darab könyv 1388 frt 4 kr. értékben. Az 1893-diki alaplelettár szerint a magyar irodalom képviselve volt 208 szerzővel és 1090 művel, a német irodalom 134 szerzővel és 650 művel, a latin irodalom 20 szerzővel és 140 művel, a görög irodalom 17 szerzővel és 115 művel, az idegen irodalom 122 szerzővel és 375 művel, a nyelvészet 64 szerzővel és 92 művel, az irodalomtörténet 164 szerzővel 400 művel, a történelem 246 szerzővel 590 művel, a történelem segédtudományai 164 szerzővel 291 művel, természettan 73 szerzővel és 128 művel, természetrajz 72 szerzővel és 122 művel, a mennyiségtan 21 szerzővel és 45 művel, a bölcselet 59, az aesthetika 49 szerzővel és 85 művel, a magyar ifjusági irodalom 143 szerzővel és 530 művel. Az 1895-diki lelettár szerint volt a könyvtárban 5795 mű 8428 frt értékben.

Ifjusági könyvtárunk helyisége a legszerényebb igényeket sem elégíti ki. Zárható szekrényeket egyáltalában nem lehet abban felállítani, pedig ez a könyvek jó karban tartásához okvetlenül szükséges volna.

Minthogy könyvtárunkban igen sok olyan munka is maradt a német időkből, melyeket ma már nem használ senki, szükséges volna a könyvtár ujból való rendezése. Ez alkalommnal kiselejtezendők volnának mindazon munkák is, a melyek a használat folytán elrongyolódtak. A kiselejtezés körülbelül 2000 kötettel csökkentené a könyvek összes számát, de a megmaradó rész annál értékesebb maradna. Az ifjusági könyvtár fentartására és kiegészítésére a tanulók évenként 1 forintnyi díjat fizetnek.

d) Az önképzőkör könyvtára.

Ez a könyvtár az 1888/89-diki iskolaévben keletkezett. Dr. *Schönvitzky* Bertalan tanár, az önképzőkör akkori vezetője, a kör ez évi bevételének egy részét fordította oly könyvek beszerzésére, a melyek az irodalom tanulása alkalmával csaknem mindennap szükségesek. A jelzett czélra egyes tanulók önkéntesen is felajánlottak egyes műveket és folyóiratokat, úgyhogy már ez év végén tekintélyes számu és értékű könyv állott az önképzőköri tagok rendelkezésére.

1890. óta Gaal Mózes tanár vezetése alatt a könyvtár gyarapítása folyton foly, úgyhogy az ma már összesen 308 kötetet számlál.

II. Pénz- és éremgyűjtemény.

Mikor vetették meg alapját éremgyűjteményünknek? — azt irattárunkban sehol sem találtuk feljegyezve. Csak annyit vehettünk ki az Értesítőkből, hogy az 1856/57. év folyamán ilyen fajta gyűjtemény már létezik, és hogy az 1870/71. iskolaévben már 463 darabot számlált, 114 frt 25 kr. értékben. Gyarapodásáról azután évről-évre találunk egyet-mást. Legutoljára az 1888/89. Értesítő tünteti fel e gyűjtemény állagát, s az akkori jelentés szerint volt benne 637 darab 150 frt. értékben. Történeti és műtörténeti értékével eddig még senki sem foglalkozott; erről tehát nem beszélhetünk. Az 1888/89. iskolaévben az akkor létesített philologiai és történelmi muzeum keretébe illesztetett bele.

III. Szertáraink.

Szertárak és szemléltető eszközök az ujabb és előhaladottabb idők fontos iskolai vívmánya. A mult század végén megindult nagy iskolai reformáramlat már teljes tudatában volt a tanítási eszközök fontosságának s azok, a kik a Ratio Educationis-t megalkották és életbe léptették, nem zárkóztak el az iskoláknak a modernebb igényeknek megfelelő paedagogiai felszerelésétől sem. Maga a Ratio, meg kormányrendeletek föld- és természetrajzi, physikai és chemiai muzeumok szervezését, rajzeszközök, irásminták stb. beszerzését ismételten ajánlják.[1] A Ratio Educationis-t életbe léptető 1777. szeptember 20-dikán kelt rendelet megállapítja a gymnasiumok *tanszerátalányának* nagyságát is s intézetünk főgymnasium létére évi 150 frtnyi összeget húz e czímen a Tanulmányi-Alapból. Tényleg azomban sokkal többet fordított intézetünk különféle szertárakra és eszközökre. Az 1781. deczember 31-dikén kelt felsőbb rendelet alapján készült jelentés[2] a tanítási szerekre és iskolai segédeszközökre kiadott összeget 300 frtnál is többre teszi s a szertárakra vonatkozó része igy hangzik: „Pro *instrumentis ad geometriam, mechanicam, physicam,* uti sunt antlia, catenulae, astrolabium, transportatorium cum circinis, mensula, machina electrica, globi coelestis et terrestris; item pro dictionariis pro professoribus et formulis ad calligraphiam pertinentibus elenchus sumptuum bis jam representatus est, qui nimirum ascendit ad 300 fl.“

Hogy mily nagy fontosságot tulajdonítottak a realiák tanításánál a szemléltetésnek és a tanszereknek a mult század végén a tanításügy vezető egyéniségei, az a legvilágosabban gymnasiumunk tanártestületének 1788. január 4-dikén hozott következő határozatából tünik ki: „Postquam conssessus noster litterarius ex gratioso intimato de dato 28-a Decembris 1787. Nro 33206/2336. intellexisset, ut in tradendo historiae naturalis studio juxta Lynnaei systema procedatur, geometria cum appli-

[1] Az 1778. április 6. illetőleg deczember 14. kelt kir. rendeletek alapján a főigazgatóság ismételten megsürgeti (1778. szeptember 19. és 1779. január 17.) a physikának és természetrajznak tanítását; 1779. április 26-dikán pedig egyenesen muzeumok szervezését hagyja meg s utasítja gymnasiumunk igazgatóját, hogy ez ügyben a budai egyetem akkori természetrajztanárával, *Piller*-rel lépjen érintkezésbe.

[2] L. 225. l. és Függelék X. sz.

cationc circini et transportatorti majoris explicetur, pro physices autem demonstratione machina electrica comparetur, rogandam catenus duxit Illustrissimam Dominationem Vestram consessus noster litterarius, quo instrumenta ad physicam experimentalem et geographiam mathematicam necessaria, uti sunt: antlia, machina electrica, globus artificialis uterque, sphaera armillaris, mappae geographicae et libri subsidiarii vel Archi-Gymnasio procurentur, vel vero professoribus concernentibus ad museum physicum accessus et instrumentorum usus concedatur."

Ebből pedig ezek következnek: 1. hogy gymnasiumunknak, daczára egyes szerzeményeknek, ez időben még sem voltak külön berendezett muzeumai; és 2. hogy a helyzet gymnasiumunkban a realiák tanításának előnyére csak a nagyszombati akadémiának Pozsonyba való áthelyezésével, illetőleg azóta javult lényegesen, a mikor a gymnasium és az akadémia egy épületbe kerültek, t. i. 1786-ban, mivel bizonyos, hogy 1788 óta gymnasiumunk a reáltárgyak tanításánál az akadémia megfelelő gyűjteményeit és szereit használta. A sz. benedekrendi tanárok idejében 1812—1850-ig ez a helyzet annál kedvezőbb volt, mivel az akadémia philosophiai tanárai legtöbbnyire szintén sz. benedekrendi szerzetesek voltak, a kik gymnasiumi collegáikkal együtt laktak s egymást nemcsak a czélok közösségénél, hanem a rendi kötelékeknél fogva is kölcsönösen támogatniok kellett.

Gymnasiumunk tehát csak zsellérképpen használhatta az akadémia gyűjteményeinek és muzeumainak készleteit, de ez a körülmény a tanítás eredményére nézve elvégre közömbös, másfelől kötelességünkké teszi, hogy e gyűjteményekről, a mennyire az adatok engedik, külön-külön is megemlékezzünk, annyival inkább, mivel *1850-ben,* az akadémia bölcsészeti tanfolyamának a gymnasiummal való egyesítése folytán *gymnasiumunk örökölte az akadémia gyűjteményeit és muzeumait.* Lássuk tehát őket egyenkint!

a) Földrajzi gyűjtemény.

A rendelkezésükre álló adatok segítségével csak annyit állapíthattunk meg, hogy ilyen gyűjteménynek gymnasiumunkban, illetőleg az akadémián lennie kellett. A gymnasium egyik tanára:

Bucsánszky György 1783-ban Magyarország és kapcsolt részeinek térképét szerkesztette meg, a melyért jutalomban is részesült. 1789-ben a gymnasium tanulói a gondosan kiállított földrajzi képek rajzolásáért dicséretet kapnak. Közelebbi adatokat, leltárakat stb. azomban nem találtunk. Legelőször az 1853/54. évről szóló Értesítő emlékezik meg róla, mint külön gyűjteményről. Azóta évről-évre gyarapodik. Az 1867/68. iskolaév végén e gyűjteményben volt összesen 176 darab taneszköz, 520 frt 19 kr. értékben; az 1894. év végén lezárt lelettár pedig 194 darabot és 939 frtnyi értéket tüntet fel. Néhány érdekes régiség is van még benne, de intézetünk viszonyainál fogva ezek napról-napra romlanak. Általában pedig elmondhatjuk e gyűjteményről, hogy az iskolai célok szempontjából még mindig nagyon hiányos és sok kívánni valót hagy.

b) Természetrajzi gyűjtemény.

Régebbi lelettárak hiányában nem mondhatjuk meg, hogy ez a muzeumunk milyen lehetett a mult században, illetőleg akkor, a mikor még az akadémia birtokában volt. A későbbi fejleményekből azomban azt kell következtetnünk, hogy már az 1850. előtti időkben egyike lehetett a számra, meg a berendezésre nézve is kiválóbb ilyen fajta gyűjteményeknek. Igazolja ebbeli feltevésünket az a körülmény, hogy a benczés-tanárok távozása után még a mindent gáncsoló német tanárok is nem a miatt panaszkodnak, mintha a természetrajzi muzeum értéktelen volna, hanem hogy rendezetlen. Maga *Wolf* Antal, az első német igazgató egyik felterjesztésében elismeri, hogy az ásványgyűjtemény eléggé értékes, de rendezetlen. Megérthetjük jelentéséből azt is, hogy az állatgyűjteményt leginkább a madárvilág képviselte, csakhogy, Wolf szerint, a példányok rosszul voltak kitömve.

Akármint volt azomban a dolog, tény, hogy a természetrajzi muzeumnak alapja, még pedig tekintélyes alapja, már az 50-es évek elején meg volt, csak fejlesztése volt hátra. A német tanárok ebben a tekintetben eléggé tiszteletreméltó tevékenységet fejtettek ki. Legnagyobb fontosságu e muzeumunk gyarapodására nézve ez időből *Lorinser* Gusztáv itteni tanári működése. Már az

1853/54. iskolaévben több mint 400 fajta szárított növénynyel gyarapítja a természetrajzi szertárt, a melyeknek legnagyobb részét ő maga gyüjtötte és szárította, s az állatgyűjteményt is jelentékenyen növelte. Az ő tanári működése óta az Értesítők külön számolnak be a természetrajzi szertár gyarapodásáról, s ez minden esetre azt jelenti, hogy ez a szertár szakértő és szakmájában ambitiosus ember kezébe került. Évről-évre emelkedik az ajándékozott tárgyak száma, mert a buzgó tanár nemcsak maga lelkesedik tárgyáért, hanem érti a módját, hogyan kell a tanulók és szülők érdeklődését az általa oly melegen felkarolt ügy iránt felébreszteni. 1854/55-ben Lorinser megveti alapját a rendszeres kőzetgyüjteménynek. Kiterjeszti figyelmét a hazai ásványokra is, s az 1855/56. évről szóló Értesítőben a *Máramarosi gyémántokról* értekezik. Az alkotmányos ébredés idejében *Zlamál* Vilmos volt utóda, de jelentősebb lendületet az ő itt létének idejéből nem mutatnak fel az Értesítők. Annál eredményesebb *Rózsay* Emil szertárosnak a buzgalma a természetrajzi szertárnak gyarapítása és rendezése körül. Buzgó támogatásra találva Wiedermann igazgatóban, Lorinser nyomdokain halad; nemcsak maga lelkesedik tárgyáért, hanem tanítványait és intézetünk barátait is megnyeri a természetrajzi szertár ügyének pártolására. Mindjárt itteni működésének kezdetén, az 1865/66. iskolaév folyamán meggyőzi a kormányt is a természetrajzi szertár helyiségeinek czélszerűtlen voltáról. Idáig t. i. a természetrajzi tárgyak az épület két emeletén négy külön helyiségben voltak elhelyezve. Ez évben a H. T. a Tanulmányi Alapból 400 fortot utalványozott s ezen a gyűjtemény számára a 2-dik emeleten egy tágas, kellő butorzattal ellátott terem készült. Ezzel a rendezés munkája is kezdetét vette. A Lorinser által jól megvetett alapnak és Rózsay buzgalmának köszönhető, hogy ez a szertárunk már az 1867/68. iskolaév végén 8004 darabot számlál természetrajzi tárgyakban, 1304 frt értékben. Azóta nőttön nő e szertár paedagogiai értéke. A legnagyobb részt ajándékozott, részben pedig vásárolt állat- és növénypéldányokat a szertár czéljaira maga Rózsay minden díj nélkül, a legnagyobb szakértelemmel és és ügyességgel praeperálja. Általában a gyűjtés, rendezés és prae-

parálás terén oly tevékenységet fejt ki, hogy bármely nagy muzeum is megirígyelhette volna őt tőlünk, és számos oly tárgyat szerzett meg, a melyek a hírneves gyűjteményeknek is díszére válnának. A szertár egy darabja: egy *óriási fekete medve*, a melyet 1884-ben gróf Schönborn Ervin munkácsi uradalmáról ajándékozott muzeumunknak, az 1885. évi országos kiállításon is feltünést keltett.

A természetrajzi gyűjtemény jelenlegi állapotát a következő adatok tüntetik fel:

I. Állatország.

A) Gerinczesek köre.

		drb.
1. a)	Emlősök, részint kitömve, részint borszeszben	97
b)	Emlősök csontvázai	12
c)	„ fejvázai	25
d)	„ egyes testrészei	20
2. a)	Madarak, kitömve	353
b)	„ tojásai	130
c)	„ csontvázai	10
d)	„ fejvázai	21
e)	„ egyes testrészei	3
f)	„ fészkei	12
3. a)	Hüllők, részint kitömve, részint borszeszben	49
b)	Hüllők csontvázai	2
c)	„ tojásai, testrészei stb.	8
4. a)	Kétéltüek, borszeszben	30
b)	„ csontvázai	2
5. a)	Halak, legnagyobbrészt borszeszben	127
b)	Halak, testrészei	12

B) Puhatestüek köre.

1.	Fejlábuak	15
2.	Csigák	917
3.	Kagylók	292
4.	Karlábuak	1
5.	Zsákállatok	4
6.	Mohállatok	3

C) Izeltlábuak köre.

1. Rovarok.

a)	Fedelesszárnyuak (bogarak)	2200
b)	Hártyásszárnyuak	120
c)	Pikkelyesszárnyuak (lepkék)	750
d)	Kétszárnyuak (legyek)	170
e)	Reczésszárnyuak	10
f)	Egyenesszárnyuak	12
g)	Félfedelüek	28
h)	Külföldi rovarok	50
i)	Rovarkészítmények, álczák stb.	40
2.	Százlábuak	17
3.	Pókfélék	114
4.	Rákfélék	148
D)	A férgek köréből	30
E)	A tüskebőrüek köréből	48
F)	A bélnélküliek köréből	45
	Górcsői készítmények	26
	Összesen	5952

II. Növényország.

		faj
1.	Virágos növények, szárítva	2546
2.	Virágtalan „ „	549
3.	Mérges növények	22
4.	Termések és magvak	214
		drb.
5.	Hasznos fák	88
6.	Fák metszetei	100
7.	Gyógyászati s ipari növényrészek	48
8.	Gyanták, festőanyagok stb.	36
9.	Górcsői készítmények	30
	Összesen	4633

III. Ásványország.

1.	Ásványok	950
2.	Kőzetek	568
3.	Kövületek	490
4.	Drágakőutánzatok s kristálymináták	293
5.	A terminologiai gyűjtemény ásványai	200
	Összesen	2501

IV. Ábrák és könyvek.

		mű
1.	Állattaniak	10
2.	Növénytaniak	6
3.	Ásványtaniak	5
	Összesen	21

V. Vegyi szerek, eszközök, szerszámok stb. 458 drb.

E szerint a természetrajzi muzeum 12.565 drb.-ot foglal magában 3964 frt 15 kr.-nyi értékben.

c) Physikai és vegytani szertár.

Physikai és chemiai muzeumunk multjáról és állapotáról a fennmaradt tudósítások segítségével következő képet nyújthatunk.

Alapját, a gymnasiumnak némely saját, kevésbbé jelentékeny szerzeményeit nem számítva, szintén a Nagyszombatból Pozsonyba áthelyezett akadémiának physikai muzeuma képezte. A nagyszombati egyetemnek Budára való áthelyezésével az egyetemnek az akkori viszonyokhoz képest jól felszerelt összes szertárai és gyűjteményei is Budára kerültek, úgyhogy a nagyszombati akadémia 1777-dik évi állapotát feltüntető feljegyzésekben a napló vezetője egész elkeseredve sóhajt fel azon elhagyatottság láttára, a melybe az akadémia kifosztott gyüjteményei kerültek.[1]

Természetes, hogy a physikai szertár is teljesen üresen állott, s az akadémiának sürgősen kellett hozzá látnia, hogy legalább a mulhatatlanul szükséges szereket mielőbb megszerezze. Hosszú vajudás és többszörös kérelmezés után végre a H. T. még az 1777/78. iskolaév folyamán 600 forintot tett folyóvá az akadémia szertárainak felszerelésére. Az összeget természetesen többfelé kellett osztani, mert a könyvtár is jelentékeny fogyatkozásokban leledzett; de hogy ennek daczára a physikai muzeum kiváló figyelemben részesült, az kitünik abból, hogy az akadémia Bécsben bizonyos *Labos* utján és közvetítésével egy *villamgépet* és egy *légszivattyút* rendelt meg, a melyeket még az egyetem is megirigyelt tőle. Ugyanakkor többrendbeli microscopiumot és más eszközöket szerzett be.[2] A szertár további gyarapodásáról nem szólnak az adatok, de annyit bizonyosként mondhatunk, hogy 1784-ben az akadémia már tekintélyes physikai szertár birtokában költözött át Pozsonyba.

---

[1] Dum universitas lares suos veteres reliquit, ita omnem supellectilem secum abstutit, ut vacuam nudatamque rebus omnibus aedem et vacua in veteribus et pauculis armariis fosula spectare triste admodum fuerit . . . így sóhajt fel az akadémia akkori annalistája. Ann. Hist. Reg. Acad. Tyrn. ab. anno 1777.

[2] „Machina electrica et pneumatica, Vienna opera Academophili A. K. D. *Labos* tam nobile opus utrumque procurata sunt, ut apud universitatem insidiam excitarint. Microscopiorum genus omne, vitia, variae formae, aliaque minoris generis instrumenta compendiatis sumptibus licitando accepta sunt post mortem Exc. D. I. Christophori Erdődi. Mappae etiam complures pro diversis classibus procuratae majoris et minoris formae.“

Az volt eredetileg, mint láttuk, a terv, hogy az akadémia csak ideiglenesen marad az egykori Klarisszák kolostorában, ennek következtében a szertárak nem is rendeztettek be. Csak miután 1786-ban végképpen eldőlt, hogy az akadémia és a gymnasium a Klarisszák épületében maradnak, történt intézkedés arra nézve is, hogy az akadémia szertárai, s ezek között a phisikai is, kellőképpen elhelyeztessenek. 1788. januárius havában a H. T. elrendelte, hogy az akadémia és a gymnasium könyvtárának, nemkülönben *a természetrajzi és a phisikai muzeumok* befogadására alkalmas helyiségek kellőképen berendeztessenek. Ekkor alakíttatott át a czéloknak megfelelőleg az a helyiség, a melyben ma is találjuk phys. muzeumunkat, összes felszerelésével és butorzatával együtt.

Miként rendeztetett be ez a szertár, az az 1798-ban felvett lelettárból tünik ki. E szerint volt benne I.) 6 sárgára mázolt üvegszekrény, egy hosszú, sárgára mázolt asztal szekrényekkel, egy nagyobb kerek asztal, 9 drb. állvány a falhoz erősítve, kettő pedig szabadon álló, a chemiai muzeumban pedig volt 3 szekrény, egy asztal és egy fehér tábla az optikai képek visszaadására.

A lelettár azután a physikai és chemiai szereket sorolja fel a következőleg csoportosítva;

II. Instrumenta ad motum compositum, conflictum corporum, ad mechanicam, et vires centrales pertinentia; összesen 16 darab eszköz. III. Instrumenta ad staticam fluidorum pertinentia; össz. 5 drb. IV. Instr. ad lumen, colores et opticam pertinentia; össz. 20 drb. V. Instr. ad ignem pertinentia; össz. 6 drb. VI. Instr. ad electricitatem pert.; össz. 49 drb. VII. Instr. ad aërem pert.; össz. 23 drb. VIII. Instr. ad magnetismum pert.; össz. 2 drb. IX. Instr. ad chemiam pert.; össz. 8 drb. X. Instr. ad apparatum pneumaticum pert.; össz. 9 XI. Instr. ad astronomiam physicam pert.; össz. 3 drb. XII. Res destructae et nullius pene usus; össz. 5 drb. XIII. Instr. geometrica et alia quaedam miscellanea, quae in museo observantur; össz. 7 drb.; összesen 153 darab.

A lelettárnak későbbi megjegyzéseiből kitünik, hogy ez időben a physikai és chemiai szertár gyarapítására évről-évre

mindössze 12 frtnyi összeg fordíttatott, a melyből az 1797/98. és 1798/99. év folyamán összesen 20 tárgy szereztetett be. 1800-ban ez összegen 5 tárgygyal gyarapodott a szertár, ezek között egy Franklin-féle táblával, a mely jelenleg is meg van szertárunkban. 1801-ben 22 tárgyat lehetett a 12 frtnyi összegből beszerezni, a melyről a phys. szertár akkori őre *Tomtsányi* Ádám tanár számol be; míg az 1801/02-től 1807/08-ig összegyült 96 frtnyi physikai tanszerátalányból az 1808. év folyamán *Kroboth* János szertáros 63 frtnyi értékben összesen 5 tárgyat szerzett be, illetőleg javíttatott ki, 33 forintot pedig az elhasznált szerekért egy helybeli gyógyszerésznek fizetett ki.

Az 1832-ből fennmaradt lelettár az évi gyarapodásokhoz képest már jelentékeny számu emelkedését mutatja a phys. és chem. szereknek, az előbb kimutatott létszám megkétszereződött. A szertár bútorzata nagyjában ugyanaz: a mozgásra, ütközésre és az erőműtanra vonatkozó tárgyak száma azomban már 26.; a folyadékok nyugtanára vonatkozóké 12; a fénytani készülékek száma 29; a hőtanra 12 készülék vonatkozik; a villámosságra vonatkozó szerek száma 62; a magnetizmusra vonatkozóké 10; a légnemű testek tüneményeit 34 szeren mutatják be; a chemiai szerek száma 28, ezek között foglal helyet 138 különböző vegytani elem és összetétel; pneumatikus szerek száma 21; a csillagászatiaké 3, a vegyeseké 21.

Ebben az állapotban volt a physikai muzeum *Pásztéry* András[1] vezetése alatt 1831-ig, a kinek ez év febr. 9-dikén bekövetkezett halála után a szertárat *Jedlik* Ányos, a physika tanárra vette át és 1839-ig volt őre a phys. muzeumnak.

Jedlik Ányos idejéből a lelettárak szintén tekintélyes gyarapodást tüntetnek föl. A pesti egyetemre való távozása után 1840. február 15-dikén *Dussil* Illés veszi át a phys. muzeumot. Az átadás alkalmával eszközölt becslés szerint a phys. muzeum értéke 3162 frt és 17 krnyi összeget tett ki.

Dussil idejében nem oly nagyszámu, de annál költségesebb eszközökkel gyarapodott a szertár. Megemlítünk ezek közül egy polarizáló készüléket 46 frt 40 kr. értékben; egy Daguero-

[1] Nevét gymnasiumunk történetében egy ösztöndíjalapítványnyal is megörökítette, erről azonban az alapítványok között lesz szó.

typiára való készüléket, camera obscurával 49 frt 27 kr. értékben és egy Heffler-féle villam-delejes áramlatot indító készüléket 21 frt 20 kr. értékben stb.

Dussiltól a muzeumot *Römer* Flóris vette át 1845. szept. 13-dikán, a ki azt 1849-ig vezette. A gyarapodás az ő tanársága és vezetése alatt is tetemes. 1849 febr. 16-dikán a muzeumot *Karsay (Kruesz)* Krizosztom vette át, és bár azt alig két éven át vezeti (1849—50), mégis 25 tárgygyal gyarapítja, azonkívül a muzeum helyiségeiül szolgáló termeket 300 frtnyi költségen ujonnan átalakítja, úgyhogy két évi vezetése alatt összesen 522 frt 13 kr.-t fektet be szerzeményekben és beruházásokban a phys. muzeumba.

Az 1850. év őszén kezdeményezett nagy iskolareform, a mely az akadémia philosophiai cursusát a gymnasiummal egyesítette, a reform következményeképp a phys. muzeumot is átutalta a gymnasium tulajdonába. És bár a fentebbiek után a gymnasium physikai muzeumát a korhoz és a körülményekhez képest a rendezettebbek egyikének kellene gondolnunk, a „*német*“ aera kezdetén a physika szaktanára akképp nyilatkozik e muzeumról, hogy rendetlen állapota miatt használhatóságáról nem lehet itéletet mondani. Ezt természetesen olybá veszszük, hogy a jámbor idegen tanár, a ki itt minden áron civilisatorképpen akart szerepelni, már képzelt missziójánál fogva sem akarta észrevenni e muzeum értékét s szívesebben ócsárolta, mint dicsérte, és készséggel kapott annak a pozsonyi iparosnak az ajánlatán, a ki 345 frt-ért hajlandó volt a phys. muzeumot rendezni. Ámde a bécsi miniszterium meghallgatta ugyan az ócsárlásokat, de pénzt nem adott, mindössze 40 frt. évi átalányt utalványozott a phys. szertár czéljaira; de az osztrák bürokratiának gúnyjára az évi átalánynak birtokába is csak három év mulva jutott a gymnasium.

A német tanárok távozása után a physikai szertár visszakapta régi gazdáját *Kruesz* (Karsay) Krizosztomot, ki az igazgatóság teendőinek végzése mellett a physikát is tanította s őre volt a szertárnak. De milyen állapotban vette át a gyűjteményt, a melyet 10 évvel ezelőtt ő maga hozott volt rendbe! A német tanárok úgy látszik csakugyan keveset törődtek a

physikai muzeummal, sokkal kevesebbet, mint a természetrajzival; mert mig az ez időbeli Értesítők évről-évre tekintélyes számu gyarapodását mutatják ki a természetrajzi muzeumnak, addig a physikai mindössze 1—2 tárgygyal gyarapodik. Nem csoda tehát, hogy az 1862. február 28-dikán tartott tanári értekezleten az igazgató panaszkodni kénytelen a természettani szertár, de különösen a vegyészi készülékek *„nyomoru volta“* miatt, a melyek a kisérleteket hátráltatják. Mondanunk sem kell, hogy nemcsak igazgató létére, hanem mint szakmájának lelkes híve is mindent elkövetett, hogy a physikai muzeum ügyét felvirágoztassa. Lelkes támogatóra talált ebbeli törekvései közben *Sztoczek* Györgyben, a ki Kruesz távozása után a physikai szertár élén állott. Kruesz és Stoczek fáradozásának köszönhetjük, hogy az 1867/68. iskolaév végén a physikai szertár már összesen 813 darab készüléket számlált 3697 frt értékben. Physikai muzeumunk kiválóságára vall az a körülmény is, hogy a 60-as évek végén és a 70-es években 1874-ig a cs. és kir. tisztjelöltek (hadapródok) iskolájának növendékei szintén gymnasiumunk szertárában nyerték gyakorlati kiképeztetésüket. 1872/73 óta 1881/82-ig *Fridrik* A. Dezső volt a szertár őre, ez év óta pedig *Dohnányi* Frigyes áll az élén, a ki nemcsak az által, hogy a beszerzésekben helyes rendet követ, hanem saját maga készítményei által is oly állapotba hozta e muzeumunkat, hogy az országban kevés vetekedhetik vele.

A természettani szertár jelenlegi állapotát a következő részletes kimutatás tünteti fel:

Az erőműtanhoz való készülékek száma	189	1627·08	frt. értékben
A hangtanhoz „ „ „	64	524·28	„ „
A fénytanhoz „ „ „	159	1349·46	„ „
A hőtanhoz „ „ „	33	392·02	„ „
A delejességhez „ „ „	28	77·27	„ „
A elektromossághoz való „ „	200	3104·81	„ „
A csillagászattanhoz „ „ „	11	272·30	„ „
A vegytanhoz „ „ „	611	500·19	„ „
Képek	21	70·56	„ „
Szerszámok	187	591·12	„ „
Összesen	**1503**	**8509·09**	frt. értékben

Modernebb, több mint 100 frtba került készülékek:

Brahm-féle hydraulikus sajtó; légszivattyú Carrè-féle vízfagyasztóval; Watt-féle fűthető gőzgépminta; Lissajous-féle hangvilla-készülék; óraművel járó heliostat; napimikroskop; Lang-féle polarizáló mikroskop; Holtz-féle megosztó gép; Hefner-Alteneck-féle elektromagneticus gép; Ruhmkorf-féle nagy szikraindító; Mang-féle universalis tellurium és lunarium.

A régi készülékek közül említendők: egy égi globus; több napóra; lépésmérő; természetes mágnes foglalatban; fövénymalom; Gregoir-féle távcsövek; egész régi mikroskop; dörzs villamgép a mult századból; Langenbucher-féle elektromos gyújtógép 1788-ból; körosztó és fogas kerekeket vágó gép; villámhárító 1814-ból; Feitzelmeyer, pozsonyi gépésztől egy nagy dörzs elektromos gép és egy elektromotor 1840-ből; a muzeumban készült nagy, igen szép Franklin-féle tábla következő felirattal:

Curatore Musaei procurante, juvantibus etiam

Bezerédy Stephano
Buzinkay Ignatio
Kócz Carolo
Noszlopy Augustino
Plang Richardo
Rakovszky Francisco
Vegh Antoino

eotum Physicae auditoribus
electricis usibus aptatum.
Anno 1813.

Ezen készülékek nagy részét a szertár a millenniumi kiállítás történelmi szakosztályában kiállította.

A szertár czélszerűen berendezett chemiai tűzhelylyel, olvasztó kemenczével és vízvezetékkel van ellátva, ez utóbbi egy vizi légszivattyuval van kapcsolatban. Rendelkezik továbbá üvegfuvásra, asztalos-, fa-, meg fém-esztergályozó munkákra teljesen berendezett műhelylyel, melyben a szertár őre a készülékeken történt bajokat javíthatja és új készülékeket is csinálhat. A szertár jelenlegi őre Dohnányi Frigyes 14 évi működése alatt sok készüléket kijavított és rendbe hozott és számos új készüléket maga készített, melyek közül a leltárban 70 darab 171 frt 65 krnyi értékben van felvéve. Az Országos Középiskolai Tanáregyesület 1891. évi jubileumi kiállítása alkalmából őt a kiállított, sajátkezüleg készített czélszerű fizikai eszközeiért *elismerő oklevéllel* tüntette ki. A jelenlegi millennáris kiállításban is részt vesz saját készítésű eszközeivel.

d) Történeti és philologiai gyűjtemény.

Ez a gyűjtemény gróf Csáky Albin, volt közoktatási miniszter 1889. évben kiadott egyik számu rendeletének köszöni létét. Intézetünk a mondott évben akképen felelt meg a miniszter intézkedéseinek, hogy mindazokat a tanítási eszközöket, a melyeket a nyelvek és a történelem tanításánál szemléltető eszközökül használni lehet, ebben a gyűjteményben egyesítette. Ez évben olvadt bele a pénz- és éremgyűjtemény. A következő években uj szerzemények utján ez a gyűjtemény annyira gyarapodott, hogy az 1894. évi lelettárak szerint már 842 darabot számlált 1050 frt értékben. Mai állapotában azomban még nagyon fogyatékos.

e) Rajzeszközök gyűjteménye.

Mivel a rajz egész 1868-ig csak rendkivüli tárgyként szerepel a tantervben, addig az időig rajzeszközgyűjteményt nem is találhatunk intézetünkben. 1868. deczember 2-dikán 21517. sz. rendelettel *Zierer* Géza kineveztetvén rajztanárul azon osztályok számára, a melyekben a rajz rendes tárgyként szerepel, a kinevezett tanárnak azonnal eszközökről kellett gondoskodnia, a melyeknek segítségével a tanítási czélt elérheti. Megvetette tehát alapját a rajzeszköz-gyűjteménynek, a mely már az 1867/68. év végén 44 darabot számlált 112 frt 50 kr.-nyi értékben.

A gyűjtemény mai állapotát és rajztanításunk jelenlegi viszonyait *Zierer* Géza szaktanár maga a következőleg jellemzi: A geometriai és szabadkézi rajz, mint kötelező tantárgy 1868 óta szerepel, még pedig 1868—1889 években az I—IV. osztályokban, 1890. év óta pedig az V—VIII. osztályokban azon tanulók részére, a kik nem választották a görög nyelvet.

A tanításra a következő taneszközök állanak az intézet rendelkezésére:

Rajzminták sodronyból 25 darab, rajzminták fából 18 darab, rajzminták gypszből 73 és rajzmintalapok 343 darab, továbbá egy felszerelt mérőasztal és nivelláló diopter.

Igy hát a követeléseknek meglehetősen elég van téve; de a mi a rajztermet illeti, az legkevésbbé sem felel meg a jogos igényeknek, különösen a domboru minták után való rajzolásnál.

A rajzteremnek, a mely az 1870/71. évben 2280 frt 32 kr.-nyi költséggel rendeztetett be e czélra, abban rejlik a főhibája, hogy csak 2·9 méternyi magassága mellett 1·65 m. magas és 0·85 m. széles 6 ablaka van, ugyhogy a rajzolásnál csak az ablakhoz legközelebb ülő tanulók, összesen legfeljebb 10—12-en kapnak félig-meddig megfelelő világítást rajzmintáik részére. Ennélfogva távolról sem lehet azt az eredményt elérni, melyet más viszonyok között kellene s lehetne elérni.

Az 1875. évi országos középiskolai rajzmunka kiállításnál tanítványaink a kiállított geometriai és szabadkézi rajzaikért az „elismerő oklevelet", és az 1885. évben az országos kiállításon a kitünő munkáért a nagy kiállítási érmet nyerték.

f) Tornaeszközök gyűjteménye.

A tornázás paedagogiai fontosságát már a mult század végén felismerték a tanításügy vezetésére hivatott tényezők, de, mint más hely már kimutattuk, a gyakorlati megvalósítás terére nem léptek, s a rendszeres iskolai tornázás, legalább gymnasiumunkban, egész 1850-ig nem fordul elő semmiféle alakban. A „német" aera első évében, mindjárt az 1850/51. iskolaév kezdetén, az osztrák miniszterium *Martinengo* Nándort, a kinek ez időben már 8 év óta fennálló tornaiskolája volt, kinevezte gymnasiumunk tornatanítójává, 100 frtnyi tiszteletdíjat rendelvén neki, hogy ezért az önként jelentkező tanulókat — a tehetősebbeket mérsékelt díj mellett — saját tornaiskolájában oktassa.

Hogyan volt felszerelve tornaiskolája, azt nem tudjuk, de ismerve Martinengo Nándornak az ügy iránti lelkesedését, bizonyára a legjavát adta annak, a mit a körülményekhez képest nyujthatott.

Rendkivüli tárgyképpen tanítja ezután Martinengo szakadatlanul egész 1868-ig. Báró Eötvös Józsefnek lyceális tanterve a tornázást kötelező tárgyul teszi s Martinengót 1868. október 7-dikén megbízza, hogy a tornát valamennyi tanulóra kötelező tárgyként tanítsa. Ilyen körülmények között természetesen intézetünknek magának kellett tornaeszközökről gondoskodnia. Nagy baj volt azomban, hogy az intézetnek nem volt helyisége czélszerű tornaterem berendezésére, s úgy látszik, hogy egész

1882-ig nem is történtek számbavehető beszerzések, mert tornaeszközök az évi Értesítőkben ez időben sehol sincsenek kimutatva. 1882. év őszén a miniszterium a gymnasium Odeum termét, a melyben az iskolai ünnepeket és színielőadásokat tartották, 384 frt 80 kr.-nyi költséggel fölszerelt tornateremmé alakíttatta át. Az akkori beruházás képezi tulajdonképpen a tornaeszköz-gyűjteménynek alapját. Az 1883/84. évi lelettár a tornateremben 257 darab tornaeszközt mutat fel 494 frt 20 kr.-nyi értékben. A gyarapodás ezóta vajmi csekély, mert az 1894. év végén lezárt lelettár mindössze 259 darabot sorol fel 531 frt értékben. Nem más pedig ennek az oka, mint hogy tornatermünk valóságos pinczehelyiség, a mely nedves, dohos levegőjével, alacsony méreteivel a hygienia és a paedagogia legprimitivebb igényeit sem elégíti ki, úgyhogy abba igazán kár valamit belekölteni.

g) Hangszer- és hangjegygyűjtemény.

Ennek a gyűjteménynek keletkezése az ének- és zene tanításával függ össze, megelőzőleg tehát erről kell röviden megemlékeznünk.

Hogy a gymnasium ifjúsága énektanításban már a régi időben is részesült, az természetesen már azon körülményből is következik, hogy az ifjúság az istentiszteletre rendesen eljárt és a miséken orgona kisérete mellett énekelt.

Milyenek lehettek a viszonyok e tekintetben a jezsuiták korában, annak vázolását a 88—89. lapokon találja az olvasó; de hogy a jezsuita-rend feloszlatása után is kellőképpen ápoltatott a templomi ének, annak bizonyságául megemlítjük az akadémia annálesének az 1786/87. évre vonatkozó következő feljegyzését: „2-da Octobris Spiritus Sanctus solenni Missa invocatus fuit, *nam accessere* ad suum novum Parnassum *Musae gymnasii, quae adhuc stipendium suum retinent pro similibus solemnitatibus.*“ Abból az alkalomból mondja ezt az évkönyv, hogy a Klarisszák kolostorában együtt elhelyezett akadémia és gymnasium 1786-ban első ízben tartja együtt *Veni-Sancte*-ját, a mely az eddigieknél azért ünnepélyesebb, mert az akadémiának nem volt énekkara.

A világi ének rendszeres tanulását és gyakorlását pedig, már ha egyéb nem, az ujabb időben évenként tartatni szokott tavaszi ünnepek tették szükségessé, melyekre el szoktak volt menni a tanulók szülein kivül, a gymnasium ifjúsága iránt mindig nagy érdeklődést mutatott városi és megyei közönség.

Minden esztendőben nyílt ezen kivül még alkalma az ifjúságnak, hogy bemutathassa haladását az énekben és zenében az intézet egyik-másik felebbvalójának, kiknek érdeklődése a művészetek ezen ágai iránt ismét új buzdításul szolgált az ifjúságnak a továbbhaladásra.

Mindig találkozott a tanári karban egy-két zeneértő tanár, a ki majd szivességből, majd kis díjazásért oktatta a tanulókat énekben és zenében; a mikor pedig a „német“ idő elején (1850-ben) ilyen tanár nem volt, a tanulók a legszükségesebb egyházi éneket a pozsonyi egyházi zeneegyesület iskolájában tanulták. Egy ideig (1851. deczember 20-án bekövetkezett haláláig) *Mik* János, a történet tanára, tanított be egy kisebb énekkart, melynek egyházi és világi dalai az ifjúság szép haladásáról és a tanár buzgóságáról tettek bizonyságot, de a tanár halálától 1853-ig a világi éneknek ismét nem volt vezetője, az egyházi ének tanításának pedig az lehetett a nehézsége, hogy az nem a gymnasium felügyelete alatt, hanem a már említett egyházi zeneegyesület iskolájában történt.

1853-tól kezdve *Hönig* Ignácz tanár, a ki 1861. októberig volt Pozsonyban, tanította az egyházi és világi éneket, előbb ingyenesen, majd kis díjazás mellett. Az ifjúságban nem lehetett nagy az énektanulás iránti kedv, a mi az éneket tanulók csekély számából is, de azon körülményből is következik, hogy a tandíjmentes tanulóknak és ösztöndíjasoknak az ének tanulása köteles tantárgyuk volt. — Zongorája az intézetnek akkor nem volt, és igy majd Dr. *Mayr* J., iskolatanácsos neje adta kölcsön évekre zongoráját, majd pedig Hönig tanár a magáét.

1862-től 1864-ig *Szarvas* Gábor, az intézet tanára, tanította az éneket, 1864-től 1875-ig *Weszely* Ferencz, áldozár. Az egyházi éneket egyes jeles tanulók (pl. 1867/68-ban *Mangold* Lajos VII. oszt. és *Máder* Rezső III. oszt. tan.) orgonajátéka kisérte.

Zenetanítás 1867 óta volt gymnasiumunkban. Először

Máder Rezső, főelemi tanító, tanította a zenét heti két, később heti négy órában. — Ezen időtől kezdve az ifjúság évenként adott énekkel, zenével és szavalattal egybekötött ünnepélyeket az igazgató (Wiedermann Károly) és a főigazgató (Barton József) névünnepein, majd a gymnasium Odeum termében, majd a Pálffy-teremben.

1875-től 1879-ig *Wiedermann* Károly igazgató is adott oktatást az énekben kezdőknek. Mellette *Dohnányi* Frigyes tanította az éneket a haladóknak, Dávid István a zenét.

1883 óta pedig Dohnányi Frigyes tanítja úgy a zenét, mint az éneket.

Wiedermann főigazgatót az ifjuság tanárkodásának 25 és 30 éves fordulóján megünnepelte 1878. október 3-án, illetve 1883. október 3-án az Odeumban tartott hangversenynyel. — Nyilvános hangversenyeket szokott volt tartani intézetünk a városház vagy megyeház termében a főigazgató névnapján. Az utolsó ilyen hangverseny 1889-ben volt.

Az utóbbi években az igazgató nevenapján (november 5.) és márczius 15-dikén rendesen iskolai ünnepélyek voltak; az egyházi ének- és zenekar pedig ismételten zenés miséket adott elő a virágvölgyi templomban, a kapuczinusok templomában, a hol 1895. márczius végén Wiedermann főigazgatóért tartott halottas mise alatt is adott elő az énekkar egy négyese megható énekeket.

Az 1893/94. iskolaév folyamán az ifjúság nagyobb hangversenyt adott az intézetben felállítandó orgona költségeinek födözésére.

Természetes, hogy ilyen körülmények között az intézet a szükséges szerek nélkül sem szükölködhetett és már az 1867/68. iskolaév végén a lelettárak 111 darab hangszert, illetőleg hangjegyet tüntetnek fel 517 frt 59 kr. értékben. A gyűjtemény jelenlegi (1894. év végén) állaga 218 darabot tesz 424 frt értékben.

h) Mennyiségtani gyűjtemény.

Ezt a gyűjteményt legelőször az 1868/69-diki Értesítő említi, kimutatva azt, hogy az 1867/68. év folyamán a mennyiségtani gyűjteményben volt 65 darab taneszköz 61 frt

értékben. Az 1894. év végén pedig 138 darabot számlált 239 frt értékben.

Taneszközeink összes értéke az 1894. év végén volt 51956 frt, a darabok száma pedig 35558.

IV. Az ifjúsági önképzőkör története.

Mennyiben tekinthetők a jezsuiták idejében fenállott „*congregatio latina*“ meg az u. n. *akadémiák* önképzőkörünk őseiül, azt annak helyén (lásd: 89—94. és 157—159. ll.) már kifejtettük. 1792. év óta a magyar nyelvi előadásokból (úgy is nevezték: *magyar iskola)* nőtt ki némely helyen az önképzőkör; nálunk azomban ilyesminek nyomaira nem akadtunk. 1812-től 1848-ig terjedő időszakban az állami vezetés és felügyelet alatt álló intézetek ifjúsági iskolai egyesületeire nézve, mint kimutattuk, szintén rossz idő járt, bár annak a jelenségeivel is találkoztunk, hogy tanuló ifjúságunk (pl. a 30-as években) összejöveteleket tart, szavalatokat rendez, a melyek nagyon hasonlítanak a mai önképzőkörök működéséhez. Mai értelemben vett önképzőkör azomban nálunk a legujabb időkig nem létezik.

Az ötvenes évektől kezdve, midőn a benczés-gymnasiumból „k. k. Obergymnasium“ — lett, szűkszavú, rövid, német Értesítők adnak számot intézetünk belső életéről egészen 1862-ig. Ekkor jelenik meg az első magyar Értesítő. Önképzőkörről az 1869/70-diki tanévig nincsen szó. Hogy miért nincs még az ifjúságnak ilyen egyesülete, mely alkalmat nyujt ambiciójának, tehetségének fejlesztésére, miért feszegetnők?

Az 1868/69. évben *Kolmár* József tanár a tanulók jelesebb költői és prózai dolgozatait „*Tavaszi virágok*“ czím alatt kinyomatja, s egy díszpéldányt fölterjeszt az uralkodó házhoz.

Joggal következtetjük ebből, hogy ha alapszabályokkal megerősített önképzőköre ebben az időben még nem is volt az intézetnek, de a tanárok vezetése alatt és buzdítására az ifjak meg-megpengették a gyönge húrokat, s nagy szaporasággal termelték főleg lirai versikéiket. Tanusága ennek a gymnasium ifjusága részéről vezetett u. n. *Érdemkönyv*, a melybe a 60-as évek óta a sikerültebb dolgozatokat összegyűjtötték. Szavaltak is

azokon az iskolai nyilvános ünnepélyeken, melyeket a főigazgató és intézeti igazgató nevenapjának előestéjén évenkint tartottak.

Igy készült elő a talaj arra, hogy létesüljön az ifjúsági önképzőkör. Hosszabb vajudás után végre 1869/70-diki iskolaévben márczius 8-án 4887. sz. a. kelt miniszteri rendelettel megerősítik az önképzőkör alapszabályait, s *Kolmár* József, *Óvári* József és *Thewrewk* Árpád tanárok vezetése alatt még ebben az évben megkezdi működését. Hogy minő eredménynyel, arra nézve nem tájékoztat hivatalos értesítés. Annyi bizonyos, hogy mindössze nehány gyűlést tartottak, mert a következő években is legfeljebb 13 gyűlésről van szó. Tulságos nagy teret engedtek a lirai zsenge hajtásoknak, a „lantos költemények"-nek.

1870—73-ig, tehát három éven át *Vutkovich* Sándor tanár az önképzőkör elnöke. Ezalatt a három év alatt összen 367 tagja volt a körnek (rendesek és pártolók együttvéve). Szavaltak, költeményeket, értekezéseket irtak, pályatételeket tűztek ki; egy-egy arany, vagy könyvjutalomban részesültek a kiválók. A körnek ebben az időben három olyan tagja volt, kik később jeles költőkké váltak. Igy a nagy tehetségű, korán elhalt *Reviczky* Gyula, a ma is élő jeles poéta: *Endrődi* Sándor, továbbá a múzsához hű maradt *Koroda* Pál. Nehány irodalmi ünnepélyről is szólnak az adatok.

A reá következő két évben *Óváry* József tanár vette át a kör vezetését; ekkor a buzgóság úgy látszik megcsappant, mert csak egy évről van szó a hivatalos jelentésben. Az évek hosszú során át szokásba hozott főigazgatói és igazgatói névnapok alkalmával rendezett hangversenyek továbbra is megmaradnak, de rendszeres önképzőkör 1886-ig, illetve 1890-diki tanévig nincsen. E szerint tiz évnél tovább szünetel avagy olyan lényegtelen a működése, hogy a hivatalos jelentés nem emlékezik meg róla.

Az 1886/87-diki tanévben újólag megalakul, még pedig a régi alapon. Elnöke Dr. *Tóth* Sándor tanár. Uj alapszabályok kidolgozása válik szükségessé, de ezeket az alapszabályokat csak 1891-ben terjeszti fel a körnek későbbi elnöke, *Gaal* Mózes tanár, a miniszteriumhoz jóváhagyás végett.

Tóth Sándor vezetése alatt van a körnek 32 rendes, 18

pártoló tagja, összesen 50. Tartanak 8 gyűlést, a munkakör a régi, csupán az irodalmi ünnepélyekről nincsen szó.

A reá következő iskolaévben úgy látszik, újra szünetel a kör működése, mert sem a hivatalos jelentés, sem a jegyzőkönyv nem emlékezik meg róla.

1888/89-ben Dr. *Schönvitzky* Bertalan tanár veszi át a kör vezetését, s két éven át elnöke annak. Az első évben 32 rendes, 24 pártoló, összesen 56 tagja van, a második évben 26 rendes, 18 pártoló, összesen 44 tagja. Első évben tartottak 13 gyűlést, a másodikban 10-et. Ebben az évben vetik meg alapját nagyobbára ajándékkönyvekből egy kis önképzőköri kézikönyvtárnak.

1890/91-ben *Gaal* Mózes tanár veszi át a kör vezetését, s elnöke azóta, tehát öt éven át. A tagok és gyűlések számát ez alatt az öt év alatt a következő statisztikai táblázat mutatja:

	rendes tag	pártoló tag	összesen	gyűlések száma
1890/91.	38	24	62	19
1891/92.	57	73	130	23
1892/93.	53	61	114	24
1893/94.	45	59	104	21
1894/95.	52	64	116	19

A kör munkaprogrammja kibővül, mert szabad előadások, felolvasások, drámai párbeszédek kerülnek műsorra, s évenkint nevezetesebb irók, (Vörösmarty, Arany, Petőfi, Tompa, Kemény Zsigmond, Eötvös, Kölcsey, Kisfaludy Károly stb.) híres publicisták (Széchenyi István, Kossuth Lajos) emlékének felelevenítése céljából irodalmi ünnepélyeket rendez a kör; igaz ugyan, hogy csak a maga kebelében, mert az intézet tisztességes terem nélkül szűkölködvén, a nyilvános ünnepek tartása sok akadályba ütközött. Mindazonáltal az igazgató nevenapján, márczius 15-dikén, Széchenyi István százéves születésének fordulója alkalmával, az intézeti orgona javára az ifjusági ének és zeneegyesülettel közösen a — nyilvánosság előtt is sikerült hangversenyeket rendezett.

Ugyancsak ezekben az években biztos alapokra fekteti a kis kézi könyvtárt, melynek czélja főleg az, hogy az irodalmi oktatás kiegészítésére szükséges irodalomtörténeti, esthetikai műveket

könnyebben hozzáférhetőekké tegye a kör tagjaira nézve. E kézi könyvtárban jelenleg 308 kötet mű van.

Ezen országszerte méltán jó hirben álló intézetnek az önképzőköre, ha nagy multra nem nézhet is vissza, hathatós és áldásos működésével létjogosultságát bebizonyította; s hogyha szerencsésebb körülmények között, esetleg új épületben díszterem áll majd rendelkezésére, úgy a kör irodalmi ünnepélyei az intézet összes növendékeire jótékony hatással lesznek, nagyobb impulzusra talál a munkakedv, s az eddig tapasztalt tevékenység még inkább fokozódik.

V. Segélyzés. Alapítványok. Szegény tanulók gyámolítása.

A) A gymnasiumi „Segélyző Egyesület.“

Deák Ferencz-díj. Köztartás (Alumneum.)

Az egyesület neve eredetileg „Szegény és jóravaló tanulókat segélyző egyesület.“

Az egyesület 1857-ben keletkezett. *Kampfmüller* Ferencz, cs. tanácsos és a város polgármestere, *Mayr* Gottfried, iskolatanácsos, *Gratzl* József városi tanácsnok, továbbá *Svoboda* Venczel, főgymn. igazgató, *Christ* József és *Schmidt* Antal tanárok azon okból, hogy a pozsonyi gymnasium nagyon szegény a vagyontalan tanulók gyámolítására szolgáló intézményekben, ideiglenes választmánynyá alakulván, mindenki tehetsége szerint törekedett az egylet ügyét előmozdítani. Dr. *Mayr* a „Pressburger Zeitung“-ban ezen felhívásban fordult az ifjuság pártfogóihoz.

»Allezeit, wenn der öffentliche Unterricht einen Aufschwung genommen, hat sich allenthalben das Bedürfniss fühlbar gemacht, durch Unterstützungen armer, braver Schüler denselben die Wohlthat eines höheren Unterrichtes zugänglich zu machen. Die ratlosen Bemühungen des h. Ministeriums für Cultus und Unterricht in Gesammtösterreich auf gleiche Stufe mit dem in dieser Hinsicht am weitesten vorgeschrittenen Deutschland zu erheben, die zahlreichen Geldopfer, welche in allen Kronländern von Stadt und Landgemeinden freudig zur Förderung der erleuchteten Absichten der h. Regierung gebracht werden, sind die glücklichen Anzeichen, dass wir nach einer halbhundertjährigen unzulänglichen Pflege dieses wichtigen Zweiges der öffentlichen Administration in eine Epoche eingetreten sind, in welcher mit vereinigten Kräften die

Lösung der zum Nachtheile der Gesammtheit und der Einzelnen früher vernachlässigten Aufgabe angestrebt wird. Nachdem nun für die Herstellung der Schulen, und die bessere Dotierung des Lehrstandes im allgemeinen anerkennungswerthes geleistet worden, musste die Reihe auch die schulbesuchende hilfsbedürftige Jugend treffen, der es im allgemeinen, bei der alle Lebensbedürfnisse umfassenden Theuerung bedeutend schwerer ist, die höheren Lehranstalten zu besuchen. Es ist aber natürlich, dass deren Zustände und Bedürfnisse zunächst von den ihr Näherstehenden erkannt werden, und der erste Impuls zur Abhilfe von denjenigen ausgeht, denen Unterricht und Erziehung der Jugend anvertraut ist. Die Erfahrung, dass aus armen braven Schülern von jeher tüchtige Männer für Kirche und Stadt hervorgegangen und die allgemeine menschliche Pflicht, das Talent, wo es sich findet, zur Ehre Gottes, und zur Förderung des Gemeinwohles zu schützen und zu pflegen, macht es allein begreiflich, dass sich in dieser Richtung ein werkthätiger Wohlthätigkeitssinn in allen Ländern lebendig gemacht hat.

Diese erfreuliche Thatsache ist zu bekannt, als dass sie eines besonderen Nachweises bedürfte. Wir übergehen also mit Stillschweigen, was in älterer Zeit in dieser Hinsicht insbesondere in den Ländern der Gesammtmonarchie angestrebt und erreicht wurde; aber nicht unerwähnt dürfen wir lassen, dass in neuester Zeit ähnliche Vereine in Laibach, Salzburg, Innsbruck, Linz und bei uns in Neusohl mit dem besten Erfolg ins Leben gerufen wurden.«

A felhívás visszhangra talált Pozsonyváros közönségében, s közel 100-an jelentkeztek az alapítandó egyesület tagjaiúl. A jelentkezők közül br. *Walterskirchen* 105 frt., *Zabojszky* László 52 frt. 50 kr., a *pozsonyi káptalan* 42 frt., *Falkenhein* Gyula gróf 42 frt., *Kampfmüller* Ferencz polgármester 42 frttal járultak hozzá az alaptőke megteremtéséhez. Ekképpen 1860. évi jul. 14-ig már 1600 frtnyi pénz gyült össze, a melyért értékpapirok vásároltattak.

Erre az ideiglenes választmány az egyesületi alapszabályokat kidolgozta s azokat megerősítés végett a pozsonyi Helytartósághoz terjesztette fel; s a megerősítés 1860. jun. 8. 12022. sz. rendelettel le is érkezett.

Csak azután tartották meg az első közgyűlést, a melyen az egyesület véglegesen megalakult s a következő választmányt bízta meg az ügyek vezetésével: *Heiller* Károly apátot és városi plébánost, *Boresch* Ignácz főtörvényszéki tanácsost, *Mayr* Gottfried iskolatanácsost, *Mühr* Antal magánzót, *Schozulan* Fer-

dinánd cs. kir. pénzügyi tanácsost, *Schveiger* József könyvárust, *Gratzl* József tanácsost, *Heinriczi* Frigyes gyógyszerészt, *Svoboda* Venczel gymn. igazgatót, *Hőnig* Ignácz, *Christ* József, *Mazanecz* János gymn. tanárokat, a kik az egyesület ügyeit intézték.

Az alapszabályok értelmében az egyesület azonnal megkezdette működését s folytatta 1861-ig, a mikor politikai viszonyaink változtával tagjainak száma nagyon megcsökkent. A régi tanárok eltávoztával az egyesületnek még létezéséről sem tudott senki; 1862. apr. 1-jén azomban a magyar kir. Helytartó-Tanács 37616/1861. sz. rendeletével a magyar tanártestületet segélyző-egyesület alapítására szólította fel, s az ügyre vonatkozó kutatások közben néhány oly adat került elő, amelyekből kitünt, hogy nálunk már tényleg van ily fajta egyesület. *Kruesz* Krizosztom igazgató utánjárására a tényleg még fennálló régi választmány rábírta *Heiller* Károly elnököt, hogy julius 8-dikára *ujraalakuló* gyűlést hívjon össze.

E gyűlés tárgyai folyamán kitünt, hogy a H. T.-nak nincs tudomása a pozsonyi gymnasiumi segélyző egyesület fennállásáról, hogy továbbá 1862-ben az egyesületnek volt 35 alapító tagja, a kik egyszerre 20, vagy négy éven át 5 frtot fizettek le; 56 rendes tagja, évi 1 frtnyi tagsági díjjal és 18 rendkívüli tagja, a kik 1 frtnál kisebb összeggel adakoztak az egyesület czéljaira. Összes vagyona pedig ez időben kitett 1117 frt. és 42 kr.-nyi összeget.

Az újraalakuló gyűlés az egyesület jegyzőjéül Kruesz Krizosztom igazgatót választotta s elhatározta, hogy az egyesület állásáról a H. T.-nak kimerítő jelentést tesz és új tagok gyűjtésére nagyszabásu mozgalom megindítását határozta el. A felpezsdült tevékenységnek csakhamar örvendetes eredménye lett; mert néhány nap alatt 12 alapító, 42 rendes és 2 rendkívüli tag lépett be az egyesületbe; s mindjárt az 1861/62. iskolaév végén 24 tanulót lehetett ruhával és részben készpénzadománynyal segélyezni 207 frtnyi összeg értékében.

Annak vázolása és részletezése, miképpen gyarapodott és izmosodott ez az egyesület a későbbi években, nagyon megnövelné a munka terjedelmét, azért csák a legfőbb és legnevezetesebb mozzanatok kiemelésére szorítkozunk.

1865. junius havában *Heiller* Károly vár. plébános lemondott az egyesület elnöki tisztéről, s helyébe *Udvardy* Ferencz választatott meg, a ki ezt a tisztet 1867/68-ig vezette. A következő iskolaévtől kezdve egész 1884/85-ig *Ollé* Lajos áll az egyesület élén, utána pedig ismét *Udvardy* Ferencz választatott meg az egyesület elnökének s jelenleg is betölti ezt a tisztet.

Az 1865. év végével az egyesület *alapítványi tőkéje* 2744 frt. 6 krt, *folyó jövedelme* pedig 342 frt. 66 krt. tett ki, ebből segélyzésre 342 frtot fordított.

Az 1869/70. iskolaév folyamán keletkezett Eötvös-díjalapítvány alaptőkéjét a segélyző egyesület választmánya 1870. febr. 26-dikán tartott ülésében gondviselése alá vette s azóta pénzügyileg kezeli. Erről azomban alább még külön lesz szó.

Deák Ferencznek 1876. január 28-dikán történt elhúnyta alkalmából a tanártestület felkérte a segélyző egyesületet, hogy a „*haza bölcsé*"-nek emlékére a tanártestület által kijelölendő, szegény, és jó erkölcsi viseletü és a tanulmányokban kiváló előmenetelt tanusító egy-két tanuló részére évenkint *Deák* Ferencz-díjképpen bizonyos összeget adományozzon. A segélyző egyesület a tanártestület kérelmét febr. 20-dikán tartott közgyűlésén teljesítette és mindjárt az 1875/76. iskolaév végén 2 tanulónak egyenkint 25—25 frtot adományozott, s azóta e czímen minden évben 50 frtot ad ki arra érdemes 2—2 tanuló jutalmazására.

Az 1888/89. iskolaév folyamán más nevezetes változás is történt az egyesület által nyujtott segélyzés módozataira nézve.

Minthogy a Pozsonyban mindinkább fokozodó drágaság a szerényebb vagyonú szülőknek fiaik iskolázását mind nehezebbé teszi és sokszor arra kényszeríti őket, hogy fiaikat oly helyre adják, a hol azok nemcsak mindenképpen elégtelen ellátásban részesülnek, hanem egyszersmind hozzájuk nem illő környezetbe kerülnek: a segélyző egyesület választmánya azon volt, hogy oly **köztartást** (alumneum) létesítsen, a melyben a gymnasiumi tanulók lehetőleg olcsón, jó ellátásban részesülnek. Ez a törekvés a pozsonyvárosi, mintaszerüen berendezett *népkonyha* segítségével sikerült is. A népkonyha-egyesület választmányának hozzájárulásával u. i. az 1889/90. iskolaévtől kezdve gymnasiumi tanulók a néphonyhának egy külön, csakis

a tanulóknak fentartott helyiségében, kellő felügyelet alatt havi 8 frtnyi díjért jó ebédet kapnak (naponkint leves, marhahús főzelékkel, tészta; vasár- és ünnepnapokon azonfelül sült; naponkint egy czipó.)

Ezóta azon szülők, a kik ezt az alkalmat fel akarják használni, könnyen találhatnak fiaik számára tisztességes családnál mérsékelt díjért lakást, esetleg reggelit. A segélyző egyesület jótékonysága azomban továbbra is terjed. Ugyanis *négy* jó magaviseletü és legalább jó előmenetelű tanulóért a népkonyhában az egész díjat, négy tanulóért pedig a díjnak a felét megfizeti évről évre, úgyhogy ezek ingyen, illetőleg havonkint 4 frtért ebédben és naponkint egy czipóban részesülnek.

A köztartásba való felvételért a gymnasium igazgatóságához mindenkor augusztus 1-jéig kell folyamodni.

Igy kiszélesítve tevékenységének körét, ez az egyesület valóságos áldás szegény tanulóinkra nézve.

Az egyesület élén 1868. márcz. 19-dike óta mint *védnök* *Lipthay* Endre, pozsonyi nagyprépost állott, aki egyszersmind 100 frttal az egyesület alapító tagjai közé lépett. Ugyanezen év apr. 14-dikén 1868/R. sz. a. a m. kir. belügyministerium megerősítette az egyesületnek átdolgozott szabályait. Lipthay 1870/71-ig védnöke az egyesületnek; 1873. óta pedig 1888-ig dr. *Rónay* Jáczint, pozsonyi nagyprépost állott ily minőségben az egyesület élén, a ki 100 frt-tal lépett az alapító tagok közé. Azóta ez a tisztség nincs betöltve.

Az egyesület jelenlegi állapotára vonatkozólag végül a következőket közölhetjük:

A 1894. év végén az egyesület választmánya a következőképpen volt összeállítva:

Elnök: *Udvardy* Ferencz; igazgató: *Pirchala* Imre, mint főgymnasiumi igazgató; titkár: *Bószner* János; pénztáros: *Hardtmuth* Ferencz; választmányi tagok; *Albrecht* János, *Bacsák* Pál, gróf *Eszterházy* Ernő, *Ferber* Mihály, *Klempa* Bertalan, *Krajnyák* Ede, *Molec* Dani, gróf *Pállfy* István, *Weinert* Győző; számvizsgálók: Dr. *Fésüs* György, *Kutrucz* Rezső.

Az egyesület alapító tagjainak száma megalapítása óta máig 226 volt. A rendes tagok száma jelenleg 82.

Az egyesület jelenlegi kiválóbb jótévői közül kiemeljük a Pozsonyi I. Takarékpénztárt és Vetsera Albin bárónét; mind a kettő már évek óta 50-50 frttal gyarapítja évről-évre az egyesület vagyonát.

Az egyesület anyagi állapotát, a segélyzés természetét és méreteit pedig a következő kimutatás tünteti föl:

Vagyon és pénztári kimutatás 1894-ből.

a) Az elkölthető jövedelem kimutatása 1894-ben.

Bevétel:	Készpénzbeli maradvány 1893. évről	143 frt	45 kr.
	Betét az 18255. számu takarékpénztári könyvbe	9 „	03 „
	A rendes tagok befizetései 1894-ben	91 „	— „
	Az értékpapirok szelvényeiből	806 „	34 „
	Kamat a takarékpénztári betét után	— „	36 „
	Kamat az alaptőke után	4 „	40 „
	1 tanuló az étkezésért fizetett	8 „	— „
		1062 frt	58 kr.
Kiadás:	Szegény tanulók étkezése	264 frt	— kr.
	1 tanulónak készpénzben kifizetett évi segély .	64 „	— „
	1 szegény tanulónak rögtöni segélyezése . . .	7 „	50 „
	Deák Ferencz-díj két tanulónak	50 „	— „
	Szegény tanulóknak czipőkért	35 „	28 „
	Szegény tanulóknak ruháért	320 „	— „
	Szegény tanulóknak kiosztott iró- és rajzszerekért	34 „	92 „
	Nyomtatványok	11 „	— „
	Az egyleti szolgának	5 „	— „
	Készpénzbeli maradvány	270 „	88 „
		1062 frt	58 kr.

b) Az alaptőke összes vagyona.

Bevétel:	Vagyon értékpapirokban 1893. deczember 31-én	17378 frt	— kr.
	Betét a 272. sz. takarékpénztári könyvbe . . .	1 „	69 „
	Az alapító tagok befizetései 1894-ben	667 „	40 „
	Kamat a takarékpénztári betét után	4 „	40 „
		18051 frt	**49** kr.
Kiadás:	Vagyon értékpapirokban 1894. deczember 31-én	17978 frt	— kr.
	Betét a 272. sz. takarékpénztári könyvbe . . .	69 „	09 „
	Az elkölthető jövedelemhez könyvelt	4 „	40 „
		18051 frt	**49** kr.

B) A Gyulaffy-féle alapítvány.

Alapítványaink sorában ősi voltánál fogva ezt illeti meg az elsőség. Keletkezését és a hozzá fűződő regényes hátterű körülményeket e mű II. Részében (64—74. l.) adtuk elő, itt csupán a jezsuita-rend feloszlatása utáni sorsát és jelen állapotát fogjuk ismertetni.

A jezsuita-rend feloszlatása után Mária Terézia királyunk az alapítványra nézve úgy intézkedett, hogy a **2000** frtnyi *conventiós érczpénzből álló* (Capitale 2000 florenorum conv. monetis consistens) Gyulaffy-féle alapítvány a Tanulmányi-Alap kebelében, de *rendkivüli alapítványképpen, külön* kezeltessék oly formán, hogy kamataiból oly jó magaviseletű és jó erkölcsű gymnasiumi tanulók segélyeztessenek, a kik az esztergomi egyházmegyében a papi pályára készülnek. Hogy pedig ez alap az alapítónő intentióinak megfelelőleg kezeltessék s idővel feledésbe ne menjen, az intézet igazgatóján kivül a tankerületi főigazgató és az esztergomi érsek bizattak meg az alapítvány ellenőrzésével s illetőleg a kamatok szétosztásával.[1]

Az alapítvány rendkivüli természetét és sajátságos rendeltetését II. Lipót is elismerte és 1790. okt. 22. 24992. sz. rendeletével megerősíttte.

Ennek alapján aztán a Gyulaffy-féle alapítvány adományozására nézve a következő gyakorlat fejlődött ki:

Az 1778-től 1812-ig terjedő időben az igazgató a humaniorák II. osztályának jelesebb, és a papi pályára készülő tanulói közül négyet terjesztett fel az ajánlás sorrendjében a főigazgatósághoz, ezek közül aztán a két első helyen ajánlottnak olykor a primás, olykor meg a főigazgató itélte oda a díjat. 1812-től fogva pedig az igazgató minden év szeptember havában a főigazgatóság utján felterjesztette a papi csődre Esztergomba készülők minősítvényi táblázatát s a herczegprimás az augusztus végén megtartott csődvizsgálatok alapján két tanulónak odaitélte a díjat, a melyet aztán az igazgató fizetett ki nekik, a ki azt részükre a Tanulmányi Alap terhére a pozsonyi fiókpénztárból

[1] L. Függelék VIII. sz.

vette fel. Tartozott azomban az igazgató évenkint még külön számot adni az alapítvány kamatainak hováfordításáról.

A pályázók mindig a humaniórák felső (II.) osztályának voltak a hallgatói (ma a VI. osztály felel meg neki), mert csak ezek pályázhattak a papi rendbe való felvételért.

Intézetünk irattárából egész pontos névsorát közölhetnők azon tanulóknak, a kik 1777-től kezdve egész a legujabb időkig a Gyulaffy-féle ösztöndíjat megkapták. Minthogy azomban ez kelleténél hosszabb névsort szülne, kénytelenek vagyunk ez alapítvány pénzügyi oldalának ismertetésével megelégedni.

A 2000 frt-nyi alapítványi tőke kamatainak czímén a pozsonyi kir. fiókpénztár *1777-től fogva, évről-évre, egész 1811-ig évenkint* ***100*** *frtot fizetett ki* a gymnasium igazgatójának. Ez év márczius 16-dikán a nagy devalvatió folytán az összes nyilvános alapok kamatai eddigi összegüknek felére szállíttatván le, ezóta egészen a 60-as évekig 50 frtot fizet ki évenkint a pozsonyi fiókpénztár intézetünk igazgatójának az alapítvány czéljaira. Hogy 1854-ig ez csakugyan igy történt, azt okiratokkal tudjuk bizonyítani.

Úgy látszik, hogy 1777-től 1812-ig 50—50 frtnyi összegekben osztották ki a díjat. Ezt csak sejtjük, de azt már egész bizonyossággal tudjuk, hogy 1812 óta az 50 frtnyi összeg, ha voltak érdemes pályázók, 25—25 frtjával osztatott meg közöttük. Ha csak egy bizonyult érdemesnek, megkapta egymaga az 50 frtot egészen, mint ez pl. 1828. 1835. 1839. 1847. és 1848-ban történt.

Némely évben vagy nem akadt pályázó, vagy pedig senki sem bizonyult az ösztöndíjra érdemesnek, s ennélfogva a pénztárból az igazgatónak kezeibe szolgáltatott összeg felszaporodott. Ilyen körülmények között e század első felében az volt az eljárás, hogy az érdemes pályázók 50 frtnál is nagyobb díjat kaptak; igy pl. 1840-ben két tanuló egyenkint 60 frt 30 kr.-nyi összeget vesz föl. 1841-ben pedig a két érdemesített közül az egyik 40, a másik 10 frtot kap. Nem adták ki a díjat 1834. 1835. 1836. és 1849—1853-ig terjedő években. 1850-ben az akkori igazgató (Pendl) a felszaporodott évközi kamatokat a herczegprimás rendeletére a nagyszombati vicariusnak, *Viber* Józsefnek kezeibe szolgáltatta.

A német idők terhét alapítványaink is megérezték; így első sorban ez. Nem tudni, mely oknál fogva, de tény, hogy az osztrák miniszterium még az 50-es években kamatul csak 21 frtot tesz folyóvá, bár a tőke Hönig igazgató-helyettesnek 1861. jul. 18. kelt és a magy. kir. H. T.-hoz intézett jelentése szerint 2100 forintot tesz ki. A Helytartó-Tanács a német időkben divó szokást fogadta el s ez alap kamatja gyanánt évenkint szintén már csak 21 frtot utalványoz ki. 1863. október 6. k. 76670. sz. rendeletével pedig meghagyja, hogy ezentúl a Gyulaffy-féle díjak csak 15 frttal adományoztassanak s máig is ennyit kapnak tanulóink ezen díj czimén.

A visszaállított magyar felelős miniszterium sem volt kegyelmesebb ez alap iránt elődeinél, nemcsak fentartotta a régebbi gyakorlatot a 15 frtnyi összegre nézve, hanem megtette azt is, hogy az időközben igénybe nem vett és 800 frtnyi összegre felszaporodott kamatokból, a melyeket gymnasiumunk takarékpénztárilag elhelyezve kezelt, sem nagyobb díjakat nem engedett kiosztatni, sem más jótékony, rendelkezésével megférő czélokra nem engedte az összeget, vagy legalább egy részét fordítani; sőt ezt az összeget rendeletileg a Tanulmányi Alap javára az 1895/96. iskolaév folyamán az Állampénztárba visszatéríttette. Mennyiben jogosult a miniszterium eljárása, nem vitatjuk, csupán azt tartjuk kivánatosnak, hogy mind a kamatok kérdése, mind pedig az alapítvány rendeltetése ujolag mielőbb szabályoztassék.

C) A Prachner-féle alapítvány.

Multját tekintve az alapítványok között ezt a második helyen kell említenünk, bár az összeg maga nem valami magas.

Magának az alapítványnak eredetéről és természetéről az az eddigi Értesítők nem tudnak semmit s az 1894/95. évi is úgy emlékezik meg róla, hogy *„alaptőkéje ismeretlen, és keletkezése a gymnasium irattárából ki nem deríthető.“* Kutatásaink közben azomban rábukkantunk ezen alapra vonatkozó aktákra is. Az alap keletkezése az 1729/30. évre vezethető vissza s eredetére és rendeltetésére, nemkülömben kezelésére nézve a tanker. főigazgatóságnak 1784. május 29-dikén kelt következő rendelete ad felvilágosítást:

Clarissime Domine Localis Director!

Christophorus condam *Sierner,* eiusdemque substantiae haeres *Joannes Prachner,* olim *superior belli comissarius* anno 1729. et 1730. florenos **275** aboliti ordinis Trinitariorum conventui Posoniensi ea conditione legavit, ut ab his obveniens 5 praeventuale interusurium **13** fl. **45** xros constituens duobus pauperibus studiosis *ad statuam immaculatae conceptionis* B. *V. M. extra conventum sitam Lytanias Lauretanas cum antiphona singulo vespere decantaturis menstruatim cum unius floreni persolutione dependatur.* Obligatio autem haec per studiosos continuative observata, eorum vero competentia a 1-ma Novembris 1783. usque ultimam Martii a. c. adeoque pro 5 mensibus in 5 florenos obveniens solvenda restat.

Quemadmodum proinde excellentissimum Consilium Locumtenentiale Regium sub 17 elabentis mensis et No. 10895. intimat, via excellentissimae Camerae dispositum esse, ut quaestionatum interesse a 1-ma Novembris 1783. tam pro preterito, quam futuro de tempore in tempus erga localis gymnasii directoris ad Fundum Religionarium stylisandam quietantiam exsolvatur; ita praetitulatae D. vestrae idem interusurium pro praeterito restare, et pro futuro dependendum praevio modo levabit pauperibusque studiosis duobus, qui praemissam obligationem impleverunt, restantiam exsolvet et pro futuro per officium districtualis superioris regii studiorum directoratus erga propositionem praetitulatae D. vestrae, deligendis duobus e studiosa iuventute in litteris et pietate profecturis, et praemissae obligationi ad mentem fundatoris satisfacturis de tempore in tempus enumerabit. In reliquo perseverando.

Praetitulatae D. Vestrae.

Posinii 29-a Maii, 1784.

servus paratissimus

Comes Franciscus Balassa m. p.

Kitünik ebből, hogy az alapitvány tőkéje eredetileg 275 frt. volt, a melyet az alapító *Prachner* János, egykoron főhadbiztos, oly végből hagyott a trinitarius-rend pozsonyi conventjének, hogy 5%-os kamatjából (13 frt. 45 kr.) havonként 1-1 frtjával két szegény tanuló jutalmaztassék, a kik a trinatáriusok kolostora (ma vármegye háza) mellett álló Mária-szobor előtt esténként a létániát és az antiphonát éneklik.

A trinitáriusok feloszlatása után (1782-ben) a Vallás-Alap javára foglaltatott le, de ennek kebelében külön alapítványképpen az alapító intentiói értelmében kezeltetett, vagyis a trinitárius-rend feloszlatása után is a Mária-szobor előtt éneklő

szegény, jó erkölcsü és szorgalmas tanulók jutalmazására szolgált, oly formán, hogy az igazgató nyugtatvány mellett évről évre felvette a pozsonyi fiókpénztárból az esedékes kamatokat, ezeket az illető tanulóknak kiosztotta és számadásait aztán a H. T.-nak felterjesztette.

Ugy látszik azomban, hogy 1789. év óta, az ez évben kinevezett igazgató, Hyros Sámuel, több éven át nem számolt el a felvett kamatokról, úgyhogy az 1796/97. év folyamán a H. T. ismételten megsürgeti felterjesztésüket és ez végre meg is történik. A H. T. 1797. jun. 25-dikén megadja Hyrosnak a felmentvényt az 1789. aug. 1-től 1797. ápr. végéig terjedő számadásokra nézve. A H. T. leiratából kitünik, hogy ez idő alatt az alapítvány jövedelme 93 frtra, a kiadások pedig 82 frtra rúgtak s maradt még 11 frtnyi összeg.

Már ezek alapján sem szerezhetünk tiszta képet arról, hogy tulajdonképpen mennyit fizetett ki a Vallás-Alap ez alapítvány kamatai czímén évenkint. De még jobban complicálja a dolgot, hogy Doszlern Ödön sz. benedekrendi igazgatónak 1824 tájáról származó feljegyzése szerint *korábban* a pozsonyi fiókpénztár a Prachner-alap kamatai czímén 24 frtot fizetett ki évenkint és hogy csak 1811. óta szállíttatott le az évi összeg 12 frtra, a melyet aztán az érdekelt 2 tanuló között 6—6 frtnyi összegben osztottak ki.

Az alapítvány természetére nézve is némi változás áll be a jelen század 20-as éveiben. Ugyanis az volt az eljárás, hogy minden év elején a humaniórák osztályainak hallgatói közül a tanártestület kiszemelt két tanulót, a kik úgy eddigi tanulmányaik, mint jámborságuk által e díjra érdemeseknek bizonyultak, hogy az alapító emlékére minden *szombatnapon a lauretani litániát buzgón elimádkozzák,* s hogy ez csakugyan megtörténik-e, erre az itélő osztály tanárának kellett ügyelnie.

1811-től kezdve ez alapítvány czímén állandóan 12 frt-ot oszt ki gymnasiumunk igazgatója két tanuló között egész 1856-ig. Változás 1850-től kezdve csak annyiban történik, hogy ez évtől kezdve ezt a díjat bármely osztály tanulója élvezheti.

Mely okoknál fogva, nem tudjuk, de tény, hogy *még a német tanárok idejében* a Prachner-alapítvány kamatja évenkint

már csak 5 frt 4 kr.-nyi összegre devalválódik. *Hőnig* igazgató helyettes u. i. 1861. jul. 18-dikán kelt, a m. kir. H. T.-hoz intézett, az alapítványokat illető felterjesztésében ezeket olvassuk: „*3.) Prachner-sche Stiftung vom Johann Prachner Ober-Kriegs-Comissär für 2 Schüler unter der Bedingung des Betens Lauretanischen Litanei mit dem Jahresbetrage vom 5 fl. 4 kr. öst. W.*“ Ezóta ez az alap állandóan *ezen összeggel* szerepel alapítványaink között s az alapító szándékaitól eltérőleg az alkotmányos idők óta intézetünk mindenkori igazgatója adományozza, még pedig 1867. óta 1880-ig általában jó erkölcsü és jó előmenetelü tanulónak; 1880. óta pedig rendszerint annak, a ki a tanulók istentisztelete alatt orgonál.

D) A Csécsi-féle alapítvány.

Ez az alapítvány 1739-ben keletkezett és szintén tekintélyes multra néz vissza. Alapítója *Csécsi* Ferencz jezsuita-atya volt, egykoron (1735—1737-ig) gymnasiumunk tanára, a ki a mondott évben 300 frt.-ot adományozott a jezsuita-collegiumnak a házi könyvtár gyarapítására (bibliothecae domesticae beneficio.)[1]

A jezsuita-rend feloszlatása után ez az alapítványi tőke is a Tanulmányi-Alaphoz csatoltatott, de Mária Terézia rendelete értelmében, miként a Gyulaffy-alap, külön alapítványképpen régi rendeltetésének megfelelőleg kezeltetett, oly értelemben, hogy évi kamatai a pozsonyi királyi gymnasium könyvtárának czéljaira az intézet igazgatójának kezeihez évről-évre kifizettessenek.[2] A mult század végén és a jelen század elején a pozsonyi fiókpénztár a Tanulmányi Alap terhére ez alapítvány kamataiképpen gymnasiumunk igazgatójának évenkint 15 frtot fizetett ki, a mely összegről az igazgató évenkint pontos számadást adni volt köteles.[3] Hyros igazgató itteni szolgálatának első éveiben a kiutalványozott összegeket nem fordította azonnal kijelölt czéljaikra; így történt, hogy 1789/90—1796/97. év végéig az alap jövedelme 174 frt 31 kr.-ra szaporodott, a melyről többszörös sürgetés után végre 1797-ben Hyros igaz-

[1] L. 101. lap.

[2] Főig. r. 1777. jun. 12. L. Függelék VIII. sz.

[3] H. T. r. 1797. jun. 25. 14973.

gató csakugyan beszámolt. Minthogy azomban még ez évben is 79 frt. 40 kr. pénze maradt felhasználatlanul, a H. T. elrendeli, hogy ebből 70 frt.-ot *fizessen be a kamarai pénztárba a Tanulmányi Alap gyarapítására*; a maradék pénzből pedig vásároljon könyveket.[1]

1811. óta a kamarai fiókpénztár a devalvatio folytán már csak 7 frt. 30 kr.-t fizet évenkint ez alapítvány kamatjaképpen gymnasiumunk igazgatójának. Ez az összeg aztán állandó marad egész 1854-ig. Ekkor, vagy egy-két évvel később, de mindenesetre még a német aera idejében történt, hogy az osztrák miniszterium ez alapítvány kamatát ujolag 3 frt. 15 kr.-ra devalválja. *Hőnig* igazgató-helyettesnek 1861. jul. 18-dikán kelt jelentése u. i. már csak 3 frt. 15 kr. kamatjövedelemről tesz említést ez alapítványról szóltában, s ezóta máig ezt az összeget kapja gymnasiumunk, könyvtárának gyarapítására szolgáló alapítványi díjképpen.

1873-ban, a vall. és közokt. miniszteriumnak aug. 10. 20463. sz. a. kelt rendelete alapján a 3 frt. 15 kr.-nyi alapítványi járulék megváltása czéljából gymnasiumi könyvtárunk javára 1134. számu A) betüs nagyváradi terül. 1873. május 1-jétől kamatozó 70 frt.-os földtehermentesítési kötvény köttetett le, a melyet Wiedermann, akkori igazgató, 1878. máj. 10-dikén 63. sz. alatt a tankerületi kir. főigazgatósághoz terjesztett fel. A kamatokat intézetünk igazgatója nyugtatvány mellett a pozsonyi kir. adóhivatalnál veszi fel, s azokat évről-évre külön elszámolja.

E) A gróf Herberstein-Illésházy-féle díj.

Ezt a díjat 1803-ban *Herberstein* János gróf alapította; az Illésházy-nevet pedig az alapító nejének nevéről viseli. Az alapító végrendeletének erre vonatkozó pontja szóról-szóra így szól:

„Wenn dann Alles obiggesagte erfüllt und gedeckt ist, dann soll Nachstehendes in Erfüllung gebracht werden. Es sollen die zwei ärmsten Pressburger ohnadeligen Studenten der untersten Gymnasial-Classen jeder 50 Floren überkommen;

[1] H. T. r. 1800. okt. 7. 23941.

jedoch müssen sie Eminenz in studiis haben und wenn sie eminent verbleiben, so können sie diese Beihilf auch in den höheren Classen beibehalten. Dann sind die Subjecten von denen Herrn Professoren durch Votirung dem Hochwürdigen Pressburger Collegiat-Capitel alljährlich vorzuschlagen."

A díjat, 50-50 frtot, gymnasiumunk tanulóinak legelőször az 1885/86. évben adták ki; előbb legalább nem emlékeznek meg róla az Értesítők.

1888-ban *Santhó* Károly kanonok indítványára a pozsonyi társaskáptalan május havi consistoriumában elhatározta, hogy e díjakat 100-100 frtra emeli föl és a főúri család ez idő szerint legidősebbik tagja, *Herberstein János Zsigmond* tartománygróf ehhez megadta illetékes hozzájárulását.

A díjat a tanártestület ajánlatára évről-évre a pozsonyi társaskáptalan itéli meg az arra érdemes tanulóknak.

F) A Pásztéry-díj.

A Pásztéry-díjat *Pásztéry András,* a pozsonyi kir. akadémián 1809. okt. 16-tól 1831. febr. 9-dikén bekövetkezett haláláig a physika tanára, végrendeletileg alapította s az alapító levelet a király 1841-ben helybenhagyta. A m. kir. Helytartó-Tanácsnak e helybenhagyást közlő leirata így szól:

»Admodum Reverende, Reverendissime, Nobis Observande! Suam Majestatem Sacratissimam stipendialem Andreae *Pásztéry* ad R. Academiam Posoniensem dum viveret Physicae Professoris pro 4. ejatis Academiae auditoribus factam, eum in modum b. confirmare dignatam esse: ut ex fundatione hac, deductis ex annuo 360 fl. V. V. censu administrationalibus expensis 24 fl. $29^{1}/_{4}$ kr. efferentibus, e residuis 345 fl. $30^{12}/_{16}$ kr. pro quovis 4 stipendiatorum singillatim 86 fl. $22^{11}/_{16}$ kr. obveniant, horum vero in delectu, ut mente fundatoris quo accuratius satis fiat, sic procedendum esse, ut in consessu academico, terminato cuiusvis anni scholastici primo semestri ex auditoribus localis Academiae praeferenter Trenchinienses, et inter hos Physicae praesertim studiosi quatuor, eminentis in studiis profectus, morum autem integrorum pro obtinendo stipendio deligantur; delectu hoc ad medium annum scholasticum facto, ad alterum ita dumtaxat extendendo, si quisque delectorum meritoriis conditionibus altero quoque semestri plene satisfecerit, neque aliquid commiserit, quod sibi in demeritum vergeret, et ob quod alter dignior illi substituendus esset. Quod si autem Physicae studentes

Trenchinienses digni, aut sufficienti numero, aut penitus non adessent, delectus ex aliarum classium, et disciplinarum Philosophiae videlicet primum in annum, aut Juris auditoribus fiat, ita tamen, ut hic etiam Trenchiniensium praeferenter habeatur ratio, et nonnisi in horum defectu ad alios digressio instituatur; hos inter iterum Physicae studentibus proedriam nacturis, semper autem in delectu melior alicuius profectus melioresque mores praeponderent; ubi attamen haec aequalia deprehenderentur, paupertatis insuper habeatur ratio. Casu quo membra consessus Academici in deligendis stipendio donandis alia modalitate coalescere non possent, votorum connumeratione et pluralitate obtentura. Conditionibus denique, sub queis annua haecce stipendia emereri possunt, pro notitia cuiusvis anni scholastici medio acclavatae scripturae publicandis, superque delectu juvenum, atque dispensatione stipendiorum quovis semestri tabellari informatione isthuc fine altioris inspectionis exhibenda. — Datum ex Consilio Regio Locumtenentiale Hungarico, Budae die 8. Junii, anno 1841. celebrato. Praetitulatae D. vestrae Benevolus. Ad officia parati B. Ignatius Eötvös. Andreas Lovász. Ernestus Bujanovics.

A fentebbiekből kitünik, hogy az alapítvány tulajdonképpen a régi rendszerű akadémia philosophiai karának, illetőleg physikai szakmájának hallgatói számára volt rendelve, s 1850-ig gymnasiumunknak ehhez az alapítványhoz nem is volt semmi köze. 1850-ben azomban az akadémia philosophiai kara a gymnasiummal egyesíttetett, úgyhogy a physikai szakma az akadémiából egészen kiszorult s a gymnasiumhoz került. Az alapító szándékainak ez után csak úgy lehetett eleget tenni, ha az alapítvány első sorban a gymnasium VII. és VIII. osztályára terjesztetik ki.

Az ügyre vonatkozólag máig is irányadóul szolgál a tankerületi főigazgatónak 1863. ápr. 28-dikán 1158. sz. a. kelt következő rendelete.

„Miután a Pásztéry-féle ösztöndíj kiválólag azon trencséni ifjak számára alapíttatott, a kik Pozsonyban a természettan (physika) tanulmányait hallgatják, és csak ilyenek, és a bölcsészettan első évét hallgató trencséni tanulók hiányában részesíttethetnek jogászok is; a természettani tanulmányok pedig a jelenlegi tanrendszer szerint a főgymnasiumok VII. és VIII. osztályaiban adatnak elő: ezen ösztöndíjak jövőbeni adományozási jogával a m. év aug. 18. 51501. sz. a. kelt határozat fentartása

mellett a *pozsonyi főgymnasiumi igazgató indítványához* képest egy vegyes, saját (tanker. főigazgató) elnökletem alatt tartandó gyűlés, melybe a gymnasiumi igazgatón kívül a gymnasium VII. és VIII. osztályának tanárai is meghívandók lesznek, a nagyméltóságu m. kir. Helytartó-Tanács f. é. április hó 23-dikán 22898. sz. a. kelt kegyelmes intézvényével megbízandónak találtatott. Kelt Pozsonyban április 28. 1863. Barton József, apát, kir. tanácsos, főigazgató."

Jelenleg tehát az akadémia tanártestülete és a gymnasium VII. és VIII. osztályában tanító tanárok együttes ülésükben határoznak a Pásztéry-díjért folyamodók ügyében, és az alapítólevél szemelőtt tartásával hozott megállapodásukat helybenhagyás végett a vall. és közokt. miniszteriumhoz terjesztik fel.

G) A zenealapítvány.

Ez alapítvány eredete a következő:

1799. óta, a H. T. ez évi jul. 23. 16914. sz. rendelete alapján 15 frtnyi összeg volt utalványozva a Tanulmányi Alapból, a végből, hogy abból 5 frt a Salvator-templom sekrestyésének és szolgájának jusson, 10 frt pedig azon zenészeknek fizettessék ki, a kik a pozsonyi akadémiai ifjúságnak évkezdő és záró templomi ünnepségén *(Veni Sancte* és *Te Deum)* a zenekarban közreműködnek. 1842-ben (!) azomban a H. T. észrevette, hogy ez összeg kiutalványozásának nincs értelme, mivel az akadémia ifjúsága már régi idő óta nem ott, hanem a saját és a gymnasium templomában, az egykori Klarisszák templomában, tartja évkezdő és évzáró egyházi ünnepségeit. Ez év decz. 6. 43160. sz. rendeletével tehát akképp intézkedett, hogy ezentúl csak 10 o. é. frt. fizettessék ki a pozsonyi akadémia ifjúságának *Veni Sante*-ján és *Te Deum*-án közreműködő zenészek számára a Tanulmányi Alapból.[1]

---

[1] A H. T.-nak Adámkovits főigazgatóhoz intézett ez alapítványt illető leirata így hangzik: „43160. Admodum Reverende Reverendisime Domine Nobis Observande! Siquidem summa 15 fl. pro sacris solennibus, cum initio et fine anni scholastici in ecclesia parochiali Posoniensi SS. Salvatoris asservari solitis de dato 22-a Julii 1799. Nr. 16914. ea lege fuerit resoluta, ut ex summula hac 5 fini sacristis et famulo dicto ecclesiae, 10 fini autem choro musicorum assignata sit quandoquidem ab eo tempore juventuti R. Academiae Posoniensis propria assignata sit ecclesia, in qua

Ez tehát tulajdonképpen akadémiai alapítvány; azomban az akadémiának a gymnasiumtól való, 1850-ben végbement elválásakor, illetőleg a philosophiai szakoknak a gymnasiummal való egyesítésekor ez az alapítvány a gymnasium tulajdonába ment át s ezóta máig a pozsonyi m. kir. adóhivatal évenkint 10 frt 50 kr.-nyi összeget fizet ki, s ezt jelenleg a gymnasium énektanára kapja, a ki a *Veni Sancte* és a *Te Deum* egyházi zenéjéről gondoskodik.

H) A Zsófia-alapítvány.

Hogy gymnasiumunk számos tanulójának szükölködő helyzetén legalább némiképpen segítsen, az 1855-iki iskolaévben *Soltész* Alajos hitoktató, részint saját módjából, részint azáltal, hogy nemesszívű emberbarátokat adakozásra felszólított, nagyon nemes czélu alapítványnak vetette meg az alapját: pénzalapot teremtett szegény tanulóknak könyvekkel való ellátására. Ez okból minden hónap első vasárnapján a délutáni istentiszteletnél a tanulók között gyűjtést rendezett és azok a tanulók, kiknek módjukban volt, a templomba való belépésük alkalmával valami csekélységét adakoztak a jótékony czélra.

Az oly módon összegyült pénznek felét az alapszabályok értelmében a jótevők által összegyűjtött tőkéhez adták, a másik felét, a tőkének kamatjaival egyetemben, iskolai könyvek megvételére, szegény vagy beteg tanulók ruházására és támogatására használták. Mivel a fenséges Zsófia Friderika Dorottya cs. és kir. főherczegnőnek örömteljes születése[1] szolgáltatott

omnia sacra solennia asservantur, adeoque dependendae edituis remunerationis fundamentum amplius non subsistat, titulo hoc dependendi solitos edituis 5 flnos pro futuro sistendos; contra vero siquidem pro conventu musico praeattactis ordinibus resoluta 10 fl. in Viennensi Valuta dependi solita remuneratio spectatis temporum locorumque adjunctis exigua omnino sit, *musicis Posoniensibus* in ecclesia R. Academiae occasione solennis *Veni Sancte* et *Te Deum laudamus* concentum asservaturis penes cassam filialem pf. Posoniensem e Fundo Studiorum erga quietantiam exhortatoris academici pro futuro in moneta convencionali 10 flnos assignandos sub hodierno abhinc disponi: Praetitulatae D. Vestrae erga remonstrationem de dato 25-a Augusti a. c. substratam hicce rescribitur. Datum ex Consilio Regio C. Locumtentiali Hungarico Budae die sexta Decembris anno 1842-o celebrato. Praetitulatae Dominationi Vestrae Benevoli ad officia parati: Comes Gabriel *Keglevich* m. p., Andreas *Lovász* m. p., Stephanus *Lukács* m. p.

[1] Felséges urunk és királyunk legelső gyermeke volt e főherczegnő, a ki 1855. márczius 5-dikén Bécsben született s 1857. május 29-dikén Budán, az uralkodó pár magyarországi körútja alatt, meghalt.

okot Soltész Alajos hitoktatónak e jótékony alapítvány életbeléptetésére, azért a jótékony alapítvány a *Zsófia-alapítvány* nevét kapta. Az alapítvány jelenlegi állása; 1) egy 1800 frtos földtehermentési kötvény; 2) egy 100 frtos járadékkölcsön kötvény; 3) egy 50 frtos közös ezüstjáradék kötvény és 4) 9 frt készpénz. A kamatok jelenleg is szegény tanulóknak könyvvekkel való ellátására szolgálnak.

I) Az Eötvös-díjalapítvány.

A pozsonyi kir. kath. főgymnasium tanuló ifjusága az 1868/69. tanév folytán kiszemelt dolgozatait „*Tavaszi virágok*“ czím alatt közre bocsátotta, hogy szellemi tőkéjét anyagilag is gyümölcsöztetvén, szűkölködő társainak segélyezéséhez tehetsége szerint hozzájáruljon.

Ezen nemes lélek sugalta kezdeményezés 291 frt és 35 krnyi tiszta jövedelmet eredményezett. Ezt az összeget *ő cs. és apostoli királyi Felsége,* legkegyelmesebb királyunk, a *Rudolf* főherczeg, trónörökös, ő cs. és kir. fensége számára hódolattal benyujtott „Tavaszi virágok“ egy példányát kegyelmesen elfogadván, kétszáz forintnyi adománynyal nevelni méltóztatott.

Ezen 491 o. é. frt és 35 krból álló tőkét a pozsonyi kir. kath. főgymnasium nevében, mint ennek állandó képviselője, a tanári kar 1869. október 23-án tartott rendkivüli értekezletében a pozsonyi kir. kath. főgymnasiumi Segélyző Egyesület kezeibe tette le s ez által belépett a Segélyző Egyesület *alapító* tagjainak sorába, ily czim alatt: „*a pozsonyi kir. kath. főgymnasium.*“

A tanári kar, midőn a fennevezett alapítványi tőkét a Segélyző-Egyesület gondviselése alá bocsájtotta, kimondta egyszersmind ezen szabályozó akaratát, hogy: 1. Ezen tőke egy külön önálló ágát képezze a Segélyző Egyesület alaptőkéjének s örök időre „*Eötvös-díjalapítvány*“ nevet viseljen. — 2. Ezen „*Eötvös-díjalapítvány*“ évi kamatjai már az 1869/70. tanévben, mint *első nagyobb* és *második kisebb* „*Eötvös-díj*“, készpénzül adassanak ki a Segélyző Egyesülethez folyamodó gymnasiumi szegény sorsú tanulók közől azon nem magyar anyanyelvüeknek, vagy ilyenek nem létében azon született magyaroknak is, a kik a tanártestület itélete szerint a tanév lefolyta

alatt a magyar nyelvben legnagyobb előmenetelt tanusítottak. 3. Az „Eötvös-díj“ élvezete a jutalmazott tanulót más ösztöndíj, vagy egyéb segély élvezetéből nem zárja ki. — 4. A tanári kar az Eötvös-díj alapítványt tehetsége szerint nevelni s az újabb tőkenövekvény kamatjaiból ujabb, azaz 3, 4-ik stb. Eötvös-díjakat belátása szerint részletezni és szabályozni fogja.

Báró *Eötvös* József, vallás- és közoktatásügyi miniszter a tanári kar ezen intézkedését 1868. deczember 6-án 21822. sz. a. kelt intézvényével jóváhagyta s köszönetét fejezte ki azon buzgalomért, melylyel a tanári kar, különösen *Kolmár* József tanár, ezen ügyet felkarolta s miniszter nevével kapcsolatba hozta.

Az igazgatóság a fönidézett tanár-értekezlet jegyzőkönyvének egyik példányát a vallás- és közoktatási m. kir. miniszteriumhoz felterjesztette, másikát a gymnasium okmánytárába iktatta, másolatát pedig a Segélyző Egyesületnek kézbesítette.

A Segélyző Egyesület választmánya a gondviselése alá bocsájtott tőkét 1870. február 26-án tartott ülésében elfogadván, a tanári karnak köszönetet szavazott, azon kijelentéssel, hogy az Eötvös-díjalapítvány kezelésénél az alapítóknak a fenntebbiekben foglalt akaratát irányadóul fogja tekinteni.

Az alap jelenlegi állása a Segélyző Egyesület 1894. évi pénztári kimutatása szerint a következő:

Eötvös-alap összes vagyona.

Bevétel:	Vagyon értékpapirokban 1894. deczember 31-én	1200 frt — kr.
	Betét a 2305. sz. takarékpénztári könyvbe .	26 „ 70 „
	Az értékpapirok szelvényeiből	57 „ — „
	Kamatok a takarékpénztári könyv után . .	— „ 04 „
		1283 frt 74 kr.
Kiadás:	Vagyon értékpapirokban 1894. deczember 31-én	1200 frt — kr.
	Betét 2305. sz. takarékpénztári könyvbe . .	2 „ 07 „
	Eötvös díjjal kiosztott	45 „ — „
	Készpénzbeli maradvány	36 „ 67 „
		1283 frt 74 kr.

J) A Patek-alapítvány.

Néhai *Patek* Józsa 1862. évi julius 24-én kelt végrendeletével a pozsonyi kir. főgymnasiumba járó két szegény tanuló számára *ötszáz* forintnyi segélyző ösztöndíj-alapítványt hagyo-

mányozott, mely a budai m. kir. központi Állampénztárnál 1871. évi junius 24-én 126. czikk alatt egy darab *ötszáz* forintos államkötvényben letéteményeztetett.

A végrendeletnek ezen hagyományt illető része következőképpen hangzik:

Testament. Damit meinem Vermögen nach meinem Ableben nach meinem Wunsch verfahren werde, habe ich bei voller Gesundheit und bei vollkommenen Geisteskräften meinen letzen Willen in diesem Testamente erklärt. Fünfhundert Gulden bestimme ich, dass davon die Interessen an zwei arme Studierende des hiesigen katholischen Gymnasiums alljährlich vertheilt werden sollen etc. Da mein Vermögen ausschliesslich in österr. Staats-Obligationen und Werthpapieren besteht, so versteht sich von selbst, dass sämmtliche von mir bestimmten Legate mit diesen Papieren nach deren Nominalwerthe durch meinen Testamentsvollzieher berichtigt werden sollen etc. Urkund dessen habe ich dieses Testament durchaus eigenhändig geschrieben, unterschrieben und gesiegelt, und von drei Zeugen mitfertigen lassen. Pressburg, am 24. Juli 1862. Josefa v. Patek m. p., Oberstlieutenants-Waise. (L. S.) Peter Oreskovics m. p., Hauptmann in Pension, als erbetener Zeuge. (L. S.) Rudolf Wagner m. p., Major in Pension, als erbetener Zeuge. (L. S.) Josef Rosenbaum m. p., k. k. Oberstlieutenant in Pension, als erbetener Zeuge. (L. S.) Dass Fräulein Josefine von Patek am heutigen Tage in unserer gleichzeitigen Gegenwart erklärt habe, dass vorstehendes Testament ihren letzten Willen enthalte und von ihr eigenhändig unterschrieben worden sei, bestätigen wir eigens dazu erbetenen Zeugen. Pressburg, den 8. Deczember 1862. Josef Jandl, m. p. (L. S.) Anton Fürst, m. p. (L. S.) Johann Reibstein, m. p. (L. S.) Josef Novák, m. p. (L. S.) Carl Krodl, m. p. (L. S.) — 4954. Kihirdettetett sz. kir. Pozsony városa 1863-dik évi augusztus hó 5-én tartott tanácsgyülésében Mergl Károly s. k., jegyző. A másolat hiteléül Hirth János s. k. mint kiadóhivatali igazgató.

A vall. és közokt. miniszteriumnak 1872. évi május hó 3-án 10350. sz. a. kelt rendelete a pozsonyi kir. főgymnasium igazgatóságának kötelességévé tette, hogy ezen alapítvány nevére lekötött 69192. számú papirjáradéki ovadékolt 500 frtról szóló kötelezvény után járó kamatokat évenkint felvegye és azokat a tanári testületnek meghallgatása után, két arra érdemes, szegény tanuló közt feloszsza s eljárásáról az évi zárjelentésben számot adjon.

A Patek-féle segélydíj először az 1872/73-dik tanévben osztatott ki.

Az alapítvány jelenleg (1894. végén) 550 frtos regale-kártalanítási kötvényből és takarékpénztárilag kezelt 43 frt 50 krból áll.

K) A Kolmár-féle alapítványok.

Kolmár József gymnasiumunknak 1861 óta 1884-ig tanára volt és nevével három ösztöndíjalapítvány van összefüggésben. Az első *tulajdonképpen gymnasiumunk ifjuságának Kolmár Józsefről elnevezett alapítványa,* és az 1874/75. év végén már életbe is lépett; a másodiknak és harmadiknak az alaptőkéjét Kolmár tanár a saját vagyonából tette le; de életbeléptetésüket oly feltételekhez kötötte, hogy a második csak ezután élő 1—2 nemzedék kihalta után léphet életbe, a harmadiknak áldásaiban pedig csak a XXI. évszázad vége felé elő nemzedék fog részesülhetni. Történeti sorrendben imigy következnek:

I. A Kolmár József-féle ösztöndíjalapítvány.

Ez öszdöndíj-alapítvány keletkezése a következő:

Kolmár József gymnasiumunk tanára, 1874. november havában tanári működésének huszonöt éves jubileumát ünnepelte. Az ifjuság azzal fejezte ki ünneplő tanára iránti érzelmeit, hogy a jubiláns kartársai, tisztelői és tanítványai között gyűjtést rendezett s ennek eredménye csakhamar 500 frt-nál többre rúgó összeg volt. A tanuló ifjuságnak a jubiláns tiszteletére rendezett ünnepségén az üdvözlő szónok *Koroda* Pál, VIII. o. tanuló, felkérte az ünneplő tanárt, hogy engedje meg, hogy az az alapítvány, a melyet az ünnep emlékére az ifjuság a gyüjtés eredményeképpen letesz, *Kolmár József-alapítványnak* neveztessék. Az összeg a gyűjtés befejeztével 700 frtra szaporodott fel s ez képezi alapját a fentebbi című alapítványnak, a melynek formaszerű létesítését a tanártestületnek 1874. évi deczember 20-dikán tartott értekezletéről felvett jegyzőkönyv a következőképpen adja elő.

Kolmár József tanár következő jelentést és illetőleg indítványt terjeszt a tanárkar elé:

„Tanítványaim kegyelete, ez az egyetlen egy — de minden mást felülmuló — jutalma a világbálványozta földijavak nélkülözésében és a türelem töviseiben gazdag tanitói pályának, tanárkodásom huszonötödik

évfordulóján, szép emléket alkotott magának az által, hogy a nemes emberszeretet és buzgó hazafiság áldozatfilléreiből **hétszáz** p. forintnyi névértékű ösztödíj alapítványt tett le kezembe azon óhajtással, hogy ezen ösztödíj csekély személyem s tanári szolgálatom emlékeül „*Kolmár József ösztöndíj*“ nevet viseljen és évi kamatjait a pozsonyi kir. kath. főgymnasiumnak azon növendéke élvezze, ki a magyar nyelv- és irodalomban legkitünőbb szorgalmat és előmenetelt fejt ki, rám kivánván ruházni egyszersmind az ezen ösztöndíjjal jutalmazandó növendék kijelölésének jogát, a meddig ezen intézetben tanárkodom.

Én, a mint egyrészt hálás érzelemmel fogadtam tanítványaim vonzalmának e nemes nyilvánulását, úgy másrészt már a kegyeletes szivek magasztos felbuzdulása iránti tiszteletemnél fogva is szoros kötelességemnek ismerem ezen, intézetünket érdeklő közügyet a tekintetes tanárkar, mint halhatatlan testület intézkedésének jogkörébe és garantiája alá helyezni azon tisztelelteljes kéréssel, hogy ezen ösztöndíj-alapítványt hivatalos tekintélye által biztosítani, ennek elhelyezése — kezelése — valamint a díjazási módra nézve a szabályzatot megállapítani és ezen szabályzatot felsőbb megerősítés végett a nagyméltóságu Vallás- és Közoktatásügyi magy. kir. Miniszteriumhoz jegyzőkönyvileg felterjeszteni méltóztassék.“

A tanárkar egyhangúlag a következő szabályzati módozatokban állapodott meg:

1. A „Kolmár József ösztöndíj alapot“ a következő hétszáz pengő forint névértékű, a pozsonyi kir. kath. főgymnasiumhoz kötött és ennek „Kolmár József ösztöndíj-alapjára“ kötvényezett három darab magy. kir. földtehermentesitési kötvény képezi:

a) egy 15,539. számu 100 pfrtos (egyszáz pengő forintos) nagyváradi;

b) egy 15,476. számu 100 pfrtos (egyszáz pengő forintos) nagyváradi;

c) egy 1119. számu 500 pfrtos (ötszáz pengő forintos) pozsonyi.

Ezen három darab magy. kir. földtehermentesítési kötvény a jelen jegyzőkönyvnek egy hitelesített példányához csatoltatik és ezzel együtt az intézeti igazgatóság okirattárába igtattatván, a mindenkori pozsonyi kir. kath. főgymnasiumi igazgató által kezeltetik, ki is úgy az alapról, mint ennek folyó évi kamatjairól — az év végén előterjesztetni szokott zárszámadás átvizsgálására kiküldött tanároknak az ezen ösztöndíjalapra és folyó kamatjaira vonatkozó kimutatást is előterjeszti.

2. Ezen nevezett földtehermentesítési kötvényeknek egy-egy évi kamatja képezi a „Kolmár József-ösztöndíjat,“ mely minden tanév zárünnepélyén készpénzben adatik ki a pozsonyi kir. kath. főgymnasium VIII., VII., VI. vagy V. osztálybeli azon nyilvános, rendes tanulóinak, vallás- és nemzetiségre való tekintet nélkül (de hasonlók között a vagyontalannak elsőbbség adatván,) ki a lefolyt utolsó tanév alatt a magyar nyelv és irodalomban legkitünőbb szorgalmat és előmenetelt fejtett ki.

3. Ezen ösztöndíj a négy felsőbb osztály összes nyilvános rendes tanulói között a legkitünőbbnek adatik, az osztályok fokozatának tekintetbe vétele nélkül.

4. Az ezen ösztöndíjjal jutalmazandó növendéket az illető tanárok véleményének meghallgatása mellett Kolmár József tanár jelöli ki mindaddig, mig ezen pozsonyi kir. kath. főgymnasiumban mint tanár működik, azután pedig a felső négy osztály tanárai az igazgató elnöklete alatt megtartott ülésen. Az illető tanárok véleményének egyenlő megoszlása esetében az igazgató szavazata dönt.

5. A „Kolmár József-ösztöndíj" elnyerésében más ösztöndíj élvezése akadályul nem szolgál.

6. Ha a „Kolmár József-ösztöndíj-alapítvány" itt körvonalozott rendeltetésétől valaha bármiképpen elüttetnék, ezen nem várt esetben az alaptőke a budapesti Magyar Tudományos Akadémia pénzalapjához csatoltassék.

7. Ezen jegyzőkönyvnek egy hitelesített példánya a nagyméltóságú Vallás- és Közoktatásügyi Miniszteriumhoz felterjesztendő, egy második példánya az alapot képező földtehermentesítési kötvényekkel a pozsonyi kir. kath. főgymnasiumi igazgatóságnak okirattárába helyeztetik, egy harmadik példány Kolmár József tanárnak adatik ki, egy negyedik példánya pedig a budapesti Magy. Tudományos Akadémiának küldetik meg.

Kelt Pozsonyban az itteni kir. kath. főgymnasium tanártestületének 1874. évi deczember 20-án tartott gyűlésén.

Jegyezte **Óváry József.** **Wiedermann Károly,**
királyi főgymnasiumi igazgató.

Fridrik Antal Dezső, Helmár Ágoston, Rózsay Emil, Dávid István, Dohnányi Frigyes, Straub József, Vutkovich Sándor, Bószner János, Krajnyák Ede, Cserny Károly, Zierer Géza, Kolmár József.

A vallás- és közoktatási magy. kir. miniszterium ezen jegyzőkönyv tartalmát az adományozási, kezelési és számadási módozatoknak helyeslése mellett 1875. márcz. hó 1-jén 5037. sz. a. kelt rendeletéve helybenhagyólag tudomásul vette.

Az alapítvány mindjárt ez évben életbe is lépett, s az alapítványi tőke ez évi junius haváig felszaporodott kamatját: 17 frt 85 krt *Koroda* Pál VIII. o. tanuló kapta. A következő (1875/76.) évtől fogva a kitüntetett tanulók az alapítványi tőke egész évi kamatját kapják s ez 1875/76-ban 36 frt 75 krt 1894/95-ben pedig 34 frt. 63 krt tett ki. Az 1894/95. év végén ez alapítvány tőkéje 1500 korona értékü 4%-os járadékkötvényből, és 100 frt értékü 4%-os földtehermentesítési kötvényből és 18 frt 46 kr-nyi készpénzből állott.

II. Kolmár József és Kolmár Anna-féle valláserkölcsi ösztöndíj.

Ennek eredete a következő: *Kolmár* József, kir. kath. főgymn. tanár, és felesége *Kolmár* Anna haláluk esetére a pozsonyi kir. kath. főgymnasium tanulói javára egy *vallás-erkölcsi* ösztöndíjat alapítottak. Az alapító-levél 1881. évi április hó 17-én kelt; a Segély Egyesület igazgatóságának 1881. évi május hó 1-én kézbesíttetett, s a pozsonyi tankerület kir. főigazgatósága által megerősítésül a nagyméltóságú vallás- és közoktatási magyar királyi miniszteriumhoz 1881. évi május hó 14-én 246. szám alatt terjesztetett föl. Szövege a következő:

Alapítólevél.

† A szent-háromság-egy-isten nevében! Alulirt házastársak haláluk bekövetkeztével egy vallás-erkölcsi ösztöndíjat alapítanak a pozsonyi kir. kath. főgymnasium tanulói számára.

Az alapítvány.

1. Alapítványi tőke 1000 azaz egyezer o. é. forint, mely a pozsonyvárosi I. takarékpénztárban 19.253. sz. könyvre Kolmár József név alatt van letéve, mely tőkéhez való jogukról az alapítók lemondottak s azt a pozsonyi kir. kath. főgymnasiumi segélyegylet nevére bejegyeztették.

2. Ezen alapítványi tőke a czímzett takarékpénztárban marad mindkét alapitó haláláig. De ha más intézkedés szükséges volta mutatkoznék, akkor az alapítók (illetőleg alapítófél) és a segélyegyleti igazgató együttesen veszik ki a takarékpénztárból s intézkednek biztosítása iránt. Azon esetre, ha a pénzt biztos értékpapirokká változtatnák: az értékpapirok a segélyegylet, de a szelvények, valamint a takarékpénztári könyv az alapítók (esetleg alapítófél) kezében maradnak, kik bár a tőkéről a fenntebbi czélra lemondottak, de a *kamatok fölvételhez való jogukat fenntartják* maguknak halálukig.

3. E kettős haláleset bekövetkeztével az alapítvány életbe lép, s az alaptőke, az illető takarékpénztári betéti könyvvel, esetleg az értékpapirok s szelvényeikkel együtt, a pozsonyi kir. kath. főgymnasiumi segélyegylet jogos tulajdonává lesz.

4. Ezen ezer forintnyi alapítványi tőkének 5 vagy 6 százalékos kamatja képezi a vallás-erkölcsi ösztöndíjat, melylyel a nevezett pozsonyi kath. főgymnasium legérdemesebb tanulója jutalmazandó.

Ezután az ösztöndíj kiosztásának módját szabályozó pontozatok következnek.

A gymnasiumi Segélyző Egyesület ezen alapítvány kezelését 1881. évi febr. 6-dikán tartott közgyűlésén elfogadta s

az alapítónak jegyzőkönyvileg köszönetet szavazott; a vall- és közokt. miniszterium pedig 1881. máj. 30. 14487. sz. rendelettel az alapítványt jóváhagyta. 1888-ban, majd ismét 1893-ban azomban az alapító a kamatok felvételére vonatkozólag oly intézkedéseket tett, hogy az alapítvány csak nagy későn fog tulajdonképpeni rendeltetésének átadathatni.

III. A Kolmár-Banay-Sára-féle alapítvány.

Ez az alapítvány, magának az alapító Kolmár Józsefnek a Pozsonyban megjelenő *Nyugatmagyarországi Híradó* című ujságban 1896. január 6-dikán tett kijelentése szerint „*mintegy 150 vagy 160 év mulva léphet életbe.*“ A történelem számára mi ez alapítványról a következőket jegyezzük fel.

Kolmár József, volt pozsonyi főgymnasiumi tanár, Pozsony szabad királyi városánál 1887. szept. 2-dikán letett egy ezer o. é. forintot, hogy az mindaddig kamatozzék, mig az összeg a kamatokkal és azok kamatjaival *százezer* forintnyi összeggé emelkedik. Az ilyképpen megnövekedett összeget aztán kétféle alapítvány tőkéjéül rendeli szétosztatni; az egyik *ötvenkétezer frtos pozsonyi Kolmár-Banay-Sára-alapítvány*, a másik *somogyvármegyei Kolmár-Banay-Sára-alapítvány*. A pozsonyi alapítvány ötvenkétezer forintjából annak idején (150—160 év mulva) jutna: 1. 20 ezer forint a *pozsonyvárosi keresztény árvák* számára; 2. 15 ezer forint 5 –5 ezer frtnyi részletekben a pozsonyi kir. kath. főgymnasium, az áll. főreáliskola segélyző egyesületei és az ág. hitv. evang. lyceum konviktusa között lenne felosztandó; 3. 2000 forint a pozsonyi kir. kath. főgymnasiumnál létesítendő *második* Kolmár-féle valláserkölcsi ösztöndíj alapjául szolgálna; 4. 15 ezer forint Pozsonyvárosa kezelésében a következő czélokra kamatozzék: a) három 200 frtos tanári díj a három pozsonyi középiskola egy-egy tanárának *szünidei utravalóul;* b) 50 forint a pozsonyi kir. kath. főgymn. igazgatójának minden iskolai év végén átadandó lenne *collegiális áldomásra;* c) 2000 frtnak évi kamatja jegyzői díj czímén azon városi tollnoknak lenne kifizetendő, a ki ez alapítvány irásbeli teendőit végzi. — A somogyvármegyei 48 ezer forintos alap rendeltetése pedig ez lenne: 1. 10 ezer forint Somogyvármegye árvaalapjának;

2. 30 ezer forint az alapító azon rokonait illetné, a kik 1886-ban Somogyvármegye, tabi kerületi Megyer helységben élő özv. *Balassa* Bálintné, szül. *Kolmár* Zsófia leányától: *Balassa* Erzsébettől és férjétől *Bozzay* Miklóstól származnak; 3. 8000 forint a vármegye gondviselése alatt 4—4 ezer frtos iskolai alapként kamatoznék, a melyből évenkint 200—200 frttal a kaposvári kath. gymnasium és a csurgói ref. gymnasium 1—1 legérdemesebb tanulója lenne jutalmazandó gymnasiumi pályája elvégzéséig.

Az alapítványul Pozsony városánál letett 1000 frt kamatainak élvezetéhez való jogot azomban az alapító mind a maga, mind felesége Kolmár, szül. *Geissler* Anna, ennek halála után pedig „ujabb törvényes hitvese“ és ezen házasságból származó gyermekei részére is fentartotta, és csak ezeknek kihaltával lép a letett 1000 frtnyi összeg alapítványi stádiumába, vagyis csak akkor kezd majd az alapítvány javára kamatozni.

Pozsony sz. kir. város közönsége az alapítványt 1886. május 3., illetőleg 1887. január hó 3. és 4-dikén tartott közgyűlésen elfogadta; a m. kir. belügyminiszterium az eredeti alapítólevelet és annak 1886. november 30-dikán kelt pótlózáradékát 1887. augusztus 49434. sz. intézkedésével megerősítette; a vall. és közokt. miniszter pedig ez intézkedéseket 1888. május 23-dikán 20036. sz. rendeletével jóvá hagyta.

L) A Wiedermann Károly-alapítvány.

A vallás- és közoktatási m. kir. miniszterium 1884. évi junius hó 9-én 17033. sz. a. kelt rendeletével megengedte, hogy a pozsonyi kir. kath. főgymnasium tanulói által 1881. évben rendezett iskolai ünnepélynél fennmaradtt 30 frt s azóta mások hozzájárultával 1884. junius hó 4-éig 307 frt és 42 krra szaporodott pénzösszegből „*Wiedermann Károly-alapítvány*“ neve alatt a pozsonyi kir kath. főgymnasium egy *példás* viseletű, *jeles* előmenetelű és *szegény* tanulója számára ösztöndíj szerveztessék, a következő módozatok mellett:

1. A Wiedermann Károly-alapítványt a pozsonyi kir. kath. főgymnasium mindenkori igazgatója kezelje.

2. Ezen alapítványnak 307 frt és 42 krnyi tőkéjéül az

alapítvány nevére *lekötött* magyar állami értékpapirok vásároltassanak s ez utóbbiak a pozsonyi kir. kath. főgymnasium okmányai közé iktattassanak.

3. A mindenkori pozsonyi kir. kath. főgymnasiumi igazgató köteles legyen ezen alapítványról való számadást minden tanév végén a pozsonyi kir. kath. főgymnasium tanári testülete által megvizsgáltatni, s ezen számvizsgálat eredményét a gymnasiumi záró értekezlet jegyzőkönyvébe beiktatni. Ezen számadás minden tanév végén a vallás- és közoktatási m. kir. miniszteriumhoz felterjesztendő.

4. Az alapítványi tőke évi kamatjával a mindenkori pozsonyi kir. kath. főgymnasiumi igazgató minden évben a gymnasium záró ünnepélyén — legjobb belátása szerint — a pozsonyi kir. kath. főgymnasium egyik *példás* viseletű, *jeles* előmenetelű és *szegény* tanulóját jutalmazza.

A fennebb jelzett rendelet értelmében az igazgató a Wiedermann Károly-alapítvány tőkéjét értékpapirokban és takarékpénztári könyvecskében az alapítvány nevére lekötve a gymnasium irattárába elhelyezte s 173. sz. alatt beiktatta, és az alapítólevelet három egyenlő példányban szerkesztve a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszteriumhoz jóváhagyás végett felterjesztette.

Az alapítvány jelenlegi állapota: 1) 500 frtos járadékkölcsön kötvény és 2) 40 frt a takarékpénztárban.

Az 1894/95. év végén ez alapítvány kamatainak czímén gymnasiumunk igazgatója 20 frtot itélt meg egy tanulónak.

M) A dr. Buben Lipót-féle alapítvány.

Dr. Buben Lipót, pozsonyi orvos, a ki középiskolai tanulmányait az 1828/29—1833/34-diki években a pozsonyi, akkoriban sz.-benedekrendi gymnasiumban végezte, 1885. junius 12-dikén kelt pótló végrendeletével vagyonát a pozsonyi kir. kath. főgymnasiumra hagyta. A végrendeletnek az alapítványra vonatkozó része ekképpen szól:

„Punct III. Mein nach Berichtigung der vorstehenden Legate und der Verlassenschaftspassiva übrig bleibendes gesammtes bewegliches und unbewegliches Vermögen bestimme ich als Stiftungs-Capital zur Unter-

stützung bedürftiger und braver Studirender des hiesig. kathol. Staatsgymnasiums in folgender Art:

1. Sind die Stiftungsplätze einzeln mit mindestens 300 fl. ö. W. schreibe Dreihundert Gulden ö. W. auszubezahlen. 2. Anspruch auf den Genuss eines solches Stiftungplatzes haben nur solche Studirende des hiesigen k. Staatsgymnasiums der unteren oder oberen Klassen, ohne Unterschied der Religion, die bedürftig, fleissig in Studium sind, und sich den Schulgesetzen gemäss auch sittlich gut aufführen. 3. Bei sonst gleicher Qualification sind jedoch in Pressburg zuständige Studirende zu bevorzugen. 4. Bei solcher Qualification des mit einem Stiftungsplatz bedachten Studirenden kann derselbe auch durch alle Klassen des Gymnasialunterrichtes im Genusse des Stipendiums belassen werden. 5. Wenn ein Stipendist des Gymnasiums die Maturitätsprüfung daselbst gut bestanden hat, so soll bei dem Bestande der obigen Qualificationsbedingnisse demselben sogar während der Zeit seines Besuches einer Hochschule, und in jenem Falle, als er sich dem medecinischen Fachstudium gewidmet und das Doctorat mit Erfolg erlangt, auch noch durch zwei Jahre seiner ersten Praxis belassen bleiben, damit er sich die nöthige praktische Kenntniss seines Fachwissens leichter, und ohne grössere materielle Sorgen aneignen kann. 6. Das als Stiftungsfond dienende Capital meiner Verlassenschaft hat in die Verwaltung der k. ung. Landesregierung überzugehen. 7. Das Recht zur Ertheilnng und eventuell zur Entziehung des Stipendiums steht dem jedesmaligen Professoren-Collegiums hiesig. k. Staatsgymnasiums definitiv, jedoch selbstverständlich unter Oberaufsicht der k. ung. Landesregierung zu. Damit die im Puncte 3 der vorstehenden Bestimmung festgesetzte Bedingung genau eingehalten werde, ist jener Berathung des Professoren-Collegiums, bei welcher über die Ertheilung der Stipendien entschieden wird, der jeweilige Bürgermeister der Stadtgemeinde Pressburg beizuziehen, dem daher selbstverständlich auch ein Votum bei der Ertheilung der Stipendien zusteht. 8. Die näheren Modalitäten über die Verwaltung der von mir gegründeten Stiftung, so wie über die Auszahlung der einzelnen Stiftungsbeiträge an die Bezugsberichtegten und deren gesetzliche Vertreter bestimmt die k. ung. Landesregierung im Einvernehmen des Professoren-Collegiums des hiesig. königl. Staatsgymnasiums."

Pressburg, am 12. Juni 1885.

Dr. Leopold Buben, m. p.

A nagylelkü alapító még az 1885. év folyamán junius 28-dikán meghalt és a hagyatéki tárgyalás befejeztével a m. kir. vallás- és közoktatási miniszterium a hagyományozó özvegyével egyezséget kötött 1886-ban, mely szerint az özvegy

életfogytiglan évente 2000 frtot kap az alapítvány jövedelméből. 1887-ben május hó 26-án a pozsonyi kir. törvényszék 5367. sz. a. kelt végzésével a 46.980 frt 2 krajczárra becsült hagyatékot a *pozsonyi kir. kath. főgymnasium ösztöndíj-alapítványa javára végrendeleti örökség jogczimén bíróilag átadta.* 1888-ban az alapítvány ingatlanainak a városon kívül fekvő része a miniszterium rendelete szerint ajánlati tárgyalás útján 4970 forinton eladatott. 1889-ben az alapítvány értékpapirjai és készpénze a központi állami főpénztárba közalapítványi letétbe helyeztettek és özv. dr. Buben Lipótnéval az elszámolás végre befejeztetett. Az alapítványból remélhető tetemes számu ösztöndíjak közül azomban még egyetlen egy sincs életbe léptetve. Az alapítvány jelentékeny részét ugyanis egy Pozsonyban a Haltér 2. szám alatt levő régi, de nagyobb arányu, két emeletes ház képezi. A házon azomban mindjárt az alapító halála után nagyobb mérvű helyreigazításokat kellett eszközölni. Még nagyobb mérvű munkálatokat kellett a házon 1893-ban végbezvinni, a mikor a ház egyik szárnyának süllyedése miatt a lakósok legnagyobb részét el kellett távolítani, úgyhogy a ház jövedelme csaknem egészen megszünt. És ez az állapot már két év óta tart. A ház düledező félben van, jövedelmet nem hoz s így gymnasiumunknak ez az alapítványa, a mely sorrendre nézve a legfiatalabb ugyan, de a melynek valamennyi alapítványunk közül a legáldásosabb hatása lehetne intézetünkre és ifjuságunkra, az administratio lassusága miatt az elkallódásnak néz eléje. 1885. óta még csak az alapítólevél sincs kiállítva; pedig 10 év alatt nemcsak ezt lehetett és kellett volna eszközölni, hanem az alapítványt ha nem is egészében, legalább részben életbe kellett volna léptetni.

N) Egyéb segélyezések.

Ezen szerény czím alatt az évi Értesítők kevés szóval intézetünk több rendbeli jótevőiről szoktak megemlékezni, de ha rövid is ez a megemlékezés, benne a humanizmus gyakorlásának legnemesebb cselekedetei iránt fejezi ki intézetünk évről-évre az elismerését és köszönetét. Egyesek és testületek ugyanis már évtizedek óta állandóan oly anyagi segítségben részesítik

tanulóinknak szegényebb sorsu tetemes számát, a mely nélkül ezek tanulmányaikat semmiképpen sem folytathatnák; és ki tudja, hány jelesünket köszönhetjük azoknak a jótéteményeknek, a melyekről alapítólevél nem szól, hivatalosan nyugtatványt senki sem ad, a melyek azomban évről-évre jóban és nemesben kimüvelt tisztességes számu egyéneket szolgáltatnak a hazának, és a melyeknek legfőbb jutalma az önként vállalt kötelesség teljesítésének nemes tudata. Hiányos volna munkánk, ha intézetünk humánus intézményeiről szólván, tanulóink e jótevőiről meg nem emlékeznénk.

Első helyen a *Palugyay-család* jótékonyságát kell megemlítenünk. Ez a család az 50-es évek óta a család tulajdonát képező vendéglőben állandóan nagyobb számu tanulót ellát déli és esti élelemmel. Legelőször az 1856/57. évről szóló Értesítő jegyzi fel, hogy 7 tanuló nyert *Palugyay Jakab* jóvoltából a „Zöld fa“ vendéglőben az egész éven át teljes ellátást. Ezóta évenkint nagyobb számu gymnasiumi tanuló pusztán ezen jótétemény folytán jut abba a helyzetbe, hogy gymnasiumi tanulmányait folytathassa, illetőleg befejezhesse. És mindez a nemes intézmény meghonosítójának, Palugyay Jakabnak volt az érdeme, a kinek 1886. május hó 22-dikén bekövetkezett elhunyta alkalmából ezeket jegyzi fel róla az ez évi Értesítő. „Ritka jótékonysága a legszélesebb körökre kiterjedt. Évek hosszú során át számos tanulót ingyen élelmezésben részesített. Tette pedig ezt oly szíves és oly legnemesebb érzésre való módon, a mely a nagy jótétemény becsét még sokszorosan fokozta.“

Halála után a humanizmus gyakorlásában vele vetélkedő nemes gondolkodásu fiai: *Palugyay Ferencz*, *József* és *Károly* a szegény tanulók gyámolításának ügyét még fokozottabb mértékben felkarolták és évenkint 25 szegény jó erkölcsi viseletű és tisztességes előmenetelt feltüntető tanulót látnak el ebéddel és vacsorával. E számból gymnasiumunkra évenkint átlag 15 tanuló, tehát az ellátottaknak nagyobb része esik, s ez külön kötelességünkké teszi, hogy a nemes család érdemeit munkánkban megörökítsük. A család egyik tagjának *Palugyay Józsefnek* még külön is hálával tartozik intézetünk, a mennyi-

ben az 1891. nagy szünidőben 140 frtnyi költséggel intézetünk hideg és nagyon léghuzamos folyosóira ajtókat készíttetett, s hygienicus tekintetben tűrhetőbbé tette az intézetünkben fennálló nagyon sanyaru viszonyokat.

Szegény tanulóink ügyének a közönség részéről való nagyobb mérvű felkarolása tulajdonképpen összecsik a segélyző egyesület és a Zsófia-alap létesítésével s igy kétségtelen, hogy ezen a téren a német tanároknak, de különösen *Soltész* Alajos hittanárnak igen nagy érdemei vannak. Már az 1856/57-dik évi Értesítő 18 tanulót említ, a kik ingyen ellátásban részesültek, még pedig a következő helyeken: Pogány Béla kanonoknál 1, az Emericanumban 1, a jezsuita-kolostorban 4, a kapuczinusoknál 2, az Orsolyáknál 1, az Erzsébeteseknél 2, Palugyay vendéglőjében, mint már említettük, 7. Ezóta az Értesítőnek ez a rovata állandó marad, azzal a külömbséggel, hogy új nevek kerülnek bele. 1857/58-ban a ferenczrendi társház 1, Stern Tivadar polgár 2 tanulót látott el. 1858/59. Laban Nándor is a jótevők között szerepel: 1 tanulónak ad ellátást.

A 60-as években a szegény tanulóknak élelemmel való segítése még nagyobb arányu. Az 1863/64. évi Értesítő a következőket sorolja fel: a jezsuita-atyák zárdája (4 tanuló), a kapuczinusok zárdája (5 t.), az Orsolya-szűzek (2 t.), a ferenczrendiek zárdája (2 t.), Günther Károly (1 t.), Jäger Ferencz (1 t.), Keitler Antal (1 t.), Kolmár József (1 t.), Palugyay Jakab (9 t.), Schiemer N. (5 t.), Stranczl N. (1 t.), Zier József (1 t.), Zimándy Ignácz (1 t.); több család együtt felváltva 4 tanulót látott el ebéddel, mig a többiek, részint csak ebéddel, részint ebéddel és vacsorával látták el a tanulókat. A későbbi Értesítők már csak névsorát közlik a gymnasium jótevőinek, s igy nem lehet számszerint tudni, hány tanuló részesült jótéteményben; de a szám tetemes lehetett. 1867/68-ban a következők vannak felsorolva: Karolina Auguszta ő cs. és kir. Felsége, özvegy királyné, a ki 1870-ig szerepel gymnasiumunk jótevői között, báró Draskóczy-Jeszenák Lujza, gróf Kinsky-Utsch-Laurenstein Mária, özv. báró Kéler-Bibra Mária, Urbauer Malvin, özv. Vagyon-Majthényi Lúczia úrhölgyek, Zalka János

győri püspök, Méhes Péter kanonok, a helybeli zárdák, Zimándy Ignácz, Feigler, Kampfmüller Ferencz, Keitler, Laban Antal és Nándor, Lollok, Majláth, Mihályi, Németh, Palugyay, Poppera, Rischka, Scherz, Speneder, Zernek családok és a város csaknem valamennyi nagyobb vendéglőse.

Ez óta évről-évre új és mind számosabb névvel találkozunk a tanulók gyámolítói között, a kik részint ruhával, részint pedig készpénzzel jönnek a szükölködők megsegítésére. Mindnyájuk érdemeit csak azért nem méltatjuk, mert pusztán a neveknek közlése jóformán egész füzetet tenne ki.

Az ujabb időben a városi polgárság részéről tanulóinkkal szemben ilyképpen nyilvánuló ez a jótékonyság némileg megcsappant; de azért nincs okunk részvétlenségről panaszkodni. A mit néhány évvel előbb egyesek tettek egyes tanulóinkkal, azt ujabb időben az egész város közönsége gyakorolja, a midőn a tanártestület kérelmére a város képviselő testülete és tanácsa, a helybeli takarékpénztárak, stb. ismételt ízben (pl. a játszótér alapjának megteremtése, a pozsonyi tornaverseny, az orgonára való gyűjtés, a millenniáris ünnepség stb. alkalmával) bebizonyították, hogy az ifjuság jövőjét valóban szivükön viselik s nem riadnak vissza a nagyobb anyagi áldozatoktól sem.

A többi segélyzések közül még a következőket emeljük ki:

A helybeli Tisztviselő-Egyesület kebelében szervezett *segélyző osztály* már több év óta évenkint tiz 25 frtos ösztöndíjra hirdet pályázatot szegény és jómagaviseletü tanulók számára. Elsőbbséggel a Tisztv. Egy. tagjainak gyermekei, illetőleg árvái bírnak. Tanulóink közül minden évben 1—2 élvezi azt a díjat.

A pozsonyi *Magyar Kör* 1878/79. év óta minden évben két darab tízfrankos aranyat küldött az igazgatóságnak két nem magyar ajkú, s a magyar nyelvben jeles tanuló jutalmazására. Ezen kör 1895-ben megszünt.

A régebben rendezett tavaszi mulatságok, majálisok költségeinek fedezésére, illetőleg a szegény tanulóknak ez alkalkalmakkal való ellátására a tanulók szülői, intézetünk jóakarói, de főleg a pozsonyi káptalan tagjai adakoztak áldozatkészségesen. E mulatságok rendezése ujabban megszünvén, báró Horeczky

Ferencz érseki biztos úr 1894/95-ben 15 frtot szegény tanulók kirándulási költségeinek fedezésére adományozott.[1]

Dohnányi Frigyes tanár itteni tanárkodása, 1873/74 óta minden évben egy aranynyal, illetőleg ujabban 6 frtot érő aranytollal jutalmazza meg azt a tanulót, a ki a gyorsirásban legjobb előmenetelt tanusít. A 80 as években dr. *Pávai* Vajna Gábor, egészségügyi tanácsos és orsz. kórházi főorvos, a gyors írásban kitünő tanulók jutalmazására szintén felajánlott több éven át egy-egy aranyat; míg *Andor* Tivadar, intézetünk egykori tornatanítója, jutalmaival a tornázás ügyét mozdította elő.

Szorgalmas tanulóknak könyvekkel való kitüntetése már régi paedagogiai eszköz, s intézetünk ilyenekben sem szükölködik. Az 50-es években (1853/54. év óta) az osztrák miniszterium évenkint 60 frtot bocsátott gymnasiumunk rendelkezésére az alsó 6 osztály szorgalmas tanulóinak megjutalmazása czéljából. 1867. óta pedig a miniszterium a *Fekésházy-alapítványból* évenkint szintén 60 frtot utalványozott könyv-jutalmakra, a melyekkel a magyar nyelvben kitünő, idegen ajkú tanulókat jutalmazott meg a tanártestület az évvégi záróünnepélyek alkalmával. 1868. óta (jun. 30. 10488. sz. r.) a miniszterium a Fekésházy-jutalmakon kivül még külön 80 frtot utalványozott intézetünk részére, hogy azon az alsóbb osztályok tanulói könyvjutalmakban részesüljenek. Utóbb a 80 frtnyi összeg kiutalványozását beszüntetik, a Fekésházy-jutalomkönyveket pedig maga a miniszterium közvetetlenül küldi meg intézetünknek, VII. és VIII. oszt. tanulók jutalmazására.

Budapesti és helybeli könyvkereskedők és kiadók, továbbá magánosok is több ízben bocsátottak a tanártestületnek rendelkezésére könyveket, a melyek érdemes tanulóink között osztattak szét.

Általában, visszatekintve az alapítványokról és a segélyzésről elmondottakra, láthatjuk, hogy intézetünkben a szorgalmas és jó viseletü szegény tanuló egész gymnasiumi pályáját szülőinek nagyon csekély megterhelésével elvégezheti. Ruhát kaphat, olcsó, illetőleg egész ingyenes élelmezésben részesülhet, könyvvekkel ellátja a gymnasium, jutalomdíjra, vagy jutalomkönyvre

[1] Megjegyezzük, hogy nagyon sajnosan érezzük a kiránduló szegény tanulókat segitő alapnak a hiányát.

szert tehet; szóval nálunk a szorgalmas, iparkodó szegénységnek meg van a legteljesebb jutalma.

VI. Gymnasiumunk épülete.

Gymnasiumunk, mint már tudjuk, 1627-től 1714. februáriusig a káptalanutczai jezsuitacollegium épületében, körülbelül azokban a helyiségekben volt elhelyezve, a melyekben jelenleg a Dom-iskola elemi tanulói nyernek oktatást. 1714-től 1786-ig a Salvator-collegium mellett lévő ódon épület szolgált gymnasiumunk otthonául, a melyből 1786. szeptember havában II. József átköltöztette a feloszlatott Szt. Klára-rendnek akkoriban az akadémia helyiségeül szolgáló klarisszautczai kolostorába. Ideiglenesnek kellett volna gymnasiumunk itteni tartózkodásának lennie, de végleges lett belőle; gymnasiumunk a millenium évében is ebben a helyiségben teljesíti hivatását; oly helyiségben, a mely egykoron a világról lemondó apáczaszüzek asketikus gyakorlatainak szinhelyéül szolgált.[1]

Intézetünk épülete, egykoron apácza-kolostor lévén, messze századokba nyuló multtal dicsekedhetik.[2] Eredetét az Árpádok koráig viszi fel, s valószinüleg 1230—35. táján Pozsonyban letelepített cistercita-rendű apáczáknak szolgált első otthonául. Ezek az apáczák azomban 1271. táján a cseh Ottokár-féle betörések folytán elszéledtek s 1297-ben a pozsonyi polgárok kérelmére VIII. Bonifáczius pápa az elhagyott kolostorba az Assisi Szt.-Klára által 1212-ben alapított Klarissza-rend négy tagját telepíti meg, a kikre III-dik Endre királyunk, 1297. okt. 26-án kelt okleveléntől fogva, mind a kolostort, mind pedig az egykori cisztercita apáczák tulajdonát képező ingatlan birtokokat (Alsó- és Felső-Jánok, Boldogfa, Diószegh, Nagy-Magyar, Tárnok, Ujhely-Jóka) ráruházza.[3]

---

[1] Képét lásd a 80-dik oldalon.

[2] Történetét részletesen kidolgozta dr. *Schönvitzky* Bertalan az intézet 1885/86. évi Értesítőjében, s a dolgozat külön lenyomatban is megjelent ezen czim alatt: *A pozsonyi Klarisszaapáczák története.*

[3] A feloszlatás évében, 1782-ben ingatlan birtokaik ezek voltak: Apácza-Szakálos (Komárommegye), Nagy-Magyar, Tárnok, Boldogfa, Vajas-Vata, Diószegh és a két Leányközség (Pozsonym.), továbbá Kolosvásárhely, Somló előfokkal. L.-Némethy, Adatok Árpádházi Bold. Margit történetéhez.

A Szt. Klára-szüzek ezóta királyaink kegyének és a pozsonyi polgárok előtt nagy népszerűségnek örvendve, élték kegyes, istenes czélu, zajtalan életüket.

A gyászos emlékezetű mohácsi vésznap a Klarisszák életét is megzavarja. A törökök közeledtére az óbudai Sz. Klára rendű apáczák biztosabb vidékre, a pozsonyi kolostorba költöznek, de ez nemcsak azért nem ad nyugodt hajlékot, mert szűk, hanem mert a török 1529-ben Bécs ellen indul s a pozsonyi szüzeknek is más otthont kell keresniök: óbudai társaikkal Nagyszombatba költöznek s pozsonyi kolostorukat üresen hagyják. A kolostort ezután Pozsony városának kérelmére I. Ferdinándnak 1540. aug. 25-dikén, és Veralli Jeromos III. Pál pápa bécsi követének 1542. okt. 17-dikén kelt beleegyezése alapján szegényeket ápoló kórházzá akarják átalakítani; azomban az óbudai apáczák a Sz. Klára-rend ügyét nem hagyják ennyiben, perre viszik a dolgot és *Várday* Pál esztergomi érsek 1543. febr. 26-dikán meghozott itéletével a Klára-szüzek javára dönt, s az óbudai conventnek Nagyszombatba menekült tagjai még ez év november havában visszaköltöznek a pozsonyi kolostorba.

A kolostorépület azomban nemcsak szűk volt, hanem máskülömben sem volt valami nagyon lakályos. 1515-ben tűzvész rongálta meg, házi kertjük az apáczáknak nem volt, majd újból tűzvész érte az épületet, s mindezeken fölül még 1614-ben a kolostor lakói jelentékenyen megszaporodtak. A budai margitszigeti domonkos-rendi apáczák ugyanis 1541-ben a törökök elől Nagyváradra, innen 1567-ben Nagyszombatba költöztek, s itt 1614-ig tartózkodtak. Ebben az évben azomban a hatalmasok nyomása és kényszere folytán összes holmijokkal a pozsonyi klarissza-kolostorba menni kényszerültek; magukkal hozva ide egykori rendtársuk Boldog *Margit* szűznek, IV. Béla királyunk leányának tetemeit is. A domonkos-rendi apáczák ezután a klarisszák közé olvadtak és lassankint kihaltak. Az utolsó margitszigeti apácza 1637-ben halt meg.

A kolostor lakóinak a XVII. század elején történt eme meggyarapodása egy régóta érzett szükséget tett még inkább érezhetővé: a kolostor szűk voltát. Ezen végre úgy segítettek, hogy a várossal folytatott sok huzavona és akadékoskodás

után egy káptalanutczai u. n. Stecher-féle házat vesznek meg 1615-ben. De még hozzá sem fogtak kolostoruk kibővítéséhez, kitört a 30 éves háboru, a melynek folyamában *Bethlen* Gábor elfoglalja birtokaik egy részét, a pozsonyi kültelken (Apáczapályán) lévő kertjük és majorjuk pedig a Pozsony ellen intézett támadás alkalmával elpusztult, úgyhogy egy ideig külső cselédjeikkel és marháikkal együtt kellett szorongniok a kolostorépületben. Végre 1627-ben *Esterházy* Miklós nádor közbenjárására a város beleegyezett majorsági épületeik helyreállításába, de mind ez a kolostoron magán nem segített; annál kevésbbé, mert a Stecher-féle házra szerzett joguk is veszendő félben volt s csak 1637-ben vehették végre birtokukba ezt az épületet.

Sorsukon azomban ez évek folyamán döntőleg változtatott az a körülmény, hogy *Pázmány* Péter biboros érsek veszi őket pártfogásukba s kolostorukat egészen újra építteti. Miután kieszközölte a városnál, hogy a szüzek ideiglenesen, a mig kolostoruk felépül, a szomszédos plébánia-épületbe költözzenek, 1634-ben megkezdődtek az építkezések. A régi épület teljesen lerontatott s új kolostor épült. 1636-ig Pázmány már több mint 60 ezer forintot fordított a kolostor építésére, de nem érhette meg, hogy a munkát készen lássa; 1637. márczius 19-dikén meghalt. Az épület ekkor még csak félig volt készen; a falak megvoltak már, de a tető és a belső berendezés hiányzott. Pázmány utóda, *Lóssy* Imre, esztergomi érsekprimás, elődjéhez hasonló áldozatok árán fejezte be az építkezést 1640-ben, a mint erről az épület kapuja fölött olvasható következő felirat tanuskodik: „*Petrus S. R. E. Cardinalis Pazmani. Archiep. Strigon. Hoc claustrum ruinosum diruit. A fundamentis ad summitatem deduxit, opereque imperfecto obiit, Anno MDCXXXVII die XIX. Martii. Emericus Lossy, Archiepiscopus Strigoniensis, feliciter finiit, benedixit et Virginis sub regula S Clarae Deo dicatas introduxit. Anno MDCXXXX.*“

Ez az az épület, a melybe 1784-ben az akadémia, 1786-ban pedig a gymnasium költözött. Pázmány iskolai alkotásai a Pázmány alkotta épületben találkoztak össze.

A mi pedig a kolostorban élő apáczákat illeti, azok — ha lehet e szólammal élnünk, — a kolostor újraépítése óta éltek

fénykorukat. A legelőkelőbb magyar családok női sarjadékaival találkozunk soraik között; az e korbeli apátnők a magyar főuri családok színe-javából valók. A kolostor építésének idejében (1633—1643.) a Pókateleki *Kondék* egyik sarjadéka, *Kondé* Katalin az apátnő, a kinek a nagy kurucz-generális, gróf *Bercsényi* Miklós testvérhúga: *Erzsébet* volt utóda, a ki *Zsuzsánna* kolostori néven már 1657-ben apátnője a pozsonyi Sz. Klára-conventnek, s 1671-ben is viseli ezt a tisztet.[1] Nem sokkal később lehetett utódja báró Wesselényi Anna Eugenia, mig a XVII. század utolsó évtizedében *Kollonich* Éva Mária, a mindenható Kollonich Lipót biboros érsek rokona, apátnője a conventnek, a kinek *Balassa* Éva Borbála volt utóda. A XVIII. század elején *Révay* Konstanczia (1742—1748 táján) és *Haller* Klára (1748-ban) főuri hölgyek viselik az apátnő tisztét;[2] stb.

II. József 1782. januárius havában kiadott és a többi között a Sz. Klára-rend eltörlését is kimondó rendeletét 1782. márczius 2-dikán először latinul, utóbb a szüzek kedvéért *magyarul* hirdették ki a szüzeknek az erre kiküldött császári biztosok: gróf *Csáky* Imre, helytartósági tanácsos, és gróf *Brunswick* Antal, m. kir. udv. kamarai tanácsos, tudtukra adván, hogy conventjük feloszlattatván, összes ingó és ingatlan vagyonuknak tulajdonába az állam lép. Nem használt semmit gróf Batthyány József esztergomi érsek-primásnak ő Felségéhez időközben felterjesztett ékes argumentatiója; a koczka el volt vetve s csak annyit engedtek meg a világgá bocsátott szüzeknek, hogy a mig sorsukról valamiképp gondoskodnak, a kolostorban maradhatnak, de augusztus 10-dikéig a kolostort mindenesetre el kell hagyniok. A 42 pozsonyi Klarissza-apácza közül, a kik a feloszlatást túlélték, némelyek szülőikhez tértek vissza, mások a magánéletbe vonultak, többen pedig az Erzsébet-apáczák közé vétették fel magukat; a többi között egy *Schallenberg* Gabriella grófkisasszony is.

---

[1] Thaly Kálmán, A székesi gróf Bercsényi család. I. 256—258.

[2] Némethy Lajos, „Adatok Árpádházi Boldog Margit Életéhez" cz. munkájában a pozsonyi Klarisszák közül összesen 100-at nevez meg; ezek közül 11-en viselték az *abbatissa* tisztét. L. o. 218—224. ll. A korábbi időkből csak egy *Hewglin* nevű pozsonyi polgárleánynak és *Kalasnay* Ilonának neve maradt fenn; az első 1414 táján, az utóbbi a XV. század közepe táján (1543—1547.) volt apátnő.

A *magyar apáczák;* a mint a Sz. Klára-szüzeket a pozsonyi polgárság nevezte, ezzel át voltak adva a történelemnek. Pozsonyban lévő ingatlan vagyonukat 1782. május 3-dikán irták össze és becsülték meg; s az akkori becslés szerint e vagyonuk következő értéket képviselt:

Az Apácza-pályán levű majorjuk értéke . .	3124 frt $63^2/_3$ kr.
Egy szőllőkert	750 „ — „
Egy gyümölcsöskert	120 „ — „
Egy legelő „in oberen Krammer“ dülőben	60 „ — „
Egy másik legelő „in Wurtzenbach“ dülőben	70 „ — „
Egy rét „in Holtzleitner Winkel“ dülőben	120 „ — „
	4244 frt $63^2/_3$ kr.

Ezen ingatlan birtokok értékét jóval fölülmulta az ingóságok értéke. A borok, házi felszerelések, butorok, templomi ékszerek, ruhák, arany- és ezüstlánczok, drága gyöngyök, hímzések, 1782. augusztus havában — a kolostor épületét és az egykori Stecher-féle házat kivéve — az ingatlanságokkal együtt elárvereztettek. Drágakő és gyöngy *egy mérő* adatott el. Egyházi kincseik különféle templomok számára s magánosok által vétettek meg. Boldog Margit ereklyéjének egy részét az 1714-ben Budára visszatelepedett Klarissza-apáczák magukkal vitték, a másik része, a többi között feje, és egy faládikába elzárt többrendbeli ereklye a Boldog szűz többi ereklyéjével együtt, mint authenticummal nem birók, József császárnak 1788. január 15-dikén kelt rendelete alapján 1789. év április havában Budán elhamvasztattak.[1]

Klarisszáink templomi kincsei, értékes tárgyai és egyéb ingó vagyona a többi Klarissza kolostorok vagyonával együtt 1784. május hó elején elárvereztetett s ez alkalommal a pozsonyi szüzek értéktárgyainak eladásából összesen **16393** frt és **7** denár gyült össze; de ez még csak a fele sem volt kincseik valódi értékének.

A pozsonyi sz. Klára-szüzek összes lefoglalt vagyona az 1783. május 31-dikén eszközölt **hivatalos** *becslés szerint* a következő értéket képviselte:

[1] L. Némethy, i. m. 236—245.

Ingatlanok összes értéke	650146	frt 40	denár;
Kincseikért befolyt	16393	„ 7	„
A kolostorépület értéke	16035	„ 28	„
Polgári birtokaik értéke	998	„ —	„
Tőkepénzük (teher nélkül) volt . . .	54500	„ —	„
Tőkepénzük (teherrel) volt	13995	„ 66	„
Bútorok és termények értéke . . .	10928	„ 52	„
Az összes vagyon kitesz	762996	frt 93	denárt

azaz **hétszáz hatvankétezer kilenczszáz kilenczvenhat** forintot és 93 denárt.

Ezen *fejedelmi* vagyonnak már az állami kezelés első idejében évi jövedelme *32056 frt és 29 denár* volt, a kiadás pedig (a feloszlatott szüzek nyugdíjára, alapítványi misékre, isteni szolgálatra, alamizsnára, segélyezésre, templomok fentartására stb) **10745** frt és **61** denárt tett ki és igy tiszta haszonul maradt a Tanulmányi Alapnak **21310** forint és **68** denár.[1]

Gymnasiumunk épülete révén tehát a Tanulmányi Alap oly mesés összeg birtokába jutott, hogy ezt látva, lehetetlen ez épület későbbi és jelenlegi sorsán el nem szomorodnunk.

Mi történjék magával a kolostorral, az iránt mindjárt a rendet feloszlató parancsnak kézbesítése után megkezdődnek a tárgyalások; II. József ugyanis már április 4-én felszólítja a Helytartó Tanácsot, hogy a kolostornak mi czélra való fordíttatása iránt tegyen felterjesztést. *Zichy* Ferencz gróf tehát a királyi meghagyáshoz képest julius 2-án felszólítja a várost, tegyen jelentést, miféle magán, vagy közczélra lehetne a kolostort felhasználni. Julius 25-dikén pedig arra nézve kér a Helytartó Tanács felvilágosítást, szükséges-e, hogy a klarisszák templomában továbbra is istentisztelet tartassék. A város erre vonatkozólag augusztus hóban azt a felvilágosítást adja, hogy ez éppenséggel nem szükséges; de, tekintettel az itteni tót lakosságnak nagy számára, a kik csak egy ferencz-rendi atyától hallgatják az Isten igéjét, kivánatos volna, hogy a feloszlatott Klára-rend birtokai jövedelméből a virágvölgyi (Blumenthal-i) lakósság számára egy *tót* nyelvű káplán tartassék, s ez esetben

[1] L. Némethy, i. művének mellékletét.

a klarisszák templomában minden istentiszteletet be lehetne szüntetni. A kolostor tehát egyelőre üresen maradt, mert miczélra fordítása iránt egyelőre nem voltak tisztában; de mert az épület nem maradhatott ilyen állapotban, II. József 1784-ben a Nagy-Szombatból Pozsonyba áttelepítendő akadémiának ideiglenes helyiségéül szemelte ki, és — a mint azt már más helyen emlitettük,[1] — az akadémia 1784. május 15-dikén ide át is költözött s e hó 17-dikén már itt tartatnak az előadások.

Az épületben ez alkalommal nem történtek nagyobb szabású átalakítások, mert az akadémia itteni tartózkodásának ideiglenesnek kellett volna lennie, hogy majd a feloszlatott trinitáriusoknak e czélra teljesen átalakítandó kolostorában a gymnasiummal együtt fényes otthont nyerjen. Ámde ezt a kolostort nem iskolának, hanem katonai kórháznak rendezték be, s az akadémia állandó helyéül kapta a klarisszák rideg épületét. Csak miután II. József végleg döntött az akadémia és a gymnasium végleges elhelyezésére nézve, láttak hozzá a kolostorépületnek czélszerű berendezéséhez. 1786. májusában kezdődtek meg az építkezések és 6000 frtnyi költséggel az épület belseje nagyjából azt az alakot nyerte, a melyben jelenleg van. Akkor épültek a muzeumok és könyvtárak helyiségei, szertárak, félreeső helyek stb. A nyár folyamán az átalakítási munkálatok befejeztettek s 1786. őszén az akadémia mellé a gymnasium is beköltözött a klarisszák egykori kolostorába, a melynek ezutáni rendeltetését az épület kapuja felé ez év deczember havában beillesztett vörös márványtábla hirdeti ezen felirattal:

Providentia
Josephi II. Aug.
Literis Bonisque Artibus
MDCCLXXXVI.

Gymnasiumi helyiségünk multja tehát, és — ha szabad ezt a szót használnunk — *hozománya*, elég szép és fényes s mégis ha arra gondolunk, hogy 1786 óta máig, 110 esztendő óta

[1] L 239—240. l.

ebben az épületben és ezekben a helyiségekben kellett a tanárok százainak és a tanulók ezreinek életük legbecsesebb idejét tölteniök: elborul a lelkünk, mert ez *az épület lehetett jó asketikus gyakorlatokra,* de iskolának, egy oly nagy, és — mondhatjuk — fényes multu intézet helyiségének, a milyen a pozsonyi gymnasium, ez az épület a miképp nem felel meg ma, nem felelt meg a multban sem. Tatarozták is eleget 1786. óta! Mikor 1812 ben a benczések átveszik gymnasiumunkat, legelső dolguk a helyiségek alapos átalakítása. Mikor pedig 1850-ben az akadémia kiköltözik az épületből s a német tanárok átveszik az intézetet, a helyiségek és az osztályok elhelyezése tekintetében kedvezőbb állapotok következnek ugyan be, mindazonáltal az 1850/51. évről szóló Értesítő félre nem érthető humorral ezeket jegyzi meg az épületről: „Und noch gibt es im Gebäude *so manche wünschenswerthe, ja nothwendige Abänderungen,* wozu die gezeigten Anträge im Zuge begriffen sind."

Az akadémia kiköltözése folytán szabaddá lett emeleti helyiségek lehetővé tették, hogy a gymnasium alsó osztályait, a melyek 1786. óta a földszinten lévő sötét helyiségekben voltak elhelyezve, az emeletre lehetett áthelyezni; a földszinti helyiségben pedig *Martinengo* Nándor tornatanító tornatermet rendezett be.

A Wolf igazgató által kivánatosnak, sőt szükségesnek jelzett átalakítások gymnasiumunk épületében az 1853. évi nagy szünidőben eszközöltettek. 3813 frt. és 20 krt utalványozott e czélra a bécsi miniszterium s ez összegnek egy része beruházásokra, a másik az épület átalakítására jutott. Az akkori tanárok annyira meg voltak elégedve az akkor eszközölt javításokkal, hogy *Alt* igazgató „was die Räumlichkeit betrifft," semmi kivánni valót nem talál, és tényleg a német idők végéig többé nem is találkozunk az épületre vonatkozó intézkedésekkel.

A provisorium idejében az épületben kevés változás történt. 1865-ben a második emeleten levő udvari helyiségekből, a melyek ezelőtt *Beinfolg* Ferencz iskolatanácsos lakásául szolgáltak, a természetrajzi muzeum terme készült; 1866. jul. 22-dike óta pedig az intézetet a háború folytán katonai laktanyául, illetőleg kórházul kellett berendezni.

1867. óta az igazgató lakást kap az épület első emeleti, a templommal kapcsolatos részében, az 1870/71. évben pedig az épületnek az udvar felől való második emeleti szárnyában 2280 frt és 32 krnyi költséggel mostani rajztermünk rendeztetett be. 1882. év őszén a földszintnek a templom felől való részében levő Odeum 384 frt 84 krnyi költséggel tornateremmé alakíttatott át, az 1893. évi nagy szünidőben pedig a természetrajzi muzeum mellett lévő helyiségekből külön természetrajzi előadótermet kapott intézetünk 777 frtnyi költséggel. A gymnasium épületének administrálásában is történik ez időben változás, még pedig mindjárt az alkotmányos korszak kezdetén. Eddig ugyanis az épület javítását illető ügyekben is a főigazgatóság utján a miniszteriummal levelezett az igazgató. 1868. 16623. sz. rendeletével Eötvös miniszter akképp intézkedett, hogy ezentúl az épületi javítások ügyében a *vágsellyei alapítványi főtisztséghez* kell fordulni, mert a pozsonyi alapítványi épületek ennek a kerületébe vannak beosztva.

Az intézetben eszközölt jelentősebb beruházások közül még a következőket említjük meg: 1887-ben a miniszterium végre valahára — egyelőre három osztályban — három tantermet új padokkal szerelt fel, s megkezdődött gymnasiumunknak modernebb ülőhelyekkel való felszerelése azon padok helyett, a melyeken egykoron szép és ükapáink csinálták penzumaikat. Ugyanebben az évben a folyosóknak a veszedelmes légáramlás ellen való megvédése czéljából is történt némi intézkedés; végül bevezettetett az intézetbe a *vízvezeték*; de a félreeső helyekre nézve csak 1890-ben honosította meg ezt a reformot a miniszterium. 1887. óta évről évre 1—2 osztály új padokat kapott, egyik-másik teremben az évszázados port rejtő padlózat is megifjodott, úgyhogy a padlózat és a padok tekintetében most már némileg modernebb viszonyok állanak fenn nálunk is.

1891-ben *Palugyay* József áldozatkészsége folytán a folyosók végre ajtókkal elzárattak s ez lehetővé teszi, hogy tanulóink főképp a téli időben a folyosókon is tartózkodjanak; 1894. óta pedig a gázvilágítás is be van vezetve a folyosókra, a földszinti tantermekbe, a természetrajzi muzeumba, az

ifjusági könyvtárba és a félreeső helyekre, mert eddig csak az igazgatóság és a physikai muzeum helyiségeibe volt bevezetve.

Az épület azomban daczára a javítására évenkint fordított kisebb-nagyobb összegeknek, sem intézetünk hírnevének, sem általában a modern középiskola igényeinek nem felel meg, s nem képes kielégíteni mind hatalmasabban fejlődő intézetünknek a minimálisra leszállított követeléseit sem. Párhuzamos osztályainkat mostanáig is csak nagy bajjal, a sötét földszinti helyiségekbe voltunk kénytelenek elhelyezni, s ha még egyet kell felállítanunk, pedig tanulóink mostani létszáma mellett ezt okvetetlenül meg kell tenni, a tanításterem számára épületünkben már nem találunk helyet. (65 tanuló szorong már a mostani évben is a IV. és 68 az V. osztályban!) Szertáraink szűkek, az eszközök e miatt hozzáférhetetlenek. Régi könyvtárunk helyisége nemcsak szűk és alkalmatlan, hanem a közel két méter vastagságu falak között, a napvilágtól elzárva, télen-nyáron oly hideg és nedves, hogy abban az egészség veszélyeztetése nélkül tartózkodni nem lehet. Ifjusági könyvtárunkban úgyszólván mozdulni sem lehet; tanári könyvtárunk pedig, a mely a tanácskozó terem fala mentén elhelyezett szekrényekben van elhelyezve, már nem képes befogadni az ujabb szerzeményeket. Igazgatóságunk irodája oly szűk helyiség, hogy abban az irattárat elhelyezni, rendben tartani teljesen lehetetlen. Díszteremről természetesen szó sincs; de a mi legszomorúbb, hogy a tantermek, folyosók és a tornaterem az egészségügyi követeléseknek nemcsak hogy nem felelnek meg, hanem pl. tornatermünk olyan, hogy abba télen jó lélekkel tanulókat nem lehet bebocsátani. Évek, sőt évtizedek óta érezzük és sínyeljük a bajt, és felső helyről elég biztatást is kaptunk, de azért helyzetünk csak nem tud, nem akar megváltozni. A vall. és közokt. miniszterium is foglalkozik olykor épületünk bajaival s már körülbelül 10 évvel ezelőtt az épület gyökeres javítását czélzó tervek is elkészültek, de azért minden a régiben maradt. 1895. deczember havában a miniszterium, egyenesen a milleniumra való tekintetből, dr. *Klamarik* János miniszteri tanácsost és *Alpár* Ignácz építészt elküldte intézeti épületünk megtekintésére.

Deczember 22-dikén a miniszteri tanácsos úr és az építész jelenlétében a tanártestület értekezletet tartott, s behatóan tanácskozott, miképp lehetne azt a modern követelményeknek megfelelőbbé tenni. A tanácskozás folyamán a miniszteri tanácsos és az építész úr kijelentették abbeli meggyőződésüket, hogy épületünkből, a melyet a tanácsos úr ő méltósága egész találóan és joggal *boszorkány várnak* nevezett el, semmiféle foldozás nem képes a modern igényeknek megfelelő intézetet teremteni, de hogy legalább külsőleg mutasson valamit, és a legprimitivebb követeléseknek megfeleljen, a miniszterium hajlandó 30 ezer frtnyi költséggel az intézet külsejét, az ablakokat, ajtókat, kályhákat, szertárakat stb. stb. tisztességes állapotba hozni, s felhívta a jelenlevő építészt, hogy a tapasztalok alapján készítsen tervet a javításokra nézve. Nagy reménynyel néztünk ezután a millenium éve elé, hogy legalább e nagyjelentőségű esztendőben nem leszünk kénytelenek szégyenkezni rozzant épületünkkel a többi pozsonyi tanintézetek részint már kész, részint épülő *palotái* mellett; és elértük, hogy az 1895. évi nagyszünidőben — 600-700 *frtnyi költségen kimeszeltek intézetünket és berendezték a harmadik párhuzamos osztály helyiségét.*

Pedig ez az intézet, a mely közel háromszázéves multja alatt mindig elsőképpen szerepelt a hazai gymnasiumok között, a mely a jezsuiták gymnasiuma és a klarisszák kolostora révén annak idején közel *egy millió* forintnyi összeggel gyarapította a Tanulmányi Alapot; ez az intézet, a melynek mesés gazdagságu könyvtára és gyűjteményei gazdaggá tették a budapesti egyetem könyvtárát és gyűjteményeit, s a melynek egykori műkincsei ma a nemzeti muzeum ritkaságai gyanánt szerepelnek: nemcsak szerényen, hanem *joggal követelhet* maga számára új, modern épületet a szó legmodernebb értelmében. Hiszszük és reméljük, hogy oly időben, a mikor kormányunkat az iskolák felállításában és segélyezésében nem politikai, hanem igazi culturális szempontok fogják vezérelni, a pozsonyi gymnasium megkapja azt, a mi őt *joggal megilleti;* addig pedig az ősi, rideg, bástyaszerű falak között borzongva bár, de a fényes mult emlékein lelkesülve, az eddigi jó hírnévnek megfelelőleg fogják a tanárok és az ifjuság hivatásukat teljesíteni.

Az ódon épület egy 766 □ölnyi területű telken nyugszik. Ezen teleknek a miniszterium 1892. évi ápr. 8-dikán 733. eln. sz. alatt elrendelt és a pozsonymegyei állami építészeti hivatal által eszközölt becslése szerint (1 □öl à 25 frt) **19150** frt az értéke. A két emeletes épület maga 1644·45 □m.-nyi területen nyugszik és becsértéke 74000 frt; tekintettel azomban az épület régiségére, az összegből 50% értékveszteség levonandó, úgyhogy jelenlegi becsértéke csak **37000** frt. Az 1893. decz. 31-dikén lezárt lelettárban pedig felszerelés és bútor czímén 1790 tétel fordul elő **9077** frt **70** kr. értékben.

VII. Gymnasiumunk temploma.

Intézetünknek vele tőszomszédos helyen saját temploma van; a hajdani klarisszák egyháza jelenleg a pozsonyi gymnasium temploma.

A templom, a mely a gymnasium telkéből 1110·6 □ m.-nyi helyet foglal el, legrégibb alakjában még a XIII. század első feléből való, és építése a ciszterczita-rendű apáczák Pozsonyban való megtelepedésével (1230—1235.) összeesik. Hogy idők folyamában eredeti jellegéből meglehetősen kivetkőzik és hogy az ujjáépítés és javítások folytán a rajta most látható építészeti motivumok inkább XIV. századbeli eredetére vallanak, azon nincs mit csodálkoznunk, ha meggondoljuk, mennyi elemi csapás (tűzvész) érte az idők folyamában a klarisszák kolostorát és templomát, a melyek a templom helyreállításánál kétségkivül rajta hagyták az illető kor építészeti jellegének bélyegét. Azon véleményünk mellett, hogy a templomnak a XIII. század közepe táján kellett eredetileg épülnie, a legnyomósabban az a körülmény bizonyít, hogy Pozsony városának levéltára, a mely a XIII. század két utolsó tizedétől kezdve minden néven nevezendő egyházi építkezésre nézve bőséges adatokat nyujt, *a klarissza-templom építésére vonatkozólag egyetlen egy adatot sem szolgáltat.* A levéltár hallgatagságát pedig nem lehet máskép megmagyaráznunk, mint hogy 1271-ben a cseh Ottokár-féle dúlások folytán a tönkre jutott városi levéltárral elpusztultak a ciszterczita-apáczák templomának építésére vonatkozó feljegyzések is. A ma is fennálló templom legrégibb részei (pl. a szentély) —

Ortvay szerint[1] — a XIV. században épültek, míg újabb részletei II. Ulászló király idejéből, vagyis a XVI. század elejéről valók.

Bármint álljon azomban a dolog, annyi tény, hogy gymnasiumunk temploma nemcsak egyike városunk legrégibb épületeinek, hanem műtörténetileg is egyike a legnevezetesebbeknek és legritkábbaknak. Ebbeli tulajdonságát pedig leginkább tornyának köszönheti, a melynek eredetét Ortvay a XIV. század második felére teszi.[2] „Ez a torony — mondja Ortvay — valóságos épitészeti unicum és látnivalóság. Egy *ötszögű*, szűk, részben levegőben lógó torony, milyenhez hasonló aligha fordul elő másutt," és a mely nemcsak az építési conceptiójának merészsége, hanem szerkezetének kiválósága által is versenyez a bolognai két ferde torony és a pisai Campanile építészeti bravour-alkotásokkal. „Nevezetessége ugyanis — mondja tovább Ortvay — abban a szokatlanságban fekszik, hogy nem a fundamentumból emelkedik ki, hanem a templom hosszhajójának délnyugati sarkán áll, két pontban a templom falán, két pontban a templom támain (támasztó pillérein) nyerve támaszpontot." Építője, a kinek nevét, fájdalom, nem tudjuk, szokatlansága és elmés constructiója miatt nevezetes műemléket állított fel, a melynek tanulmányozására már sok külföldi műépítész sietett városunkba.

A torony plasztikai dísze is jóformán páratlanul áll hazai tornyaink között, mert ezen a tornyon teljes szobrokat találunk s az építészeti nevezetességhez a szobrászati is járul. Maguk a szobrok hazánk kitünőbbjei közé tartoznak s jó részben még a XIV. század korának bélyegét viselik magukon. A szobrok felett kettős dísztetők pompáznak. Az ötszög minden sarkára a toronyfal megerősítése végett díszes tám van alkalmazva. E támak sisakja alatt a torony testéből mindenféle állatok szökelnek ki, inkább ékesítésre, mint az esővíz levezetésére. „Fájdalom azomban — végzi Ortvay a templomra vonatkozó szakszerű fejtegetéseit — mindezek a kitünő szobrászati és építészeti faragások, melyek annyi századon keresztül idővel és háborúk napjain erőszakos rombolással daczoltak, most már napról-

[1] Pozsonyváros története. II. 277.

[2] J. m. II. 279.

napra jobban sietnek a végenyészet felé, oly ürt hagyva majd maguk után, mely többé pótolható nem lesz."[1]

Templomunknak és a műtörténetileg oly nevezetes toronynak legnagyobb veszedelme az az otromba nagy réz-sisak, a mely jelenleg a torony borítóját képezi, a mely nemcsak súlyánál fogva veszélyezteti az épület biztonságát, hanem azért is, mert széles méreteivel nagyon ki van téve a Pozsonyban oly gyakori viharos szelek támadásának. Ez előtt a torony ez a része is gót szerkezetű karcsú áttört kősisak volt; de ez 1702-ben földrengés folytán elpusztulván, az akkori apátnő: Balassa Éva Borbála helyeztette a mostani sisakot a templom tetejébe.[2]

Mellékesen megjegyezzük, hogy valamint a kolostorépület alatt, úgy a templom alatt is sírbolt (még pedig kettős) vagyon. Ebbe a sírboltba a kolostorban élőkön kivül a világi nagyok közül is többen temetkeztek. Háromnak emlékét *Gyarmati Balassa* Ilonáét, *Laaki Bakits* Margitét és báró *Weis-Horst* Mária Cláráét (szül. *Zidanitz)* díszes címeres emléktáblák jelölik.[3]

---

[1] A torony fentebbi művészeti ismertetésénél teljesen, olykor szóról-szóra, átvettük Ortvay nézeteit.

[2] Erről a tornyon ma is látható következő felirat tanuskodik: „Venerabilis Abbatissa Eva Barbara Balassa restauravit Anno MDCCII." — A toronynak jelenlegi ingatag volta miatt a harangokat sem szabad használatba venni. A toronyban külömben három harang van a szűk toronyban egymás fölé elhelyezve. A legalsóhoz hozzá lehet férni, úgy hogy a rajtalevő felirást elolvashattuk. Olvashatni pedig rajta a következőket:

Ave Maria heiss ich,
Wind und Wetter vertreib ich,
Der Kirchen dien ich,
Zu Gottes Wort ruf ich.
1613.
Magdalena Englina Abbatissa hat mich giessen lassen.
Georgius Arnolt goss mich.

A másik két harang feliratát az életveszélylyel járó kisérlet daczára sem tudtuk leolvasni.

[3] A két elsőnek közös sírja és közös sírfelirata van, a mely így hangzik:

D. O. M. S.

„Fide, prudentia, castitate insigni heroinae magnificae Helena Balassa de Gyarmath, Magnifici Stephani Wesselényi de Hadad contorali, primo aetatis flore a primo partu ad portum ereptae magnifica domina Margareta Bakith de Laak, relicta magnifici Melchioris Balassa eodem in tumulo conquietura, filiae dulcissimae sibi suisque hocce monumentum posuit." — Zidanitz Klára czímeres síremlékének felirata a következő: „Maria Clara L. B. de Weis et Horst, nata de Zidanitz aetatis suae, anno 32 obiit die 2-a Decembris 1736" Az utóbbi felirat és czímer rézbe vésett kiváló ötvös munka.

A klarissza-kolostor feloszlatása után 1782-ben a templom felszerelése és mesés értékű kincsei, drága gyöngyök, ruhák stb. stb., mint már említettük, árverésre kerültek, s a templom az el nem mozdítható bútorzaton kivül csaknem teljesen üresen és dísztelenül állott.[1] Az itt hagyott, vagy talán véletlenül itt felejtett templomi felszerelések közül felemlítjük a barok-stilben épült művészi faragásokkal ékesített szószéket, két óriási, szintén barok-keretű olajfestményt, a melyek közül az egyik a rossz *angyalok bukását* ábrázolja Agreda Mária, spanyol apácza jelenése alapján; a másik *Mária üdvözletét* tünteti fel eredeti, a XVI. század vallásos naiv realismusát jellemző conceptióval s a perspectivának ügyes alkalmazásával. Itt maradt még két kisebb kép, az egyik a magyar Sz. Erzsébetet, a másik Boldog Margitot, IV. Béla leányát, ábrázolja arczképszerű kivitelben. A templom sekrestyéjében maradt még két kis szobrocska, még pedig valószinüleg azért maradt meg, mert értéküket nem ismerte fel senki. Itt is voltak jó sokáig. 1873-ban azomban *Knauz* Nándor, akkorában esztergomi kanonok, intézetünkben tett egyik látogatása alkalmával felismerve e szobrocskák műtörténeti értékét, azzal a kéréssel fordult intézetünkhöz, hogy a szóban forgó tárgyakat két új, a használatnak jobban megfelelő szoborért kicserélhesse. A főigazgató meghagyására a szobrocskák szakértői megbecsülés czéljából a nemzeti muzeum igazgatóságának küldettek el és kitünt, hogy a szobrok a XVI. századból valók és — a muzeum igazgatóságának jelentése szerint — „*mint művészi becsűek a muzeum gyarapítására nagyon is szükségesek.*“ A miniszterium ezen jelentés alapján 1874. jan. 17. 1540. sz. r. értelmében Knauznak a két szobrocskára nézve tett csereajánlatát nem fogadta el, hanem e helyett elrendelte, hogy a *két szobor a nemzeti muzeum igazgatóságának elküldessék;* s a rendeletnek gymnasiumunk igazgatója 1874. febr. 5-dikén eleget is tett.

Magukról e műtárgyakról csak annyit jegyeznek meg az

---

[1] Boldog Margit ereklyéinek sorsáról már fentebb az épületről szóló részben megemlékeztünk. Ezen ereklyékkel egyidejüleg még más ereklyék is elhamvasztattak; igy: Sz. Erzébetnek (II. Endre leányának) egy ereklyéje; Sz. Brigitta és Orsolya ereklyéi ép fejek alakjában, s több más közelebbről meg nem határozott ereklye. — L. Némethy L. i. m. 245—246.

akták, hogy mind a két szobrocska az 1873. évi alaplelettár 34. sz. alatt bejegyzett fakeresztek egyikéhez tartozott; de hogy mit ábrázoltak, arról az adatok nem szólnak.

Nem lehet ezek után csudálkozni, hogy mig más, sokkal fiatalabb és jelentéktelenebb intézetek muzeumai és gyűjteményei mégis csak fel tudnak mutatni egy és más nevezetességet és ritkaságot, addig a mi, egykoron irigyelt gazdagságu intézetünk ilyenekben *teljesen szegény*. Valóban elmondhatjuk, hogy mind azért, a mit a külömböző korok kormányai a pozsonyi gymnasium révén elvittek, *nagyon, de nagyon sokkal tartozik az állam intézetünknek*.

A mi magát a templomot illeti, az, mint már mondottuk, a klarisszák elszéledése után teljesen üresen állott. Pozsony városa 1782. aug. 6-dikán kelt folyamodványával arra kérte a H. T.-ot, hogy a klarissza-templom a tótajku hívek számára tartandó isteni szolgálat helyéül berendeztessék. Minthogy azomban 1784-ben a nagyszombati akadémia ide átköltözött, a templom ideiglenesen szintén az akadémia templomául szolgált, bár a hiányos felszerelés miatt, 1785. óta, itt csak csendes miséket lehetett tartani. Miután a gymnasium is átköltözött a klarisszák épületébe, s a templom a gymnasium és az akadémia közös templomává lett, az istentisztelet pompája is emelkedett, mivel a gymnasium valószinüleg magával hozta templomi felszereléseinek egy részét. 1795. óta azomban mind az akadémia, mind a gymnasium nem a saját templomában, hanem a Salvator-templomban hallgatja a miséket és valószinüleg a templom hiányos felszerelése volt annak az oka, mert 1801. junius 30-dikán a gymnasium és az akadémia tanártestülete közös értekezleten azon módozatokról tanácskozik, miképpen lehetne a templomot a Tanulmányi Alapból a két intézet czéljainak megfelelőleg átalakítani és berendezni. Ez átalakításoknak ezután 1801. és 1812. közötti időben kellett végbemenniök. Akkor épülhetett templomunk jelenlegi főoltára, a padok stb.

Általában 1801. óta irattárunkban a templomra vonatkozó feljegyzésekkel éppenséggel sem találkozunk és így csak sejtjük, hogy a benczések idejében már a mostani templomunkba jár az ifjuság.

1832-ben *Adámkovich* Mihály, akkori főigazgató bőkezüségéből épült a templomunk régi, 8 változatos és pedálos, 500 frtra becsült orgonája, a mely 1895-ig állott fenn. A benczés tanárok eltávozása után templomunk ismét elhagyottan állhatott, mert 1852-ben az akkori igazgató azt „*nagyon szegény*“ templomnak minősíti, a mely nagyon rászorul a hívők adományaira. A miniszterium ez időben 30, a következő év óta pedig 45 frt összeget utalványoz évenkint az istentisztelet czéljaira.

A templomépületen magán e század folyamán alig történt változtatás, vagy javítás; mindössze 1852. javítanak valamit a tornyon 64 frt 24 kr. költségen. A belsejében eszközölt változások közül legnevezetesebb volt a régi orgonának újjal való felcserélése az 1895-diki év folyamán. Az Adámkovich főigazgató által ajándékozott orgona t. i. az utóbbi időben már nagyon megrokkant és éppenséggel sem felelt meg az isteni szolgálat czéljainak. A tanártestület tehát, mivel a miniszteriumtól ismételt kérelmek után sem várhatott semmit, 1894-ben a miniszterium beleegyezésével az intézet ez évi és volt növendékei között gyűjtést indított meg, a melynek csakhamar örvendetes eredménye lett. Gymnasiumunk jó barátai és egykori növendékei vetélkedve adakoztak az orgona czéljaira. A helyben lakók, épp úgy az ország legtávolabbik részein levők, sőt a külföldön (Bécs, Korneuburg, Lemberg, Szófia, Moszkva, Serajevo, Róma, stb.) tartózkodó egykori növendékeink adományaik megküldésével bebizonyították, hogy a mi szerény „alma mater“-ünk kedves emlékeik közé tartozik. Még ugyanezen év május hó 3-dikán a gymnasium ifjusága Dohnányi Frigyes és Gaal Mózes tanárok vezetése alatt a vármegyeház termében hangversenyt rendezett, a melynek szintén szép anyagi és erkölcsi sikere volt. A hangverseny költségeihez *Frigyes* cs. és kir. főherczeg és *Izabella* főherczegnő is 20 frttal hozzájárult. Az orgona építéséhez ezután, minthogy a minisztérium is 500 frtot utalványozott a Vallás-Alapból, *Schönhofer* Antal helybeli orgonaépítő még az 1894/95. szünidőben hozzálátott s az 1895/96. év *Veni Sancte*-ját már az új orgona hangjai mellett énekelte ifjuságunk. Az új orgona 11-es változatu, kettős claviaturával és teljes pedállal van ellátva. A szakértők véleménye szerint a magasabb templomi

zene követeléseinek is megfelel. Építése 1740 frtba került. Az orgonára történt gyűjtésről és az összegek hová fordításáról a következő *számadás* nyujt felvilágosítást:

Bevétel:

A tanulók gyűjtésének eredménye	218 frt 98 kr.
A hangverseny jövedelme*)	374 „ — „
Az intézet volt tanulóitól	571 „ — „
A nagym. vallás- és közokt. m. kir. miniszteriumtól a Vallás-Alapból	500 „ — „
A régi orgona ára	120 „ — „
Időközi kamatok	36 „ 30 „
	1820 frt 28 kr.

Kiadás:

Az új orgona ára	1740 frt — kr.
Nyomdai költségek	16 „ — „
Póstaköltségek	6 „ — „
A kimutatás költségére és egyéb apróbb költségekre maradt	58 „ 28 „
	1820 frt 28 kr.

Templomunk jelenlegi becsértéke az 1892. ápr. 25-dikén eszközölt hivatalos becslés szerint 44424 frt; tekintettel azomban régi korára a szakértők értékéből 60%-ot levonandónak tartanak s így összesen az érték csak 17,770 frtra tehető.

A templom felszerelése pedig 1893. évi alaplelettár szerint a következő:

A Tanulmányi Alapból szerzett tárgyak	összege 113;	értékük	905 frt 98 kr.
A Szent Benedek-rendtől átvett tárgyak	összege 287;	értékük	5395 frt 36 kr.
Adományozott tárgyak	összege 85;	értékük	667 frt — kr.
	Összesen 485 darab		6968 frt 34 kr.

értékben.

*) Az adakozók és a hangverseny alkalmával felülfizetők névsorát az intézet 1894/95. Értesítője közölte.

Az adományozók között az ujabb időben a következők neveivel találkozunk: Az 50-es években *Scitovszky* János esztergomi érsek-primás, a helybeli *Orsolyák*, *Oeler* Anna, *Schiller* Mária. *Wolf* Fanni, *Kovács* Hermin, *Kiffory* János és Katalin, *Gerebényi* Anna, *Jaschke* Konstantin, *Soltész* Alajos, *Hőnig* Róza, és az intézet több ez időbeli növendéke; pl. *Dröxler* Gusztáv.

A későbbi évekből az ajándékozók neveit nem közlik az Értesítők. 1891/92-ben és 1892/93-ban *Papanek* Jánosné úrnő 3 díszes oltárterítőt és két asztalkaterítőt ajándékozott templomunknak.

Jelenleg az istenitisztelet czéljaira a miniszterium a Vallás-Alapból évenkint 60 frtot utalványoz.

VIII. Az Emericanum.

Ezen, rendeltetésére nézve *papnevelő intézetről* a pozsonyi gymnasium történetében azért kell megemlékeznünk, mert megalapítása óta — némely megszakításokkal — máig intézetünk rendes növendékei között találjuk az Emericanum lakóit. Történeti fejlődésének főbb mozzanatait azon *Protocollum* alapján adjuk,[1] a melyet ezen intézetben 1748. ápr. 30-dika óta vezetnek, és ebben nagy segítségünkre vannak az 1868/69. évre vonatkozó feljegyzések, a melyekben *Santhó* Károly, akkori vicerector, jelenleg pozsonyi kanonok, az Emericanum történetét főbb vonásokban összeállította.

Az „*Emericanum*“ nevezet alatt ismeretes pozsonyi seminariumot köztudomás szerint 1642-dik évben *Lósy* Imre esztergomi érsek alapította 21800 frtnyi tőkével oly czélból „ut in eo 12 adolescentes educentur, et penes continuatam in scientiis exercitionem, sedulo formentur in moribus, iisque principiis imbuantur, quae solidum jaciant futuri in requisitis ad ministerium sacrum virtutibus incrementi, et expeditae ad portanda quaevis curae animarum onera habilitatis fundamentum.“

Később 1742-ben *Okolicsányi* János nagyváradi püspök és rokona *Luby* Imre, esztergomi, egykoron pozsonyi kanonok, még két növendék számára tettek alapítványt. Lósy alapító-

[1] „Protocollum Venerabilis Seminarii S. Emerici Ducis, procuratum Anno 1748. die 30 Aprilis.“

levelének hiteles másolata, a mely 4000 frtról szól, 1754-ben fensőbb rendelet folytán az esztergomi Consistoriumnak is megküldetett; az eredeti alapítólevél pedig a pozsonyi káptalan levéltárában őríztetik. Okolicsányi nem szerkesztett külön alapítólevelet; akaratát egyszerüen végrendeletileg jelentvén ki, melynek eredetije a nagyváradi káptalannál vagyon deponálva. Ezelőtt néhány évvel az Emericanum egyik volt növendéke: dr. *Blümelhüber* Ferencz, esztergomi kanonok, az intézet alaptőkéjének gyarapítására **10000** frtot adományozott.

A növendékek kezdettől fogva **1783**-ig, midőn t. i. az intézetet II. József császár a pozsonyi „Generale seminarium"-ba olvasztotta, a jezsuiták pozsonyi gymnasiumának, még pedig az akkori viszonyok szerint a gymnasium humaniora osztályainak legfelső két, u. n. rhetoricai és poeticai osztályának voltak nyilvános rendes tanulói, a mint ez a protocollumokból, nevezetesen *Csáky* érsek 1755-diki *Canonica visitatiójának* eme szavaiból teljesen kiviláglik: „In quo adolescentes *quatuordecim* educari solitis in **publico gymnasio studiis humanioribus operam dant**, virtutibus et doctrinae, sublimi statui ecclesiastico necessariis sub inspectione celsissimi Archi Praesulis et immediata cura Praepositi et Capituli inbuuntur etc." Kitünik ez továbbá a Protocollumból is, a melyben az Emericanum növendékei 1748 óta mindig *rhetorokul* és *poetákul* vannak felsorolva; ilyen minőségű tanulók ez időben pedig csak a gymnasium két legfelső (humaniora) osztályainak növendékei voltak. A jezsuiták idejéből intézetünkben fenmaradt *Album* is e két osztály tanulói között sorolja fel az Emericanum növendékeit.

A gymnasium és az Emericanum között fennálló ezen meglehetősen benső viszony a nagyszombati akadémiának Pozsonyba való áthelyezésével lényegesen megváltozott. 1802 óta u. i., a mikor az Emericanum 18 évi szünetelés után ismét visszaállíttatott, ez intézet növendékei már nem a gymnasiumot, hanem az akadémia bölcsészeti tanfolyamát látogatják, a mint ezt a Protocollum következő szavai igazolják: „Alumni hujus restituti Seminarii Sti Emerici, studia in *primum annum philosophiae in hujate Regia Academia continuant.*"

A növendékek között azonban korábban több éven át

theologusok is lehettek; nevezetesen az 1721—1727-diki években, a kik közül többen, még a tanulási cursus alatt (pl. bizonyos *Utoss* Endre plane „cum dispensatione aetatis 25. maii 1725“) papokká szenteltetvén, a seminariumból egyenesen „pro cura animarum disponáltattak.“ Igy történt ez különösen az 1723—26. években.

Mindezek daczára az Americanum növendékei megalapításától kezdve 1783-ig nem *hittanhallgatók* voltak, hanem a pozsonyi gymnasium két humaniora (rhetorica és poetica) osztályainak (ma az V. és VI. osztály felel meg nekik) voltak a növendékei, a kik közül a Protocollum tanusága szerint egyes években többen ismételték is, hol a poet., hol a rhet. osztályt.

Azok az emericanumi növendékek, a kik gymnasiumunkban a rhetoricai osztályt elvégezték, vagy Nagyszombatba (a Marianum és Stephaneum Seminariumba), vagy ugyanoda a „Rubrorum Collegium“-ba, vagy Bécsbe a „Pazmaneum“-ba, vagy pedig Budára, a „Széchenyianum“-ba küldettek.

Megtörtént az is, hogy az Americanumban több egyházmegye növendékpapjai nyertek ellátást. Igy volt ez pl. 1776-ban, a mikor *Rudnay* Sándor, a későbbi érsek-primás is a kispapok közt volt. Ebben az évben a szepesi egyházmegye részéről 2, a beszterczebányai részéről 5, a rozsnyói részéről 1 kapott nevelést a Emericanumban az esztergommegyei növendékek között.

Az Emericanum növendékei ezek szerint 1802. óta 1849-ig az akadémia philosophiai tanfolyamának első éves növendékei között szerepelnek. Az 1850-ben bekövetkezett reform: az akadémia philosophiai karának a gymnasiummal való egyesítése óta, Scitovszky János esztergomi érsek az Americanum növendékei számára az intézet kebelében bölcsészeti tanfolyamot rendeztetett be; s ez az 1852/53. évben meg is nyilt. *Rectora* az intézetnek *Palcsovics* Antal lett (1852—1855). *Vicerector* s a metaphysika és ékesszólás s a bölcsészet történetének tanára dr. *Grosz* Lajos volt. A többi tanárok ezek voltak: *Soltész* Alajos, a gymnasium hittanára, (latin ny. és patrologia), *Krotky* József gymn. tanár (görög ny.). 1855-ben *Cherrier* Miklós, volt pozsonyi tank. főigazgató választatott rectorrá s a latin ny. tanárává; praefectussá *Knauz* Nándor kanonok lett.

1868-ban Simor János herczegprimás az Americanumban fennálló bölcsészeti tanfolyamot megszüntette és elrendelte, hogy ez intézet növendékei ezentúl az alapítvány rendeltetésének megfelelőleg a pozsonyi kir. kath. főgymnasiumnak philosophiai osztályait (V—VIII. oszt.) látogassák. 1868/69. év óta tehát a gymnasiumunk és az Americanum között 1783-ig fennálló benső viszony ismét helyreállott s ez intézet 10—12 növendéke gymnasiumunkban (vagy az V. és VI. vagy pedig a VII. és VIII. osztályban) nyeri kiképeztetését.

Megalapításától fogva 1803-ig a nevelő s elüljáró tisztét, az alapítók akaratához képest, mindig egy a társaskáptalan által választott, s az *ordinarius* által megerősített pozsonyi kanonok teljesítette „*Praefectus Seminarii*“ czímen, a „*Visitator*“-kanonok ellenőrzése mellett, ki évenként választatott. *Piacsek* János *praefectus-kanonok* volt az első, a ki 1806-ban, nem tudni kinek utasítására vagy engedélyével, a *Rector* czímét vette fel. Ezóta az Americanum igazgatói ezzel a czímmel élnek, noha ez időtől fogva a Vice Rectorok már nem kanonokok. Ezóta nem is a káptalan, hanem vagy maga a herczegprimás, vagy pedig „sede vacante“ a *generalis vicarius* választja és rendeli ki az Americanum közvetetlen elüljáróit és nevelőit (vice-rectorokat), míg a *Rector* inkább csak a Visitator tisztét teljesíti.

1806-ig a Praefectus kanonok a Seminariumban tartozott lakni, azon helyiségekben, a melyekben jelenleg a vicerectorok laknak. Volt néha a Praefectus segítségére egy „*Pater Spiritualis*“ is, de csak ritkán.

1864. óta az Americanum élén vicerector minőségében *Santhó* Károly állott 1888/89-ig, a mikor az intézet rectorává lett. Utódja *Zandt* Ödön lett, a ki 1893-ban vált meg e tiszttől s helyébe a herczeprimás *Végh* Ferenczet nevezte ki, a ki ezt a tisztet máig viseli.

Az intézetnek egykori, később hiressé vált növendékei közül megemlítjük a következőket: *Rudnay* Sándor (érsek-primás) *Simor* János (érsek-primás), *Haynald* Lajos (érs.) *Samassa* János (érs.), *Császka* György (érs.), *Zalka* János (püsp.) *Hidassy* Kornél (püsp.), *Dulánszky* Nándor (püsp.), *Schopper* György (püsp.), *Dankó* József (prép.), *Rimély* Károly (püsp.), stb.

IX. Az Emericanum praefectusai, illetőleg rectorai és vicerectorai.

1748—1749.
Pr : Damiany János.

1750—1752
Pr.: Burány Márton.

1752—1754.
Pr.: Bajzáth József.

1754.
Pr : Krodlik Imre.

1755—1757.
Pr.: Herich Ferencz.

1757—1759.
Pr.: Scacchy Péter.

1759.
Pr.: Hermann Ágoston.

1760.
Pr.: Szalay György.

1761.
Pr.: Herich Ferencz.

1762—?
Pr.: Kudlik Imre.

1769—1770
Pr.: Fántsy Iván.

1770—1772.
Pr.: Barinay István.

1772.
Pr.: Szabó András.

1773—1776.
Pr.: Horthy Ignácz.

1776—?
Pr.: Hury János.

1780—1782.
Pr.: Bachát Zsigmond.

1802/03—1804/05.
Pr.: Rauscher Miklós.
V. pr.: Koch Ferencz.

1805/06—1808/09.
R.: Piacsek János.

1808/09.
R.: Talabér Boldizsár.

1809/10—1817/18.
R.: Melczer András.
V. r.: Koch Ignácz.

1818/19.
R.: Döme Károly.
V. r.: Koch Ignácz.

1819/20—1832/33.
R.: Döme Károly.
V. r.: Szabó Ferencz.

1832/33—1835/36.
R.: Döme Károly.
V. r.: Szabó János.

1835/36—1849/50.
R.: Döme Károly.
V. r.: Hevánszky Lipót.

1852/53—1854/55.
R.: Palcsovics Antal.
V. r.: Grón Lajos.
Tan.: Soltész Mihály,
Krotky József.

1855/56.
R.: Cherrier Miklós.
V. r.: Grón Lajos.
Tan.: Knauz Nándor.

1856/57—1859/60.
Ugyanazok.

1860/61.
R.: Cherrier Miklós.
V. r.: Grón Lajos.
Tan.: Maar Lajos,
Czibulka Nándor.

1861/62.
Ugyanazok.

1862/63.
R.: Somogyi Károly.
V. r.: Grón Lajos.
Tan.: Czibulka Nándor.

1863/64.
R.: Schumichraszt Mihály.
V. r.: Grón Lajos.

1864/65.
R.: Schumichraszt Mihály.
V. r.: Santhó Károly.

1865/66—1867/68.
R : Schumichraszt Mihály.
V. r.: Santhó Károly.
Tan.: Pribely Fülöp.

1868/69.
V. r.: Santhó Károly.

1868/69—1883/84.
R.: Pantocsek József.
V. r.: Santhó Károly.

1884/85—1887/88.
R.: Rimely Károly.
V. r.: Santhó Károly.

1888/89—1892/93.
R.: Santhó Károly.
V. r.: Zandt Ödön.

1893/94.
R.: Santhó Károly.
V. r.: Végh Ferencz.

FÜGGELÉK.

A) Intézetünk történetére vonatkozó fontosabb oklevelek, órafelosztások, módszeres jelentések, stb.

I. A pozsonyi káptalan elrendeleli, hogy Jakab városbiró lelke üdvéért, mivel a pozsonyi iskolát saját költségén helyreállitotta, a tanitó az iskolagyermekekkel naponkint „Salve Regina"-t énekeljen. 1365. április 15.

Nos Capitulum ecclesiae Posoniensis, significamus tenore praesentium, quibus expedit universis, quod quia vir providus comes Jakus judex civitatis Posoniensis, ob amore divini cultus scolas circa ecclesiam sancti Martini, alias sancti Salvatoris in dicta civitate Posoniensis reaedificare et construere propriis sumptibus et expensis procuravit, in quas etiam nonnulli filii civium et coetus pauperum ratione scolasticae disciplinae intrare noscuntur, ibique laudes debitas unusquisque iuxta suum ingenium legendo et decantando augmentare solicitatur, praetextu cuius ipse comes Jakus judex multimodarum suffragia percipere debeat et obtinere. In reconpensam tamen aliqualem, ne huius modi gratitudini solempni et salubri ingratitudo sequi videatur, promissimus et praesentium serie sincere spopondimus, ut magister seu scolasticus pro tempore in ibi constitutus per dictos filios civium et pauperes in ipsas scolas intrare solentes hora completorii sive post vesperas singulis diebus modo solempni ad laudem intemeratae Virginis gloriosae Salve Regina voce consona et laudabili pro salute ipsius comitis Jakus iudicis et suorum liberorum in eorum decantare tenebitur; ad quae praemissa facienda nosque praesentibus nostris litteris obligamus, ubi vero dictus magister scolae haec facere recusaret, ex tunc tamdiu cum sociis extra ipsas scolas manebit, donec sincere promittere non curaverit, ut ipsum Salve Regina iuxta ipsam promissionem decantaretur, in cuius promissionis et durationis testimonium praesentes nostras litteras privilegiales pendentis sigilli nostri munimine roboratas eidem comiti Jakus iudici et suis posteris duximus concedendas, datum feria sexta proxima ante dominicam Ramipalmarum, anno Domini millesimo trecentesimo sexagesimo quinto.

II. II. Ferdinánd király Pázmány Péter alapítólevelét, a melylyel a pozsonyi gymnasium megalapitására 50,000 forintot letett, megerősiti. 1628. julius 16.

Nos Ferdinandus secundus dei gratia electus Romanorum imperator semper augustus ac Germaniae, Hungarie, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae etc. rex, archidux Austriae, dux Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, marchio Moraviae, dux Luxemburgae ac superioris et inferioris Silesiae, comes Habspurgi, Tyrolis et Goritiae etc. memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis, quod considerantibus nobis, quibus potissimum adminiculis fides et religio Christiana a tot retro annorum seculis ad haec usque tempora inter genus humanum non solum propagata sed et conservata extiterit, verum etiam per universi orbis Christiani regna tam altas radices figendo in tantum et tam late patentem sui splendorem atque potentiam excreverit, inter alia divinae providentiae subsidia animadvertimus principes pios ipsiusque religionis Christianae studiosos et amantes praecipue autem eos, penes quos nonnunquam summam (igy) quoque rerum orbis potestas stare solebat, in ea cum impensius dilatata et ornata tum vero defensa et ad nostram usque transmissa plurimum semper momenti attulisse. Nam si sacras veterum historias evolvimus, pietatem in deum quae ex sola verae fidei cognitione provenit bonorum semper et piorum principum tempore floruisse, regnorum vero gubernaculis ad impios delatis innumeris persecutionibus saepissime fuisse obnoxiam comperimus, et quam tandem continua quadam Christianorum et piorum principum successione factum sit, ut eas sibi vires ad potentiam ¦pararit, quibus ut cernere licet universum pene orbem suis subditis legibus inter alia plurima orbis Christiani regna Hungaria quoque, deo optimo maximo gentis illius quoque saluti misericorditer prospicere volente, suavissimo ipsius fidei Christianae iugo collum praebuit. Quo facto cum a divis quondam Hungariae regibus nostris praedecessoribus piae memoriae non minorem in augmentanda et ornanda quam conservanda religione ipsa factum esse videamus diligentia (igy), eorum vestigiis nos quoque insistere volentes, quum videamus plurimis haeresibus infecto perditissimoque hoc saeculo honesta liberalium artium studia ad extirpandas haereses ipsas vel impii illius caesaris Apostatae Christianorum liberos a frequentandis liberalium artium scholis publico edicto prohibentis testimonio plurimum conducere, ut ea in regno quoque nostro Hungariae florere uberesque cum pietatis tum etiam cultiorum morum fructus passim edere possit, — hinc est quod ex clementi annuentia et voluntate nostra ad gloriam imprimis dei omnipotentis, deinde vero catholicae quoque fidei profectum, regni nostri Hungariae commodum, collegium Societatis Jesu, quae nostris temporibus

in erudienda iuventute cum circa religionem veram et catholicam tum etiam honesta literarum studia summam facere dignoscitur diligentiam, in civitate nostra libera Posoniensi comitatuque eiusdem existente erigendum et fundandum esse duximus. Pro cuius quidem collegii erectione et perpetua conservatione fidelis noster nobis syncere dilectus reverendissimus in Christo pater dominus Petrus Pazmany archiepiscopus ecclesiae metropolitanae Strigoniensis locique eiusdem comes perpetuus, primas Hungariae, legatus natus, summus et secretarius, cancellarius et consiliarius noster certam fundationem iuxta formam et modum hisce literis nostris insertam fecisse dignoscitur, tenoris infrascripti:

Nos Petrus Pazmany miseratione divina archiepiscopus ecclesiae metropolitanae Strigoniensis locique eiusdem comes perpetuus, primas Hungariae, legatus natus, summus secretarius et cancellarius, nec non sacratissimi principis ac domini domini Ferdinandi secundi dei gratia electi Romanorum imperatoris semper augusti ac Germaniae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae etc. regis, archiducis Austriae, ducis Burgundiae, Styriae, Carinthiae, Carniolae etc. intimus consiliarius etc. damus pro memoria, quod cum pastorali nostra obligatione de resarciendis catholicae religionis in Hungariae ruinis assidue coram Deo cogitaremus, nullum nec praesentius nec magis necessarium occurit tantis malis remedium, quam si studiosa iuventus in aetate teneriore suavi ductu ad fidem ac pietatem una cum literis inbibendam per pios ac sedulos operarios informaretur. Et quoniam peculiari quodam divinae largitatis munere sancta Societas Jesu ad erudiendam iuventutem sancto ac salutari zelo felicissime incumbit tenerasque et adhuc flecti faciles nec in malo obrigescentes plantulas coelesti olim paradyso feliciter inserendas indefesso studio excolit, summopere semper necessarium indicavimus, ut domicilium ipsis in hac regia civitate Posoniensis honestaque sustentatio assignaretur. Quamobrem posteaquam capitulum venerabile Posonii constitutum ac ipsa quoque civitas Posoniensis in tanta huius loci angustia situm haud incommodum ad diligentem sacrae maiestatis caesareae ac regiae nostramque instantiam collegio concesserunt, certis conditionibus in originalibus literis declaratis, nos quoque inducti Dei amore ac religionis catholicae promovendae studio peculiarique affectu quo praedictam societatem sicut animam nostram amplectimur eisdem patribus Societatis Jesu pro erigendo et in perpetuum conservando collegio Posoniensi **quinquaginta millia** florenorum Rhenensium ex propriis mensae nostrae proventibus Viennae in loco securo ac patribus praedictis idonea depositos de facto damus, donamus et in perpetuum conferimus; nullum ius nullamque proprietatem eorum nobis vel successoribus reservando. Literas etiam originales omnes ad praedictae summae censum et capitale spectantes eisdem patribus una cum hisce

literis fundationis per manus tradimus, illud unum per expressum caventes, quod si successivis temporibus ex occulto aliquo irascentis Dei iudicio patres Societatis collegium hic Posonii continuare non possent, illo casu tantisper donec Societas iterum Posonium redire possit summam illam capitalem eiusque censum vel bona stabilia, si quae forte illa pecunia emerentur teneantur in usum Ungarorum extra Ungariam studentium ac ad statum ecclesiasticum adspirantium bona fide convertere. Deum optimum maximum humillimo instantique affectu oramus, odoretur hoc sacrificium bonae voluntatis nostrae et ea quae de manu ipsius accepimus, ad nominis sui obsequium convertantur eumque ex hac tenella fundatione in utilitatem ecclesiae catholicae fructum redundare velit, quem tanta necessitas afflictae patriae exigit; et ego ex animo voveo. — Datum Posonii in curia nostra archiepiscopali, die undecima mensis Septembris, anno domini milesimo sexcentesimo vigesimo sexto.

Nos itaque pro singulari nostra in Deum pietate zeloque et affectu erga incrementum religionis catholicae salvificae in isto quoque regno nostro Hungariae, eiusmodi fundationem acceptamus, ratam habemus ac in perpetuum duraturam confirmamus et diplomate hocce roboramus, ac ut tam tempore felicis nostrae gubernationis et regiminis dicti regni nostri Hungariae, quam etiam successorum nostrorum legitimorum scilicet regum Ungariae ab omnibus et singulis quorum interest ratum, firmum et validum ut habeatur, benigne aeque ac firmiter habere volumus statuimusque et decernimus. In quorum robur et firmamentum hasce literas nostras secreto sigillo nostro quo ut rex Hungariae utimur impendenti communitas dandas duximus et concedendas. — Datum per manus fidelis nostri nobis dilecti reverendi Stephani Senniey de Kis Sennie, episcopi Vaciensis consiliarii nostri et aulae nostrae per Hungariam cancellarii, in civitate nostra Vienna Austriae, die decima sexta mensis Julii, anno domini millesimo sexcentesimo vigesimo octavo, regnorum nostrorum Romani nono, Hungariae et reliquorum undecimo, Bohemiae vero anno duodecimo; reverendissimis ac venerabilibus in Christo patribus dominis praetitulato Petro Pazmany metropolitanae Strigoniensis et Joanne Thelegdi Colocensis et Bachiensis ecclesiarum canonice unitarum archiepiscopis, Joanne Pyber electo Agriensis, Zagrabiensi sede vacante, Emerico Losy electo Varadiensis, Francisco Ergelio Vesprimiensis, Stephano Zentandrassy de Chikamadeffalva electo Transylvaniensis, dicto Stephano Senniey de Kis Sennie Vaciensis, Paulo David electo Quinqueecclesiensis, Nicolao Dallos electi Jauriensis antelato Joanne Telegdi administratore Nittriensis, Gregorio Nagiffalvy electo Sirmiensis, Joanne Posgay electo Boznensis, Joanne Ivanczy electo Tininiensis, Georgio Duboczki electo Chanadiensis, comite Vicentio Zuccony Rosonensis, fratre Joanne Baptista Agatich electo Segniensis et Modrusiensis ecclesiarum episcopis ecclesias Dei feliciter gubernan-

tibus; item spectabilibus ac magnificis comite Nicolao Ezterhassy de Galanta dicti regni nostri Hungariae palatino, comite Melchiore Allaghy de Bekeny iudice curiae nostrae regiae, comite Sigismundo Erdeody de Moniorokerek dictorum regnorum nostrorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae bano, comite Christophoro Bannffi de Also Lindva tavernicorum, comite Paulo de Nadasd cubiculariorum, Paulo Rakocy de Fölseo Vadasz janitorum, Thoma Bosniak de Magiarbeel dapiferorum, Paulo Pallffy de Erdeod pincernarum, officio magistri agazonum vacante, Emerico Czobor de Czobor Szenth Mihaly curiae, nostrorum regalium magistris ac Stephano Pallffy de memorata Erdeod comite Posoniense coeterisque quam plurimis regni nostri Hungariae comitatus tenentibus et honores.

Ferdinandus. **Stephanus Sennyey,**
episcopus Vaciensis
Laurentius Ferenczffy.

III. Mutius Vitellescus, a Jézus Társaság generálisa, Pázmány Péter alapítványát megerősíti; a pozsonyi telepet a collegium rangjára emeli és az alapítót a szokásos jogokkal és jelvényekkel felruházza. 1631. junius 13.

Mutius Vitellescus
Societatis Jesu Praepositus Generalis
Omnibus, in quorum manus haec literae venerint,
salutem in domino sempiternam.

Cum eminentissimus et reverendissimus dominus Petrus Pazmanus S. R. E. cardinalis, et archiepiscopus strigoniensis, divini honoris zelo, ac religionis catholicae promovendae studio ductus pro fundatione et dote collegii societatis nostrae in civitate Posoniensi erigendi quinquaginta millia florenorum rhenensium capitalis Viennae in loco securo, et idoneo depositorum donaverit, et in perpetuum assignaverit, prout in literis patentibus manu ipsius subscriptis et die XI. mensis septembris MDCXXVI. Posonii datis latius continetur. Nos eodem studio ducti supradicti eminentissimi ac reverendissimi domini cardinalis et archiepiscopi pietati, propensaeque erga nostram Societatem voluntati, quoad in nobis est, respondere, ipsique obsequi exoptantes, dictam donationem tum nostro, tum nostrorum successorum nomine, omni meliori modo, quo possumus cum debita gratiarum actione acceptamus; et dictum collegium iuxta eiusdem societatis institutum, constitutiones et morem gubernandam et regendam in dicta civitate Posoniensi erigimus et instituimus; dictaque quinquaginta millia florenorum pro illius fundatione et dote applicamus et appropriamus; dictumque eminentissimum

et reverendissimum dominum cardinalem et archiepiscopum Petrum in fundatorem dicti collegii cum omnibus suffragiis, praerogativis et gratiis, fundationibus collegiorum ex nostris constitutionibus dari solitis, recipimus et admittimus; Deumque enixe precamur, ut his coeptis feliciter adspiret, et de inexhausto eiusdem dilectissimi Filii sui meritorum thesauro nostram ipse inopiam supplens, supradictum eminentissimum et reverendissimum dominum cardinalem et archiepiscopum Petrum aeternae gloriae corona remunerit. In quorum fidem praesentes manu nostra subscriptas; sigillo societatis nostrae munitas dedimus. Romae die XIII. Iunii. MDCXXXI.

Mutius Vitellescus m. p. **Franciscus Piccolomineus** m. p.
Secretarius.

IV. Gróf Listi László a pozsonyi jezsuita-collegiumnak 40 ezer forintot adományoz. 1659. november 4.

In nomine domini.

Ego comes Ladislaus Listius perpetuus de Köpcheny, sacrae caesareae regiaeque maiestatis cubicularius et eques auratus memoriae commendo tenore praesentium quibus expedit universis, quod pro refrigerio animae meae et ex affectu meo singulari, quo in societatem Jesu huic regno tam proficuam praesertim in erudienda iuventute et fide catholica conservanda et propaganda haeresibusque et vitiis exstirpandis ducor, et etiam ex aliis certis rationibus motus totale et integrum debitum quadraginta millium florenorum hungaricalium capitalis summae, quod excellentissimus dominus palatinus Franciscus Vesseleni de Hadad et domina comitissa Maria Szechi dominae matri meae generosae nempe et magnificae dominae Susannae Giulaffi de Ratot vigoreque fassionis ipsorum in conventu sancti Joannis Baptistae de Jassou dominica post Epiphaniam domini in anno domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo primo emanatae[1] tenebantur una cum interesse aliisque fructibus et emolumentis in dictis litteris fassionalibus domini palatini et coniugis suae clarius expressis perque dominam matrem meam omni eo iure quo ad ipsam pertinere dignoscebatur mediantibus certis litteris in arce Czhe die 21 Maii in anno 1658. emanatis in me translatis et cessis, — in toties fatam societatem Jesu et speciatim in admodum reverendum patrem Goswinum Nickel eiusdem societatis praepositum generalem eiusque successores donatione inter vivos cedo et transfero, prout cessi et transtuli praesentium per vigorem; annuendo etiam facultatemque tribuendo debitum praespecificatum modo quo meliori potest exigendi in locumque quo eidem visum

[1] Az eredeti másolatban: emanatarum.

fuerit intra regni Hungariae limites convertendi, harum mearum vigore et testimonio litterarum mediante. — In cuius rei fidem praesentes litteras meas cessionales reverendo patri rectori collegii Posoniensis eiusdem societatis Jesu in manus dedi et assignavi, die 4. Novembris anni 1659.

V. Gróf Listi László előbbi adományát feltételekhez köti. 1659. november 21.

Nos comes Ladislaus ab List, perpetuus a Keopchen eques auratus, sacrae caesareae regiaeque maiestatis cubicularius fatemur et recognoscimus per praesentes, quod si admodum reverendi patres societatis Jesu contra et me adversus conditum articulum ratione conservandae bonae aestimationis et famae ac honoris mei quoquomodo impediverint et effectuare per omnia opportuna media et remedia non permiserint, — nos promittimus sub fide christiana et amissione honoris iuxta tractatum iam inter nos factum causa praesenti debiti cessionem illam immediate sine ulla procrastinatione cum gratiarum actione effectuaturos. In cuius rei fidem et evidentius testimonium praesentes obligatorias praefatis admodum reverendis patribus societatis Jesu chirographo et proprio sigillo nostro corroboratas dandas duximus. — Actum in Keopchen, die vigesima prima Novembris, anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo nono.

(P. h.) Comes **Ladislaus Listius.**

VI. Mária Terézia feloszlatja a jezsuita-rendet.

Postquam circa suppressionem et abolitionem religiosorum ordinis societatis Jesu breve pontificium a sacra sede apostolica emanasset, nosque illud salvis tamen iuribus regiis et status publici acceptassemus, atque adeo iam nunc cumprimis in eo res posita foret, qualinam norma, et methodo in regno nostro Hungariae, et partibus ei adnexis, ex nunc effectuatio totius huius negotii suscipi et qualiter momentanea huius ordinis religiosorum dimissio convenienti modo procurari possit? Quo parte quidem ex una per ipsos hactenus administratus cultus divinus sine interruptione continuari, parte vero ex altera ipsis adusque incumbenti studiorum traditionis muneri in scholis ulterius prospici, ac denique ipsorum proffessorii, et facultatum status, qui nunc cum onere, et commodo, ad statum publicum recidit, adaequate ad claritatem deduci, et ab illis recipi valeat.

Hinc quo negotio isti manus quanto ejus admoveatur, sequentia pro modernis circumstantiis, instantanee effectuanda clementer statuimus, et ordinamus; et quidem:

Primo: Ut dimissio et dissolutio societatis istius religiosorum, ubi una ulterior cultus divini provisio, constitutio professorum et magistrorum pro continuandis studiis, et exquisitio receptioque bonorum, et possessarum per ipsos facultatum occurrit per unum ex parte dioecesana, alterum ex politica, et tertium ex parte camerali constituendum commissarium suscipiatur, atque finem in hunc etiam vice-comites comitatuum illorum, ubi aliquod domicilium extinctae iam nunc societatis existit, pro acceleratione negotii pro commissariis ex parte politica adhibeantur.

Quemadmodum autem respectu commissariorum ex parte camerali constituendorum apud cameram nostram regiam hungarico-aulicam sua via disponi, iam fecimus, ut eadem ad hunc actum idonea subiecta pro commissariis denominet, illosque eo instruat, ut cum commissariis ex parte dioecesana, et statu politico denominandis respectu temporis, et loci, in quo abolitio et suppressio ordinis Jesuitarum legali modo publicanda erit, semet cointelligenter habeant, ac dein omnes illustriores actus, obsignationis utpote: inventationis, et receptionis possessorii omnium ad Jesuitas spectantium facultatum, nomine camerae in communi politici commissarii concursu perficiant.

Ita etiam fidelitatibus vestris clementer committimus, ut praehabita praevio modo cum camera nostra regia hungarico-aulica in mutua eatenus indilate celebranda commissione, concertatione omnes necessarias hunc in finem dispositiones apud concernentes comitatus ex parte politica facere, atque ipsos vice-comites qua commissarios praemisso fine denominandos conformiter ad nunc memoratam ordinationem debite instrui curare noverint.

Quantum tamen duo collegia Posoniense et Tyrnaviense, nec non missionem in civitate nostra Basiniensi existentem concernit, ne res in longius protrahatur, benigne volumus ut fidelitates vestrae pro commissario ex parte politica ad actum illum exmittendo aliquod e sui gremio honoratius et idoneum subjectum denominent, et habita eatenus etiam cum camera nostra regia hungarico-aulica quoad consimile subiectum sua ex parte deligendum, et instruendum cointelligentia praemissa cum instructione exmittant, eiusmodi subiectum tantum pro statu notitiae horsum repraesentent.

Et quia observatum esset, quod ad omnes dioecesanos in regno nostro Hungariae, et partibus ei adnexis existentes episcopos quaepiam circularis dispositio, ex parte sedis apostolicae in eo emanaverit, ut iidem episcopi bona, et facultates per praedictae societatis religiosos possessas nomine, et ad rationem sedis apostolicae occupent, et distribuant:

Ex hinc interim iuribus sacrae coronae praeiudicium immineret; ideo iis dispositionibus suis in locis factis, ut eiusmodi circularis dispositio quantum ad administrationem bonorum a Jesuitis possessorum, et benignae dispositioni nostrae reservatorum omnino immutetur.

Talia proinde exemplaria praevia ratione emendata, et pro parte ordinariorum in regno nostro Hungariae existentium expedita, et hicce advoluta fidelitatibus vestris finem in illum benigne transmittimus quatenus illa praefatis ordinariis penes intimata ad eosdem expedienda, indilate transmittere non intermittant. Quod autem:

Secundo: Operationem commissariorum concernit, commissarius ex parte dioecesana denominatus constitutos in singula domo omnes societatis Jesu hactenus religiosos ad unum maius cubile in unum congregabit, eisdemque praesentibus, ex parte politica, et camerali ordinatis commissariis breve pontificium, et circulare rescriptum ea cum regia declaratione manibus suis complexum exhibebit, quod idem breve pontificium quoad omnes quidem continentias et articulos per nos clementer acceptatum sit, salvis tamen respectu singulorum articulorum iuribus regiis et status publici. Tum praemissa hac declaratione acceptatum cum Placito Regio memoratum breve pontificium et circulariter rescriptum coram antelatis commissariis, de verbo ad verbum perlegit, et publicabit, exactaque publicatione, rursum per expressum declarabit, quod hoc ipsum salvis iuribus regiis et status publici, ex benigna ordinatione nostra fiat. Qui commissarii saeculares ex parte videlicet politica, et camerali denominandi, eo demum instruendi erunt, ut occasione publicationis eiusdem brevis apostolici, et circularis rescripti ad id, an publicatio praescripta modalitate, et cum expressione praeattactae clausulae omnino fiat? Omnem attentionem adhibeant; quem in finem eiusdem brevis apostolici Nro. 24 typis vulgata exemplaria fidelitatibus vestris hisce accludimus ut ex iisdem singulo episcopo ordinario penes expressum Placitum Regium unum exemplar, vicario tamen Strigoniensi, ob pluralitatem et distantiam religiosarum domorum 12 exemplaria praevia cum instructione transmittant.

Dein autem statim post publicationem eisdem antea Jesuitis relate ad ipsorum personas gratiam nostram, et regiam protectionem iidem commissarii appromittant, si semet qua fideles servos ecclesiae et status publici exhibuerint. Porro omnes hi tres commissarii, eo instruendi venient, ut in omnibus operationibus suis, praesertim autem erga suppressae societatis Jesu personas summam discretionem adhibeant.

Post haec duo posteriores commissarii, in praesentia dioecesani commissarii omnia armaria in quibus pecuniae, obligationes scriptae, aut alii effectus reperiuntur, quae seu ad societatem generaliter, id est: ad provinciam, aut domum religiosam in particulari, aut aliquam ex societate administratam fundationem spectant, nomine nostro insimul obsignent, ac taliter omnia archiva, bibliothecas, ac alia scripta obsigillent, et cum ordinarie domus inventaria praeexistant, talia repetant, dein a rectoribus, procuratoribus, aut aliis facultatum status notitiam habentibus, specificationem super vero activo et passivo statu provinciae

et singulae religiosae domus, prout et super capitalium, et facultatum statu omnium patribus societatis Jesu hactenus concreditarum ecclesiarum, congregationum, academiarum, et aliarum fundationum consignationem exigant, una autem eosdem ad edendam eatenus fidelem fassionem commoneant.

Demum super universis facultatibus nova communia inventaria in duplo conficiantur, haec pro inspectione ecclesiastico commissario communicentur, et post per singulum saecularem commissarium unum exemplar recipiatur, et ad suum competens dicasterium transmittatur, ex hac ipsa quoque modalitate in bonis immobilibus ad Jesuitas spectantibus procedatur.

Mobilia porro illa, quae hactenus ad unius cuiusvis individui proprium usum deserviebant, et alioquin non magni valoris erant, eisdem relinqui possunt, ad hunc modum etiam communis linea suppellex, et res vestiaria inter ipsos dividenda erit, libri autem exceptis ipsorum propriis, aut talibus, qui pro eorum dumtaxat devotione destinati sunt, ad bibliothecam, unde illi excepti fuerunt, restitui debebunt; ubi tamen ex post benignam propensionem nostram in eo exhibiturae sumus, ut uni, alterive individuo erga praeviam supplicationem aliquis in illius studium influens, aut aliam studiorum speciem respiciens liber ex gratia nostra pro usu eiusdem concedatur.

Quia vero apud Jesuitas diversa manuscripta et praenotationes reperiri possent, quae praecise de moribus, disciplina et correctione suorum religiosorum tractant, et alioquin eiusmodi libri nulli utilitati sunt, et nec consultum sit, ut tales ad alienas manus devenire possent hinc ad praecavendas quasvis exhinc evenire queuntes inconvenientias, insimul etiam antevertendas ex simplici Jesuitarum de continentiis talismodi libri, aut manuscripti insinuatione evenibiles, illicitas aliorum etiam librorum aut scriptorum substitutiones passu in hoc ita procedendum erit: ut eiusmodi libri semper dioecesano ecclesiastico commissario exhibeantur, per hunc currenti oculo fine capiendae duntaxat in genere de continentiis libri certae notitiae percurrantur, ac dein in praesentia utriusque saecularis commissarii comburantur.

Et quia Posonii duo quoque librorum censores ex Jesuitis constituti haberentur; ideo horum intuitu benigne resolvimus, ut hi duo censores librorum, quatamen saeculares presbyteri ulterius etiam statim in officiis suis stabiliantur, et respectu eorum subsistentiae quanti per fidelitates vestras opinio nobis indilate submittatur, interea autem qua alii solutae societatis presbyteri provideantur.

Quarto: Quod scholarum pro affuturo studiorum anno traditionem et faciendam idcirco provisionem respicit: eatenus elargiendam beni-

gnam resolutionem nostram fidelitatibus vestris proximius clementer significaturae sumus, interea apud commissarios occasione publicationis brevis apostolici ad collegia ordinandos disponent, ac una eos eo instruant fidelitates vestras, ut fidem professoribus et magistris superiorum, et inferiorum scholarum iniungant, ut usque ad ulteriorem benignam ordinationem nostram, e loco habitationis excedere non attentent, simul autem penes hanc benignae ordinationis nostrae declarationem singuli professoris et magistri: num lectionem suam porro quoque continuare velit? voluntatem iidem commissarii distinctim explorabunt, et fidelitatibus vestris quantocyus repraesentabunt.

Sexto: A binis saecularibus commissariis super facultatum statu Jesuitarum ordinis conficienda inventaria ea ratione compilari debebunt; ut ex illis activus et passivus status non tantum unius cuiusvis provinciae, verum etiam singuli collegii, seu residentiae, prout et cuiusvis per societatem administratae piae fundationis clare videri, ac dein hic loci ex omnibus eiusmodi submissis inventariis omnis substantiae praedictae societatis in tota monarchia nostra erui possit. Pecuniae in cassis repertae pro instructione id est: necessariorum requisitorum comparatione ad rationem suppressae societatis individuorum convertendae, quorum etiam superflua vina et fruges ubi haec vendita fuerint, applicande erunt.

Quod si autem huiusmodi pecuniae pro declaratis erogationibus contra meliorem spem ad initium non sufficerent, camerae nostrae in commissis iam dedimus, ut tales erogationes interea ex camerali anticipari faciat.

Ex realitatibus, id est: bonis et fundis immobilibus, aliisque ad instructionem, et continuationem oeconomiae necessaria sunt, praeterea, quae servando servari non possunt, absque speciali eatenus benigno annutu nostro nihil distrahendum erit.

In bonis Jesuitarum, quae camera nostra, pro nunc, et donec substantia debite discernatur, absque distinctione recipiet, existentes officiales oeconomicos commissarii iuramento adstrigendos habebunt, suapte attamen intelligendum est, quod nos ex camerali onera eiusmodi bonis pro omni eventu inhaerentia deduci curabimus, et bona fundationalia successive ad dicasteria nostra politica negotium fundationum respicientia transferri faciemus, siquidem moderna horum receptio tantum pro momentaneo, et eousque donec universa substantia discernatur, censenda veniat.

Et siquidem ulterius evenire posset, quod Jesuitae complures pecunias a diversis particularibus ad se attraxerint, bona vendiderint, et pecunias abinde receperint:

Ideo commissarii rationes ab anno 1760 tam a provincia, quam et qualibet domo in particulari accurate inspiciendas habebunt, ut

certitudo distractionis, et applicationis dignoscatur, et pro casu intercedentis suspicionis, provincialis, provinciae procuratores et superiores collegiorum ad exactam responsionem adstringatur.

Datum Viennae die 20. mensis septembris anno Domini 1773.

Maria Theresia, m. p.

Josephus Baizath, m. p.
episcopus Ansariensis.

Josephus Jablanczy, m. p.

VII. Miért vonakodik a tanártestület az intézettel a Salvator-kolostor mellett lévő épületből a káptalanutczai residentia épületébe költözni? 1780. január 5.

Difficultates et obstacula, quae scholarum latinarum ad residentiam translationem dissuaderent, sequentia occurrerent.

1-mo. Est *pulsus campanarum.* Sonus vehemens, quem edunt, intolerabile esset incomodum. Constat experientia, quantum obturbent vel duae campanae ad S. Salvatorem, quae tamen multo minores sunt. Certe, tempore tentaminum, cum hae pulsarentur, nec is, qui examinabat, nec respondens intelligi potuit. Quid fiet iam in residentia, si tot campanae magnae et frequentes pulsentur? Professores audiri et intelligi a professoribus non poterunt, nec discipuli exaudiri a professore, unde damnum in literis oriretur. Quodsi pulsus pro funeribus per horam fieri solitus transferretur in alias horas, tamen evitari non posset tempore scholarum pulsus ille, qui fit tempore illius sepulturae, quos certe frequenter tempore scholarum fieri necessitas ipsa cogit; evitari non posset in aestate pulsus contra tempestates, et ipse qui fit quotidie pro divinis; unde perpetuae essent molestiae, et periculum valetudinis destruendae in professoribus. Scholae normales aliqua ex parte hoc incommodum facilius superant, cum pueri simul, una voce iuncti respondeant, quae vox unita superare sonum campanarum potest. Nec vero etiam professores ad tantum incommodum subeundum adigi possunt, aut debent, quod ex vocis maiore contentione oriretur.

2-do. Est *vicinitas scholarum normalium.* In iis pueri iuncta voce respondent, recitant regulas etc. Ea vox coniuncta procul et distincte auditur teste experientia, nec ullus est angulus in tota residentia, quo iste sonus non vivaciter penetret. Hinc esset perpetua turbatio in scholis latinis, nec unquam adtentio iuvenum procurari posset, cum naturaliter eorum mentes evagentur, posito tali obiecto semper avocante. Ipsaque explicatio professorum hac etiam de causa difficilis evaderet.

Accedit *exercitium musices et cantus in scholas normales introductum,* quod plane intolerabile esset tempore scholarum latinarum. Quodsi

haec fierent post scholas latinas, tamen turbarent lectiones extraordinarias professorum latinorum, quae ad mediam usque 12-am protrahuntur, et quae post meridiem fiunt per horam durant, post scholas. Unde sine gravissimo incommodo scholae normales latinis vicinae esse non possunt. Huc pertinet etiam, perpetuas rixas, et tricas futuras, inter tot pueros scholarum normalium et latinarum in plateis commixtos, quibus ipsa necessitas eundi ad scholas, et redeundi per easdem plateas perpetua occasio erit. Quantum vicinitas scholarum normalium aliis scholis molestiae, et impedimenti faciat, iam ostendunt evidenter quaerelae Budenses in facultate theologica usu compertae. Ob causas supra adductas agitur Budae, ut scholae normales alio transferantur; hic autem cur deberet hoc incommodum scholis nostris de industria procurari.

3-io. Est *molestia in templo futura.* Tempore sacri cantati iuventus ibi spatium et locum non habet, propter frequentiam populi eo concurrentis, praesertim diebus solennibus. Dominicis quatuor temporum, cum omnes coetus comparent, pro iis solis templum angustum est. Nec adparet, ubi locus adsignari possit, in eo templo studiosis pro flectendo, ut ordinem servare possint; nec minus studiosi populo essent molesti, quam populus studiosis.

Praeterea functiones sacrae tum parochiales, tum capitulares saepe impedimentum ponerent, lytaniis pomeridianis studiosorum. Ipsum etiam sacrum cantatum saepissime non incipit fixa hora, cum saepe post concionem canonici ante sacrum cantatum habeant chorum, adeoque aut certum tempus studiosis congregandis semper non esset, aut studiosi et professores interea in scholis gratis haerere deberent, donec chorus canonicorum absolvatur.

4-to. Est *distantia scholarum ab hospitiis studiosorum.* Nam hi plerique in suburbiis sibi debent conducere hospitium, cum in civitate aut non aquirunt, aut magis pretiosa, quam illi solvere possint; et plurimi domo victitantes, apud pauperes cives, qui ipsis coquant, habitare soleant. Hinc, recipiunt se ad Danubialem plateam, *Hochstrasse, Schöndorfergassen, Spitalgassen* etc.; essentque scholae in fine urbis opposito, multumque temporis eundo, et redeundo consummeretur. Ex his causis, ne pueri debeant ire tam procul ad scholas normales, sunt scholae normales in suburbiis erectae. Quodsi scholae in residentia essent, studiosi se reciperent in Vedericz, ubi propter vicinitatem Danubii periculosum pro iis esset habitare, maxime vero propter vicinum *Schlossberg* et *Zuckermandl* corruptio morum vix sufficienter caveri posset. Ex his causis passim dicunt homines, olim scholas e residentia translatas ad S. Salvatorem fuisse, ut pote locum aptiorem pro studiosa iuventute.

5-to. Ascensus non solum penes sanctuarium ecclesiae propter

fontem glaciem causantem, currusque copiosos diebus solennioribus aut copulationum tempore ibi circulantes, nec non ventum etiam vehementem incommodissimus est; verum etiam per binas angustissimas, ad capitularem plateam ducentes plateolas, quae ex profluxu fontium glacie concreta lubricae eo magis efficiuntur, quia connexum habent ex parte civitatis aditum, aprime periculosus evadit. Nostra vero iuventus per nutrices et ancillas, quemadmodum teneriores normalium pueri nequaquam ad scholas deportari solet.

Istas considerationes comes excellentissime! veluti in rebus externis versantes primo loco proponendas demisse censuimus. .

Quod vero delineationes nobiscum a reverendissimo domino locali directore communicatas, et in scholas latinas adaptandi residentiae aedificii causa adornatum planum concernit, illud sequentes considerationes a nobis obtinere posset.

1-mo. Pro scholis normalibus maxima et optima pars aedificii destinata est ab architecto, imo fere totum aedificium in una superiore contignatione; archi-gymnasium autem, quod utique corpus nobilius et longe numerosius est, vilissimos aedificii angulos occupare deberet, quod sane inconveniens esset.

2-do. Bibliotheca in infimo ambitu penes terram collocata est. Ea pars aedificii semper humorem in se inbibit et corruptionem libris adferet. Locus praeterea obscurus est, aptior pro cella penuaria, ubi carnes et olera serventur non libri, atque aptior lixis et cocis, quam doctis hominibus.

3-io. Schola una sub littera K. in infimo ambitu sita, propter obstantia aedificia nimis tenebriosa futura in loco veteris culinae, ubi ex multorum annorum humore, quem terra et muri inbiberunt in culina, noxiae exhalationes, successive erupturae sunt, ponitur. Ante fenestras huius scholae, collocata est culina curatoris aedificii scholarum, unde fumus et foetor in scholam derivaretur. Porta vero scholae ferme e regione locorum communium collineata a strepitu et foetore plurimam feret molestiam, vix potuisset viliore et contemptiore loco schola collocari, in toto aedificio, quam isto; cum tamen scholis normalibus nobilissimae partes aedificii adsignatae sint. Porro, haec eadem schola velut nimium longa, eaque ratione pro explicatione professorum, qui vocem cum sanitatis periculo intendere deberent, haud idonea est; si vero brevior fieret, iuventutem capere non posset. Aedificium residentiae justam latitudinem non habet. Cubicula non habent latitudinem debitam; sunt enim a fenestris usque ad portam breviora, quam scholae modernae. Si in longitudine fiat compensatio, vox explicantis perditur, orietur difficultas loquendi, et destructio pectoris in professoribus; unde deberet ipse ambitus tolli, et accipi pro schola, ut iustam et proportionatam latitudinem aquireret, quaevis schola.

4-to. In 1-ma contignatione scholae sub nro. 1-mo et 2-do, qua fere omnes defectus ratione laborant, longitudo scilicet earum nimia et sanitati professorum propter praeadductam rationem adversatur, et iuventutis etiam profectum oppido impedit, explicationem enim aequali auditu excipere nequirent.

Demum hae scholae nro. 1-mo et 2-do positae ad angulum rectum iacerent, e fenestra unius, per fenestras alterius aspici posset et pueri duarum scholarum se mutuo videre possent; professorum vox e schola una, in alteram audiretur, quod utique maximum impedimentum attentionis, et profectus esset.

Schola nr. 2-do posita in hoc tractu multo angustior est, quam reliqua pars aedificii, nec ullam scholarum ideam habere deberet is, qui illuc collocare scholam tam numerosam vellet, quales nostrae sunt. Ob angustiam aedificii prolongata est nimium, ut iustam capacitatem aquireret: sed leoninae vocis et ferrei pectoris hominem esse oporteret, qui ibi explicaturus esset. Haec omnia dicta sunt domino architecto ante factam delineationem, et tamen cuius arbitrio tam viles, neque usibus nostris aptos angulos, pro scholis nostris adsignavit? — Demum, hae duae scholae portas etiam vicinas locis communibus haberent adeoque aequali molestiae scholae sub littera K. positae obiicerentur.

Fornaces quod adtinet pro improportionata longitudine scholarum in extremum retrusae angulum, communicando per integram scholam sufficienti calori, minus consultum tenent locum; Pharmacopolii vero ex contunsionibus fere quotidianis orti strepitus parem subeunt considerationem.

5-to. Curatori aedificii, qui toti aedificio, et intrantibus et exeuntibus, invigilare deberet, pessimus locus adsignatus est, in abstrusissima aedificii parte. Nam, si is in eo angulo habitaret, possent omnia effringi, et destrui in tota superiore aedificii parte, quin ille sentire posset. Deinde locus etiam insanus esset is pro curatore A.-Gymnasii. Curatori scholarum normalium nobilior locus datus est, cui tamen ibi habitatio vix ita competit.

6-to. Conservatoria lignorum sub litteris P. posita strepitum et turbationem facerent nostris scholis; et universim area ante scholas latinas deberet ab accessu omnium hominum libera esse. Secus enim si apothecarius, et scholae normales ibi sua depositoria haberent, possent scholis latinis saepissime turbationem facere.

7-mo. In secunda contignatione oratorium nr. 4-to positum non habet iustam altitudinem, licet 19 pedum futurum esse signetur. Calor enim et vapores aliquot centenorum iuvenum intolerabiles essent, cum in moderno oratorio, eiusdem fere longitudinis, altitudinis vero duarum contignationum sub exercitiis, praeviis de causis iuvenes nonnulli deli-

quia passi sint. Nec tolerari posset pedor, et calor tempore tentaminum, quae duabus horis et ultra durant; cum etiam in isto moderno auditorio tam alto, calor ex multitudine hominum tempore aestivorum tentaminum, tam molestus sit, ut hospites cum ferre non possint. Hoc ipsum erat etiam domino architecto ante factam delineationem dictum; uti et plura alia circa scholarum locum, situm, et modum incommodum, quem eis adsignavit; is tamen cuius lubitu omnia invertit? — Quare oratorium duas omnino contignationes habere debet in altitudine. Porro, oratorium isthoc, et scholis nationalibus pro servandis tentaminibus et Archi-Gymnasio commune esse non potest, neque enim conveniens est, ut hanc servitutem pati debeat Archi-Gymnasium, quam in tota Hungaria nullum aliud gymnasium habet. Neque tanto spacio, nec tot cubiculis opus est, pro scholis, etsi capitalibus normalibus, quot eis architectus tribuit, totam fere residentiam eis adsignando: cum, nec in universitate regia, neque in academiis habeant tot conclavia, tot diversa cubicula, pro scholis, pro graphide, pro musica, pro professoribus et directore scholarum normalium. Exercitia et functiones scholarum normalium non fiunt omnes uno tempore, sed successive, fieri ergo possunt in eo conclavi, in quo prius schola habebatur. Ceterum habeant quantum possunt, modo Archi-Gymnasio suae res non desint; cuius tamen causa haec translatio scholarum fieri deberet: et quidem in commodum, non in maius onus et impedimentum.

8-vo. Deest conservatorium pro rebus congregationis Marianae.

9-vo. Desideratur conclave pro museo naturalium, quod in locum physicae experimentalis poni nequit.

10-mo. Conclave pro consessibus aeque nullum habetur, quos secundum assertum reverendissimi domini ab *Ehrenfels* nationalium scholarum regii inspectoris in bibliotheca celebrari nemini conveniens videtur.

11-mo. Caremus etiam conclavi pro collegio novorum, ubi mappae multarum sane regionum necessario affigi deberent.

12-mo. Deest conclave pro archivo Archi-Gymnasii, quod in dies crescens, competentem locum iure exigit.

13-mo. Secundam contignationem architectus ne in considerationem quidem sumsit, cum tamen valde demissa sit, nec omnino apta pro scholis, nisi elevetur; et tamen in tota delineatione huius rei nullum adparet vestigium.

Haec igitur omnia Comes Excellentissime! quae translationis Archi-Gymnasii ad memoratam residentiam obiectum tangere videbantur, praevia ratione a nobis expensa, altiori eiusdem excellentiae vestrae indicio devote substernimus, simul atque omnes voce coniuncta, ea, qua par est submissione supplicamus: ut potenti suo, quod Archi-Gymnasium hoc regium nunquam non expertum est patrocinio ac protectione, porro

quoque idem fovere dignetur: ne videlicet, dum commodis Archi-Gymnasii publicis studetur, maioribus incommodis implicetur.

In eo vero demissas praeces nostras Comes Excellentissime potissimum interponimus: ut, quoniam secundum gratiosum excellentiae vestrae mandatum, concertari negotium istud cum nationalium scholarum inspectore deberet, eiusdem responsa, si qua contra haec opponeret, nobiscum communicari ab illo excellentia vestra gratiose iubere dignetur. In reliquo altis gratiis et protectioni commendatum perseverat.

Excellentiae

obsequi paratissimum

Regium Archi-Gymnasium Posoniense.

VIII. Mária Teréziának a Csécsi- és Gyulaffy-féle alapitványokra vonatkozó intézkedése.

Reverendissime Domine Canonice, et Localis Director etc. Cum maiestas sua sacratissima clementer annuerit, ut capitale per Franciscum Csécsey (így) abolitae societatis magistrum ex substantia sua haereditaria bibliothecae Posoniensi legatum relate ad libros, et alias necessitates pro usibus gymnasii procurandas penes fundum studiorum relinquatur, hinc quemadmodum cassae Fundi Studiorum publici officio per suam serenitatem regiam, et exc. Consilium Regium Locumtenentiale catenus iam commissum est, ut censum capitalis huius pro usibus bibliothecae Posoniensis locali gymnasii Posoniensis directori de tempore in tempus dependatur, ita ad ipsum reverendissimae dominationi velut antelati gymnasii locali directori pro sui notitia, et directione hisce perscribendum duxi. Siquidem porro inter fundationes praefatum collegium abolitae societatis Posoniense respicientes, fundatio Susannae Gyulaffy pro duobus pauperibus studiosis clericam petentibus in 2000 fl. facta exstaret et in praemissum finem census converteretur, suaque maiestas sacratissima capitale hoc ad implementum mentis fundatricis penes fundum studiorum ea ratione relinquendum clementer resolvisset, ut implemento huius fundationis mihi qua superiori scholarum, et studiorum directori cum cointelligentia dni. regni primatis archiepiscopi Strigoniensis qua ordinarii medio localis directoris invigilem, eoque cum primis advertam, ut dignissimi, optimamque spem manifestis indiciis de se praebentes, et ad statum ecclesiasticum adspirantes candidati beneficio hoc fruantur, eorumque in semestralibus localis directoris relationibus specifica mentio fiat. Ideo benignam hanc resolutionem regiam reverendissimae dominationi vestrae qua saepe dicti gymnasii locali directori fine eo intimandam duxi, ut huic semet ad amussim conformando in semestralibus relationibus suis expresse eorum mentionem faciat, qui ad statum ecclesiasticum aspirantes candidati, beneficio hoc semet di-

gnos reddiderint, altissima hac ordinatione regia summo celsitudini principi primati regni sub 15. mensis May a. c. per suam serenitatem regiam, et excellentissimum consilium regium intimata existente. Ex quo autem virtute benignae resolutionis regiae mihi sub 22-a mensis Maii a. c. per suam serenitatem regiam et excelsum consilium regium locumtenentiale gratiose intimatae iniungeretur, ut tantisper donec generalis librorum in exstinctae societatis bibliothecis repertorum index, et hoc habito planum qualiter regulandarum bibliothecarum, et seu qui adsunt, inter academias, et gymnasia, quando distribuendorum, seu qui adhuc desiderantur emendorum, elaborari potuerint, emptio librorum in suspenso relinquatur, quemadmodum hic in copia adnexum praeprovocatum benigno gratiosum intimatum uberius perhibet. Ideo benignam hanc ordinationem regiam reverendissimae dominationi vestrae fine eo perscribendam duxi, ut in conformitate, et ad exigentiam huius respectu etiam capitalis Francisci Csécsey pro bibliotheca legati agenda agere, eidemque semet ad amussim conformare non intermittat.

Posonii, 12. Junii 1774.

Comes **Franciscus Balassa.**

IX. A játszótér berendezésére vonatkozó mult századbeli intézkedés.

Reverendissime Domine Localis Director! Meminerit reverendissima D. vestra, quaenam circa ludorum loca studiose iuventuti assignanda § 226. part. 3-a (Rat. Ed.) benigne praescribantur.

Quoniam vero recta studiorum ratio benigno systemati debite conformata, deposcat, ut quemadmodum ceterorum omnium benigne praeceptorum, ita huius quoque providissimae ordinationis effectus procuretur.

Hinc reverendissimae D. vestrae harum serie intimandum duxi, ut in quantum relate ad iuventutem scholasticam directioni suae concreditam quoad duplicem in praecitato §-o praescriptum locum pro relaxationibus assignandum, tenoribus benigni systematis nondum satisfactum esset, rem cum loci magistratu ita agere non intermittat, quo citra molestationem altiorum instantiarum cupitus effectus subsequi possit, de hoc porro qualiter subsecuto, item si difficultas talis exoriretur, quam ad mentem systematis cum respectiva iurisdictione terminare non posset, de opinione sua fundatis rationibus innixa me genuine informet.

Posonii, 11-a Februarii, 1778.

Comes Franciscus Balassa.

X. Gymnasiumunk kiadásainak, felszereléseinek és szerzeményeinek képe 1782. évből.

Regio provinciali directori. Ex consessu litterario die 8-va Januarii 1782. celebrato Posonii.

Dignabatur Excellentia vestra medio gratiosi sui ad nos dd-o 31-ae Decembris anni recenter elapsi 1781. expediti intimati, penes communicationem benignae resolutionis regiae, circa ulteriorem fundi studiorum publici provisionem emanatae, id quoque praecipere: ut sollicita cum adtentione erutis omnium erogationum titulis, qui fundamento benignae sistematis; et reg. resolutionum circa litterarium institutum interventarum occursuri sunt, et relate quidem ad punctum 3-um eiusdem benignae resolutionis regiae reflexe etiam ad remunerationum, provisionem musaeorum, librorum, instrumentorum ad geometriam, mechanicam, hydraulicam et physicam, et alias adfines scientias pertinentium, correspondentiarum, novorum, et si quae sunt alia; emeritorum item professorum ac viduarum pensionum expensas quantum circiter singulis titulis necessarium futurum iudicaremus, quantocius excellentiae vestrae repraesentare non intermittamus.

In obsequium igitur huius benignae resolutionis regiae ad singula nobis per excellentiam vestram gratiose ad respondendum intimata, et superius recensita puncta hanc demissam adornavimus relationem. Et quidem:

Quod punctum 2-um benignae resolutionis regiae: quasvis summas fundationales, quae directe ad institutum literarium, utpote, provisionem universitatis, academiarum, gymnasiorum non pertinent, rite sequestari praecipientis demisse significamus: extare in Archi-Gymnasio Posoniensi fundationem Gyulaffyanam, ad fundum litterarium directe non pertinentem, quae consistit in 2000 floronorum capitali, cuius interusurium 100 florenorum, annue, secundum iteratas benignas resolutiones dd.-o videlicet 12-ae Januarii 1777, et alterius dd-o 30-ae Maii 1781. emanatas, aequaliter inter duos iuvenes ad clerum candidatos, et Posonii scholas frequentantes, legaliter, iuxta mentem fundatoris partiri solet.

Est item capitale 300 florenorum a Francisco Csétsy magistro abolitae societatis, quondam bibliothecae Posoniensis legatum, cuius census annuus, in usum eiusdem bibliothecae Posoniensis redundans, ab sua maiestate sacratissima, vi benignae resolutionis regiae 12. Junii 1777 emanatae, secundum veterem morem clementer est constabilitus.

Porro, quoad punctum 3-um, ipsamque specificationem expensarum fixarum, et eventualium Archi-Gymnasium Posoniense tangentium, sequentia connotanda intervenerunt videlicet:

Ad Titulum expensarum fixarum Archi-Gymnasii Posoniensis pertinent annua tam localis directoris, quam et professorum, nec non exhortatoris et scholarum curatoris salaria in summa 3700 florenorum consistentia, calculo sequenti, videlicet:

Localis director habet annuos	600 fl.	— kr.
Humanitatis Professor senior annuos	600 „	— „
„ „ anni 1-mi annuos	500 „	— „
Senior Gramatices professor annuos	500 „	— „
Grammaticae professor 2-di anni annuos	400 „	— „
„ „ 1-mi „ „	350 „	— „
Extraordinarius professor annuos	200 „	— „
Exhortator A.-Gymnasii annuos	400 „	— „
Curator scholarum annuos	150 „	— „
Summa	3700 fl.	— kr.

Inter eventuales Archi-Gymnasii expensas occurrunt:

1. mo. Remunerationes: Qum vero eaedem bis ante hac, videlicet 1-ma Januarii 1779. et 10. Februarii 1780. penes declaratum iam huius Archi-Gymnasii professoribus beneplacitum regium, promissae sint, sperantur tanto certius conferendae; quarum tamen quantitatem definitive non praesumimus. Pro his nihilominus remunerationibus nobis ab sua maiestate sacratissima clementer resolvendis praepotens excellentiae vestrae patrocinium, vel habita ratione caristiae Posonii demisse imploramus.

2-do. Pro impressione classificationis in fine anni pro constanti et saepe maiori 600 iuvenum numero totidem imprimenda exemplaria desiderant florenos 6, pro compactura florenos 2, summa florenos . . . . . 8·—

3-is. Sacra solennia iuxta institutum litterarium fixa sunt per decursum anni 5; videlicet 1. est Veni Sancte. 2. dominica ultima anni. 3. die natali augusti imperatoris 13 Martii. 4. anniversaria restaurationis litterariae 13. May., 5. denique 29. Novembris, seu obitus augustissimae Mariae Theresiae pro quolibet solvendus est musicis 1 aureus facit . . . . . 21·10

4. Quoad provisionem librorum; libri scholastici professorum et mappae usu longiori adteruntur, expensae tamen in has, vel illos faciendae determinari nequeunt.

5. Pro instrumentis ad geometriam, mechanicam, physicam, uti sunt antlia, catenulae, astrolabium, transportatorium cum circinis, mensula, machina electrica, globi coelestis et terrestris; item pro dictionariis pro professoribus et formulis ad caligraphiam pertinentibus elenchus sumtuum bis iam representatus est, qui nimirum ascendit ad . . . . . 300·—

6. Sumtus pro novis unius exemplaris consistunt intra annum in . . . . . 12·—

7. Expensae in correspondentias faciendae melius ex aliorum gymnasiorum, quorum provinciales regii directores non in eodem loco habitant, repraesentationibus eruetur. Num nunc, cum excellentissimus comes regius director in hac urbe residet, correspondentia cum illo habita nihil constat; in correspondentiam cum parentibus iuvenum et cum directore humanitatis in universitate regia Budensi ordinarie 2 florenos non excidit; at si director provincialis abesset a loco, tantumdem efficerent expensae postales, quantum in aliis locis huius districtus; unde, summa haec constituenda erit ex aliorum gymnasiorum relationibus.

8. Reparationes aedificii scholastici hactenus iam ad 20, iam 30 florenos annue ascenderunt, ponimus igitur . . . . . 30·—

Imbricarius praeter has expensas habet annue ex conventione unum aureum, seu . . . . . 4·16

9. In proemia, quae in benigno systemate litterario §-o 240. pro iuventute scholastica excellentiori clementer praescripta sunt, et quae ad hoc tempus emanserunt in considerationem adsumto Archi-Gymnasii Posoniensis adolescentum numero et praestantia requirentur, annue minimum . . . . . 30·—

10. Quoad pensiones emeritorum professorum, eorumque relictas viduas clementia regia benignissime perspicere dignata est benigni sistematis, seu Ratione Educationis totiusque rei litterariae parte 1. cap. 3-ii §. 72, ubi conclusio citati paragraphi in hunc modum disserit: Unde, si adeptione sacerdocii aut cuiuspiam officii, aliave ratione iis munificentia regia provisum non fuerit, primum, ipse quidem emeritus doctor proportione laborum exhaustorum, vel integro officii sui salario, vel certe bona eiusdem parte fruetur: deinde etiam relictis mortuorum viduis, ac pupillis pars eiusdem stipendii, praesenti respondens necessitati, adtribuetur.

Quae dum excellentiae vestrae in obsequium praecitatae benignae resolutionis regiae demisse referimus, omni cum venerationis cultu perseveramus.

Excellentiae Vestrae

Datum ex concessu ut supra.

humillimi servi
Archi-Gymnasium Posoniense

Franciscus Faitser,
localis director.

XI. II. József az egykori trinitáriusok kolostorát az akadémia és a gymnasium czéljaira akarja átalakittatni. 1784.

Clarissime Domine Localis Director mihi observandissime!

Sua maiestate sacratissima clementer resolventi dispositum est.

2-o. Ut reductorum Trinitariorum monasterium pro stabili scholari aedificio ea ratione adaptetur, ut non tantum facultates iuridica et philosophica, verum etiam gymnasticae classes omnes una cum necessariis, salis, musaeis, ac aliis id genus necessariis cubiculis ibidem concentrentur ad haec vero pro stipendiatae iuventutis corporis exercitus requisitae quoque sale et directoris habitatio adiiciatur.

Quorum proinde primum pro solita celeriori publicatione, alterum vero finem in eum praetitulatae D. vestrae intimandum esse duxi, ut praetitulata quoque D. vestra operationibus domini consiliarii et architecti regii ab Hillebrond dum iis necessarias pro scholis gymnasticis in praedicto abolitorum Trinitariorum monasterio designationes facturus est, adesse noverit. In reliquo perseverando.

Posonii, 25-a Martii 1784.

Praetitulatae D. vestrae

servus paratissimus

Comes **Franciscus Balassa** m. p.

XII. A német nyelv behozatalára vonatkozó rendelet. 1784.

Clarissime Domine Localis Director!

Quidnam sacratissima sua maiestas relate ad usum linguae germanicae in pertractandis cunctis negotiis publicis in locum hactenus vigentis latini idiomatis introducendum clementissime praecipere dignata sit, ex isthic advolutis excellentissimi consilii locumtenentialis regii ad me elati intimati paribus ubertim edocebitur praetitulatae D. vestrae.

Haec proinde altissima ordinatio regia finem in eum eidem praetitulatae D. vestrae praesentibus nota reditur, ut ad illud cum primis, quod puncto eiusdem septimo de non admittendis inde a 1-ma novembris 1784. ad scholas latinas iis, qui remonstrare non poterunt, quod germanice scribere et legere sciant, advertat, omnesque hos conatus et studia eo convertat, perque subalternos suos professores de his plene informandos converti faciat, ut benigna haec ordinatio regia desideratum effectum indubie consequatur; queis in reliquo maneo.

Posonii, 1-ma Junii, 1784.

Praetitulatae D. Vestrae

servus paratissimus

Comes **Franciscus Balassa** m. p.

XIII. Jegyzőkönyv gymnasiumunknak a Sz. Benedekrendi tanárok által való átvételéről. 1812.

Protocollum consultationis habitae Posonii die 18-a Octobris 1812 apud dominum canonicum Jordanszky, pro-directorem academicum, in merito suscipiendae solemnis introductionis P. P. Benedictinorum in Archigymnasium Regium Posoniense.

Considentibus: praememorato domino canonico Jordanszky, prodictore academico, A. R. P. Samuele Hyross e scholis piis, locali huedum directore Achi-Gymnasii, A. R. P. Zoerardo Szárnyai, ord. S. Bened. neoconstituto futuro directore, perillustri domino Ferdinando Paulo Schmidt, actuario directionis districtualis.

In qua consultatione acta sunt sequentia:

1-o. Praefatus est dominus canonicus: redditas sibi esse die 13-a huius gratiosas directorales suae excellentiae domini comitis regii superioris directoris districtualis, die 11-a h. datas, quoad solemnem introductionem P. P. Benedictinorum in huius Archi-Gymnasium, et resignationem ac receptionem omnium suo modo procurandam; cum autem grave istud negotium ipsa sua excellentia iubeat suscipi habita praevie cum A. R. R. P. P. directoribus cointelligentia; existimasse se opportunum, imo necessarium fore, ut negotium hoc in consultatione hac concertetur, ad quam invitavit etiam perillustrem dominum actuarium, velut, cui mens suae excellentiae optime perspecta est. Ac proinde duo praecipua sibi videri esse huius consultationis obiecta, utpote: introductionem P. P. Benedictinorum, et quidem solemnem; item resignationem, ac respective receptionem ordinatam.

2-do. Quoad introductionem dies defixa est in gratiosis directoralibus, videlicet 1-a Novembris: ad quam diem cum praemittendae sint invitationes invitandorum: censuimus, invitari per tit. dominum actuarium nomine suae excellentiae, et commissionati per eandem suam excellentiam domini canonici tempestive posse sequentes: a) ex parte venerabilis cleri: dominum reverendissimum praepositum et venerabilem capitulum colleg.; b) ex parte D. D. S. S. et ordinum: illustrissimum dominum d. comitem administratorem, spectabilem dominum vicecomitem ordinarium, cum aliquot per eosdem deligendis dominis assessoribus illustrissimi comitatus; c) ex parte L. R. civitatis huius: amplissimum magistratum civicum; d) dominum Laperger qua aedium politico-fundationalium inspectorem; e) singulas domos religiosorum, Posonii domiciliatorum, utpote: P. P. Franciscanorum, P. P. Capucinorum, F. F. Misericordianorum; f) dominum inspectorem Venger et directorem Kozma, e scholarum nationalium parte.

Invitatione D. D. professorum academiae in consessu academico,

ceteroquin ante exordium cuiusvis anni scholastici haberi solito, per dominum pro-directorem peragenda.

3-io. Pro decantatione hymni „Veni Sancte“ et pontificatione in ecclesia S. S. Salvatoris suscipiendis, invitabit dominus canonicus reverendissimum dominum abbatem Rausch, emeritum superiorem directorem Jaurinensem, ac antea pro-directorem Posoniensem, pro hora consueta, nempe 8-a matutina. Aderunt autem huic sacro omnes neo-introducendi, et in elencho gratiosis directoralibus accluso nominati R. R. patres Benedictini; post finem divinorum omnes convenient in Odaeo academico ubi praeter praeexistentem illic effigiem augustae Mariae Theresiae, velut fundatricis etiam effigies augustissimi actu regnantis Francisci decenter ornata exponetur, praelegentur gratiosae directoriales dd-o 11-ae h. per tit. dominum actuarium; habebitur allocutio domini canonici pro-directoris, qua commissionati, in qua commemoratis A. R. patris localis hucdum directoris Archi-Gymnasii meritis, ab eodem (voluntate augustissimi, sic deposcente) resignatum officium directoris transferendum, imo actu hoc translatum esse annunciabit in A. R. patrem novum directorem; sequetur sermo brevis, per utrumque A. R. patrem directorem apposite dicendus, in quo resignatio ac respective receptio Archi-Gymnasii huius efficiet argumentum dictionis; interseretur publica jurisjurandi, secundum formulam per exc. consilium vi intimati dd-o 11-ae Martii 1806. n-o 3227 editi, praescriptam nuncupatio; facienda ab A. R. patre novo directore; in cuius manibus coram A. R. patre decedente directore postmodum ceteri neo-introducti P. P. et clerici professores omnes praestabunt iuramentum, pro professoribus praescriptum, ac deinde ad suam quisque scholam introducetur. Concludet solemnitatem dominus canonicus pro-director votis eo tendentibus, ut Deus actum hunc utrique reipublicae quam auspicatissimum esse faciat. Declaravit autem idem dominus caconicus, pro materiali suae dictionis valde idoneum, ac prope necessarium sibi fore illud benignum suae maiestatis C. R. apostolicae diploma, quo venerabilis ordo Benedictinorum cum obligatione providendorum Archi et Gymnasiorum, ac in specie Archi-Gymnasii huius R. Posoniensis, restabilitur; quod diploma, cum non adsit inter acta officii regiae superioris directionis eiusdem copiam sibi ab illustrissimo domino A. Abbate quo ocius impetrari oravit, serviturum pro basi novi archivi residentiae P. P. Benedictinorum Posoniensis.

4-to. Quoad resignationem, ac respective receptionem omnium, in gratiosis directoralibus generali hac nomenclatione expressorum: de resignatione domus scholaris qua parte ea pro scholis Archi-Gymnasialibus serviebat et serviet, eae iam factae sunt dispositiones, ut tractus medius excepta habitatione domini censoris librorum, excepto odaeo academico, et excepta bibliotheca academica, praeterea tractus infimus

excepta habitatione interimali A. R. patris decedentis directoris, et habitatione pedelli academici, simul interimalis pedelli Archi-Gymnasialis, ut inquam duo hi tractus dealbentur, scholaria cubilia purgentur, fenestrae, portae, ac fornaces reparentur; numerus scamnorum, sedium, mensarum, imaginum conscribatur, atque ita desuper separatum conficiatur instrumentum resignationis.

Denique de resignatione actorum ad gestionem officii directoralis pertinentium, ea mutuo utriusque A. R. P. directoris consensu inita fuit coalitio, ut illa acta, quae inomisse sunt necessaria, inomisse consignentur A. R. patri futuro directori, per eiusdem decessorem; quoad reliqua vero ad archivum directorale spectantia tempus tribuatur A. R patri directori decedenti, ceteroquin Posonii adhuc mansuro, omnia in ordinem debitum redigendi, atque ita successive resignationem peragendi. Tandem bibliotheca Archi-Gymnasii interimaliter A. R. patri novo directori resignabitur in globo; donec successive cathalogus et inventarium horum librorum confici, atque ita adaequata receptio fieri potuerit; cum A. R. P. decedens director declaret: a se nunquam fuisse receptam illam bibliothecam.

Quae omnia suae excellentiae domino comiti superiori directori humillime substernuntur.

Actum Posonii die 18-a Octobris 1812.

Alexius Jordánszky,
canon. pro-director qua ad hunc actum delegatus.

Samuel Hyross,
e. S. P. decedens Officio loc. directoris Archi-Gymnasii Poson.

Zoerardus Szárnyay,
O. S. B. II. Human. professor emeritus.

Ferd. Paulus Schmidt,
districtualis studior. directionis Actuarius.

XIV. II. József ujitásai eltöröltetnek és a magyar nyelv helyet nyer a középiskolai tárgyak közt. 1790.

Reverende Pater Praefecte!

Interea etiam, donec quoad cunctas publicae educationis, in quantum nempe illa inventutis non modo in litteris, sed et moribus rectam ac communi patriae utilitati accommodatam institutionem respicit, partes quidpiam statui valeat, quae cum hocce obiecto connexa sunt, atque secundum opinionem ab excelso consilio suae majestati sacratissimae depromptam, levamen sine mora ferendum deposcunt. in sequentibus punctis benigne definivit summa sua majestas, et quidem:

1-o. Didactri persolutio in gymnasiis, academiis et universitate a 1-a praet. mensis Martii sistenda, et eius in futurum suppressio publicanda; id, quod inde a 1-a Mart. per iuvenes depensum est, iisdem restituendum, illud vero, quod inde ab exordio delabentis scholastici anni usque ad ultimam Febr. hoc. titulo collectum est, futuro scholastico anno inter bene merentes pauperiores iuvenes distribuendum erit. Itaque praetitulata Paternitas vestra eo hisce inviatur, ut id quantum pecuniae didactralis, quod a 1-a Mart. (forsitan) hucdum percepit, si illud ad cassam regiam adhuc administratum non est, illico iuvenibus restituat, si vero iam ad cassam regiam administratum est, id ipsum cum submissione in paribus quietantiae a cassae regiae officio desuper acceptae, vel minus cum specifica expressione summae ipsius excelso consilio locumtenentiali regio immediate et quanto ocius referat, ut assignatio desuper apud cassae officium fieri valeat; ceteroquin singulus cassirius didactralis menstruas rationes cum angarialibus extractibus de pecuniis didactralibus usque ad ultimam Febr. a. h. perceptis indilate excelso consilio submittat. De distribuendis inter pauperiores bene merentes iuvenes didactralibus pecuniis hoc anno scholastico perceptis fiet ab excelso consilio suo tempore necessaria dispositio.

2-o. Quum calefactio cubilium, ubi scholae habebantur, huc usque e fundo didactrali procurata fuerit, huic cessante iam isto fundo, calefactioni scholarum pro more antea recepto prospiciendum erit.

3-o. Domini locales directores in gerendis muneris sui partibus eam observent rationem, quae consuetudinibus et legali comitatuum activitati accomoda est, nec proinde ultra, quam hi limites admittunt, se in gestione muneris sui extendant.

4-o. Restituta in negotiis publicis latina lingua, necessitas a se ipso tollitur, ut non alii, quam linguae germanicae gnari docentes et directores in cathedris et scholis constituantur. Illi proinde domini directores et docentes, qui ob ignorantiam linguae germanicae dimittendi fuissent, retinebuntur.

5-o. In gymnassiis praelectiones praecise latino idiomate traduntur, in inferioribus autem scholis magistri pro vehiculo institutionis linguae latinae non iam germanico idiomate, uti iam hoc anno scholastico in tribus grammaticalibus classibus praescriptum erat, sed nativo, et quidem ubi demum maior pars scholasticae iuventutis hungaricum idioma callet, isthoc hungarico, quod per omne regnum propagari vult summa sua maiestas, utantur. Quo autem haec maiestatis suae sacratissimae mens futuro anno scholastico plenius certo expleri valeat, media obtinendi huiusce clementer defixi scopi, signanter reflexe ad necessarios praelectionum libros, quo ocius ab hinc suggerentur.

Quod proinde benignae suae maiestatis sacratissimae edictum

ab excelso consilio d. 20-a April. a. h. Nro. 13027 cum hoc directoratu communicatum, in quantum scholas latinas concernit praetitulatae paternitati vestrae hisce notum redditur, quo eadem illud exacte et ipsamet observet, et per sibi subordinatos dominos professores observari faciat. Ceterum hocce benignum decretum universis etiam incliti regni comitatibus, liberis regiisque civitatibus et districtibus separatas portas habentibus, sub praefata die 20-a April. a. h. ab excelso consilio intimatum est.

Posonii, d. 27-a april. 1790.

Praetitulatae paternitati vestrae

absente illustrissimo domino r. sup. stud. directore

Jonnes Fleischhacker,
qua pro-director.

XV. A gymnasium tananyaga és a tankönyvek 1790-ben.

Elenchus
materiarum et librorum pro gymnasiis per regnum Hungariae.

Primo grammaticae anno.

Materiae seu disciplinae. 1. Lingua latina: Repetitis primis elementis exponuntur quatuordecim praecepta, rudimenta, supplementa, et genera nominum. Voces item primitivae.

Liber: Emmanuelis Alvari Liber I.

Mat. 2. Chrestomathia seu selecta latini sermonis exemplaria.

Lib.: Chompré Vol. I. quod iam notum est.

Mat. 3. Geographia: Regnorum Hungariae, Croatiae, Sclavoniae, et Dalmatiae, item Banatus Temesiensis et principatus Magni Transilvaniae; demum etiam regnorum Galliciae et Lodomeriae. Hae materiae I-mo et II-do grammaticae anno pertractantur.

Lib.: Compendium Hungariae geographicum ad exemplar notitiae Hungariae novae historico geographicae Matthiae Bel. Item compendiolum regnorum Sclavoniae, Croatiae, Dalmatiae, Galliciae, et Lodomeriae, magnique principatus Transilvaniae geographicum, habetur Posonii et Cassoviae, utrumque apud Michaelem Landerer.

Mat. 4. Historia naturalis: Regnum animantium.

Lib.: Elementa Historiae Naturalis in usum scholarum grammaticarum et gymnasiorum per regnum Hungariae pars I.

Mat. 5. Historia Biblica: I-mo semestri Vetus, II-do Novum Testamentum pertractatur.

Lib.: Az ó és új testamentomi szent históriának summája. Biblische Historie des Alten und Neuen Testaments.

Mat. 6. Arithmetica. Pars I-ma de operationibus quatuor vulgaribus in numeris tam integris quam fractis.

Lib.: Institutiones arithmeticae in usum gymnasiorum et scholarum grammaticarum per regnum Hungariae.

Mat. 7. Ortho- et calligraphia.

Mat. 8. Doctrina christiana.

Lib.: Öreg Katechismus, qui prostat etiam in lingua Germanica etc. Professorum autem usui esse potest Catechismus Romanus.

Secundo grammaticae anno.

Mat. 1. Lingua Latina: Genera nominum, inflexiones eorundem, praeterita et supina verborum, syntaxis maior; voces derivatae, et compositae.

Lib.: Emmanuelis Alvari liber II.

Mat. 2. Chrestomathia, uti supra suo loco.

Lib.: Chompré vol. II.

Mat. 3. Geographia continuatur, uti supra dictum est.

Lib.: Idem compendium Belii cum compendiolo.

Mat. 4. Historia Hungariae. Periodus 1-ma et 2-da regum.

Lib.: Serviet professoribus Notitia Rerum Hungaricarum conscripta a Francisco Carolo Palma.

Mat. 5. Ex historia naturali, regnum vegetabilium.

Lib.: Pars II. eiusdem libri, qui fuit indicatus.

Mat. 6. Arithmetica. De rationibus, proportionibus, regula aurea etc.

Lib.: Pars II. eiusdem libri arithmetici.

Mat. 7. Doctrina christiana.

Lib. Dictum est superius.

Tertio grammaticae anno.

Mat. 1. Lingua latina. Repetuntur regulae syntaxeos, de octo partibus orationis; proponuntur principia quaedam ornatae syntaxeos.

Doctrina periodorum, methodus construendi epistolas, narrationes, dialogos.

Regulae de syllabarum dimensione.

Lib.: Emmanuelis Alvari liber II. Deinde Francisci Pomey syntaxis ornata cum floribus latinitatis.

Emmanuelis Alvari liber III.

Mat. 2. Chrestomathia. Lib.: Chompré vol. III.

Mat. 3. Geographia. De regnis caesareo-regiis Germanicis haereditariis.

Lib.: Joannis Tomka Szászky introductio in orbis antiqui et hodierni geographiam. Posonii et Cassoviae impensis Michaelis Landerer.

Mat. 4. Historia Hungariae. Tertia regum periodus a Ferdinando. I.

Lib.: Sicut in praecedenti classe.

Mat. 5. Ex historia naturali: Regnum mineralium.

Lib.: Pars III. libri iam citati.

Mat. 6. Arithmetica. Continuatio.

Lib.: Pars III. eiusdem auctoris.

Mat. 7. Doctrina christiana. Lib.: Ut antea fuit notatum.

Primo Humanitatis anno.

Mat. 1. Praecepta stili.

Lib.: Emmanuelis Alvari liber III., cui accedit Candidatus Rhetoricae auctore Josepho Juvencio, et Aphtonii progymnasmata.

Mat. 2. Chrestomathia seu selecta latini sermonis exemplaria.

Lib. Chompré vol. IV. et V.

Mat. 3. Ars cogitandi.

Lib.: Elementa artis cogitandi seu Logica in usum gymnasiorum.

Mat. 4. Antiquitates Romanae.

Lib.: Rituum, qui apud Romanos obtinuerunt, succincta explicatio, auctore Nieuport.

Mat. 5. Arithmeticae partes tres.

Lib.: Institutiones arithmeticae in usum gymnasiorum et schol. gramm.

Mat. 6. Ex historia naturali regnum mineralium.

Lib.: Elementa historiae naturalis etc. Pars III.

Mat. 7. Historia Hungariae, et ditionum caesareo-regiarum.

Lib.: Notitia rerum Hungaricarum conscripta a Franc. Palma partes III. et M. S.

Mat. 8. Geographia iuxta §. C. L. Rat. Educ.

Lib.: Joannis Tomka Szászky introductio in geographiam etc.

Mat. 9. Physica. Lib.: Faciliora Physicae elementa in usum gymnasiorum per regnum Hungariae.

Secundo humanitatis anno.

Mat. 1. Praecepta stili.

Lib.: Cypriani Soarii artis rhetoricae libri III.

Mat. 2. Chrestomathia seu selecta latini sermonis exemplaria.

Lib.: Chompré. Pars V. et VI.

Mat. 3. Jus naturae.

Lib. Elementa iuris naturalis in usum gymnasiorum et scholarum grammaticarum per regnum Hungariae, et provincias eidem adnexas.

Mat. 4. Mythologia. Lib.: Mythologia seu fabulosa deorum historia auctore Phil. Josepho Holle.

Mat. 5. Mathesis. Lib.: Elementa geometriae practicae in usum gymnasiorum et schol. grammat.

Mat 6. Ex Historia naturali regnum vegetabile et animale.
Lib.: Elementa historiae naturalis pars I. et II.
Mat. 7. Historia imperatorum a Rudolpho I-mo.
Historia eccles. generalis, eccl. Hung., rei lit. et eruditorum.
Lib.: Ex manuscriptis.
Mat. 8. Geographia Hungariae, et adnexarum provinciarum.
Lib.: Compendium regni Hungariae geographicum, et compendiolum regnorum Sclavoniae etc. ut supra anno grammaticae I. Nro. 3-tio.

XVI. A magyar nyelv tanításának szabályozása 1792-ben.

Admodum Reverende Pater Praefecte!

Qualenam benigno gratiosum circa studium linguae Hungaricae in regiis gymnasiis, et academiis tradendae ab excelso consilio locumtenentiali regio intimatum ad hanc regiam studiorum directionem dd-o 4-ae Januarii a. c. Die 24-a eiusdem humillime perceptum et nro. 66. signatum advenerit, et gratiosis eiusdem subsequis tenoribus intellectura est praetitulata Paternitas vestra „cum medio tempore, quo studio linguae, et literaturae Hungaricae legetenus pro ordinario declarato, circa dandas quotidie per professores huiusce linguae praelectiones necessariae per excelsum consilium locumtenentiale regium disposita fuere, eae ex nonnullis literariis institutis ad thronum regium perlatae sint quaerimoniae, quod iuventus scholastica quotidianis huiusce studii praelectionibus multum occupata, et longius in scholis detenta in reliquis, quae eidem in respectivis scholarum latinarum classibus traduntur, studiis desideratum progressum facere haud possit; ad antevertendas ulteriores huiusmodi quaerimonias, consideratoque eo, quod qualitas studii ordinarii non in eo consistat, ut illud omni die tradi debeat, siquidem sint aliqua, quae non obstante eo, quod ad classem ordinariorum studiorum pertineant, non singulo die praelegantur, praeterea cathedra linguae Hungaricae non ita, sicut reliquae studiorum classes, quarum singulae cursus annue absolvitur, quin sequenti anno eadem studiorum materia repetatur, comparata sit, verum incipiendo a 1-ma classe grammatices usque ultimam studiorum classem singulo anno omnium classium studiosis linguae Hungaricae ignaris hanc addiscendi modus, et occasio suppetat, sua maiestas sacratissima clementer determinare, ac una benigne mandare dignata est: ut linguae et literaturae Hungaricae studio in gymnasiis apud incipientes binae quot hebdomadis horae, et totidem apud proficientes tribuantur, in academiis autem et universitate linguae eiusdem ac literaturae institutio, similiter binis per hebdomada horis habeatur, ne scilicet iuventus gymnastica sex quotidie horis in schola detineatur, et altioribus apud academias et universitatem disciplinis tanta praelectionum frequentia

impedimentum offeratur, atque ita tempus doctrinae christianae destinatum veteri instituto relinquatur.

Caeterum: quoniam altefata sua maiestas effectum legis de lingua, et literatura Hungarica conditae omnino procurari et id solum, ne ultra necessitatem iuventus scholastica praelectionibus eiusdem linguae longiori tempore in scholis detineatur, et ab aliis studiis abstrahatur, praeverti clementer velit, ad casum eum, si praescriptae binae per hebdomadam horae pro studio hoc non suffecerint, remonstrationem sibi faciendam benigne iubet.

Quemadmodum itaque huic regiae studiorum directioni ad exigentiam huiusce benignae ordinationis regiae gratiose praecipitur, ut huic studio linguae Hungaricae dies, et horae opportunae deputentur, et subinde, si eaedem minus suffecerint, relatio excellentissimo consilio locumtenentiali regio praestetur, ita vicissim officiose requiro praetitulatam Paternitatem vestram, ut de omnibus his qualiter ordinatis, mihi suam relationem eadem praetitulata Paternitas vestra praestare velit.

Hisce duplex librorum consignatio unius: librorum mense Augusto 1792, accedente altissima ratificatione regia prohibitorum, gratioso dd-o 31-ae Decembris 1792, no. 29774, signato intimato adnexa, alterius autem ordinis: altera librorum Viennensi censura aulica a 16-a usque 30-am Novembris 1792. pro admissis, permissis, toleratisque declaratorum consignatio, gratioso dd-o 31-ae Decembris 1792 no. 29775. signato intimato, utroque his diebus percepto advoluta, aeque officiose adnectitur, penes quorum officiosam communicationem, me sinceris affectibus commendans, cum aestimatione maneo

praetitulatae Paternitati vestrae

Posonii 28. Januarii 1793.

servus obligatissimus
Joannes Fleischhacker,
qua pro-director.

XVII. Szabó Ferencz, magyar nyelvtanárnak módszeres jelentése az 1804/1805. év első és második feléről.

I. félév.

Id quod rem ordinate tractaturis proprium est, facturi, studium linguae Hungaricae a primis elementis exorsi sumus. — Quippe: 1. praemissa generali linguae notione, 2. speciali vero linguae Hungaricae definitione, 3. fontibus, e quibus, prout omnium linguarum, ita Hungarici quoque idiomatis notitia hauritur, detectis, eorumque 4. illo quem nos grammaticam adferimus, compellamusque, suscepto, definitoque, 5. partibus eius, quae sunt: orthoëpia, orthographia, etymologia et syntaxis, descriptis, parte I. quam orthoëpia constituit, egimus 6. de

literis, 7. earum divisione, 8. pronuciatione, 9. huiusque adcurata observatione. Addidimus nonnullas notas scitu dignas, de vocalibus (a) ita, ut de consonantibus (b).

a) 1-o. Quod vocales longae utcumque omnes, antiquitus, in defectu accentus nostri acuti duplicatae sint; *vid. Cl. Révai Antiquit. Hung.* 2-o. Relate ad *e* mediam, signo, pronunciationem eius determinante, quod civitate Hungarica donatum esset, nullo existente, eam esse difficultatem, cui nonnisi usu magistro occurri possit. 3-o Dialecto Hungarorum, Danubianorum et Tibiscanorum, Transsilvanorumque pronunciandi modo diversa adparente, variante, proin in iisdem vocabulis apud utrosque vocali, praesertim ubi vocales homotonae sunt, non plane inferri, hanc aut illam pronunciationem vitiosam esse; sic si vocabula haec: tekéntetes, tanétó, gyönge etc. absolute scribenda esse dicerem: tekíntetes tanító, gyenge etc. oleum et operam perderem. Parce tamen secus et caute mutationibus istis utendum, ne permutationem vocalium, pronunciationis quoque, et significationis perturbatio consequatur, ut in istis: ér, ír, kar, kár, bot, bót etc.

b) Literam *c* solitariam (soni latini communis) in *Hungarismum* intulerunt aliqui; sed nullo successu adhuc vel ex eo, quod *c* solitarium nunquam sono isthoc praetenso, sed (praesertim in fine) loco *k* Hungaros adhibuisse alii non ignorent, sic legi: soc urac, loco: sok urak. Et Stephanus Székely in sua Chronica Mundi fol. 149. scribit: „Magiaroc ki indulánac — — — hogy e Pannoniánac földet elfoglalnac“ etc.

Eadem litera ex alphabeto Hungarico iam penitus amandata, apud Hungaros inanem tantum lunulae (c) figuram referente, cum literis *s*, et *z*, ad *tse, tze* (cse, cze) sonum proferendum novatores uti coeperunt, quod quidem fieri aut posse, aut plane debere non sine odio nostro adseverant, cum in nostro cerebro lunulam illam alia etiam iubeant exulare argumenta, nisi adversarios studium venerandae quamvis obsoletae antiquitatis a mendo vindicare videatur; sed alioquin Plinius ait: Res ardua est vetustis novitatem dare, novis autoritatem, obsoletis nitorem etc. 2-o. Notavimus literas emolliente *y* figura adfectas, uti: gy, ly, ny, ty, non tam brevitatis, quam facilitandae pronunciationis causa, unico sono *gye, ely, eny, tye* pronunciari, e. g. sit gyöngy — non dicam: *giöngi* (gyöngy), sed: gy ö n gy (gyöngy). Exque analogica ratione duplices has consonantes: *tz, sz, ts, zs* etiam unico sono *tze, esz, tse, zse* posse proferri, exempli gratia: veszsző, ac si latine scriptum syllabizare deberem: vesső. Caeterum ad pronunciationem consonantium apprime attendendum. 3-o. Haec: *dj, tj, nj* sonum *gy, ty, ny,* neutiquam habent, in istis e. g. adja, állapotja, kívánja, etc.: cacophonia enim erit, si prout pronunciatio exigit, dixero: agya, állapotya, kíványa. Et data etiam adversariore scribendi ratione, adhuc scribi debet, ad rectam pronunciationem obtinendam: addja, állapottja,

kivánnja. Nisi simplex duplicato aequivalere infundate comminiscamur. — Ut vero, quae sunt aliena, relinquantur, neque iuventus praeire in labyrinthum inducatur, his superficialiter delibatis.

10. Fiximus porro certas syllabizandi, et 11. legendi regulas. Pluribus quae forsitan ad haec essent observationibus, vel iam in alio studio praeoccupatis, vel adhuc ex instituto pertractandis, huic linguae communibus supersedimus. His ad partem II. quippe orthographiam transivimus, in qua illis, quae partim in parte I. praeoccupata sunt, partim latinae linguae, aut aliis notis linguis communia sunt, etiam neglectis, solum 12. de accentu, 13. apostropho, 14. diaëresi diximus, et 15. determinavimus harum notarum diacriticarum naturam et usum. Quo partem III. adgressi 16. enumeratis orationis partibus, 17. de articulo, quid sit, 18. quid apud Hungaros articulum constituat, 19. quando ille adhiberi, 20. quando necessario debeat omitti cum notis: ez, e' articulum esse, negantibus, sententiam vero, qua articulus Hungaris denegatur, explodentibus pertractavimus. Mox 21. de nomine, 22. de generibus, 25. numero, 24. declinationibus, quas duas adseruimus, 25. quae ad primam generatim, 26. quae item ad 2-dam nomina referantur, 27. determinavimus.

Ne vero in mere theoreticis versari videamur, sicut methodus docendi, ita examinandi modus practicus iste erit:

1-o. Quivis e discentibus (hic et nunc) e grammatica Melibaei pag. 325. sententiam pro legendo accipiet; ad regulas pronunciationis, syllabizationis, et lectionis, declinationumque exiget, siquid iuxta dictata notandum occurrit, observabit. Sententiae vocabula singula, aut etiam integram interpretabitur, si integram callere supponi potest; talia enim duntaxat a quovis quaerentur, quae nisi defectu notitiae dictatorum, ignorare non potest, ut conscientia recte redditi responsi ad paria semper responsa stimuletur, studiumque discipuli intendatur. Ut vero etiam axiomati illi: Hungarus ita scribit, ut loquitur, et vicissim quadantenus per nos satis fiat.

2-o. Quivis unam, alteramve vocem, vel seriem dictatam scribet, in quo si erret, attentus reddetur ad litteras, quas dictans pronunciavit, et quomodo illas scribere oporteat. Ita in orthographia simul, et orthoëpia exercebitur, perficienturque. Denique

3-o. Instar vocabularii humanistis assignatae sunt 80. circiter radices: de anno, eiusque partibus: de mensibus, et hebdomadis: festis item diebus, sic dictis dominicis, forique etc; grammaticis vero, sicut generales quaestiones, et notas difficiliores non explicatas ignorare possunt; ita debilioribus praesertim obvia magis vocabula, res perpetuo recurrentes, facilioresque significantia dabuntur.

Plura non potuimus. „In magnis et voluisse sat est.“ Nullum in specie grammaticum sequuti sumus, adhuc enim nullum est:

„Ultra quem, citraque nequit consistere rectum.“
O. A. M. D. G.

II. félév.

Pertractavimus duas postremas grammaticae Hungaricae partes; etymologiam scilicet et syntaxim. In I. omnes partes orationis, puta: nomen, pronomen (horum inflexionem — suffixa —) verbum eiusque species et genera. — Postpositiones, adverbia, interiectiones, coniunctiones etc. singulatim exposuimus: in II. egimus de constructione singularum partium orationis. Omnia brevissime.

Vertimus in utraque humanitatis schola exercitii causa sententias 35 in calce grammaticae Melibaei contentas. Has, prout et alias constructiones, ad explicatas regulas exegimus.

Postulatum. Cum indubitatum sit illud, quod non regulae faciant linguam, sed lingua ponat regulas; hoc est: praesupposita lingua, eiusque usu communi attento, debeant excogitari regulae, quarum ductu alienigena linguam hanc aut aliam condiscere queat; dicimus: in lingua Hungarica absolute non posse defigi regulas tales, ad quas omnia revocari possent, ut adeo dicendum supersit: Usus te plura docebit, quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi.

Etiam quae dictata sunt, his notata verbis sunto: „Neque tam sancta sunt ista praecepta, sed hoc quidquid est utilitas (brevitas) excogitavit. Non negabo autem, sic utile esse plerumque. Verum si eadem illa nobis aliud suadebit utilitas, hanc relictis magistrorum auctoritatibus, sequemur.“ Quintil. l. 2. cap. 13.

XVIII. Módszeres jelentések az 1800/01. iskolaévből.

I. osztály (I. Grammatica.)

I. félév.

Horis matutinis: Materiae seu disciplinae.

1. Lingua latina ex Emmanuelis Alvari libri primi parte secunda de rudimentis sive octo partibus orationis.

Methodus proponendi: Repetitis declinationibus coniugationibus, ac praeceptis, explicatae sunt regulae de octo partibus orationis, et pluribus exemplis illustratae, propositis aptis, cuilibet parti orationis exemplis.

2. Chrestomathia: ex volumine 1-o Chompré Sulpicii Severi historia sacra.

Met. prop.: Exposita est cuiuslibet vocabuli genuina significatio lingua patria, tum singula vocabula ad analysim, singulae vero constructiones ad regulas revocatae.

3. Arithmetica: ex parte 1-a praescripti libelli: institutiones arithmethicae dicti, de simplicibus speciebus.

Met. prop.: Praemissis variis, ac necessariis notionibus numerorum, in exemplis, ad usum vitae quotidianae accommodatis, tam in schola, quam domi, exercebantur.

4. Geographia Hungariae: iuxta compendium Belii.

Met. prop.: Praemissis aliquot quaestionibus in genere de Hungaria, actum est deinde in specie de comitatibus cis, et trans Danubium sitis, quorum situs aëris, temperies, fertilitas aut sterilitas, fluvii, loca celebriora, et in his memoratu digniora exposita sunt, ac in mappa omnia exhibita fuere.

Horis pomeridianis.

1. Historia naturalis animalium ex libello praescripto Ludovici Mitterpacher.

Met. prop.: Praemissis quaestionibus in genere de historia naturali actum est de animalibus mammalibus, utpote: primatibus, brutis, feris, gliribus, pecoribus, belluis et cete, in quibus cuiuslibet animalis nomen lingua patria et latina, eorum item habitatio, color, esca, commoda et incommoda, quae ex iis habentur, exposita sunt.

2. Historia biblica ex libello praescripto, omnia veteris testamenti capita.

Met. prop.: Quibus doctrina ad religionem et bonos mores pertinens adnexa et fusius exposita est.

3. Doctrina religionis ex libello catechetico maiori, de fide.

Met. prop.: Haec singulis diebus Mercurii et Sabbathi ab hora 4-a usque mediam 5-am explanabatur.

II. félév.

Ex lingua latina:

1-o. Supplementa: de modo constructionem activam in passivam vertendi, et passivam in activam, de amittendo *debeo, quod,* relativo *qui, quae, quod;* de gerundiis et supinis.

2-o. Regulae de generibus nominum usque ad finem.

Ex chrestomathia: Ex Eutropio periodus 1.-a et 2.-a.

Ex arithmetica:

1-o. De operationibus in numeris integris concretis.

2-o De operationibus in numeris fractis.

Ex geographia: Omnes comitatus circuli cis et trans Tibiscani.

Ex historia naturali: De avibus, amphibiis, piscibus, insectis et vermibus.

Ex historia biblica: Omnia capita novi testamenti.

Ex doctrina religionis: De spe et charitate usque ad praecepta ecclesiae.

II. osztály (II. Grammatica).

I. félév.

1-o. Ex lingua latina: Genera nominum, nomina composita etc., praeterita, et supina verborum.

2-o Ex historia regum: Periodum Arpadianam, quae 23. reges complectitur.

3-o. Ex geographia: Sclavoniam et Croatiam cum notitia Dalmatiae.

4-o. Ex historia naturali: De plantis, arboribus et palmis.

5-o. Ex arithmetica: Regulam auream simplicem et compositam iuxta I.-am, II.-dam et III.-am methodum in numeris integris et fractis.

6-o. Ex chrestomathia: Ex Qu. Curtii libro tertio caput I.-mum et paragraphum V. de Alexandro, et ex M. T. Ciceronis libris de officiis paragraphum XIV. C. Canius.

7-o. Ex doctrina religionis: De praeceptis ecclesiae, missae sacrificio, et sacramentis in genere.

II. félév.

1-o. Ex lingua latina: Syntaxim, usque ad verbum infiniti modi, cum regulis de omissionibus postquam, dum, cum, si, etc.

2-o. Ex chrestomathia: Ex M. T. Ciceronis libris de officiis § X. XI. XIV. XXII. Item ex Auli Gellii libro quinto caput II-dum.

3-o. Ex arithmetica: De regula societatis simplici et composita, item de regula permutationis, et calculo censuum simplici, et composito, iuxta I. II. et III. methodum.

4-o. Ex geographia: De Transylvania, Gallicia, et Bucovina.

5-o. Ex historia regum Hungariae: Periodi II.-dae reges 15. cum regni Hungariae gubernatore Joanne de Hunyad.

6-o. Ex historia naturali: Septem plantarum familias, a graminum familia incipiendo.

7-o. Ex doctrina religionis: De sacramentis in genere, in specie de baptismo, eucharistiae, paenitentiae, et extremae unctionis sacramento.

III. osztály (III. Grammatica).

I. félév.

Ex doctrina christiana: De sacramentis cum in genere, tum in specie, de baptismo, confirmatione, eucharistia, poenitentia, extrema unctione, ordine et matrimonio.

Ex institutionibus linguae latinae: Ex syntaxi communi: De recta octo partium orationis constructione regulae omnes; et exceptiones secundum seriem libri scholastici, adductis ad illustrandum earumdem usum probatissimorum latinorum scriptorum exemplis.

E selectis a Chompré latini sermonis exemplaribus vol. VII. continens excerpta ex Titi Livii lib. I. ex cap. 22, 25, 26, 53, 54 etc. Ex Sexti Julii Frontini lib. I. ex cap. 1, 6, 7, 9. Ex Macrobii Saturnaliorum lib. I. ex cap. 11, etc. Horum omnium dabitur Hungarica et Germanica interpretatio: verbi cuiuslibet acceptatio indicabitur, denique ad expositas regulas expenduntur.

Ex arithmethica: Pars II. de rationibus, proportione etc. etc. usque regulam permutationis, ex libello praescripto.

Ex historia naturali: De regno minerali, a. § 132. usque § 151. ex libello praescripto.

Ex historia Hungariae: De regibus ex aug. domo Austriaca. Facta idonea in Austriacam regum Hungariae periodum introductione; actum est de Ferdinando I., Maximiliano, Rudolpho, Mathia II., Ferdinando II., Ferdinando III. et IV., Leopoldo M. In singuli regis historia spectabantur 1. res genealogicae, 2. politicae, 3. polemicae, 4. res literariae in Hungaria, 5. regis cuiusque imago, 6. viri illustres.

Ex geographia: De provinciis caesareo-regiis germanici (haereditarii). Primum de generali totius imperii Romano Germanici, et monarchiae Austriacae notitia: postea de Austria, Styria, Carinthia, Carniolia, Tyroli et provinciis Austriae anterioris, eaque parte Bavariae, quam pace anno 1779. die 13. Maii conclusa, elector palatinus imperatrici, eius haeredibus et successoribus cedit, et reliquit.

II. félév.

Ex doctrina christiana: De officiis iustitiae christianae. I. De peccato universe et peccatorum diversis generibus. II. De bono, virtutibusque, generatim ac in specie, de prudentia etc. De octo item beatitudinibus; septem operibus misericordiae etc. etc.

Ex institutionibus linguae latinae: De virtutibus et vitiis latini sermonis tria capita. De partibus et proprietatibus periodi tam simplicis quam compositae, deque ratione eas struendi etc. etc.

Ex epistolographia brevis, facilisque methodus tam constantes, quam varias concinnandi. De virtutibus, partibus, nexu, argumentis, stilo, titulis etc. etc., quibus in epistolis utimur. Ex prosodia primum rationes illae, quae hoc studium universe adiuvant, et velut viam ad constituendas, cognoscendasque syllabarum dimensiones muniunt, tum praecepta ipsa determinandae quantitatis syllabarum.

E selectis a P. Chompré latini sermonis exemplaribus: Vol. III. ex Marci Fabii Quintiliani institutionum oratoriarum lib. I ex cap. 2. Sulpitii item epistolam ad Ciceronem. Hic primum data brevis institutio auctores latinos cum fructu legendi: exposita praelecti auctoris biographia et argumentum scriptionis, deinde ea, quae legerentur,

accurate intelligere, locum adsumptum ex mente auctoris interpretari, et ea, quae scholae huic attemperata essent, diligenter observare.

Ex arithmetica: Pars II. a capitis III. §. 2. de regula alligationis usque ad finem, et pars III. tota.

Ex historia naturali: De regno minerali. De terris, metallis et semimetallis tam in genere, quam in specie.

Ex historia Hungariae: De regibus ex augistissima domo Austriaca. De Leopoldo M., Josepho I., Carolo III., M. Theresia, Josepho II., Leopoldo II., et Francisco II. ex praescripto libro.

Ex geographia: De provinciis caesareo-regiis germanicis haereditariis. De regno Bohemiae, marchionatu Moraviae, Silesia Austriaca, Belgio Austriaco, ducatu Mediolani et Mantuae, ac m. ducatu Hetruriae.

Accedunt specimina exercitiorum, et calligraphiae.

IV. osztály (Poetica).

I. félév.

Ex praeceptis styli: Ex Alvari libro III. de locis rhetoricis. De periodo, et de syllabarum dimensione.

E voll IV. Chompré: Oratio pro M. Marcello.

Ex arithmetica: A fractionibus usque regulam societatis inclusive. e praescripto libro.

Ex geographia: De notitia telluris mathematica usque mappam Europae inclusive. Ex opuscolo V. Rud. Histor.

Ex ritibus Romanis: De origine Urbis usque res sacras Romanorum ex Nieuport.

Ex logica: Elementa artis cogitandi. Libellus praescriptus.

Ex physica: Summarium elementorum physicae Joa. Bapt. Horváth.

Ex historia regum Hungariae: A S. Stephano ad hodierna usque tempora iuxta particularia excerpta, potissimum e Carolo Palma.

II. félév.

Ex praeceptis styli: De elocutione e libro III. Cypriani Soarii. Item progymnasmata Aphtonii, quae habentur in III. libro Alvari.

Ex authorum praelectione: E vol. IV. Chompré orationes duae Ciceronis nimirum I. et IV. in Catilinam.

Ex arithmetica: A regula alligationis usque finem praescripti libri institutionum arithmeticarum.

E ritibus Romanis: A rebus sacris usque ritus funerum ex Nieuport.

Ex geographia: De circulo Austriaco, Bohemico. De imperio Germanico in genere. De provinciis haereditariis Italicis.

Ex historia naturali: Regnum minerale e praescripto libello. Primae lineae historiae naturalis.

Historia ditionum haereditariarum e particularibus scriptis.

V. osztály (Rhetorica).

I. félév.

Ex praeceptis styli rhet.: Praecepta de inventione, et dispositione.

Ex chrestomathia: Ex Terentio Heautontimorumenon. Ex Ovidio Tristium libro 4-o elegiam 5-tam. Ex Vergilio eclogam primam, et Aeneidis lib. 7-mi excerpta. Ex Horatio oden 4-tam ad Sextium, oden 11-am ad Postumum libri 2-di et oden 13-am ad Grosphum. Ex Juvenale excerpta e satyra 8-a et satyra 13.

Ex geometria: Longimetriam totam ex libello praescripto.

Ex iure naturae: Ab initio libelli praescripti, usque ad iura dominii.

Ex geographia: Geographiam regni Hungariae totam.

Ex historia naturali: Regnum vegetabile.

Ex historia imperatorum: A Carolo Habsburgico usque modernum Franciscum II.-dum augustum inclusive.

Ex mythologia: Ab initio libelli praescripti usque ad deos inferorum.

II. félév.

Ex praeceptis styli rhet.: De elocutione, memoria, et pronuntiatione.

Ex chrestomathia: M. T. Ciceronis oratio pro lege Manilia.

Ex geometria practica: Planimetria et stereometria.

Ex iure naturali: De iure dominii, usque finem libelli praescripti.

Ex geographia: De regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, Galliciae et Lodomeriae, cum m. principatu Transilvaniae.

Ex historia naturali: Regnum animale ex Mitterbachero.

Ex historia ecclesiastica: Epitomen a professore concinnatam.

Ex mythologia: De diis inferorum et semideis.

XIX. A devalvatió és az ösztöndíjak.

Admodum Reverende Pater Localis Archi-Gymnasii Director!

Cum ob mutatum valorem circulantis chartaceae pecuniae iam anno evoluto scholastico 1810/11 fundus pro stipendiis scholasticis destinatus ita devalvatus fuerit, ut stipendia tantum in nominali schaedarum bancalium valore cum 75. procentuali augmento exsolvi potuerint, haec vero ab ultima Januarii 1812. pro anno 1811/12 in valuta beneficio stipendii gaudentibus exsoluta, eundem fundum ita restrinxerint, ut nisi eorum, qui stipendiis iam perfruuntur, respectivae competentiae quidpiam rursus subtrahatur, alii procurrente hoc anno 1812/13. assumi ad benificium prorsus nequeant: hinc ea est suae maiestatis sacratissimae altissima resolutio regia, ut vacantia pro eodem hoc anno stipendia (iis, qui antea praefuerunt, in integra respectivorum stipendiorum

participatione relictis) haud supleantur, nullusque e recurrentibus ad hoc beneficium assumatur; pro futuro tamen iuxta benignam eiusdem suae maiestatis sacratissimae intentionem tot stipendiis conferendis, quot praestandis idem fundus suffecturus est.

Quae benigno gratioso dd-o 9-a Febr. a. c. nr. 3406 emanato intimato mihi fine faciendae in gremio huius districtus publicationi, cum transmissione tabellae stipendiatorum ordinariorum, et extraordinariorum cum eo significantur, in priore tabella contentis iuvenibus pro 1-o semestri a. c. stipendia per ratas trimestrales norma praescripta solutorio politico fundationali, in altera vero qua extraordinariis per respectivos patronos depensum iri.

Praemissa praetitulatae paternitati vestrae penes transmissionem utriusque ordinis tabellae, pro notitia, et directione, nec non concernentium partium edoctione, praesentibus perscribo, ac benevolentiae commendatus maneo

praetitulatae paternitati vestrae

Posonii, 14-a Martii 1813.

ad officia paratissimus
C. Jos. Szápáry.

XX. Tanárvizsgálati kérdések 1837-ből.

In 4-ta Grammatica.

E doctrina religionis: Quomodo committitur peccatum actuale? Quae sunt spiritualia opera misericordiae? — Quae Sacramenta imprimunt animae indelebilem characterem, et quid intelligitur per hunc characterem? — Quales poenae delentur per indulgentias, et ubi fundantur hae?

E syntaxi ornata: Quotuplex est barbarismus? Quales enuntiationes requiruntur in periodo regulari? — Quid de loquentibus personis in dialogo observandum? — Quid intelligitur per incrementum verborum?

E geographia: Quomodo dividitur regnum Illyricum? Inter omnes imperii germanici provincias ubi florent maxime literae? In quibus urbibus magni-ducatus Badensis habetur universitas? — Quis finis foederis germanici, ubi pertractantur negotia foederis, et quot existunt propugnacula?

E Geographia politica, physica et mathematica: Quot existunt formae regiminis? — Est-ne inter homines etiam ratione religionis, et culturae discrimen observare? — Quem usum praestat meridianus, et aequator? Quomodo rescitur in mappis geographicis, qui incolae habeant eundem meridianum, et qui idem clima?

E historia Regni Hungariae: Qua occasione fuit urbs Buda astu capta, et quando recepta? Quid consilii cepit Rákóczy secundus ad se

in regno firmandum sub Josepho primo? Qua re conseeravit praecipue nomen suum immortalitati Carolus tertius? — Quibus factis inclaruit Maria Theresia?

E selectis latini sermonis exemplaribus: Exponatur e Sallustio caput 20. Fuere ea tempestate fol. 13. E Curtio resolvantur omissiones contentae fol. 67. cap. primo incipiendo: Incolis deinde adfirmantibus usque sortis eius implendae. — Quare est epistola Servii Sulpicii ad Ciceronem epistola elaborata fol. 97. — Ex elegia undecima Ovidii ad Flaccum fol 290 exponatur primum distichon.

Ex hungarica: Quomodo declinantur, et suffiguntur nomina possessiva? — Quomodo declinatur, et suffigitur pronomen demonstrativum *az?* Quot formas habet coniugatio hungarica? — Formativa *hat, het,* qualia gignit verba?

Ex arithmetica: Quid intelligitur per calculum censuum, et quotuplex? — Qui occurrunt casus in simplici censuum calculo? — Quid exemplum catenatum?

In tertia Grammatica.

E doct. relig.: Quibus proprietatibus debet fides nostra esse instructa? Quare colimus Sanctos? — Quale discrimen inter detractionem, et calumniam?

E syntaxi: Quomodo variatur imperativus, iussivus et prohibitivus? Quid de verbis interest, et refert notandum? Quid notandum de commutatione verbi finiti in conveniens participium?

E geographia: Quomodo dividitur Transilvania? Quod est praecipuum Galliciae naturae productum? — Ad modernam Graeciam quae pertinent provinciae?

Ex historia: Sub quo rege est edita bulla aurea, et quando? Quae causa, et exitus dissidiorum Ulricum inter, et Ladislaum Hunyadi? Sub quo rege saeviit Georgius Dózsa in viscera patriae?

Ex auctore: Vertatur § 1. de Trasybulo fol. 97.

E hungarica: Formativa tlan, tlen, atlan, etlen, talan, telen qualia producit adiectiva. Quomodo formatur comparativus? Possuntne etiam postpositionibus addi pronomina personalia? e: g: helyett, alá, iránt.

Ex arithmetica: Quot termini requiruntur ad unam proportionem? Quale discrimen inter regulam auream simplicem, et compositam. Ostendatur in exemplo, qua ratione reperiatur quantitas miscibilium dato pretio medio mixti et pretio miscibilium?

In secunda Grammatica.

E doctrina rel.: Eratne adventus Spiritus Sancti Apostolis necessarius, et quid operabatur in illis? Quid innuent illa symboli apostolorum verba: remissionem peccatorum? Sumusne aliquando resurrecturi?

E grammatica latina: Quid genus epicoenum? Exponantur versus: Trade notas neutris, et vocem pro nomine sumptam, Et verbum quodvis nuda pro voce repostum. Quando potest relativum *qui* omitti, et quid faciendum si relativum: qui, quae, quod cum verbo *sum* occurrat?

E geographia: Divisio Hungariae? In quibus comitatibus Hungariae provenit plurimum salis? Quid venit nomine banatus?

E historia biblica: Baptismus Christi in fluvio Jordan. Qua occasione sunt apostoli et discipuli electi. Fata Apostoli Pauli.

E hungarica: Quomodo formatur nomen: pluralis? Quomodo declinantur nomina in *alom* et *elem* exeuntia? Quando usurpatur in hungarico suffixum ban, ben, et ba, be?

Ex arithmetica: Ostendatur in exemplo, quomodo subtractio numerorum concretorum integrorum facienda? Quomodo fractionis notio danda? Assignetur diversitas fractionum?

Pro orali examine: Quid de recto ordine vocabulorum apud latinos observandum? Quale discrimen inter epistolas familiares, et elaboratas, et quomodo elaboratae exorandae? Quid de periodo composito, et formatione eiusdem?

Ex auctore: expositio fabulae de Gubernatore et nautis secundum praecepta et omissiones fol. 352.

B) Gymnasiumunk főnemes-származásu, továbbá a közélet terén kiváló, vagy egyébként érdemes egykori növendékeinek névlajstroma.

Rövidítések: br. = báró, gr. = gróf, hg. = herczeg, Em. = Emericanista, mt. = magántanuló.

	Melyik évben járt a gymnasiumba.
PongráczNándorgr. Em.	1755/56.
Szerdahelyi Gábor Em.	1757/58.
Révay Márk br. Em.	1758/59.
Révay Sámuel br. Em.	1758/59—1760/61.
Belfort János gr. Em.	1761/62.
Szobek Károly br. Em.	1765/66.
Szápáry Pál gr.	1765/66—1768/69.
Szápáry József gr.	1765/66—1768/69.
Vodnyánszky János br.	1767/68—1768/69.
Csáky Miklós gr.	1767/68—1769/70.
Csáky Ferencz gr.	1767/68—1769/70.
Szápáry János gr.	1767/68—1770/71.
Csáky János gr.	1771/72—1772/73. és 1773/74.
Csáky László gr.	1772/73—1774/75. és 1776/77.
Esterházy Antal gr.	1775/76.
Jordánszky Elek Em.	1775/76—1780/81.
Esterházy Miklós gr.	1775/76.
Rudnay Sándor Em.	1776/77.
Csáky Manó gr.	1776/77—1778/79.
Szápáry Péter gr.	1777/78—1780/81.
Ephraim Chaudron dit Barois	1777/78—1780/81.
Csáky Alajos gr.	1778/79—1779/80.
Csáky Imre gr.	1778/79—1780/81.
Szápáry Vincze gr.	1779/80—1780/81.
1781-től 1785-ig hiányzanak a catalogusok.	
Nyári Ferencz gr.	1785/86.
Nyári István gr.	1785/86.
Malonyay János br.	1785/86—1787/88.
Révay László br.	1785/86—1787/88.
Neffzern János br.	1790/91.
Neffzern József br.	1790/91.
Ocskay Ferencz br.	1790/91.
Révay János br.	1790/91—1791/92.
Durville Antal br.	1790/91—1791/92. 1792/93—1794/95.
Splényi Károly br.	1790/91.
Durville Ferencz br.	1791/92—1792/93. 1794/95—1795/96.
Esterházy János gr.	1792/93—1793/94. 1795/96—1796/97.
Révay György br.	1792/93—1793/94. 1795/96—1796/97.
Hendl József gr.	1793/94.
Forgách Vendel gr.	1793/94—1794/95.
Hummel János	1793/94—1794/95.
Reviczky Ferencz br.	1793/94—1797/98.
Forray András br.	1793/94—1795/96. és 1796/97.
Castel Károly gr.	1798/99.
Móga János	1793/94.
Zichy Nándor gr.	1795/96.
Szentkereszti István br.	1796/97.
Reviczky János br.	1796/97.
Rudvinszky Károly br.	1796/97—1797/98.
Mednyánszky Alajos br.	1797/98.
Duvallieux Sándor	1797/98.
Duvallieux Mihály	1797/98.
Rudvinszky Károly br.	1797/98—1799/800.
Posmann Ferencz br.	1798/99—1799/800.
Neszméry Ferencz br.	1799/800—1800/01
Rászgha Pál	1800/01.
Teleki Ferencz gr.	1800/01.
Teleki József gr.	1800/01.
Majthényi Lajos br.	1800/01.
Pongrácz János gr.	1803/04.

	Melyik évben járt a gymnasiumba.
Szápáry Mihály gr.	1803/04.
Aspremont Károly gr.	1803/04.
Pongrácz Károly gr.	1803/04.
Szápáry Fülöp gr.	1803/04—1806/07.
Perényi József br.	1804/05.
Nagy Ignácz	1801/02—1805/06.
Vodnyánszky József br.	1801/02—1804/05.
Vodnyánszky Bálint br.	1801/02—1805/06.
Onaghten Ferencz br.	1806/07.
Wimmersberg Em. br.	1806/07—1808/09.
Pongrátz Ferencz br.	1807/08—1808/09.
Nyáry Károly gr.	1808/09—1813/14.
Vodnyánszky Antal br.	1809/10—1810/11.
	1812/13—1813/14.
Doetinghem Albert br.	1810/11.
Aszalay József	1810/11.
Nyáry József gr.	1810/11—1815/16.
Esterházy József gr.	1811/12—1812/13.
Nyáry Ferencz gr.	1811/12—1816/17.
Pongrácz Rezső gr.	1812/13.
Nyáry Rezső gr.	1812/13—1815/16.
Zichy Miklós gr.	1813/14.
Nyáry Lajos gr.	1813/14—1818/19.
Majláth Antal gr.	1814/15.
Szirmay Alajos gr.	1814/15—1816/17.
Endlicher István	1814/15—1816/17.
	és 1817/18.
Nyáry Manó gr.	1814/15—1815/16.
Nyáry György gr.	1814/15—1815/16.
	és 1820/21.
Bottka Tivadar	1815/16.
Horeczky Lajos br.	1816/17—1818/19.
Nyáry József gr.	1816/17.
Schluga János br.	1816/17.
Luzsénszky Károly br.	1817/18.
Entz Ferencz	1820/21.
Mednyánszky Károly br.	1817/18—1821/22.
Veber János	1820/21.
Brandau Gusztáv br.	1819/20—1821/22.
Heiller Károly	1819/20—1824/25.
Gaiszler János br.	1820/21—1824/25.
Braunecker Henrik br.	1820/21.
Lippe Károly br.	1820/21—1821/22.
	1823/24—1825/26.
Zalka János	1821/22.
Pejacsevich László	1821/22.
Pongrácz Gusztáv br.	1821/22.
Wenkheim József gr.	1821/22—1823/24.
Wenkheim Károly gr.	1821/22—1723/24.
Wimpffen Kámlán br.	1823/24—1825/26.

	Melyik évben járt a gymnasiumba.
Lippe György br.	1823/24—1824/25.
Vetzlár Henrik br.	1824/25.
Zichy Ödön gr.	1825/26.
Mesznil Viktor br.	1825/26—1827/28.
Lütgendorf Ágost br.	1825/26—1826/27.
	és 1829/30.
Della-Porta Mór gr.	1825/26—1829/30.
Strenegg Ágost br.	1825/26—1828/29.
Bedekovics Mór br.	1826/27.
Comfort Richárd br. mt.	1826/27.
Havanagh Jakab br. mt.	1826/27.
O-Donell Miksa br. mt.	1826/27.
Trenk de Fordes Henrik br. mt.	1826/27.
O-Donell Mór gr. mt.	1826/27—1828/29.
Pállfy Szilárd gr. mt.	1826/27.
D-Avernas Henrik gr. m.	1826/27—1828/29.
	és 1829/30.
Lazanszky József gr. mt.	1826/27—1828/29.
	és 1829/30.
Deloges Ferencz br.	1826/27—1830/31.
Chotek Ottó gr. mt.	1826/27.
Forray János br. mt.	1826/27.
Széchen Antal gr. (a György fia) mt.	1826/27.
Széchen Károly gr. mt.	1826/27—1831/32.
Majláth György mt.	1826/27.
Khuen Károly gr. mt.	1827/28—1829/30.
Khuen Antal gr. mt.	1827/28—1829/30.
Pejacsevich Márk gr. mt.	1827/28—1829/30.
Horetzky Ferencz br	1828/29.
Drechsel György br. mt.	1828/29.
Lippe János br.	1828/29—1831/32.
Lütgendorf Ágost br.	1829/30.
Gottl Mór	1825/26—1830/31.
Pongrácz Ferencz gr.	1829/30—1830/31.
Jumont Adalbert br. mt.	1829/30.
Buben Lipót	1828/29—1833/34.
Nitzky Manó gr. mt.	1829/30—1830/31.
Erdődy György gr. mt.	1829/30.
Schmidegg Károly gr. m.	1829/30.
Desloges János br.	1829/30.
Hackelberg Viktor br.	1829/30—1834/35.
Schmidegg Fer. gr. mt.	1829/30.
Roditzky Péter br. mt.	1829/30.
Desloges József br.	1829/30.
Desloges Vilmos br.	1830/31.
Gervay Mihály	1829/30—1834/35.
Széchen Antal gr. (a Miklós fia) mt.	1831/32.

	Melyik évben járt a gymnasiumba.
Bedekovich Rudolf br.	1831/32.
Csaplár (Gáspár) Benedek	1831/32—1832/33.
Dux Adolf	1831/32—1834/35. és 1836/37.
Szabó Alajos	1831/32—1833/34
Eötvös Dénes br. mt.	1832/33.
Barton József	1832/33—1834/35. és 1836/37.
Földes Gyula	1838/39—1841/42.
Gavenda Antal br.	1832/33—1835/36.
Sigray Fülöp gr.	1833/34.
Sztojka Gyula br.	1833/34.
Csörgey Titusz	1833/34—1834/35. és 1836/37.
Nitzky Lajos gr. mt.	1833/34.
Vallis József gr. mt.	1833/34.
Pöck Frigyes br.	1833/34—1834/35.
Hertelendy Kálmán	1834/35.
Bittó István	1834/35—1835/36.
Balassa Antal br. mt.	1834/35—1835/36.
Hosztinszky János	1835/36—1836/37.
Andrássy Manó gr. mt.	1835/36.
Andrássy Gyula gr. mt.	1835/36.
Chernel Sándor	1835/36.
Pálffy Pál gr. mt.	1835/36.
Andrássy Aladár gr. mt.	1835/36.
Vécsey József br. mt.	1835/36.
Nagy Iván	1838/39—1839/40.
Lütgendorf Ottó br.	1836/37—1839/40
Dankó József	1837/38—1842/43.
Walterskirchen E.br.mt.	1837/38—1842/43. és 1843/44.
Esterházy Antal gr.	1838/39—1839/40.
Voytyna Mátyás*)	1839/40.
Szápáry Géza gr. mt.	1839/40.
Odescalchi Gyula hg. mt.	1839/40.
Pejachevich Adolf gr.	1839/40—1840/41.
Gervay Nándor	1839/40—1841/42.
Hiller József br.	1839/40—1843/44.
Bedekovich Fer. br. mt.	1839/40—1843/44
Mednyánszky Dénes br.	1839/40—1843/44.
Mészáros Lázár	1840/41.
Batthyány Zsigmond gr.	1841/42—1842/43.
Weisz Jenő br.	1841/42.
Scheuthauer Gusztáv	1841/42—1846/47.
Waldstein Béla gr.	1841/42—1846/47.
Pálffy Antal gr. mt.	1841/42—1842/43.
Széchenyi Dénes gr. mt.	1841/42—1842/43.
Deseőffy Miklós gr. mt.	1841/42—1842/43.
Rakovszky István mt.	1841/42—1846/47.
Lamberg Fer. gr. mt.	1841/42—1845/46.
Szápáry Béla gr. mt.	1841/42—1842/43.
Walterskirchen Roderick br. mt.	1841/42—1845/46.
Walterskirshen O.br. mt.	1841/42—1845/46.
Neustädter Gy. br. mt.	1841/42—1845/46.
Pálffy János gr. mt.	1841/42—1842/43. 1844/45—1845/46.
Hunyady János gr. mt.	1841/42.
Redl Lajos br. mt.	1841/42—1845/46.
Boltizár Miklós	1839/40—1843/44.
Pongrácz János gr.	1842/43—1844/45. 1845/46—1846/47.
Pongrácz Károly gr.	1842/43—1843/44.
Pálffy Miklós gr. mt.	1842/43.
Hunyady Imre gr. mt.	1842/43.
Pejacsevich L. gr. mt.	1842/43—1843/44.
Pejacsevich M. gr. mt.	1842/43—1846/47.
Kollonics László gr. mt.	1842/43—1846/47.
Dezasse Emil gr. mt.	1843/44.
Keglevich Béla gr. mt.	1343/44—1844/45.
Apor Géza br. mt.	1843/44—1847/48.
Berényi Adrás gr. mt.	1843/44—1846/47.
Révay Ferencz br. mt.	1843/44.
Beniczky Kornél gr. mt.	1844/45.
ifj. Wodjaner Albert mt.	1844/45—1846/47.
Mergl Károly	1844/45—1851/52.
Migazzi Vilmos gr.	1845/46.
Niczky István gr.	1845/46—1846/47.
Galgóczy Tivadar	1845/46—1848/49.

*) Irodalomtörténetünknek Arany János által halhatatlanná tett ezen furcsa alakja az 1839/40. iskolaévben, 20 éves korában gymnasiumunk IV. gram. osztályába járt. Mint teljesen árva gyermek vetődött hozzánk Galliciából, a hol Trynicza (Rzesor kerületben) volt a születéshelye. Atyja, a kit Sebestyénnek hívtak, lengyel jobbágy (colonus) volt. Gyámjául 1839/40-ben Lakota János van megnevezve. Osztályzata a IV. gram. osztályban a következő volt: Morum: I-a Cl.; doct. relig.: I-ae 9.; studiorum: I-ae 27.; linguae hungaricae: I-ae 10.; — tehát eléggé jól tanult.

	Melyik évben járt a gymnasiumba.
Migazzi János gr.	1845/46—1846/47.
Bacsák Pál	1845/46—1849/50.
	1851/52—1853/54.
Drack Károly br.	1845/46—1849/50.
Virkner Lajos br. mt.	1845/46.
Pálffy Lipót gr. mt.	1845/46—1847/48.
Odescalchi Arthur hg. mt.	1845/46—1846/47.
Hieronymi Károly	1846/47.
Hertelendy Ferencz	1846/47—1849/50.
Clauer Lajos br.	1846/47.
Engelmann Ágost mt.	1843/44—1846/47.
Zichy Zdenkó gr. mt.	1846/47—1847/48.
Ejuri Károly	1846/47—1849/50.
Festetich László gr. mt.	1846/47.
Keglevich Ödön gr. mt.	1846/47—1848/49.
Vagner Alajos	1842/43—1846/47.
	és 1847/48.
Pálffy Vilmos gr. mt.	1847/48.
Nádasdy Tamás gr. mt.	1847/48.
De la Motte Mindszent gr. mt.	1847/49.
Szentkirályi Albert mt.	1847/48.
De Lasse Emil gr. mt.	1847/48.
Lamberg Fülöp gr. mt.	1847/48.
Walterskirchen A. br. mt.	1847/48—1851/52.
	és 1853/54.
Walterskirchen R. br. mt.	1847/48.
Fésűs György mt.	1847/48.
Kisfaludy Zsigmond	1847/48—1849/50.
Csáky Tivadar gr. mt.	1847/48—1849/50.
Tewrewk Emil	1848/49—1852/53.
Káldy Gyula	1848/49.
Kreybig Károly	1848/49.
Lassú Lajos	1848/49.
Bretschneider József br.	1849/50—1553/54.
	és 1855/56.
Tewrewk Árpád	1849/50—1852/53.
Pálffy Zsigmond gr. mt.	1849/50—1852/53.
Pálffy Ede gr. mt.	1849/50—1852/53.
Batthyány József gr. mt.	1849/50.
Augha Rudolf br. mt.	1849/50.
Otocska Károly	1849/50.
Schluga Ágost br.	1850/51—1851/52.
Jeszenák Gábor br.	1850/51.
Rentmeister Antal	1850/51—1854/55.
Clauer Lajos br.	1850/51.
Festetich Elek gr.	1850/51—1851/52.
Rudnyánszky Titusz	1850/51—1851/52.
Bolla Kálmán az 50-es években.	
Zimándy Ignácz	1850/51.
Veszely Ferencz	1850/51—1853/54.
Simonyi Gyula	1852/53—1855/56.
Laforest József	1852/53—1859/60.
Walterskirchen M. br. mt.	1852/53—1855/56.
Dávid István	1851/52—1852/53.
Baumgarten Artúr br.	1853/54.
Karták Pál	1853/54—1855/56.
Dohnányi Frigyes	1854/55—1855/56.
Dröxler Gusztáv	1854/55—1861/62.
Laszy József	1854/55—1856/57.
Keglevich István gr. mt.	1854/55—1856/57.
Schlemmer József	1855/56—1862/63.
Eder István	1856/57—1858/59.
Kováts György	1855/56—1862/63.
Batka János	1856/57—1863/64.
Zichy Ernő gr.	1862/63—1864/65.
Almássy Kristóf gr.	1862/63—1864/65.
Almássy Tasziló gr.	1862/63—1864/65.
Helmár Ágost	1858/59—1865/66.
Mednyánszky Árpád br.	1862/63—1865/66.
Taller Pál	1858/59—1865/66.
Tyrolt Rezső	1858/59—1865/66.
Bartal György	1862/63—1866/67.
Molecz Dániel	1862/63—1866/67.
Bokrányi Elek	1862/63—1865/66.
Burián István	1862/63—1867/68.
Polikeit Károly	1862/63—1867/68.
Lábán Lajos	1862/63—1867/68.
Pucho József (Amade)	1862/63.
Palugyay Károly	1862/63—1865/66.
Zichy Ferraris Manó gr.	1862/63—1868/69.
Apponyi Géza gr.	1862/63—1869/70.
Bella Lajos	1862/63—1869/70.
Tichy Frigyes	1862/63—1867/68.
Uj István	1862/63—1869/70.
Höller István br.	1863/64—1864/65.
Polónyi Géza	1863/64—1865/66.
Zichy Géza gr.	1863/64—1864/65.
Hampl József	1863/64—1866/67.
Klempa Bertalan	1863/64—1868/69.
Schott József	1863/64—1864/65.
Bartal György	1863/64—1866/67.
Aixinger László	1863/64—1864/65.
Zandt Ödön	1862/63—1866/67.
Braunecker Lamoral br.	1862/63.
Zichy Henrik gr.	1863/64—1864/65.
Albrecht János	1863/64—1870/71.
Endrődy (Kupricz) *Sándor*	1864/65.
Krammer Nándor	1865/66—1872/73.

	Melyik évben járt a gymnasiumba.
Göndör Károly	1864/65—1869/70.
Szőke Adolf	1867/68—1871/72.
Mayerhofer (Fodor) László	1869/70—1872/73.
Ottava Ignácz	1868/69—1870/71.
Csemez József	1869/70—1873/74.
Kumlik Tódor	1866/67—1873/74.
Andrássy Aurél	1866/67—1869/70.
Burián János	1865/66—1872/73.
Róhn József	1865/66—1872/73.
Franzen Alajos	1862/63—1865/66.
Klatt Virgil	1862/63—1867/68.
Hruska Lipót	1862/63—1868/69.
Stauber József	1865/66—1872/73.
Kállay Zoltán	1869/70—1871/72.
Máder Rezső	1865/66—1872/73.
Karpf Lajos	1864/65—1870/71.
Apponyi Lajos gr.	1864/65—1865/66.
Mangold Lajos	1864/65—1868/69.
Nyáry Manó gr.	1864/65—1869/70.
Apponyi Antal gr.	1864/65—1866/67
Esterházy Mihály gr.	1864/65—1868/69.
Boruta Pál	1864/66—1872/73.
Reviczky Gyula	1865/66—1872/73.
Jakabfy István	1864/65—1865/66.
Vagyon István	1864/65—1866/67.
Schmid Hugo	1864/65—1866/67.
Kornis Pál br.	1866/67
Kutsera István	1866/67—1873/74.
Pálffy Artúr gr.	1866/67—1869/70.
Szapáry Károly gr.	1866/67—1869/70.
Lo-Presti Lajos br.	1867/68.
Szapáry Péter gr.	1867/68—1870/71. és 1873/74.
Rubner Adolf	1867/68—1874/75.
Esterházy Miklós gr.	1867/68—1874/75.
Szápáry István gr.	1866/67—1868/69.
Szécsen Miklós gr.	1867/68—1874/75.
Szinnyei József	1867/68—1869/70.
Pálffy József gr.	1868/69—1870/71.
Kutruez Rezső	1868/69—1873/74.
Pálffy János gr.	1868/69—1869/70.
Hammerstein Rikárd br.	1868/69—1870/71.
Rakovszky István	1868/69—1873/74.
Pálffy Béla gr.	1868/69—1875/76.
Spányik Béla	1869/70—1875/76.
Kovalik János	1868/69—1869/70.
Wutz Albert	1869/70.
Burián Pál	1869/70—1876/77.
Spányik Kornél	1869/70—1873/74.

	Melyik évben járta gymnasiumba.
Seckendorf Egon br.	1870/71—1873/74.
Schmidegg Tamás gr.	1870/71—1874/75.
Király János	1870/71—1875/76.
D'Orsay Miksa gr.	1870/71—1872/73.
Henneberg József br.	1870/71—1876/77.
Logothetty Hugó gr.	1870/71—1872/73.
Rudnyánszky Gyula	1870/71—1872/73.
Széchenyi Imre gr.	1869/70—1876/77.
Logothetty Jenő gr.	1870/71—1871/72.
Széchenyi Géza gr.	1870/71—1875/76.
Koroda Pál	1871/72—1874/75.
Pálffy Rezső gr.	1871/72—1875/76.
Pálffy Sándor gr.	1871/72—1875/76.
Bolza Pál gr.	1872/73—1875/76.
Bartoniek Géza	1870/71—1873/74.
Pálffy Miklós gr. mt.	1873/74.
Bajzáth István	1873/74.
Kövesligethy Rezső	1873/74—1880/81.
Beőthy László	1874/75.
Révfy Erzsébet mt.	1874/75—1878/79.
Odescalchi Livio hg. mt.	1875/76—1876/77.
Hunyady Károly gr. mt.	1875/76—1878/79.
Mihályfy Elvira mt.	1875/76—1878/79.
Nagy Irén mt.	1875/76—1877/78.
Széchenyi Lajos gr.	1875/76—1881/82. és 1885/86.
Dezasse Ferencz gr.	1876/77—1879/80.
Esterházy János gr.	1876/77—1878/79.
Pálffy Ödön gr.	1876/77—1877/78.
Szápáry Tibor gr.	1877/78—1879/80.
Rohan Ede hg.	1877/78.
Simonyi Ilon	1878/79.
Esterházy Gyula gr.	1879/80—1785/86.
Maldeghem Artúr gr.	1879/80.
Páffly László gr. mt.	1879/80—1880/81.
Wimmersberg Manó br.	1881/82.
Gaffron Ármin br	1881/82—1888/89.
Schönborn Károly gr.	1881/82—1887/88.
Nikolics Fedor br. mt.	1881/82—1883/84. 1884/85—1887/88. és 1889/90.
Dezasse János gr.	1881/82—1882/83.
Pálffy János gr. mt.	1881/82—1884/85. és 1888/89.
Széchenyi Victor gr. mt.	1881/82.
Szladics Károly	1882/83—1888/89.
Korniss Károly gr. mt.	1882/83—1884/85.
Széchenyi Bertalan gr.	1883/84—1885/86.
Brandenstein Gusztáv br.	1883/84—1884/85.
Draskovich Károly gr. mt.	1883/84—1886/87.

	Melyik évben járt a gymnasiumba.
Károlyi Lajos gr. mt.	1883/84—1884/85.
PálffyDaunVilmosgr.mt.	1884/85—1885/86.
Csáky Ödön gr. mt.	1885/86—1893/94.
OdescalchiLorántheg.mt.	1885/86—1890/91.
Horváth Ferencz br.	1885/86—1888/89.
Hadik Béla gr.	1885/86—1887/88.
Vay Ádám gr. mt.	1885/86.
Széchenyi Domonkos gr.	1886/87—1889/90.
Zichy Guido gr.	1887/88—1893/94.
Esterházy Pál gr. mt.	1888/89—1893/94
Üchtritz Emil br.	1888/89—1894/95
Jeszenák Ferencz br.	1889/90—1892/93.
Vay Imre br.	1889/90—1890/91.
Apponyi Károly gr. m.	1889/90—1895/96.
Sztankovanszky Imre	1890/91—1893/94.
Somssich László gr.	1889/90—1891/92.
Széchenyi István gr.	1889/90—1890/91.
Fekete Aladár br.	1890/91.
WolkensteinOszv.gr.mt.	1890/91—1891/92.
Zichy Ödön gr.	1890/91—1891/92.
Apponyi Rezső gr. mt.	1892/93—1894/95.
Csáky Gusztáv gr.	1893/94—1895/96.
Jeszenák János br.	1893/94—1894/95.
Vay Artúr gr.	1893/94—1895/96.
Somssich Gyula gr.	1892/93—1895/96.
Esterházy Mihály gr.mt.	1894/95.
Jeszenák Pál br.	1894/95.
Erdődy Rezső gr. mt.	1894/95.

C) A jezsuita-iskolák órarendje.

Grammaticai osztályok.

		Ha nem volt iskolai dolgozat			Ha volt iskolai dolgozat
Délelőtt	1	Leczkék felmondása	Délelőtt	1	Leczkék felmondása
	2	Dolgozatjavítás		2	Szabályok magyarázata
	3	Szabályok ismétlése, vitatkozás		3	Tételdictálás és kidolgozás
	4	Szab. magyarázata és kikérdezés		4	
	5	Történeti bővebb magyarázatok		5	
	6	Utolsó negyedórában: szavak, frázisok és költemények felmondása		6	
Délután	1	Leczkék felmondása	Délután	1	Leczkék felmondása
	2	Szabályok ismétlése		2	Auctor ism. vitatkozás
	3	Uj auct. magy.; kikérdezés		3	Auct. magy., kikérdezés
	4	Tételdictálás		4	Tételdictálás
	5	Történet		5	Történet
	6	Szavak, frázisok stb.		6	Szavak, frázisok, stb.

P é n t e k.

Délelőtt	1	Minden úgy,	Délután	1	Leczkék felmondása
	2	mint		2	Auct. magy., $^1/_4$ óráig dolg. jav.
	3	más		3	Görög magyarázat
	4	napok		4	Görög dolgozat
	5	délelőtt-		5	
	6	jén		6	

S z o m b a t.

		Ha délután nincs szünet			Ha délután van szünet
Délelőtt	1	Leczkék felmondása	Délelőtt	1	Leczkék felmondása
	2	Szab. ism. Vit.		2	Auct. magy.
	3			3	Dictálás
	4			4	Történet
	5	Tört. ism. Vit.		5	
Délután	1	Leczkék felmondása	Délután	1	
	2	Auct. ismétlés		2	
	3	Dictálás		3	
	4	Katech. magy.		4	
	5			5	

Poetica i osztály.

		Ha nem volt iskolai dolgozat			Ha volt iskolai dolgozat
Délelőtt	1	Leczkék felmondása	Délelőtt	1	Leczkék felmondása
	2	Dolgozatjavítás		2	Tétel dict. és kidolg.
	3	Rhethorikai magyarázat		3	
	4			4	
Délután	1	Leczkék felmondása	Délután	1	Leczkék felmondása
	2	Cicero magyarázata		2	Cic. magy.
	3			3	Szabályok magy.
	4	Dict. Tört.		4	Dict. Tört.

P é n t e k.

Délelőtt	1	Leczkék felmondása	Délután	1	Leczkék felmondása
	2	Javítás		2	Cic. magy.
	3	Szab. magy.		3	Gör. szab.
	4			4	Gör. dolg.

S z o m b a t.

		Ha délután szünet nincs			Ha délután szünet van
Délelőtt	1	Leczkék felmondása	Délelőtt	1	Leczkék felmondása
	2	Ism. Szab vitatk		2	
	2	Auct ism		3	
	4	Tört. ism		4	
Délután	1	Leczkék felmondása	Délután	1	
	2	Dict.		2	
	3	Katech. magy.		3	
	4			4	

Rhetoricai osztály.

		Ha nem volt iskolai dolgozat			Ha volt iskolai dolgozat
Délelőtt	1	Leczk. felmond. Jav.	Délelőtt	1	Leczk. felmond. Tét. dict.
	2	Szab. magy.		2	Kidolgozás
	3	Tört.		3	
	4			4	

		Ha nem volt iskolai dolgozat			Ha volt iskolai dolgozat
Délután	1	Leczk. felmond. Vizsg	Délután	1	Leczk. felmond.
	2	Tétel dict Tört.		2	Dict. Tört.
	3			3	
	4			4	
		P é n t e k.			
Délelőtt	1	Leczk felmond Jav.	Délután	1	Leczke felmond. Gör magy.
	2	Szab magy.		2	Görög irásb.
	3			3	
	4			4	
		S z o m b a t.			
Délelőtt	1	Leczkék felmondása	Délután	1	Leczkék felmond. Dict Katech
	2	Szab. ism.		2	
	3	Auct ism.		3	
	4			4	

Megjegyzendő, hogy a jezsuiták idejében a tanítás délelőtt és délután csak 2—2 óráig tartott, s az időnek 4, illetőleg 6 részre való beosztása csak az iskolai foglalkozás egymásutánját jelenti és nem egyuttal az óráknak egyenletes felosztását.

D) Gymnasiumunk tanulóinak létszámát feltüntető táblázat.

Iskolaév	Rhet.	Poet.	Syntax.	Gram.	Princ.	Parv.	Összesen
1627/28 * . .	—	—	—	—	46	—	**46**
1728/29 * . .	—	—	—	—	—	—	**568**
1765/66 . . .	93	68	88	81	?	112	**442**
1766/67 . . .	102	86	90	74	82	118	**552**
1767/68 . . .	123	97	81	71	84	104	**560**
1768/69 . . .	87	70	65	83	100	?	**405**
1769/70 . . .	66	61	79	78	?	?	**284**
1770/71 . . .	58	60	72	?	?	?	**190**
1771/72 . . .	136	67	73	89	85	108	**558**
1772/73 . . .	103	76	78	91	78	119	**545**
1773/74 . . .	73	84	87	77	82	85	**488**
1774/75 . . .	102	112	88	96	90	102	**590**
1775/76 . . .	149	90	111	91	82	91	**623**
1776/77 . . .	151	92	95	101	110	119	**668**
	Hum. II.	Hum. I.	Supr. Gram.	Med. Gram.	Inf. Gram.		
1777/78 . . .	143	105	95	118	134		**595**
1778/79 . . .	136	87	101	117	121		**562**
1779/80 . . .	122	108	132	104	112		**578**
1780/81 . . .	126	112	101	94	110		**543**
1781—1785 *.	—	—	—	—	—		—
1785/86 . . .	67	98	57	66	60		**348**
1786/87 . . .	63	105	62	70	65		**365**
1787/88 . . .	56	68	57	76	78		**335**
1788/89 * . .	—	—	—	—	—		—
1789/90 ** .	—	—	—	—	—		—
	47	72	75	65	87		**346**
1790/91 . .	46	48	69	45	123		331
	46	48	71	46	122		**335**
1791/92 . .	49	49	53	104	123		378
	52	49	53	105	125		**385**
1792/93 * .	?	?	?	?	?		?
	44	45	91	112	115		**407**
1793/94 . .	32	75	102	97	162		468
	33	76	103	100	163		**475**

* A közbeeső évekből nincsenek adatok.

** A felső rovat az első, az alsó rovat a második félévi létszámot mutatja.

Iskolaév	Hum. II.	Hum. I.	Supr. Gram.	Med. Gram.	Inf. Gram.		Összesen
1794/95 . .	60	77	74	132	136		479
	61	77	74	132	137		**481**
1795/96 . .	66	67	103	113	104		453
	68	68	106	116	105		**463**
1796/97 . .	73	98	101	94	131		497
	74	101	103	94	132		**504**
1797/98 . .	73	111	78	107	116		485
	81	116	84	110	118		**509**
1798/99 . .	97	92	102	105	100		496
	100	92	103	106	104		**505**
1799/800 . .	95	109	99	108	120		531
	96	112	101	108	121		**538**
1800/01 . .	84	103	76	84	79		436
	86	105	76	84	79		**440**
1801/02 . .	96	91	84	83	82		436
	96	93	85	85	82		**441**
1802/03 . .	79	94	67	81	81		402
	83	95	67	82	81		**408**
1803/04 . .	74	90	82	76	74		396
	78	90	83	76	77		**404**
1804/05 . .	86	69	63	60	61		339
	89	70	65	60	61		**345**
1805/06 . .	70	82	58	62	80		352
	75	83	65	62	80		**365**
	Hum. II.	Hum. I.	Gram. IV.	Gram. III.	Gram. II.	Gram. I.	
1806/07 . .	77	66	64	82	73	75	437
	80	76	66	83	75	78	**458**
1807/08 . .	71	71	71	79	70	88	450
	73	75	71	79	72	88	**458**
1808/09 . .	72	86	80	74	101	98	511
	73	88	81	73	102	100	**517**
1809/10 . .	82	65	55	90	83	59	434
	95	69	56	95	86	64	**465**
1810/11 . .	64	55	88	70	71	90	438
	68	56	91	74	72	93	**456**
1811/12 . .	45	73	86	63	99	68	434
	50	76	86	64	99	68	**443**
1812/13 . .	56	88	67	85	87	86	469
	60	90	68	85	88	89	**480**

Iskolaév	Hum. II.	Hum. I.	Gram. IV.	Gram. III.	Gram. II.	Gram. I.	Összesen
1813/14 . .	70	80	84	87	105	98	424
	72	81	86	87	105	101	**432**
1814/15 . .	85	92	76	81	105	106	545
	88	94	78	81	105	109	**555**
1815/16 . .	92	75	81	85	102	118	553
	92	76	82	86	105	121	**562**
1816/17 . .	70	60	76	85	107	87	485
	78	60	79	85	102	84	**488**
1817/18 . .	57	74	87	86	118	106	528
	58	76	89	88	117	110	**538**
1818/19 . .	82	92	88	89	97	135	583
	85	90	85	89	94	139	**582**
1819/20 . .	81	80	90	88	115	111	565
	85	80	86	90	116	103	**560**
1820/21 . .	83	96	99	107	94	125	604
	86	96	101	107	94	125	**609**
1821/22 . .	89	99	98	82	120	124	612
	85	98	94	80	119	123	**599**
1822/23 . .	85	98	91	103	108	126	611
	82	99	89	105	105	110	**590**
1823/24 . .	84	87	97	92	104	115	579
	88	85	96	93	101	115	**568**
1824/25 . .	87	82	100	86	88	138	581
	85	79	93	85	87	125	**554**
1825/26 . .	76	83	66	74	103	122	524
	71	85	68	70	101	116	**511**
1826/27 . .	90	84	48	97	118	137	574+29 mt.
	93	80	43	95	112	129	**552+25** mt.
1827/28 . .	78	57	81	77	102	117	512+8 mt
	76	56	72	93	113	75	**485+11** mt.
1828/29 . .	61	73	77	85	111	114	521+11 mt.
	57	66	75	84	107	106	**495+10** mt.
1829/30 . .	67	73	73	103	82	99	497+14 mt.
	67	71	72	100	80	92	**482+13** mt.
1830/31 . .	63	72	86	76	71	114	482+17 mt.
	52	70	82	73	71	101	**449+3** mt
1831/32 . .	57	77	63	54	84	116	451+2 mt.
	58	74	58	53	82	97	**422+1** mt.
1832/33 . .	66	71	50	68	75	92	422+3 mt.
	64	68	50	67	73	91	**413+1** mt.

Iskolaév	Hum. II.	Hum. I.	Gram. IV.	Gram. III.	Gram. II.	Gram. I.	Összesen
1833/34 . .	70	51	52	58	82	103	416+5 mt.
	62	49	51	58	77	101	**398+6** mt.
1834/35 . .	49	50	59	61	68	121	408+5 mt
	48	44	53	57	69	116	**387+12** mt.
1835/36 . .	42	47	57	55	76	105	382+6 mt.
	40	48	53	55	74	100	**370+13** mt.
1836/37 . .	45	45	54	70	65	120	399+11 mt.
	46	41	50	69	58	117	**381+6** mt.
1837/38 . .	50	46	63	54	99	111	416+7 mt.
	49	42	61	50	95	103	**400+6** mt.
1838/39 . .	50	52	44	81	88	96	411+5 mt.
	49	56	43	81	88	93	**410+5** mt.
1839/40 . .	50	54	62	69	76	106	417
	49	51	59	66	73	96	**394**
1840/41 . .	53	45	65	63	61	92	379
	51	39	59	61	57	93	**360**
1841/42 . .	43	73	58	44	65	83	366+20 mt.
	41	68	56	44	64	81	**354+18** mt.
1842/43 . .	62	49	32	49	64	95	351+33 mt.
	58	47	31	48	64	93	**341+21** mt.
1843/44 . .	48	50	51	66	83	106	404+33 mt.
	46	45	52	62	81	94	**380+16** mt.
1844/45 . .	42	54	57	57	58	82	350
	38	53	59	55	54	79	**338+46** mt.
1845/46 . .	51	60	54	56	69	98	390
	47	55	54	53	66	98	**373+46** mt.
1846/47 . .	47	60	46	54	87	111	405
	51	63	46	52	85	106	**403+50** mt.
1847/48 . .	66	58	42	76	97	70	409
	64	53	41	68	88	66	**380+53** mt.
1848/49 . .	25	31	38	41	47	29	211
	23	34	43	42	48	30	**220+33** mt.
1849/50 . .	51	42	43	36	34	49	255
	33	29	35	26	34	42	**199+51** mt.

Iskolaév	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
1850/51 . .	29	48	40	34	63	30	32	48	**344**
1851/52 . .	41	29	33	34	30	39	48	47	**301+10** mt
1852/53 . .	42	24	24	27	22	18	28	29	**214**
1853/54 . {	69	29	19	20	25	16	18	23	**219+2** mt.
	70	30	19	20	25	17	18	23	**222+2** mt.
1854/55 . .	81	39	21	14	26	21	11	17	**230+4** mt.
1855/56 . .	88	54	32	20	17	28	14	15	**268+2** mt.
1856/57 . .	56	54	27	22	17	14	15	12	**217+2** mt
1857/58 . .	50	34	38	27	16	10	11	15	**201+1** mt.
1858/59 . .	64	29	33	35	29	13	10	9	**222+2** mt.
1859/60 . .	77	53	27	27	28	20	9	5	**246+2** mt.
1860/61 . .	59	67	39	31	27	22	19	10	**274**
1861/62 . .	81	53	52	35	38	28	24	19	**330**
1862/63 . .	100	70	48	60	50	33	33	20	**414**
1863/64 . .	85	75	75	46	56	50	27	31	**445**
1864/65 . .	105	77	56	69	50	53	28	20	**458**
1865/66 . .	105	85	77	59	75	44	36	26	**507+15** mt.
1866/67 . .	100	62	80	59	72	50	31	24	**478+10** mt.
1867/68 . .	113	69	65	74	71	46	33	22	**493+14** mt.
1868/69 . .	a b 50+53	83	57	70	70	44	46	21	**494+23** mt.
1869/70 . .	86	75	66	62	70	52	35	34	**480+17** mt.
1870/71 . .	61+1	74+2	54+1	51+4	46+1	53	45+3	28	**424+12** mt
1871/72 . .	54+4	58+1	66+3	42+1	60+5	38+1	49+1	24+1	**408+17** mt
1872/73 . .	51+3	27+4	49+3	69	46	38+4	35+2	39+1	**371+17** mt.
1873/74 . .	63	41	32	45	60	37	37	26	**341+19** mt.
1874/75 . .	71	52	35	25	43	55	41	26	**348+19** mt.
1875/76 . .	78	44	45	42	33	33	65	23	**363+26** mt.
1876/77 . .	69	59	38	40	45	24	22	45	**342+9** mt
1877/78 . .	86	46	58	36	51	41	16	21	**355+10** mt.
1878/79 . .	90	75	50	47	39	44	29	15	**389+16** mt.
1879/80 . .	73	69	65	45	67	31	28	27	**405+9** mt.
1880/81 . .	81	60	64	61	44	53	27	28	**417+8** mt
1881/82 . .	83	87	56	63	69	31	41	22	**452+14** mt.
1882/83 . .	82	55	71	56	57	60	34	35	**450+6** mt.
1883/84 . .	72	68	38	69	58	47	33	32	**418+9** mt.
1884/85 . .	65	58	59	39	52	49	34	23	**379+11** mt.
1885/86 . .	a b 43+44	63	46	57	37	43	38	30	**401+13** mt
1886/87 . .	a b 48+47	a b 34+33	46	44	55	29	29	30	**395+10** mt

Iskolaév	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	Összesen
1887/88 . .	a b 41+40	a b 35+35	59	56	45	45	21	31	**408+7** mt.
1888/89 . .	a b 41+40	a b 41+40	55	48	39	33	39	19	**395+9** mt.
1889/90 . .	a b 39+38	62	a b 34+33	58	38	41	23	35	**401+9** mt.
1890/91 . .	a b 5'+47	a b 38+35	46	67	63	35	27	21	**430+10** mt
1891/92 . .	a b 55+52	a b 41+41	66	44	63	45	30	29	**466+9** mt.
1892/93 . .	a b 52+53	a b 38+37	59	66	48	48	41	25	**467 | 7** mt.
1893/94 . .	a b 58+58	a b 44+37	65	53	60	45	34	32	**486+13** mt.
1894/95 . .	a b 55+54	a b 45+46	a b 34+33	71	62	46	33	32	**511+12** mt.
1895/96 . .	a b 59+58	a b 45+40	a b 36+37	66	70	53	35	35	**534**

E) Gymnasiumunk ösztöndíjas tanulóit feltüntető táblázat.

Iskolaév	I. félév	II. félév	Iskolaév	I. félév	II. félév	Iskolaév	I. félév	II. félév
1785/86 . .	?	31	1807/08 . .	8	10	1829/30 . .	7	9
1786/87 . .	?	?	1808/09 . .	10	12	1830/31 . .	7	7
1787/88 . .	36	30	1809/10 . .	14	16	1831/32 . .	6	10
1788/89 . .	?	?	1810/11 . .	11	13	1832/33 . .	10	11
1789/90 . .	?	36	1811/12 . .	11	12	1833/34 . .	12	18
1790/91 . .	35	34	1812/.3 . .	10	10	1834/35 . .	15	19
1791/92 . .	12	13	1813/14 . .	11	15	1835/36 . .	12	19
1792/93 . .	?	11	1814/15 . .	11	14	1836/37 . .	6	11
1793/94 . .	9	10	1815/16 . .	10	11	1837/38 . .	8	8
1794/95 . .	10	10	1816/17 . .	10	12	1838/39 . .	6	8
1795/96 . .	15	16	1817/18 . .	12	15	1839/40 . .	10	9
1796/97 . .	16	17	1818/19 . .	8	10	1840/41 . .	4	7
1797/98 . .	15	16	1819/20 . .	3	7	1841/42 . .	6	10
1798/99 . .	10	11	1820/21 . .	11	14	1042/43 . .	6	14
1799/800 . .	8	13	1821/22 . .	5	14	1843/44 . .	13	15
1800/01 . .	15	15	1822/23 . .	4	10	1844/45 . .	14	14
1801/02 . .	16	18	1823/24 . .	8	14	1845/46 . .	15	18
1802/03 . .	12	13	1824/25 . .	5	5	1846/47 . .	11	11
1803/04 . .	10	9	1825/26 . .	2	1	1847/48 . .	11	12
1804/05 . .	?	6	1826/27 . .	2	9	1848/49 . .	5	4
1805/06 . .	4	4	1827/28 . .	7	8	1849/50 . .	6	4
1806/07 . .	?	14	1828/29 . .	11	11			

Iskolaév	Az ösztöndijasok száma	Iskolaév	Az ösztöndijasok száma	Iskolaév	Az ösztöndijasok száma
1850/51	19	1866/67	35	1882/83	25
1851/52	18	1867/68	30	1883/84	23
1852/53	13	1868/69	26	1884/85	20
1853/54	13	1869/70	24	1885/86	16
1854/55	13	1870/71	26	1886/87	16
1855/56	14	1871/72	27	1887/88	19
1856/57	16	1872/73	26	1888/89	15
1857/58	15	1873/74	16	1889/90	11
1858/59	13	1874/75	19	1890/91	8
1859/60	15	1875/76	18	1891/92	9
1860/61	?	1876/77	19	1892/93	7
1861/62	?	1877/78	17	1893/94	9
1862/63	28	1878/79	17	1894/95	10
1863/64	27	1879/80	23	1895/96	9
1864/65	34	1880/81	28		
1865/66	38	1881/82	25		

BEFEJEZÉSÜL.

A köszönet szavaival fejezzük be a munkát. Köszönettel tartozunk pedig első sorban a gymnasium tanártestületének, a melynek bizalma lehetővé tette, hogy ezt a munkát megirhassuk. Köszönettel tartozunk továbbá az Országos Levéltár, és az Egyetemi Könyvtár igazgatóságainak, a melyek a legnagyobb készséggel bocsátották használatunkra a gondviselésükre bizott intézeteknek gymnasiumunkra vonatkozó adatait. Nagy hálával kell megemlítenünk Batka János úrnak, Pozsonyváros levéltárosának hathatós támogatását, a ki a városi levéltár adatainak felkutatásával gyarapította e mű értékét; továbbá Weiser Frigyes jezsuita-atyának lekötelező szívességét; ő tette ugyanis egyedül lehetővé, hogy történelmünknek a jezsuita-tanárokra vonatkozó része csak nagyon lényegtelen hézagokat tüntet fel. A nagyszombati jezsuita-rendháznak annak helyén már kifejeztük köszönetünket, de itt is megemlékezünk szívességéről. A Pozsonyi I. Takarékpénztár igazgatóságának, továbbá Emich Gusztáv úrnak, az Athenaeum igazgatójának, mint a Történelmi Életrajzok kiadójának, a kiknek szívessége lehetővé tette, hogy munkánkat a „Pozsonyváros Történeté"-ben, illetőleg a Tört. Életrajzokban megjelent illusztrációk tekintélyes részével diszíthettük s azért köszönetet mondanunk kedves kötelességünknek tartjuk. A tankerület jelenlegi főigazgatójának Pirchala Imrének szives tanácsairól és buzdításairól csak a legnagyobb hálával emlékezhetünk meg, valamint köszönettel adózunk Kutrucz Rezső kartársunknak, a ki a correctura fáradságos

terhét velünk megosztotta; továbbá Eder István könyvnyomtató úrnak, a ki egész ambitióját helyezte bele, hogy a munka külső kiállítása a magasabb igényeket is kielégítse.

A legnagyobb hálával mégis a Gondviselésnek tartozunk, a mely lehetővé tette, hogy a gymnasium történetét két és félévig tartó megfeszített munka után befejezhettük. Befejeztük pedig azzal az óhajtással, vajha soraink valamicskével hozzájárulnának gymnasiumunk eddigi jó hírnevéhez.

A szerző.

TARTALOM.

Bevezetésül . . . . . III.

I. Rész. Pozsonyváros iskolaügyi viszonyai a jezsuita-gymnasium megalapítása előtt. 1000—1627.

A) Káptalani iskola. Városi Iskola. Latin iskola. Gymnasium 3
B) Az első pozsonyi iskola tanítói 20

II. Rész. A jezsuita-gymnasium története. 1627—1773.

I. Fejezet. A jezsuiták első telepe Pozsonyban. A gymnasium és collegium megalapítása. A gymnasium megnyitása. Az alapítvány tőkéjének és kamatainak biztosítása 23
II. Fejezet. A collegium anyagi gyarapodása. Birtokai és jövedelmi forrásai. Nevezetesebb alapítványok. Kisebb szerzemények és hagyatékok . 54
a) A pozsonyi kert 55
b) A dévényi, dévényujfalvi és lajtafalvi nemesi kuriák és birtokok . . 59
a) Dévény és Dévényujfalu 60
b) Lajta-Ujfalu 60
c) A köpcsényi birtok 61
d) A magyaróvári ház 63
e) A Gyulaffy-féle alapítvány 64
f) Kollonich Lipót alapítványa 74
g) Az Aszalay-féle hagyaték 77
h) Kisebb szerzemények és hagyatékok 79
I. Ingatlanok és készpénz 79
II. A collegium pozsonyi házai 79
j) A hainburgiak fája 81
k) A collegium szőllői 82
l) Pótlások a collegium vagyoni szerzeményeihez. A collegium vagyoni állapotának sommás kimutatása 83
III. Fejezet. A collegiummal kapcsolatos vallásos egyesületek, emberbaráti és művelődési intézmények 86
a) Házi kápolna. Isteni szolgálat a Dóm-ban. A Salvator-templom. Templomi ének- és zenekar 86
b) A collegium kebelében fenálló ájtatos társulatok 89
c) Az első pozsonyi leányiskola 94
d) A collegium könyvnyomdája 95
e) A collegium könyvtára 97
f) A collegium gyógyszertára 102
IV. Fejezet. Új rendház és templom megszerzése. Az evangelicusok templomának lefoglalása 105
V. Fejezet. A collegium feloszlatása 134

VI. Fejezet. A jezsuita gymnasium belső élete és szervezete 141
a) Első évei és teljes megalakulása 141
b) A jezsuita-gymnasium tanulmányi szervezete, fegyelmi állapota, vallás-erkölcsi viszonyok 146
c) Versenyzések és Akadémiák 156
d) Declamatiók és iskolai drámák 159
e) Tantárgyak. Tankönyvek. Tanulmányi idő. Rendes és rendkivüli szünetek 168
f) Felügyelet. Igazgatás. Tanárok és irodalmi működésük. A társadalom és a jezsuita-gymnasium. Tanulók. Segélyezés. 174
VII. Fejezet. A jezsuita-gymnasium igazgató- és tanitószemélyzete 190

III. Rész. Gymnasiumunk állami vezetése alatt. 1773—1812.

I. Fejezet. Mária Terézia kora és a Ratio Educationis behozatala 203
II. Fejezet. II. József kora. A germanisatio. Az ösztöndíjügy rendezése és a tandíj behozatala. A gymnasium átköltözése a Clarissák egykori kolostorába. Ritkább fegyelmi esetek 224
III. Fejezet. A németesítő törekvések kudarcza. Az 1790/91. országgyűlés. A magyar nyelv mint rendes tantárgy. A franczia háborúk. A Ratio Educationis módosított alakjában 241
IV. Fejezet. Gymnasiumunk igazgatására, tanulmányi és fegyelmi állapotára, a tanárok irodalmi munkásságára és a segélyezésre vonatkozó nevezetesebb mozzanatok 1773—1812-ig 249
V. Fejezet. Gymnasiumunk igazgatói és tanárai 1773—1812-ig 283

IV. Rész. Gymnasiumunk a sz. Benedek-rendi tanárok idejében. 1812—1850.

I. Fejezet. A benczések átveszik az intézetet. A devalvatió. Gymnasiumunk igazgatójának új tiszte. A magyar nyelv kivívja jogait. A magántanulók és a priváták. E korszak főigazgatói. Az önvédelmi harcz 289
II. Fejezet. Gymnasiumunk tanulmányi és fegyelmi állapota a sz. Benedek-rendi tanárok idejében. Az intézet igazgatása. Tanárok és irodalmi működésük 311
III. Fejezet. Igazgatók és tanárok 1812—1850-ig 330

V. Rész. Gymnasiumunk állapota az önkényes uralom idejében. 1850—1861.

A) A benczés-tanárok utolsó és a Thun-rendszer első éve. Az „Entwurf“ behozatala. Ez idő tanulmányi és fegyelmi állapotának rövid jellemzése. Az érettségi vizsgálat. A Thun-rendszer bukása 337
B) A pozsonyi gymnasiumban az 1850—61. években alkalmazott tanárok jegyzéke 353
C) A pozsonyi gymnasium 1851—1860. évi Értesítőiben közölt értekezések czimei 354

VI. Rész. Gymnasiumunk története az alkotmányos ébredés idejében. 1861—1867. és az alkotmány visszaállítása óta máig. 1867—1896.

I. Fejezet. A magyar tanárok átveszik az intézetet. Memorandum a magyar tanítási nyelv ügyében. A 66-diki hadjárat és a kiegyezés. Hatféle tanterv és háromféle rendtartás 30 év alatt 357
II. Fejezet. A) Gymnasiumunk igazgatására és az intézet külső életére vonatkozó fontosabb mozzanatok az 1861-től 1895-ig terjedő időben . . . 379
B) Tanárszemélyzet az 1861—1895. években. I. Igazgatók. II. Tanárok. III. Próbaéves tanárok; hitszónokok; rendkivüli tárgyak tanitói 393

C) Gymnasiumunk 1863/64—1894/95. évi értesítőiben közölt értekezések czímei 396
D) Gymnasiumunk személyzete a millennium évében 397
III. Fejezet. Gymnasiumunk taneszközei, szertárai, gyűjteményei. Az önképzőkör. A segélyzés ügye és az alapítványok. Az intézet épülete és temploma. Az Emericanum 398
I. Könyvtárak 398
a) A „régi“ könytár 398
b) A tanári könyvtár 405
c) Ifjusági könyvtár 407
d) Az önképzőkör könytára 409
II. Pénz- és éremgyűjtemény 409
III. Szertáraink 410
a) Földrajzi gyüjtemény 411
b) Természetrajzi gyűjtemény 412
c) Physikai és vegytani szertár 415
d) Történeti és philologiai gyűjtemény 421
e) Rajzeszközök gyűjteménye 241
f) Tornaeszközök gyűjteménye 422
g) Hangszer- és hangjegygyűjtemény 423
h) Mennyiségtani gyűjtemény 425
IV. Az ifjusági önképzőkör története 426
V. Segélyezés. Alapitványok. Szegény tanulók gyámolitása 429
A) A gymnasiumi „Segélyző Egyesület.“ Deák Ferencz-díj. Köztartás (Alumneum) 429
B) A Gyulaffy-féle alapítvány 435
C) A Prachner-féle alapítvány 337
D) A Csécsi-féle alapítvány 440
E) A gróf Herberstein-Illésházy-féle díj 441
F) A Pásztéry-díj 342
G) A zenealapítvány 444
H) A Zsófia-alapítvány 445
I) Az Eötvös-díjalapítvány 446
J) A Patek-alapítvány 447
K) A Kolmár-féle alapítványok 410
I. Kolmár József-féle ösztöndíjalapítvány 449
II. Kolmár József és Kolmár Anna-féle valláserkölcsi ösztöndij . 452
III. Kolmár-Banay Sára-féle alapítvány 453
L) A Wiedermann Károly-alapítvány 454
M) A dr. Buben Lipót-féle alapítvány 455
N) Egyéb segélyzések 457
VI. Gymnasiumunk épülete 462
VII. Gymnasiumunk temploma 473
VIII. Az Emericanum 480
IX. Az Emericanum praefectusai, illetőleg rectorai és vicerectorai . . 484

FÜGGELÉK.

A) Intézetünk történetére vonatkozó fontosabb oklevelek, órafelosztások, módszeres jelentések, stb. 487
I. A pozsonyi káptalan elrendeli, hogy Jakab városbiró lelke üdvéért, mivel a pozsonyi iskolát saját költségén helyreállitotta, a tanitó naponkint „Salve Regina“-t énekeljen. 1365. ápr. 15 487

II. II. Ferdinánd király Pázmány Péter alapító levelét megerősíti. 1628. jul 16 488
III. Mutius Vitellescus Pázmány P. alapítványát megerősiti és a pozsonyi jezsnita-telepet a collegium rangjára emeli 491
IV. Gróf Listi László a pozsonyi jezsuita-collegiumnak 40 ezer forintot adományoz 1659 nov. 4. 492
V. Gróf Listi László előbbi adományát feltételekhez köti. 1659. nov. 21 493
VI. Mária Terézia feloszlatja a jezsuita-rendet. 1773. szep. 20 493
VII. Miért vonakodott a tanártestület az intézettel a Salvator-kolostor mellett lévő épületből a káptalanutczai residentia épületébe költözni? 1780. január 5 498
VIII. Mária Terézíának a Csécsi- és Gyulaffy-féle alapítványokra vonatkozó intézkedése 503
IX. A játszótér berendezésére vonatkozó mult századbeli intézkedés . . . 504
X. Gymnasiumunk kiadásainak, felszereléseinek és szerzeményeinek képe 1782. évből 505
XI. II. József az egykori trinitariusok kolostorát az akadémia és a gymnasium czéljaira akarja átalakítani 508
XII. A német nyelv behozatalára vonatkozó rendelet. 1784 508
XIII. Jegyzőkönyv gymnasiumunknak a Sz. Benedek-rendi tanárok által való átvételéről. 1812 509
XIV. II. József ujitásai eltöröltetnek és a magyar nyelv helyet nyer a középiskolai tárgyak között. 1790 511
XV. A gymnasium tananyaga és a tankönyvek 1790-ben 513
XVI. A magyar nyelv tanításának szabályozása 1792-ben 516
XVII. Szabó Ferencz magyar nyelvtanárnak módszeres jelentése az 1804/05. évből 517
XVIII. Módszeres jelentések az 1800/01. iskolaévből 520
XIX. A devalvatió és az ösztöndíjak 525
XX. Tanárvizsgálati kérdések 1837-ből 526
B) Gymnasiumunk főnemes származásu, továbbá a közélet terén kiváló egykori növendékeinek névlajstroma 529
C) A jezsuita-iskolák órarendje 535
D) Gymnasiumunk tanulóinak létszámát feltüntető táblázat 538
E) Gymnasiumunk ösztöndijas tanulóit feltüntető táblázat 543
Befejezésül 545
Tartalom.

A műben előforduló képek és hasonmások jegyzéke.

A *pozsonyi vár* képe a „Ratio Educationis 1777-diki kiadásának első lapjáról. Fényképezte *Angerer* és *Göschl* Bécsben 3
A „Zwinger-köz" (Szűk-utcza) azon része, a hol Pozsony régi városi iskolája állott. Ortvay, Pozsonyváros történetéből III. 169 16
Mutius Vitellescus bullájának pecsétje a jezsuita-rend czímerével. Fényképezte *Angerer* és *Göschl* Bécsben 19
Pázmány P. czímere kezdőbetűvel. Magy. Tört. Életr. Pázmány P. 99 . . . 23
Pázmány P. arczképe. Magy. Tört. Életr. Pázmány P. 281 25
A pozsonyi jezsuita-collegium. Magy. Tört. Életr. Pázmány P. 190 36
Gymnasiumunk alapitó-levelének hasonmása. Fényképezte *Angerer* és *Göschl* Bécs 48
Mutius Vitellescus bullájának hasonmása. Angerer és Göschl Bécsben . . . 48
II. Ferdinánd király pecsétje a collegium megalapítását megerősítő oklevélében. Fényképezte *Angerer* és *Göschl* Bécsben 46
Pázmány egyik levelének hasonmása. Fényképezte Angerer és Göschl Bécsben 47
A jezsuita-collegium kapuja. Tört. Életr. Pázmány P. 191 50
Wesselényi Ferencz arczképe. Tört. Életr. Széchy M. 94 57
Káldy György, a pozsonyi collegium első rectora. Tört. Életr. Pázmány P. 297 65
A Klarisszák kolostora (mai gymnasium). Tört. Életr. Pázmány P. 194 . . . 80
A pozsonyi Főtér, a jezsuita templommal, a városház tornyával és a városházzal. Ortvay, Pozsonyváros Története 361 119
A pozsonyi városház kapuerkélye. Ortvay, Pozsonyváros történetéből. 393 . . 127
A hajdani jezsuita-gymnasiumnak a Salvator-templom mellett lévő épülete. A pozsonyi állami főreáliskola 1894/95. Értesítőjéből 131
A pozsonyi jezsuiták Salvator-collegiuma. *Friedl* Alfréd IV. oszt. tanuló fényképe után Angerer és Göschl Bécsben 145
Gymnasiumunk temploma mostani állapotában. Ortvay, Pozsonyváros. tört. I. 340 277